

LLORENÇ GARCÍAS FONT,
CIENTÍFIC I PROMOTOR CULTURAL

Mireia Garcias i Guillem X. Pons (Eds.)

LLORENÇ GARCIES I FONT, CIENTÍFIC I PROMOTOR CULTURAL

Presentació:

Hble. Sra. Pilar Costa Serra

Consellera d'Innovació, Interior i Justícia

Pròlegs:

Dr. Josep M. Ninot Sograñes

*President de l'Institució Catalana d'Història Natural
(ICHN)*

Sr. Antoni Maria Grau Jofre

President de la Societat d'Història Natural de les Balears (SHNB)

Dr. Antoni Real Ramis

President del Col·legi Oficial de Farmacèutics de les Illes Balears

Dr. Joan Llorenç Garcias Truyols

Farmacèutic

Coberta: Llorenç Garcias Font a la primera dècada del segle XX.

Primera edició: maig 2011

- © De l'introducció: Pilar Costa Serra
- © Del pròleg: Josep M. Ninot Sugrañes
- © Del pròleg: Antoni Maria Grau Jofre
- © Del pròleg: Antoni Real Ramis
- © Del pròleg: Joan Llorenç Garcias Truyols
- © Texts facsímils hereus de Llorenç Garcias Font
- © L'apotecari Pujamunt un ciutadà de la part forana: Mireia Garcias Buades
- © Llorenç Garcias Font a través de la premsa local: Pilar Garcias Maas
- © Llorenç Garcias Font un naturalista inquiet: Guiem X. Pons Buades
- © La tasca botànica de Llorenç Garcias Font a través del seu herbari personal: Arantazu Molins, Josep Antoni Rosselló i Miquel Àngel Conesa
 - © El Museu Regional d'Artà i les col·leccions naturalístiques: Catalina Artigues i Toni Muñoz

Direcció de la col·lecció: Joan March Noguera

© D'aquesta edició

Carrer Francesc Salvà i Pizà, s/n
07141 Es Pont d'Inca (Marratxí)
Mallorca

Producció:

GBR Produccions Gràfiques
Carrer Bartomeu Castell, 32
07007 Palma (Mallorca)
Tel. 653 54 56 76

ISBN: 978-84-15081-70-8
Depòsit Legal: PM 788 - 2011

ÍNDEX

Presentació: Pilar Costa Serra	9
Pròleg: Dr. Josep M. Ninot Sugrañes	11
Pròleg: Sr. Antoni Maria Grau Jofre	13
Pròleg: Sr. Antoni Real Ramis	15
Pròleg: Sr. Joan Llorenç Garcias Truyols	17
Agraïments	19
<i>L'apotecari "Pujamunt" un ciutadà de la part forana</i> , per Mireia Garcias Buades. El capítol "El Museu Regional d'Artà" amb la col·laboració de María Àngela Garcias Truyols	21
<i>Llorenç Garcias Font a través de la premsa local</i> , per M. Pilar Garcias Maas	133
<i>Llorenç Garcias Font un naturalista inquiet</i> , per Guillem X. Pons Buades	140
<i>Llorenç Garcias botànic</i>	168
<i>Llorenç Garcias ornitòleg</i>	198
<i>Llorenç Garcias entomòleg</i>	211
<i>Llorenç Garcias malacòleg</i>	223
<i>Llorenç Garcias geòleg i paleontòleg</i>	225
<i>Llorenç Garcias bioespeleòleg</i>	232
<i>Bibliografia</i>	238
<i>La tasca botànica de Llorenç Garcias Font a través del seu herbari personal</i> , per Arantzazu Molins, Josep Antoni Rosselló i Miquel Àngel Conesa	243
<i>El Museu Regional d'Artà i les col·leccions naturalístiques</i> , per Catalina Artigues i Toni Muñoz	263
Facsimils de les seves publicacions científiques, documents, articles de la revista Llevant i fotografies	279

Índex	281
Facsimils de les seves publicacions científiques	283
Facsimils de documents	437
Facsimils de la Revista Llevant	459
Fotografies	475
Índex onomàstic	483

PRESENTACIÓ

Hble. Sra. Pilar Costa Serra

Consellera d'Innovació, Interior i Justícia

Aquest llibre sobre l'apotecari Llorenç Garcias (1885-1975) posa de manifest que els illencs, a les primeres dècades del segle XX, eren capdavaners a les institucions científiques que es creaven arreu dels Països Catalans. Un molt jove Llorenç Garcias era present en el moment de la creació de la Institució Catalana d'Història Natural (1899), societat científica modèlica entre les de la seva classe. Garcias s'implicà des de l'època d'estudiant a la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona en les tasques científiques de la Institució Catalana d'Història Natural mitjançant la col·laboració amb un futur capdavaner de la ciència espanyola més avançada, Antoni de Zulueta (1885-1971). L'estada a Barcelona de Llorenç Garcias per estudiar farmàcia fou decisiva per formar la personalitat de Garcias Font. De Catalunya foren les seves principals amistats personals i científiques, com ara els naturalistes Joan Baptista d'Aguilar, els germans Josep i Salvador Maluquer i, també a Catalunya, va intimar amb el mallorquí Joan Alzina Melis, futur psiquiatre de renom, l'amistat del qual seria per a tota la vida. A Catalunya es va fer catalanista de la mà de noucentistes com ara el poeta Josep Carner i a Catalunya es va reafirmar el seu catolicisme catalanista i social de la mà dels congregants naturalistes de Sant Lluís Gonçaga. De Catalunya foren els botànics amb els quals més es va relacionar Garcias ja des de Mallorca, com Pius Font i Quer o Antoni de Bolòs i el seu fill Oriol, entre molts altres.

Un vegada retornat a Mallorca per exercir la seva professió d'apotecari a Artà, va mantenir tots els lligams amb les distintes institucions catalanes amb les quals havia connectat a l'època d'estudiant i es va convertir en un promotor d'iniciatives per a la promoció integral del seu poble, com l'associació cultural Minerva, la revista Llevant, una caixa rural, un sindicat agrícola, el Museu Regional d'Artà amb les seves distintes seccions (ciències naturals, arqueologia, etnologia).

Com a científic va publicar a les revistes naturalistes catalanes i es va convertir en el científic de referència amb qui volgueren connectar tots els naturalistes que varen venir a investigar a Mallorca entre la primera dècada del segle XX i els anys setanta d'aquest segle. Alguns dels científics de primer nivell que reberen la seva ajuda durant aquests anys foren, de manera no exhaustiva els geòlegs, com el mallorquí Bartomeu

Darder o el francès Paul Fallot, el botànic americà Hermann Knoche o el també botànic italià Sandro Pignatti o l'ornitòleg Adolph von Jordans, entre molts d'altres.

Va ser fundador de la Societat d'Història Natural de les Balears l'any 1948 i fou un soci actiu d'aquesta fins a la seva mort.

En el vessant de catalanista convençut va ser fundador l'any 1923 de l'Associació per la Cultura de Mallorca i signant del Manifest de resposta als catalans l'any 1936.

Per totes aquestes coses, Llorenç Garcias Font fou quelcom més que un farmacèutic, botànic i naturalista, fou un "ciudadà " amb tota la plenitud de la paraula. La seva trajectòria des de la seva joventut, les seves cartes, les seves iniciatives, o els seus escrits a la revista Llevant evidencien la seva preocupació pels problemes d'Artà, el seu poble; l'economia, l'agricultura, l'aigua, el tren, la urbanització, l'educació, etc. Però és que, a més, Llorenç Garcias es preocupava del que passava a Catalunya, a Espanya o al món, i opinava sobre el que veia des de la seva òptica de catalanista de Mallorca, autonomista, conservador i catòlic per damunt de tot. Si avui dia parlem de veïnatge universal i del fet que ens preocupen no tan sols els problemes de les institucions o els territoris en què es desenvolupen les activitats quotidianes, sinó també els problemes que pugui tenir una comunitat o un sector social a les antípodes del nostre territori natural, Garcias Font tenia els mateixos sentiments fa aproximadament cent anys.

És, doncs, aquest tarannà de ciudadà global el que proporciona una dimensió especial a l'artanenc universal que va ser l'apotecari Pujamunt, Llorenç Garcias Font. Esper que aquest llibre, que conté l'essencial de les seves publicacions científiques, es converteixi en un merescut homenatge també a la seva persona.

PRÒLEG

Dr. Josep M. Ninot Sugrañes

*President de l'Institució Catalana d'Història Natural
(ICHN)*

Fa de molt bon prologar aquest llibre, que ens recorda qui va ser en Llorenç Garcias Font. Repassant la seva vida acadèmica, científica i professional, s'hi endevina un home molt capaç en totes aquestes vessants, i també profundament compromès amb la realitat social que l'envoltà. Hi degué fer molt, durant la seva infantesa, l'ambient familiar intel·lectual –fill del farmacèutic d'Artà, i net o nebot de mestres, metges i apotecaris.

Amb tot just quinze anys, Llorenç Garcias obté el títol de Batxiller, i és admès a la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona, per a cursar-hi els estudis de Farmàcia. Esperonat per la seva vocació naturalista, s'interessà sobretot per la química, la mineralogia, la botànica, la física, ... Aquella Universitat dels inicis del segle XX aplegava un interessant conjunt d'acadèmics, que mantenien un ambient de gran responsabilitat envers la cultura. Allí, més enllà d'una sòlida formació científica, en Llorenç Garcias rebé una forta influència de professors i companys amb diferents interessos, però tots profundament amants de la cultura: l'història, l'art, la literatura. Tots, també, profundament valedors de la catalanitat.

Junt amb alguns d'ells, el 1902 ja forma part de la Institució Catalana de Ciències Naturals. Aviat, el 1904, l'esperit crític i creatiu del grup on ell es movia (una desena), els du a refundar una escissió d'aquella primera Institució, i creen la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN). Tot fa pensar que en Llorenç Garcias es trobava ben a gust amb l'esperit de la naixent Institució, que compaginava les ànsies per aprendre de la natura, molt fortes en els joves estudiants com ell, amb el rigor científic i el mestratge dels membres ja consagrats, com eren els grans naturalistes Joaquim Barnola, Jaume Pujiula, Joan Cadevall o Pius Font i Quer.

Durant els seus anys d'estudiant des de Barcelona, i després des d'Artà, és molt present en les activitats de la Institució. Ja el 1905 n'esdevé el secretari, i també el nomenen ajudant botànic d'Antoni de Zulueta, que era el responsable de les col·leccions científiques de la Institució. Són freqüents les seves publicacions al Butlletí de la ICHN, moltes de caire botànic, i altres relatives a minerals, ocells o artròpodes. En general es tracta de notes curtes, relatives a la seva terra natal, Mallorca. Però tot i això,

s'esforçava a donar una visió no simplement localista a les seves contribucions, sinó que les emmarcava en el context científic del moment.

Amb els anys, i ja ben establert a Artà, no abandona l'activitat de publicació, però la reparteix entre d'altres revistes científiques (com és el Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears, o Collectanea Botanica) i periòdics d'abast més ampli. Entre aquests, destaca sobretot Llevant, on publicà un gran nombre d'articles curts, tant de divulgació científica, com sobre aplicacions agronòmiques i sanitàries, o d'altres de caire social.

L'esperit de voler aprofundir en el coneixement de la natura i de divulgar-lo es troba darrere la creació d'un herbari personal molt notable, amb gairebé 7.000 mostres; en el seu paper en la formació del Museu Regional d'Artà, on va bastir una bona col·lecció ornitològica; o en la creació i impuls de diferents entitats associatives, com ara la Societat d'Història Natural de les Balears. En aquestes, desenvolupà una important tasca divulgadora, en forma de conferències científiques i de guiatge d'excursions naturalístiques.

Home d'àmplia formació científica i humanística, s'esforçà per acostar el coneixement als seus conciutadans per tots els mitjans al seu abast, conscient que li pertocava fer aquest paper. Alhora que transmetia coneixements i estimació per la natura, ho feia amb el convenciment que calia emprar i reforçar la llengua catalana en l'àmbit científic i tècnic, car això l'acostava a l'audiència, i alhora enriquia i perfilava la llengua.

La llarga postguerra va dur tot de dificultats per a desenvolupar les activitats que tan bé feia. Fora de l'àmbit local es va fer difícil mantenir activitats associatives, i més si eren en català. En Llorenç Garcias no va poder viure ja la represa de moltes d'aquestes associacions, que esdevingué a partir dels anys setanta. Passats els anys, és ben de justícia que recordem els qui, com ell, posaren uns bons fonaments al que avui són les societats científiques i de defensa de la natura.

PRÒLEG

Sr. Antoni Maria Grau Jofre

*President de la Societat d'Història Natural de les Balears
(SHNB)*

UN SOCI EXEMPLAR

Entre la gent que ha conreat la ciència, els ideals polítics, la cultura, la societat, el fer poble,... a les Illes Balears hi ha molt poques persones que es puguin destacar en camps tan diversos com ho feu Llorenç Garcias Font (1885-1975). Tenia uns bons coneixements d'entomologia, d'ornitologia, de malacologia, de geologia, de paleontologia,... i, com no, uns excel·lents coneixements de botànica. En aquest volum de la col·lecció la ciència a les Illes Balears es dona una completa visió de la seva persona i del seu tarannà. Durant la primera meitat del segle XX Garcias Font fou una *rara avis* de la ciència de les Balears.

Garcias Font va ser un dels grans dinamitzadors de la botànica de Mallorca durant bona part del segle XX. Ja essent estudiant del preparatori de farmàcia el més segur estava present a la rebotiga de Lluís Soler i fou testimoni de la creació de la *Institució Catalana d'Història Natural* (ICHN) el 3 de desembre de 1899, fou soci fundador de la *Institució Catalana de Ciències Naturals* (ICCN) i de la refundació de la ICHN, així mateix fou uns dels socis fundadors i amb més empena de la *Societat d'Història Natural de les Balears* (SHNB) i al mateix any (1954) de la *Sociedad Española de Ornitología* (SEO). Garcias Font va entendre que l'associacionisme és fonamental per poder tirar endavant projectes col·lectius, en front dels individuals, i comptar amb informació de primera mà del que se cou, científicament, a la Societat.

Els seus articles científics es publicaren primer al *Butlletí de la Institució Catalana de Història Natural* (Barcelona), després al *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears* (Palma de Mallorca) i finalment, els seus darrers tres articles a *Collec-tanea Botanica* (Barcelona). Així mateix, recol·lectà un nombrós herbari que està actualment ben conservat i informatitzat a la seu de la SHNB i fou un dels fundadors del *Museu Regional d'Artà*, i *anima mater* de la secció d'Història Natural a la qual va aportar totes les seves aus, mol·luscs, insectes, fòssils,...

Les col·leccions de ciències naturals exposades en museus són un recurs de valor científic i didàctic incalculable. Els museus de ciències naturals tenen una funció primordial que és la d'apropar el públic amb els seus continguts, a on la divulgació, el

caràcter educatiu i el sentit lúdic formen part de la seva essència. Els museus que divulguen ciència i recolzen la seva ensenyança es poden veure com a plataformes naturals per a propiciar que el públic tengui accés a la cultura científica.

La biodiversitat de la península d'Artà es veu reflectida a les vitrines del seu museu. Això ha propiciat que diferents científics hagin pogut estudiar part d'aquesta biodiversitat, per donar a conèixer espècies que no havien estat citades o tenir constància de la presència d'espècies en el passat que ara són molt rares. Garcias Font comenta la història del vell marí (*Monachus monachus*) de cala Gat (Cala Rajada) i conserva el seu crani al Museu, de l'abundància de Cicindellidae a les costes d'Artà, de la presència d'un salroig (*Carcharodon carcharias*) capturat a Capdepera i meticulosament mesurat, d'aucells rars com fou la troballa d'un pelícan (*Pelecanus onocrotalus*) a s'Albufera o els milenars de plecs d'herbaris conservats a dinstints institucions,... tots ells són patrimoni científic que està compartint amb nosaltres.

Com a president de la Societat, me considero hereu d'aquests pioners de la Història Natural que en uns moments ben complicats de la història del nostre país constituïren la llavor d'una entitat que avui en dia compta amb una bona salut i amb il·lusió per continuar treballant, per donar a conèixer aquells valors que ens varen transmetre, generació rera generació, els nostres socis fundadors.

Fins ara, alguns de nosaltres només coneixíem el Llorenç Garcias Font naturalista, bàsicament botànic. Emperò gràcies a la lectura d'aquests textos hem observat una persona treballadora, humil i sensible, un home molt religiós, un personatge amb unes clares conviccions regionalistes, un defensor dels treballadors que va promoure els sindicats agraris, un divulgador de la ciència i la cultura en la premsa local (a la publicació periòdica Llevant s'han comptabilitzat 38 articles).

Tal com comenten els editors, les seves cartes han estat un llibre obert per comprendre la relació amb multitud de científics amb qui mantingué contacte. Moltes d'aquestes missives anaven encaminades a sol·licitar de Garcias Font tal planta, tal llavor, tals insectes o aus. Això indica la seva bona predisposició per ajudar en tot el que està en les seves mans. Altres eren de sol·licitud d'ajut per facilitar visites o contactes per la zona d'Artà, per visitar les coves del llevant de Mallorca, o per acompanyar en excursions botàniques, zoològiques o geològiques. Ca seva, a Artà, fou punt de trobada de molts de científics que l'anaven a visitar, volien ésser guiats per ell per la península de Llevant o per visitar el Museu Regional d'Artà amb un guia de luxe.

Per a l'elaboració d'aquesta completa biografia ha estat imprescindible la col·laboració dels seus hereus que han autoritzat trescar entre els seus documents, els seus quaderns de camp i la seva important documentació epistolar, el contingut d'una persona dedicada en cos i ànima a la defensa de la cultura d'aquest país.

La Societat d'Història Natural de les Balears així com tots els que ens hem nodrit dels coneixements i valors que ens han impregnat personatges com Llorenç Garcias Font tenim moltes deutes pendents de gratitud amb aquestes persones que s'han esforçat en aplanar-nos el camí als que hem vengut darrera.

PRÒLEG

Sr. Antoni Real Ramis

President del Col·legi Oficial de Farmacèutics de les Illes Balears

El llegat de l'apotecari Pujamunt.

Afortunadament hi ha persones que intervenen activament en tot el que els envolta i que fan una passa endavant per entendre i millorar el món on vivim. Aquest món (més bé un univers sencer, en el cas de Llorenç Garcias) era tan ric i vast en l'apotecari Pujamunt com també ho era la seva vitalitat. Llorenç Garcias va pertànyer a una generació de gent decidida a conèixer i fer públiques les raons que mouen la naturalesa i la cultura, dos àmbits aparentment diferents, però que l'apotecari d'Artà ens va mostrar com un únic procés format per vitalisme i compromís extrems. Llorenç Garcias fou capaç de gaudir i meravellar-se amb la naturalesa de tal forma que ell mateix, a través de la seva curiositat, intel·ligència i vitalitat, n'extragué secrets que fins aquell moments romangueren ocults a l'home.

Fill i pare d'apotecaris, Llorenç Garcias va viure la seva relació amb la farmàcia de forma intensa i passional. Resulta imprescindible llegir la carta que l'apotecari envià al Col·legi Oficial de Farmacèutics l'any 1918, reproduïda en aquestes pàgines, i que posa de manifest el seu esperit engrescador i combatiu. Es tracta d'una missiva contundent, crítica tant amb la gestió col·legial com amb la pròpia professió farmacèutica, on expressa la necessitat de donar un impuls a la dignitat professional i a crear un sistema col·legial que mereixi la confiança de tots. Garcias denuncia les «lluites intestines d'egoisme mal entès, que ens han duit en el deplorable estat en que se troba la nostra professió, considerada pel públic com un comerç qualsevol, com una botigueta de detall». Aquesta ha estat una lluita que sempre ha perseguit al nostre col·lectiu, i al Col·legi com a representant de la professió en particular. Durant el desenvolupament de la professió farmacèutica el col·lectiu ha hagut de guanyar-se el respecte i l'aprovació de la societat i de les institucions polítiques. Ha estat gràcies a denúncies i propostes com la de l'apotecari Pujamunt la que ha permès desenvolupar la professió farmacèutica i a ser considerats el servei sanitari més proper i més ben valorat pel conjunt de ciutadans.

A més, l'apotecari Pujamunt sol·licita en la mateixa carta l'ús de la llengua autòctona a les reunions de les Juntes col·legials «com a símbol de respecte pel nostre

ésser». És la primera reclamació d'aquest tipus que tenim constància als arxius col·legials, una proposició que tardaria anys en complir-se, però que demostra l'estima i el compromís de Llorenç Garcias per la nostra terra i cultura. Actualment, el Col·legi Oficial de Farmacèutics de les Illes Balears és un exemple en el compliment de la normalització lingüística en totes les seves comunicacions, editam mensualment una revista, íntegrament en la nostra llengua, que per la seva antiguitat i contingut s'ha convertit en una de les publicacions més importants de la nostra comunitat en el nostre sector. Indubtablement, sense la contribució de gent implicada i compromesa com la de l'apotecari Pujamunt res d'això no hauria estat possible.

L'herència que deixà Llorenç Garcias al Col·legi de Farmacèutics i a tota la comunitat farmacèutica balear no acaba aquí. Tots els estudiants, col·legiats i gent interessada en la botànica poden visitar l'Herbarium Balearicum que l'apotecari artanenc cedí a la institució farmacèutica. Foren 1.500 els espècimens cedits per l'apotecari, més prop de 400 espècies conservades en pots de vidre que encara ara es poden visitar a la seu del Col·legi a Palma.

Per tots els apotecaris de les Illes Balears, històries i vides com la de Llorenç Garcias han de ser un exemple clar i contundent del grau i decència de la nostra professió. La coneguda dignitat, seriositat i meticulositat de l'apotecari Pujamunts són un clar model per mostrar a les generacions futures que volen dedicar la seva vida a la farmàcia. El seu esperit curiós i treballador i la seva convicció en fomentar el coneixement com a meta col·lectiva han de ser el mirall on veure reflectit el camí que hem de recórrer per créixer com apotecaris, com a científic i com a persones. També és responsabilitat nostra que llegats com el que ens ha deixat Llorenç Garcias no caiguin mai en l'oblit i siguin recordats per sempre.

PRÒLEG

Dr. Joan Llorenç Garcias Truyols

Més de trenta anys de convivència amb Llorenç Garcias em fan difícil la seva presentació objectiva i malgrat el temps que ha passat des de la seva mort, va morir el febrer de 1975, no hi ha dia que no em trobi amb alguna referència, familiar, professional, jo també som farmacèutic o mitjançant amics que el conegueren. Recordar cada dia una persona ja desapareguda és una manera d'expressar que aquesta ha tingut una gran influència, no exclusiva, però sí molt gran sobre la pròpia educació i la manera de veure les coses.

Llorenç Garcias va tenir una sort immensa, la d'haver estat al lloc i en el moment oportú. Sempre he pensat que l'època que va des de finals del segle XIX fins els anys trenta del segle XX, la Universitat de Barcelona va assolir una època que difícilment superarà el nivell de coneixement de la consciència de la seva responsabilitat en el món de la cultura. Llorenç Garcias va fer seu l'objectiu de l'aleshores recent fundada Institució Catalana d'Història Natural, de la qual fou també soci fundador, el 1906 n'era el secretari, o sia relligar la ciència amb el catalanisme, com altres ho feren amb la història, l'art, la literatura i, fins i tot, l'excursionisme. Tots els companys i amics amb els que es va relacionar, d'aquella època, semblen tallats amb el mateix patró, estic parlant dels germans Maluquer, Antoni de Zulueta, Salvador Pedemonte, Pius Font i Quer, Antoni de Bolòs, Josep Ramon Bataller, mallorquins com Joan Alzina i Melis, de Capdepera, metge psiquiatre, amic personal durant tota la vida, el qual va ser l'inductor de que Llorenç Garcias entrés a la Societat Catalana d'Història Natural, més tard Institució Catalana d'Història Natural, els germans Sureda i Blanes, Miquel i Josep, i d'altres. Són tan semblants en la seva manera de pensar i d'obrar que inclús la seva cal·ligrafia és prou semblant. Tots ells són fruit d'una institució pensada per donar al país una generació de caps pensants en tots els àmbits de la ciència i amb la consciència de la catalanitat.

És tota una generació la que el nostre país ha tingut més de trenta anys dins l'oblit, per cometre el pecat d'estimar la seva llengua com expressió de la seva cultura, a la qual es mantingueren fidels, al manco d'una manera passiva, fet que els va donar molts de disgusts, però no se n'amagaren mai del que pensaven, malgrat el fet que aquesta postura els marginés del món oficial. Com a anècdota puc citar el fet que mitjançant

el Col·legi d'Apotecaris se li oferí la possibilitat de concessió de la medalla d'Alfonso X el Sabio, la seva resposta va ser immediata, clara i contundent: “d'aquesta gent no la vull”, referint-se, és clar, al ministeri corresponent.

Des del caire científic crec que va tocar quasi totes les tecles del saber d'aquell temps, tot agrupat en un terme que avui resulta antiquat, la Història Natural, expressió que reunia totes les branques de les Ciències de la Naturalesa, Botànica, Ficologia, Geologia, Paleontologia, Ornitologia, Cristal·lografia, Micologia, Ictiologia, Entomologia, Malacologia i Zoologia.

Ferm defensor de la Cultura a través de la Ciència, així i tot puc assegurar que quasi la totalitat dels objectes que hi ha al Museu d'Artà van passar per les seves mans, des de la col·lecció d'Història Natural, passant per la secció d'Etnografia i inclosa la d'Arqueologia, les famoses estatuetes, dels guerrers, els mars de Son Favar i Son Carrió han romàs a casa nostra, fent-les netes i intentant reconstruir els mateixos escambells, de pedra, que estaven en mal estat.

Nascut a Artà, poble en el qual va viure tota la seva vida i des del qual va realitzar tot el seu treball científic i humà, al marge del pintoresquisme d'un personatge com ell, dins un ambient que no era el més adequat per a que els seus mèrits fossin reconeguts, tothom coincidia en admirar la seva dignitat civil, el seu patriotisme callat, la seva posició d'un catalanisme irreductible. Tot i ésser un home de dretes i catòlic practicant, mai va voler que el confonguessin i mantingué la fidelitat a una llengua i a un país. L'espècie botànica descoberta per ell, l'any 1950, duu el nom de *Romulea assumptionis*, en memòria del dogma de fe declarat per Pius XII aquell any.

El curs 1980-1981 i a instàncies de l'Ajuntament, dels pares dels alumnes i del professorat, l'antic Col·legi Municipal Homologat es convertí en Institut d'Ensenyament Secundari, el qual adoptà el nom de Llorenç Garcias i Font. Per allò de que la gent pròpia no sol reconèixer mai els mèrits personals de cap dels seus, el poble d'Artà n'ha sigut una excepció.

JOAN LLORENÇ GARCIAS I TRUYOLS
Artà a 1 de setembre de 2010

AGRAÏMENTS

ALS RESPONSABLES DE :

L'Arxiu COFIB, Col·legi Oficial de Farmacèutics de les Illes Balears, Palma. Sra. Neus Bonet i Sr. Ignasi Furió.

L'Arxiu de la INSTITUCIÓ CATALANA d'HISTÒRIA NATURAL: a la Biblioteca de la Universitat de Girona, Girona. ichn@iecat.cat

L'Arxiu de l'INSTITUT BOTÀNIC de BARCELONA, Barcelona. Sra. Neus Ibáñez.

L'Arxiu de l'INSTITUT d'ESTUDIS CATALANS, Barcelona. Sres. Mar Palomo Delgado i Laia Miret del Servei de Documentació i Arxiu, i en el Sr. Albert Clavero del Servei Editorial.

L'Arxiu de l'INSTITUT FRENOPÀTIC de les CORTS, Barcelona. Sra. Montserrat Rius Ramonet.

L'Arxiu de la PORCIÚNCULA, a l'Arenal de Palma de Mallorca. P. Nicolau Sastre.

L'Arxiu del MUSEU de MALLORCA, Palma. Sres. M^aJoana Palou i Rosa Maria Aguiló.

L'Arxiu del MUSEU REGIONAL d'ARTÀ, Artà. Sra. Catalina Lliteras.

L'Arxiu DIOCESÀ de Palma de Mallorca .

L'Arxiu HISTÒRIC de la UNIVERSITAT de BARCELONA, Sres. Neus Jaumot i Maria Àngels Esteban.

L'Arxiu MUNICIPAL de l'AJUNTAMENT d'ARTÀ, Artà. Sr. Antonio Picazo i de la Biblioteca MUNICIPAL de ca na BATLLESSA, Ajuntament d'Artà, Artà. Sr^a. Sureda Amorós.

L' Arxiu privat d'ANDREU FERRER GINARD, Valldemossa. Sr. Andreu Ferrer.

La Biblioteca BALEAR, Monastir de La Real, Palma de Mallorca.

La Biblioteca BARTOLOMÉ MARCH, Palma de Mallorca.

La Biblioteca LLUÍS ALEMANY, La Misericòrdia, Palma de Mallorca.

EI MUSEU DE CIÈNCIES NATURALS DE BARCELONA, Barcelona: Sr. Francesc Uribe, Departament Invertebrats no Artròpodes; Sra. Emma Asensio del Centre de documentació; Sra. Montserrat Navarro Codina, Cap de Biblioteca.

L'ARXIU DELS SAGRATS CORS DE LLUC, Mallorca. Arxiver Pep Barceló i el Pare Ramón Ballester.

EL CONVENT DE SANT ANTONI DE PÀDUA d'Artà, Pare Segura.

EI REGISTRE CIVIL de l'AJUNTAMENT d'ARTÀ, Artà. Sra. Presentació Zafra.

La SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA. Srs. Antoni Planas i Guillem Roselló Bordoy. A Antoni Marimón historiador , a Andreu Muntaner naturalista , a Jeroni Orrell apotecari.

L'APOTECARI "PUJAMUNT", UN CIUTADÀ DE LA PART FORANA

Sra. Mireia Garcias Buades

Apotecari rural, practicà un excursionisme que podríem qualificar de pagesívol. Per el ciutadà, sortir d'excursió és alliberar-se de la vida de cada dia; arrossegat per un alè de llibertat és captivat per els espectacles de la naturalesa: sent l'esgarrifança dels cingles alterosos, l'excita la visió d'un arbre florit, el cant soledat d'un aucell i contempla amb estupor una posta sagnanta. El pagès encerta la manera d'esquivar el perill de l'espadat abrupte, sap el nom de l'arbre florit i destrua en el cant d'un aucell si el que canta és una cadenera, un verderol, un passerell o un busqueret. El ciutadà és commogut per la vermellor tràgica del ponent; el pagès no sent cap desfici i pensa en si demà farà vent. Això no és una limitació del contemplatiu. Experimenta l'emoció que produeix la bellesa de la naturalesa i l'estima tant que si té que allunyar-se se corfon d'enyorança: la comprensió dels fenòmens naturals i dels éssers que en la terra viuen, acosta l'excursionista al estudi de les ciències naturals. ..

SUREDA I BLANES, JOSEP, (1976)

"Llorenç Garcias", *Bolletí de la Societat d'Història Natural de Balears*,
tom XXI, Palma, Mallorca, p. 6.

Agraïment

Aquest llibre sobre l'aportació i vida de Llorenç Garcias i Font, farmacèutic i botànic artanenc, ha estat desenvolupat entorn d'una primera etapa d'inventari i catalogació del patrimoni documental familiar (CIPDF) cedit per la família Garcias i Truyols, néts del científic, Joan Llorenç, Ferran, Fausto i Maria Àngela, i conservada sota la cura de Joan Ll. Garcias. Dita tasca ha estat dirigida per la doctora Isabel Moll Blanes i s'ha duït a terme al Jardí Botànic de Sóller gràcies al patrocini de la Conselleria d'Innovació, Interior i Justícia del Govern de les Illes Balears. El treball de catalogació, desenvolupat per mi mateixa, ha comportat l'inventari de 1427 fitxes i l'escaneig dels documents durant cinc mesos (novembre de 2009 - març de 2010) L'ordre dels documents correspon a la classificació feta pel mateix Llorenç Garcias, la qual segueix una agrupació segons remitent o tema tractat (zoologia/botànica).

Sota la direcció de la doctora Isabel Moll Blanes es crearen les següents seccions:

1- Correspondència (C): cartes rebudes que inclouen la creació d'una xarxa de contactes entre científics, a nivell nacional (Barcelona i Mallorca) i internacional i on es parla de les demandes de Garcias i Font en l'ampliació i certificació dels seus coneixements i/o hipòtesis. Hi ha subseccions per diferenciar dins la Correspondència: botànica (C.BOTC.); zoologia (C.ZOO.); farmàcia (C.FARM.); geologia (C.GEO); activitats cultural (C.AC.); i la personal o familiar (C.PER.)

2- Quaderns de campanya o científics (QC): quaderns on apareixen anotacions sobre troballes botàniques i observacions diverses sobre l'evolució de la Història Natural a Mallorca.

3- Diversos (D): apunts de caire personal com són rebuts i documents familiars i altres temes culturals.

4- Publicacions (P).

Les tasques de l'inventari es desenvoluparen amb el programa Microsoft EXCEL, ja que en permet d'exportar els seus continguts a altres programes i software de catalogació. La fitxa inclou els següents camps: Secció; Número de fitxa; Data; Procedència; Destí; Cognoms; Nom; Paraula clau; Contingut; Observacions; Document escanejat. El camp "document" equival a la lletra de la secció i el número de fitxa coincidint amb el nom de la fotografia, és a dir, l'escaneig del document en format tif i a mode d'hipervincle, podent-se consultar en una carpeta a part, per tal de mantenir la bona resolució de la imatge. Vull agrair dins d'aquest punt la participació en les tasques administratives i de condicionament espacial on desenvolupar la catalogació a Josep Lluís Gradaille, director de la Fundació Jardí Botànic de Sóller, i a Magdalena Vicenç, conservadora de dita Fundació.

Una segona etapa, també d'una durada de mig any, s'ha centrat en la recerca bibliogràfica i documental entorn de les activitats "no científiques" de l'apotecari artanenc. La recerca ha estat dirigida pel doctor Joan March Noguera i correspon al títol "L'apotecari Pujamunt (Artà, 1885- 1975), un "ciudadà" de la part forana" sobre el qual no hi ha estudis publicats encara. Les transcripcions d'aquest capítol i la nota explicativa que correspon a cadascun és un treball realitzat per la psicòloga Antònia Bua-des Garcias. He d'agrair la tasca de tots els arxivers i bibliotecaris amb els que he treballat, els quals m'han facilitat amb professionalitat les meves demandes. Pel que respecta als meus llaços familiar amb el besavi Llorenç, a qui no vaig tenir el gust de conèixer, aquest treball ha estat el més important de la meua vida, no tan sols pel que fa a la tasca investigadora i per la qualitat de l'equip amb el qual he fet feina; si no també pel que ha suposat a nivell familiar. Filla de neta, he pogut establir nous contactes activant la memorística col·lectiva i aportant informació fins ara desconeguda. Agrair als Garcias i Truyols la seva participació. Donar les gràcies al poble d'Artà, el qual m'ha obert les portes dels seus arxius i m'han tractat com a una artanenca més. Acabo dient que ha estat un meravellós treball sobre un científic de qui destaco la seva senzillesa, responsabilitat i serietat; i agraeixo al destí el fet d'haver estat al lloc i en el moment idonis per participar en aquesta edició.

L'apotecari "Pujamunt", un ciutadà de la part forana

Índex	23
1- Arrels	
1.1- Formació (1885-1899)	24
1.2- Institució Catalana d'Història Natural i el Català científic	28
2- L'apotecaria de la placeta d'es Marxando, plataforma professional	32
2.1-Garcias higienista	44
2.2-La investigació científica. Zoologia	45
2.3- Garcias conservador	54
2.3.1-L' <i>Herbari Garcias i Font</i> (1910) i l' <i>Herbarium Balearicum</i> (1948)	55
2.3.2-Visites i correspondència. Garcias representant científic de la comarca d'Artà	58
3- Garcias i la beneficència. El franciscanisme social	65
3.1-El Sindicat Agrícola Catòlic d'Artà (1910): "Notes Agrícoles" i Joan de Binialgorfa	69
4-Regionalisme cultural artanenc:	77
4.1-Iniciatives culturals: l'Associació Minerva (1916) i la publicació <i>Llevant</i> (1916-1931)	77
4.2- Garcias i el regionalisme a Mallorca (1917-1939)	86
4.3-El projecte de la Escola Nova i el mètode Montessori (1919-1934)	96
4.4-Museu Regional d'Artà. Amb la col·laboració de Maria Àngela Garcias Truyols	102
4.4.1-Garcias i la Comissió d'Investigacions, testimoni arqueològic d'un botànic	106
5-La família i la salut	112
6-Conclusions	116
Publicacions	119
Conferències/excursions científiques.	122
Bibliografia, Arxius i Revistes	124

1.- Arrels

Llorenç Garcias (1885-1975) neix al carrer de Figueral, núm. 11 de la vila d'Artà, Mallorca, dia 16 d'octubre de 1885. Fill de Joan Garcias i Sard (1852 - gener de 1931) i de Catalina Font i Sureda de Salma (1855-1946), els quals s'esposaren dia 24 d'agost de 1887¹, formà part d'una família pagesa de dos germans: Llorenç i Catalina (1888-1918). El pare, farmacèutic², de malnom fou ja conegut com "l'apotecari Pujamunt". Fill de Llorenç Garcias Mestre i de Catalina Sard Nicolau, rebé educació universitària. La mare, que es dedicà als menesters de la casa, fou filla de Josep Font i Floriana i de Francina Sureda i Massanet, tots d'Artà. La família Garcias prové segons documents de l'Arxiu Diocesà, de la vila de Porreres i arribaren a Artà al segle XVII per via matrimonial, concretament el 1640; els Font, en canvi, ja eren a Artà al segle XVII. De la família Font trobem documentats durant el segle XIX un parell de metges com és el cas del ja esmentat Josep Font i Floriana i Miquel Morey Sureda (1821-1908, membre de l'Acadèmia de Medicina de Montpeller i de Palma i que es doctorà a la facultat de Montpeller amb el tema "Esquisse de teratologie au point de vue chirurgicale" l'any 1843), cosí germà de Francina Sureda. Així doncs Garcias i Font provenia d'una família pagesa de classe mitjana amb terrenys en propietat, amb vistes a invertir en la formació professional i amb representació dins del món de l'església.

Rememorant dades històriques, la vila d'Artà ocupava els termes de l'Almudaina d'Artà, Son Servera d'Artà i Capdepera d'Artà fins mitjans del segle XIX quan es separaren en diferents termes municipals. El 1894 la vila comptava amb 5000 habitants³ i l'estructura econòmica es fonamentava en l'agricultura, encara que existí el desenvolupament de la indústria tèxtil, que no es mantingué gaire temps a causa de les successives crisis econòmiques que sofrí l'Illa. Per entendre el funcionament socioeconòmic de l'època ens hem de remetre a la Conquesta. Corre l'any 1229 quan es declara cavaller principal Joan Vivot, qui fou substituït per Albertí Dameto al segle XVII i pels seus descendents el segle XIX, els coneguts sota el marquesat de Bell Puig, Antoni Dameto. Aquesta família, juntament amb la Truyols, descendent del mateix llinatge, foren els terratinents i els que gaudiren del poder parroquial fins a la primera meitat del segle XX quan renunciaren al patronatge sobre la parròquia. Parlem d'un sistema d'explotació agrari de blat, oli i ametlles que funcionava a partir de la cessió

¹ Segons l'Arxiu MUNICIPAL de l'Ajuntament d'Artà, encara que es veu que es casaren entorn al 1884, ja que el document matrimonial és una autenticació de que eren casats en aquell moment.

² **GARCIAS i SARD, JOAN: (1852-1931)**. Es llicencià a la facultat de Farmàcia de Barcelona l'octubre de 1871, expedint-se el títol segons la Universitat Literària de Barcelona el gener de 1872. Es llicencià segons Decret de 25 d'octubre de 1868 i de la llei de 6 de maig de 1870, iniciant els seus estudis el curs de 1866-1867 a la Ciutat Comtal. Del 1861 al 1866 cursà, a l'Institut de Segona Ensenyança de Palma, el Grau de Batxiller en Arts, aprovant el dia 12 de setembre del 1866. Durant aquesta etapa a Ciutat coincideix amb el seu germà major Gabriel Garcias Sard, qui desenvolupava la seva carrera eclesiàstica. Joan obrí l'apotecaria al carrer Major n. 9, el mes de març del 1872. Cal remarcar que en aquell moment existien tres farmàcies a Artà, segons l'expedient n. 470: la de Joan Cervera i Blanes al carrer Centre, n. 4 i oberta el setembre de 1878 i la de Josep Sureda Lliteras, situada al carrer Plaça, n. 12 i oberta el març de 1883. Joan Garcias fou, a més, el soci número 305 de la Societat Arqueològica Lul·liana. Secretaria General, Unitat de Gestió Documental i ARXIU HISTÒRIC, UNIVERSITAT DE BARCELONA, ES CAT-AUB 01 EA; ARXIU MUNICIPAL d'ARTÀ, Ajuntament d'Artà, Expedient 470.

de crèdits territorials en una quantitat menor que la meitat del valor del fons hipotecat i amb un 6% d'interessos; conseqüentment, el petit propietari ven collites pendents assegurant-se per endavant part del cost. Aquesta situació d'explotació mantenia una classe pagesívola analfabeta i pobre del 78% del seu total (Fullana, 1990). Gràcies a les tasques promogudes per la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País (1778) la situació es començà a equilibrar. Des d'aquesta es promogué la subvenció de llavors, els estudis científics⁴ i es defensà la llei de lliure contractació (Sureda, 1964). Cal també mencionar l'abolició de la tassa de blat l'any 1765, que donà pas a l'aparició d'una burgesia agrícola propietària de petits conreus. La Societat també intervingué en els temes d'higiene social i, a Artà, fou el metge Jeroni Quetgles Guiscafrè qui detectà el problema de l'elevada tassa de mortalitat (Sureda, 1964) constatant la falta de salubritat de l'aigua dels pous i de la font de Son Calletes, contaminada perquè les cantines dels carrers i la síquia no es netejaven bé i perquè el bestiar hi bevia. El metge atribuï ja, al segle XVIII, la infecció de les aigües a les febres i al paludisme que sofrí gran part de la població.

Les iniciatives burgeses, pel que fa al desenvolupament social del poble, es concreten en activitats benèfiques. Metges i científics amb possibilitats ideològiques de compromís social s'agrupen amb les famílies d'"indians" que tornen enriquits de Cuba o Puerto Rico, com és el cas de la família Blanes, amb vista a promoure el creixement social i situant-se com a nous patrons dins la jerarquia social. Aquest grup subvencionà la Casa Pública de Beneficència, dirigida per les germanes de la Caritat (al voltant de 1869⁵); l'hospital "Asilo de Santa Rosa", patrocinat per Antoni Blanes (1846-1917) i l'Ajuntament d'Artà⁶; són els que finançaren la restauració del Convent de Sant Antoni de Pàdua al 1896; participaren en la creació de les Josefines Obreres (1908); patrocinaren la fundació de la Caixa Rural d'Artà (1907); la Societat d'Auxilio Mútuo Popular; empenyeren l'Ajuntament per resoldre el problema de la salubritat de l'aigua; incitaren l'arribada de l'electricitat (1912); i projectaren el ferrocarril Manacor-Artà (avantprojecte presentat per Rafel Blanes Tolosa (1877-1975), dia 23 de juliol de 1914⁷ i que es fa realitat l'any 1921). Com a curiositat els "indians" també intervingueren en l'aplicació de la llengua anglesa com a assignatura al col·legi dels franciscans, l'any 1904. Aquesta participació benèficoburguesa fou activada pels eclesiàstics els quals, no feia poc temps, havien sofert canvis i barrejaven nous projectes. La supressió d'ordes religioses i desamortitzadores esdevingueren la consegüent exclaustació dels pares

³ ARXIU DIOCESÀ, Carta manuscrita on Agustí Jaume, prevere de la parròquia d'Artà, demana un segon vicari a la Diòcesi. III/63/118.

⁴ BESTARD NADAL, BERNAT, (2006), "La Medicina i la Sanitat", a *Història de la Ciència a les Illes Balears. La Il·lustració*, Conselleria d'Economia, Hisenda i Innovació, Govern de les Illes Balears, Leonard Muntaner Editor, Palma, p. 159-160. La "Societat d'Amics del País" creà l'any 1784 l'Acadèmia Médico-pràctica en relació al foment dels coneixements i activitats mèdico sanitàries i aplicant mesures d'anàlisi de l'aigua i eradicant els enterraments a l'interior de les esglésies.

⁵ SÀEZ ISERN, FRANCESC, (2001), "L'associacionisme religiós femení mallorquí al començament del segle XX. Un convent a cada poble i una escola a cada convent", a *El moviment associatiu a les Illes Balears*, IEB, Documenta Balear, Palma, p. 151.

⁶ ARXIU DIOCESÀ. Referència III/63/145 i amb data de 18 d'agost de 1884.

⁷ ARXIU DIOCESÀ. Referència III/63/177.

del primer orde de Sant Francesc d'Assis, observants de Sant Antoni de Pàdua d'Artà (1581) l'any 1820⁸ desembocant en un ambient d'incertesa i en la manifestació de successives reivindicacions per part del personal exclaustrat⁹. Els religiosos no foren indemnitzats fins el mes de juny de 1916 per l'“Administración de Propiedades e Impuestos de Baleares”¹⁰ i fins el 1896, per decret del bisbe Jacint Cervera i Cervera (1828-1897)¹¹ qui entregà les claus del convent a la recent fundada tercera orde regular de Sant Francesc¹², així es tornà recuperar la vida conventual a Sant Antoni.

En conseqüència, sota aquesta nova situació es manifestaren diferències ideològiques contraposades dins la població. Per una banda, entre conservadors i liberals; per altra, entre els mateixos liberals, entre creients i no creients; i, inclús, dins la mateixa Església. És coneguda la falta de comunicació i en conseqüència de distribució de competències entre els religiosos de la Parròquia patrocinada pels nobles terratinents i els franciscans durant les dues primeres dècades del segle XX. Aquestes discrepàncies es mantingueren en bàndols diferenciats fins entrada la Guerra Civil (1936-1939). Així doncs, Artà fou una plataforma social eclèctica i on l'experimentació d'iniciatives diverses tingueren cabuda durant la primera meitat del segle XX.

⁸ SAEZ ISERN (1985-1987), “Congregaciones religiosas dedicadas a la enseñanza en Mallorca (1794-1915)”, *Mayurqa 21*, Annals de Ciències Històriques i Teories de les Arts, UIB, Palma. Trienni Constitucional de 1820-1823.

⁹ ARXIU DIOCESÀ. Carta de la Junta Superior de Bienes Nacionales dirigida a Juan Caldentey, encarregat dels Bens Nacionals a Artà, expedient III/63/52. L'any 1843 la Junta Superior de Bienes Nacionales cedia gratuïtament a l'Ajuntament Constitucional d'Artà el convent de Sant Antoni per a l'execució en un termini de sis mesos d'una Casa de Beneficència i d'una Escola de Primària. Els horts del convent es subhastaren. No fou fins l'octubre de 1893 que es reclamaren els béns confiscats a l'Estat, segons la carta en la qual es dóna poder a Carlos Gómez Lamper, Madrid, per gestionar la reclamació dels béns a l'Estat, i conservada a l'Arxiu Diocesà (expedient III/127/363). Aquesta reclamació fou encapçalada per Rafael Ignasi Rubí i Pocoví (1842-1932), *cura, párroco y arcipreste de la parroquia de Manacor y el presidente de dicho capítulo, Jaume Bosch i Sureda*, en representació de les comunitats d'Artà, Montuïri, Sant Joan, Santa Margalida i Petra i on es reclamava la *inmediata indemnización en inscripciones intransferibles de la deuda pública al cuatro por ciento al que tienen derecho por la incautación efectuada de los bienes que poseían al publicarse las leyes desamortizadoras (...) según el convenio ley celebrado en la Santa Sede en 24 de junio de 1867*.

¹⁰ ARXIU DIOCESÀ, expedient III/63/181. L'Administració de *Propiedades e Impuestos* de Balears escriu segons l'article segon del Reial Decret del 21 d'agost de 1860 una carta en la qual recull l'expedient promogut per la Comunidad de Presbíteros Beneficiados sobre la indemnització dels béns confiscats per l'Estat, incidint amb la necessitat de saldar les hipoteques.

¹¹ **CERVERA I CERVERA, JACINT: (1828-1897)**. Natural de València, fou ordenat sacerdot l'any 1850. L'any 1869 es va negar a jurar la Constitució. Fou Bisbe de Mallorca des de l'any 1886 fins el 1897. Mantingué una ideologia carlista no integrista, i fou receptiu a la filosofia neotomista i social de Lleó XIII. Mitjançant el seu vicari general, Enric Reig (1859-1927) i futur bisbe primat de Toledo, es va mantenir en contacte amb el grup d'Antoni M. Alcover. Va impulsar la creació dels Cercles d'Obrers Catòlics.

¹² SASTRE, NICOLÁS FR., (1993), *Cien años de presencia de la T.O.R. en España*, Franciscanos de la T.O.R. Curia Provincial, Mallorca, p. 75-78. El pare Nicolau Sastre (1993) sosté diverses hipòtesis entorn dels esdeveniments que provocaren el naixement de la T.O.R. Franciscana i que abracen sis dècades: la primera és l'estreta relació entre la primera orde i la comunitat de Lluçmajor (convent de Sant Bonaventura); la segona, es refereix al paper que jugaren els exclaustrats franciscans a la diòcesi de Mallorca i en la naixent institució; i una tercera, parla de les relacions entre la congregació i el bisbat, responsable de fundacions religioses després del Concordat de 1851.

A nivell cultural els artanencs saberen atreure els intel·lectuals d'altres bandes de l'Illa i del món. A més de la cultura talaiòtica de Ses Païsses, les Coves d'Artà són encara conegudes per les seves característiques geològiques i acústiques, i que inspiraren la visita de científics. A finals del segle XIX s'hi celebraren concerts valorant l'espai per les possibilitats de ressonància. També és conegut el poema de Miquel Costa i Llobera (1854-1922) dedicat a la vila d'Artà *La deixa del geni grec* (1901), lletres que rememoren una imaginària època passada, protagonitzada per la sacerdotessa Nuredduna i que té com escenari ambdós indrets. A Ciutat, el desenvolupament sociocultural es dona amb iniciatives com la fundació del Círculo Mallorquí (1851) des del qual es posa en marxa el Casino Balear i el Liceo Mallorquí inaugurant una Secció Filharmònica l'any 1860 i una de Literatura el 1894 i promovent així activitats culturals. Els Jocs Florals de Barcelona també repercutiren a Mallorca. El sacerdot vigatà Jacint Verdguer (1845-1902) representà, el 1859, la unió entre els literats catalans i els mallorquins gràcies a la seva amistat amb Marià Aguiló (1825-1897)¹³. Des d'aquesta celebració es promogué l'intercanvi cultural entre les Balears, el País Valencià i Catalunya i nasqueren grans amistats entre els participants catalanoparlants. A més, s'elaborà un discurs en defensa de l'ús de la llengua autòctona a nivell literari i en homenatge a Ramon Llull [(1232/33-1315/16), escriptor, filòleg, místic i teòleg mallorquí]. Cal esmentar també la tasca lingüística de la "Societat Econòmica d'Amics del País" que el maig de 1835 acceptà la proposta de col·laboració en el Diccionari Mallorquí -Castellà de Jaume Pujol¹⁴. Una altra institució important fou l'Ateneu Balear fundat a Palma el 1862, amb la intenció de cobrir tots els esdeveniments científics i culturals de l'època. L'Ateneu impulsà el coneixement científic i tècnic de la societat contemporània illenca des de l'any 1878, quan es constata una gran activitat a la secció de ciències que s'exemplifica en la celebració d'un cicle de debats sobre el Darwinisme i la teoria de l'evolucionisme. L'any 1882, l'Ateneu creà una subsecció de ciències mèdiques que es convertí en el Col·legi Médico-Farmacèutic de Palma ocupant la seu de l'antiga Acadèmia Quirúrgica Mallorquina i des d'on s'impulsà l'acció higienista de Ciutat que va donar lloc a la reforma urbanística d'Eusebi Estada a la Ciutat de Mallorca, l'enderrocament de les murades l'agost de 1902¹⁵.

A nivell d'Estat Llorenç Garcias neix en un moment de molt de moviment polític i social. El 1885 és l'any en què mor el rei Alfons XII (1857-1885), qui és reemplaçat per la seva esposa la reina M. Cristina de Habsburg i Lorena (1858-1929) sota el càrrec de regent d'Espanya fins l'any 1902, la qual serà substituïda pel seu fill Alfons XIII (1886-1941). A nivell eclesiàstic són ara els papes els que s'adapten a les noves cir-

¹³ **AGUILÓ I FUSTER, MARIÀ (1825-1897)**. Natural de Palma de Mallorca va ser poeta i lingüista. Es llicencià en Dret per la Universitat de Barcelona. Va ser un dels fundadors de la Renaixença i director de la Biblioteca Provincial de València. Posteriorment, va dirigir la Biblioteca de Barcelona. Mangué molt bona relació amb els intel·lectuals catalanistes de l'època. Gran amic de Jacint Verdguer i de Jaume Collell, va editar un gran nombre d'obres clàssiques de la literatura catalana.

¹⁴ **MASSOT I MUNTANER, JOSEP, (1973)**, *La Societat d'Amics del País. Jaume Pujol i el català de Mallorca*, Institut d'Estudis Hel·lènics, Dept. Filologia Catalana, Editorial Ariel, p. 268-275.

¹⁵ **BUJOSA I MARCH, (2001)**, "L'Ateneu Balear (1877-1892). Una associació poc estudiada", a *El moviment associatiu a les Illes Balears*, IEB, Documenta Balear, Palma, p. 397-411.

cumstàncies socials i polítiques amb l'encíclica *Rerum Novarum*¹⁶, aprovada el 15 de maig de 1891 pel papa Lleó XIII¹⁷ (1810-1903).

1.1.- Formació

Llorenç Garcias i Font visqué la seva infància a Artà entre l'apotecaria de son pare, al carrer Major n. 9 i l'escola del convent dels franciscans, on impartia classes el seu oncle Gabriel Garcias Sard (1838-1911)¹⁸. La casa pairal era al carrer de Pedra plana, encara que Joan Garcias Sard comprà la de Figueras, n. 11, on es traslladà a viure amb la seva família i on, més tard, traslladà la farmàcia. La casa és pròpia d'una família burgesa; amb cotxeria i jardí, part del qual s'utilitzà com a hort, acollí varies generacions al mateix temps. La farmàcia del pare fou coneguda per vendre "gotes pels ulls", medicament beneficiós per les cataractes i encara que no es conservin els llibres de fórmules magistrals ni s'hagués patentat el medicament, ens consta a la Rondalla Ma-

¹⁶ Aquesta carta oberta fou dirigida a tots els bisbes i versava sobre les condicions de vida de la classe treballadora. Segons Pere Fullana (1990) *els sistemes de propaganda social catòlica s'intensifiquen a partir de 1905*, apareixent la càtedra de sociologia als seminaris, celebrant-se assemblees nacionals d'entitats sociocatóliques i propagandístiques. A l'Estat Espanyol l'Església inicia un debat sobre la decadència dels cercles d'obres catòlics i la conveniència de fundar sindicats agrícoles i organitzacions obreres confessionals, però sempre mantenint la seva vinculació amb l'estatu quo socioeconòmic. El 1906, comencen a Madrid les Setmanes Socials, on es reuneixen els més avançats, les forces vives conservadores, la jerarquia. L'Acció proposava, des d'un rerefons clar de cristianització, la participació en la nova organització socioeconòmica del país a través del corporativisme.

¹⁷ **PECCI, VINCENZO GIOACCHINO: (1810-1903)**. El 1856 va ser nomenat cardenal per Pius IX. La unificació d'Itàlia entre el 1859 i el 1870 va suposar la desaparició dels Estats Pontificis. Pius IX, va negar-se a reconèixer el nou estat italià i va excomunicar el rei Victor Manuel II. Les tensions entre Itàlia i la Santa Seu no es resolrien fins la firma dels Pactes del Laterà el 1929. La postura moderada que va mantenir el cardenal Pecci en aquest període van fer que els cardenals el consideressin el candidat idoni per suavitzar la situació d'enfrontament amb el nou govern italià i per reduir la crisi de relacions entre l'Església i els estats liberals. Lleó XIII va aprofundir en temàtica social, condemnant tant el socialisme com el capitalisme liberal, proposant una harmonia entre ambdós i creant la base de la política social que l'Església ha mantingut durant tot el segle XX. La síntesi de les seves idees socials quedà recollida a la seva encíclica més famosa, *Rerum Novarum*, escrita el 1891.

¹⁸ **GARCIA SARD, GABRIEL: (1838-1911)**. Fou conegut com es capellà Pujamunt. Estudià al Seminari Conciliar de Sant Pere les assignatures de Retòrica, Filosofia i tres anys de Teologia, formulant la petició de Subdiaconat dia 17 de setembre de 1866, des de la Parròquia de Santa Eulàlia de Palma i després de presentar l'expedient de Títol Patrimonial Eclesiàstic fent donació perpètua i irrevocable dels seus béns. A Ciutat pren contacte amb la Corte Angélica de San Luís Gonzaga (1859), que es desenvoluparà a la part forana en les conseqüents Congregacions Marianes. Per altra banda i segons un document de l'Arxiu Diocesà es conserva, amb data de juliol de 1869, una carta del bisbe de Mallorca dirigida a Gabriel Garcias especificant el seu immediat trasllat a la parròquia d'Artà per la qual s'havia preparat. Amb aquesta carta, el bisbe l'acusa d'intrusió en el sector dels mestres, específicament de l'escola pública de Lluçmajor, on es veu que treballà com a mestre sense seguir les directrius provincials de l'ensenyança pública. Setmanes després ja el trobem documentalment instal·lat a Artà, on desenvolupà les tasques de prevere i mestre de primària. Destacar la seva participació com a representant artanenc de la petició de bens a l'Estat, de 1893; en la fundació de la T.O.R franciscana d'Artà, el 1896, amb els quals col·laborà en la redacció dels estatuts de la Caixa Rural i de l'Associació de Socors Mutus, l'any 1907, juntament amb el pare Pere Joan Cerdà Colom (1878-1952). Fou soci de la Societat Arqueològica Lul·liana amb n. 136, des de l'any 1888. Ja l'any 1884, es relacionà amb l'arquitecte Bartomeu Ferrà i Perelló (1843-1924).

llorquina d'en Jordi des Racó¹⁹, que a “Es Puig de Santa Cirga”²⁰, a Manacor, creixien herbes miraculoses que curaven la ceguera. L’infant Garcias degué ser un fill molt estimat i desitjat enfront les consecutives desaparicions familiars. A més, gaudir d’una educació focalitzada dins del món científic, gràcies a la influència del pare i de l’oncle Gabriel, qui instruí l’infant²¹. Al Catàleg de l’Inventari del Patrimoni Documental Familiar (CIPDF)²² es conserven documents inclosos dins la carpeta de Gabriel Garcias en referència a teories sobre l’ensenyança, com són *Escuela de Párvulos*, de Juan Benjam (Imp. de M. Parpal, Maó, Menorca, febrer de 1883) i *Historias Ilustradas para Niños* (Imp. de J. Cruzado, Madrid, 1879), entre d’altres.

Els estudis de secundària, regulats per la direcció de l’Institut de les Balears, al carrer Montsion de Palma, els dugueren a cavall entre Manacor i Ciutat²³ del 1895 al 1899. L’únic lloc on pogué rebre dita preparació a la zona de Llevant era al Colegio Privado de Segunda Enseñanza (Fuster, 1966)²⁴ fundat, segons decret del Ministre de

¹⁹ **ALCOVER, MOSSÈN ANTONI M.: (1862-1932)**. Va néixer a Santa Cirga, finca situada entre Manacor i Portocristo, fill de pagesos acomodats. Després d’estudiar llatí i cultura clàssica es va traslladar, als 15 anys, a Palma per estudiar en el Seminari. Molt ràpidament va fer-se conèixer com a polemista intransigent, ja que el seu caràcter fort el va fer intervenir en furioses polèmiques. La seva vocació literària es va despertar primer en castellà, i a partir del 1879 en català gràcies a l’influència del seu amic i futur bisbe Josep Miralles (1860-1947) i del seu mestre Tomàs Forteza, iniciador de la *Gramàtica Mallorquina*. A partir d’aquest any va iniciar la tasca de recollir en el català col·loquial de Mallorca les Rondalles, que va començar a publicar el 1880 amb el pseudònim de “Jordi d’es Racó”. La primera rondalla apareix a la revista *La ignorància*. El 1885 publica *Contarelles*, un recompte de narracions de tema popular. El 1886 va ser ordenat prevere. Va ser vicari de la parròquia de Manacor, i el 1888 va obtenir la càtedra d’Història Eclesiàstica al Seminari. Més endavant arribaria a ser Vicari General i Canonge de la Seu de Mallorca, sota la direcció del bisbe Pere Joan Campins i seguint els canvis del papa Lleó XIII i l’encíclica neotomista de l’*Aeterni Patris*. El 1906, per iniciativa seva, i sota la seva presidència es va celebrar el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana a Barcelona. Quan es va constituir la Secció Filològica de l’Institut d’Estudis Catalans l’any 1911 va ser nomenat president. A causa de la feroç disputa que va mantenir amb els membres de l’Institut, aquesta relació va acabar aviat, l’any 1918. La seva obra magna va ser el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, que no va veure acabat, i que enllestí el seu col·laborador Francesc de Borja i Moll (1903-1991). Entre d’altres, va tenir el càrrec de corresponsal de l’Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. La seva obra esdevé també íntimament lligada a la revalorització de l’obra i figura de Ramon Llull.

²⁰ *Rondaies Mallorquines* d’en Jordi des Racó, “Es Puig de Santa Cirga”, Vol. XXIII, p.88.

²¹ GILI, MOSSÈN ANTONI, (1978), *Homenatge a Don Llorenç Garcias i Font, Apotecari d’Artà, (18 de març de 1976)*, Col·legi d’Apotecaris de Palma, Gràfiques Miramar, Palma, p. 7; PICAZO, GINARD, TOUS, (1991), *100 anys d’educació a Artà, Ajuntament d’Artà*, Gràfiques Miramar, Mallorca, p 17-18. En aquell temps hi havia dues escoles a la vila: el col·legi de Sant Vicenç de Paul, fundat el darrer terç del segle XIX per les Germanes de la Caritat, que arribà a cobrir l’educació femenina fins a l’etapa superior (15/16 anys) i des de 1920 sota el sistema Montessori; i l’escola pública situada al convent dels franciscans, fundada al 1843 i gestionada per la Parròquia i l’Ajuntament, on s’instruïa els nins en l’ensenyament de primària. En aquesta segona escola és on acudí Garcias i Font fins als deu anys.

²² CATÀLEG de l’INVENTARI del PATRIMONI DOCUMENTAL FAMILIAR (CIPDF) de Llorenç Garcias i Font (2010), Conselleria d’Innovació, Interior i Justícia, Govern de les Illes Balears. Documentació cedida per Joan Garcias i Truyols i inventariada per Mireia Garcias Buades.

²³ Segons informació familiar Garcias i Font visqué durant la seva joventut a Ciutat, concretament s’hostejà a ca es posader de les germanes Tereses, al carrer de les Rambles de Palma.

²⁴ Al col·legi de Manacor impartien classes l’any 1897 els següents professors: Francisco Pascual Ramis, llicenciat en Teologia; Jaume Domenge, farmacèutic; Bartomeu Bonet Mas, advocat; Joan Llitesas Caldentey, metge; Sebastià Perelló Arbona, llicenciat en Filosofia i Lletres; Andreu Servera Montserrat, presbiter; Andreu Pont Llodrà (1861-1938), presbiter i sociòleg; i Antoni Pont Llodrà (1852-1931), professor de música.

Foment de 14 de gener de 1869, l'any 1876²⁵ a Manacor. Segons el "Títol de Grau de Batxiller" expedit per l'"Instituto de las Baleares" a favor de Garcias i Font, la data obtenció fou el 6 d'octubre de 1900²⁶. El Títol fou convalidat per la Universitat de Barcelona el dia 9 de novembre de 1900, segons l'Extracte de l'Expedient Acadèmic de data 8 de juny de 1906. El grau de Batxillerat l'adquirí amb la qualificació d'aprovat, segons l'examen de dia 25 de setembre del mateix any 1900²⁷ i, en el mateix període, concretament dia 22 de febrer de 1900, passà l'examen d'ingrés a la Facultat de Ciències de Barcelona per iniciar els estudis de Farmàcia²⁸.

La influència de la família materna fou també decisiva en l'elecció professional del jove, ja que dins la família dels Font i els Sureda també hi havia metges i apotecaris. Aquest cúmul de circumstàncies que l'envoltaren són les que l'introduïren, no tan sols en el debat científic de l'època, les reunions familiars devien tractar bàsicament d'aquests temes, si més no, li aportaren eines per entendre quines eren les necessitats científiques i en les que pogué aprofundir durant la seva estada a Barcelona. El febrer de 1900, amb catorze anys, Garcias ja és a la ciutat comtal²⁹ on s'examina de la prova d'ingrés a la facultat. El "Període Preparatori" corresponia a un curs previ a l'ingrés a la facultat i equivalent al primer any dels cinc cursos d'estudi de la llicenciatura de farmàcia. Aquest curs implicava aprovar les assignatures d'"Ampliació de Física", "Química General", "Mineralogia i Botànica" i "Zoologia", que Garcias aprovà amb èxit. Finalment es llicencià en Farmàcia amb data d'octubre de 1906, segons el pla d'estudis del Reial Decret de 31 de juliol de 1900, amb vint i un anys i destacant en l'assignatura d'"Anàlisi Química"³⁰. Es conserva l'Anuari de la Universitat Literària

²⁵ MARCH NOGUERA, JOAN (2001), *Mossèn Alcover i el món de la ciència. La creació del llenguatge científic català modern*, Lleonard Muntaner Editor, Palma, p. 44.

²⁶ Secretaria General, Unitat de Gestió Documental i ARXIU HISTÒRIC, UNIVERSITAT DE BARCELONA, ES CAT-AUB 01 EA.

²⁷ ÍBID, segons l'extracte de l'Expedient Acadèmic lliurat i on consta que fou examinat de Revàlida dia 3 de juliol de 1900 sent dispensat del segon curs de Gimnàstica.

²⁸ ÍBID. Durant els primers anys que passà a Barcelona, des del 1899 s'hostatjà al carrer Villarroel n. 70-1r; al 1904 el trobem domiciliat al carrer Passatge del Crèdit, n. 7, 4t; i al 1905 apareix documentat al carrer Tallers, 64, 3-1a, carrers propers a la facultat i al voltant de la zona de la Rambla de les Flors.

²⁹ UNIVERSITAT DE BARCELONA, (1929), *Reseña histórica y guía descriptiva de la Universidad*, J. Horta impr., Barcelona, p. 42. L'edifici històric de la Universitat de Barcelona es trobava a l'actual plaça Universitat. Segons el llibre, el carrer al que donava la façana principal és deia en aquell temps carré de Cortés.

³⁰ GILLI, MOSSÈN ANTONI, (1978), p. 8; Secretaria General, Unitat de Gestió Documental i ARXIU HISTÒRIC, UNIVERSITAT DE BARCELONA, ES CAT-AUB 01 EA. Durant els estudis universitaris i segons el Pla d'Estudis de 24 de setembre de 1886 reformat per Real Decret de 31 de juliol de 1900, eren les assignatures de Química i Botànica amb les conseqüents pràctiques de laboratori i de camp les destacades. Assignatures del període de llicenciatura en Farmàcia: *Técnica física aplicada a la farmacia con prácticas para los alumnos; Mineralogía y Zoología aplicadas a la Farmacia y materia farmacéutica con sus prácticas; Botánica descriptiva con sus prácticas de determinación de plantas medicinales i excursiones botánicas; Química inorgánica aplicada a la farmacia con prácticas de laboratorio; Materia farmacéutica vegetal con prácticas correspondientes; Química orgánica aplicada a la farmacia con prácticas de laboratorio; Análisis químico y en particular de los alimentos, medicamentos y venenos con prácticas de laboratorio; Farmacia práctica o galénica y Legislación relativa a la farmacia con prácticas para los alumnos para la preparación de medicamentos y despacho de recetas; Higiene Pública que se cursará en la facultad de Medicina.*

de Barcelona del curs 1898-1899, sent el degà de la facultat de Ciències el doctor José R. de Ignacio y Riego i el secretari el doctor Ignacio Tarazona i Blanch (1854-1924) catedràtic de cosmografia i astrònom; malauradament, sembla que han estat arrabassats els fulls corresponents de la facultat de Farmàcia³¹. Pel que fa a l'expedient universitari de Garcias, consta que l'alumne alternà assignatures de diferents cursos durant els estudis. Per exemple, el curs 1901-1902, corresponent al segon any d'estudi, es matriculà de l'assignatura de tercer curs "Botánica descriptiva" con sus prácticas de determinación de plantas medicinales y excursiones botánicas". Aquesta dada és important connectar-la amb l'apuntat per Joan March Noguera (2001, pàg.246) qui recull la participació de Garcias en la fundació de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN), dia 3 de desembre de 1899³² :

La ICHN fou creada a la rebotiga del farmacèutic Lluís Soler per part d'un grupat d'estudiants universitaris de diverses carreres de ciències: Joan Baptista d'Aguilar Amat (1882-1936), Llorenç Garcias (1885-1975), Josep Maluquer (1883-1960), Salvador Maluquer (1881-1955), Josep M. Mas de Xaxars (1881-1946), Antoni Novellas (1879-1950), ... El grup d'estudiants havia rebut prèviament la influència de naturalistes jesuïtes, com Joaquim Barnola (1870-1925), Longí Navàs (1858-1939) i Jaume Pujiula (1869-1958), i del botànic Joan Cadevall (1846-1921) que contribuiran el dia de demà a la creació del llenguatge científic català sota l'impuls de mossèn Alcover...

Garcias era el més jove de tots i és probable que el jove treballés de mosso a l'apotecaria de Soler. Josep M. Camarasa (1995) recull, en la biografia sobre Josep Maluquer (1883-1960), el següent:

Josep Maluquer, i el seu germà, introduïts pels seus amics Joan Baptista de Aguilar Amat i Josep M. Mas de Xaxars, ingressarien a la congregació mariana de San Lluís Gonzaga, de la qual era prefecte el Pare Fiter³³, a través de qui entrarien en contacte amb els naturalistes jesuïtes com el P. Joaquim M. de Barnola (1870-1925), el P. Longí Navàs (1858-1939) o el P. Jaume Pujiula (1869-1958) (...) En efecte, no és pas cert que els tres fundadors de la Institució haguessin estat deixebles del pare Barnola, cosa que només podem assegurar de Mas de Xaxars (Español, 1949), encara que els germans Maluquer, que ho havien estat, tal com hem dit, de Cadevall, hi havien pogut tenir relació a través del pare Fiter o dels seus companys de la congregació mariana

³¹ UNIVERSITAT DE BARCELONA, (1899), *Anuario de la Universidad Literaria de Barcelona 1898-1899*, Memòria d'activitats, Anuaris 1898-1899, Editorial: Imprenta de Hijos de Jaime Jeps, Barcelona.

³² CAMARASA (2000).el CEC ocupava la segona planta de l'edifici del carrer Paradís núm. 10' i un pis del carrer de la Llibreteria

³³ **FITER CAVA, LLUÍS IGNACI (1852-1902)**. Segons recull Camarasa (2000) fou qui creà el lema " mai hi pot haver cap veritable divergència entre la fe i la raó", incorporant a l'Institució el seu caràcter de confessionalitat. El jesuïta fou al 1899 el prefecte de la Congregació Mariana de San Lluís de Gonzaga, a la qual pertanyia en aquell moment la majoria dels joves fundadors de la ICHN. A la vegada el lema encapçalava la *Revue des questions Scientifiques* (1845-1919) que publicava la "Société Scientifique de Bruxelles (1875), secretari de la qual havia estat el jesuïta i matemàtic belga Ignace Carbonnelle (1829-1889) verdader creador de la frase.

de San Lluís Gonzaga. Tampoc no és cert, que alguns dels fundadors, concretament Llorenç Garcias i Josep Maluquer, els més joves, fossin estudiants de batxillerat en aquell moment; tots els participants en la creació de la Institució eren ja estudiants universitaris, inclosos els més joves, com Llorenç Garcias, que devia cursar el primer curs de farmàcia encara que només tenia 15 anys, o Josep Maluquer o Joan Baptista de Aguilar Amat, que estudiaven els cursos preparatoris per al ingrés a l'Escola d'Enginyers Industrials, amb 16 i 17 anys respectivament" (...) "De tots aquells estudiants de diverses branques que s'aplegaven al pati de Ciències de la Universitat de Barcelona amb els germans Maluquer n'hi havia uns quants que compartien amb ells d'interès per la història natural. Aquest seria el cas de Josep M. Mas de Xaxars i de Joan B. de Aguilar Amat que havien estat deixebles de Barnola al col·legi de Sarrià dels jesuïtes i que eren companys de Josep en els cursos preparatoris d'enginyeria industrial, i també el de dues descobertes fetes per Salvador entre els estudiants de farmàcia que també freqüentaven el pati de ciències: Antoni Novellas Roig (1879-c. 1950) i Llorenç Garcias. Plegats anaven fent excursions per conèixer més bé els grups d'organismes que els interessaven preferentment i visitaven assíduament Cadevall i altres naturalistes de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona als quals aquell els adreçava per aclarir els seus dubtes o demanar-los orientacions" (...) Salvador Maluquer i Josep M. Mas de Xaxars barrinaren que, si la literatura i la història havien estat bones motivacions per abocar-se a una tasca de represa de la identitat catalana, bé ho podia ser també la ciència (...) aquesta idea, aviat comunicada a Josep Maluquer, Antoni Novellas i a Llorenç Garcias, de "relligar la ciència amb la política (catalanista) com altres ho havien fet amb la història, l'art, la literatura i fins l'excursionisme." ³⁴

1.2.- La Institució Catalana d'Història Natural (ICHN) i el català científic.

Al CIPDF³⁵ de Garcias i Font es conserva el fulletó del "Reglament de la Institució Catalana d'Història Natural", Barcelona, 1901. Així doncs, hi ha dues vessants que explicarien el viatge primerenc a Barcelona de Llorenç i la seva contribució en la fundació de la Institució. a la primera hi trobem dos punts a mencionar. El primer, per mitjà del seu oncle Gabriel, es refereix a la relació amb la congregació mariana de San Lluís Gonzaga³⁶ a Mallorca. Es conserven al CIPDF documents de Gabriel Garcias

³⁴ CAMARASA, JOSEP M., (1995), "Josep Maluquer i Nicolau (1883-1960). La gestió empresarial en la ciència, la gestió científica en l'empresa", a *Ciència i Tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica*, Fundació Catalana per la Recerca, Barcelona, 1995, p. 1215.

³⁵ CIPDF, Diversos, número fitxa 601.

³⁶ FULLANA, PERE, (1991) i SASTRE, NICOLAU, (1993): Les congregacions marianes foren iniciatives associatives per part del clergat i de caire benèfic existents des del segle XVI però reavivades al segle XIX. Ara es mostren com a associacions més obertes a totes les classes socials i adaptant-se a les noves vicissituds socioeconòmiques de l'època. Així doncs, els jesuïtes funden al 1879 la Companya de Seglars Catòlics expandint-se per la part forana de Mallorca a través de la Congregació Mariana de Joves sota el nom de Sant Lluís Gonzaga, patró de la joventut. Aquesta congregació, als quals se'ls coneix com els "lluïsos" s'ubicà a l'església del Socors de la Ciutat de Mallorca i destacaren per promoure l'associacionisme laic i un sistema de formació espiritual més intens. Aquests nous projectes es promogueren a través de les anomenades "Reunions" organitzades per Miquel Maimó i que prest s'expandiran a Felanitx, Artà, Manacor, Porreres, Campos i Llucmajor. Aquestes reunions donaran lloc a l'aparició de noves congregacions, com de la T.O.R. franciscana. El seu treball d'incursió serà cultural i social.

com les *Constituciones generales Corte angélica de San Luis Gonzaga* (Palma, Imprenta de Juan Colomar, 1859) i el fulletó titulat *Dedicación a San Luis Gonzaga* (juny de 1861) amb firma de Gabriel i de José Vallespir. Les relacions de l'oncle Gabriel foren un bon carnet d'entrada dins del món científic català. Dins aquest primer punt també cal referir-nos a la professió del pare de Llorenç, qui es formà, dues dècades abans, a la mateixa facultat. Com a segona relació trobem l'amistat de Garcias i Font amb Joan Alzina i Melis (1880-1979), metge psiquiatra i membre fundador de la ICHN. Alzina, nascut a Capdepera, fou amic coral de Garcias durant tota la seva vida: coincidiren a Barcelona a l'època estudiantil; durant la Guerra Civil; i a Mallorca, durant els darrers dies de les seves vides. Alzina apareix documentat l'octubre de 1898 a l'Acadèmia Catalanista o de la Llengua Catalana, institució pionera en l'estudi de la llengua i de la història dels Països Catalans, creada pels jesuïtes com a Associació Mariana, el 16 de gener de 1891 i on hi participà el pare Josep Fiter³⁷ (1852-1902) i Josep Carner³⁸ (1884-1970) poeta, periodista, autor de teatre i traductor, conegut com "el príncep dels poetes catalans", entre d'altres. La segona vessant implica el Centre Excursionista de Catalunya³⁹ (CEC) fundat l'any 1876 a Barcelona i des del qual s'organitzaven expedicions científiques i estudis de la flora catalana mitjançant de sortides al camp. Aquest centre compost per professors de la facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona col·laborà amb el naixement de la ICHN cedint part del seu local per al seu funcionament. A més, al CEC també trobem documentada la participació del pare Fiter, de Norbert Font i Sagué (1874-1910)⁴⁰, Josep Torras i Bages (1846-1916)⁴¹ i de Joan

³⁷ DD. AA., (1996), *Centre Excursionista de Catalunya 120 anys d'història (1876-1996)*, Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona, p. 25. El pare Fiter fou l'ideòleg i fundador, juntament amb Pau Gibert i Roig, Marçal Ambrós i Ortiz, Ricard Padrós i Arqui i Jaume Faralt.

³⁸ AULET I AMEDA, JAUME, (1989), *Josep Carner i els orígens del noucentisme*, Universitat Autònoma de Barcelona, Tesi en Xarxa.

³⁹ SUREDA I BLANES, JOSEP, (1978), *Homenatge a Don Llorenç Garcias i Font, Apotecari d'Artà*, p. 26.

⁴⁰ **FONT I SAGUÉ, NORBERT: (1874-1910)**. Barceloní, qui és llicencià en Ciències a la Universitat de Barcelona. Fou ordenat capellà l'any 1900 al seminari de la mateixa ciutat on fou deixeble de Jaume Almera (1845-1919). Catalanista convençut fou amic i col·laborador de mossèn Alcover en la tasca del *Diccionari* i va participar al I Congrés de la Llengua Catalana. Des de la seva joventut va utilitzar com a llengua de creació el català. Va guanyar un premi extraordinari als Jocs Florals de Barcelona de 1894 amb *Les Creus de pedra a Catalunya*; igualment a Granollers el 1896 amb *Lo Vallès* (1904); i, l'any 1897; una altra vegada a Barcelona, amb *Determinació de les comarques naturals i històriques de Catalunya*. Fou aficionat a l'espeleologia publicant amb el Centre Excursionista de Catalunya el *Catàleg espeleològic de Catalunya*. Com a geòleg va rebre l'encàrrec de trobar aigua al Sàhara espanyol l'any 1902. Fou professor de geologia al CEC i exercí la càtedra als Estudis Universitaris Catalans i publicà les seves lliçons sota el títol *Curs de geologia dinàmica i estratigràfica aplicat a Catalunya*. Fou membre de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona des de la qual és creà el Museu Petrogràfic de Barcelona a l'aire lliure i, juntament amb Jaume Almera, va crear el museu de minerologia dependent de la Institució Catalana d'Història Natural (1905). Va col·laborar al *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya*, *La Renaixença*, *Montserrat* i *Catalunya*. Fou redactor de *La Veu de Catalunya* i de la *Revista Universitaria* (1909-1910). Altres publicacions seves són *Història de Catalunya* (1899), *La ciudad encantada de Cuenca* (1907), *Història de les ciències naturals a Catalunya del segle IX al XVIII* (1908), i *El Diluvi bíblic segons la geologia* (1909).

⁴¹ **TORRAS I BAGES, JOSEP: (1846-1916)**. Capellà, natural de Sant Valenti de les Cabanyes, estudià Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona i posteriorment Dret Civil i Canònic. Ingressà al Seminari de Vic on va ser ordenat capellà l'any 1871, especialitzant-se en neotomisme. Fou representant del pensament

Cadevall (1846-1921). la ICHN fou fundada per aprofundir en l'estudi de les ciències naturals mitjançant excursions científiques, per a la celebració de conferències i l'edició d'un butlletí en català. Segons l'estudi monogràfic de Camarasa (2000), Garcias i Font actuà també com a membre fundador en la seva refundació l'any 1904⁴², és a dir, la ICHN sofrí un breu incís dit any, encapçalat per Francesc Novellas (1879-1950), quan es dugueren a terme canvis en els estatuts i, també, es canvià el nom, passant a conèixer-se com a Institució Catalana de Ciències Naturals. Els germans Novellas opinaren que l'entitat tenia un caire vulgaritzador i que es donava massa importància a la sistemàtica (Camarasa, 1995). Aquesta nova iniciativa no fou del gust de tots; els antics socis no seguiren el projecte, refundant la ICHN el 18 de febrer de 1904. Una vegada a Artà (novembre de 1907) l'apotecari seguí de prop els canvis i les novetats provinents de la Ciutat Comtal i sobre tot de les institucions on hi havia participat. A la correspondència del CIPDF (N. 168 i Diversos N. 603) es troba una còpia dels Nous Estatuts de la Institució Catalana d'Història Natural del 20 de maig de 1917. Aquest darrer estatut inclou la vinculació de la Institució amb la Secció Científica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), prèvia petició, el març de 1915⁴³. El desembre de 1917 la Institució es convertí en societat filial de l'IEC, tràmit que comportà una revisió dels estatuts i la renúncia de la confessionalitat religiosa. L'any 1920 la ICHN remodelava els seus estatuts un altre cop reforçant la seva autonomia respecte de l'IEC. Dia 10 de desembre de 1917 Garcias i Font és nomenat soci honorífic de la Institució, d'acord amb una carta⁴⁴ signada pel president Ignasi de Sagarra Castellarnau (1889-1940) i actuant de secretari Pius Font i Quer (1888-1964).

La participació activa de Garcias es troba, doncs, documentada des de la seva fundació l'any 1899: entre el 1904 i el 1905 fou vicesecretari; el 1906 secretari⁴⁵; i fins a la seva mort soci fundador. Una altra dada interessant és l'edició dels butlletins. Des del 1891 el CEC publicà el seu bolletí en català i la ICHN ho feu en la mateixa llengua a partir del 1901⁴⁶. Cal relacionar la participació d'ambdós estudiants, Garcias i Alzina, dins aquesta corrent intel·lectual científica, defensora de l'ús de la llengua catalana, d'influència universitària. Malgrat tot, el compromís de Garcias amb la ICHN durà a que pressioni als companys d'aquesta a seguir publicant estudis encara en castellà i

nacionalista conservador català i revitalitzador del nacionalisme laic juntament amb Jaume Collell. El bisbe de Barcelona li encarregà d'ocupar-se dels convents, la qual cosa li permeté freqüentar biblioteques. D'aquesta etapa surt la seva obra cabdal *La tradició catalana* (1892). Participà activament en la Unió Catalanista i dirigí la secció catalanista de la Congregació Mariana de San Lluís Gonzaga, també formà part en la fundació de la Lliga Espiritual de Nostra Dona de Montserrat i participà al Cercle Artístic de Sant Lluç. Fou bisbe de Vic, mentre Morgades ho era de Barcelona. Mangué una actitud de defensa dels drets de Catalunya respecte del Govern central.

⁴² CAMARASA, JOSEP M., (2000), *Cent anys de passió per la Natura. Una història de la Institució Catalana d'Història Natural 1899-1999*, ICHN, Barcelona, p. 14.

⁴³ BALCELLS I PUJOL, (2003), p. 142-143; CAMARASA, (2000), p. 45.

⁴⁴ CIPDF, (2010), Diversos 1288.

⁴⁵ CAMARASA, (2000), p. 42.

⁴⁶ MARCH NOGUERA, JOAN, (2006), "Els impulsors de la creació del llenguatge científic català modern i el Primer Congrés de la Llengua Catalana", al *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Institut d'Estudis Balears, Palma, p. 230.

enfront de la censura que esdevingué des de la Guerra Civil (1936-1939) i durant l'època franquista (1939-1975). Aquest impuls ens consta documentat en la correspondència que Garcias envià a Jeroni Orell (1924-1995), des de l'any 1944⁴⁷.

Per altra banda, Garcias també participà al Museu de Ciències Naturals de Barcelona (MCNB). Segons la correspondència del CIPDF es conserva amb data de 21 d'abril de 1905 la selecció de Garcias com a ajudant en la conservació, ordre i catalogació dels exemplars botànics dels armaris i sota la direcció d'Antonio de Zulueta (1885-1971). En relació a tots els documents transcrits s'ha conservat sempre l'ortografia dels documents tal com han arribat a les nostres mans.

INSTITUCIÓ CATALANA
d'Historia Natural
Paradís 10.- BARCELONA
MUSEU
N. 1

En virtud de las facultats que'm concedeix l'article seté del Reglament y atenant á sos coneixements en Botánica vinch en nomenar a vosté mon ajudant als destí a dita branca de l'Historia Natural.

Per tant l'autorizo (en lo que a vegetals pertany) pera admetre y deixar d'admetre'ls donatius que tingui per convenient, y pera obrir els armaris que continguin els exemplars; encarregant li la conservació y ordre dels mateixos y la formació de son catalech científich.

Li faig avinent, que abans de pendre posesió de son càrrech, ha de rebre de mi algunas instruccions. Lo que pera son coneixements y demés efectes tinch lo gust d'innovarà vosté cual vida Deu prosperi per m^s a^s.

Barcelona, 21 d'Abril 1905
El Conservador
Antoni de Zulueta

Sr. D. Llorens Garcias y Font⁴⁸

Quant als amics que feu a Barcelona, els mantingué durant molts d'anys via correspondència i, així com es documenta al CIPDF. A la ICHN, va establir contacte amb Josep Maluquer; per mitjà de Felip Ferrer i Vert (sabem que ingressà a la Institució Catalana d'Història Natural el 1902 i en fou president el 1909) es mantingué sempre informat de les activitats de la Institució des de 1909 al 1919; amb Ascensí Codina Ferrer (1877-1932), del Museo de Ciències Naturales de Barcelona (ingressà al Museu

⁴⁷ ORELL JAQUOTOT, JERONI (1988), *Herbaris Baleàrics*, Institució Catalana d'Història Natural, Barcelona, abril; ARXIU PARTICULAR d'ORELL JAQUOTOT, correspondència.

⁴⁸ CIPDF, Correspondència, n. 1285. Carta d'Antoni de Zulueta (Barcelona) a Llorenç Garcias (Artà). En relació a tots els documents transcrits s'ha conservat sempre l'ortografia dels originals.

com a entomòleg, on exercí aquesta feina fins la seva mort), s'escriví des del 1915 al 1931. Amb tots ells s'establí una clara amistat d'intercanvi científic i de caire personal, com és el cas de la curiosa correspondència amb Joan Baptista de Aguilar Amat (1882-1936), enginyer industrial qui s'especialitzà en malacologia i mastozoologia. Fou regent de la secció de Mamífers i d'Anatomia comparada al MCNB; després passà a ser director del Museu de Biologia i posteriorment Conservador de les seccions de Malacologia, Vertebrats i Animals inferiors).

Amb Pius Font i Quer col·laborà intercanviant plantes i revisant la Flora Balear des del 1917 al 1957.

*INSTITUCIÓ CATALANA
D'HISTORIA NATURAL
PARADÍS 10, 1.er, 2.ª - BARCELONA
SECRETARIA*

Sr. En Llorens Garcías

Distingit col·lega!

Aprofito l'anada a Mallorca d'un Sanitari amic, per a que som portador d'unes lletres en resposta a la seva carta; referent al que vostè diu en ella, ja veuria que nosaltres havíem vist l'erro que fou concès al posar-lo a les llistes com ingressat en la "Institució" en època distinta de la que li pertoca com a soci fundador; blanc a vostè remeteren per a coneixer la opinió com a tal, les modificacions en projecte, aleshores, dels Estatuts.

Tindrem presents les invocacions que fa respecte els Butlletis que li manca rebre, i ens posarem al corrent molt aviat.

Esperem el treball de vostè, tot deplorant que no sia més sovint que vostè enviï qualcun. Perquè no continua com avans les seves investigacions sobre la flora de Mallorca?

Rebi les meves mes afectuosas salutacions.

Font Quer

Barcelona 23 Setembre 1917⁴⁹

o

⁴⁹ CIPDF, Correspondència, n. 168. Carta de Pius Font i Quer (Barcelona) a Llorenç Garcías (Artà)

*Museu de Ciències Naturals
Parc de Barcelona
Apartado 593*

Sr. D. Llorens Garcías

Mon distigit amic!

Me plauen molt les noves que'm comunica en la darrera lletra; espero solament que arribin les plantes anunciades per a poder incloure a vostè entre els col·laboradors del Museu. Les plantes balears ens interessen doblement, perquè tots veurem que haurà d'esser feta una Nova Flora, i perquè ara esteim ocupant-nos florula Eivencenca, que veurem publicar proximitament.

Mai, amb llibres solament, podrà fer vostè un estudi acabat de les plantes. Hom necessita un bon herbari per a comparar, costat a costat, les formes dubtosas. Per això son precisas sovint les consultes als que disposen de col·leccions riques. Nosaltres aquí hem recollit ja 20,000 plecs, però son encara molt petits. L'herbari Gandoger, per exemple, es deu vegades més gran. Pel qui li poguem esser útils, mani amb plena llibertat.

Les races i varietats les trobarà ben minuciosament explicades en Rony, Flor de France XIV vol. (vegi el meu opúscol).

A la Institució crec que anirà tot mellor, i penso rebrà aviat el que li falta, fins el volúm de treball de 1917 que ja ha sortit.

Per aquest correu li remeto les instruccions de recol·lecció de plantes i de mamífers.

El saluda cordialment son bon amic.

Font Quer

Barcelona 10 Juny 1918⁵⁰.

Garcias fou el representant illenc a l'Institut Botànic de Barcelona (IBB, 1934)⁵¹ on hi col·laborà des de la seva fundació i com la plataforma científica de referència

⁵⁰ CIPDF, Correspondència, n. 169. Carta de Pius Font i Quer (Barcelona) dirigida a Llorenç Garcias (Artà).

⁵¹ L'origen de l'INSTITUT BOTÀNIC de BARCELONA es troba al Museu de Ciències Naturals i d'Arqueologia, creat el 1882 amb les col·leccions que el naturalista Francesc Martorell i Peña (1812-1878) llegà a la ciutat de Barcelona.

pels treballs botànics. Així doncs, Garcias fou un dels delegats de l'IBB a Mallorca juntament amb Guillem Colom (1900-1993) i Pere C. Palau Ferrer (1881-1956). Segons el material que trobem al CIDPF mantingué correspondència assídua amb Antoni de Bolós (1889-1975) (que dirigí i coordinà l'IBB des del 1934 al 1965 i entre les seves publicacions trobem la *Flora manual dels Països Catalans*, 1954) des del 1943 al 1965; amb Oriol de Bolós (1924-2007); (qui ocupà la direcció de l'IBB fins el 1984 i va concloure l'estudi del seu pare, *Flora dels Països Catalans* a la dècada dels vuitanta), des del 1965 al 1975; i amb Antoni Marcos (botànic natural de Consell (Mallorca) qui es professionalitzà a la Ciutat Comtal, des del 1950 al 1970). Garcias col·laborà amb ells enviant espècies botàniques, plantes i a vegades revisions bibliogràfiques (Hermann Knoche, Barceló i Combis, pare Bonafé,...). També es determinaren espècies noves i es tractà el tema de les localitzacions (corologia); s'experimentà en la translocació o transvasament d'endemismes d'un lloc a l'altre; o col·laborà en diccionaris i estudis científics.

Totes aquestes activitats científiques responen a una necessitat de descentralització respecte del Govern de Madrid envers una realitat local diversa. És un moviment impulsat per un grup d'intel·lectuals amb una ideologia liberal i amb representants eclesiàstics; la plataforma des de la qual es desenvoluparen les primeres passes cap a la creació del català científic modern⁵².

Garcias i el català científic

Garcias participà activament en el desenvolupament del català científic de la ICHN. A nivell polític s'estaven elaborant propostes que conclourien en noves iniciatives legislatives. El canvi de segle es caracteritzà per la implantació de noves estructures socioeconòmiques que marquen, encara avui dia, les bases de l'Estat del Benestar Social com serà el cas de l'Estatut d'Autonomia. El liberalisme als Països Catalans es representat per nous corrents catalanistes que entren a governar l'Ajuntament de Barcelona. Els regionalistes triomfaren a les eleccions de 1901 com a nous portaveus del poble català. La Lliga Regionalista Catalana encapçalada per Enric Prat de la Riba (1870-1917), president de la Diputació de Barcelona, i per Francesc Cambó (1876-1947)⁵³,

⁵² Segons March (2001) el projecte catalanista esdevé rere un caramull de successos a Mallorca i fora Mallorca protagonitzats per mallorquins: cicle sobre higienisme en català per a treballadors celebrat al Col·legi Médico Farmacèutic de Palma al 1899, amb un clar projecte social i higienista/urbanista; la fundació de la ICHN amb presència de mallorquins, al mateix any; la fundació de la Societat Capella de Manacor; el llançament de la *Lletra de Convit* al 1900; l'inici del *Bulletí del Diccionari* (1901-1936); i el Congrés Internacional de la Llengua Catalana, l'any 1906.

⁵³ **CAMBÓ I BATLLE, FRANCESC, (1876-1947)**. Francesc Cambó va estudiar Dret i Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona. El 1901, va fundar la Lliga Regionalista de Catalunya, i fou elegit regidor a l'Ajuntament de Barcelona. Va ser elegit diputat per Barcelona el 1907, però va ser derrotat el 1910. Cambó va propugnar l'Estatut d'autonomia per resoldre el *problema català*, tot i que va acceptar la Mancomunitat com a solució de compromís. Després de la mort d'Enric Prat de la Riba, Cambó va esdevenir el principal líder de la Lliga Regionalista. Va arribar a ser ministre en dos governs espanyols conservadors: el 1918 va ser nomenat ministre de Foment, i el 1921 de Finances, en ambdós casos amb Antoni Maura com a president del govern. No va aconseguir l'acta de diputat en les eleccions de 1931, que van donar lloc a la Segona República Espanyola, i va marxar a l'estranger. Va entrar altre cop al parlament el 1933, però no el 1936. En esclatar la Guerra Civil espanyola, es trobava a l'estranger. Inicialment, no estava a favor dels militars re-

entre d'altres, fou la que dirigí, al 1914, el primer govern autonòmic del segle XX a Espanya, la Mancomunitat Catalana. Les bases foren concebudes el 1906 i s'autoritza, per Reial Decret, el 18 de desembre de 1913, gràcies al govern d'Eduardo Dato. La Lliga també formà part, l'any 1906, de la Solidaritat Catalana, plataforma unitària de catalanisme polític, integrada per carlins, el Centre Nacionalista Republicà, la Unió Catalanista, els republicans federals i una part de la Unió Republicana⁵⁴, tots en defensa de l'ús de la llengua autòctona com a base de la política autonòmica. Així doncs, el nacionalisme català fou gestat i recolzat per tots els intel·lectuals del moment, malgrat les seves diferències ideològiques. Segons Balcells i Pujol (2002, p. 18) hi ha dos fets culturals claus en la formació de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), plataforma científica dels regionalistes. El primer, fou la celebració del Primer Congrés Universitari Català el 1903, organitzat per estudiants universitaris de diferents associacions regionalistes; i el segon, el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat del 13 al 18 d'octubre de 1906, i on Garcias i Font hi formà part com a congressista efectiu⁵⁵. Garcias s'assabentà dels congressos per mitjà de les institucions on participava⁵⁶, però, a més, va coincidir en què el segon fou un esdeveniment organitzat pel manacorí mossèn Antoni M. Alcover (1862-1932), vicari general de la Diòcesi de Mallorca, i de qui ja hi devia haver sentit a parlar. Una de les principals resolucions del Congrés de 1903 conclou en la fundació de l'entitat d'Estudis Universitaris Catalans⁵⁷ a la qual s'havien d'impartir matèries relacionades amb la cultura autòctona als universitaris i en català. La participació de Joan Alzina, amic de Garcias, es troba documentada en dita entitat⁵⁸. En una primera etapa aquestes matèries s'impartiren a l'Ateneu Barcelonès enfront del menyspreu del Ministeri Espanyol d'Instrucció Pública; la normalització lingüística esdevenia un instrument per a la defensa autonomista, tan temuda pel Govern central. Malgrat tot, aviat el catalanisme entrà a formar part de l'estructura universitària gràcies al recolzament generalitzat. Cal, també, anomenar la fundació, l'any 1902, de la Junta Municipal del Museu i Belles Arts de Barcelona, des de la qual es modernitzaren els espais i s'actuà en la protecció i conservació

voltats, però els va acabar ajudant, pel temor que s'establís una República d'esquerres si guanyaven la guerra els republicans. Després de la guerra, va viure a Suïssa, els Estats Units i l'Argentina, on va morir el 1947. Cambó també va fer de mecenes de nombroses activitats artístiques i culturals. Destaca la creació, el 1922, de la Fundació Bernat Metge, que ha traduït al català nombrosos textos clàssics grecs i llatins, i la Fundació Bíblica Catalana, que va traduir la Bíblia completa al català, a partir dels textos originals.

⁵⁴ BALCELLS, ALBERT i PUJOL, ENRIC, (2003), *Història de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1942)*, IEC i Editorial Afers, Barcelona, volum I, p.19-22.

⁵⁵ PEREA, MARIA PILAR, (2006), *El centenari del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Biblioteca de Catalunya, Barcelona, p. 141; CIPDF, (2010), *Diversos*, n. 1298.

⁵⁶ PEREA, MARIA PILAR, (2006), p. 26-27.

⁵⁷ ESTUDIS UNIVERSITARIS CATALANS: presidida per Ramon Abadal i com a secretari i tresorer, l'amic d'Alcover, Josep Bertran. Els estudis en català es posen en marxa amb el curs 1905-1906. Dels ensenyaments que s'impartiren destacar el d'Història de l'Art Català, Geologia Catalana i Tècnica d'Anàlisi Química, amb especial dedicació a les ciències i a la indústria. el de Geologia fou impartit per mossèn Norbert Font i Sagué al Centre Excursionista, els dimarts i dijous de 21.30 a 22.30 del vespre i que abraçava els elements de què està composta la terra i les seves condicions. L'assignatura de Tècnica d'Anàlisi Química fou impartida pel professor Francesc Novellas. MARCH (2001).

⁵⁸ AULET I AMELA, JAUME, (1989), *Josep Carner i els orígens del noucentisme*, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Catalana, Tesi en Xarxa.

del patrimoni artístic. Balcells i Pujol (2002) recullen les següents paraules de Jordi Galí:

La Renaixença va ésser una època de grans individualitats perquè va ésser una època de creació d'institucions (...) aquestes institucions convergien (...) vers una estructuració política de la societat.

Anys més tard, la celebració del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana esdevé una celebració regionalista organitzada per membres de l'Església, per institucions científiques catalanes i per la Diputació de Barcelona. El paper de l'Església catalana, valenciana i mallorquina fou de impulsar l'esdeveniment. L'impuls es ramificava amb la col·laboració de les diverses institucions ja existents i responia a la centralització de precedents com el de l'edició de *La Lletra de Convit*⁵⁹ (1900), per mossèn Antoni M. Alcover, *un projecte d'ambició concebut com a obra de tots*⁶⁰ i una campanya per a l'edició d'un *Diccionari de Llengua Catalana*. *La Lletra* significava el desenvolupament d'una xarxa de contactes on l'intercanvi i la participació de coneixements esdevenia part de l'obra cabdal. A la crida de *Sa Lletra* varen respondre un nombre important de col·laboradors de forma que es va fer necessari una publicació, esdevingué l'inici del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (1901-1936) i on Llorenç Garcias apareix al número 3 del *Bolletí* (March, 2006); el Congrés Internacional de 1906 manifestava l'intent d'unificar la llengua vernacla dels països Catalans donant un pas més: el català fou presentat com a *Reina i Mare* del poble i sota la necessitat de definir una sintaxi per a la propera elaboració d'un diccionari i d'una gramàtica. La riquesa del Congrés Internacional esdevingué en el plantejament diacrònic de l'evolució de la llengua, tenint en compte la seva diversitat de registres (Bastardas i Rufat i Schmid, 2006), i a partir de la col·laboració d'intel·lectuals internacionals.

Aquestes activitats políticoculturals fomentaren el naixement de l'IEC l'any 1907, una institució d'alta cultura amb representants i membres de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, de l'Ateneu Barcelonès, de la ICHN i del CEC. Enric Prat de la Riba contactà amb Alcover i amb el filòleg Pompeu Fabra (1868-1948) per al desenvolupament de la Secció Filològica. Alcover fou nomenat president en la seva fundació i sota el projecte de "Normalització i Normativització de la Llengua" càrrec que des-

⁵⁹ LLETRA DE CONVIT: Projecte de col·laboració en xarxa per a la creació del *Diccionari de la Llengua Catalana* dirigit per Antoni M. Alcover. El projecte culminà amb l'edició del *Bulletí del Diccionari* (1901-1936) i amb la celebració del I Congrés de la Llengua Catalana (1906). *La Lletra de convit* és una proposta participativa de recopilació de mots emprats en llengua catalana i que abraça geogràficament als Països Catalans. Es creen dos tipus de col·laboradors: els qui transmeten cèdules de paraules i els qui buiden llibres concrets. També es creen diferents seccions amb els seus respectius responsables, tema pel qual Alcover duagué a terme un gran treball de relacions en xarxa i el contacte participatiu amb diferents institucions especialitzades. Aquestes cèdules s'ordenaren dins calaixos segons les seccions definides i avui es conserven a l'arxiu del Regne de Mallorca.

⁶⁰ ALCOVER, ANTONI M. (2003), *Lletra de Convit*, Editorial Moll, Palma. Segons la tercera edició impresa l'any 1902. Amb pròleg d'Aina M. de Borja Moll.

envolupà fins el 1918 (Balcells i Pujol, 2002, p.83), quan certes desavinences amb Fabra allunyaren al manacorí del projecte. Altres representants mallorquins en defensa de la llengua a Catalunya foren Miquel dels Sants Oliver (1864-1920), Miquel Costa i Llobera (1854-1922) o Gabriel Alomar (1873-1941) (...). Cal, també, tenir en compte l'adquisició del fons bibliogràfic de Marià Aguiló (1825-1894), per part de la Biblioteca de Catalunya, l'any 1908 i com a projecte de l'IEC, juntament amb l'Abadia de Montserrat.

Així doncs, el canvi de segle és el moment en que es consoliden els llaços de germanor entre els Països Catalans, germanor ferida per les monarquies autoritàries. A Catalunya s'inicia, amb la recuperació dels Jocs Florals, el que coneixem com la Renaixença i on el paper de l'Església és fonamental. Les diferents Congregacions Marianes fundades a partir de mitjans del segle XIX participaren en la creació d'institucions científiques especialitzades inspirades per l'encíclica *Aeterni Patris* (1879), del papa Lleó XIII. L'encíclica impulsà la Diòcesi de Mallorca en el desenvolupament científic del neotomisme. El bisbe Pere Joan Campins (1859-1915)⁶¹, nomenat el gener de 1897, i el seu vicari capitular mossèn Antoni M. Alcover integraren dins del sistema eclesiàstic un nou pla d'estudis que partia de la filosofia del vigatà Josep Torres i Bages i amb la qual s'assentava la relació entre fe i ciència. Aquest pla d'estudis s'aplicà a partir del curs 1898-1899 al Seminari de Sant Pere, amb assignatures com: "Astronomia i l'adició de Fisiologia i Higiene a la Història Natural" (March, 2001). Així doncs, la relació entre l'Església catalana i la mallorquina és rellevant. La inauguració, dia 30 d'agost de 1905, de l'Observatori de l'Ebre per la Companya de Jesús i on participaren entre d'altres Longí Navàs (1858-1939) i Jaume Pujiula (1869-1958)⁶² correspon al dia de l'eclipsi total de sol que es pogué apreciar amb unes especials característiques de visibilitat a l'Europa occidental i especialment a la Mediterrània nord-occidental, amb la corresponent visita de científics d'arreu del món. Aquesta relació catalanomallorquina desenvolupà la instal·lació d'un observatori astronòmic a la terrassa del Seminari de Sant Pere de Ciutat⁶³.

Garcias i Font participà en tota aquesta xarxa cultural durant els seus anys d'estudiant i fou testimoni dels esdeveniments; és quan es crea la seva base ideològica en defensa de la llengua autòctona, de l'autonomisme⁶⁴ però, sobretot, com a deixeble

⁶¹ **CAMPINS, PERE JOAN: (1859-1915)**. Fidel seguidor de les idees del papa Lleó XIII, treballà durant el seu mandat com a bisbe de la diòcesi de Mallorca (1888-1915) per conciliar la doctrina eclesiàstica amb els avenços científics, polítics i socials del moment i seguint l'encíclica de l'*Aeterni Patris* que relançava l'estudi del tomisme i el seu mètode científic.

⁶² MARCH (2001), p. 395-401. Anomeno als dos jesuïtes que mantingueren correspondència amb Garcias i Font a partir de 1911, evidenciant la seva relació durant l'estada de Garcias a Barcelona.

⁶³ ÍBID, p. 393.

⁶⁴ A nivell polític la Lliga Regionalista Catalana fou defensora de l'imperialisme Espanyol. La pèrdua de Cuba i Filipines i els desastres dels desembarcaments de les flotes espanyoles amb gran nombre d'obrers catalans (soldats) al Marroc l'any 1909, desembocaren en la tristament famosa Setmana Tràgica. Si el nexa d'unió entre la Lliga i els partits esquerrans fou la llengua i la lluita per mancomunar les tasques administratives de les diputacions provincials; la contrapartida s'evidencià amb les guerres espanyoles que dugueren a l'organització d'atemptats anarquistes i desembocaren en la desintegració de Solidaritat Catalana. La Setmana Tràgica desembocà amb l'afusellament de condemnats a Montjuïc. Aquests successos s'allargaren en

que fou durant aquests anys, és quan es forja la idea de què els canvis socials s'han de promoure des del coneixement. Aquesta conscienciació sociopedagògica de Garcias sobre la realitat es concretà en les múltiples iniciatives socials i culturals en les que participà i que es desenvolupen més endavant. Garcias fou lector de Francesc Cambó com hem pogut comprovar, segons la seva Biblioteca Personal conservada pels hereus. També mantingué sempre òptimes relacions amb la Ciutat Comtal que visità freqüentment: tal com és el cas de la visita a l'Exposició Internacional de Barcelona⁶⁵ de 1929 (20 de maig de 1929 al 15 de gener de 1930) el mes de novembre amb el seu fill Joan M. Garcias i Blanes (1915-1983)⁶⁶. Madrid també fou una de les estacions de Garcias, si més no, hi mantingué relacions i segons els contactes que esdevenen al CIPDF i a la correspondència amb el seu fill Joan M. durant els estudis universitaris a Madrid.

A nivell botànic i segons el treball de revisió bibliogràfica i de recerca (excursions científiques) amb/per l'IBB, participà en l'actualització de dades, col·laborant en xarxa. Per una banda Garcias coneixia els termes populars botànics i per l'altra els llatins. Al CIPDF, concretament al Quadern de Campanya número 7 (data aprox. 1927), trobem apunts de paraules científiques (QC-7.28; 29; 30)⁶⁷.

el temps amb la guerra d'Àfrica i la Segona República (1931-1939). Des d'Artà, Garcias seguí de prop els successos i participà activament en allò que afectà a la població de d'Artà. Podríem situar al botànic artanenc dins d'una línia política de centre: regionalista, autonomista i mallorquinista declarat, desenvolupà càrrecs en associacions benèfiques locals que li donaren una visió real de les desigualtats. De fet, el mes de novembre de 1925 enviarà una carta a l'enginyer Ramon Peypoch i Pich (1898-1994), d'Acció Catalana Republicana, oferint-se per desenvolupar el projecte sobre el rebuig de la rabassa morta, o la defensa del dret dels rabassaires a poder adquirir un tros de terra previ pagament. Aquesta llei, coneguda com Llei de Contractes de Cultiu, fou presentada l'any 1934 pel Front d'Esquerres de Catalunya i és un dels exemples que il·lustren la vessant social del botànic artanenc.

⁶⁵ *Llevant*, 30 de novembre de 1929, n. 480, p. 1 i 2. *L'Exposició de Barcelona és la més grandiosa que en el mon s'hagi mai celebrat. Les condicions especials del lloc del seu emplaçament han fet que els enginyers i arquitectes es vessin obligats a treure tots els seus enginyers per aconseguir una acertada harmonia donats els innombrables desnivells del terreny, que abans eren pedre res, i resolt el problema, s'aixicaren pabellons, i més pabellons, els quals son altres tants exemplars de bella arquitectura, se construïren extensos jardins que son la delícia dels amants de la bella Naturalesa, s'agermanà l'aigua corrent amb l'esclat de verdor i amb aquella se conseguí imitar la florida de les plantes en la forma d'aquelles fonts lluminoses que mai cap ser humà havia combinat i que son l'admiració de tot el mon i per fi s'ompliren els edificis de tots, tots, els productes que la ma del homo ha produït per atendre a les seues necessitats./ Devant l'admirable conjunt, l'ànima s'extassia i no pot manco de donar l'enhorabona al poble que tan ajustadament sab moure i coordinar totes les seues activitats./ Son bastants els artanencs que l'han visitada, son molts més els que podrien visitar-la, el viatge es fàcil, no falta més que la decisió, es hora ja perquè s'ha anunciat el seu tancament, que s'animin els pobres d'esperit, que's resolguin els sabis, i els qui esperen, que no esperin massa. Una prova de la cultura dels pobles es el percentatge de la gent que viatja per observar i aprendre. LI.G.F.*

⁶⁶ **GARCIAS I BLANES, JOAN M.: (1915-1985).** Farmacèutic i geòleg. Es llicencià a la Universitat de Madrid. L'any 1943 obri apotecaria al carrer Figueras, 11 d'Artà, coincidint amb l'existència de la farmàcia del pare, Llorenç Garcias. Fou Inspector de Sanitat de l'Ajuntament d'Artà. Desenvolupà la tasca de sauri, documentada a la correspondència del CIPDF del seu pare, quan els pares dels Sagrats Cors de Lluc, Mallorca, li demanen el favor d'enviar al fill, el juliol de 1956, per cercar pous d'aigua, element que escasseja en diferents èpoques.

⁶⁷ Aquests Quaderns de Campanya sense data demostren l'esperit científic de Llorenç, traduït en observar en les diverses excursions que feia, i en fer anotacions tant dels tecnicismes de plantes i crustacis -entre altres- com de conceptes específics de la llengua autòctona.

Garcias no només participà al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana sinó que, a més, col·laborà amb Alcover en les tasques de recopilació de cèdules entre 1902 i 1924, base per dur a terme el *Diccionari Català-Valencià-Balear* (1930-1962) i fou subscriptor del seu *Butlletí* (March, 2001). També, de l'integració de Llorenç Garcias dins el catalanisme cultural es conserva, i en relació a la seva amistat amb el poeta Josep Carner (1884-1970), un poema escrit després d'una visita a Artà, al voltant de l'any 1906. Dins un sobre en el que en el revers es llegeix:

Ateneo Barcelones Particular
Al amic Ll. Garcias

Troblem un foli amb el següent poema:

Donzelles artanenques, sembla qu'us veig encare diumenge de capvespre disperses pels camins, de tres en tres, alegres, girantvos desiara, donant a les quintanes un aire de jardins!

Us agafeu pels braços amb llur cadencia clara, els vostres cossos tallen el cel; esbelts i fins!

Una frescal serena vostres cabells amara; omplin els ayres pàlits de riures argentins.

Els grans aubons us vinclen llur distinció rosada, y us besa ab infinita recança perllongada la senyorial bellesa del dia qui s'en và.

Voldria qu'al les vostres garlandes me lliguéssin, oh hereves de les Gracies, y a mes estrofes déssin aquesta gentilesa del vostre caminà!

*Josep Carner*⁶⁸

També es conserva al Catàleg (CIPDF) una carta de col·laboració amb el *Diccionari de la Llengua Catalana* remesa per Josep Carner & Alcover, des de Institut de la Llengua Catalana, amb data de gener de 1913⁶⁹; Una altra d'Antoni Griera (1887-1973), representant de l'Institut d'Estudis Catalans⁷⁰, l'any 1919, agraint a Garcias la seva col·laboració via correu postal⁷¹; o ja als anys seixanta, Francesc de Borja Moll (1903-1991) escriu a Garcias consultant-li especifiqui el nom genèric del *Tinter eivissenc* pel *Diccionari*⁷².

⁶⁸ CIPDF. Poema dedicat a Llorenç Garcias del seu amic poeta Josep Carner al voltant de l'any 1906. Sobre titulat "Al amic Ll. Garcias". Aquest poema també esmenta la visita de Carner al poble d'Artà.

⁶⁹ CIPDF, Diversos n. 1287, carta amb data de 21 de gener de 1913 enviada per Josep Carner i A. M. Alcover a Garcias des de l'Institut de la Llengua Catalana, Barcelona, on es demana la col·laboració de Garcias i es refereix a la tasca dels representants Griera i Barnils. Segons CASTELLANOS, JORDI (1978), "Josep Pijoan i els orígens del Noucentisme", *Els Marges*, 14, p. 45: En aquesta incorporació insular en bloc, no costa gaire veure-hi la mà de Carner, el qual, segons sembla, realitzà el seu primer viatge a Mallorca en aquells moments (1904-1906). Allí fou introduït en els cercles literaris per Joan Alzina i Melis, que aleshores estudiava medicina a Barcelona.

⁷⁰ ARXIU de l'IEC. Expedient G4 D7. ID / Registre 9190 i 9218; Els representants Griera i Barnils eren els encarregats de gestionar una xarxa de col·laboradors pels països catalans i com a treball de camp concretat en viatges. Segons aquest arxiu Garcias i Font apareix documentat en col·laboració des de l'any 1911.

⁷¹ CIPDF, (2010), Correspondència n. 1215.

⁷² CIPDF, Correspondència n. 1136.

A la biblioteca personal de Garcias, conservada pels descendents de la família, es troben a més el *Diccionari Alcover Moll* (primeres edicions des del 1930) i diversos de Pompeu Fabra i de Francesc de Borja Moll; el *Diccionario manual o vocabulario mallorquín-castellano* de la Vda. de Villalonga, Palma, 1859; el *Diccionario Universal Latino* de Manuel Valbuena de 1826; i diverses obres de teatre en català i de poesia:

Poesia catalana: Joan Alcover i Maspons, Josep Carner, Guillem Colom i Ferrà, Miquel Costa i Llobera, M. Antònia Salvà, Salvador Espriu, Bartomeu Ferrà, Miquel Forteza i Pinya, Joan Maragall, Llorenç Riber, Jacint Verdaguer o Frederic Mistral, ...

Teatre català: Alexandre Ballester, Gabriel Cortès, Espriu, Bartomeu Ferrà, Joan Mas, Llorenç Moyà, Ricard Salvat, Josep M. Tous i Maroto, Llorenç Villalonga, ...

Narrativa: destacar l'obra completa de Ramón Llull (Trad. de Jeroni Rosselló, Mateu Obrador, Salvador Galmés i Miquel Tous, impresa a Palma; i de l'Ed. Barcino de Barcelona), Joan Alcover, M. Aurèlia Capmany, Víctor Català, Francesc Eiximenis, Joan Lluís Estelrich, Josep M. Folch i Torres, Salvador Galmés, Joanot Martorell, Gabriel Maura, Miquel dels Sants Oliver, Bernat Metge, Claudi Planas i Font, Josep Roig i Raventós, Santiago Rusiñol, Alexandre Manzoni.

2.- L'apotecaria de la placeta d'es Marxando, plataforma professional.

Ateneo Barcelonés

Particular

Apreciados padres: estoy ultimando los trabajos de la Universidad y los preparativos de viage para el lunes si Dios quiere ponerme en camino; desearia que si es posible mandase el caballo á Manacor, con nuestro carretón o con otro más ligero para que pueda llegar a las 6 y media y abrazarles.

He pagado el título y está ya todo arreglado para pedirlo a Madrid.

Maria Blanes y Enrique me mandan les de la enhorabuena.

*Memorias a los tios, tias, besos.*⁷³

Una cop llicenciat Llorenç Garcias torna a la seva terra nativa. L'1 d'octubre de 1907 presenta el projecte d'obertura de la farmàcia a l'Ajuntament d'Artà, acollint-se a les ordenances aprovades pel Real Decreto de 18 d'abril de 1860 i segons concurs i contracte municipal aprovat pel "Cuerpo de Farmacéuticos Titulares de España por Real Decreto de 14 de febrero de 1905" i presentant els següents documents: una còpia autoritzada del títol universitari; el pla geomètric de les dependències destinades a l'*e-laboració, conservació i expendició de medicaments*; un catàleg especificant acuradament el *sortit de medicaments*; i un altre amb la relació d'*aparells, instruments i altres utensilis per les tasques de laboratori*. El desembre de 1907 és aprovat el projecte gràcies al batlle Guillem Tous Ginart. Dia 31 del mateix mes el subdelegat de farmàcia Juan Servera Blanes, juntament amb altres facultatius, realitzen la visita d'inspecció

⁷³ CIPDF, Diversos, 416. Carta de Llorenç Garcias.

de l'oficina de Garcias, ubicada a la placeta del Marxando n. 2 i se li fa entrega del *Certificat de Referència*. Així doncs, Llorenç Garcias s'inicià professionalment l'any 1908 amb apotecaria pròpia. El local era propietat de la família de la mare, dels Font i Sureda de Salma⁷⁴, concretament l'heretà de la tia fadrina Joana M. on abans hi havia les antigues cotxeries de la casa del carrer Centro, 5, on arribava la Diligència des de Ciutat. A l'expedient també apareix la relació de *professors mèdics en exercici* als qui *se dignarà a parar recado*, és a dir, professionals que testimonien la necessitat de l'apotecaria i les bones relacions laborals amb el jove apotecari. Signen l'expedient de Garcias els metges Guillermo Blanes (1855-1934) i Pedro J. Sard i el veterinari, Jaume Nicolau. En aquells temps els farmacèutics eren els qui elaboraven les medicines prescrites pel metge o veterinari que, segons diagnòstic, s'entregaven dins *segells*, capses circulars de neula blanca que se prenién per via oral. Els medicaments eren encomanats a la Unió de Farmacèutics de les Balears, amb Subdelegació a Manacor. Però cal, també, remarcar que els apotecaris aprofitaven els beneficis de les plantes medicinals intercanviant espècies i coneixements entre ells. Aquest tipus de contactes els trobem documentats a la correspondència del CIPDF mitjançant els contactes amb Jeroni Orell de Sóller, i Antoni Gamundi (1908-1985) de Consell⁷⁵. Per altra banda, Garcias també visqué el tràfic il·legal de medicaments, com fou el cas del de la penicil·lina als voltants dels anys 40.

2.1- Garcias higienista.

Al fulletó “Colegio Oficial de Farmacéuticos de Baleares. Lista de Colegiados” de maig de 1922, Garcias apareix com a farmacèutic col·legiat n. 51⁷⁶. Històricament,

Clausurada l'Acadèmia Quirúrgica Mallorquina el 1868, en començar l'any 1882 l'única corporació de renom científic dedicada a les ciències de la salut era la Reial Acadèmia de Cirugia i Medicina de Palma de Mallorca, tot just celebrats els seus primers cinquanta anys d'existència. Quatre anys abans (1878) la Reial Ordre de 22 d'octubre, que concedia a la Reial Acadèmia de Palma el reglament de la de Barcelona, ampliava el nombre de places de la corporació, introduïa les seccions de farmàcia i veterinària i estipulava la reserva futura de tres de les vint places d'acadèmic numerari per a professionals de l'apotecaria (...) Com a antecedents la generació innovadora d'apotecaris, metges i manescals, nascuts la major part devers 1850, creà un nou fòrum de debat i instrucció en el marc de la secció de Ciències Naturals i Exactes de l'Ateneu Balear, de la qual, el 25 de febrer de 1882, va néixer la subsecció de Ciències Mèdiques (...) L'abril de 1895 el Ministeri de Foment concedí al Col·legi Mèdico Farmacèutic el caràcter de corporació oficial no subvencionada (...) el 15 de febrer de 1898, la Junta general extraordinària aprovà fer extensiva la col·legiació als professionals de la part forana mallorquina, en qualitat de socis agregats (...) el Reial

⁷⁴ ARXIU MUNICIPAL d'ARTÀ, Ajuntament d'Artà, Expedient 470.

⁷⁵ CIPDF, (2010), Correspondència, n. 1258, 321.

⁷⁶ ARXIU COFIB, Col·legi Oficial de Farmacèutics de les Illes Balears: Segons la fitxa de Col·legiat se li assigna el número 51 amb data de 8 de gener de 1918. També consta que fou registrat al Col·legi amb data de 30 de novembre de 1915.

*Decret del Ministeri de la Governació de 12 d'abril de 1898 creà, d'una banda, el Col·legi Oficial de Metges i, de l'altra, el Col·legi Oficial de Farmacèutics.*⁷⁷

L'apotecari Pujamunt fou un gran defensor de l'aplicació dels Reglaments del Col·legi i del compliment de la regularitat de les lleis. Al llibre de registres de socis del Sindicat de Farmacèutics de Balears (setembre de 1920) apareix donat d'alta amb data de 15 de setembre de 1920, i amb càrrec de “delegat” de la vila d'Artà amb data de 20 d'octubre del mateix any⁷⁸. El nomenament correspon a la sessió de l'11 d'octubre quan el comitè de socis estructurava el Sindicat en set consultors per a quatre districtes geogràfics a les Illes Balears i seguint el mateix criteri que el Sindicat de Barcelona. Cada “consultor”, apotecari d'un municipi, era l'encarregat de representar diverses comarques i en conseqüència d'elaborar la llista de *menudeo con los precios y cantidades mínimas a despachar*, és a dir, de confeccionar les tarifes, i de contribuir al registre de farmacèutics amb còpies dels títols de llicenciats. La zona del Llevant fou representada per Gabriel Fuster Forteza (1901-1967)⁷⁹, qui representà la subdelegació del Partido Judicial de Manacor, i a qui se li assignaren dos delegats: Antonio Ferrer Ladaria (1892-1968) i Lorenzo Garcias⁸⁰. El Sindicat creà, a més, una secció de Socors Farmacèutic, una altra d'Inspecció i Vigilància i un Laboratori Col·lectiu. L'any 1922 es fundà la Cooperativa Farmacèutica⁸¹ que gestionà la venda d'accions

⁷⁷ TOMÀS SALVÀ, MACIÀ, (2000), “Organització farmacèutica a les Balears, 1882-2000”, a *La Farmàcia a les Illes Balears*, BUJOSA, MARCH, MUNTANER, Cooperativa d'Apotecaris i Col·legi farmacèutic de les Illes Balears, Lleonard Muntaner Editor, Palma, p. 121-125; FONT I OBRADOR, BARTOMEU, (1987), *De l'apotecaria històrica mallorquina (Miscel·lània documental)*, Col·legi Oficial de Farmacèutics de Balears, Palma. Aquest segon autor recull de l'Arxiu del Regne de Mallorca quan el rei Felip IV iguala la farmàcia a la medicina declarant la Reial Cèdula de 13 de març de 1650 en què es reconeix per científic l'art dels Apotecaris: *libres los apotecarios desde ahora en adelante de cualquier repartimento general, o particular, que se haga en calidad de gremio; pero no lo han de estar de los que se hicieren a cada uno en calidad de vecino del Pueblo en que lo sea, por razón de puentes, fuentes, empedrados y otros motivos semejantes i diferenciand-los dels sucrers, candelers, especiers o revanadors pels seus coneixements mèdics de les plantes*, p. 18 i 26.

⁷⁸ ARXIU COFIB.

⁷⁹ **FUSTER FORTEZA, GABRIEL: (1901-1967)**. Farmacèutic i advocat de Manacor es formà a la Universitat de Barcelona i València. Fou professor ajudant de la càtedra de Química Orgànica a la Universitat de Barcelona. L'any 1924 ja és a Mallorca on dirigirà la farmàcia del seu pare a Manacor i formarà part del Col·legi de Farmacèutics de Balears com a delegat del Partit de Manacor. Va escriure obres de caire literari com *Història de Manacor*, l'any 1966, o llibres sobre la “història de la legislació farmacèutica.

⁸⁰ ARXIU COFIB.

⁸¹ AGUILÓ I LLOFRIU, AGUSTÍ JOSEP, (2000), “La distribució farmacèutica a les Illes Balears, 1877-2000”, a *La Farmàcia a les Illes Balears*, BUJOSA, MARCH, MUNTANER, Cooperativa d'Apotecaris i Col·legi farmacèutic de les Illes Balears, Lleonard Muntaner Editor, Palma, p. 225-246. Una de les seccions que fundà el Sindicat de Farmacèutics de Balears fou la Cooperativa. La Cooperativa Farmacèutica Balear fou fundada l'any 1931 com a societat anònima amb la finalitat de controlar a majoristes i droguers i en conseqüència *evitar l'exercici d'activitats simultànies entre la farmàcia i el comerç de drogues per tal de prevenir possibles competències*. Al Sindicat treballà amb el Laboratori del Dr. Andreu, el qual a la dècada dels anys vint feu una donació econòmica quantiosa, i amb els laboratoris Portusach, també catalans. Cal també tenir en compte que el Sindicat tingué força fins l'any 1939, i és la cooperativa farmacèutica que entre el 1942 i el 1962 aconseguí que els droguers i majoristes quedessin marginats; que les oficines farmacèutiques fossin els únics llocs on es poguessin vendre especialitats i específics al detall. S'arbitraren mesures per al control dels magatzems distribuïdors; es posaren limitacions a les cooperatives perquè no tinguessin avantatges amb els magatzemistes.

per fomentar el control i distribució de medicaments. A més, impulsà la creació d'una Caixa *Montepío* el 1924 des d'on administrar el Socors Farmacèutic i que funcionà gràcies a les cinquanta pessetes anuals de quota dels socis, de donacions i de les entrades dels *segells d'inspecció i d'especialitat*. Aquest darrer impost, de cinc cèntims per segell, havia estat aprovat per Reial Ordre amb data d'1 de febrer de 1921. El Sindicat desenvolupà una tasca molt important quant a la seva participació en assemblees nacionals i l'adhesió a la Mancomunitat Farmacèutica Catalano-Balear arribant a cobrir els contactes amb majoristes de medicaments, com amb *el laboratori de Dr. Andreu* (fundat per Salvador Andreu i Grau (1841-1928) a Barcelona l'any 1866) o amb *el de Portusach*; el Sindicat també treballà entorn de les competències de preus i denunciant als negocis o drogueries on es venien medicaments il·legalment; o desenvolupant un projecte d'eradicació del paludisme aplicant mesures higièniques difoses per mitjà de propaganda impresa i conferències.

Amb data de 20 de novembre de 1915 i segons el *Libro de registro de Títulos Farmacéuticos de la Subdelegación distrito Manacor*, Garcias entregà còpia del seu títol. Per altra banda, Garcias desenvolupà també les tasques d'Inspector Farmacèutic Municipal a la seva vila a partir del 27 d'abril de 1927 i per acord amb el Magnífic Ajuntament, segons consta al padró Professional amb data de 18 de setembre de 1941⁸². Segons l'article 17 del capítol III del Reglament Orgànic del Real Decreto de 14 de febrero de 1905, les tasques dels facultatius titulars municipals o inspectors eren les de sanitaris locals amb preparació científicosanitària i exigia, no tan sols uns estudis determinats (medicina, cirurgia i farmàcia), sinó també anys d'experiència. A aquests facultatius titulars se'ls hi assignaren *los servicios de higiene i de policia sanitaria*. El reglament de 1905 també inclou els deures i drets dels farmacèutics titulars de cada municipi: prestació dels serveis sanitaris i d'interès general encomanades per les autoritats i preparació d'informes per la Inspecció General de Sanitat; auxiliar a la policia de salubritat del municipi; practicar per encàrrec anàlisi d'aigua per a la seva potabilitat; controlar l'estat d'aliments i begudes; subministrar medicaments a veïnats i a pobres, segons els reglament de 14 de juny de 1891⁸³.

Entre els documents de l'arxiu del COFIB també s'ha trobat una carta de Garcias dirigida al Col·legi amb data de 31 de maig de 1918 on es manifesta el seu esperit regionalista. La carta inclou dues peticions: la primera és l'ús de la llengua autòctona a les reunions de les juntes; la segona és que *abans de procedir a l'elecció de càrrecs els socis se posaran d'acord amb la fi de que la nova Junta Directiva surti elegida per unanimitat* a mode de crear un sistema que mereixi la confiança de tots:

⁸² ARXIU COFIB.

⁸³ CIPDF, Diversos, n. 600.

Sr. President del Col·legi Farmaceutic de Balears

Respectable Sr: i company: Devant l'impossibilitat d'assistir a la Junta General del dia 2 he cregut convenient posar a la consideració dels amics que se reuneixin, les següents consideracions:

Tenc en mon poder tres cartes d'altres tants companys, les quals posen ben de manifest lo que son els apotecaris de Mallorca, mallorquins de pura saba, que avui vol dir, mal educats, especialment en el sentit d'incapacitat per tot acte de Govern o Direcció. Lluites intestines d'egoisme mal entès, ens han duit en el deplorable estat en que se troba la nostra professió, considerada pel public com un comerç qualsevol, com una botigueta de detall.

Amb l'associació semblava que aquella cosa havia de despareixer, semblava que al menys cada ún de per si, havia de convertirse, per impuls de la seva naturalesa, amb hom apotecari, vui dir, amb hom conscient de la seva obligació, respecte a les lleis estatuides respecte an els companys, consideració an els deu anys d'estudis, que no permeten posar de manifest certes coses que rebaixen la dignitat professional. Idó, les tres cartes que tenc al meu davant, demostren que el periodo de formació encare no ha passat, les banderies no s'han acabat i enlloc de cercar unanimitat (que siria la millor prova de la nostra dignitat avuy que comensam) i procurar llevar les engronges, lo que se fa, es fomentar la divisió per cadascú salvar la seva ambició, i aixó, Srs, és molt de llamentat, que siguin elegits els aptes, els qui mes puguin treballar per la professió, qualsevol candidatura que surti per aquell sistema, no mereixerà la confiança de tots i per lo tant la seva obra serà esteril, li faltará aquella saba vivificadora del companyerisme, que dona forsa pel treball i en canvi tendrá el corc de l'enveja, que ruinará el seu preu per enderrocarla i escortar el seu fruit.

Fa temps vaig assistir a una Junta i vaig prometre de no tornar- hi, si respirava un ambient d'artifici, comensant pel llenguatge, un llenguatge esmetllevat per explicar les queixes, ¿com es possible l'entendre si se comensa per falsejar l'enuncia del nostre esser? Parlar en reunions intimes amb llengo forastera i amb una llengo que no se sab parlar ¿com pot esser feell expressió de lo que un sent? Comemsem per respetar la mes intima manifestació del nostro esser i així, podrem respectarnos llavors uns amb els altres.

Es necessari aunar els esforzos, deixar totes les petiteses, es precis inteligencia, per conseguir lo qual, me veig o me consider obligat a manifestar que m'abstenc de votar, si no s'aproven les dues proposicions previes que envii escrites i que demana la Junta fassi seves i aprovi per unanimitat.

Companys! sia fora tot lo qui mos rebaixa, vostre affm. s.s.

Llorens Garcias

Artà 31 Maig 1918⁸⁴

⁸⁴ Arxiu del COFIB. Carta de Llorenç Garcias (Artà) al President del Col·legi de Farmacèutics de Balears (Palma), amb data del 31 de maig de 1918.

Segons el llibre de Junes, Garcias no surt com assistent a les reunions. Segurament, i ja que no consta cap resposta a aquestes dues peticions per part del President del Col·legi. Al CIPDF, al voltant de 1918 degué deixar-se representar pel consultor i subdelegat del Partido de Manacor, Gabriel Fuster i pel seu successor ja que sembla que foren les úniques dues aportacions que feu, segons dit Arxiu. Garcias no feu acte de presència a les reunions de la institució més que en un parell de cops i entre 1916 i 1918. Un altre tema de debat entre Garcias i el Col·legi, documentat al CIDPF entre l'any 1923 i el 1929, és manifesta a la correspondència entre Garcias i Fuster. L'artanenc recrimina la situació en la continuïtat d'obertura de les farmàcies a càrrec de les vídues d'apotecaris, com fou el cas del funcionament de la de Selva, al voltant d'aquests anys. Garcias critica la defensa soterrada del Col·legi en el manteniment d'aquestes tasques il·legals, que considera poc professionals i seriosament perjudicials per als titulats. A més, també tracta amb Fuster el tema d'haver sofert *les pressions més baixes de les tarifes de Manacor* a la zona de Llevant (Artà, Capdepera i Son Servera)⁸⁵.

Anys més tard, mesos abans d'esclatar la Guerra Civil, concretament dia 4 d'abril de 1936, Fuster serà qui posi remei a les demandes de Garcias, el qual sol·licita, el maig de 1936⁸⁶, l'assignació d'un regent per a la farmàcia durant una pròrroga per baixa d'infermetat. Aquesta petició fou dirigida a Antonio Bosch, Sub-delegado de Farmacia de Manacor, i es nomenà regent de la farmàcia de Marxando a Juan Nigorra Reynés⁸⁷ (1898-1978, apotecari). Malgrat tot, Nigorra no fou l'únic regent de la farmàcia, sent, dia 18 d'octubre de 1937, encomanada pel Sindicat la direcció facultativa de la farmàcia de Can Pujamunt a Román Fortuny (1902-1971)⁸⁸. Dia 30 de juny de 1939 Garcias i Font ja era un altre cop a Artà, quan es posà a treballar dirigint la farmàcia amb Fortuny⁸⁹. Es conserva un document, datat el 24 de febrer de 1940, entre Garcias i Fortuny amb número de col·legiat 51 i 154 respectivament, on exposen a l'Il·lustre Col·legi de Farmacèutics la decisió d'exercir la seva professió mancomunadament⁹⁰.

⁸⁵ CIPDF, Correspondència, n. 1255-1257. Sembla que els preus de venda al públic dels medicaments es gestionaven des de cada Partit. En el cas del de Manacor degueren mantenir els preus dels medicaments baixos, amb vistes a mantenir un marge de guany més ample. La realitat és que els preus establerts quedaren per davall dels d'altres oficines farmacèutiques de l'Illa, els quals els anaven augmentant.

⁸⁶ CIPDF, Correspondència, n. 582.

⁸⁷ ÍBID, Correspondència, n. 582-585.

⁸⁸ Segons document de l'Arxiu COFIB, Román FORTUNY RODRÍGUEZ, (1902-1971) natural de Balears, es trobava a Barcelona quan esclatà la Guerra Civil. El mes d'abril de 1937 arribà a Mallorca i es col·legià al Col·legi de Farmacèutics de Balears, el qual li assigna l'apotecaria de Llorenç Garcias a títol de regència temporal i com a refugiat farmacèutic. El juny de 1939 es fa soci del Col·legi amb el número 154, adquirint la ja tancada farmàcia del senyor Cano. Seguint les lleis municipals, Garcias i Font recolza l'existència de la nova farmàcia, si més no, és la vídua de Sancho qui posa traves.

⁸⁹ ARXIU COFIB.

⁹⁰ ÍBID.

Informe sobre la admisión del Farmacéutico Dn. Román Fortuny Rodriguez.

Dn. Román Fortuny Rodriguez llegó a Palma el año 1937 procedente de la zona roja (Barcelona) y careciendo de recursos solicitó ayuda de este Colegio, el cual dispensándole la presentación del Título, baja del Colegio respectivo y hasta incluso del pago de las 1000 pesetas de entrada, lo admitió como socio con carácter provisional y por todo el tiempo que tardase en liberarse Barcelona, y siguiendo el criterio establecido por otros compañeros refugiados, lo destinó de Regente a la farmacia del Licenciado Dn. Lorenzo Garcias de Artá, cuya farmacia se encontraba abandonada, por estar dicho Sr. en Barcelona donde le sorprendió el Glorioso Movimiento Nacional, en el mencionado pueblo de Artá existía además la farmacia de la Sra. Vda. de Sancho, cuyo regente se encontraba ausente por estar militarizado, la farmacia de Dn. Tomás Cano en la actualidad cerrada por haber sido procesado e incautados todos sus bienes por desafecto del Regimen.

Terminada por fin la guerra e incorporado el compañero Dn. Lorenzo Garcias a su farmacia, se dio de baja en este Colegio a Dn. Román Fortuny el cual adquiere la cerrada farmacia del Sr. Cano y cumpliendo con todos los requisitos legales, solicita la admisión como socio de número en este Colegio y la autorización correspondiente para establecerse en Artá, de acuerdo con Don. Lorenzo Garcias, pero no con la de la Sra. Vda. de Sancho, la que considera perjudicados sus intereses.

En la Junta de Gobierno celebrada el 28 del actual, se expuso el criterio de que era el Colegio moralmente responsable de los perjuicios que pudieran irrogarse a la Sra. Vda. de Sancho, en el caso de ser autorizado el Sr. Fortuny, para establecerse en Artá, toda vez que dicho Sr. pudo trabar conocimiento con la clientela de dicho pueblo, debido a haberle eximido este Colegio de la cuota de entrada y presentación del Título y baja correspondiente, y tanto más cuanto que al ser admitido provisionalmente lo mismo que a los demás refugiados Farmacéuticos, el Sr. Presidente de este Colegio y algunos miembros de la Junta, expusieron el peligro de que el favor que ha dichos Srs. les hacia, pudiera ser en perjuicio de algunos compañeros, por pretender establecerse en Baleares, una vez terminada la guerra, y aprovechándose de la clientela hecha durante la misma y en circunstancias para ellos excepcionales, y considerándolo así la Junta de Gobierno, acordó por unanimidad el exponer el caso al imparcial criterio del Sr. Presidente del Consejo General de Colegios Farmacéuticos, para después acordar lo que dicho Sr. Presidente aconsejara.

Hay que hacer constar que el Sr. Fortuny es natural de Baleares, que tiene realizados algunos gastos, como compra de estanterias de la farmacia Cano y la casa en que se encuentra dicha farmacia, que ha hecho gestiones hasta el presente infructuosas para arreglarse con la Sra. Vd. de Sancho adquiriendo su farmacia o pagándole una pensión mensual, dejando que el Colegio fijara la cuantía de una u otra, y por último que este Colegio lo único que pretende es obrar con estricta Justicia.

Palma 30 de Junio de 1939- Año de la Victoria.

*El Secretario*⁹¹

⁹¹ ÍBID. Informe de l'Il·lustre Col·legi de Farmacèutics (Palma).

A l'expedient 470 de l'Arxiu Municipal d'Artà es conserva un nou plànol de l'apotecaria on s'inclouen canvis substancials en la seva estructura⁹².

A Mallorca es fundaren laboratoris farmacèutics com és el cas del d'Antoni Gamundí a Consell. Garcias es mantingué sempre informat dels nous descobriments farmacològics. Consta documentat que fou soci, des de 1955, de la Sociedad Española de Història de la Farmàcia, rebent el diploma de Socio de Número. Pel que fa a la Penicil·lina, Garcias gaudí, en activitat professional, del seu descobriment i comercialització. Aquest antibiòtic revolucionà la història de la medicina. A Mallorca es comercialitzà via Tànger i Gibraltar, obrint-se un mercat negre que costà grans esforços regularitzar. Es conserven al CIPDF documents que acrediten els contactes de Garcias amb empreses dedicades a la investigació, producció i comercialització de fàrmacs i que nasqueren durant el segle XIX a Alemanya, líder mundial en nova tecnologia química i dels productes orgànics sintètics. Hi ha correspondència publicitària rebuda de Bayer AG, l'empresa Merck & Co, o Sandoz Ltd⁹³. Quant als aparells de laboratori, Garcias es mantingué informat per mitjà de propaganda que rebé de Madrid, del Laboratorio Eléctrico Sánchez i des de Barcelona, del comerç del seu amic Felip Ferrer Vert i amb els laboratoris de Sabadell. Entre les fórmules que el mateix Garcias preparava, cal destacar els supositoris, òvuls vaginals, xarops de tot tipus i, seguint amb la tradició del seu pare, gotes pels ulls⁹⁴. Ens consta que el tracte que mantingué l'apotecari amb el client fou en mallorquí, encara que li contestessin en qualsevol altra llengua. L'horari d'obertura era de vint i quatre hores segons requadre publicitari de la publicació *Llevant*⁹⁵, editada entre 1916 i 1924. Es despaxava de les nou del matí a les deu del vespre de cara al públic i s'atenia des de casa a hores intempestives. Garcias i Font exercí la seva professió fins un mes abans de la seva mort. És curiós adonar-se'n què, en línia directa, tres generacions de Garcias obriren farmàcia entorn dels 20 anys i individualment, conservant la tradició familiar d'independència professional. Joan Garcias Sard obri apotecaria als vint anys, al carrer Major, n. 9, el mes de març del 1872. Garcias i Font la inaugura amb vint i dos anys, el desembre de 1907. Joan M. Garcias Blanes, fill de Llorenç, comprà la llicència de la apotecaria del carrer Antonio Blanes Juan, n. 6 d'Artà, a Carme M. Tous Ferrer, vídua de Jaume Sancho Tous

⁹² ARXIU MUNICIPAL d'ARTÀ, Ajuntament d'Artà. Expedient 470. La Farmàcia de Llorenç Garcias estava estructurada, segons els plànols presentats per a l'adjudicació dels documents d'obertura de l'Arxiu Municipal de l'Ajuntament d'Artà (expedient 470), per l'oficina, amb una estància a l'esquerra d'aquesta i separada per una paret on es localitzava el laboratori i, des de la qual es podia accedir a la part de darrera, on hi havia una cova (parets mal acabades). Darrera l'oficina es trobava una estància anomenada "despensa". El plànol canvià l'any 1940: l'oficina s'amplià amb l'espai del laboratori i la cova es convertí en laboratori. L'espai de la "despensa" va desaparèixer.

⁹³ Entre els medicaments més importants descoberts als segles XIX i XX tenim: al 1826 es donà a conèixer la morfina com a analgèsic pel laboratori Merck & Co; l'any 1899 es descobrien els efectes de l'Aspirina (àcid acetilsalicílic) representada pel laboratori Bayer AG; al 1941, la Penicil·lina, comercialitzada al 1948 per Sandoz Ltd; i al 1964, l'Antibiòtic (cephalotín).

⁹⁴ No es conserven els llibres obligatoris de receptes magistrals de Garcias i Font.

⁹⁵ Una col·lecció completa digitalitzada es pot consultar on-line a la Secció de Hemeroteca de la Biblioteca Digital de la Biblioteca de la Universitat de les Illes Balears.

(1885-1930)⁹⁶, el dia 22 de setembre de 1942 i la traspassà a Figueral, n. 11 entre el març i el setembre de 1943. La data d'obertura de la farmàcia de Garcias i Blanes a Figueral fou dia 18 de març de 1943⁹⁷, amb vint i vuit anys. A més, Llorenç i Joan M. Garcias compartiren setmana sí setmana no el practicant Joan Campins.

Entorn de l'higienisme Garcias publicà diversos articles a la revista *Llevant* (1916-1931):

Llevant 20 de març de 1919, n. 65, p. 1 i 2, "De l'enquesta. Opinió de D. Llorenç Garcias".

Llevant 10 de juny de 1930, n. 498, p. 1 i 2, "El problema de les aigües", LI. G. F. i participà en el trasllat de l'*Exposició de Propaganda d'Higiene Social a Mallorca* i en l'organització d'un cicle de conferències entorn d'aquesta, l'octubre del 1930. Aquesta exposició fou organitzada per Emili Darder (1895-1937), en aquell moment cap de servei d'Epidemiologia de l'Institut Provincial d'Higiene, juntament amb l'inspector provincial de Sanitat, Joan Durich (1886-1964), des de l'Associació per la Cultura de Mallorca (1923), fou inaugurada a Ciutat el dimarts 5 d'agost de 1930 a les 19.30h al local social de la mateixa associació, al carrer del Palau n. 40 i restà oberta fins el 25 de setembre del mateix any⁹⁸. Dia 25 d'octubre s'obria al públic artanenc la mateixa exposició localitzada a la Caixa Rural. Al *Llevant* es publicà la següent publicitat:

⁹⁶ **SANCHO TOUS, JAUME: (1885-1990)**. Apotecari artanenc qui compartí professió a la vila amb Garcias i Font del 1910 al 1940. Segons l'Arxiu del COFIB, Sancho obrí l'apotecaria dia 16 de juliol de 1910 a Artà.

⁹⁷ ARXIU MUNICIPAL D'ARTÀ, Ajuntament d'Artà. Expedient 470.

⁹⁸ (2010), "La Nostra Terra, revista mensual de literatura, art i ciències", IEC i El Gall Editor, Edició Facsímil, cinc volums, Palma. Volum 2, agost de 1930 n. 32. L'exposició col·lectiva versava entorn als progressos de medicina i higiene dels darrers temps i es celebrà amb les següents finalitats: intenció de mostrar al poble la realitat de les malalties de la tuberculosi i de la sífilis; d'instruir en l'aplicació de mesures preventives; i d'educar i/o promoure l'avenç social. La mostra fou presentada amb documents com cartells, gràfics, mapes i fotografies, ocupant quatre sales. El doctor Antoni Alorda, Servera (1889-1934) director accidental de l'Hospital Provincial, exposà fotografies amb casos de càncer de pell i llur curació; el doctor Bartomeu Vanel·l Camps (1870-1935) presentà, a la segona sala, plans del preventori de Caubet, fotografies de l'Hospital Provincial i un mapa de mortalitat; a la tercera planta, el doctor Darder dedicà un apartat al problema de les aigües, tifoides i diftèria, el doctor Joan Durich, Inspector Provincial de Sanitat, mostrà cartells entorn als antiveneris i a projectes de l'Institut d'Higiene i de l'Hospital d'Infecciosos i el doctor Josep Porcel (1896-1977), director de Sanitat del Port, un cartell sobre la transcendència de la higiene. A la quarta planta s'hi presentà propaganda antialcohòlica del doctor Joan I. Valentí (1901-1936) i una secció antisifilítica, d'educació higiènica i sobre infermeres visitadores, desenvolupada pel doctor Darder, a més de mapes sobre natalitat, mortalitat i malalties infeccioses. També s'impartí un cicle de conferències en llengua mallorquina al Col·legi de Metges de Balears, en què intervingueren: Joan Valentí, Josep Rovira i Emili Darder. L'ús de la llengua autòctona a les conferències fou prohibida per Pere Lloses del Col·legi de Metges. L'exposició es fonamentà en la necessitat de la propaganda i segons l'estudi de Mr. Viborel en els següents apartats: imatge fixa o animada, propaganda oral, escrita i altres procediments com exposicions, museus, cicles de conferències,... El projecte fou creat a partir d'influències internacionals, com les activitats desenvolupades per institucions i fundacions nord-americanes (fundació Rockefeller, Metropolitan Life Assurance, Creu Roja) canadenses (Medicina preventiva a Toronto, per R.L. Bernard) i belgues (Creu Roja). Després d'una setmana de la inauguració, l'exposició havia estat incrementada amb plafons, com el de l'Institut Provincial d'Higiene i del pavelló de malalts infecciosos. A més, dos anys més tard, Darder i Durich organitzaren la Setmana d'Higiene Mental i el VII Congrés de Metges en Llengua Catalana, amb el suport de l'Ajuntament de Palma.

Exposició de Higiene Social

Al local de la Caixa Rural galantment ofert per la Junta han començat els treballs d'instal·lació de la Exposició d'Higiene Social que s'inaugurara el vinent dissabte dia 25.

El president de la Associació per la Cultura de Mallorca el Dr. Emili Darder, ànima d'aquesta exposició ambulant fou portador el passat diumenge, dels materials, cartells, gràfics, plans i lectures que la integren i després de fer-se càrrec del local donà les ordres oportunes per fer la instal·lació.

L'inauguració sa farà a les vuit del vespre, donant el Sr. Darder una conferència sobre les Febres Tifoides.

Esperam del nostre poble, el qual en certs moments sembla estar desitjos d'aprendre, que demostrarà en aquesta ocasió, la veritat dels seus afanys.

El tema no pot esser més atractiu, se tracta de donar a conèixer una malaltia, els perills de la qual son coneguts de tothom.

La conferència serà publica poguent hi assistir tant les dones com els homes, a tots els quals, la Junta del Museu d'Artà convida per assistir-hi a aquesta i a les que seguiran en dissaptes sucessius.

A més, la Junta del Museu d'Artà, on trobem la participació de Garcias, organitzà un cicle de conferències al voltant d'aquesta: la primera l'impartí Emili Darder i versà sobre les febres tifoides; la segona fou a càrrec de Josep Sureda i Blanes (1890-1984) i tractà sobre l'obra de Frederic Mistral (poeta francès, 1830- 1914); la tercera de Miquel Massutí tractà sobre els fenòmens físics i biològics de la mar; i la quarta fou impartida pel senyor Ferran Blanes Boysen (1899-1981)⁹¹. Un resum d'aquestes conferències fou publicat a *Llevant*. L'exposició va romandre fins a mitjans de novembre quan fou traslladada a l'Escola Nacional de Son Servera, gràcies a la Societat Cultural Serverense.

És probable que Garcias també hi participés, encara que de mode col·laboratiu, en la concepció i organització de l'Exposició. Al discurs inaugural "La propaganda d'Higiene Social" publicat pel doctor Emili Darder a "La Nostra Terra, revista mensual de literatura, art i ciències" (agost de 1930 n. 32) destaca un paràgraf que s'introdueix amb les següent paraules: *Ni fan ni deixen fer*. Aquestes paraules ja foren utilitzades a l'article "Ni fer, ni deixar fer" publicat per Garcias i Font a *Llevant* el 14 d'octubre de 1922 i on també es tracten les mancances de recolzament de les institucions en iniciatives educatives d'aquest caire social. Les paraules "ni fer, ni deixar fer" es podrien haver establert com una expressió del moment, usada amb referència a les dificultats de l'endarreriment que produïa el fet de dur a terme iniciatives sota una perspectiva ideològica federalista. Allò que sí es corrobora amb l'ús de les mateixes fórmules expressives és un contacte ideològic d'ambdós científics: tant Darder com Garcias es declararen mallorquinistes, caire documentat tant al CIPDF com dins la línia ideològica

⁹¹ *Llevant*: n. 511, p. 1 i 2 del 20 d'octubre de 1930; n. 512, p. 1 i 2 del 31 d'octubre de 1930; n. 513, p. 1 i 2 del 10 de novembre de 1930; n. 514, p. 1-4 del 20 de novembre de 1930; n. 517, 1 i 2 del 31 de desembre de 1930. En aquests números es poden trobar els articles dels conferencians publicats.

de la publicació *Llevant* (veure el n. 94, p. 1 de dia 30 de juny de 1920; o el n. 201, p. 1 i 2 de l'any 1923).

2.2- La investigació científica. Zoologia

Quan Garcias arriba a Artà comença a treballar amb la col·lecció entomològica i serà progressivament que desenvolupi el seu interès per la botànica, gràcies a les peticions dels catalans, i en altres camps de la zoologia. Aquesta tasca la desenvolupà amb Felip Ferrer Vert, des del febrer de 1907 i amb el pare teatí Joan Jordà (1862-1936)¹⁰⁰ des del juliol de 1910, com es documenta al CIPDF. Per les determinacions entomològiques Garcias comptà amb l'ajut de Jordà qui el posà en contacte amb el doctor José M. de la Fuente (1855-1932, entomòleg i religiós) de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales (1902) i de la Sociedad Entomológica de España (1918). Jordà i Garcias s'enviaren "caixonets" amb exemplars d'insectes, sent el germà teatí qui corregia o completava les determinacions¹⁰¹ de Garcias. Per altra banda, l'adquisició de bibliografia referent fou part important en la catalogació científica. Segons informació familiar, Garcias realitzava expedicions entomològiques equipat amb pots de vidre on hi havia serradís banyat amb benzina, una vegada a casa els tractava amb cloroform. També, entre 1907 i 1951, intercanvià notícies i exemplars d'insectes amb els companys de la ICHN, Felip Ferrer Vert i Asensio Codina, els quals més tard passaren a formar part del Museu de Ciències Naturals de Barcelona; o consultà informació respecte a això, a l'entomòleg madrileny José M. Dusmet (1869-1960) o a Henri Sietti, de Le Beausset (França)

Quant a les determinacions malacològiques, estigué en contacte amb Ramon Margalef (1919-2004). A més, Garcias envià exemplars de mol·luscs de la zona de Llevant per a la col·lecció regional del Museu de Ciències Naturals de Barcelona (MCNB), seguint les demandes de Joan B. d'Aguilar-Amat i intercanvià espècies amb Lluís Gasull (1918-1982). Aquests mol·luscs foren enviats dins pots de vidre entre el 1907 i el 1920.

Per a la conservació de mamífers, provinents de donacions diverses, Garcias treballà amb el taxidermista de Felanitx, Bartomeu Nadal i amb Gabriel Tous de Palma als qui encarregà dissecar diversos exemplars animals per al Museu Regional d'Artà. Alguns exemplars foren dissecats per ell mateix. Per altra banda, també participà en estudis ornitològics tals com els de l'anellat d'aus, Garcias participà en l'estudi de migracions d'algunes espècies i mantingué contacte amb Adolfo von Jordans, del Zoologisches Forschungsinstitut und Museum Alexander Koenig Reichsinstitut (Bonn, Alemanya), amb qui intercanvià ous i seguí instruccions de l'anellament; amb el doctor H. Boschma del Laboratori de Zoologia de la Universitat de Rijks a Leiden (Països

¹⁰⁰ JORDÀ, JOAN: (1862-1936) frare llec teatí qui desenvolupà tasques entomològiques de les Illes Balears en contacte amb diversos especialistes espanyols i internacionals. La interessant col·lecció d'insectes duta a terme pel germà Jordà va ser cedida pels P.P. Teatins de Palma a la Universitat de les Illes Balears i es troba dipositada al Laboratori de Zoologia.

¹⁰¹ Aquesta informació està extreta del CIPDF de l'apotecari Garcias.

Baixos) controlà l'anellament de les aus migratòries de la zona de Llevant; i mantingué contactes amb Kenneth L. Skinner, de Brooklands, Anglaterra. Aquestes tasques les desenvolupà gràcies a la col·laboració de caçadors artanencs, els quals informaven de la captura d'aus anellades, indicant el lloc i data de captura.

A la publicació de Garcias "Notas zoológicas", *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*, (Palma, 1954, fasc. 1, 2, 3, 4, p. 5-7) s'inclou informació sobre malacologia, entomologia i ornitologia, destacant la troballa de dues aus anellades. A més, mantingué una relació personal i epistolar amb el jove militar José J. Tato Cumming (1918-1989), del Centro de Estudios Ornitológicos de Baleares (CEOB, 1957) degut a l'interès que despertà la col·lecció d'aus del Museu d'Artà. Entorn de la geologia, Garcias es cartejà amb Josep Ramon Bataller (1890-1962), professor del Seminari Conciliar de Barcelona i professor del departament de Paleontologia de la Universitat de Barcelona, en el qual funcionava un Laboratori de Geologia per determinar troballes fòssils.

2.3- Garcias conservador.

Les col·leccions zoològiques de Garcias es troben actualment al Museu Regional d'Artà (1927-) i foren desenvolupades i recol·lectades durant tota la seva vida. Les característiques d'aquestes col·leccions són diverses. La primera és que són col·leccions d'espècies autòctones, recol·lectades majoritàriament a la zona de Llevant, com a requisit imprescindible per Garcias i Font a l'hora d'adquirir exemplars; la segona, és que es recolliren espècies gràcies a la participació de col·laboradors locals i dins d'una plataforma popular de canvi de mentalitat en relació a la naturalesa; la tercera, és que Garcias comptà amb una xarxa científica nacional i internacional de contactes a l'hora de determinar espècies o d'aplicar noves pràctiques de conservació; una quarta és l'interès per exposar al públic adequadament aquestes col·leccions. Les col·leccions aportades per Garcias al Museu són majoritàriament d'ornitologia, d'entomologia, de malacologia i de restos fòssils.

Les altres corresponen fonamentalment a donacions de diverses procedències. Cal destacar del CIPDF els vuit Quaderns de Campanya de l'apotecari artanenc, on destaquen notes d'observacions de les expedicions amb dades botàniques i entomològiques intercalades. Aquests documents són de gran riquesa informativa i demostren l'acurat treball científic i l'interès per diferents camps científics de l'apotecari. La col·lecció d'aus ha estat catalogada¹⁰²; la malacològica fou inventariada i es manté ben conservada gràcies als socis de la Societat d'Història Natural de Balears; l'entomològica es guarda en òptimes condicions gràcies a les tasques desenvolupades pels doctors Miquel Palmer i Guillem X. Pons; la de mamífers està pendent de conservació i catalogació.

El paper de Garcias com a conservador de la col·lecció d'Història Natural del Museu fou una de les tasques que desenvolupà des que inicià la seva tasca recol·lectora fins a

¹⁰² ARTIGUES, CATALINA I MUÑOZ, ANTONI, (2008), "Revisió de la col·lecció d'aus del Museu regional d'Artà", *V Jornades de Medi Ambient de les Illes Balears, Ponències i Resum*, SHNB, Gràfiques Mallorca, p. 420-421.

la seva mort, l'any 1975. A més, al Llibre d'Actes del Museu consta la seva signatura en totes les reunions des del 1928 fins al 1954¹⁰³. Les tasques de conservació que posà en marxa Garcias s'entenen des de dues influències. La primera, de caire generalista, correspon a la corrent neotomista aplicada a la diòcesi de Mallorca per mossèn Alcover i el bisbe Campins (1898-1915), amb la finalitat d'harmonitzar ciència i fe, i que li arribà de l'oncle Gabriel Garcias¹⁰⁴; la segona, equival concretament a la col·laboració que l'apotecari desenvolupà durant l'etapa de formació a Barcelona, on fou, des de l'abril de 1905, encarregat de la conservació i catalogació dels exemplars dels armaris del Museu de la ICHN, sota la direcció d'Antonio de Zulueta¹⁰⁵. Així doncs, i com s'especifica al mateix Llibre d'Actes, les entrades que aportà Garcias foren les següents:

L'11 d'agost de 1929, ingressà la col·lecció entomològica i algunes espècies ornitològiques.

L'octubre de 1944, ingressà exemplars ornitològics.

Consta un registre al 1947 sense especificar-se l'objecte.

L'any 1948, ingressà exemplars d'aus i fòssils.

El 1950, ingressà minerals i fòssils.

El 1951, ingressà aus, fòssils i mol·luscs.

El 19 de gener de 1954, ingressà l'exemplar de *Sula bassana* ("Mascarell. Alcatraz en castellà).

Quant a la preservació de les espècies, a l'Inventari del Catàleg (CIPDF) es conserva correspondència amb diversos taxidermistes de Palma i de Barcelona, com és el cas de Gabriel Tous o José Parpal, així com cartes que parlen sobre conservació preventiva (naftalina i sublimat corrosiu) o entorn de la millora de l'exposició de les col·leccions. Garcias s'interessà, també, en adquirir mobles adequats per a la col·lecció arqueològica i que encara es conserven al Museu, dissenyà i completà etiquetes per a cada una de les peces on anotà el nom científic de l'espècie, lloc i any de trobada i nom del donador/col·laborador.

A més, Garcias s'ocupà d'aconseguir bibliografia referent a les col·leccions que estaven sota la seva cura. Aquesta tasca no es reflexa tan sols a la correspondència sobre el catàleg, on el conservador insisteix en aconseguir certes publicacions, sinó que es pot fer des de l'anàlisi de la seva biblioteca personal, conservada i inventariada gràcies al seus néts. Entre les publicacions trobem obres específiques que l'ajudaren a determinar espècies i a desenvolupar els seus coneixements, així com altres més generals sobre com organitzar un herbari o com conservar animals dissecats.

¹⁰³ Entre 1959 al 1971 no es conserva cap Llibre d'Actes. Encara que del 1936 al 1939 Garcias era a Barcelona, es celebraren dues juntes i la seva signatura hi apareix. Segurament omplí el Llibre una vegada tornà a la vila.

¹⁰⁴ MARCH NOGUERA (2001). March afirma que l'encíclica de Lleó XIII "l'eterni Patris, " suposà un gran impuls a la renovació pedagògica de l'ensenyament als seminaris, en tots els aspectes en general i en especial als referents a les disciplines d'història i de ciències", p. 55.

¹⁰⁵ CIPDF, (2010), Diversos, 1285.

Josep Maluquer i Nicolau
ENGINYER

Barcelona, 13 Juny 1921

Amic Garcías!

Rebuda la teva del 7 i tu dit em t'enviésim es llibres. Resulta que en el d'en Lozano Peces de España, era una equivocació, enlloc de 45.10,- devia dir pts. 1,-. La diferència de 45.9, l'he fet sopllir amb el Plehn, Griffini i Hidalgo. Tot plegat son 42,- pts.

Respecte aquells altres Doderheim i Arados e Benoit molt facil que en alguna llibreria de lance a Roma o Litorio". Escriu al teu amic. Potser una de la sucursal de la casa Hoepfli; i qui sab si potser te trovaria un Moreau barat! O el Risso- Ichtliyologie de Nice. I si fos el Philippi- Molusca Siciliae faries una gran adquisició, porque no es a cap Biblioteca de Barcelona.

Si Deu vol, a primer de l'any vinent te farém una visita. Si per a tenir mes ocupació- distracció te convingués ser corresponsal del gran Museu Lenekenberg a Francfort (Alemanya), m'han escrit que desitjarien relacions algun Naturalista en les Balears. Allà hi ha el Dr. F. Haas, gran amic nostre, que estigué 4 anys a Barcelona i escriu el català i castellà. Si li enviéssis un parell de sargantanes o uns carajoles, faria un salt!

Adeu. Blanc

Maluquer

El giro, pots dirigirlo a nom meu, Claris 82. ¹⁰⁶

Garcias estigué adscrit als *Butlletins de la Institució Catalana d'Història Natural*, al de la *Sociedad Entomológica de España*, al *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*, i al de la *Societat d'Història Natural de les Balears*, o al de la *Sociedad Española de Ornitología*. També va rebre exemplars del *Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales*. Aconseguí les publicacions sobre coleòpters de Szymon Tenenbaum (1892-1941) (1915), de Miguel Cuní i Manuel Martorell (1876), de Luis Bâguena Corella (1924-1927). Estudis sobre altres insectes, com els treballs de Fabre (1920), Houlbert (1922), Ignacio Sagarra (1914), Caroli Linnaei (1789), el catàleg d'insectes d'Antiga Sunyer i Bofill y Pichot (1902-1905) o els de Sietti (1930-1932); exemplars sobre ictiologia, com els de Griffini (1903), Luis Lozano Rey (1905), Josep i Nicolàs Maluquer (1927, 1919), de Milne Edwards (1834-1840). Publicacions zoològiques com: la fauna de Julius Victor Carus (1885-1893), obres de Remy Perier (1912) i Marcelo Rivas Mateos (1902), sobre malacologia els volums d'Albert Granger, i l'obra de Vayssiare (1913). De bibliografia de botànica trobam exemplars: de Francesc Barceló i Combis (1879), de Joaquim M. Barnola (1908), de la Flora de Joan Cadevall (1915-1936), de la Flora de Coste (1901-1906), de de Juan Gómez Pamo (1893), de Herman Knoche (1923), de Blas Lázaro e Ibiza (1896), de Charles Linnè (1910), de Rouy (1896-1911), la *Historia Natural d'Agustín Yañez i Girona* (1844-1845), de Pius Font i Quer i de Pere C. Palau Ferrer, entre tants altres.

¹⁰⁶ CIPDF, Correspondència, 336. Carta de Josep Maluquer (Barcelona) a Llorenç Garcias (Artà).

També recopilà llibres d'ornitologia i de paleontologia, com el de Georges Cuvier (1834-1836) i de geologia i geografia. A més, també va fer donacions bibliogràfiques tal com es desprèn de la carta següent:

El Rector del Seminario Conciliar de Mallorca B.L.M

A D. Lorenzo Garcias, Licenciado en ciencias y se complace en agradecerle el obsequio de las varias obras suyas relativas a la flora Balear y de los otros trabajos científicos sobre Historia Natural y Pedagogia, todos los cuales quedan aplicados a la Biblioteca de este Seminario con expresión del generoso donante, y así se consignará también en la memoria del Curso.

B.Pascual aprovecha esta oportunidad para expresarle las seguridades de su más distinguida consideración y estima.

Palma 9 de Enero de 1923

2.3.1.- L'Herbari Garcias i Font (1910) i l'Herbarium Balearicum (1948).

Pel que fa als herbaris es poden associar els coneixements botànics de Garcias amb assignatures cursades durant la llicenciatura de farmàcia, recol·lecció i herborització d'espècies; a la seva participació a la ICHN; a la tasca de conservació que desenvolupà al Museu de Ciències Naturals de Barcelona; i la demanda de l'IBB de recollir espècies de la flora balear. Així doncs, l'apotecari Pujamunt s'inicià en l'herborització que es concretà en la creació de dos herbaris: l'Herbari Garcias i Font (1910) i l'Herbarium Balearicum (1948). A més, durant vint i cinc anys, del 1907 al 1935, fou el representant botànic a Mallorca de l'IBB i durant tota la seva vida, de la Serra de Llevant.

La recerca i adquisició bibliogràfica fou una baula imprescindible en el desenvolupament de recollir plantes per les Serres de Llevant per poder determinar espècies i d'assabentar-se de la importància de crear un herbari on la zona de Llevant quedés representada. Al CIPDF es manifestà aquesta recerca d'estudis específics sobre les Balears i Mallorca en particular de la mateixa manera que aquesta activitat donà lloc a la creació d'una xarxa viva d'intercanvi de coneixements de la flora mallorquina dirigida per l'IBB i quant a la necessitat de recolzar determinacions d'espècies i/o subespècies i d'assabentar-se de la distribució de les mateixes. Segons informació familiar, Garcias s'enfrontava a les expedicions científiques equipat amb una carpeta de tapes de planxa de fusta subjectes per dues corretges i una ansa dins on hi col·locava els fulls de paper de barba doblegats on posaria les espècies recollides, amb les seves respectives llavors i un fasset per extreure de la terra la planta amb les arrels. Una vegada a casa les premsava deixant-les assecar dins el porxo. Un plec d'herbari inclou la planta seca, llavors de l'espècie, les quals Garcias col·locava dins sobrets de caixet o paper i l'etiqueta on s'esmenta lloc de recol·lecció, any, nom científic de l'espècie i nom del botànic que l'ha recollida. Les expedicions arreu de la zona de Llevant les solia fer tot sol o bé acompanyat de qualche ajudant. En el CIPDF s'anomenen els llocs de recerca de la zona d'Artà fins a les Coves, l'ermita de Betlem, la zona de Canyamel o algunes finques del mateix botànic. La Serra de Tramuntana, en canvi, la visità acompanyat. El Puig de Massanella, el Puig Roig i el Puig Major o Sa Coma de N'Arbona foren i són encara un focus important d'estudi i de visita de científics d'arreu del món. Alguns

d'aquests indrets els visità amb Jeroni Orell (al voltant de l'any 1950), Guillem Colom (al voltant de 1935), tot dos de Sóller, Antoni Gamundí (al voltant de 1944), de Consell, Pere Palau Ferrer (al voltant de 1947). Amb tots ells mantingué una fluida correspondència d'intercanvi d'espècies, d'informació bibliogràfica i d'organització d'excursions. El centre de trobada de l'equip científic fou el Santuari dels Sagrats Cors de Lluç¹⁰⁷ on podien pernoctar. Garcias era el major, en aquest cas, del grup i pogué instruir als seus companys, els quals aviat foren els representants de la flora de la Serra a l'IBB. Cal també mencionar els fluids contactes, via correu, amb els botànics de l'IBB, en el director Antoni de Bolós i amb l'encarregat del departament botànic, Pius Font i Quer. A més, els frares de Lluç foren col·laboradors en aquestes tasques pels seus previs coneixements i per la seva proximitat, imprescindible a l'hora de cercar, determinar i adquirir una espècie en concret¹⁰⁸. Entre els missioners dels Sagrats Cors amb qui Garcias mantingué correspondència botànica destaquen: Bartomeu Alcover (1929-2007), Ramón Ballester Vives (1934-), Cristóbal Veny de Sóller, Bartomeu Bauçà Rullán (1904-1961) i Francesc Bonafé Barceló (1908-1994).

La tasca organitzativa de Garcias es concretà en dos herbaris. El primer herbari, per se, l'*Herbari Garcias i Font* roman en dipòsit a l'SHNB¹⁰⁹. Garcias i Font fou membre fundador de dita Societat. L'*Herbari Garcias i Font* consta de 6626 plecs, 4742 de les Balears, i 118 famílies¹¹⁰ i l'inicià a partir de 1910. L'*Herbari* es conserva avui dia en perfectes condicions gràcies a la Societat d'Història Natural de Balears la qual l'ha conservat i catalogat. El segon és el del Col·legi d'Apotecaris de Balears, l'*Herbarium Balearicum* dirigit per Pere C. Palau Ferrer i on hi col·laborà amb 1500 espècimens, del 1947 al 1955¹¹¹, i més tard amb Antoni Gamundí, substituït de Palau al Col·legi, del 1944 al 1965¹¹². També es conserven unes 400 espècies dins pots de vidre assignades a Garcias.

¹⁰⁷ **CONGREGACIÓ dels MISSIONERS dels SAGRATS CORS DE LLUC:** Bartomeu Alcover, Ramon Ballester, Cristóbal Veny; de Sóller, Bartomeu Bauçà Rullán i Francesc Bonafé. El 1891, el bisbe Jacint M. Cervera encomanà la cura del santuari a la congregació mallorquina dels Missioners dels Sagrats Cors i nomenà Prior de Lluç al seu fundador, el P. Joaquim Rosselló i Ferrà. El monument al "jardí de la Magnòlia" recorda aquest gran missioner, que reformà l'antiga col·legiata, moralment i materialment. El 1910, el bisbe Pere Joan Campins, amb el consentiment de la Santa Seu, confià definitivament l'administració de Lluç a dit Institut religiós i seguint l'encíclica del papa Lleó XIII de l'*Aeterni Patris*. El santuari de Lluç és considerat un símbol religiós i civiocultural del poble mallorquí, causa de les múltiples celebracions i peregrinacions que s'organitzen per pujar-hi. A nivell científic es publicà la *Guia de Lluç. Quinari dedicat als peregrins* (1884) on s'editaren articles d'història, cultura i ciència de Mallorca. Hi ha contribuït l'escolania de "blauets", que cada dia canta a la Mare de Déu, en nom de tot Mallorca. Aquest cor infantil, que resideix al santuari, rep una acurada formació humana, religiosa, cultural i musical, i és el segon més antic d'Europa, després de l'escolania de l'abadia de Montserrat (Barcelona), que en fou el model.

¹⁰⁸ Podia donar-se el cas i com s'explica a la correspondència del CIPDF que l'espècie no estigués ben recollida o que es necessités un altre exemplar.

¹⁰⁹ MOLINS, ROSSELLÓ I CONESA, (2007), "Caracterització i adequació per a la consulta de l'herbari personal de Llorenç Garcias i Font dipositat a la SHNB", al *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*, volum 50, Palma de Mallorca, p. 88-106.

¹¹⁰ ÍBID, p. 106-108.

¹¹¹ ÍBID, p. 104 i 107; i CIPDF, (2010), Correspondència.

¹¹² L'*Herbarium Balearicum* fou ordenat per Jaume Serra i Antoni Rabassa durant la dècada dels vuitanta del segle XX. Actualment la seva conservació no és del tot bona.

Un tema que preocupà molt a Llorenç Garcias fou el de la conservació dels herbaris. Es guarda correspondència al CIPDF demanant informació sobre el tema. Garcias utilitzà la naftalina, el sublimat corrosiu¹¹³ i l'insecticida Isòmer gamma de Hexaclorociclohexans. Garcias dona una explicació sobre aquest tema a la publicació “Algunes algues de Mallorca (Badia de Palma)” publicat al *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* (Barcelona, 1919, 100-102), en la qual, fent referència a l'algòleg Jacinto Adrover Veny, qui es definit com “excel·lent preparador”, explica l'acció de la conservació.

Així doncs, l'activitat botànica més important de l'apotecari Pujamunt és la revisionista, respecte de determinacions i localitzacions d'espècies, i la de col·laborador, en relació amb la participació dins les plataformes científiques de diverses institucions. Garcias revisà publicacions com la *Flora Baleàrica* (1921) de Hermann Knoche; la *Flora del Pare Barceló i Combis*; la del Germà Bianor (germà de La Salle i botànic) i altres publicacions com la d'en Chodat, o la d'en Palau Ferrer, ... De la Flora de Knoche sinomitza l'*Euphorbia rivassii* de Palau amb *Euphorbia maresi* de Knoche¹¹⁴.

Garcias també col·laborà amb l'intercanvi de plecs per *Plantes d'Espanya*, del germà Sennen; i per a la *Flora de Mallorca* del Pare Joan Cañigüeral (1912-1980, jesuïta i botànic català que arriba a Mallorca el 1938); a l'*Herbari de l'Institut Botànic de Barcelona* i en el seu Jardí Botànic per mitjà de Pius Font i Quer, d'Antoni de Bolós i d'Antoni Marcos; ... La col·laboració entre Garcias i Pius Font i Quer és significativa. Font i Quer informa dels seus projectes i publicacions a Garcias i el fa participar en la *Flora Hispànica*, 1934¹¹⁵ i a la publicació *Plantas medicinales: el Dioscórides renovado*, ed Labor, 1961¹¹⁶. Antoni Oriol de Bolós, autor de la *Flora manual dels Països Catalans*¹¹⁷ i del *Diccionario de Botànica* (1953)¹¹⁸, també compta amb la seva participació. Garcias també ajudà al jove Sandro Pignatti (1930- , botànic italià) qui elabora entre 1952 i 1957 un molt competent estudi sobre els *Limonium* de la Península d'Artà, gràcies a la col·laboració de Garcias.

A més, Garcias descriví una nova espècie i l'anomenà *Romulea assumptionis* en commemoració al dogma de fe catòlica de l'Assumpció de la Verge, doctrina proclamada pel papa Pius XII (1876-1958) l'1 de novembre de 1950. El nom remarca la forta creença religiosa del botànic. L'espècie fou descoberta entre el març i l'abril de 1949¹¹⁹. En una entrevista de J. Llull Estades a Garcias (Balears, 9-1-1951), l'apotecari cataloga la seva tasca de “Botànica sistemàtica”:

... *Es dedicava a fer relació d'espècies de distintes localitats i conèixer els taxons, això també és un treball corològic (de distribució), encara que també anotava altres particularitats...*

¹¹³ El sublimat corrosiu és clorur de mercuri, un compost extremadament tòxic que exigeix la correcta protecció de la persona que el manipula.

¹¹⁴ CIPDF, Correspondència 17, 33, 1089, 1093

¹¹⁵ CIPDF, (2010), Correspondència: 170, 181, 185, 186, 226, 228, 230.

¹¹⁶ ÍBIDEM.

¹¹⁷ ÍBID: 28 i 31.

¹¹⁸ ÍBID: 54, 184, 221, 232.

¹¹⁹ ÍBID, 25, 200, 223.

Garcias i Font també participà en la fundació de la Societat d'Història Natural de les Balears (SHNB) el Nadal de 1947.

...quan uns amics i naturalistes que realitzaven excursions científiques per les rodalies de Palma i de Sóller, començaren a parlar de la necessitat de crear una organització que aglutinàs els amants de la naturalesa. Es consultà a distintes persones que representaven, en aquell moment, un punt de referència en l'estudi de la naturalesa com Miquel Massutí, Guillem Colom Casanovas, Andreu Muntaner, Pere Palau i el seu fill Josep Maria Palau, Joan Cuerda, Llorenç Garcias Font, Joan Gamundí i d'altres noms rellevants de la cultura naturalística de les Balears. Se convocà la primera reunió el 10 de gener de 1948, amb la presència de 25 socis. Pren la paraula Joan Gamundí i planteja la necessitat de crear ja una primera Junta, i proposa com a president a Miquel Massutí, vicepresident a Guillem Colom, tresorer l'apotecari i botànic Llorenç Garcias i com a secretari el botànic P. Palau. Tots accepten la proposta. El president suggereix que el millor es constituir-se com a Secció Balearica de la Real Sociedad Española de Historia Natural (Madrid), i s'acceptà aquesta proposta...¹²⁰.

Entorn de la política urbanística i en relació amb la botànica, el paper de Garcias fou actiu: defensà, a la vila d'Artà, el creixement urbanístic sota estudi previ (*Llevant*, n. 9, p. 1 i 2, del 21 d'abril de 1917, "De Urbanisació", Ll. G.); actuà en relació amb la protecció de les colònies d'*Anogramma leptophylla*¹²¹ a Es Clot de sa Grava de sa Font; activà, juntament amb Jeroni Orell, contactes per regular la construcció de la nova carretera al Puig Major amb la prèvia redacció d'una memòria botànica del terreny (Correspondència 146-147), el juny de 1957; i assistí com a testimoni a la voladura del Puig Major (1956-1959), amb altres membres de la Societat d'Història Natural de Balears (SHNB, 1954), desenvolupant exploracions científiques de recerca d'endemismes, per tal de planificar la voladura del capcurucull i danyar el mínim possible la flora de l'entorn i fer translocacions d'endemismes de l'espai que estenia que enderrocar a altres zones del Puig Major.

2.3.2.- Visites i correspondència científica. Garcias representant científic de la comarca d'Artà.

Llorenç Garcias com a naturalista i científic era conegut a Catalunya a treves dels seus amics catalans i mallorquins. De forma que quan a la tardor de 1925 el perit químic Ramon Peypoch (1898-1984) va iniciar un projecte tan engrescador com la posta en marxa d'una revista dedicada a la ciència i a la tècnica escrita en català, li va escriure perquè s'incorporés en el projecte:

¹²⁰ PONS, G. X. I VICENS, D., (2004), "La Societat d'Història Natural de les Balears (1954-2004): cinquanta anys de passió per la natura", In: Pons, G.X. (edit), *Llibre de ponències i resums de les IV Jornades del Medi Ambient de les Illes Balears*, Palma, p. 247-249.

¹²¹ MOLINS, ROSSELLÓ I CONESA, (2007), p. 109; i DD.AA., (1978), p. 10-11.

RAMON PEYPOCH I PICH
VALÈNCIA, 222, ENTRESOL

Barcelona, 12 de Octubre de 1925

Sr. Llorenç Garcias
Farmaceutic
Artà

Distingit senyor,

Per indicació del senyor Joan Estelrich, us adresso aquestes ratlles per tal de donar- vos compte d'un projecte i demanaros, a l'ensems, vulgueu col.laborar- hi.

Es tracte de la publicació d'una Revista Científica de investigació, tecnològica i de divulgació, escrita en la nostra llengua. Pensem ja fer- la sortir a primers d'any.

El Comitè organitzador el formen els senyors Carles Pi Sunyer, Rafael Campalans, Leandre Cervera, Andreu Oliva, Avelí Bassols i Pelai Vidal de Llobatera, ultra del signant, i és en nom de tots ells que us adresso la present.

Ocupats suara en formar el cos de col.laboradors i redactors us demanem d'autoritzar- nos per incloure el vostre nom en la llista, indicant a l'ensems sobre quin o quins dels aspectes esmentats versaria la vostra aportació.

No dubtem que el projecte us interesserà i voldreu donar- hi l'ajuda que us demanem.

En nom dels companys esmentats i en el propi us dono les més corals mercès a l'avençada i mentre espero la vostra resposta us ofereixo el testimoni de la meva consideració.

*Ramon Peypoch*¹²²

O

RAMON PEYPOCH I PICH
VALÈNCIA, 222, ENTRESOL

Barcelona, 5 de Novembre de 1925

Senyor
Llorens Garcias
Apotecari
Artà (Mallorca)

Molt distingit senyor,

He rebut la vostra atenta lletra del dia 2 del corrent, de qual contingut he pres bona nota. Agraeixo sincerament la vostra simpatia amb que mireu el nostre projecte

¹²² CIPDF, Correspondència, 327. Carta de Ramón Peypoch (Barcelona) a Llorenç Garcias (Artà). Aquesta revista la primera dedicada a la ciència i a la tècnica escrita completament en català, es va dir *Ciència* (1926-1933) i fou dirigida des del principi al final per Ramon Peypoch. Per a més informació veure : March Noguera, Joan (2002) “ La revista *Ciència* (1926-1933), primera revista de ciències i de tècnica en català” Actes de la VI Trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica. (Barcelona, SCHT,2002), 381-387.

i sento que, malgrat de l'ajuda moral i material que oferiu, no us sigui possible, de moment, ésser- ne col.laborador actiu.

Espero, però, que així que les circumstàncies us ho permetin us recordareu de nosaltres.

De totes maneres us remetrem aviat nous detalls del projecte, pel vostre coneixement.

Mentrestant, accepteu el testimoni de la nostra consideració distingida.

*Ramon Peypoch*¹²³

Per les circumstàncies que siguin en Llorenç Garcias no va acceptar en convertir-se en col·laborador de la revista però no deixa de ésser significatiu que volguessin comptar amb ell per un projecte tan interessant.

Respecte del paper de Garcias com a guia de les visites a les Coves d'Artà, cal destacar que a l'CIPDF es descriu que esdevé activitat obligatòria en relació als visitants als qui acull. Garcias fou testimoni de la instal·lació de la llum dins les coves o del millorament del seu camí¹²⁴ i col·laborà amb Josep Quint Zaforteza (1894-1965)¹²⁵ en les decisions de cura i conservació d'aquest patrimoni geològic. Així doncs, Garcias actuà com a guia en excursions foravileres d'interès geològic, botànic, cultural i arqueològic de la zona de Llevant i com s'explica en els següents articles a la revista *Llevant* "Artà a fora, Excursions a les Coves d'Artà", *Ll.G.*, n. 187, p. 1 i 2 del 24 de febrer de 1923; "De bibliografia, Nota preliminar sobre la tectònica de la regió de Artà, por Bartolome Darder i Pericàs", *Llorenç Garcias*, n. 135, p. 1 i 3 del 18 de febrer de 1922. A més, l'apotecari hostejà diferents personatges il·lustres que visitaren la comarca, segons el CIPDF, on es conserven cartes d'agraïment per les atencions rebudes:

¹²³ CIPDF, Correspondència, 1208. Carta de Ramón Peypoch (Barcelona) a Llorenç Garcias (Artà).

¹²⁴ *Llevant*, 20 de setembre de 1929, n. 474, p. 1; i *Llevant*, 20 de juny de 1930, n. 499, p. 1-3. S'instal·là gràcies a l'empresa elèctrica Electric Supplies Co. de Barcelona. L'acte fou cerimoniós amb la participació de: (...) *El Senyor Quint Zaforteza convidà les autoritats de l'Illa perquè sa presència donés a l'aconteixament l'importància que realment aconsegueix. Així fou que el jorn assenyalat un poc abans de mig dia, arribà a la nostra estació un tren especial en el qual venien el Capità General Sr. Pérez Herrera, son ajudant Sr. Canells, el President de l'Audiència d'aquest territori Sr. Pérez Cecília; el Fiscal de S. M. Sr. Maceres; el President de la Diputació D. Juan Massanet i Moragues; el Governador Militar Sr. Salcedo i son ajudant Sr. Beltran; el Retgidor Sr. Buades en representació del Batlle de Ciutat de Mallorca, amb el Sr. Oliver; Mossèn Antoni-M. Alcover, Degà de la Seu, representant del nostre estimat Prelat Exm. i Rdm. Arquebisbe-Bisbe d'aquesta Diòcesi; el propietari de les Coves del Drach D. Juan Servera i Camps; D. Juan Marqués, President de la Companyia dels Ferrocarrils de Mallorca, el Director d'aquesta, el benvolgut amic D. Rafel Blanes i Tolosa; l'Enginyer Industrial Sr. Zaforteza, el poeta Sr. Tous i Maroto i els representants de la premsa Srs. Vives, Bauzà, Esquivias i Ramis. A l'estació els reberen les autoritats locals, Sr. Oleo, Bal·le, Sr. Galmés, Segon Batlle, Juge i Fiscal Municipal Srs. Gili i Moragues; el Rector Sr. Rubí; i havia també D. Josep Quint Zaforteza, Compte de Peralada, President del Foment del Turisme, D. Llorenç Garcias Font, Apotecari i gran nombre de persones. (...) Lluís Pascual.*

¹²⁵ **QUINT ZAFORTEZA, JOSEP: (1895-1965).** Polític mallorquí, fundador de l'Associació de la Cultura per Mallorca (1923). També participà activament en el Centre Autonomista i en el Partit Regionalista de Mallorca i fou president del Centre Tradicionalista de Palma. Quint dirigí el carlisme a Mallorca que s'estructurà, al 1933, sota el nom de Comunió Tradicionalista Balear. Durant la Guerra Civil fou president de la Diputació de Balears (1937-1939).

Del senyor Nadal i del senyor Novellas, del Centre d'Estudis Universitaris Catalans, (Barcelona) el quals visitaren la comarca l'any 1907.

Joan L. Estelrich Perelló, polític regionalista mallorquí, impartí una conferència al Cercle d'Obrers Catòlics d'Artà. La carta d'agraïment és de 1915.

Bartomeu Darder, catedràtic de Ciències Naturals de l' Institut de Tarragona, qui visità Artà el març de l'any 1921 i el 1927.

Henri. Sietti, natural de Le Beausset (França), apotecari i entomòleg, qui visità la comarca l'any 1932.

Josep Ramón Bataller, del Seminari Conciliar de Barcelona, Laboratori de Geologia i departament de Paleontologia i Geologia Històrica de la Universitat de Barcelona, qui visità Artà, interessat per les Coves d'Artà l'any 1932.

Ramon Margalef, ecòleg a les hores de l'Institut Botànic de Barcelona, el qual viatjà a Artà l'any 1943.

Pare Cristóbal Veny, de la Germandat dels Sagrats Cors. Arqueòleg que visita Artà el març de 1951.

John Ferrand, ornitòleg anglès, el qual es documenta a Artà atès per José J. Tato Cumming, el mes de juny de 1955.

Guillem Colom organitzà la visita a Artà del malacòleg italià doctor Sacchi, el juny de 1956.

Antoni de Bolós, director de l'Institut Botànic de Barcelona, visità Garcias el juny de 1956.

Dr. Franz Josef Kribben, doctor en Biologia a l'Institut de Limburg, Alemanya, el qual visità Artà a l'estiu de 1957.

Guillem Colom organitzà la visita a Artà dels estudiants de Geografia de la Universitat d'Argel el mes de juliol de 1958.

Guillem Colom organitzà també la visita a Artà dels professors de la Facultat de Geologia de la Universitat de Lyon i li demana a Garcias que els mostrés el jaciment d'Ammonits ferruginosos del Coll de s'Homo el mes d'agost de 1958.

El senyor Montade de Lyon (França) visità Artà el 1958.

La visita de Noel Llopis Lladó (1911-1968), geòleg, professor de la Facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona i investigador de l'Institut Lucas Mallada, CSIC, (Madrid) està documentada l'any 1963.

El Pare Joan Cañiguer, jesuïta del Col·legi de Monti-sión (Palma), qui viatja a Artà l'any 1967.

A més, visitaren Artà Ruth Wilheason, Francesc Xamena (1956), i Jaume Pujiula, entre d'altres.

Els néts recorden, dels dinars de qualque diumenge al carrer Centro 5, a Ramon Margalef, al doctor Josep Ramon Bataller, el qual va venir amb la seva neboda Carme, el pare Cristòfol Veny, al pare Joan Cañiguer i a Mn. Jaume Cabrer, canonge de la Seu.

Un altre personatge identificat fou l'ornitòleg, doctor F. Goethe, que s'hostatjava a l'hotel Mar Azul de Cala Rajada, anant cap a l'Agulla.

De l'anàlisi exhaustiva del seu epistolari es desprèn manuscrits la constant preocupació respecte del tema de la conservació física dels herbaris¹²⁶ i la necessitat de revisar, no tan sols les espècies (localització i determinació), sinó també els dibuixos, en alguns casos dubtosos, com és el cas de les flors del germà Biano i Hermann Knoche. També es parla d'incloure fotografies. De fet, el paleontòleg Guillem Colom dibuixà endemismes de les Balears i Jeroni Orell impulsà l'encàrrec d'aquarel·les a Mdm. Collette (artista belga que visqué a Sóller). La religió també és present a la correspondència científica: es felicita en moltes ocasions l'onomàstica de cadascun; o es dibuixa una creu al començament de la carta. La col·laboració no es dona només a nivell científic si no també s'informa dels coneixements populars aportats pel veïns del carrer: per exemple, Garcias es refereix a l'esposa del farer de Capdepera qui parla sobre les virtuts de les plantes; s'anomena als caçadors foravilers, que participen en la captura d'aus; o als treballadors d'Andratx els quals donen a conèixer exemplars fòssils; també és descrita la lluita dels pescadors amb el vell Marí (*Monachus monachus*), o vell marí, el gener de 1918 a Cala Gat, Cala Ratjada¹²⁷; (...). Els noms de les espècies apareixen subratllades als manuscrits i, fins l'any 1930, la data s'anota amb números romans. El paper és en molts casos reciclat. A més, l'ús de la llengua mallorquina és una constant en Garcias, qui defensa les arrels llatines com a base de comprensió en la comunicació de les llengües, també anglosaxones.

Per concloure, Garcias i Font no fou tan sols un col·leccionista, destacà en la ciència de la botànica representant la nostra terra com a observador científic, nét del romanticisme i fill del racionalisme. La tasca metòdica i científica de recopilar li serví com a pas previ per documentar i donar a conèixer la flora i fauna balear, concretament la de la zona de Llevant.

3.- Garcias Font i la beneficiència. El franciscanisme social.

L'expansió de la tercera orde franciscana (T.O.R.) arreu de Mallorca està íntimament lligada amb la primera encíclica social promulgada sota el nom *Rerum Novarum* pel papa Lleó XIII (1891), i adaptada a Mallorca pel bisbe Jacint Cervera i Cervera. Els pares terciaris de Sant Francesc saberen adaptar l'Acció de l'Església. Exemple d'aquest projecte és la política de protecció als pobres per mitjà de la creació d'associacions patrocinades per la nova classe burgesa i pels terratinents i que tenien com a finalitat combatre la fam i les males condicions higièniques (Fullana, 1994). Aquestes associacions responien a models organitzatius ja implantats arreu d'Europa com els Països Baixos, Suïssa o Àustria. La publicació de l'època *El Seglar de Cristo* és un bon vehicle per entendre les tasques d'acció i propaganda social que posaren en marxa en forma d'associacions com a intent de millorar la situació del poble des d'una perspectiva nítidament catòlica. Entre les fundacions regionals cal destacar: el Patronat Obrer que absorbí als ja obsolets Cercles d'Obrers Catòlics l'any 1907; la Federació

¹²⁶ La tasca expeditiva de Garcias es concretà en dos herbaris. El primer és el del Col·legi d'Apotecaris de Balears, l'*Herbarium Balearicum* dirigit per Pere Palau Ferrer i on hi col·laborà amb 1500 espècimens, del 1947 al 1955. El segon herbari, per se, l'*Herbari Garcias i Font* roman en dipòsit a la SHNB des de l'any 1975 i consta de 6626 plecs, 4742 de les Balears, i 118 famílies.

¹²⁷ CAMARASA, (2000).

d'Associacions Catòliques de Mallorca des de la qual es gestionà, des del 1909, el Centre de Defensa Social, la Congregació Mariana de Seglars Catòlics i l'associació "Asociaciones de Solidaridad Católica de Mallorca" i/o l'Ateneu Científico-Social Catòlic que s'ocupà d'intervenir en la Reforma de l'Ensenyança de 1909 quant a la creació d'escoles. L'Acció Social actuava com a protectora en front a noves ideologies laiques que prenien força dins cercles d'obrers i pagesos. Els moviments esquerrans laics foren representats a Artà pels grups republicans (Pere Gabriel, 1973) en canvi, foren els regionalistes els qui recolzaren les institucions benèfiques catòliques (Fullana, 1994). Però a més

...A Capdepera, en definitiva, es produeix una autèntica ofensiva de les forces catòliques –a nivell polític, recolzades pel Partit Conservador, i a nivell estrictament religiós i ètic, amb la creació d'una ampla xarxa d'obres i associacions catòliques, dirigides per mossèn Gabriel Artigues– per a ofegar el protestantisme, amb el suport apològètic de mossèn Antoni Maria Alcover, com hem vist. La fundació de les monges franciscanes, la creació d'associacions juvenils (Congregació Mariana de Sant Lluís Gonzaga, Filles de Maria), les Mares Cristianes i l'establiment a Capdepera de la congregació religiosa de Sant Alfons M. de Liguori (1893), dedicats a l'ensenyament, són la mostra clara de l'estratègia utilitzada per la mateixa Església.¹²⁸

A Artà destacà la figura del pare de la tercera orde franciscana Pere Joan Cerdà Colom (1878-1952)¹²⁹ qui impulsà la creació, l'any 1907, de la Caixa Rural d'Estalvis i Préstecs d'Artà. El projecte comptà amb la col·laboració del prevere Gabriel Garcias Sard, oncle de Garcias i Font, Juan Casellas Casellas, Antonio Massot Jofre, Mateo Amorós Alzina, Monserrate Blanes Massanet (1844-1918), Antonio Blanes Mestre (1864-1934), Antonio Veny Ginard, Gabriel Ginard Bernat, Arnau Mascaró Casellas i el mateix Pere Joan Cerdà¹³⁰. Els estatuts foren aprovats per Reial Ordre de dia 15 de juliol de 1907, seguint l'estructura del sistema *Raiffeisen*¹³¹ i sobre les bases següents: responsabilitat solidària i il·limitada dels socis; esfera d'acció reduïda; i exclusió de

¹²⁸ FULLANA, 1994, p. 188-189.

¹²⁹ **CERDÀ COLOM, PEDRO JUAN: (1878-1952)**. Original de Bunyola, el pare Cerdà fou un dels primers en seguir la vida religiosa franciscana de la T.O.R. vestint l'hàbit gris al 1895 a Lluçmajor i sent ordenat sacerdot l'any 1903. Fou un especialista en la Rerum Novarum del papa Lleó XIII, desenvolupant l'Acció Catòlica a Mallorca amb gran èxit. Començà a Artà fundant la Caixa Rural, entitat que facilitava préstecs a baix interès al treballador pobre dins la línia del *volksverein*, l'any 1907. A més fundà congregacions marianes femenines de beneficència com la de les Josefines o Obreres de Sant Josep. Aquestes funcionaren com a associacions a partir d'un patronat laic. Treballà a Inca i a Sineu dins la mateixa línia i sense oblidar els impulsos dins l'ensenyança i la formació de la joventut. Fou consiliari de la rama femenina d'Acció Catòlica a la Diòcesi de Mallorca i Ministre Provincial de la T.O.R. També dirigí la Germandat de Metges de San Cosme i San Damià.

¹³⁰ *Gaceta de Mallorca*, any I n. 185, 7 de febrer de 1908; CIPDF, Diversos 1324 i 1325, Artà novembre 1906 / Madrid 15 de Juliol de 1907.

¹³¹ **RAIFFEISEN, FRIEDRICH WILHELM: (1818-1888)**. Militar i economista alemany. Raiffeisen va impulsar el sistema cooperatiu d'estalvi i crèdit, basat en els principis d'autoajuda, autoresponsabilitat i autoadministració, al seu temps va fundar diverses cooperatives en el seu país natal, i aquells principis i idees àdhuc continuen vigents en més de 100 països del món, amb al voltant de 300 milions de socis, en més de 700.000 cooperatives. Va ser alcalde de diverses ciutats: *Weyerbusch/Westerwald* (1845-1848), de *Flam-*

l'esperit de lucre¹³². Per una banda, la quota del “soci protector” s’invertia en l’anomenada *Volksverein* (associació democràtica i popular) des de la qual s’estructuraven diferents seccions o entitat, les quals es formaren paulatinament amb el temps i segons les necessitats del poble, valorades per la Junta d’Acció Catòlica Social, el patronat de la Caixa. Per altra banda, la Caixa gestionava els estalvis del “soci solidari” a qui se li concedien préstecs prèvia sol·licitud d’intencionalitat, de projecte i d’aval. Aviat s’arribà als cent cinquanta “socis solidaris” i a un moviment d’inversió de quinze mil pessetes¹³³. La Caixa fou presidida per Antoni Blanes Mestre (1864-1934) i dedicada al patró San Bernardino de Feltre (Fullana, 1994). L’estructura d’Artà diferia de la d’altres llocs on la Caixa funcionava com a branca del Sindicat Agrícola¹³⁴. Segons la publicació *Caja Rural de Ahorros y Préstamos de Artà fundada el año 1907. Discurso-Memoria de su presidente D. Antonio Blanes Mestre en la fiesta que celebró dicha entidad en 1928* (1928, Tip. Cat., Artà)¹³⁵, a la festivitat dels seus vint i un anys d’existència amb una festa musicoliterària celebrada al Teatre Principal de Palma, dia 15 d’abril del mateix any, s’havien aconseguit i seguint els estatuts fundacionals *el alivio de nuestras clases necesitadas mediante el ahorro y el préstamo* gràcies al *cobro y pago de cupones, cobro y pago de giros, compra y venta de valores y demás operaciones de banca* i gràcies també a la responsabilitat solidària dels socis, realitzada des de la Junta d’Acció Catòlica Social¹³⁶. Aquesta Junta era la que dirigia la creació i el bon funcionament de les diferents entitats de la Caixa: *el Sindicato Agrícola (1910), Socorros Mútuos (1910), Seguro del Ganado, Biblioteca y parte de ella circulante, con sus revistas y periódicos locales y del continente, Salón de recreo con su Radio – telefonía y demás esparcimientos honestos, Museo de Historia Natural y de Arqueología (1927), conferencias semanales, ¿qué más?* La Junta, també impulsà la creació de la Asociación de Obreras de San José (1908).

mersfeld/Westerwald (1848-1852) i finalment de Heddesdorf de 1852 a 1865. L’inici de la industrialització en el segle XX, va donar lloc a una economia lliure i independent, apareixent en els sectors pobres, prestadors poc escrupolosos que aguditzaven la misèria, davant aquesta situació Raiffeisen va fundar, en 1846, l’associació per a l’obtenció de pa i fruites. Temps després va considerar que només l’autoajuda seria el mitjà més eficient i va fundar, en 1864, l’associació de crèdit de Heddesdorf. Posteriorment, el 1866 Raiffeisen va escriure les seves experiències en el seu llibre: *Les associacions de caixes de crèdit com a mesura per a evitar la misèria de la població rural, artesanal i obrers urbans*, aquest llibre va tenir 8 edicions i es va difondre per tot el món. Va fundar, l’any 1879, el diari *Landwirtschaftliches Genossenschaftblatt*, òrgan de les cooperatives. Per a la compensació de liquiditat entre les petites cooperatives d’estalvi i crèdit, es va crear l’any 1872 el *Banc Cooperatiu Agrari Renà* a Neuviend, com a primera caixa central rural. També va tractar de crear una *Assegurança Cooperativa*, sota la mateixa estructura que la que va ser fundada a Berlín l’any 1922 i que avui duu el seu nom. Actualment el sistema cooperatiu d’estalvi i crèdit ha demostrat una evolució contínua i sostinguda, per mitjà de les organitzacions: per exemple a nivell Llatinoamericà, la *Confederació Llatinoamericana de Cooperatives d’Estalvi i Crèdit* (COLAC), i a nivell mundial, la *Organització Mundial de Cooperatives d’Estalvi i Crèdit* (WOCCU).

¹³² *Gaceta de Mallorca*, any I n. 88, 12 d’octubre de 1907.

¹³³ ÍBID, any I n. 60, 10 de setembre de 1907.

¹³⁴ ÍBID, any I n. 104, 28 d’octubre de 1907.

¹³⁵ BIBLIOTECA LLUÍS ALEMANY, document V-3 (167) / 51. Memòria Tip. Cat., 1928, Artà; *Gaceta de Mallorca*, any I n. 175, 2 de gener de 1908.

¹³⁶ BIBLIOTECA LLUÍS ALEMANY, document V-3 (167) / 51. El desembre de 1927 la Caixa sumava un total de beneficis de 22.331 pessetes i amb un fons de reserva de 75.989 pessetes. Els socis solidaris pujaven als 430.

L'11 de desembre de 1940, després de la Guerra, es fundà l'Institut Catòlic¹³⁷ format per membres de la Parròquia de la Transfiguració d'Artà, com fou l'ecònom i historiador mossèn Llorenç Lliteras (1893-1973)¹³⁸ i aprovat pel patronat de l'antiga Caixa Rural. Existeix correspondència de mossèn Lliteras manifestant al canonge Andrés Caimari, amb data de 1937, sobre els problemes en la fundació de l'Institut, pel seu paral·lelisme amb l'Acció Social Franciscana¹³⁹. Les causes es remunten a finals del segle XIX, quan la Parròquia passà a formar part de la Diòcesi de Mallorca deixant de ser de patrocini privat (en línia directa del marquès de Bellpuig)¹⁴⁰. També cal remarcar que durant el primer terç del segle XX sofrí diversos canvis d'ecònoms que, per edat o desinterès es donaven de baixa. La qüestió és que els esdeveniments de la dècada dels quaranta crearen discrepàncies entre els religiosos artanencs ja que la parròquia actuava amb tardança respecte de paper desenvolupat pels pares de la T.O.R. La Caixa fou adquirida per la Caja de Pensiones y Ahorros para la Vejez de Cataluña dia 28 de gener de 1942¹⁴¹ i, el 1947¹⁴², l'Institut Catòlic creava el Centro Social, el qual absorbia les entitats lucratives i culturals de l'antiga Caixa amb vista a seguir gestionant-les.

La implicació de Garcias i Font en l'Acció Social està ben documentada. És rellevant mencionar la participació en la fundació de la Caixa, al 1907, del prevere Gabriel Garcias i dels Blanes, família de la seva esposa. Monserrate Blanes Juan (1817-1899) participà en la fundació de l'orde terciària franciscana a Artà, el 1897; Monserrate Blanes Massanet, sogre de Garcias, apareix documentat com a membre de l'associació de les Josefines entre 1909 i 1910 a *El Heraldo de Cristo*; i Margalida Blanes Mestre (1855-1927), esposa de Monserrate, surt documentada a la revista *Llevant* (15 de novembre de 1924, n. 280) com a ideòloga en la fundació de la congregació femenina de les Josefines obreres. La fundació de les germanes obreres neix dins del catolicisme assistencial de les congregacions (Fullana, 1994), i fou impulsada pel Pare Cerdà inaugurant-se dia 19 de gener de 1908 a Artà. Les obreres foren les encarregades de donar menjar als pobres, de cosir roba i de distribuir almoïna: *el fin de esta asociación es aliviar i auxiliar a los pobres en lo material i en lo moral visitándoles en su misma casa, socorriéndoles con limosnas acomodadas a sus necesidades i a los recursos de la asociación*¹⁴³. La germandat constava d'un directori d'homes i un altre de dones. Les benefactores femenines formaven part activa de l'estructura, participant en les visites a domicili juntament amb les religioses. Les Josefines s'ocuparen del funcionament i difusió de la Biblioteca circulant de la Caixa, fundada l'1 de febrer de 1912¹⁴⁴. Les ger-

¹³⁷ ARXIU DIOCESÀ, Palma, III/63/403.

¹³⁸ LLITERAS, LLORENÇ: (1893-1973) ecònom i historiador de la vila d'Artà. Encoratjà la fundació del Museu Regional d'Artà l'any 1927 i desenvolupà les tasques de rector d'Artà del 1936 al 1956. Del 1956 al 1967 fou ecònom de Sant Nicolau a Ciutat. Entre els seus encoratjaments culturals destacar, a part del Museu, les publicacions de la Història d'Artà als segles XVI i XVII, la fundació de l'Institut Catòlic (1940) i la restauració de la Mare de Déu de Sant Salvador d'Artà, ...

¹³⁹ ARXIU DIOCESÀ, Palma, III/63/298.

¹⁴⁰ ÍBID, 19/17/9.

¹⁴¹ *Boletín Oficial del Estado, La Gazeta de Madrid*, 12 de febrero de 1942.

¹⁴² ÍBID, III/63/358.

¹⁴³ ARXIU de la PORCIÚNCULA. Notes del Pare Cerdà.

¹⁴⁴ *El Heraldo de Cristo* n. 36, 1912.

manes de la Caritat (Artà, 1869), en canvi, s'ocuparen de l'assistència sanitària, cobrint les tasques d'infermeria i d'assistència a domicili. Les congregacions femenines també organitzaren tallers, com fou el "Cursillo de enseñanza de bordado mecánico i costura de la Casa Singer"¹⁴⁵. En relació amb Garcias i Font, aquest formà part del directori masculí de l'associació de les obreres de Sant Josep entre 1910 i 1911¹⁴⁶ i l'any 1923 apareix com a "ministre" i "viceministre" de la mateixa¹⁴⁷, és a dir, actuà com a representant del patronat, ocupant-se del bon funcionament de l'associació pel que feia al seu finançament, organització i consecució d'activitats i com a comunicador a les juntes.

L'oncle Gabriel Garcias fou qui elaborà el manuscrit, amb data de desembre de 1907, dels estatuts de l'Associació de Socors Mutus, creada per i depenent de la junta directiva de la Caixa Rural¹⁴⁸. L'associació funcionaria amb socis que a partir del pagament d'una quota mensual podrien gaudir d'una pensió diària en cas d'infermetat i d'un ajut en les despeses en cas de defunció¹⁴⁹. La Sociedad de Auxilio Mútuo Popular quedà legalment constituïda dia 14 de febrer de 1910¹⁵⁰, concretant-se a Artà dia 20 de novembre del mateix any, amb Jaume Nicolau Blanes com a president.

Pel que fa a la publicació franciscana *El Heraldo de Cristo* no destaca tan sols la seva crònica interior, la qual revela noves fundacions de l'orde, tant masculines com femenines per tota l'Illa; sinó que, també, i en una primera etapa, de 1909 a 1912, és latent un estil propagandístic i cristianitzador plasmat en la celebració de peregrinacions a Lluç, Randa i Cura o en la commemoració de centenaris. A partir de 1915 la publicació inclou una secció enfocada a atreure la nova joventut sota el nom "Joventuts Seràfiques". Aquestes cròniques donaven suport a les seccions d'Instrucció y Recreo dels diferents pobles. Per altra banda, cal recordar que els franciscans de la T.O.R. recuperaren, el 1901, la Festa de Sant Antoni de Pàdua, celebrada dia 13 de juny i posaren en marxa el col·legi de primària, ja en funcionament el 1905 i amb una secció d'ensenyança en llengua anglesa gràcies a les influències dels "indians"¹⁵¹.

3.1.- El Sindicat Agrícola Catòlic d'Artà: "Notes Agrícoles" i Joan de Binialgorfa.

On trobem una clara participació de Garcias en l'Acció Catòlica és al Sindicat Agrícola Catòlic d'Artà¹⁵², sent membre fundador (1910), president (1919) i vicepresident

¹⁴⁵ *Llevant*, 1927 i 1928.

¹⁴⁶ *El Heraldo de Cristo* n. 29, juliol de 1911.

¹⁴⁷ *Llevant*, 29 de setembre de 1923, n. 221.

¹⁴⁸ CIPDF, Diversos 1326 i 1327, Artà desembre de 1907.

¹⁴⁹ *El Heraldo de Cristo* n. 7, setembre de 1909.

¹⁵⁰ *El Heraldo de Cristo* n. 13, març de 1910.

¹⁵¹ SASTRE, NICOLÁS FR., (1993), p. 79-81.

¹⁵² SANTANA MORRO, MANEL, (2001), "Mutualisme, sindicalisme i cooperativisme de consum a la Mallorca contemporània (1875-1936)", a *El moviment associatiu a les Illes Balears*, IEB, Documenta Balear, Palma, p. 25. El moviment associatiu a Mallorca es desenvolupa a partir de mitjans del segle XIX i en resposta al naixement d'una classe obrera que enceta una lluita de defensa pels seus drets com són *la protecció social davant situacions d'accidents laborals, la reivindicació de millors salaris, de jornada laboral, d'higiene i seguretat als centres de treball, d'abaratiment dels productes de primera necessitat o de consum*

(1920) en diferents etapes¹⁵³. Fundada el 4 de febrer de 1910, es modificaren els seus estatuts el 2 de gener de 1942, passant a anomenar-se “Cooperativa Agrícola Catòlica de Artà, enquadrada en l’Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos de la Localidad”¹⁵⁴. El Sindicat, dedicat al patró de San Isidre, funcionà com a branca adherida a la Caixa Rural des de la seva fundació i a partir de les quotes dels socis col·laboradors i dels artesans i jornalers associats, els quals gaudien de la possibilitat de demanar préstecs per a un possible desenvolupament productiu, encara que se’ls hi exigia ser catòlics i es controlava el caire de les seves inversions. Aquest darrer aspecte no fou sempre del gust dels pagesos ja que, donant a conèixer els seus projectes, deixaven de costat les possibilitats competitives de producció i es seguien sotmetent al control d’uns quants. Aquestes divergències desenvoluparen la creació de la Federació Obrera Artanenca al 1910, eclipsant al Sindicat Catòlic que, al 1918, sofria manca de socis. Ambdues institucions naixien substituint l’antic Cercle d’Obrers Catòlics, ja obsolet en la seva estructura. La Federació d’ideologia socialista exigia la revisió dels jornals en la collita d’oliva i es radicalitzà arrel de la revolució de Rússia (1917), però amb l’arribada de *l’epidèmia de la grip, la majoria aclaparadora de la Coalició de Dretes, amb el seu consegüent estil caciquista i la posterior suspensió de l’Ajuntament d’Artà l’octubre de 1923 pel directori militar de Primo de Rivera, marginaren els moviments republicans i socialistes a la clandestinitat*¹⁵⁵. Hem de pensar que en aquells temps Artà era lluny de Ciutat i es tardava un dia en arribar-hi, els camins no es milloraren fins ben entrat el segle XX. La vila es mantingué agrícola i no desenvolupà grans indústries a excepció de la tèxtil durant el segle XIX, la qual no tingué gaire repercussió. A més, fou prou independent per autoabastir-se des de temps immemorials; és per la distància que l’adopció de les noves estructures econòmiques i socials es desenvoluparen necessàriament, si més no, amb grans esforços.

Al CIPDF es conserven apunts i correspondència (Diversos, 590) entorn del tema agrari. Com a membre i representant del Sindicat Agrícola Catòlic, Garcias visità diferents Federacions i Sindicats de Catalunya (Barcelona, Girona, Tarragona, Tortosa) i València, arribant a Madrid, entorn de l’any 1920. Sobre el viatge es conserva un manuscrit on elogia les tasques desenvolupades per les diferents associacions agrícoles de la península, emfatitzant els següents aspectes: les grans i desinteressades donacions dels socis benefactors quant al desenvolupament de la *responsabilitat solidària i il·limitada*; de la bona gestió econòmica i de l’estructurada inversió. Garcias es refereix al corporativisme entre pagesos, a diferència de la *falta de confiança* dels d’Artà. A un altre manuscrit, Garcias parla sobre l’exportació dels porcs grassos i dels beneficis de la seva distribució. Aquestes dues redaccions corresponen a temes molt debatuts a l’època:

habitual... Les iniciatives associatives varen tractar de donar resposta a aquest ventall de necessitats.

¹⁵³ *Llevant*, 2 d’agost de 1919, n. 74; 19 de maig de 1917, n. 11 “Sindicat Agrícola”.

¹⁵⁴ D’acord amb la publicació que trobem a l’ARXIU MUNICIPAL Ca na BATLLESA (Artà) *Cooperativa Agrícola Catòlica d’Artà*, (1958), Imprenta La Actividad, Artà.

¹⁵⁵ PICAZO, GARRIDO i ALZAMORA, (2007), *Artà 1931-1939*, El Tall Editorial, Palma, El Tall del temps 43, p. 26-27.

¹⁵⁶ CIPDF, Correspondència 1211. Carta de la Mancomunitat de Catalunya (Barcelona) a Llorenç Garcias (Artà).

CARTA DE LA MANCOMUNITAT DE CATALUNYA,
DIRECCIÓ D'AGRICULTURA.
URGELL, 187.- TELÈF. H-579.
BARCELONA.

Barcelona 25 d'abril de 1919.
Sr. D. Llorenç Garcias
Artà (Mallorca)

Molt Sr. Meu:

Les festes de Pasqua, que, naturalment les he passades a casa, m'han privat de contestar mes aviat a la seva atenta de data 5 corrent.

Així que arribo a Barcelona, em trobo amb la de vostè a la qual contesto dient-li:

Que, per ara, tot i trobant una diferència remarcable en quan a preu en les compres, no és tan grossa que faci notar grans diferències comprant al comerç o als Sindicats.

El que és de notar, i això per si sol ja té prou importància, és que comprant al Sindicats s'obté la garantia absoluta de puresa en quan als adobs i altres substàncies de fàcil adulteració. De totes maneres, com ja els indico, sempre s'obté un marge de benefici.

Les compres que els socis facin als Sindicats, han d'ésser a fiar. Del contrari ja no tindria tota l'eficàcia que hauria de tenir, doncs precisament a això estan destinades aqueixes institucions. El que hi ha, és que s'han d'assegurar per tots els mitjans que no hi hagi ni una sola falta. Per això convindria que, pel import dels adobs i altres gèneres fiats, fessin firmar un pagarè avalat per un altre soci.

Les cases d'adobs són:

“Crós” S.A

“Barrah Massó i Ca”

“Otto Medem”

“J. Montobbic” i altres

Per farines al Sindicat Agrícola de Banyoles (Girona) i per patates, al Sindicat Agrícola de Manlleu.

Veig que vostè es queixa del individualisme dels seus conveïns. Així passa tot arreu i s'ha de treure aqueixa plaga treballant i fent que els socis hi estiguin bé dintre el Sindicat i que hi trobin aventatges.

Crec que els convé, en gran manera, la relació amb nosaltres, ja que ara, els agricultors catalans anem fer gran colada

Pels adjunts impresos s'en podrà fer càrrec.

Això de que el seu Sindicat sigui catòlic, no hi vol dir res. En qüestions econòmiques crec que es poden ben entendre els d'idees ben oposades.

Jo m'honro amb la presidència de la Federació Agrícola de la Conca de Barbarà, on hi ha sindicats catòlics, socialistes i neutres i mai ha passat el més petit disgust.

*Digui en què més li puc ésser útil, que està a les seves ordres el seu Affm. s. s. que
e.l.s.m*

Josep Maria Renau¹⁵⁶

*SINDICATO AGRÍCOLA CATÓLICO
DE SON SERVERA*

LO QUE FERÀN ELS NOSTROS SINDICATS

Vos havia de parlar avuy de les nostros Cooperatives; però alguns companys m'handemanat que contés demunt "l'Amic del Pagès" qualque cosa de lo que he vist y sentit ; durant el viatge que he fet per bona part d' España. Perque sino ho sabien el vostro amic

Serveri ha tornat de poc ensà bestant vaivé y ell qui no se muvia may de caseva, el veuem de tant en cuant prendre sa diligencia, el tren y cap à Ciutat y a lo millor el vapor y cap à Barcelona falta gent. Però si ha tornat axí, voltros en teniu se cupa ; ho fà perque estima el Sindicat, per l'amor gran è intens que té y ha sentit sempre pel pobre y masa explotat conrador. No ho fà pel seu bé, perque no en cullirà de tot axó mes que maldecaps y disguts; tampòc perque l'agradi el viatjar, pues se maretja y no en disfruta gens. Ho fa sols y exclusivament per voltros. Vage idò, diguem qualque cosa de lo molt que he vist.

He visitat Barcelona, Girona y per aquella part vaig arribar fins casi els Pirineus. Després vaig devallar cap à Terragona, Tortosa, Valencia y no me vaig aturar fins à Madrid. ¡Que molt m'hagues agradat que tots els nostros socis, sense dexarne un, haguesen vengut ab jo! ; Quina llisó mes profitosa hagues estat per ells aquexa pasetjada! Qu' espentats y empagaits haguesen quedat la major part, vegent la grans empreses d'aquells companys nostros de Bañoles, Tortosa y Valencia y la confianza ilimitada y absoluta que tenen tots ells ab el seus Sindicats y Federacions!

Haurien vist el soci d'un Sindicat qui matlleven cent cinquanta mil duros (150.000 pesetes) per axecar un gran edifici y posari dins ell tota clase de maquinaria moderna per porer elaborar y perfeccionar la venta dels seus productes y d'aquesta manera presentar els seus gèneros à tots els mercats del mon ab la mes grosa probabilidad de porerlos vendre directament y guanyar cada any moltes mils de pesetes.

Alguns al sentir axò diràn, fent caruses y arrufant el còr: axò no pot ser, axò es masa arriscat, es temerari y anar à una ruina segura. Idó bé els socis d'aquell Sindicat qui responen de tots aquells diners ab responsabilidad solidari é ilimitda (es dir ab tot cuant tenen), no ho veuen axí com noltros y els qui fà quatre o cinc anys qu'ho feren, no se n'arrepentexen gens ni mica d'haver fet y la experiencia los ha demostrat que no anaven gens equivocats; pues no sols ha guañat moltes pesetes ells, sino que n'han fetes guañar à n'el sindicat qui ha pogut amortizar casi ja del tot ses cantitats matllevades y adelantades.

¹⁵⁷ CIPDF, Diversos, 590. Manuscrit de Llorenç Garcias (Artà) adreçat als membres del Sindicat Agrícola Catòlic, sense data.

Jo he vist Sindicat que te Farinera, que li costà tal volta mes de 200,000ptes, ab tots el adelantos moderns y ab pocs anys ha pagat mes de la mitat del cost y els socis han tengut el moldre molt mes barato que à n'els altres molins y Farineres.

¡Que hermós y consolador es visitar aquelles Federacions aont el socis envien per medi del seu Sindicat tot cuant cuyen y no venen ni un grà d'arroz, ni le mes petita cosa! Es el Sindicat que reculleix dins els seus grans magatsems tots els productes dels socis y èll per medi de la Federació, los ven cuant y axí com troba, sense se mes petita quexa, ni frisansa de cap soci.

¡Que hermos es veure aquella unió y confianza ilimitada que reina dins aquells Sindicats! Saben qu'el Sindicat no cerca, ni vòl mes que el bè, profit dels socis y que per lo tant vendrà els seus productes en el temps y lloc que troberà mes convenient y que d'aquesta manera los anirà molt milló y treurán molts mes diners que si ells els venen à n'els acaparadors y comerciants, que no han fet sino explotarlos y xuparlos se sanc. Es que son homos que reflexionen, que pensen. Recorden el temps pasat tan trist per ells (perque no tenien defensa de cap classe, ni ningú qui los estimàs); veuen el present molt mes rioler que el passat y preveuen els anys qui venen plens de ventura y riqueza que los durà el Sindicat. Per axó l'estimen y donarien sa vida per ell. Devant tot axó no m'extrañava gens cuant sentia que me deies: aquesta Federació te ja enguany venut per mes de cent corante millons de pesetes ab un benefici liquit per els socis d'una partida de millons. ¡ Que hermos es tot aixó y que trist y llastimós es que no ho poguem dins de Mallorca.

¡Quina diferencia dels nostros socis à nels socis de Bañoler, Tortosa y Valencia! Ells entregant à n'el seu Sindicat tot cuan cuyen; noltros lo que no porem vendre à nels comerciants. Ells ab una confianza ilimitada; noltros ansiosos, desconfiats y sempre ab sa pó de perderò tot. Ells entregant tots els géneros sense demenar ni si va car ni si va barato; noltros antes d'entregar la cosa mes insignificant ja volem sebre à cuant y com la mos pagarán. Ells units y defensant sempre el Sindicat y la seva Junta; noltros criticant y perlant malament del Sindicat y la Junta del matí fins el vespra.

¡Quina diferencia y cuan empagaidó y vergoños es per noltros! No, amics companys d'Artà, Son Servera, Capdepera y tota Mallorca, no, no ho feim bè; ho feim molt malament y axò no pot durar. Es precis que mudem de cap à peus, es necessari qu'entre noltros hi hagi mes unió i mes cunfiansa, si volem anar envant y volem rompre s'argolla que mos han posat sempre els acaparadors y explotadors del pobre conrador .

*Es necessari tenir mes confianza ab el Sindicat, la seva Junta. Es precis estimarmos mes, criticarmos menos, y tirar molt enfora aquexes enveges i mises baxes qui roveguen el nostro còr. Estimatmos uns ab sos altres. Estimem el Sindicat, la Federació ab tot el nostro còr y no tenguem ansi. Ben units, formant una sola familia y un sol còr anirem envant y sa protecció del ben conseguirem lo que han conseguit el nostros companys de Bañoles, Tortosa y Valencia.*¹⁵⁷

¹⁵⁸ L'ermita de Betlem s'aixeca sobre les ruïnes de l'antiga alqueria andalusina de Biniàlgorfa. Entre 1302 i 1344 aquesta finca estigué sota domini de la Devesa de Ferrutx, important zona de caça dels reis de Ma-

Fou a la plataforma de la publicació *Llevant* (1916-1931) on Garcias reivindicà la seva ideologia i divulgà articles, tots en català, entorn de temes agrícoles. Les signatures que utilitzà l'apotecari foren: Ll. G. i Ll. Garcias, en temes polítics i culturals; Joan de Binialgorfa en notes animals; i/o Pagès en "Notes Agrícoles" de caire informatiu i d'actualitat. Els dos darrers pseudònims els he relacionat amb el personatge a causa de la similitud temàtica i d'estil amb les notes dels seus Quaderns de Campanya i d'alguns apunts a l'apartat de diversos del CIPDF; encara que la signatura de "Pagès" pogué ser utilitzada per diferents coneixedors de temes agrícoles. La publicació fou també una plataforma de debat oberta pels subscriptors i la situació política del moment influí en la necessitat de mantenir l'anonimat en segons quins casos. Del 1916 al 1922, sota el pseudònim de Joan de Binialgorfa¹⁵⁸, es publicaren els següents articles: "Animals útils a l'agricultura. L'erició", "Animals útils a l'agricultura. El Calapet", "Plagues de camp", "Les rates pinyades", "Les formigues i el pugó", "Com s'han de sembrar els arbres?", "La sembra dels arbres", "El cuc dels melicotons", "El darrer concurs del bestiar", "Els caragols", "Germinació de la patata", "Insectes perjudicials a l'agricultura. El corc del péso!", "El cultiu de la patata", "La pesca de l'arengada"; no tornem a trobar aquesta signatura fins el 1928 en els articles: "Què són les durmillegues?", "Les Coves d'Artà", "Decret", "L'esporga de l'olivera", "Conservem les oliveres". Un altre pseudònim que apareix en relació amb temes d'agricultura, a partir de 1928, és el de Joan de Serrallonga que podria estar relacionat amb Garcias. Quant a les Notes Agrícoles apareixen editades, del 1918 fins al 1925, al *Llevant*: "Avicultura", "L'ús dels adobs minerals és renumerador", "La junta de subsistències", "Diàleg Amo de la Clasta i Pagès", "Moviment agrari", "De la mancomunitat", "Nota Agrícola. La mosca de l'olivera", "Perquè s'han de protegir els aucells", "El cultiu de blat", "No destrui-gueu els olivars"¹⁵⁹. Aquests articles estan basats en les següents publicacions¹⁶⁰, influència que revela, no tan sols la contemporaneïtat de l'apotecari Pujamunt, també el seu caire investigador: *Agricultura, Revista agrícola Catalana*; estudis publicats per

llorca. Una vegada la Devesa desaparegué com a tal, Jaume Ferrer comprà Binialgorfa. L'any 1409 Joan Morei l'adquirí als hereus de la família Ferrer. La producció d'oli era una activitat important de Binialgorfa, així com les activitats d'apicultura. L'any 1805 aquesta contrada, coneguda des de feia temps amb el significatiu nom de desert de Binialgorfa, fou ocupada per cinc ermitans procedents de Sant Honorat de Randa i de la Trinitat de Valldemossa. La fundació de l'ermita fou possible gràcies a la donació de dues quarterades de terra i de les restes de les cases que féu Jaume Morei Andreu de Sant Martí, propietari de la possessió. Els primers ermitans, gairebé, només trobaren les restes d'una antiga torre de defensa i de la tafona. Aviat s'iniciaren les obres de reconstrucció de les ruïnes i s'aixecaren les cel·les dels ermitans i l'antiga torre fou habilitada com a capella. En aquestes obres destacaren com a patrocinadors el cardenal Despuig i el canonge Joan Dameto

¹⁵⁹ Aquests estan fonamentats en les següents publicacions: *Agricultura, Revista agrícola catalana*; publicacions de l'Estació Enològica de Felanitx, de l'Escola Superior d'Agricultura de la Mancomunitat de Catalunya, Arxiu dels Serveis Tècnics d'Agricultura, Textos d'Ensenyament Postal Agrícola, Del Consejo Provincial del Fomento de Tarragona, i dels Servicios Técnicos de Agricultura de la Diputació Provincial de Lleida. Els distints llibres editats per aquestes institucions les trobem conservats a la Biblioteca Ferràn Garcias i han estat catalogats per na Pilar Garcias Maas.

¹⁶⁰ BIBLIOTECA FERRÀN GARCÍAS, Artà. Relació bibliogràfica facilitada per Pilar Garcias Maas, 2010.

¹⁶¹ *Llevant*, n. 94.

¹⁶² PICAZO, GARRIDO, ALZAMORA, (2007). Les reivindicacions foren de jornal, de creació de noves

l'Estación Enològica de Felanitx; per la Mancomunitat de Catalunya, Arxius dels Serveis Tècnics d'Agricultura i Textos d'Ensenyament Postal Agrícola, Escola superior d'agricultura; edicions del Consejo provincial de Fomento de Tarragona; de la Diputación Provincial de Lérida, Servicios técnicos de agricultura, Talleres-Imprenta-Escuela Provincial Lérida.

Altres temes sobre els que escrigué l'apotecari i quant al treball que desenvolupà el Sindicat Catòlic d'Artà foren: sobre les relacions amb la Federació de Sindicats Agrícoles Catòlics de Mallorca; quant a la creació de les seccions de Compra i Venda en Comú (blat, adobs químics, llavors) i de la Mutualitat del Bestiar; entorn del control d'arribada de blat intervingut i a la gestió de venda de farina barata als pobres (*Llevant*, 31 de maig de 1920); s'encapçalà la matança dels porcs grassos juntament amb les comarques veïnes per tal d'aprofitar l'exportació i augmentar el guany; es tractà la implicació de la Caixa Rural en la demanda de subvencions per màquines; es celebraren juntes periòdiques on debatere els temes del moment i es celebraren conferències. Un dels articles sobre el parer de Garcias respecte de l'economia agrícola com a membre del Sindicat el va publicar a *Llevant*:

“Conferencia I”, Ll. G., n. 12, Artà, p. 1 i 2 del 2 de juny de 1917.

“Conferencia: continuació”, Ll. G., n. 13, Artà, p. 1 i 2 del 16 de juny de 1917.

“Conferència. Acabament”, Ll. G., n. 14, Artà, p. 1 del 30 de juny de 1917.

A més de la bibliografia agrícola abans citada, sabem pel *Llevant* que dia 30 d'abril de 1924 al recent constituït Centre de Lectura d'Artà s'adquirí un fons de premsa local, regional i continental, remarcant l'interès dels ciutadans per l'actualitat: de Felanitx, *El Felanigense* (1884); de Sa Pobla, *Sa Marjal*; d'Inca, *Ca Nostra* (1907); *Agricultura: Estudios Franciscans* (Barcelona, 1907); *Progreso Agrícola y Pecuário* (Madrid, 1885); *Ibérica*; *El cultivador Moderno. Revista de agricultura, ganaderia y mecanización* (Barcelona, 1911-1991); *Gazeta de Vich* (Vic, 1872); *Endavant*; *Acció*; *D'Ací i D'Allà, magazine mensual* (Barcelona, 1918-1936); *El Constructor* (Argentina, 1901).

En torn de les conferències que impartí Garcias i Font al Sindicat, documentades i anunciades al *Llevant*: “La producció agrícola espanyola”, gener de 1917; “Artà Antic” el març de 1917; del 1918 al 1922 diverses entorn de temes de corporativisme, sobre el funcionament dels sindicats forans,... També foren convidats a la vila entesos d'excepció com Pere Dausà (1887-1935, capellà i sindicalista català) del Sindicat de Banyoles (Catalunya); Jaume Vinyals i Josep Nieto, catalans delegats per la Càmera Regional de Cooperatives de Poble Nou (*Llevant*, 19 de maig de 1917); o es mantingueren contactes amb la Confederació Nacional Catòlica Agrària o amb la Unió de Pagesos de Balaguer (Catalunya).

Així doncs, la profunda implicació de Garcias en vers el Sindicat i el seu desenvolupament es confirma en el patrimoni documental (CIPDF), en la creació d'una xarxa d'intercanvi informativa. Es conserva un exemplar del *Reglament Model* per a Sindicats agrícoles de la Mancomunitat de Catalunya amb data de febrer de 1918; correspondència entre 1907 i 1920 amb la Direcció d'Agricultura de la Mancomunitat, sobre informació bibliogràfica i sobre la compra d'adobs; rebé de la Federació Agrícola de la Conca del Barberà, Catalunya, exemplars dels models de pòlissa i de la Secció d'Assegurances; així com informació sobre les activitats del Servei d'Arbres Fruiters dels

Serveis Tècnics d'Agricultura de la Mancomunitat de Catalunya; i informació sobre l'assegurança de bestiar i l'intercanvi de compravenda del Sindicat Agrícola de l'Esplugu del Francolí, Catalunya. L'any 1923, tractà amb Ascensi Codina Ferrer, del Museu de Ciències Naturals de Barcelona, el tema de les plagues dels arbres fruiters. O mantingué correspondència amb Fernando Blanes Boysen (1899-1981), del Servicio Agrónomo Nacional de Palma, qui demana a Garcias sobre erugues mortes i uns paràsits vius trobats a un magatzem de garrova.

Aquesta xarxa de contactes es va estendre a nivell local. Ja a les primeres Notes Agrícoles, Garcias manifesta l'interès en formar coalició amb Son Servera i Capdepera. Aquesta unió esdevingué el mes gener de 1920 en la publicació mensual *L'Amic del Pagès. Bolletí dels Sindicats Agrícoles Catòlics d'Artà, Son Servera i Capdepera* editada pel mateix setmanari *Llevant*. *L'Amic del Pagès* sobrevisqué fins el mes de novembre del mateix any, per motius econòmics d'edició i segons proclamà *Llevant*. En aquesta, s'anuncià la inauguració de la secció de la Mutualitat del Bestià i es va incloure dins el Sindicat als *jornalers o bracers, qui es dediquen al cultiu, i als menestrals, fersers, fusters, picapedrers...* A partir del juny de 1920 la revista monogràfica fou inclosa al setmanari *Llevant*,¹⁶¹ amb una secció inaugurada sota el nom de "Socials i Agrícoles" que gestionà Garcias i Font i on hi col·laboraren altres subscriptors dels tres termes veïns, com inclou el pseudònim "Un Serverí". És també interessant recalcar que aquests articles tenen un to reivindicatiu i s'accepta la queixa i la crítica, és probablement per això que durant els anys més forts de la dictadura (1923-1928) no se'n publicuessin gaires. Garcias recolzà al Sindicat de Son Servera com podem llegir a "IMPORTANT La Caixa Rural del Sindicat Agrícola Catòlic de Son Servera" (Ll. G., *Llevant*, n. 173, 11 de novembre de 1922).

Llevant, n. 169, p. 1 i 2 del 14 d'octubre de 1922, "Ni fer, ni deixar fer", Ll. Garcias

Proclamada la Segona República amb les eleccions d'abril de 1931 i el triomf republicà socialista, es constitueix un altre cop l'Ajuntament d'Artà amb les consegüents reivindicacions obreres¹⁶². A més, a partir d'aquest any l'associacionisme d'esquerres es manifesta en la creació de noves i variades entitats i en la instauració de diferents festivitats. Com recull Sureda i Blanes *Garcias no fou gens esquiu*. Sobre aquest tema, i seguint amb la seva tasca al Sindicat, es conserven al CIPDF exemplars del *Correo de Mallorca* en relació amb la notícia de la parcel·lació de la finca de Bellpuig per a 17 famílies d'Artà, l'any 1936 i gràcies a la donació de Dolores Truyols Villalonga.

Les assegurances del bestiar, els adobs, combatre les plagues, la creació de petites explotacions agrícoles, l'explotació de la terra, la fundació d'associacions i sindicats, els sistemes de reg i de canalització d'aigües, els drets dels treballadors, com fou la implantació del descans dominical foren alguns del èxits aconseguits¹⁶³. La revista *Ma-*

escoles, constitució d'un cementeri civil, el canvi de noms dels carrers, i la creació d'un impost únic, p. 30.

¹⁶³ Dins el context històric de Mallorca i segons la *Revista de la Càmera Oficial Agrícola Balear o Mallorca Agrícola* fou durant el primer quart del segle XX (sobretot entre 1907 i 1912) que es posaren en pràctica i es desenvoluparen els nous avenços agraris i pecuaris a l'Illa, la qual no fou capdavantera. Al *Butlletí de la Càmera Oficial de Comerç* consta que la Federació Agrícola Catalano Balear, amb seu a Barcelona, celebrà

llorca Agrícola, de la que l'Ajuntament d'Artà fou subscriptor, rebent exemplars periòdicament, fou la plataforma informativa a Mallorca. En ella es publicaven estudis agraris i pecuaris, s'informava dels concursos publicats per Reial Ordre, es donaven consells segons els darrers coneixements científics, es publicava informació sobre fires i diades, sobre nova maquinària, s'anunciaven conferències, homenatges,... A més, a la biblioteca de Garcias i Font es conserven els exemplars del *Boletín de la Estación Enológica de Felanitx* del 1917 al 1919, on es publicaven articles i les conclusions dels cursos desenvolupats. Pel que fa a la vida del Sindicat Agrícola Catòlic d'Artà, fou una institució que mantingué una direcció molt educativa i des de la qual es lluità pels drets dels jornalers com és el descans dominical, l'assegurança per infermetat, el dret a l'adquisició de parcel·les de terra i assegurances de cultiu i bestiar o la celebració de la festivitat de l'1 de maig, dia del treballador. Els objectius del Sindicat, segons els Estatuts de la Cooperativa, foren publicats al 1958, cinquanta anys després de la seva fundació¹⁶⁴.

4.- Regionalisme cultural artanenc

4.1.- Iniciatives culturals: l'Associació Minerva (1916) i la publicació *Llevant* (1916-1931)

El moviment associatiu artanenc encapçalat per una burgesia mitjana liberal però també per l'Església, no impulsà tan sols iniciatives socials o benèfiques sinó també culturals. El desenvolupament de l'àmbit cultural fou també molt important i capda-

un congrés agrícola a Manacor, del 25 al 27 de maig de 1907 i, en conseqüència el Sindicat Agrícola de Mallorca fou fundat l'1 de novembre de 1908. El desenvolupament agrícola també fou impulsat pel *IX Congreso Internacional de Agricultura*, decisiu en el desenvolupament experimental agrícola de l'època. El Congrés fou celebrat a Madrid de l'1 al 6 de maig de 1911 i es publicaren les conclusions a la *Revista de la Cámara Oficial Agrícola Balear*. Les conseqüències del Congrés arribaren a la Càmara Agrícola, la qual inaugurarà, dia 14 de febrer de 1912 i després d'un debat que durà vuit anys, la Granja-Escuela de Agricultura, a la finca cedida per la Diputació Provincial al Rafal des Jutja. La Granja seguiria el model francès d'instruir sobre ensenyança agrícola a la classe mitjana rural i fomentar l'organització de la cooperació i del crèdit agrícola. A més l'estudi tindria una duració de 2 ó 3 anys i seria subvencionat per l'Estat. Les Granges s'ordenaren per estacions i laboratoris i es varen anar incloent i especialitzant-se, a mesura que passaren els anys. Per exemple, trobem l'Estació de Viticultura i Enologia de Felanitx (1910), l'Estació d'Arboricultura de Palma (1928),... L'any 1911 també es creà el Banco Nacional Agrario, establint-se amb les Caixes Rurals un nexa de regulació quant a l'exportació de productes, i el setembre del mateix any s'inaugurà a Barcelona l'Escuela Superior de Agricultura, esdeveniment que situà els coneixements agrícoles a nivell científic. .

¹⁶⁴ Biblioteca MUNICIPAL CA NA BATLESSA, Ajuntament d'Artà, *Artà. Adquisición de aperos, máquinas y ejemplares reproductores de animales; adquisición de abonos, plantas, semillas, animales y demás elementos de la producción y el fomento agrícola o pecuario; venta, exportación, elaboración, conservación, transporte o mejora de los productos; roturación, explotación y saneamiento de terrenos incultos como también la adquisición de terrenos para su parcelación entre los asociados; construcción y explotación de obras aplicables a la agricultura y ganadería; adquisición y elaboración de insecticidas y de abonos compuestos; establecimiento de una guardería rural para la defensa de la propiedad; desarrollo teórico y práctico de temas relativos a través de conferencias, granjas-escuela, biblioteca,...; creación y fomento del crédito agrícola; seguimiento de los principios católico-sociales y de los postulados del Estado; el domicilio social estará ubicado en la Calle Rafael Blanes n. 8.*

¹⁶⁵ CARRIÓ I TRUJILLANO, BARTOMEU, (2001), "Moviment associatiu i publicacions periòdiques na-

vanter a nivell illenc; és durant la segona dècada del segle XX que el mallorquinisme polític *desenvolupa una gran tasca d'organització d'entitats cíviques, culturals i polítiques pròpies* que, de totes maneres, va tenir moltes dificultats per estendre's dins la societat mallorquina ja que, *gairebé tot allò que fes referència a Catalunya (...) era associat a revolució, anarquisme, vagues, (...)*¹⁶⁵.

El cas d'Artà fou eclèctic: un nombre significatiu d'habitants del poble són d'esquerres; l'Església té influència amb els nobles i la burgesia conservadora; i les iniciatives econòmiques i culturals són encapçalades pel grup de regionalistes que en un primer moment s'agrupen entorn del convent de Sant Antoni de Pàdua. Aquesta burgesia s'havia format a Barcelona, a València, a Madrid i a altres ciutats d'Europa. Així doncs, estem parlant d'un grup de persones culturalment preparades; amb una herència patrimonial a explotar; i que s'uniren en una plataforma social políticament reconeguda i en vies d'expansió, el regionalisme. Les activitats que “modernitzaren” la societat artanenca no es poden entendre sense anomenar a una primera generació fundadora, a finals del XIX, del desenvolupament socioeconòmic representat per l'Acció Catòlica. Una segona generació, en actiu des del 1907, es dedicarà a mantenir i a actualitzar l'estructura social benèfica, com fou en l'ensenyament i innovarà quant a l'aplicació d'iniciatives urbanes, econòmiques i culturals. Dins aquesta segona generació mencionar a: el mestre sacristà, Andreu Ferrer (1887-1975)¹⁶⁶; el químic i literat, Josep Sureda i Blanes¹⁶⁷; el folklorista, pare Rafel Ginard Bauçà (1899-1976)¹⁶⁸; l'historiador, mossèn Llorenç Lliteras; i el botànic, Llorenç Garcias i Font; entre d'altres. El Regionalisme fou un moviment catòlic de recuperació de la cultura autòctona a partir del seu estudi; la conscienciació de fer de la cultura regional part de la cultura d'un país correspon a una ideologia de recuperació de la identitat i amb bases educatives, que fou entesa com a part d'allò universal, es a dir, el coneixement d'un lloc és el del propi món. Fou

cionalistes a Mallorca (1900-1936)”, p. 105-106-108.

¹⁶⁶ **FERRER GINARD, ANDREU**, (neix a Artà dia 18 de juny de 1887-1975). Fou mestre nacional format a l'Escola Normal de Ciutat on creà llaços d'amistat amb Miquel Ferrer. Des del 1906 al 1915 treballa a Migjorn Gran, Menorca. L'any 1915 torna a Artà on romandrà fins l'any 1925. Després, i fins a la seva mort serà traslladat a Palma per motius de feina. Destaquen els estudis i publicacions sobre folklore menorquí i la seriositat en la defensa del projecte educatiu de la Escola Nova, seguint a l'inspector Joan Capó. A més, una vegada a Palma activà la Impremta Politècnica. Ferrer destacà per les seves recopilacions de Folklore Balear dins publicacions i per ser editor de dues revistes de caire folklòric. Fou sempre un encoratjador d'activitats culturals de tradició local i gran difusor cultural.

¹⁶⁷ CIPDF, Correspondència 1247 i 1244.

¹⁶⁸ **GINARD BAUÇÀ, RAFEL**: (1899- 1976). Santjoaner de naixement, fou pare de la tercera orde de Sant Francesc l'any 1916 i ordenat sacerdot el 1924, data des de la qual va mantenir com a centre de residència el convent de Sant Antoni de Pàdua a Artà. Des de molt jove prengué contacte amb l'estudi de la nostra llengua i història. Treballà amb el Diccionari Català-Valencià-Balear juntament amb mossèn Antoni M. Alcover, demostrant el seu profund interès pel món de les lletres. Fou un gran folklorista de la cultura artanenca encoratjant les festes de Sant Antoni de Pàdua i el consegüent *Argument*. Destaquen entre les seves obres les *Artanenques*, cròniques comentades en prosa sobre la vida quotidiana d'Artà i que esdevingueren en el conegut *Croquis Artanenes*; i la seva obra cabdal *Cançoner popular de Mallorca*, pel qual treballà amb col·laboradors de tota l'Illa. Formà part de la iniciativa social de l'Església Catòlica. Fou un gran coneixedor del Beat Ramon Llull i nomenat magister per la Majoricensis Schola Lul·lística.

¹⁶⁹ DD.AA., (1978), p. 8-10; i *Llevant*, n. 1, desembre de 1916.

un moviment autonomista fomentat per l'endarreriment que suposava l'aplicació de lleis pel centralisme governamental com es donava en el cas de l'ensenyança.

Dos dels representants més actius, a Artà, d'aquesta corrent ideològica foren Llorenç Garcias i Andreu Ferrer, els quals fundaren l'Associació Minerva (1916)¹⁶⁹. Ambdós mantingueren una fluïda correspondència entre 1909 i 1915 entorn de les possibilitats d'acció i implantació de projectes. Per una banda, el fet que Garcias estigués implicat en les diferents associacions benèfiques i la tasca pròpia de despaxar a l'apotecaria representava una clara conscienciació de la necessitat de culturització de les classes més febles. Per altra, Ferrer, mestre de l'escola pública, havia posat en marxa a Migjorn Gran (Menorca), el seu primer destí, la publicació *Llum Nova*, una revista de caire cultural i folklorista. Amb la tornada de Ferrer a Artà es fundà l'Associació Minerva l'octubre de 1916 (*Llevant*, 1916-1917; Vives Riera, 2008). La junta fou formada per les següents persones: Secretari, Josep Cursach; Vicesecretari, Pere Ferrer; Vicetresorer, Miquel Massanet; i Administradors, Miquel Torres i Josep Sureda. L'associació comptà, des del mes de desembre del mateix any, amb una publicació pròpia editada en llengua mallorquina: *Llevant. Quinzenari portaveu de l'Associació Minerva, defensor dels interessos morals i materials d'Artà i sa comarca* que aparegué el 31 de desembre de 1916 i es publicà fins el febrer de 1931¹⁷⁰. L'Associació ocupà la planta baixa i el primer pis del número 3 del carrer Quatre Cantons fins el 1928 quan passà al carrer Centro 3. Des d'aquesta es defensà una línia progressista i catòlica representada pels abans esmentats i membres de l'Associació d'Antics Alumnes de Minerva. Legalment fou representada per la *Llibreria Ferrer i Sureda* des del seu primer número (31 de desembre de 1916) sota el rectangle publicitari que reproduïm a continuació:

En la Llibreria, Papereria, i centre de Suscripcions/ de/ Ferrer i Sureda/ vos serviran en puntualitat qualsevol llibre o publicació que pogueu desitjar/ manco les pornogràfiques/ A PREUS MOLT LIMITATS/ SE VENEN TAMBÉ/ paper de totes classes i tamanys, llibretes, quaderns, plecs, lapis, tintes i llibres escolars a la menuda i en gros/ Notau be la direcció: QUATRE CANTONS, 3.

¹⁷⁰ SERVEI DE BIBLIOTEQUES de la UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS i Servei de Biblioteques de l'Ajuntament d'Artà. Projecte de digitalització de "publicacions periòdiques" de temps passats dirigit per Miquel Pastor: <http://ibdigital.uib.es>. La revista fou substituïda el 1960 per la revista *Bellpuig*, fruit d'una quimera d'un grupet d'artanencs amants de la cultura i la informació, al capdavant dels quals, l'aleshores rector de la parròquia d'Artà, mossèn Mateu Galmés i Galmés. Com a segon títol figurà el d'*Organo de la Parroquia de la Transfiguración del Señor. Bellpuig* va començar sent mensual i ho va ser fins al juny de l'any 1980, data en què va passar a ser quinzenal. Al primer número, de quatre planes, hi van col·laborar Mateu Galmés Galmés, Llorenç Lliterations Lliterations, el pare Rafel Ginard Bauçà, pioner en l'escriptura del nostre idioma, Jaume Casellas Flaquer, Jordi Vicens Bauçà, Joan Ginard Cantó i Gabriel Fuster (Asdoro), corresponsal de la Colònia. També ajudaren en les feines d'administració Cristòfol Lliterations, Sebastià Riera i Jaume Flaquer.

Ja se'ns anuncien les iniciatives que es posaran en marxa. A més de dita llibreria, que abastí al poble de material escolar, es desenvolupà la biblioteca que s'establí al ja desaparegut col·legi de Santa Catalina i es fusionà amb la de la Caixa d'Estalvis (1915). Aquesta estava seccionada en part circulant, els interessats es podien endur el llibre a casa seva, i part estàtica, per a consulta a sala i segons l'antiguitat i importància de l'exemplar. El setembre de 1919 la biblioteca constava de 604 volums. Cada any s'ampliava gràcies a donacions d'exemplars o econòmiques. L'Associació també comptà amb un Museu, al número 6 de la revista *Llevant* (10 de març de 1917) la societat de minervistes ingressà els següents objectes:

(...) un hermós exemplar de Genetta Baleàrica, vulg. geneta, qu'agafà el soci Pere Sancho; ha estat dissecat per la Comissió d'Historia Natural de la mateixa. Igualment ha ingressat una monstruositat d'una fulla de Cactus opuntia L., vulg., Figuera de moro, qu'es notabilíssima per presentar la forma d'una pinya de blat de Les índies. En la secció arqueològica del mateix museu, ha ingressat una moneda romana que du aquesta inscripció: Max.

Dia 30 d'abril de 1924 es constituí el Centre de Lectura a la placeta de Marxando 3, on es traslladà la biblioteca del col·legi de Santa Catalina i es creà un fons de premsa en conjunt catòlicoregionalista obert al públic en general:

PERIODICS DIARIS

El Debat, de Madrid; *La Vanguardia* i *La Veu de Catalunya*, de Barcelona; *L'Almudaina* i *Correo de Mallorca*, de Palma.

PRENSA REGIONAL

De Palma, *La Vanguardia Balear*; *Bolletí de la Societat l'Arqueològica Lul·liana*; *Majòrica*; *El Heraldo de Cristo* (1909-1974); *Revista Antoniana*.

De Maó, *Revista de Menorca* (1888-).

De Sóller, *La Voz de Sóller* i *Sóller* (1885-)

Llucmajor, *Heraldo de Llucmajor*.

De Felanitx, *El Felanigense*.

De Sa Pobla, *Sa Marjal*.

D'Inca, *Ca-Nostra*.

D'Artà *Llevant* i *Tresor del Avis*.

REVISTES DEL CONTINENT

Agricultura; *Estudis Franciscans*; *Progreso Agrícola y Pecuario*; *Ibérica*; *El cultivador Moderno*; *Boletín del Centro Social de Beneficiencia de Belen*; *L'Estel de Nuria*; *Gazeta de Vich*; *Endavant*; *Acció*; *D'Ací* i *D'Allà*; *El Constructor*.

El mes de desembre el Centre comptava amb 5 diaris, 13 setmanaris i 26 revistes diverses. El local estava estructurat en dues saletes una de lectura i la segona per a tertúlia. Entre els membres de la seva junta trobem a Llorenç Garcias, està documentat dia 24 de maig de 1928 com a accionista de la Llibreria amb la compra d'una part d'aquesta a Andreu Ferrer i on, segons el contracte de compravenda, aportava dues mil cinc-cents pessetes, igualment que Sebastià Ginard i Ginard (1903-?) i a diferència d'Andreu Ferrer qui invertí cinc mil pessetes, dues mil cinc-cents a nom del seu fill,

menor d'edat, Cristóbal Ferrer i Sureda qui més tard heretà la Llibreria Politècnica de Ciutat¹⁷¹. Aquest capital es dedicà a la indústria tipogràfica i al negoci de papereria. Al mateix any Ferrer, destinat a Ciutat des del 1925, traslladava el centre administratiu de la llibreria al carrer Maura n. 7 de Ciutat, quedant la d'Artà com a sucursal d'aquesta. Entre les iniciatives editorials s'establiren contactes amb l'Editorial Políglota de Barcelona (març de 1930), comercialitzant novel·les en català de la Col·lecció Blava¹⁷²: els volums que apareixeran primerament són: *L'amor perdona*, d'Eve Margueritte; *Quan el cor vol*, de Carles Foley; *Un secret de Gyp*; *Remordiment*, de Jeanne de Colomb; *Com un somni*, de Trilby./ Traduiràn les obres de Col·lecció Blava: R. Fontalba, Domenec de Bellmunt, Maria Perpinya, Melcior Fom, Joan Povill i Aderà, Alfred Gallard, J. Massó Ventós, Rossich Català, M. Trilla i d'altres.

Minerva desenvolupà un treball educatiu i de divulgació cultural molt important a la vila d'Artà. Entre altres coses, també organitzà vetllades literàries al Teatre del Cercle d'Obrers Catòlics; Cursos de gramàtica catalana, geometria i dibuix; fundà la Joventut seràfica i l'Orfeó Minervista; edità publicacions d'escriptors i temes locals, com per exemple: *Rondaies de Menorca*, vol 1 de *Folklore Balear*, d'Andreu Ferrer; organitzà festes i excursions per l'Illa¹⁷³.

La revista *Llevant* fou editada per la *Llibreria Ferrer i Sureda* i durant els catorze anys de la seva existència fou impresa en diferents llocs: al 1917 per Estampa de n'A-mengual i Muntaner, Palma; al 1918 per la impremta d'Antoni Homar, al Pont d'Inca; a partir del novembre de 1920 l'Associació adquirí una impressora tipogràfica i es constituí la Tipografia Catòlica d'A. Ferrer Ginard. Quant al seu contingut, tractà múltiples temes sempre d'actualitat i d'interès popular, estructurats en diferents seccions: Local, Regional, Història, Agrícola, de Ca Nostra, de l'Ajuntament, Festes, Necrològica, ... la darrera pàgina s'aprofità per incloure publicitat variada de comerços locals. Garcias publicitat la seva farmàcia des del primer número fins al 1920. Entre els articles que es publicaren cal destacar cinc línies temàtiques:

1-Temàtica municipal: estudis històrics i de folklore; temes d'interès popular tractats majoritàriament amb un to reivindicatiu sobretot de 1917 a 1924 i de 1928 a 1931, com fou el problema de la falta d'aigua en certes èpoques de l'any, el tema escolar i l'agrícola en adaptació a noves lleis; iniciatives modernitzadores com l'arribada del ferrocarril o de l'electricitat. Aquests articles destaquen dins la línia regionalista de la seva direcció en la defensà de l'ús del català, de la recuperació i conservació del patrimoni local, i s'alternaren en un estil de caire pedagògic i informatiu representatiu de l'època.

¹⁷¹ ARXIU PRIVAT D'ANDREU FERRER GINARD, descendents familiars, Mallorca: Garcias col·laborà, a més, amb injeccions econòmiques que més tard li serien retornades amb un interès del cinc per cent, com apareix reflectit als pagarés que es conserven datats entre 1940 i 1942 entre ell mateix i Andreu Ferrer Ginard.

¹⁷² PI I VENDRELL, NÚRIA, (1986), *Bibliografia de la novel·la sentimental publicada en català 1924-1938*, Diputació de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Barcelona. Aquesta iniciativa de l'Editorial Políglota de novel·les en català treballà des del carrer Petritxol n. 8 de Barcelona. Es publicaren tan sols nou números durant l'any 1930. En cap volum consta el nom de l'impressor.

¹⁷³ A les edicions de *La Veu de Mallorca* de 1917 apareix publicitat sobre l'Associació Minerva.

A més, *Llevant* fou la plataforma de l'Ajuntament des d'on anunciar decrets o noves lleis entorn de mesures higièniques i de protecció (grip de 1918, *Llevant* 8 de novembre de 1918) o l'obligatorietat d'escolarització.

2-El tema religió sempre estigué present. A més dels anuncis de les activitats dutes a terme pels germans i germanes franciscans, també és publicaren estudis històrics i articles de propaganda catòlica o s'encapçalaren peregrinacions a diversos llocs de Mallorca com Lluç o Randa. L'orientació religiosa pren força a partir de 1924 i fins 1928, quan es deixen de tractar segons quins temes més locals per donar força a articles sobre personatges de l'Església o esdeveniments relacionats amb aquesta. Més envant enumerarem també publicacions literals d'articles d'altres revistes, fet que es donava sovint a l'època.

3- Els temes polítics: cal remarcar una línia de crítica al centralisme nacional que endarreriria qualsevol aplicació legal a la vila; i una altra, en contraposició, autonomista i mallorquinista (1922) respecte de Ciutat on s'hi havia desenvolupat el caciquisme.

Els successos de Catalunya, terra regionalista amb la que es podien emmirallar, també foren interpretats o comentats. Destacar articles sobre la Guerra d'Àfrica, que afectava directament a la vila pels soldats que s'hi allistaren, sobre la Setmana Tràgica de 1909 (febrer de 1922). També s'homenatjà a polítics com Enric Prat de la Riba o Francesc Cambó.

4-Els temes internacionals: la publicació minervista comptà amb corresponents a Nova York, Puerto Rico i Mèxic, els quals aportaren articles sobre economia, agricultura i indústria. La Primera Guerra Mundial i la guerra de Rússia també foren tractades. L'any 1925 es crea la societat Círculo Artanense, amb seu al carrer Rafel Blanes 14 d'Artà i que s'ocupà d'associar als artanencs *disgregats pel món* i de mantenir-los informats de les notícies de la vila.

5-Els homenatges a personatges històrics o rellevants del moment ocupà qualque número: Ramón Llull, Bartomeu Ferrà (1843-1924)¹⁷⁴, Miquel Costa i Llobera, Joan Alcover Maspons (1854-1926, poeta mallorquí), Antoni Gaudí (1852-1926, arquitecte),

¹⁷⁴ **FERRÀ I PERELLÓ, BARTOMEU, (1843-1924).** Es formà professionalment a l'Escola Especial de Mestres d'Obres de València. Tingué una gran activitat com a restaurador: la casa Mas del pla del Rei (1887), l'església d'Alcúdia, el cambril del santuari de Lluç i la Caixa d'Estalvis del carrer del Sol, a Palma. Féu obres meditatament neogòtiques, influït per Viollet-le-Duc (Germanetes dels Pobres, a Palma), així com l'església neoromànica de Sant Magí, a Santa Catalina, de la qual havia fet un projecte amb elements modernistes, que no fou acceptat. Féu algun edifici dins un estil premodernista (can Barceló, a Palma, 1902), i projectà cases barates, per a treballadors, que tractaven d'adaptar-se als materials disponibles i a les necessitats dels destinataris. Fou un dels fundadors de la Societat Arqueològica Lul·liana (1880), en el botlletí de la qual publicà una gran quantitat de dades per a una història de les belles arts a Mallorca; creà i dirigí el Museu de la Sapiència (1880-1904), base de l'actual Museu Diocesà, i publicà un *Àlbum artístic de Mallorca* (1874). Juntament amb Mateu Obrador fundà la revista "La Ignorància" (1879), i col·laborà també a "La Dulzaina", "El Àncora", "Revista Balear", "Museo Balear", "Mallorca", "Mallorca Dominicana" i "Mig-jorn". Com a poeta (*Comèdies i poesies*, 1872; *Flors i fulles*, 1898; *Glosa i Prosa*, 1916; *Hores sèries, darrer aplec de glosa i prosa*, 1916; *Proses i poesies*, 1929) seguí, en general, una línia intimista i menor, combinà el popularisme amb el to satíric i s'allunyà del model i el llenguatge florallesc. Escriví sis peces teatrals en vers, de caràcter costumista, que aconseguiren una bona descripció de l'ambient ciutadà, especialment menestral, de l'època; en aquest sentit es destaca *Es calçons de Mestre Lluç* (1871). Conreà també la narració en prosa (*Ciutat ha seixanta anys*, 1918; *Coses nostres*, 1926).

Antoni Maura (1853-1925, polític mallorquí, ministre i president del govern espanyol), Enric Prat de la Riba, Jacint Verdaguer.

Entre els articles publicats i descomptant els dels propis membres de la junta de Minerva, mencionar les signatures de: Jaume Collell (1846-1932)¹⁷⁵; Llorenç Riber (1881-1958)¹⁷⁶; Francesc Cambó al *Llevant*, n. 68, p. 1 i 2 del maig de 1919; Guillem Colom al *Llevant*, n. 234, p. 1 i 2 del 29 de desembre de 1923; Emili Darder; Antoni Mª Alcover; Bartomeu Ferrà a *Llevant*, n. 275, p. 1 i 2 del 11 d'octubre 1924; Joan Estelrich (1896-1958)¹⁷⁷; Joan Capó¹⁷⁸; Joan Alzina i Miquel Ferrà (1885-1947)¹⁷⁹ a *Llevant*, n. 58, 20 de desembre de 1918; i Bartomeu Darder (1894-1944), entre d'altres.

¹⁷⁵ **COLLELL I BANCELLS, JAUME, (1846 - 1932)**. Fou eclesiàstic i escriptor vigatà. Estudià al seminari de Vic i en fou nomenat canonge el 1880. El 1871 fou proclamat Mestre en Gai Saber. Gran propagador dels Jocs Florals, presidí els de Barcelona (1887, 1908, 1925). Ja abans d'ésser ordenat prevere (1873), milità en el moviment catalanista. Publicà: *Catalanisme: lo que és i lo que deuria ésser* (1879), i col·laborà en la majoria dels periòdics catòlics i conservadors de Catalunya, essent un periodista polèmic. Fundà i dirigí el setmanari vigatà *La Veu del Montserrat* (1878-1902), portaveu del catolicisme moderat català, i fou un dels convocants de l'Assemblea de Manresa de 1892, per la qual es fundà la Unió Catalanista. S'oposà fortament a les *Normes ortogràfiques* (1913) de l'Institut d'Estudis Catalans i fou un membre destacat de l'Acadèmia de la Llengua Catalana. Fundà la *Revista Catalana* (1889); dirigí la *Gazeta Montanyesa* del 1905 al 1914 i en fundà la continuació, la *Gazeta de Vich* (1914). Publicà diversos llibres de records, i les lletres rebudes de Torras i Bages (1926) i Verdaguer (1929). Amb motiu dels seixanta anys de periodista li dedicaren un homenatge, i li fou publicat el recull *Sembrant arreu* (1927) amb el patrociní de Cambó. La seva obra pòstuma és *Efemèrides dels meus 50 anys de sacerdocí* (1938). Escrit a *Llevant*, n. 393, maig de 1927.

¹⁷⁶ **RIBER i CAMPINS, LLORENÇ (1881-1958)**. Neix a Campanet el 1881. El 1892 inicià els seus estudis a Lluc, i poc després ingressà al Seminari, on fou deixeble d'Antoni Maria Alcover. L'any 1904 obtingué premis als Jocs Florals de Palma i de Barcelona. El 1906 fundà la revista Mitjorn i participà al Primer congrés Internacional de la Llengua Catalana. Col·laborà en la revista Catalunya, capdavantera del Noucentisme. El 1910 fou proclamat Mestre en Gai Saber. Residí a Barcelona des del 1913 fins a l'esclat de la Guerra Civil. S'integrà dins els ambients noucentistes, i col·laborà en diferents publicacions periodístiques. Exercí una gran activitat de creació literària, en vers i en prosa, i de traducció dels clàssics llatins. El 1927 fou elegit membre de la Real Academia de la Lengua Española. Col·laborà a La Nostra Terra, publicà poesia i narració, i fou proclamat Fill Il·lustre de Campanet. Durant la guerra, Llorenç Riber impartí classes a l'institut Ramon Llull, i es traslladà posteriorment a Madrid. *Llevant* n. 97 i n. 98, ambdós p. 1, any 1920.

¹⁷⁷ Al CIPDF es conserven cartes personals d'Estelrich a Garcias (1907-1918): de condol, d'enhonorabona per obrir l'apotecaria, pel casament amb M. Àngela Blanes.

ESTELRICH I ARTIGUES, JOAN, (1896-1958). Fou un escriptor i polític mallorquí. Estudià filosofia i lletres a la Universitat de Barcelona i s'afilià a les Joventuts de la Lliga Regionalista, influït per Francesc Cambó, de qui en fou secretari. A Barcelona fundà la revista *Quaderns d'Estudis* (1918), la col·lecció *Minerva* i dirigí la Fundació Bernat Metge (1923-1958), per a la qual traduí una part del volum primer dels *Discursos* de Ciceró (1923) i del segon de la *Història d'Alexandre el Gran*, de Quint Curci (1926). També col·laborà a *La Veu de Catalunya*. Partidari de dur a terme una política exterior catalanista, el 1919 havia fundat la plataforma Expansió Catalana i actuà a Ginebra en els ambients de la Societat de Nacions. Durant la Dictadura de Miguel Primo de Rivera s'encarregà de la campanya internacional de la Lliga Regionalista per la difusió del problema català, raó per la qual s'hagué de mantenir a l'exili. El 1930 intentà amb Ferran Valls i Taberner la revisió del pensament d'Enric Prat de la Riba, abandonà la identificació entre catalanisme i nacionalisme i defensà la reunió de nacionalitats lliures dins un estat complex. Fou diputat a corts de la Lliga per la província de Girona a les eleccions generals espanyoles de 1931, 1933 i 1936, i des del 1933 formà part del consell de govern de Lliga Catalana i del Front Català d'Ordre. El 1936 també fou encarregat d'acostar intel·lectuals catalans i mallorquins, que es traduí en el Missatge als mallorquins i la Resposta als catalans, i nomenat delegat membre del Consell Interpalamentari a Brussel·les. També fou nomenat delegat espanyol a la Comissió de l'Assemblea de la Societat de Nacions. L'esclat de la Guerra Civil espanyola el

La publicació canvià de nom en diverses ocasions, detall que també implicà un canvi de tendència ideològica i de periodicitat en la seva edició. Com ja hem dit, el primer número es conegué sota *Llevant. Quinzenari portaveu de l'Associació Minerva, defensor dels interessos morals i materials d'Arta i sa Comarca*. L'any 1919 el subtítol passà a ser *Quinzenari defensor dels interessos morals i materials d'Arta i sa Comarca* i el 1920 fou el quinzenari i/o setmanari *catòlic mallorquí*. A més, aquest darrer any

va sorprendre a Budapest, en una conferència sobre el paper de les humanitats en la formació de l'home modern. Indignat per la persecució política i religiosa a les zones controlades pel Front Popular i, influït per Cambó, es posà de part dels revoltats. Assistí aleshores a una reunió del PEN Club a Buenos Aires, i en tornar, a principis de 1937, s'instal·là a París, on contactà amb Carles Soldevila i organitzà el *Comité Intellectuel d'Amitié de la France et d'Espagne*, que el 10 de desembre de 1937 va publicar el *Manifeste aux intellectuels espagnols*. També formà part de l'Oficina de Propaganda i Premsa a París i dirigí *Occident*, revista de propaganda del govern de Burgos, i el 1937 publicà en diverses llengües l'al·legat *La persecución religiosa en España*, amb pròleg de Paul Claudel. Un cop acabada la guerra va tornar a Mallorca, però no pogué treure de la presó el seu germà Bartomeu Estelrich, guàrdia civil destinat a Madrid que es mantingué lleial i que fou condemnat a mort el 1939, encara que li fou commutada la pena per presó el 1941. Tot i haver donat suport al nou règim, no li faltaren sospites i acusacions de separatisme entre el falangisme. El 1949 marxà a Tànger, on va dirigir el diari *España*. Del 1952 al 1958 representà Espanya a la UNESCO i s'instal·là a París, d'on ja no hi tornaria. Com a assagista literari, fou influït per Eugeni d'Ors, Joan Maragall, Giacomo Leopardi i Søren Kierkegaard. Després de la guerra escriví assaig en castellà i col·laborà a l'editorial Destino. Escrit a *Llevant*, n. 345 (349), 10 de març de 1926.

¹⁷⁸ **CAPÓ VALLS DE PADRINAS, JOAN (1888-1952)**. Felanitxer que estudià a l'Escola Normal de Magisteri de Madrid (1911-1914). Ocupà els càrrecs d'Inspector d'ensenyament primari de Tarragona (1914) i de les Balears (1915-1924). Fou inspector en cap d'ensenyament primari de Balears (1925-1936). Durant la Guerra Civil, fou empresonat i depurat, per la qual cosa se'l traslladà a Almeria (1938-1944) i a Castelló (1944-1952), llocs on treballà com a inspector. Va ésser l'impulsor i el realitzador de la renovació pedagògica de les Balears. Implantà el Certificat de Cultura Elemental a tota la província i aconseguí que a molts pobles es construïssin escoles públiques, dissenyades gairebé totes per Guillem Forteza Pinya. També fou obra seva el Museu Pedagògic Provincial de Balears i la promoció de les colònies d'estiu que havia creat Miquel Porcel Riera. Els cursos i viatges de perfeccionament per a mestres que organitzà serviren perquè els ensenyants coneguessin personalment les pràctiques pedagògiques d'avantguarda. El 1918, fundà amb Miquel Duran Saurina, *Mallorca Editorial*, empresa dedicada a la publicació de llibres per a escolars. El 1923, participà en la fundació de l'Associació per la Cultura de Mallorca. Escriví nombrosos articles sobre pedagogia, publicats a revistes d'àmbit provincial i nacional. Autor de llibres dedicats als ensenyants i de manuals escolars com *Mi libro*, *El libro de los ejemplos* (1918), *Historia de Mallorca* (1919), *Lo que España espera de vosotros* (1930), *Cueva del Drach* (1930) i *El libro de la raza* (1931, 2ª ed). En reconeixement a la seva tasca, dos centres escolars mallorquins (Palma i Felanitx) i el carrer on està situada l'Escola Normal, de Palma, duen el seu nom.

¹⁷⁹ **FERRÀ I JUAN, MIQUEL: (1885-1947)**. Fill de Bartomeu Ferrà i Perelló nasqué a Ciutat. Fou un gran impulsor polític i cultural del Centre Regionalista Mallorquí. Es llicencià en dret per la Universitat de Barcelona i es formà en Lletres a Madrid. Fou seguidor de Miquel Costa i Llobera i de la literatura lul·liana. Va pertànyer al grup literari de Maria Antònia Salvà i Josep Carner. Gran defensor del noucentisme cultural i urbanístic enfront del modernisme, fundà la revista *Migjorn* i col·laborà a la *Gaceta de Mallorca*, *Ca Nostra* i al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. L'any 1911 entrà al cos de Archiveros y Bibliotecarios per oposició, aconseguint plaça a Gijón, Astúries. Ferrà bibliotecari es formarà intel·lectualment entre aquesta ciutat, Madrid i Barcelona. Va pertànyer a l'Associació de la Cultura per Mallorca i col·laborà a la revista *La Nostra Terra*. També participà en l'Acció social de l'Església. Morí a Ciutat.

es subdividí en seccions diferenciades¹⁸⁰ i passà a tenir el doble de pàgines, de quatre a vuit. El 1920 també comença a ser impresa per la Tipografia de Ferrer i Sureda, Artà, i anuncia estar *subjecte a censura eclesiàstica*. El 1921 torna a les quatre pàgines impreses i el 1923 desapareix la decoració de la portada iniciada al 1918 amb un sol raig que il·lumina una cova. Al 1926 el tema pedagògic, arqueològic i històric comença a agafar força tenint en compte la participació de mossèn Llorenç Lliteras. L'any 1927 torna a canviar el subtítol que es mantindrà fins el final de la seva existència: *Desenari catòlic mallorquí. Deu i Patria*, a més, es recupera a la capçalera el sol. A partir de 1928 al 1931 torna a recuperar-se el to reivindicatiu amb la *Secció Consultiva: de tu a tu* dirigida per Víctor de Font Cuberta i s'inicia el 1929 amb el següent anunci:

Al público en general / Exiga en sus compras los ventajosos billetes/ RAYO Y RE-LÁMPAGO / Cuya entidad reparte 150 premios mensuales desde 10 a 100 pesetas. De preferencia en sus compras a los comerciantes que los distribuyen, La Dirección.

S'inclou una secció de Matrimonis, Naixements i Morts i extensos articles de defensa patrimonial i de notícies històriques. Dia 10 de juliol *Llevant* es traslladat a un nou local al carrer Centro 3. La publicació no informa sobre la seva desaparició, és molt probable, com s'anuncia en diferents moments de la seva existència, que fos a causa de problemes econòmics o de finançament.

Quant a les influències que pogué rebre, el disseny s'inclou dins l'estil de les publicacions del moment, amb una estructura en tres carrers verticals i la darrera plana reservada a la publicitat a partir de requadres intercalats. Temàticament es podria relacionar amb la revista *Lluc*¹⁸¹ en temes religiosos i científics i amb *El Felanigense*,

¹⁸⁰ Plana Literària; Socials i Agrícoles; Folklore Balear; Del Passat i del Present (Historia de Mca: La Pesta); D'Artà; De sa Comarca: Homenatges a desapareguts; Ortografia Mallorquina; Notícies i Comentaris (apartat d'agricultura on es parla d'actualitat).

¹⁸¹ Com recull Gabriel Seguí i Trobat a l'article "La revista Lluc 1921 (gener) 2001. Vuitanta anys d'història" (*Lluc*, 2001): En primer lloc, la *Guia de Lluc. Quinari dedicat als peregrins*, de la quals s'editaren cinc números (20 de juliol-10 d'agost de 1884), amb un total de devuit planes, apareguda al voltant de la festa de la coronació pontificia de la Mare de Déu de Lluc. Fou redactada totalment en català i hi col·laboraren els cappers de la Renaixença mallorquina, molts dels quals dedicaren també, en aquella avinentesa, una Corona poètica a santa Maria de Lluc: Tomàs Aguiló, Mn. Antoni M. Alcover, Josep Amer i Penya, Mn. Miquel Costa i Llobera, Bartomeu Ferrà, Tomàs Forteza i Mateu Obrador, entre d'altres. La segona publicació al·ludida es titulà ja *Lluc* i s'edità amb motiu del XXV aniversari de la coronació, durant el pontificat del bisbe Pere Joan Campins, que introduí els estudis de català al Seminari de Mallorca. N'aparegueren vint-i-cinc números, des del 12 de setembre de 1908 al 8 de setembre de 1914, en castellà i en català. El principal animador d'aquesta revista fou l'antic blauet Mn. Llorenç Riber, que tingué com a col·laboradors els missioners dels Sagrats Cors que tenien cura de la Casa de Lluc. Aquestes dues revistes tenien una finalitat eminentment pastoral de difusió de la devoció a la Mare de Déu de Lluc amb ocasió de l'efemèride de la seva coronació. Del gener de 1921 al desembre de 1961 *Lluc* s'edita, amb una periodicitat mensual, gairebé tota en castellà, per bé que els dos darrers anys augmenten considerablement els articles en català. Durant la resta, el català és present a la secció mallorquina (que ha rebut diversos noms), en poemes, treballs històrics, temes d'humor trets de *L'Ignorància*, llistes d'adagis i temes de la pagesia. Els articles d'apologetica, de pietat i d'instrucció religiosa conviuen amb els d'història, de ciència, de poesia i de crònica del santuari. Igualment, s'oferien notícies civils i religioses de l'Estat espanyol i d'arreu del món, extretes de diaris i setmanaris. No era estrany

semanario de intereses locales y materiales en temes agraris¹⁸². No era estrany que es copiessin al *Llevant* articles sencers d'altres publicacions com d'aquestes dues; de totes formes i pel que ens correspon en aquesta investigació, l'artanenca fou l'única que s'edità sempre en català. A més, totes tres bevien de les mateixes fonts, com ja s'ha esmentat ja al apartat sobre el Sindicat Agrícola Catòlic.

A nivell ortogràfic, segons la correspondència entre Garcias i Josep Sureda i Blanes, la correcta escriptura fou un dels punts febles de la publicació, encara que no es pot treure el mèrit d'atorgar participació popular en un moment de normalització lingüística com succeí a l'apartat d'agricultura. La base de dades *Llevant 1916–1931* digitalitzada pel Servei de Biblioteques de la Universitat de les Illes Balears està formada per 521 números i 616 articles extrets de la mateixa revista.

Cal també introduir el naixement de la revista mensual *Tresor dels Avis. Revista d'etnografia, mitologia i folklore de Catalunya i Balears*, (1922-1928) editada per Andreu Ferrer Ginard a Artà i que tindrà una segona vida, del 1969 al 1971, sota el nom de *Butlletí Dos Tresors dels Avis*. Ferrer creà l'Associació Amics de la Tradició Popular¹⁸³ amb la finalitat de publicar aquesta revista que fou una plataforma de transmissió i coneixement de dades folklòriques on hi podia participar tothom:

(...) els Amics s'obliguen a enviar cada any (...) tres-cents elements folklòrics dels curts: refranys, cançons, gloses,...o trenta dels llargs: cançons cavalleresques, rondalles, etc. Tresor dels Avis.

4.2.- Garcias i el regionalisme a Mallorca (1917-1939).

Els membres de l'Associació d'Antics Alumnes de Minerva desenvoluparen una tasca independent però en relació i contacte amb les altres iniciatives nacionalistes de l'Illa. Cal donar rellevància a la defensa per l'ús de la llengua mallorquina que es desenvolupà des de l'Associació i en relació amb altres iniciatives. Des de *Llevant* es donà

que es copiessin articles sencers d'altres publicacions. Entre les sèries de treballs que hi aparegueren, destaquen els estudis del P. Gaspar Munar, qui el 1927 introduí una secció popular en català sobre la història religiosa de Mallorca, els dels P. Rafel Juan Mestre sobre el santuari de Lluc i els seus voltants, i els del P. Bartomeu Bauçà sobre ciències naturals i agricultura. Cal recordar també les fotografies i els gravats que acompanyen els textos.

¹⁸² Una col·lecció completa de *El Felanigense* es troba a la BIBLIOTECA BARTOLOMÉ MARCH. Revista de tendència regionalista de Felanitx (Serra de Llevant) que es funda l'any 1884 gràcies als pares franciscans i s'edità en castellà. Fou editada per la Tip. Felanigense ubicada el carrer Major 41. Un dels seus fundadors fou Miquel dels Sants Oliver, Josep M. Tous i Maroto i com a col·laborador de la revista i relacionat amb l'Associació Minerva, l'inspector Joan Capó. La revista desenvolupà una secció de "Notes Agrícoles" a càrrec de R. de Mas Solanes, un tal Juan de Campos o Juan de la Tierra, Agustín Martí, Manuel Raventós, J. Fuseller. Les notes versaven sobre enologia i la revista participà en la creació de l'Estació Enològica de Felanitx el setembre de 1912. Una de les particularitats que es repeteixen a *El Felanigense* i a *Llevant* és la defensa de la participació de la dona en les tasques culturals i d'opinió (publicació d'articles a partir de 1927, o la iniciativa femenina de l'"Exposició de Plantes a Artà" del maig de 1929) Probablement fou la congregació de les josefines a ambdós municipis el que permeté la seva valoració.

¹⁸³ FERRER GINARD, ANDREU, (2002), *Etologia de Menorca o ses costums i preocupacions que es conserven en aquesta illa*, Ed. Col·lectiu Folklòric de Ciutadella, Consell Insular de Menorca, Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Ciutadella, Quaderns de Folklore n. 70.

a conèixer la Secció Mallorquina de Nostra Parla (1916-1918)¹⁸⁴ dirigida per mossèn Antoni M. Alcover, qui, a més, publicà “Lliçons de Gramàtica Catalana” (13 de febrer de 1918 n. 30, p. 1 i 2; 23 de febrer de 1918, n. 31, p. 1 i 2; i 3 d’abril de 1918, n. 35, p. 1) sota el títol de *Idea general de la gramàtica i la seva dicció i Idea general del català i sos dialectes*; s’anunciaren les activitats de l’Associació Protectora de l’Ensenyança Catalana amb secció delegada a Mallorca i a càrrec del mateix Alcover, qui començà a actuar el març de 1919 amb l’intenció de treballar per aconseguir que el mallorquí sigui la llengua escolar¹⁸⁵; s’acollí a la Lliga del Bon Mot (1917) amb la finalitat de dignificar la llengua catalana lluitant contra el mal parlar i s’organitzaren festes amb la Lliga contra la blasfèmia el gener de 1922, n. 130, p. 1; o es recolzà l’obra del *Diccionari* (n. 406a, p. 1 del 10 d’octubre de 1927).

La publicació artanenca fou reconeguda a l’època dins la tendència regionalista i catòlica. Per exemple, *La Veu de Mallorca* (revista setmanal que s’edità en diverses èpoques a Ciutat, 1900-1917-1931)¹⁸⁶ publicà activitats i iniciatives de l’artanenca. Esmentar també l’encontre regionalista celebrat a Artà l’any 1918 (Vives Riera, 2008, p. 282) com a il·lustració de la participació activa per part dels artanencs dins la xarxa regionalista illenca. Altres iniciatives coetànies foren la secció mallorquina de Nostra Parla (1916-1918) o/i la publicació *L’Almanac de les Lletres* (1921-1930). Les persones que participaren en aquests projectes intervingueren en la fundació de l’Associació per la Cultura de Mallorca l’any 1923. La situació política del moment traduïda en la feblesa del partit del Centre Regionalista al torn amb representació de dos membres, del 1917 al 1920 i la posterior dictadura de Miquel Primo de Rivera (1870-1930), que s’estengué del setembre de 1923 al gener de 1930, ocasionà que les diferents iniciatives culturals d’aquesta tendència s’unissin i activessin en detriment del centralisme governamental. De Garcias i Font es publicaren els següents articles sobre el regionalisme a Mallorca: “Renovació. Els pressuposts dels regionalistes”, Llorenç Garcias, n. 140, 25 de març de 1922; “Els regionalistes de Mallorca”, Ll. G., n. 178, 23 de desembre de 1922. I amb data de 20 de febrer de 1923 l’Associació per la Cultura enviava un manifest a les diferents plataformes regionalistes de Mallorca i que es conserva reproduït al número 191, p. 1 i 2 de dia 24 de març de 1923 de *Llevant*, un mes després de la seva constitució a Palma. Un parell de mesos després fou publicat el primer *Quadern Mensual de l’Associació per la Cultura*, concretament el maig i s’exposava com a plataforma de representació de les diverses tendències mallorquinistes, el que avui dia coneixem com l’Obra Cultural Balear¹⁸⁷. El *Quadern* destaca per la proclamació ferma

¹⁸⁴ *Llevant*, n. 29, p. 1 i 2 del 3 de febrer de 1918; *La Veu de Mallorca*, 19 de setembre de 1917; GRAÑA I ZAPATA, ISABEL, (1995), *L’acció pancatalanista i la llengua: Nostra Parla (1916-1924)*, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona. Els mallorquins Guillem Forteza i Llorenç Riber, entre d’altres, fundaren a Barcelona l’associació Nostra Parla l’any 1916 amb secció a Catalunya, València i Mallorca (1918) com a representació de la defensa de la llengua i la seva correcta escriptura.

¹⁸⁵ *Llevant*, 26 de maig de 1919, n. 69, p. 1 i 2.

¹⁸⁶ Una col·lecció completa de *La Veu de Mallorca* es troba a la BIBLIOTECA BARTOLOMÉ MARCH. L’editorial organitzà diades anuals per la llengua, desenvolupà un seguit d’articles de caire propagandístic entorn de l’ús d’aquesta, al culte religiós i edità articles d’opinió sobre l’actualitat educativa. També mantingué relacions amb Catalunya i Euskadi.

¹⁸⁷ DD.AA., (1978), p. 36-37.

en defensa del mallorquí i fou editat fins l'agost de 1924. Al primer *Quadern* Garcias i Font ja hi apareix com a soci associat d'Artà¹⁸⁸ i segons CIPDF (Diversos, fitxa n. 1291) fou nomenat, en una carta d'Emili Darder, delegat de l'Associació per la Cultura i de la seva revista coneguda com *La Nostra Terra* (1928-1936) a Artà des de l'agost de 1931.

ASSOCIACIÓ PER LA CULTURA DE MALLORCA

La Junta Directiva d'aquesta societat en sessió del 21 Agost de 1931 ha pres l'acord de nomenar- vos Delegat de la nostra Associació a Artà.

En comunicar- vos el precedent acord pels consegüents efectes aquesta Junta espera del vostre ferm patriotisme que treballareu amb totes les vostres energies per l'èxit dels ideals que propugnam.

Visqueu molt anys pel bé de la Pàtria.

Palma de Mallorca, 27 de Agost de 1931

El president,

*Emili Darder*¹⁸⁹

Senyor Llorenç Garcias

La Nostra Terra revista mensual de literatura, art i ciències n. 32, agost de 1930 guardonà a la publicació Llevant amb les següents paraules:

(...) per la seva constant acció cultural mallorquinitzadora que han dut a terme per mitjà de la publicació periòdica Llevant, a Andreu Ferrer i Llorenç Garcias.

La línia ideològica de *Llevant* també intervingué en la defensa de la literatura i poètica de la coneguda "Escola Mallorquina" d'arrels renaixentistes. Al 1917 la modernitat solapa l'estil renaixentista sent alguns dels poetes mallorquins titllats d'antiquats i poc creatius al Principat per la seva estètica continuista i poc renovadora. La poetessa mallorquina M. Antònia Salvà (1869-1958) fou l'única a qui els catalans reconegueren original dins la corrent noucentista mallorquina. La crítica dels catalans als poetes mallorquins ocasionà l'any 1917 un debat cultural que suscità disputes entre ambdues cultures (Graña Zapata, 2007). *Llevant* recolzà els mallorquins publicant texts sota el títol de "La nostra adhesió" ja al 1918, n. 44. Per altra banda, es feu costat a la iniciativa bibliogràfica de traducció dels clàssics al català de Francesc Cambó i Joan Estelrich, gerent de l'Editorial Catalana S.A., amb la creació de la Fundació Bernat Metge (Barcelona, 1922).

¹⁸⁸ *Quadern Mensual de l'Associació de la Cultura per Mallorca*, n. 1, maig 1923, p. 12.

¹⁸⁹ CIPDF, Diversos, 1291. Carta d'Emili Darder, president de l'Associació per la cultura de Mallorca (Palma), a Llorenç Garcias (Artà)

Una altra línia de treball que es desenvolupà des de la publicació artanenca conjunta amb l'Associació per la Cultura fou la “defensa patrimonial i la difusió cultural”. La direcció de Miquel Ferrà també a la Societat Arqueològica Lul·liana (1880-) esdevingué una plataforma d'actualitat i d'estudi patrimonial. A Artà no tan sols es treballà per la cultura quant al possible desenvolupament econòmic enfocat al turisme: l'arribada del ferrocarril (1921), electricitat a les Coves (setembre de 1929), adequació de les carreteres,... també es desenvoluparen projectes de conservació amb l'Ajuntament municipal com foren els dels monuments de la Torre de Canyamel, de Sant Salvador, de l'Ermita de Betlem, del Talaiot de Ses Païsses o el de la recuperació de les Creus del terme. El poble es dividí en set barriades segons les creus que havien existit i Garcias i Font representà la sèptima comissió (*Llevant*, 1922). I com es comenta més endavant, la creació del Museu Regional d'Artà (1927) des d'on es gestionaren les troballes i excavacions arqueològiques del terme.

La direcció de *Llevant* també dona ressó al XIV Congrés Geològic Internacional de 1926 (21 de juny de 1925, n. 310). Garcias i Font¹⁹⁰ assolí juntament amb Josep Sureda i Blanes la tasca de guia de la comitiva encapçalada pels senyors Darder, Manuel de Cincúnegui (enginyer de mines de l'Institut Geològic d'Espanya) i Paul Fallot (1899-1960, professor i director de l'Institut de Geologia aplicada de la Universitat de Nancy, França) els quals, a la primavera de 1924, visitaren Mallorca amb la finalitat de seleccionar-la com a part de l'“Expedició Geològica a les terres Catalanes”¹⁹¹ del XIV Congrés. Al número 358 de *Llevant* (10 de juny de 1926) es publicava que foren una quarantena de congressistes els qui participaren en l'excursió:

¹⁹⁰ SUREDA I BLANES, JOSEP, (1978), p. 27; DD.AA., (2008), *Bartomeu Darder i Pericàs geòleg i mestre*, Govern de les Illes Balears, Conselleria d'Economia, Hisenda i Innovació, Palma, La Ciència a les Illes Balears 6, pp. 154-163.

¹⁹¹ DARDER, B. i FALLOT, P., (1926), “Societats científiques, Congressos i Conferències. XIV Congrés Geològic Internacional. Expedicions Geològiques a les terres Catalanes: Expedició C-5. Mallorca”, a la *Isla de Mallorca. Excursión C-5. XIV Congreso Geológico Internacional, Madrid 1926*, Instituto Geológico de España, Gráficas Reunidas S.A., p. 125 i FORNÓS, JOAN J., (2008), *Bartomeu Darder i Pericàs, geòleg i mestre*, Govern de les Illes Balears, Conselleria d'Economia, Hisenda i Innovació, Palma, La Ciència a les Illes Balears 6, pp. 153-163. La visita va durar nou dies i es començà per la regió central seguint per la zona de Llevant. El grup arribà des de Barcelona. La importància geològica de Mallorca es fonamentà en la seva formació estratigràfica i tectònica, estructura d'escates i mantells de corriment, descoberta per en Darder l'any 1913 i confirmada per Fallot mesos després. La visita a la zona de Llevant es desenvolupà amb base a Manacor, començant per Felanitx i acabant a Artà. Dia 6 es dividí l'expedició en dos grups: el grup de geòlegs dirigit pel doctor Darder, es dedicà a l'estudi de les trinxeres entre Manacor i Sant Llorenç; l'altre grup, visità la cova dels Hams guiats pel seu propietari Pere Caldentey. Tots es retrobaren a Son Servera des d'on continuaren cap el Puig de Son Corp i la Serra Baixa de Sa Font. Després partiren cap a Cala Bona; es visità Cap Vermell i les Coves d'Artà per acabar a Cala Rajada on es pernoctà. Aquesta excursió no deixà cap dubte sobre l'existència d'escates tectòniques dins el debat del grup. Entre el grup de congressistes s'hi trobaven: M. P. Fourmarier, M. Argand, Miss M.S. Johnston (Kiew), N. Puig de la Bellacasa, el doctor Battaller, M. von Seidtz (Universitat de Jena), Jans Stile (Universitat de Hanover), Salomon Calvi (Universitat de Heidelberg), professor Wurm (Universitat de Munchen), Mr. Arctowski, A Winkler (Viena), ...molts d'ells publicaren al seu país articles sobre l'expedició C-5.

IV Congrès Geològic Internacional.

Cumplint l'itinerari de l'excursió a Mallorca una corantena dels congressistes dirigits pels senyors Darder, Cincunegui i Fallot, visitaren el dia 6 el capvespre les coves d'Artà, seguint per mas l'excursió fins a Calaratjada, de la qual han quedat encantats, i continuant fins a la nostra vila dia 7 per estudiar la tectonia de la encontrada.

Juntats els excursionistes el dilecte Dr. Jusep Sureda i Blanes i el que escriu seguiren cap a l'Ermita de Betlem animats per les bones converses dels amics i les savies lliçons de Mr. Fallot sobre les superposicions dels diferents terres i els fenòmens de dislocament tan notables de les nostres muntanyes, baixaren, per el Grau a la Colonia aont és autos mos reculliren per tornar a Artà.

Després de dinar els excursionistes agotaren les postals de vistes d'Artà que hi havia a les tendes i les distingides senyores i belles senyoretes congressistes adquiriren numerosos objectes d'obra fina de palma com a recort del seu pas per la nostra vila.

Encantats de l'excursió sortiren al capvespre de cap a Pollença.

Des d'aquestes columnes volem repetir les gràcies més corals per les atencions rebudes a tots els congressistes i felicitar a la comissió organitzadora per l'èxit del congrés.

Hem tengut l'ocasió de veure l'apreci i consideració en que es tengut el nostre paísà Dr. Darder, entre els geòlecs del món i com els seus treballs sobre la nostra comarca han estat ponderats per els més grans geòlecs lo qual essent una honra per Mallorca volem publicar perque servesqui d'estimul an els qui trobantse en condicions de treballar o de ajudar an els que no tenen medis passen el temps riguent de la seva mateixa ignorància.

L'exemple d'aquestes damicel·les com Mary Violette Barce, Edna Croun del Canadà, Dt. Margaritte A. Leferne de Bèlgica, les quals en la flor de la joventut dediquen les seues activitats a l'estudi de la naturalesa deixant ses cases i emprenguent llargs viatges per associarse an el moviment científic mundial és una mostra digna d'esser imitada per tantes com n'hi ha en la nostra terra dedicades a les frivolidats de la nostra societat.

Ll. Garcias Font

Un altre impuls promocional fou la intervenció mitjançant una campanya publicitària al *Llevant* mateix enfocada a atreure la visita dels hostes de l'Exposició Internacional de Barcelona del 1929, encara que no tingué gaire èxit.

Respecte de la defensa autonomista en la que participà Garcias i Font latent en articles publicats sobre Francesc Cambó ja el 1919, es veu reforçada anys més tard amb el recolzament de l'Estatut de les Illes Balears (1931-1932) impulsat des de l'Associació per la Cultura i la Cambra de Comerç i Agrícola. L'avantprojecte de l'Estatut fou publicat a la *Nostra Terra* el juny de 1931 i es celebrà una assemblea del 20 al 23 de juliol del mateix any al Teatre Principal, a la qual s'hi adherí Eivissa. Menorca es mantingué de costat pel recel a la possible centralització dels mallorquins. L'Assemblea fou convocada per l'Assemblea d'Ajuntaments i Entitats i pel senyor President de la Diputació Provincial de Balears. El projecte presentava els següents punts: la declara-

ció de la llengua i de la bandera mallorquines com a oficials; la reorganització dels poders, tant dels Consells Municipals com de les Diputacions Insulars i la creació de conselleries dins d'aquestes; compondre un Gran i General Consell amb el poder delegat de la República; atribuir les facultats legislatives i executives a les noves institucions; traspassar les competències d'Hisenda Regional etc. L'Estatut de Mallorca es fonamentava en la necessitat de trasbals de competències nacionals a regionals en dos àmbits, l'econòmic i l'administratiu. La defensa ideològica s'inspirava en personatges com Enric Prat de la Riba i José Ortega i Gasset, els quals deien que la península hauria de dividir-se en deu regions¹⁹².

Al Catàleg de l'Inventari es conserven cartes de Miquel Ferrà, Guillem Forteza Pinya (1892-1943, arquitecte i polític mallorquí) i Joan Estelrich Artigues, dirigides a Garcias. L'any 1915 Ferrà li escriu informant-lo sobre la situació dels partits polítics a Mallorca, també parla de la necessitat de comptar amb un representant regionalista a Artà i de les reunions a Can Pujamunt¹⁹³.

Sr. D. Lorenzo Garcías

Artá

Estimado primo: Por haber entrado á formar parte de nuestro partido en una edad en que ya no se aprende es por lo que escribo castellano aunque bastante mal, pero me dejaré entender.

La noticia publicada por Vanguardia Balear fue dada a Jerónimo Massanet tal como salió á luz por un amo de Artá y yo fui quien pregunté á Antonio Gomuna sobre si era cierto que en la casa habia reuniones contestandome afirmativamente. La rectificación soy yo que la tengo suspendida, máxime estos dias que por causa de los actos caciquiles del Gobernador y su séquito ha tenido Vanguardia- Balear, que alzar bandera y hacer ver al pueblo que no todos los mallorquines bebian y comian en casa del Gobernador o en casa Socías.

Si insisten en tu rectificación saldrá pero yo aconsejo que depongas tu actitud máxime despues de leída tu carta de hoy. En Artá parece ser que despues de la retirada de Morell se han alzado varios partidos; el Blanista no Maurista puesto que Blanes á mi entender no puede ser Maurista en Artá y gubernamental en Palma. El idóneo capitaneado por Bartolomé Servera (Pericás) de Manacor y representado por las potencias en Artá Guillermo Tous- Antonio Gili y Bartolome Esteva- y el liberal capitaneado por Antonio Lliteras y representado en Artá por Antonio Esteva y Juan Moros. Pues bien, primo, pregunto yo si entre tantos partidos todos ellos capitaneados por forasteros no puede haber el nuestro el regionalismo capitaneado por un artanense de pura cepa?. El proponerme á mi es ridiculo puesto que ninguna condicion para jefe poseo; el mas indicado eres tu, pero con formalidad. Yo soy con vosotros y incondicionalmente á vuestras órdenes. Los mauristas verdaderos de Palma, dicese que han ofrecido un puesto en las próximas elecciones municipales á los regionalistas y segu-

¹⁹² (2010), "La Nostra Terra, revista mensual de literatura, art i ciències", IEC i El Gall Editor, Edició Fac-símil, cinc volums, Palma. Volum 3, juliol-agost de 1931 n. 43-44.

¹⁹³ CIPDF, (2010), Correspondència: 1237.

ramente ocupará dicho puesto Antonio Quintana, quedando de esta manera dado el primer paso.

Piensa todas las cosas con formalidad y recapacita bien y manda a tu primo.

Miguel¹⁹⁴

18- V- 15

Las catalinas han llegado perfectamente.

Així doncs, l'apotecaria de Marxando fou també lloc de "reunions" dels regionalistes artanencs, els quals organitzaven freqüents vetllades entre 1907 i 1933. Segons Antoni Vives Riera (2008, p. 277) el representant artanenc fou el mestre Andreu Ferrer qui gestà el seu pensament polític durant els seus estudis de Magisteri a Palma, on coincidí amb Ferrà, però Ferrer partí cap a Ciutat l'any 1925, esdeveniment que situà Garcias i Font com el vertader portaveu de la zona de la Península de Llevant. Al *Llevant*, l'apotecari publicà diversos articles sobre les seves tendències ideològiques, signats amb el seu nom: 25 de març de 1922, n. 140 "Renovació. Els pressuposts dels regionalistes", Llorenç Garcias; 22 de juliol de 1922 n. 157 "Política catalana", Llorens Garcias; 23 de desembre de 1922, n. 178 "Els regionalistes de Mallorca", Ll. G. La Direcció de *Llevant* ja s'havia manifestat l'any 1919 en un article signat sota el nom de "Climent" en defensa de l'Autonomia (n. 62, 10 de febrer), tema sobre el que es seguiria escrivint durant tota l'existència de la publicació. Destaca la reivindicació autonomista de Garcias i Font a l'article "De l'enquesta. Opinió de Llorenç Garcias" (20 de març de 1919, n. 65), on també defensa l'ús de la llengua. Sobre aquest darrer tema es publicaren un seguit d'articles envers del mallorquinisme, als números 85, 94 i 95 a partir del 1920.

Com a dada complementària cal destacar, que a la biblioteca personal de Garcias i Font, trobam diversos exemplars de Francesc Cambó (1876-1947), cofundador de la Lliga Regionalista Catalana, propugnador de l'Estatut d'Autonomia i successor d'Enric Prat de la Riba. A més, i encara que els regionalistes mallorquins es posicionessin, en una primera manifestació (1916), apolíticament, foren al 1917, els mateixos actors que representarien el Centre Regionalista de Mallorca, partit que visqué dues etapes al voltant del 1917 al 1920 i del 1931 al 1936. Entre els seus ideòlegs i representants destacaren Joan Estelrich, Josep Sureda Massanet (1872-1944, ginecòleg qui entre 1915 i 1946 va ser president del Col·legi de Metges; és autor de diversos assajos), Guillem Forteza i Pinya, Bartomeu Forteza i Pinya (1894-1957, enginyer agrònom, poeta, traductor, narrador que va viure a Felanitx, on dirigí, durant 10 anys, l'Estació Enològica), entre altres i membres de l'Associació per la Cultura de Mallorca. La base ideològica dels regionalistes mallorquins (la recull Isabel Peñarrubia. 1991, p. 268-280, en la "teoria voluntarista de la societat mallorquina" i la "teoria naturalista sobre la nació i concepte de pàtria") d'influència del "pensament de Prat de la Riba i de Torras i Bages i comptà amb representants dins el catolicisme militant".

¹⁹⁴ CIPDF, Correspondència, 1237. Carta de Miquel Ferrà a Llorenç Garcias (Artà).

Poc temps abans de la proclamació de la República i segons el CIPDF, hi ha documents que acrediten la manca de salut de Garcias; i paral·lelament, la seva participació en la fundació del Centre Autonomista de Mallorca¹⁹⁵ el 3 de juny de 1930 (Mir, 1990, vol. II), que defensarà la federació del pobles hispànics durant la Segona República i la seva implicació amb l'*Exposició de Propaganda d'Higiene Social a Mallorca*, celebrada de l'agost al desembre de 1930 a Ciutat i a Artà, corresponen a accions d'ideologia avançada dins del moment històric. Es conserva correspondència personal entre Garcias i Antoni Rosselló (1870-1945) del Centre Autonomista de Palma.

També ens consta documentada la signatura de Garcias en el document de Resposta als Catalans, publicada dia 14 de juny de 1936 a *La Publicitat* de Barcelona (Mir, 1990, vol. II), on es reafirmava la fraternitat entre els pobles de parla catalana i la defensa de la seva identitat. Alguns firmants mallorquins tant d'aquesta carta com dels implicats amb el Centre foren afusellats durant la Guerra com fou el cas d'Emili Darder, entre d'altres. Però al mateix temps:

El regionalisme "sui generis" que defensaven [els carlistes], en basar-se en la recuperació d'institucions antigues i en compatibilitzar la defensa de l'ús del català i la veneració de les tradicions del país amb una aferrissada reivindicació de la "nació espanyola", havia possibilitat des de la primera dècada del segle i durant l'època en què D. Jaume fou el "pretendent" carlí (1909-1931), una coincidència política amb la Lliga Regionalista que es palesà fonamentalment en col·laboració electoral. Amb un substrat ideològic com el que acabem de citar, no ens ha d'estranyar que, després de l'adveniment de la República –amb la seva voluntat laïcista, tarannà anticlerical i voluntat de reforma social–, la Comunidad adoptés progressivament una actitud contrària al règim. Actitud que aviat inclouria la lluita per la seva destrucció.

[...] Respecte de l'autonomia, després d'un posicionament inicialment favorable a l'Estatut, manifestat en la demanda del vot afirmatiu en el referèndum del 2 d'agost de 1931, la gestió de centre-esquerra de la Generalitat portà l'organització carlina a distanciar-se de l'autogovern realment existent. Per últim, podem veure també el canvi de línia dels carlins en l'activitat conspirativa que iniciaren ja des dels moments inicials de la República. Activitat que augmentaria de grau, com veurem, a partir de 1934. A causa de l'actitud opositora i a aquesta activitat, sovintejaren durant els primers anys republicans els tancaments de centres carlins, les suspensions de la seva

¹⁹⁵ (2010), "La Nostra Terra, revista mensual de literatura, art i ciències", IEC i El Gall Editor, Edició Fac-símil, cinc volums, Palma. Volum 3, juliol-agost de 1931 n. 43-44; A la BIBLIOTECA BARTOLOMÉ MARCH es troba el "Programa Municipal aprovat per aclamació en la Assemblea dels Partits Autonomista y Regionalista" editat en format de fulletó: Palma 20 de març de 1931, Estampa de la Llibreria Politécnica, Palma. Aquest fou aprovat per aclamació en l'Assemblea dels partits Autonomista i Regionalista de Mallorca amb data de març de 1931 amb vistes a participar a les pròximes eleccions municipals de Palma. El programa plantejava propostes sobre la morfologia i dinàmica urbana (canalització del transit i de les aigües, urbanització de barris, creació d'un passeig marítim, pavimentació dels carrers,... mantenint sempre el mínim de destrucció del patrimoni artístic); una política sanitària (construcció de dispensaris assistencials); cultural (millorament dels edificis escolars); i econòmica (activant el treball dels empleats municipals en el foment de solucions higienistes i de desenvolupament tecnològic).

*premsa i la detenció d'afiliats. Però la seva participació en el cop fou possible només després d'un estira i arronsa que durà fins poc abans de l'aixecament.*¹⁹⁶

A la vila d'Artà, amb el triomf del centredreta el novembre de 1933, queda trencada la república esquerrana i laica sota la presidència de govern d' Alejandro Lerroux García, (1864-1949), iniciant-se una etapa d'incertesa i de revolució. L'Aliança Obrera convocà una vaga general el 6 i el 7 d'octubre del 1934 en contra del govern de José María Gil Robles y Quiñones de León (1898-1980), (polític i advocat espanyol cap del partit Confederación Española de Derechas Autonomas, CEDA). La vaga no tingué gaires repercussions, ja que entre la denuncia del batlle d'Artà, el 29 d'octubre de 1934, al Jutge Municipal, on s'acusava de certes conductes sospitoses amb noms i llinatges i les noves censure de premsa i d'ordre públic, es silenciava qualsevol tipus de revolta. Com a conseqüència, el desembre del mateix any, les Societats Obreres foren clausurades i el 25 de gener de 1935 es declarà l'Estat de Guerra i d'Alarma a la vila. Malgrat tot, l'atur i la necessitat de reestructurar la propietat rural enfront dels impostos i les deutes del pagès donen compte de la insistència de l'Aliança Obrera en organitzar un projecte en contra dels latifundistes. Dia 7 de març de 1936, un mes després del triomf de l'Estat del Front Popular, el governador civil Isidro Liarte ordenava la suspensió immediata del batlle i dels regidors de l'Ajuntament i la formació d'una Comissió Gestora que controlés el descontent¹⁹⁷. Esclatada la Guerra, dia 15 d'agost de 1936, s'informà a la Comandància Militar d'un atac imminent per part dels republicans menorquins amb contacte amb els llevantins. Les autoritats de Mallorca tenien coneixement de les intencions republicanes, les quals foren emeses per Ràdio Barcelona. Al dia següent les forces republicanes dirigides pel comandant Alberto Bayo (1892-1967)¹⁹⁸ desembarcaven a Portocristo amb la intenció de consolidar l'ocupació d'una zona que anés de Cap Vermell a Capdepera fins al Port de Manacor. La Guerra és va fer evident quan la contraofensiva nacional dictà bombardejos a l'exèrcit d'aviació de les forces italianes sobre Artà, el 31 d'agost de 1936. Segons Picazo, Garrido i Alzamora (2007) fou el Puig de Son Corb el punt de major valor estratègic i la batalla, no

¹⁹⁶ THOMÀS, 1992, p. 22-23.

¹⁹⁷ PICAZO, GARRIDO i ALZAMORA, (2007), p. 92.

¹⁹⁸ **BAYO i GIROUD, ALBERTO (Cuba, 1892- 1967)**. De pare espanyol i mare cubana. Va estudiar uns anys en els EE.UU i a Espanya cursà estudis militars. L'any 1915 va obtenir el títol de pilot militar a l'Escola d'Aviació Militar de Madrid. Va participar en la campanya de Àfrica, sense formar part del grup d'aviadors que en aquella època van donar renom a l'aviació espanyola, va compartir les idees progressistes i republicanes. A Barcelona, en els primers dies de l'alçament de la Guerra Civil, va col·laborar per evitar el triomf dels rebels. La seva principal acció hauria estat preparar i comandar l'expedició que va desembarcar a Mallorca l'agost del 1936. El 1939 es va exiliar residint a diferents països i exercint activitats relacionades sempre amb la docència. Instal·lat a Mèxic, va tenir al seu càrrec una càtedra en l'Escola d'Aviació Militar i intervingué en alguns esdeveniments de diferents països centreamericans. L'any 1955 va conèixer Fidel Castro i Ernesto Guevara, amb els quals inicià una estreta col·laboració. Es traslladà a Cuba a bord del "Granma" per a participar en la lluita guerrillera de Serra Mestra on, sens dubte, va poder posar en pràctica les seves teories sobre aquesta classe d'activitats, de les quals es considerava un especialista. Va escriure dos llibres sobre les seves contribucions en accions de Guerra: el primer *El meu desembarcament a Mallorca*, en el qual conta tot el succeït en aquesta expedició i el segon llibre *La meua aportació a la Revolució Cubana*. Bayo va ser ascendit a comandant, la més alta graduació de l'exèrcit cubà.

tan sols repercutí en múltiples morts, sinó que, a més, la retirada de Bayo dugué a la captura i execució de milicians i milicianes. Del 1937 a 1939 fou, doncs, la fam i la por el que mantingué els artanencs en silenci.

Durant la Guerra Civil, Garcias i Font estigué a Barcelona¹⁹⁹. Foren diverses les causes del seu ingrés al Frenopàtic de les Corts, on s'hi establí des del 10 de juny de 1936 al març de 1939.

Fou gràcies al diagnòstic del doctor Joan Alzina qui aconsella, en un telegrama amb data de 6 de juny de 1936, l'ingrés de Garcias al Frenopàtic de les Corts de Barcelona²⁰⁰ per qüestions nervioses, sabem que Garcias hi romangué en situació oberta i exercí algunes activitats. D'aquesta estada a Barcelona es conserva el carnet de la Confederación Nacional del Trabajo²⁰¹ amb data de 26 de maig de 1937 i número de registre 159, dins el Sindicat de Sanidad e Higiene i a la secció de Tècnic Farmacèutic. Així doncs, és pot dir que Garcias possiblement desenvolupà tasques d'apotecari en l'Institut o en altres llocs de Barcelona durant la Guerra Civil²⁰². A més, es conserven, al Catàleg, múltiple correspondència entre ell i la infermera M. Dolors Mas Tayà, recordant les excursions que feren durant aquests anys. Per altra banda, és molt possible que Garcias i Alzina es protegessin mútuament tenint en compte que el gabellí fou empresonat, l'any 1938 (fins el 23 de desembre de 1938), al Buque Prisión Argentina ja que, encara que catalanista fins a la dècada dels anys 20, derivà a una ideologia més conservadora des de abans de l'inici de la Segona República. Respecte d'aquesta relació cal referir-nos a la informació que ens ha arribat per via oral sobre l'existència d'una carta de retorn a Mallorca i que no es troba, on es fa valer el testimoni d'Alzina quant a la participació de Garcias dins del "Grupo de Información Secreta Concepción", grup d'espionatge que treballava a favor de l'Espanya Nacional, amb la recopilació d'informació i on Alzina hi participà activament²⁰³. En aquest punt també cal

¹⁹⁹ MOLINS, ROSSELLÓ I CONESA, (2007), p. 103.

²⁰⁰ CIPDF, Correspondència.

²⁰¹ ARXIU PRIVAT de Ferran Garcias i Truyols. A l'Espanya republicana l'afiliació de qualsevol treballador a un sindicat es feu obligatori i a Catalunya tots els farmacèutics es veren obligats a afiliar-se a la CNT, d'acord amb la documentació no extraviada que es troba en els arxius històrics del Col·legi de Farmacèutics de Barcelona.

²⁰² El Col·legi de farmacèutics de Barcelona informa que:... *No vol dir que el senyor Garcias no hagués figurat com a col·legiat ja que durant la guerra civil els arxius col·legials van ser destruïts i la informació que contenien només va poder ser recuperada en part...* Andreu Martí, Departament de Secretaria, Col·legi de Farmacèutics de Barcelona.

²⁰³ PELÁEZ, MANUEL J.; ZAMBRANA MORAL, PATRICIA (2007). "Más Noticias Sobre la Depuración Política Universitaria de Catedráticos de Derecho en España (1936-1943)". En: *Revista de estudios histórico-jurídicos*, 29, p. 465-480; i THOMÀS, JOAN MARIA (1992). *Falange, Guerra Civil, franquisme. FET y de las JONS de Barcelona en els primers anys del Règim Franquista*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 78. Aquesta última combinava les tasques d'informació militar amb la recopilació de dades amb vista a la repressió que s'hauria d'exercir un cop es conquerís el territori. Les seves fonts eren les informacions subministrades pels refugiats, els buidatges de la premsa catalana republicana i estrangera, els interrogatoris de presos i l'ús dels serveis d'enllaços i d'informadors que tenia situats a l'interior de Catalunya. [...] Amb les dades reunides, a més, els tradicionalistes catalans confeccionaren un important arxiu "constituido por muchos miles de fichas, casi todas de primera fuente", del qual, com veurem en el proper capítol, lliurarien còpia al ministre de Orden Público del primer govern de Franco, general Severiano Martínez Anido.

relacionar l'amistat de Garcias amb Josep Quint Zaforteza Amat qui en aquells moments desenvolupava el càrrec de President de la Diputació de Balears. Així doncs, el carnet d'afiliació a la CNT fou la targeta d'entrada per poder sobreviure durant els anys de la guerra a la zona republicana, desenvolupant algunes tasques d'apotecari.

Al CIPDF es conserva una carta amb data de 24 de febrer de 1938, de Manuel Lobato (val·lisoletà) dirigida a la família de Garcias, on els informava de la seva localització i bona salut. En tots aquests esdeveniments es molt possible que Garcias es mantingués a cavall entre ambdues tendències regionalistes, una més dretana i l'altre de caire social, i que esdevindrien, a partir de 1934, clarament contraposades. El catalanisme defensat sempiternament per Garcias esdevingué la plataforma social on la religió marcava la línia conservadora. Amb amics a ambdues bandes, queda palès al final el seu posicionament al costat del bàndol més dretà com a conseqüència de la primacia de la seva fidelitat cristiana i per damunt de qualsevol altre posicionament.

... En arribar les eleccions del febrer de 1936, els carlins continuaren demanant la formació de candidatures unitàries entre la dreta i l'extrema dreta. I aquesta vegada la Lliga, davant la creixent polarització de l'espectre polític en dos blocs antagònics, de dreta i d'esquerra, n'acceptà la realització.

*[...] Pels voltants del 19 de juliol de 1936 el carlisme era a Barcelona –com producte de la política engegada des del 1934– el partit ultradretà amb una major milícia.*²⁰⁴

4.3.- El projecte de l'Escola Nova i el mètode Montessori.

La renovació educativa a les Balears s'inicià amb la creació de la Inspecció Provincial d'Instrucció Pública, aprovada l'any 1849 pel Govern Central, fou quan s'establí oficialment el càrrec d'Inspector d'Educació. Una altra dada important és l'any 1856, quan el Govern moderat impulsà la llei reguladora de l'ensenyament coneguda sota el nom de Ley Moyano, que incorporà part de *Proyecto de Ley de Instrucción Pública* (9 de desembre de 1855) i que fou elaborat pel Ministro de Fomento Manuel Alonso Martínez (1827-1891). La nova llei implantava l'educació primària obligatòria per a tothom amb la consegüent reestructuració de l'espai escolar. La finalitat era cobrir les necessitats bàsiques d'escolarització en base a l'alfabetització de tothom. La marxa de la llei esdevingué un problema a les regions on el bilingüisme fou i és una realitat social. Els regionalistes foren als Països Catalans els impulsors de l'adaptació del nou projecte envers a la normalització de la llengua autòctona dins l'ensenyança entrat el segle XX. Respecte d'això hem detenir en compte que l'obrer i el pagès, el 80% de la població, no tan sols no sabien ni llegir ni escriure sinó que es comunicaven en llengua vernacla. En aquest plànol la implantació de la nova llei esdevé problemàtica: impulsada per un govern centralista, conservador i castellanitzant recolzat a l'Illa per les antigues famílies terratinents i per part d'un sector de les institucions eclesiàstiques, comunitats íntimament relacionades fins aleshores. L'any 1902 el compte de Romanones, Álvaro de Figueroa y Torres (1863-1950), ministre d'Instrucció Pública i Belles

²⁰⁴ THOMÀS, 1992, p. 29.

Arts, qui havia incorporat els sous dels mestres als pressupostos estatals, decretà la prohibició de l'ensenyament de la única assignatura que s'impartia en català, el catecisme, i que aviat fou instruït en castellà²⁰⁵. Manuel Allendesalazar y Muñoz de Salazar (1856-1923), substituït de Romanones, és qui al poc temps reimplantà el català al catecisme que es duia aplicant des de mitjans del segle XIX.

La Mancomunitat Catalana intervingué

*El 1916 la Diputació de Barcelona dotava la creació d'un Seminari-Laboratori de Pedagogia en el si de l'Institut d'Estudis Catalans, que organitzà el 1918, i la seva direcció fou confiada a la mateixa Maria Montessori, que es traslladà a viure a Barcelona. El laboratori comptà amb la col·laboració d'Antoni Batlle, Joan Alzina i Melis i Lluís Folch i Torres. Montessori hi romangué fins al 1921, any en què diferències amb la Diputació portaren a la seva renúncia. Paral·lelament, fou creat el Seminari de Filosofia i Psicologia sota la direcció d'Eugeni d'Ors, el qual derivà en el Laboratori de Psicologia Experimental, també adscrit a l'IEC, creat per a donar suport científic a la renovació pedagògica, una de les peces clau de la política cultural de la Mancomunitat.*²⁰⁶

A Artà els regionalistes no dubtaren en defensar i implantar l'anomenat Projecte de l'Escola Nova²⁰⁷. Encara que no es conservi correspondència respecte d'això al CIPDF, Joan Alzina i Melis degué ser el filtre informatiu d'aquests nous projectes ja que desenvolupà diferents càrrecs a la secció pedagògica de la Diputació de Barcelona, entre 1917 i 1923 i treballà al Seminari de Pedagogia de l'IEC amb Montessori fins l'any 1921. Per altra banda, entre 1909 i 1919 trobem correspondència al CIPDF entre Garcias i Andreu Ferrer, el "mestre sacristà".

*Sr. Llorens Garcies Font
S. Cristófol 27 Maig de 1909*

Amich inolvidable: Per fi ets romput el silenci y te ets tirada la peresa à darrera per escriurerme quatre mots y segóns veig es estat à causa de la empenta que feís

²⁰⁵ FERRER, MIQUEL, (1977), *De la fundació de la Lliga Regionalista a la Primera Guerra Mundial (1901-1918)*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, Col·lecció Episodis de la Història.

²⁰⁶ GONZÁLEZ-AGÀPITO, 2002, p. 170-171.

²⁰⁷ ESCOLA NOVA (1890): neix com a reacció als mètodes utilitzats fins aleshores. Tipus d'escola derivat del moviment de renovació escolar i pedagògica que portà aquest mateix nom, iniciat al final del s. XIX per A. Ferrière i desenvolupat al primer terç del s. XX als països europeus de democràcia formal (França, Bèlgica, Itàlia, el Regne Unit i Suïssa) i àdhuc als USA. Tingué com a organisme bàsic el Bureau International des Écoles Nouvelles. Constituï alhora una superació de l'ensenyament autoritari tradicional i una adaptació a les noves necessitats i concepció del món de la burgesia liberal. En el si del moviment foren experimentats diferents mètodes pedagògics (Montessori, Decroly, Freinet, Dewey, etc) sempre fonamentats en l'activitat de l'infant. El tipus d'escola que se'n derivà rebé el nom d'escola activa. Introduït als Països Catalans a partir del 1901, el moviment *escola nova* s'estengué ràpidament amb la creació d'una sèrie d'escoles privades i posteriorment amb l'impuls de la Mancomunitat de Catalunya i de l'Ajuntament de Barcelona s'incorporaren algunes de públiques. El 1936 assolí caràcter oficial amb l'establiment del Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) (1936-1939) amb l'aquiescència dels governs de la Generalitat i la República

aquests temps per dur à cap l'obra que una altre temporada à jo y à tu tant mos en-calentia l'oreya. Estich content de que hajan comensat de debó: pero no sé si he de tenir esperança de que caminen; dius que son 28, nombre mes que suficient per comensar. No mes tench por que al poble li falta preparació, educació, coneixement de causa, qualitats que son necessaries p'el bon funcionament d'aquestes societats. Me tem que el personal amb que contan tenga una idea acabada de lo que es Regionalisme y Nacionalisme, de que aquest personal sia constant, que ho sien tots, en una paraula, perque per esser constant fins à la fi, l'impuls principal es coneixer bè el fi que's proposan y convertirse en fervents apòstol d'aquella idea y no torcerse may, ni per res.

Sobre axó de darvos conferencies, tu be sabs fins a n'aquin punt arriban les meves qualitats y fins abont arriba el meu coneixement de la materia, pero tant m'agrada axó, en som tant partidari del Nacionalisme ó regionalisme ó autonomia ó lo que li vulgam dir, (que això de noms no fa ni desfá) que estich pronte à darvos una serie de conferencies aquest estiu sobre aquests punts à fi d'animar, despertar i instruir al poble en aquestes idees y engrossar les files de la nostra societat y dich nostra perque me poden apuntar desde are com à soci. A veure si aguantan al menys fins que jo venga y allavors ja mirarem entre tots dos de darli un bon impuls. Jo, en aquest temps en tench molt de feyna ,ara estic preperant un dicurs que he de fer debes S. Juan al Ateneu Popular Mahonés sobre Els Poetes Mallorquins, pero així mateix trobaré un poch de temps per arreglar quatre notes per les vostres conferencies. À lo que han de anar mes a instruir y educar al poble, perque jo qui el conech sé que está incapacitat per secundar aquest moviment per falta d'educació sana.

Jo m'estich ara estudiant uns nous metodes de educació nova, estil nortamericá que ni ha enviats en Juan Bardina director de la Escola de Mestres de Barcelona, y tot per educar mellor al poble d'Artá, cuant hi estiga de mestre.

Sobre el nom Ferrux, m'agrada molt y voldria limitasen à ell, que lluita ardorós ab la boirada y alzant son cap en l'aire, domina gallart tota la encontrada així surti-gueu voltros damunt aquests altres rebrols socials que m'anomenis.

En cuant a les fotografies ara no'n faig cap perque vaig deixar les formules a Artá. Sobre tot per l'exposició serán mellors Artá. Enviam a dir com marxa la cosa y si el reglament es el mateix nostro. Que vaja be. Enavant sempre. Adeu. Un abraç de ton amich.

Andréu Ferrer.²⁰⁸

En aquestes cartes del CIPDF es tracten també altres temes com és la crítica al sistema educatiu quant a l'ús de la llengua, sobre el cunerisme al sector dels mestres o sobre la necessitat de reformar l'edifici escolar ja des de l'any 1913²⁰⁹. La primera reivindicació esdevingué un nexa d'unió entre regionalistes i els partits d'esquerres, també a Artá; al mateix temps, i quant a la segona, situà als creients en una cruïlla res-

²⁰⁸ CIPDF, Correspondència, 1235. Carta d'Andreu Ferrer (San Cristòfol, Menorca) a Llorenç Garcias (Artá), el 27 de Maig de 1909. Carta on el mestre Ferrer li explica que durà a terme una sèrie de conferencies a Artá, a l'estiu, destinades a instruir i educar al poble dins les idees nacionalistes- regionalistes. Ambdós varen ésser els representats més actius del Regionalisme a Artá.

²⁰⁹ CIPDF, Correspondència, 1228 i 1265.

pecte de l'Església i a aquesta darrera respecte de l'Estat. Les tensions s'accentuaren causant l'endarreriment de les aplicacions legals de la nova escola pública que també implicava a l'Ajuntament del Municipi d'Artà amb la demanda d'un nou espai. L'interès de Ferrer per tornar a Artà per desenvolupar els seus coneixements i impulsar canvis és una constant que es manifesta a la correspondència i que no es realitzarà fins el 1915 i durarà fins el 1925, sent la seva estada de gran productivitat.

Garcias i Ferrer foren contactats per l'inspector d'educació (1914-1936) Joan Capó Valls de Padrinas, qui organitzà, des del Museo Pedagógico Provincial de las Baleares (1918-1939), el "Curs de Perfeccionament per a mestres de Balears" celebrat a Lluc l'agost de 1919 i on hi participaren ambdós artanencs²¹⁰. Capó, a qui Garcias podia ja conèixer per les seves relacions amb la Granja Enològica de Felanitx (1917-1919), o per mitjà de Ferrer, també mestre i en contacte amb l'Escola Normal, es dirigí als artanencs, l'any 1919 via correspondència, manifestant la seva lluita en l'aplicació dels nous models a l'ensenyança. El "Curs de Perfeccionament" fou molt important ja que aglutinà la participació de molts d'ensenyants i científics de l'època i en conseqüència esdevingué un èxit d'assistència. Llorenç Garcias dirigí juntament amb Bartomeu Darder Pericàs l'excursió al Torrent de Pareys, encarregant-se un de la part botànica i l'altre de la geològica²¹¹. Garcias també impartí lliçons d'entomologia com consta a la carta de nomenament de l'1 d'agost de 1919

CURSO DE PERFECCIONAMIENTO

Lluch- Felanitx—1919

En atencion a las dotes que concurren en V. y al cariño con que ha acogido la invitacion que le hemos hecho para coadyuvar el mejoramiento intelectual de los Maestros de Baleares, ha sido V. nombrado Profesor de este Curso de Perfeccionamiento y encargado de las lecciones de BOTANICA Y ENTOMOLOGIA, que se daran en Lluch el dia 9 del actual a las seis de la tarde y dia 10 como Director de la excursion.

Palma 1 de Agosto de 1919

El Inspector de l. Enseñanza

Juan Capó²¹²

Sr. D. Lorenzo Garcias Doctor en Ciencias

El contacte entre els tres "activistes" es perllongà en el temps. El mes d'abril de 1922 (*Llevant*, n. 145) el felanitxer visitava Artà acompanyat de Mr. Sluys, pedagog belga, i la seva esposa Ms Baems, inspectora de treballs manuals de Barbante. Per altra

²¹⁰ També hi participaren Guillem Colom i Emili Darder, entre d'altres.

²¹¹ GARCÍAS FONT, LLORENÇ, (1922), "Contribució a la Flora Balear VIII: Lluc-Torrent de Pareys. (Mallorca)", *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* (ICHN), Barcelona.

²¹² CIPDF, Diversos n. 1281. Carta de Juan Capó (Palma) a Llorenç Garcias (Artà,) amb data de l'1 d'Agost de 1919. El senyor Capó sol·licità la participació de Llorenç Garcias com a professor de Botànica, en el "Curs de Perfeccionament per a Mestres Balears", organitzat pel mateix Capó des del "Museo Pedagógico Provincial de las Baleares"

banda, ens consta, segons l'article publicat a *Llevant* amb data de 15 d'agost de 1920, "Una obra notable" (n. 97, p. 1 i 2, signat A.F., Andreu Ferrer), un viatge a Barcelona on es visità l'exposició de la Universitat Industrial. La influència d'aquest viatge es reflecteix a l'octubre de 1921 quan a l'escola femenina de les germanes de la Caritat d'Artà posaren en marxa *la direcció del col·legi a l'estil més modern*²¹³ inaugurant-se un nou espai escolar amb mobiliari del sistema de la doctora Montessori (1870-1952): una escoleta. Una altra iniciativa on es demostra l'interès per fomentar el coneixement com a font d'avenç social fou en l'expedició de mestres illencs a l'Institute Jean Jaques Rousseau de Ginebre, Suïssa, el 27 de juny de 1925. Aquesta expedició fou organitzada per l'inspector Joan Capó com a resultat d'un camí iniciat en la necessitat social d'aplicar noves tendències i on probablement intervingueren en el seu impuls tant Ferrer com Garcias. Andreu Ferrer participà en el viatge, entre d'altres²¹⁴.

La situació escolar a la vila d'Artà al voltant dels anys vint s'estructurà en les següent institucions: la de les germanes de la Caritat; l'escola de pàrvuls per nins i nines, ubicada a Can Morey; l'escola de l'Ajuntament que cobria l'ensenyament infantil gratuït per nins; l'escola de l'amo en Jaume de Son Real, al carrer Bellpuig; i l'escola del convent de Sant Antoni de Pàdua (1899), ocupats de preparar els alumnes masculins pels exàmens de batxillerat. El mes de maig de 1924 s'inaugura l'escola Parroquial de pàrvuls de Santa Catalina. Aquest acte fou presentat pel canonge Joan Rubí (Rubí Barceló, 1882-1961, religiós qui fou organista del convent d'Artà al 1897) i incloïa nou mobiliari del sistema Montessori²¹⁵ i professors contractats i religiosos. Aquesta escola, enfocada a cobrir la primera ensenyança de nins i nines, fou un projecte iniciat l'any 1922 com s'anuncia al n. 169 de la revista *Llevant*, i la primera que segueix els qüestionaris estatals d'Ensenyança, tant a nivell curricular com de salubritat de l'edifici.

Pel que fa a l'aplicació de les lleis a la vila d'Artà, fou gràcies a les intervencions de Josep Sureda i Blanes, qui dirigí les sol·licituds de subvencions al subsecretari del Ministeri d'Educació, senyor Morente i Tormo amb qui mantingué converses durant la seva estada a Madrid i des d'Astúries, com s'inclou al CIPDF²¹⁶ entre la correspondència mantinguda amb Garcias i Font durant el 1930 i el 1931. Gràcies a aquestes subvencions s'aconseguien diners per a l'adquisició d'un terreny adequat amb vistes a fundar l'Escola Graduada del poble²¹⁷. És a dir, des de fora de l'Ajuntament Garcias i Font participà en l'impuls de qualsevol iniciativa que signifiqués "modernització", empenyent les institucions comarcals a legalitzar les noves lleis. La realitat esdevingué lenta: l'Ajuntament d'Artà anunciava al *Llevant* de gener de 1923, la importància de la regulació d'escoles públiques municipals²¹⁸ i l'assistència obligatòria de tots els in-

²¹³ *Llevant*, 15 d'octubre de 1921, número 123.

²¹⁴ DELGADO MARTÍNEZ, M. ÀNGELS, (2009), *Margalida Comas Camps (1892-1972) científica i pedagoga*, Conselleria d'Interior Innovació i Justícia del Govern de les Illes Balears, Palma, La Ciència a les Illes Balears, 9, p. 571 i 595.

²¹⁵ *Llevant*, 31 de maig de 1924, n. 256.

²¹⁶ CIPDF, Correspondència 1250 i Diversos 1299 i 1300.

²¹⁷ CIPDF, Diversos 1299 i 1300. Les sol·licituds per la demanda de subvencions foren també presentades per Sureda en referència a la gestió del Museu Regional d'Artà, Correspondència 1244.

²¹⁸ ARXIU MUNICIPAL D'ARTÀ, Expedient 3372.

fants de la vila amb reglament d'amonestació al número de juliol de 1924. Així doncs, fou durant la batllia de Sureda i Blanes a Artà, del novembre de 1926 al febrer de 1927 quan es compraren els terrenys a la costa de Sant Salvador amb vistes a aplicar les següents regulacions: solar a les afores del poble i amb jardins on els infants poguessin gaudir de l'esbarjo; el projecte de l'edifici seguiria una estructura arquitectònica amb entrades de llum natural i una ventilació adequada. L'Ajuntament posà la primera pedra el 1928, encara que no s'inaugurà fins l'any 1934, en substitució de l'escola parroquial de Santa Catalina i durant la batllia de Pedro Gil Sureda²¹⁹ (1886-1954). Al CIPDF està documentat que el març de 1930 Sureda envià una carta a Garcias on tractà l'arribada de Joan March Ordinas (1880-1962, empresari i polític) i la seva disponibilitat per subvencionar la construcció de l'edifici escolar i el de la Sala del poble²²⁰, intrusió que es descartà per la mala fama del nouvingut. L'Escola Graduada funcionà del 1934 al 1968 com a entitat nacional centrada en l'ensenyament de primària i organitzada en quatre seccions segons edat i gènere.

“Aspectes del problema escolar” (sense signatura) publicat a *Llevant* dia 10 de setembre de 1930, n. 507, p. 1.

Entre les iniciatives regionalistes per combatre l'analfabetisme cal anomenar la creació del Centre de Lectura abans esmentat i de la Biblioteca (premsa nacional i local) de l'Associació Minerva. A més, i comptant amb la col·laboració de l'Ajuntament, s'organitzaren concursos escolars, com anuncià la revista *Llevant* (maig de 1926), on Garcias i Font participà com a jurat dels Premis Antònia Sancho (temes d'Història de Mallorca). Aquests esdeveniments significaven que l'Església ja no era un pilar fonamental dins l'educació, sinó que s'encaminava a ser una opció de caire ideològic. Els pares terciaris franciscans culpaven als regionalistes de donar més importància a l'ús de la llengua autòctona i en conseqüència de l'alfabetització del poble dins l'ensenyança obligatòria que a la religió, i en quant a les tensions amb els republicans de la vila²²¹. Garcias també mantingué correspondència, l'any 1932, amb José M. Capdevila (1892-1972)²²², de *El Matí* (Barcelona), en relació amb la nova organització de les escoles de jesuïtes en substitució de les tancades pel Govern.

²¹⁹ ARXIU MUNICIPAL D'ARTÀ, Expedient 3372.

²²⁰ CIPDF, Correspondència n. 1251; Diversos, n. 1300.

²²¹ B.R.G., “Apuntes para la Història de Artà”, *El Heraldo de Cristo*, n. 636, març de 1963.

²²² **CAPDEVILA I BALANÇÓ, JOSEP MARIA: (Olot 1892 - Banyoles 1972)**. Fou un humanista cristià que es mantingué de ple en l'esperit tomista de la *philosophia perennis*. A diferència de Hegel i Benedetto Croce, que circumscriuen l'estètica a la teoria de les arts, Capdevila veu en l'estètica una filosofia de la bellesa, lligada als conceptes de veritat i bé. Segueix, en això, el pensament de Jaume Serra Hünter i de l'Escola de Barcelona, hereva de l'escola catalana del sentit comú, oberta al diàleg entre la ciència i la fe. En les reflexions sobre la crítica, Capdevila efectuà una subtil distinció entre la veritat històrica i la veritat artística, a l'interior de la qual situà la veritat poètica. Considera que les obres d'art i de literatura porten cadascuna d'elles la seva veritat. Justament una de les tasques del crític és discernir aquesta veritat a través de l'exegesi del text, basada en un doble criteri: estètic i ètic. Agafant els clàssics medievals com a referent, féu una sèrie d'aportacions a la literatura catalana: revaloritzà la prosa de Verdaguer, estudià Maragall (l'estètica, la crítica i la poesia), divulgà a Catalunya l'obra de Costa i Llobera i Joan Alcover, estudià la narrativa de Ruyra -i en reivindicà la poesia- i assenyalà la importància de Carner en la dignificació del llenguatge urbà. Finalment, amb la consciència de formar part d'una nova generació, exercí un cert mestratge en amics i condeixebles: Riba, Sagarra, Carles Soldevila. Per avatars de la vida Capdevila optà per divulgar els seus ensenyaments a

“EL MATI”
DIRECCIÓ

Barcelona, 25 Febrer de 1932

Sr. Llorenç Garcias
Artà

Distinguit senyor:

Acabo de rebre la seva atenta lletra del 24 del corrent. Sé que els pares dels alumnes dels jesuïtes estant organitzant escoles per a substituir les que el Govern ha tancades. No sé si també organitzen les d'ensenyament primari; només estic segur de les de batxillerat. Els informarà detalladament, el Sr. Lluís Jover Nunell, Diputació 292, 2on.

Disposi sempre del seu amic i servidor,

*Josep Maria Capdevila*²²³

Avui dia l'Institut d'Educació Secundària d'Artà duu el nom de Llorenç Garcias i Font. Es pot pensar que aquest homenatge no és tan sols per la seva tasca científica i/o de promoció, foren i són molts els artanencs interessats en el desenvolupament de la cultura, si més no, Garcias visqué i treballà sempre per i des del seu poble nadiu.

4.4.- Museu Regional d'Artà. (Amb la col·laboració de Maria Àngela Garcias Truyols)

La concreció del Museu Regional d'Artà respon a molts de factors que coincidiren en el temps i en l'espai. Per una banda, com defineix Damià Pons (2007), la dècada de 1890 és una etapa de desenvolupament del moviment cultural a Catalunya²²⁴, quan es

través de la premsa (*La Paraula Cristiana, El Matí, ...*). Interessat en l'expansió de la cultura, publicà manuals i reculls antològics, entre els quals sobresurt l'antologia lírica, on proposa una sèrie de poetes que han passat a formar part del cànon universal. Entre els llibres de crítica i estètica que publicà, destaquen *Poetes i crítics, Amics i terra amiga i Estudis i lectures*. CARRERES PEREA, JOAN, (2001), *Ideari i poètica de Josep Maria Capdevila*, Universitat Autònoma de Barcelona.

²²³ CIPDF, Correspondència, 1303. Carta de Juan M. Capdevila, director de “El Matí” (Barcelona), a Llorenç Garcias (Artà).

²²⁴ **MODERNISME (1885-1920)**. A finals del segle XIX sorgeixen a Europa tendències arquitectòniques que trenquen amb els criteris tradicionals i busquen noves formes d'edificar amb la intenció del segle XX, que donen gran rellevància a l'estètica. Aquest moviment és conseqüència de la Segona Revolució Industrial, que ha anat arrelant en diversos països, i dels avenços derivats d'ella, com l'electricitat, el ferrocarril i la màquina de vapor, que han canviat completament la forma de viure de la població i han originat un creixement de les ciutats, en les quals s'han anat establint indústries que regenten un nombre creixent de burgesos. El modernisme és, doncs, un estil urbà i burgès. A la vegada que es produeix el modernisme a Catalunya, es produeix a gran part d'Europa i a certs punts del continent americà. A Catalunya adquireix una personalitat pròpia i diferenciada, i es converteix en el modernisme probablement més desenvolupat. Tractava de recuperar la cultura catalana unida a una ferma voluntat de modernitzar el país. A més, la tècnica, les possibilitats constructives dels nous materials i la decoració hauran d'anar lligades a un estil modern i internacional. Allò que serà important serà assolir un caràcter unitari entre tècnica/forma/ornamentació. L'arquitectura Modernista a Catalunya no es va manifestar només en edificis residencials, sinó que es va expressar àmpliament també en edificis institucionals, religiosos, sanitaris i assistencials, educatius, industrials i, fins i tot, edificis d'oficines.

*manifesta un nivell de gran creativitat, i a la vegada, va duent a terme un procés d'èxit d'actualització mitjançant la incorporació de corrents estètics i ideològics europeus*²²⁵. Aquestes influències foren adquirides pels veïnats illencs i no tan sols es produí en el camp pictòric, arquitectònic, musical i literari; les consegüents corrents noucentistes (1906-1923)²²⁶ versaren també en la preocupació per conservar el patrimoni a partir del seu estudi i aquest cop dins d'un classicisme estilístic d'arrels renaixentistes²²⁷. Aquestes tendències es difongueren per mitjà de la celebració dels Jocs Florals (1869), de les Exposicions Internacionals a Barcelona (1888 i 1929) i en la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC, 1906).

Catalina Cantarellas (2006) parla de dues vessants quant a l'estat patrimonial de la Mallorca de finals de segle XIX. Per una banda, es polaritza una realitat feta no sols de passat sinó també de present amb una forta exaltació de l'Edat Medieval amb la figura de Ramon Llull i Jaume I; també s'introdueix un nou model urbanístic que es solucionarà l'any 1902 amb l'enderrocament de les murades de Palma i que té els seus antecedents en la Barcelona d'Ildefons Cerdà i Sunyer (1815-1876, enginyer de camins, canals i ports, qui reformà l'Eixample de Barcelona amb el conegut Pla Cerdà de 1859). Per altra banda, aquest sector conviu amb una filosofia costumista dins la

²²⁵ PONS, DAMIÀ, (2007), p. 23.

²²⁶ **NOUCENTISME.** És un moviment cultural, d'abast polític, que s'inicià a Catalunya aproximadament el 1906 amb la creació de Solidaritat Catalana i acabà el 1923 amb el cop d'Estat de Miguel Primo de Rivera. És la resposta moderada als plantejaments que havia promogut el Modernisme. El nom de Noucentisme va aparèixer per primera vegada en les gloses d'Eugeni d'Ors. D'Ors diu que noucentista és un adjectiu cronològic. Per altra banda, nou és el contrari de vell. S'inicia un segle nou, amb propostes de canvi noves que trenquen amb el que era vell. A diferència dels modernistes, els noucentistes arriben a materialitzar la conjunció de política i cultura. La burgesia està compromesa amb el catalanisme i la intel·lectualitat i accepta col·laborar en el projecte de transformació d'una Catalunya més autònoma. Aquesta idea d'autonomia competent va ser iniciada durant el Modernisme, però els postulats modernistes trencaven clarament amb les classes dirigents. Els noucentistes van entendre que sense la burgesia era impossible engegar un projecte com aquest. A nivell ideològic, el Noucentisme és una reacció en contra del liberalisme, el romanticisme, el naturalisme, el positivisme i el laïcisme. S'oposa a aquests moviments amb una exigència intervencionista en els afers públics, un renovat espiritualisme, i una major importància de la voluntat en contra de la dada més empírica. El Noucentisme coincideix més amb les doctrines més mediterraneistes que s'estan donant a França en aquell moment. Doctrines originades en primer lloc per l'École Romane i després per les aportacions de Cézanne i la retòrica classicista de l' "esprit nouveau".

²²⁷ **RENAIXENÇA** (1830-1880). L'estil de la Renaixença és proper al Romanticisme europeu, amb predomini dels sentiments, l'exaltació patriòtica i els temes històrics. La llengua emprada barreja cultismes i neologismes amb mots de la cultura popular. Els conceptes de llengua i pàtria queden equiparats per Herder en el romanticisme alemany. La Renaixença és consolidada al voltant d'una burgesia culta que troba en el romanticisme un interès pel propi passat. És reivindicada un passat gloriós durant la formació de les diferents nacions europees, a l'edat mitjana. En el transcurs del moviment que coneixem com Renaixença, s'utilitza poc aquest terme davant *Renaixement*, referint-se a la llengua, a la literatura i a la pàtria. El primer cop que hi ha constància de l'ús del terme és quan Pere de Rosselló realitza un discurs com a secretari dels Jocs Florals de 1869. En el marc dels Jocs Florals es manifesten posicions diferenciades respecte del model de llengua. Com impulsor del model més arcaïtzant destaca el mallorquí Jeroni Rosselló, i hi havia també partidaris d'una fórmula mixta, combinant un llenguatge antic amb el modern i expulsant els barbarismes. Cap de les dues s'imposà, els Jocs aglutinaven participants d'ideologies contraposades. La majoria d'obres són d'escassa qualitat fins que aquest període es tanca amb el triomf d'Àngel Guimerà i Jacint Verdaguer als Jocs Florals. Guimerà és considerat mestre en Gai Saber i Verdaguer obté el premi especial del jurat amb el poema L'Atlàntida.

realitat quotidiana de caire humorístic i satíric que es representada en obres de teatre i a les tires il·lustratives publicades als diaris.

Pel que fa a la realitat museogràfica, aquesta depenia de la Comissió Provincial de Monuments i de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País, que inaugurà a finals de la dècada dels anys vuitanta del segle XIX el Museu Provincial de Belles Arts, ubicat a l'edifici de la Llotja de Palma. Fou Bartomeu Ferrà l'encarregat de custodiar els objectes de dita Comissió mentre desenvolupava les tasques de direcció del ja fundat Museu Arqueològic Lul·lià (Societat Arqueològica Lul·liana, 1881). El Museu Lul·lià²²⁸ s'ubicà als corredors i a les sales del Col·legi de la Sapiència fins l'any 1914 i es creà per evitar la sortida de patrimoni illenc a l'estranger enfront de resolucions desamortitzadores (1820-1851), i a la desídia per desconeixement o indiferència del poble mallorquí. Ferrà actuà en contra d'un mercat àvid per crear col·leccions privades²²⁹. Un dels casos fou la del pintor català Santiago Rusiñol (1861-1931) qui es feu amb les restes arqueològiques del Puig des Molins d'Eivissa, avui dia part del fons museogràfic de Sitges; o l'exposició dels caps de Toro de Costitx, visitables avui gràcies al Museu Arqueològic de Madrid donat de que a Mallorca ningú els volgué comprar.

Dins les iniciatives de conservació patrimonial també trobem la creació, l'any 1914, del Museu Arqueològic Diocesà, sota la iniciativa del Bisbe Campins. Aquest es formà en part amb el fons museogràfic eclesial de l'Arqueològic Lul·lià²³⁰. Cal també esmentar l'existència de Gabinet de Curiositats a Mallorca, coneguts al renaixement com a Cambres de les Meravelles. A principis del XIX ens consta documentat el Gabinet d'Antiguitats de les Germanes Caputxines de Palma; el Gabinet del Cardenal Despuig (1745-1813, Antoni Despuig Dameto) ubicat al Museu de Raixa l'any 1826 i amb una col·lecció de restes arqueològiques provinents de jaciments romans (Itàlia) que des del 1934 forma part del fons museogràfic del Museu Municipal de Bellver. El col·leccionisme esdevé manifestació de poder social: són conegudes les col·leccions de Tomàs Verí (1840-1898) o la del Compte de Montenegro, Ramón Despuig i Despuig. El naixement progressiu de les col·leccions burgeses es desenvolupa també dins d'aquesta manifestació patrimonial.

Entre els factors que influïren en la creació del Museu Regional d'Artà cal anomenar la visita de l'arquitecte Bartomeu Ferrà qui dugué a terme el disseny neogòtic de la façana, del retaule i de l'orgue de la parròquia de la Transfiguració del Senyor d'Artà, l'any 1897²³¹. La parròquia és rica en patrimoni gràcies a les donacions de les diferents congregacions, destacant les obres del segle XVII i del XIX.

²²⁸ Els fins principals de l'Associació, ja Societat Arqueològica Lul·liana (SAL), eren honrar al Beat Ramon Llull, recollir objectes d'art, visitar monuments, impartir conferències i celebrar exposicions. A *La Societat Arqueològica Lul·liana. Una il·lusió que perdura (1880-2003)*, Societat Arqueològica Lul·liana, Canon Editorial, Barcelona, volum I, 2003, pp. 9-11.

²²⁹ CANTARELLAS CAMPS, CATALINA, (2006), "Bartomeu Ferrà i Perelló (1843-1924)", a *La Societat Arqueològica Lul·liana. Una il·lusió que perdura (1880-2006)*, Societat Arqueològica Lul·liana, Amadip-Esment, Palma, volum II, p. 13-29.

²³⁰ ROSSELLÓ BORDOY, G., (2003), "La Societat Arqueològica Lul·liana i la utopia d'un museu a Mallorca", a *La Societat Arqueològica Lul·liana. Una il·lusió que perdura (1880-2003)*, Societat Arqueològica Lul·liana, Canon Editorial, Barcelona, volum I, pp. 21-93.

²³¹ ARXIU de la PARROQUIA de la TRANSFIGURACIÓ d'Artà. El disseny de la façana es conserva al Museu de la Parròquia.

Però realment fou l'esperit d'un grup de veïnats i la conscienciació de la importància de conservar un patrimoni autòcton, les restes talaiòtiques de Ses Païsses, les Coves d'Artà, la Torre de Canyamel i les destacades troballes que s'anaven recopilant en col·leccions privades dels habitants de la vila, que esdevingué en la necessitat d'establir un lloc físic on exposar la història del poble. A més, i com esmenta Isabel Graña (1995, p. 30), l'associació Nostra Parla fundada pels regionalistes mallorquins a Barcelona incloïa dins del seu projecte de "renacionalització" de la cultura catalana una clara "acció d'expansió" en la qual també intervingué l'IEC i que impulsà estudis científics patrimonials i folklòrics en vistes amb enlairar la riquesa com a factor del desenvolupament econòmic i social. La Secció Mallorquina de Nostra Parla (1917-1923) comptà amb nombrosos seguidors, els quals difongueren el missatge de *reconèixer al poeta com a treballador de la llengua, a l'intel·lectual interventor del progrés*²³². A la dècada dels vint el desenvolupament social es cristal·litzava en l'establiment d'un espai patrimonial d'emmirallament col·lectiu a la vila d'Artà. El Museu Regional es fundà exitosament sota aquests paràmetres i fou, durant gaire bé tres dècades des de la seva fundació, l'espai contenidor de les col·leccions arqueològiques més importants de Mallorca. En aquell moment funcionaven com a espais d'aquestes característiques el de l'Arqueològica (1881); el Museu Diocesà (1914) i el d'Artà (1927)²³³.

La idea primera de constitució del museu d'Artà fou i segons l'article de la publicació *Llevant* (Artà, 20 de gener de 1920) desenvolupada gràcies a la visita de Mister Wilfred J. Hempf (1882-1962), inspector nacional de Monuments Antics de Gal·les, i de Mr. Osbert Crauford (1886-1957), Archeology Officer a Anglaterra, els quals, després de visitar els jaciments megalítics de la comarca d'Artà, els dataren amb una antiguitat de 3000 anys i animaren als veïnats a reunir les restes de ceràmica, metall o pedra en una col·lecció oberta al públic i pel que fa a la difusió per als estudis d'antics pobladors. El Museu fou constituït dia 17 de setembre de 1927 gràcies a la col·laboració de la Caixa Rural qui cedí el local i de l'Ajuntament d'Artà. S'assignà la direcció de la fundació al catedràtic d'Història Llorenç Lliteras, prevere de la vila, i amb dues seccions: Arqueologia i Història Natural. Garcias i Font fou part del comitè fundador i nomenat conservador de la d'Història Natural²³⁴. Entre els membres fundadors de l'entitat trobem Lluís Amorós Amorós (1905-1972)²³⁵, qui fou conservador de la col·lecció d'arqueologia fins al 1946 i des del febrer del mateix any Comissari Local d'Excavacions de l'Ajuntament d'Artà; mossèn Llorenç Lliteras, prevere i historiador; el pare franciscà Rafel Ginard Bauçà; el mestre Andreu Ferrer; l'apotecari Jaume Sancho,

²³² GRAÑA, ISABEL, (1995), p. 56-59.

²³³ El 1934 es creà el Museu Municipal del Castell de Bellver, cedit per la segona República a la Ciutat de Palma. No fou fins l'any 1961 que s'obrí el Museu de Mallorca a Ciutat, iniciativa proposada per la SAL des de l'any 1930.

²³⁴ ARXIU DEL MUSEU REGIONAL D'ARTÀ, Artà, Llibre d' Actes I.

²³⁵ AMORÓS AMORÓS, LLUÍS, (1905 -1972). Advocat i arqueòleg. Distingit per la seva aportació a l'arqueologia de Mallorca. Va fer diverses excavacions, des del 1929, la major part del material de les quals és al museu d'Artà. Col·laborà amb la Fundació Bryant a les excavacions de Pollentia (Alcúdia). Com a darrera aportació científica, presentà les excavacions de la cova sepulcral de Son Maimó (Mallorca) al "Symposium de Prehistòria y Arqueología de Baleares", celebrat a Palma el 1972.

també conservador de la secció d'arqueologia; Juan Alzamora, nomenat conservador de la col·lecció etnològica, des del 1946 al 1972; Juan Rubí; i Bartolomé Ensenyat Estrany (1917-1998, historiador i folklorista mallorquí). Al llarg de la història del museu, els seus directors foren:

Miquel Sureda i Blanes (1885-1957), del 22 de febrer de 1928 al 1940.

José Ramis de Ayreflor i Sureda, del 16 d'agost de 1940 al 1946.

Jaime Solivellas Llampaiés, del 1946 al 1947.

José Quint Zaforteza Amat, del 1947 al 1966.

José Francisco Sureda i Blanes, del 1966 al 1979.

Antoni Gili Ferrer, del 1979 al 1988.

Joan Ll. Garcias i Truyols, del 1988 a la actualitat .

L'horari d'obertura al públic fou a convenir i la visita era gratuïta.²³⁶

Pel que fa al desenvolupament de la col·lecció arqueològica del Museu Regional d'Artà, aquest comptà amb les col·leccions privades dels habitants del municipi; amb una xarxa de col·laboradors on influïren els contactes dels pares terciaris; i amb objectes d'excavacions realitzades per la Junta Provincial d'Arqueologia, la qual feu depositari al museu. Aquestes són les causes per les quals al Llibre d'Entrades del Museu apareixen documentades troballes d'altres municipis, fet que marca el continu moviment d'entrades i sortides de peces arqueològiques durant la seva història. El Museu Regional fou, a més, una plataforma de debat científic sobre la datació dels objectes en relació amb l'estudi de la Prehistòria de Mallorca.

Llevant 10 d'abril de 1929, n. 459, p. 1-3, "El Museu d'Artà", Per la Comissió d'Investigacions, Ll. Garcias Font.

4.4.1.- Garcias i la Comissió d'Investigacions del Museu d'Artà, testimoni arqueològic d'un botànic.

Els temes principals de debat a les reunions del Museu d'Artà foren sobre l'adquisició del talaiot de Ses Païsses, el qual s'adquirí amb domini privat per Reial Ordre de 19 de setembre de 1929²³⁷. Es veu que dècades més tard dita propietat fou requisada per l'Estat, ja que el 1940 el jaciment apareix inscrit com a espai públic. Un altre tema que es tractà repetidament al Llibre d'Actes foren les condicions del lloc expositiu, no sempre en un adequat estat de conservació (goteres, humitats, ...): del 1928 al 1941 ocupà la planta principal de l'edifici de la Caixa Rural, al carrer Rafel Blanes n. 6; del 1941 al 1982 es mantingué al mateix edifici però passà a ser de l'Institut Catòlic i es reduí l'espai d'exhibició sent, i no totes (qualques restaren a un magatzem) les col·leccions exposades en males condicions de conservació²³⁸. Tots aquests esdeveni-

²³⁶ *La Voz, diario de información*, Madrid, 1929.

²³⁷ ARXIU MUNICIPAL D'ARTÀ, Ajuntament d'Artà, Expedient 903.

²³⁸ ARXIU del MUSEU REGIONAL D'ARTÀ: el rector Mateu Galmés, successor de Llorenç Lliteras a l'Institut Catòlic, entorn de 1960 redueix el Museu dins un magatzem i fou gràcies a les instruccions de Madrid que es tornà situar a la planta principal de l'edifici, aquesta vegada tot apilat en tan sols dues sales. Segons escrit de Joan Ll. Garcias i Truyols el fet fou el següent: el Museu va patir les inclemències de la desaparició de Mn. Llorenç Lliteras, al seu successor Mn. Mateu Galmés li va fer nosa el Museu i va ordenar que "els trastos vells" (sic) es pugessin al porxo i així restaren un parell d'anys fins que va passar per Artà

ments corren paral·lels als canvis de lleis. El més significatiu de tot és que la Junta del Museu d'Artà lluità i s'esforçà molt per adaptar-se a les modificacions legislatives i jurídiques des d'una perspectiva oberta a la col·laboració. Un exemple d'això són les gestions que desenvolupà Francesc Sureda i Blanes (1888-1955) entorn de la demanda d'una subvenció per a la compra del talaiot de Ses Païsses l'octubre de 1929, al senyor Manuel Gómez Moreno, director de Belles Arts i de l'Acadèmia d'Història, i a l'Exm. senyor Duc de Berwick i Alba, president de l'Acadèmia d'Història; segons la carta de Sureda, enviada a Garcias amb data del 5 de març de 1930, es manifesta la problemàtica a l'hora de comprar el talaiot a causa que el senyor Payeres, propietari d'aquest indret patrimonial no troba suficient la subvenció a l'hora d'efectuar la venda²³⁹.

El Museu nasqué sota el Reglamento de Excavaciones Arqueológicas del 7 de juliol de 1911, que donà lloc a la formació de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades. Dia 9 de març de 1939 es creava la Comisión General de Excavaciones Arqueológicas (CGEA), la qual absorbeix la Junta Superior, creada a l'empar de la llei de 1911 (Real Decreto de 1 de marzo de 1912)²⁴⁰. La CGEA, depenent de la Dirección General de Bellas Artes, substituïa també el Servicio de Defensa del Patrimonio Artístico Nacional de 1938 que havia nascut per controlar la Ley del Tesoro Artístico Nacional de 1933, en la que es decretava que cada excavació havia d'esser autoritzada previa sol·licitud per la Junta Superior d'Excavacions. La CGEA dictava dins les seves principals funcions *proponer los planes generales de las excavaciones que hayan de realizarse durante cada año y vigilar la ejecución de los mismos*; s'exigia el dipòsit als museus locals dels objectes de troballes; i el control de qualsevol exploració clandestina o no autoritzada (Díaz i Ramírez, 2001, p. 328). Estructuralment l'octubre de 1940 la Dirección General de Bellas Artes va fundar la Comisaria General de Excavaciones Arqueológicas i l'abril de 1941 el Ministerio de Educación Nacional dictava una ordre a la Dirección General de Bellas Artes per a l'anomenament de Comisarios Provinciales o Locales encarregats d'autoritzar les sol·licituds d'excavacions. El 15 de maig de 1941 fou nomenat Comisario Insular de Mallorca Rafel Ysasi (1863-1948)²⁴¹ i el gener de 1946 es designaven ajudants o subalterns. Hem d'entendre

el doctor Martín Almagro Basch, comissari nacional d'arqueologia, qui va amenaçar que si els objectes del Museu no s'exposaven els se'n portaria a Madrid. Davant tals afirmacions i provenint de qui venien i que "l'apostolat" no tenia l'èxit desitjat, Ll. Garcias i Miquel Quetgles tornaren baixar tots els objectes del Museu, però ja no quedaren repartits dins les quatre gran sales on estaven abans de Mn. Galmés, sinó només en dues, des de les quals es va fer el darrer "moviment" del Museu a l'edifici de l'actual Caixa d'Estalvis Sa Nostra on encara romanen.

²³⁹ CIPDF, Correspondència 1247 i 1244.

²⁴⁰ DÍAZ ANDREU I RAMÍREZ SÁNCHEZ, (2001), "La Comisaria General de Excavaciones Arqueológicas. La administración del patrimonio arqueológico en España durante la primera etapa de la dictadura franquista", Complutum, ISSN 1131-6993, N. 12, p. 325-344.

²⁴¹ **YSASI RANSOME, RAFAEL de (Londres, 1863-Mallorca, 1948)**. Militar nomenat capità per antiguitat l'any 1894; comandant l'any 1905 i tinent de coronel el 1915. Fou destinat a Peníscola, Barcelona, Pamplona, Jaca... Participà a la Campanya de Cuba entre 1896-97. Ja retirat de la carrera militar desenvolupà el seu interès per l'arqueologia a Mallorca del 1920 al 1940. Fou encarregat de la Secció arqueològica del Museu Lul·lià del 1936 fins a la seva mort, gràcies a les seves dots d'investigador i historiador. Són importants els diferents àlbums detallats que realitzà sobre el patrimoni illenc: edità un catàleg de ceràmica; documentà les excavacions de Pollentia del 1923 al 1943; i recopilà a *Palma de antaño. A través de un cristal 1906-7-8*, un total de 106 il·lustracions a grafit, ploma, aquarel·les, a llapis sobre el patrimoni de Palma. També publicà diversos estudis arqueològics al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*.

aquesta estructura com la d'una comunitat que no sempre tenia el coneixement adient sobre qüestions arqueològiques i en la qual primava la seva trajectòria falangista. Així doncs, sent càrrecs nominatius i no remunerats, els comisaris provincials dugueren a terme una tasca burocràtica basada en el lliurament d'informes. Les excavacions institucionals de la cultura artanenca es dugueren a terme en dues etapes. La primera durant la dècada dels quaranta i l'altra entre l'any 1959 i el 1963. Aquesta primera etapa fou dirigida per l'inspector de Patrimoni i Excavacions del Consell Insular, Rafel Ysasi juntament amb Lluís Amorós i Amorós com a Inspector d'Excavacions de l'Ajuntament de la vila²⁴². Les excavacions arqueològiques iniciades per la Comissió i dirigides per Lluís Amorós i mossèn Llorenç Llitas, totes dins la Península d'Artà, foren: Son Primer a Artà; Son Jaumell i Son Favara a Capdepera, al voltant de 1940- 1941; Sa Punta i Son Amer a Son Servera; i Sa Canova a Artà²⁴³. Aquesta etapa s'inclou en moments de canvis on la problemàtica metodològica nacional, la qual va ser criticada a nivel internacional, creant-se, gràcies a la Comissaria General, un primer servei de Biblioteca especialitzada circulant entre el 1944 i un servei de Préstec de material arqueològic el juny de 1955; a més, es celebrà, el gener de 1950 a Madrid, el Congreso de Comisarios de Excavaciones Arqueológicas de España en comptes de prevenir el col·leccionisme privat entre els propis comisaris (Díaz i Ramírez, 2001). A les Balears foren Comissaris Provincials d'Excavacions Arqueològiques: Rafel Ysasi (1863-1948) del 1939 al 1948; Lluís Amorós, del 1949 fins el 1951 i Bartolomé Ensenyat, a partir del 1951 al 1955. Hem de tenir en compte que fins aleshores la Comissió d'Investigacions del Museu d'Artà havia participat activament en la gestió dels jaciments i que, de cop i volta fou punt de vigilància de les institucions, ja que, entre 1940 i 1942, apareixen els coneguts guerrers de Son Favara (Capdepera). El Museu fou declarat, dia 10 de desembre de 1949, lloc de dipòsit de troballes arqueològiques i el 1955²⁴⁴ la Junta del Museu Regional canviava els seus Estatuts per fer oficial l'exposició de les col·leccions i la gestió de les excavacions de la comarca sense cap èxit, ja que encara estaven per aplicar-se nous canvis legislatius.

La segona etapa arqueològica d'Artà, entrats els anys cinquanta, inclou des de la famosa carta de 31 de gener de 1955, on set catedràtics de Prehistòria i Arqueologia d'universitats espanyoles manifestaven al Ministro de Educación Nacional, Joaquín Ruíz-Giménez, els principals problemes de la investigació arqueològica i proposaven mesures concretes. La carta fou signada per Lluís Pericot Garcias, Antonio García Bellido, Antonio Beltrán, Cayetano de Mergelina, Juan Maluquer de Motes i Martín Almagro (Díaz i Ramírez, 2001, p. 340). Així doncs, el 2 de desembre de 1956 el Ministre procedia a crear un Servicio Nacional de Excavaciones Arqueológicas *constituido por un catedrático en Prehistoria, Arqueología o Historia del Arte que actuarà como Inspector General y por las Delegaciones Arqueológicas de zona, que serán tantas como*

²⁴² CIPDF, Correspondència 1247 i 1244; DÍAZ ANDREU I RAMÍREZ SÁNCHEZ, (2001), pp. 335 i 336: Amorós fou acusat, l'any 1951, quan era Comisari Insular de Mallorca, des del 1949, per abandonar les excavacions de la Cova de Son Maimó a Petra.

²⁴³ DD.AA., (1978), p. 18-19.

²⁴⁴ ARXIU MUNICIPAL D'ARTÀ, Ajuntament d'Artà, Expedient 903.

distritos universitarios (...); las Comisarias Provinciales, Insulares y Locales pasaban a denominarse Delegaciones Provinciales, Insulares y Locales; a més, es creava la Junta Consultiva de Excavaciones Arqueológicas que s'havia de reunir dos cops l'any per a la distribució de crèdits consignats en pressupostos i per formular un pla anual d'excavacions, possibilitant l'autonomia operativa (Díaz i Ramírez, 2001, p. 341). L'any 1968 les activitats dels Delegats foren suprimides i foren nomenats nous Delegados Provinciales de Bellas Artes. A Artà els canvis institucionals es veren ràpidament reflectits amb l'arribada del professor Martín Almagro Basch (1911-1984)²⁴⁵, catedràtic d'història primitiva de l'home (Universitats de Barcelona i Madrid) i director del Museo Arqueológico Nacional de España entre 1968 i 1981, el qual juntament amb l'inspector de Patrimoni i Excavacions del Consell Insular, l'arqueòleg Guillem Rosselló Bordoy (1932-), inclogueren la visita de professionals estrangers com fou la del professor italià Giovanni Lilliu (1914-)²⁴⁶ de la Universitat de Cagliari, (Sardenya) i especialitzat en arqueologia de la conca mediterrània i d'Enrico Atzeni, professor d'arqueologia de la Universitat de Cagliari (Cerdenya) Ambdós italians foren rebuts a casa de l'apotecari Pujamunt segons cartes d'agraïment del CIPDF.

Tots aquests esdeveniments, que s'endarrerien en el temps a causa de la crisi que provocà la segona Guerra Mundial, foren soferts per la Comissió d'Investigacions del Museu Regional d'Artà que, a més, a partir de la dècada de 1950, quan l'Estat dirigí amb qualitat de propietari els jaciments i els objectes, deixà de ser considerada apta per a l'excavació de jaciments arqueològics i més tard, ja entrats els anys seixanta, per a la conservació de la col·lecció, en base a l'estat de l'espai museogràfic que des de 1941 restava en mínimes condicions estructurals. Per altra part i en conseqüència, la col·lecció del museu sofrí entrades i sortides dins les seves col·leccions durant tota la seva història. Per exemple, el patrimoni de Francesc Sureda i Blanes que formà part del Museu des de 1949, actualment forma part de la Pinacoteca Municipal de l'Ajuntament d'Artà²⁴⁷. Així doncs, el Museu Regional fou molt important fins l'any 1961

²⁴⁵ **ALMAGRO BASCH, MARTÍN (1911-1984)**. Nascut a Tramacastilla a la província de Terol. Arqueòleg i prehistoriador. Es va doctorar per la Universitat de Madrid, ampliant els seus estudis amb Hugo Obermaier. Viatjà a Alemanya per a completar la seva formació als anys 30. Va ser especialista en Prehistòria, encara que els seus temes d'investigació abastaven temes tan diversos com l'art rupestre o l'arqueologia clàssica. Va exercir com a catedràtic d'història primitiva de l'home a les universitats de Barcelona i Madrid, sent nomenat director del Museu Arqueològic Nacional d'Espanya entre 1968 i 1981, al mateix temps que col·laborava amb el CSIC. Els seus treballs més representatius es mouen entorn de l'àmbit mediterrani, sobretot, dedicant-se a l'art llevantí (pintures rupestres), a les excavacions d'Empúries i excavacions en sepulcres megalítics; també va ser director de la missió arqueològica espanyola a Núbia (Egipte), enviada per la Unesco.

²⁴⁶ **LILLIU, GIOVANNI (1914-)**. Professor d'arqueologia a la universitat de Cagliari, Sardenya, fou un gran estudiós dels jaciments arqueològics de la Mediterrània. A Artà dirigí les excavacions de Ses Païsses, del 1956 al 1959, amb Martín Almagro Basch, el doctor Enrico Atzeni; i l'inspector d'Excavacions de la Diputació Provincial, Guillem Rosselló Bordoy. Cal destacar els estudis següents, com a aportació històrica de la vila d'Artà: "Primi scavi del villaggio talaotico di Ses Païsses (Artà, Maiorca)", (Missione archeologica italiana, aprile maggio 1959), Cagliari, Università, 1950. *Annali delle Facoltà dell'Università di Cagliari*, 1959, v. XXVII; "Primi scavi del villaggio talaotico di Ses Passes (Artà, Maiorca)", (Missione Archeologica Italiana, aprile-maggio 1959), Roma, L'Erma di Bretschneider, 1960. Estratto dalla *Rivista dell'Istituto Nazionale d'Archeologia e Storia dell'Arte*, IX, 1960.

²⁴⁷ ARXIU MUNICIPAL D'ARTÀ, Ajuntament d'Artà, Expedient 903.

quan s'inaugurà el Museu de Mallorca: al voltant del 1980 les peces antropomòrfiques foren requisades pel Museu de Mallorca²⁴⁸.

Les aportacions arqueològiques de Llorenç Garcias foren les següents: diversos recipients de ceràmica i un didal de bronze de Ses Païsses l'any 1934 (entrada número 676 Llibre registre MRA). Veure *Llevant* 31 de maig de 1929, n. 464, p. 1 i 2, "El nostre Museu va envant", Ll. Garcias Font.

La tasca al Comitè d'Investigacions del Museu la desenvolupà Garcias i Font en persona. Respecte de la gestió de les excavacions abans de 1950, gestionades en part pel propi Museu, cal destacar l'experiència que podia tenir Garcias i Font a l'hora d'excavar, ja que les eines podien coincidir amb les pròpies de recol·lectar herbes, incloent-hi l'experiència en l'observació i exploració. La tasca de Garcias fou bàsicament testimonial, és a dir, seguí les excavacions i controlà que les peces que es trobaven a la comarca d'Artà fossin al museu o, al manco, es donés fe al municipi de la seva existència. Allò que quedà clar, i segons la premsa de l'època: és que la Comissió d'Investigacions es sentí envaïda i poc informada respecte de les aplicacions legals impulsades, a partir del anys cinquanta, per joves arqueòlegs que provocaren alguns enfrontaments, fonamentalment derivats de la distinta concepció de l'arqueologia com a ciència: per una banda, l'emoció enfront del desenvolupament d'un nou projecte de tal magnitud cultural revaloritzava les troballes; per altra, l'avidesa d'aplicar lleis que estaven per venir fonamentà punts de vista contraposats mentre es creava un nou llenguatge terminològic, tant legal com arqueològic, uns per por de ser requisats i altres àvids per controlar. Garcias i Font fou l'intermediari entre ambdues actituds. Ell mateix trobà la cova d'Es Trispolet ²⁴⁹, d'Artà, i es personà sempre que pogué a les excavacions de Ses Païsses²⁵⁰. Col·laborà amb l'equip del Ministeri d'Educació com a membre del Museu i testimoni de les excavacions. A més, ajudà al Pare Cristòfol Veny Melià (1925-

²⁴⁸ ARXIU DEL MUSEU DE MALLORCA, Palma; Segons el LLIBRE D'ACTES N. II DEL MUSEU REGIONAL D'ARTÀ, el 1979 el Museu és traslladat al local de la Caixa d'Estalvis de Sa Nostra, plaça de l'Ajuntament, inaugurant-se la nova seu dia 16 de gener de 1982 gràcies a la reestructuració de l'espai adequat per a aquesta institució de l'arquitecte Gabriel Alomar. Entre novembre i desembre de 1981 es duu a terme el trasllat. Dia 16 de novembre de 1981 es lliuren els guerrers i altres objectes de valor arqueològic al Museu de Mallorca, amb caràcter de dipòsit per a l'exposició "Divinidades bélicas del talayótico final de Baleares. Figuras masculinas de bronce del siglo V al I a.C.". El 25 d'abril de 1982, el Ministeri escriu que aquestes peces han d'anar al Museu de Mallorca per mala conservació i necessitat de restauració. L'any 1983 el MRA és declarat lloc no apte per albergar la col·lecció arqueològica a causa la decadència del local i, com hem dit abans, per la mala de conservació de les peces. El setembre de 1983 les peces es duen al Museu de Mallorca per ser restaurades i ja no tornaran. Es lliuren unes rèpliques de les estatuets el maig de 2003 (*Revista Bellpuig*, n. 687). Etapes: Del 1959 al 1971 no hi ha actes, primera crisi del Museu. Del 1988 al 1995 no hi ha actes, segona crisi. Del 1999 al 5 d'agost de 2006, reinauguració del Museu Regional d'Artà, tercera crisi.

²⁴⁹ ROSSELLÓ BORDOY, GUILLERMO, "Los materiales de la cueva del Trispolet (Artà, Mallorca)", *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana, Revista de Historia, Arqueología y Lulismo*, anys 1953-1960, p. 391-402; i CIPDF, (2010), Correspondència, n. 280. Segons Rosselló, delegat Insular del Servicio Nacional de Excavaciones Arqueológicas de Mallorca, fou Garcias qui trobà la cova de caire natural i oberta i en fou testimoni de la seva estructura abans de quedar destruïda.

²⁵⁰ CIPDF, (2010), Correspondència amb Giovanni Lilliu i Cristòfol Veny.

2007)²⁵¹ en la seva tesi *Las cuevas sepulcrales del bronce antiguo de Mallorca* (CSIC, Madrid, 1968) enviant-li fotografies de peces i fitxes tècniques.

La importància de tots aquests esdeveniments històrics es reflecteix a la premsa local de l'època (del 1948 al 1968). Mascaró Pasarius (1923-1996)²⁵², mossèn Antoni Gili (1932-2010)²⁵³, el pare teatí Gabriel Llompart Moragues (1927-), historiador i folklorista mallorquí foren els qui difongueren els successos, obrint el debat sobre les basses històriques de determinació d'objectes i jaciments arqueològics i la seva cronologia. Així doncs, la tasca científica dels artanencs esdevingué plataforma d'estudi com es documenta al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, on es publicaren estudis científics de les excavacions representades al Museu Regional. Pel que fa a la determinació de les peces, i segons retalls de premsa conservats a l'arxiu del Museu Regional, cal mencionar els debats següents: respecte de la catalogació i datació de les peces es barrejaren diverses nomenclatures a la premsa com *filogrec*, *preromà*, *ta-*

²⁵¹ **VENY MELIÀ, CRISTÓFOL, (1925-2007)**. Arqueòleg i prevere mallorquí. El 1940 ingressà a la congregació dels Missioners dels Sagrats Cors i el 1949 s'ordenà prevere. El 1960 es llicencià en filosofia i lletres per la Universitat Complutense de Madrid, on es doctorà el 1965 amb la tesi *Las cuevas sepulcrales del bronce antiguo de Mallorca*, publicada el 1968. Ha estat professor de la Universitat Complutense de Madrid (1967-68); bibliotecari del Museu Arqueològic Nacional de Madrid (1970-79); col·laborador científic del Centre Superior d'Investigacions Científiques; secretari (1980) i director (1981-85) de l'Institut Espanyol de Prehistòria, i director del Museu de Lluc (des de 1990). Entre 1945-86, dirigí nombroses excavacions, com les de la cova de sa Cometa des Morts (Escorca) i la cova de Son Maimó (Petra), i participà en les excavacions de la necròpolis de Son Real (Santa Margalida) i la cova de Massana (Campanet). També ha excavat a Menorca, a les navetes de sa Cova, de Son Morell Gran, de Binimaimut i DE Calescoves. A més, dirigí una campanya de l'excavació submarina de les restes del Sec (1972). Fou director de les revistes *Trabajos de Prehistoria* (1981-89) i Lluc (1962-63). És autor de *Corpus de las inscripciones balearicas hasta la dominación árabe* (1965) i *La necrópolis protohistórica de Cales Coves* (1982). Ha col·laborat en les revistes especialitzades *Archivo Español de Arqueología*, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, *Classical Folia*, *Empúries*, *Iberia*, *Noticiario Arqueológico Hispánico*, *Randa* i *International Archaeologie*. El 2006 va rebre el Premi Ramon Llull.

²⁵² **MASCARÓ PASARIUS, JOSEP (1923-1996)**. Fou un cartògraf i arqueòleg menorquí. Es va formar en cartografia i arqueologia de manera autodidacta, de manera que el 1947-1951 va publicar el mapa general de Menorca i el 1952-1962 el de Mallorca, alhora que començà a investigar la toponímia i els monuments megalítics de les Illes Balears i en publicà el resultat en nombrosos articles i llibres. Va rebre el Premi Joan Ramis de l'Ateneu de Maó en 1968. També col·laborà en l'*Onomasticon Cataloniae*, de Joan Coromines i Vigneaux, i a la Gran Enciclopèdia de Mallorca. El 1996 va rebre la Medalla d'Or de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears.

²⁵³ **GILI FERRER, ANTONI (1932-2010)**. Va estudiar al Seminari Conciliar de Palma i l'any 1972 es llicencià en filosofia per la Universitat Pontifícia de Sant Tomàs de Roma. Ordenat prevere, exercí de vicari a les viles mallorquines de Benissalem (1958-60) i Artà (1966-1985), d'ecònom a s'Arracó (1960-66) i de rector d'Algaida (1985-2002). Fou també prior de la Sang (1990-2002) i auxiliar de l'Arxiu Diocesà de Mallorca (1989-1999). Des de ben jove es va dedicar a la investigació històrica i a la cultura popular. Autor d'innombrables articles a les publicacions més especialitzades, com ara el *BSAL*, *Estudis Balearics*, *Randa*, *Lluc*, *Fontes Rerum Balearium*, *Bellpuig*, *Memòries de la Reial Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics*, *Heràldics i Històrics* i desenes de llibres que tracten sobre la història local, l'eremítica i la cultura popular. Destaquen els títols següents: *Historia de la ermita de Betlem* (1975), *Sebastián Gili Vives, la lealtat con Dios al servicio de los hombres* (1976); en col·laboració amb Teófilo Aparicio, *Historia de Sant Salvador d'Artà* (1979); *Artà en el segle XV* (1983); *Antoni Llinàs, apòstol d'apòstols* (1991); *Artà en el segle XVI* (1993); *Cançoner popular de Mallorca*, 4 vol. (1994-97); *De Santa Maria de Bellver a Sant Llorenç des Cardassar, vicissituds d'una parròquia rural* (2000); *La Sang.. Història i devoció* (2002); *Artà en el segle XVII* (2003); *Santa Maria de Bellpuig d'Artà* (2006); *Son Servera del segle XIII al XVIII* (2007).

laiòtic, hel·lenístic, nuràgics, megalític; sobre la datació de les troballes es parlà de l'època grega i fou gràcies al arqueòleg anglès doctor William Waldren (1924-2003, pintor i arqueòleg americà), Rosselló Bordoy i Miquel Tarradell i Mateu (1920-1995, arqueòleg i prehistoriador català), que es definí la cultura talaiòtica entre el 2.000-100 a.C. Sobre la utilitat de les troballes i dels assentaments foren Bartolomé Ensenyat i Mascaró Pasarius els qui definiren el talaiot com a estructura de defensa; i el pare Gabriel Llompart, Miquel Costa i Llobera i Mascaró i Pasarius el caràcter d'exvot de les figures antropomòrfiques, descartant la idea col·leccionista dels antics pobladors. Bartolomé Ensenyat i Mascaró Pasarius detectaren que les restes d'humus vegetal no formaven part de l'exhumació dels difunts, descartant-se el caràcter de cementiri de les estructures talaiòtiques. Així doncs, el Museu Regional d'Artà fou una de les plataformes des de les quals es determinà la cultura dels foners mallorquins a l'edat del ferro, única i pròpia de les Balears: cultura talaiòtica i megalítica.

Entre les activitats del Museu i segons la *Revista Bellpuig*, des del 1947 i des de la secció Amigos del Museo, es celebraren conferències sobre temes d'actualitat i excursions culturals per mitjà del conegut Club Llevant; es publicaren estudis històrics com són els coneguts de mossèn Llorenç Lliteras, Francesc Sureda i Blanes, mossèn Antoni Gili o el pare Rafel Ginard; i exposicions, com fou la del mes de novembre de 1954, "Exposició d'art Marià" a la Caixa de Pensions. El Museu també rebé reconeixement per les seves tasques amb premis i nomenaments:

El poeta Miquel Costa i Llobera, al 1901, dedicà el poema "La Deixa del geni grec". Celebrant-se el mes de novembre de 1947 l'Homenatge al XXV Aniversari de poeta al Museu.

Fou declarat Bé d'Interès Cultural Immoble l'1 de març de 1962 pel Ministeri de Cultura.

L'equip del museu participà, l'any 1967, al X Congrés Arqueològic Nacional, celebrat a Maó, Menorca, amb Josep Sureda i Blanes com a representant.

L'any 1969 el museu rebé el Premi Ciutat de Palma, "Premio de los Premios al Museo Regional de Artà por lo que supone al amor a Mallorca y a la continuidad de la historia", amb data de gener 1970.

Esmentar que Artà rebé molts visitants nacionals i estrangers que s'acostaren a conèixer les col·leccions. Aquestes visites s'aprofitaren per organitzar conferències i excursions científiques. Recordar que el museu era obert al públic segons cita prèvia. Tots aquests esdeveniments expandiren la fama de la vila, plataforma d'estudi i de catalogació gràcies al treball dels col·laboradors i fundadors de dita entitat que esdevé història del nostre patrimoni documental. El Fomento del Turismo organitzà excursions i visites en diferents ocasions per mitjà de Garcias i Font com ho testimonia la correspondència del CIPDF.

La família i la salut

La vida sentimental de Garcias i Font fou bastant dinàmica i complicada degut a la pèrdua progressiva d'essers estimats, són coneguts els comentaris que ell mateix feu amb relació a que les dones joves no sobrevivien a casa seva. De jove, sent fadrí, entre 1907 i 1910, mantingué una fluida correspondència amb Felip Ferrer Vert i amb Joan

Baptista d'Aguilar-Amat²⁵⁴ sobre temes sentimentals. No sembla que el jove s'enamorés fàcilment, si més no estava molt enfeinat, aprenent sobre les coses que l'interessaven, i els familiars degueren intervenir en el seu primer matrimoni. L'any 1911 ja ens consten notícies de la que serà la mare dels seus dos fills, l'artanenca M. Àngels Blanes i Blanes (29/10/1886- 21/10/1918). La parella va contreure matrimoni dia 2 d'octubre de 1912, a la vila d'Artà. M. Àngels era filla de Monserrate Blanes Massanet i de Margalida Blanes Mestre, amb domicili al carrer Major n. 6. La rama dels Blanes Juan foren els qui fundaren la Casa Blanes a Puerto Rico (Estats Units), a principis del segle XIX. La fàbrica i el negoci foren coneguts al segle XX sota el nom de "Sucesores de Blanes. Casa fundada en 1845" a Mayagüez i es dedicaven a la confecció de roba per l'exèrcit nord-americà; a més, els hereus dels Blanes Juan, els Blanes Mestre i els Blanes Massanet foren metges a l'Argentina, l'Uruguai i a la mateixa vila d'Artà. La jove parella, M. Àngels i Llorenç, tingueren dos fills, Joan M. (8/9/1915- 28/12/1983) i Catalina M. (18/11/1917- 28/6/1943), aquesta morí fadrina amb 26 anys a causa d'una infecció pulmonar. La casa familiar dels Garcias i Blanes es trobava al carrer del Centre 5, molt a prop de les residències d'ambdós avis (carrer Figueras i carrer Major). Garcias es quedà vidu molt prest. El mateix any de 1918 perdé la seva germana Catalina, primera esposa de Rafel Blanes Sanxo (1876-1943), la seva esposa M. Àngels i al sogre Monserrate a causa de l'epidèmia de grip que devastà la vila, provocant un gran nombre de pèrdues entre els mesos d'octubre i novembre. Garcias degué quedar ben desemparrat, encara que pogué disposar de l'ajut dels seus pares i de l'avia materna dels infants per tal que la casa seguís endavant. També s'ha de tenir en compte l'aportació de la dida, membre usual de les famílies d'aquella època i que s'hagué de contractar per a la petita Catalina.

La vida sentimental de Llorenç Garcias no tornà reviscolar fins després de quinze anys. L'1 d'abril de 1933 es casà amb Catalina Ballester Riera (10/1/1903-30/11/1933), filla de Pedro Ballester i Margalida Riera, camperols de Son Servera. Malauradament Catalina Ballester moria dia 30 de novembre de 1933 de "xoc operator"²⁵⁵. Les dècades dels anys trenta i quaranta són també anys de crisi en la vida emocional de Garcias, anys de pèrdues i de guerra (1936-1939): perdé al pare (1931) i a la mare (1946) i com hem dit abans, a la segona dona (1933) i a la filla (1943). Com a conseqüència dels esdeveniments esmentats, Garcias sofrí diverses crisis nervioses documentades al CIPDF, amb el diagnòstic, ja a principis de 1936²⁵⁶, del metge i amic Joan Alzina i Melis. A més, segons una carta rebuda el mes de maig del mateix any, el doctor Francisco Abel·lois, de l'Institut Pere Mata de Reus, diagnosticà a Llorenç "síndrome melancòlica

²⁵⁴ Totes les dates de naixement, defuncions i matrimonis han estat bestretes de l'Arxiu del Registre Civil de l'Ajuntament d'Artà per M. Àngela Garcias i Truyols.CIPDF, Correspondència.

²⁵⁵ REGISTRE CIVIL de l'Ajuntament d'Artà.

²⁵⁶ CIPDF, (2010), Correspondència amb Joan Alzina i Melis, el qual li receptà durant els primers mesos de 1936: Benzoato de Bencilo en gotes per via oral (servia per combatre infestacions parasitàries); Somnifene o Sedal, (fou un barbitúric intravenós que tenia forts efectes secundaris com el sofriment d'estats d'hiperactivitat, usat per a cirurgia, per a obstetrícia i com anestèsic i, posteriorment, com ansiolític. Avui dia quasi no se fan servir els barbitúrics a causa dels seus efectes secundaris, i que són poc segurs) i injeccions de Baromina.(Informació facilitada pel farmacèutic Joan Cirera).

involutivo”. Qualcuna d’aquesta correspondència mèdica és dirigida a Joan M. Garcias i Blanes, el qual hagué de tornar de Madrid, on estudiava farmàcia, per solventar la situació familiar. Probablement foren la mare i la filla de Llorenç les qui informaren d’urgència al fill precipitant la seva tornada de Madrid que, a més, coincidí amb l’esclat de la Guerra Civil (juliol de 1936). El jove estudiant hagué de preparar els exàmens a Artà i sol·licitar els apunts als companys d’estudi. Malgrat totes aquestes prevencions, el mes de juny de 1936 Garcias i Font és ingressat a l’Institut Frenopàtic de les Corts de Barcelona²⁵⁷ on s’hi establí fins el mes de març de 1939. Rememorant totes les persones que enterrà no és d’estranyar que sofrís una forta depressió i moments d’incertesa que, a més, es veren accentuats amb els conflictes polítics. Allò que sí, ens queda clar, és que fou una persona molt forta enfront d’aquests esdeveniments i que l’estada a Barcelona, la distància amb els problemes familiars i la realitat política tan crítica d’aquells anys, pogueren aportar-li un altre punt de vista respecte de la duresa de la vida i quant a la supervivència psicològica de l’esser humà. A més, a la Ciutat Comtal col·laborà amb el seu bon amic Joan Alzina i pogué visitar Bartomeu Darder Pericàs qui treballava a l’Institut Universitari de Tarragona. Com a bon i fidel catòlic, l’apotecari Pujamunt, també es recolzà en la religió; ens consta que acudia diàriament a missa. A nivell familiar tota aquesta situació degué posar als membres de la família a l’aguait, sent la mare de Llorenç Garcias, Catalina Font i Sureda de Salma (1855-1946) la representant femenina de l’estructura.

Després de la guerra, reinsertat Llorenç Garcias a la farmàcia de Marxando, Joan M., el fill major, obri apotecaria a la casa dels avis paterns (Figueras, 11) sent els dos únics negocis farmacèutics a la vila des del 1942 al 1970²⁵⁸. Joan M. també desenvo-

²⁵⁷ BOU I ROURE, LLUÍS M., (2007), *El Frenopàtic de les Corts: història d’un centre de salut mental*, Ajuntament de Barcelona, Districte de les Corts i Arxiu Municipal, Barcelona. L’Institut Frenopàtic va néixer l’any 1863 com a centre terapèutic privat a les Corts, zona a les afores de la ciutat de Barcelona, i com a projecte de Tomàs Dolsa (-1915) i Pau Llorach (-1891), els pares de l’aigua mineral natural purgant Rubinat-Llorach. A mitjans de segle XIX els manicomis de l’estat espanyol eren similars a presons. A Catalunya trobem l’Institut Mental de Santa Creu, de caire públic; Nueva Belén a Sant Gervasi (1859); i el Manicomi de Sant Boi (1849). El Frenopàtic de les Corts correspon a l’aplicació de la psiquiatria moderna d’influència francesa i anglesa, és a dir, la implantació d’estudis mèdics higienistes i alienistes (non-restraint). El malalt ja no és una persona rebutjada i socialment inútil, sinó que, per mitjà d’una teràpia adequada, pot ésser reintegrada dins la societat. A més inclogué la diferenciació entre les diverses infermetats i el consegüent tractament terapèutic. L’edifici del Frenopàtic, dissenyat per l’arquitecte August Font, deixeble d’Elies Rogent, també s’estructurà dins aquest caràcter humanista i higienista: jardins per on passejar, sales de jocs i esbarjo, habitacions amb balcons, ... i era dirigit a una classe benestant. A més, Dolsa i Llorach utilitzaren la fotografia dins els mètodes d’estudi i diagnosi. El juliol de 1934 el Frenopàtic es constitueix en societat civil anònima centrant la propietat en la branca directa dels successors de Lluís Dolça i Ramon i amb domicili a les Corts n. 36 del carrer de l’Institut Frenopàtic. L’edifici estava envoltat de conreus on es practicava l’agricultura i, des de 1915 fins al 1951, Wilfred Coroleu i Borràs (1877-1951), prestigiós metge psiquiàtric i secretari perpetu de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona, fou el seu director. Coroleu substituï Domènec Martí Julià (1860-1917), president de la Unió Catalanista en diverses ocasions, i de la Societat de Psiquiatria i de Neurologia. El Frenopàtic fou capdavanter en l’aplicació de la psiquiatria social i la laboroteràpia. Segons Bou i Roure, el Frenopàtic representà “l’evolució del model liberal d’assistència”.

²⁵⁸ MUNTANER I MARIANO, LLEONARD, (2000), “La farmàcia contemporània a les Illes Balears, 1891-2000”, a *La Farmàcia a les Illes Balears*, BUJOSA, MARCH, MUNTANER, Cooperativa d’Aptecaris i Col·legi farmacèutic de les Illes Balears, Leonard Muntaner Editor, Palma, p. 112.

lupà tasques de geòleg a causa de les seves capacitats per trobar aigua, la qual cosa el feu viatjar en diverses ocasions al monestir de Lluc²⁵⁹ a demanda dels frares, tan amics i col·laboradors de son pare. Acabada la Guerra, Joan M. es casà amb M. del Pilar Truyols Morell (1/3/1918- 12/11/1963) a qui conegué durant el seu allistament com alferes provisional a Son Servera i a la Colònia de Sant Pere, concretament a la possessió de Morell. Llorenç Garcias gaudí de cinc néts, dels quals quatre encara viuen: Joan Ll. Garcias i Truyols (1942- , farmacèutic); Ferran (1944- , metge); Faust (1946- , teòleg); M. Àngela (1948- , historiadora); Xavier (1956-1981). Descendent de família de terratinents, M. del Pilar mantingué amb Llorenç, amb qui compartiren llar al carrer Centro 5, una relació de respecte i estimació destacant les diferències en l'ús de la llengua. Es conserven al CIPDF invitacions a les comunions dels néts en castellà i català. M. del Pilar morí l'any 1963 a causa de l'al·lèrgia produïda per una injecció. Els descendents que conegueren Llorenç el recorden amb molta tendresa per la seva mà dreta amb els infants, els quals l'acompanyaren en les expedicions científiques en moltes ocasions. Cal destacar també, de les cartes rebudes dels seus néts, conservades al CIPDF, mentre desenvolupen els seus estudis universitaris fora de l'Illa i ja entrats els anys seixanta, l'exigència en l'ús del mallorquí a la correspondència. Aquestes cartes es conserven corregides a llapis pel propi Garcias i Font²⁶⁰ detall que accentua les seves dots pedagògiques i la seva assequibilitat a l'hora de comunicar-se.

Els Garcias i Blanes formaren part de la burgesia mitjana amb propietats agrícoles i amb carrera professional. Garcias i Font gaudí d'una situació econòmica prou ferma com per poder viatjar, desenvolupar tasques científiques altruistes i participar en la beneficència. De la branca dels Garcias rebé la casa de Figuerol n. 3, 7 i 11; dels Sureda de Salma, la de Centro n. 5. Les possessions, qualcunes foren heretades per via de la mare dels seus fills, M. Àngels Blanes i Blanes, com és el cas de S' Hort d'en Salat. Les terres les dedicà a l'agricultura i a la ramaderia: Can Blanquer amb molí d'aigua fariner; Es Claper; Son Boiet, amb camp d'oliveres; Na Verra; a S' Hort d'en Salat es plantà arbre fruital i s'hi ubica un alzinar natural, aquesta fou heretada a través de Monserrate Blanes Massanet; Prat Pellicer; Prat d'en Sart; Can Ros; S' Hort d'en Mesquida o Bellpuig; El Serrau d'en Malnom; Es Campet; Es Clos Fiol; Can Carbona on es produí cereals i vinya de segona classe; S'Olivar; ... totes dins la comarca d'Artà²⁶¹. A Capdepera, Garcias comprà vora la mar una casa a Es Carregador, zona de pescadors. L'apotecari Pujamunt estigué sempre molt interessat pels problemes de caire social i segurament mantingué amb els seus treballadors una relació de respecte mutu: el pagès fou l'amo de la finca i el propietari Garcias i Font, amb qui concretava part de les collites i dels beneficis de la ramaderia per ús familiar.

²⁵⁹ Garcias i Font mantingué una fluida correspondència amb els pares del Sagrats Cors de Lluc. Lluc fou la base d'un grup de botànics entre els quals es troba Garcias i Font qui participà en les expedicions científiques per la Serra de Tramuntana des del 1944 al 1969. Garcias havia visitat el santuari molt abans, hi ha documentades visites religioses i cursos d'ensenyança (1919).

²⁶⁰ CIPDF, Correspondència.

²⁶¹ Escripcions de compra venda de M. Àngela Garcias i Truyols.

En relació amb la salut de Garcias també trobam prou informació al CIPDF i així trobam, a partir dels anys cinquanta: que va patir dolor al peu i genoll esquerre, específicament en l'intercanvi de correu mantingut amb Jeroni Orell i com a causa de la absència de Garcias a les excursions científiques que s'organitzaren en aquella època per la Serra de Tramuntana. L'any 1961, quan Garcias té setanta sis anys, Joan Alzina li recepta els medicaments següents: Iode, (serveix per regular l'hipotiroïdisme); Cardiazol, (es feia servir per a la pressió arterial alta) i hipotensors. Entre les seves grans amistats locals també cal destacar la presència de Jeroni Orell, a partir del 1945 fins al final de la seva vida. Segons la correspondència del CIPDF Garcias fou testimoni de la seva boda i col·laborador botànic. Ja hem esmentat els llaços que mantingué amb Joan Alzina des de la seva adolescència; amb Emili Darder i Bartomeu Darder Pericàs; amb Dolors Mas Tayà, infermera de l'Institut Frenopàtic, la qual mantingué contacte amb Garcias fins a la seva mort. Pel que fa a la seva vida social a Artà, de la qual ens queda informació oral i documental, respecte de les activitats culturals en les que participà cal anomenar Josep Sureda i Blanes, Rafel Blanes i Blanes (1876-1953), el pare franciscà Rafel Ginard Bauçà, Andreu Ferrer "el mestre sagristà", el prevere Llorenç Lliteras, Jaume Sancho, apotecari a la vila i Joan Alzamora, el carter de la vila, (...) La presència dels Blanes entre les amistats de Llorenç Garcias no fou tan sols col·laborativa, si no també familiar i per tant proteccionista, com hem vist pel que fa a les tasques benèfiques i quant a la seva ideologia política. Segons els descendents del nostre il·lustre personatge, Garcias fou nexa d'unió entre els habitants d'Artà que divergien en interessos ideològics i des de les conegudes vetllades que es celebraven a Can Pujamunt²⁶². No hem d'oblidar que Garcias fou un ferm defensor de la llengua autòctona durant tota la seva vida amb un contundent discurs que va sostenir activament. Entre altres coses despatxà a l'apotecaria, dirigí el Sindicat Agrícola Catòlic, participà al directori masculí de les Josefines de Sant Josep, lluità per aplicar les noves lleis d'ensenyament i participà al Museu Regional activament. Tota aquesta activitat social esdevingué, naturalment, en neutralitat ideològica, sent, en èpoques de crisi política, posició ambigua i perillosa per a ell mateix, malgrat tot va desfruitar d'una llarga i productiva vida.

Conclusions.

L'aportació científica de Llorenç Garcias i Font (Artà, 1885-Artà, 1975) es troba inserida dins el desenvolupament sociocultural de la seva època: el modernisme (1885-1920). La defensa de l'ús del català, tant per combatre l'analfabetisme com en vies de normalitzar-lo dins l'univers científic; la integració de la filosofia neotomista que permeté el desenvolupament científic mantenint la fe cristiana; i una base ideològica regionalista, conflueixen en la seva persona en molècules actives.

²⁶² CIPDF, Correspondència 1237 amb Miquel Ferrà, 1915.

*El modernismo constituía una protesta contra las promesas incumplidas y contra las esperanzas defraudadas, pero también un testimonio de la seriedad con la que se trataban las promesas y las esperanzas.*²⁶³

Garcias forma part d'una segona generació de formació universitària barcelonina, la qui assenta les bases del coneixement com a meta col·lectiva de realització econòmic-social i que es concreta en la investigació, en la publicació d'estudis científics i en la fundació de plataformes on l'empremta històrica esdevé cada cop més propera. La vitrina des d'on l'apotecari Pujamunt despatxa és comarcal: l'emplaçament on s'uneixen la "culturalitat" i el "culturalisme". El primer terme engloba les tradicions pròpies d'un poble i com a valor universal d'identificació, poden variar les formes però no els continguts; el segon "culturalisme" inclou els coneixements científics, artístics i literaris que té una persona, l'ull de la càmera des de la que comprèn el món. És d'ambdós conceptes que Garcias i Font aprofundeix en la reafirmació de la seva identitat individual, quan la memòria participa d'un procés de conscienciació de la percepció sensible de la realitat que respon al coneixement dels misteris de la vida. Aquesta explicació presenta el títol del capítol "L'apotecari Pujamunt (Artà, 1885- 1975), un "ciudadà" de la part forana". Educat en l'observació i en l'exploració de la natura desenvolupà una personalitat que segons els seus companys "res no té d'esquiú²⁶⁴" i "allunyada de l'egocentrisme estret"²⁶⁵. Els coneixements de Garcias i Font s'inclouen dins la representació llevantina de la Història Natural. A nivell personal impressiona la fortalesa i l'aferrament a la vida del que pogué gaudir d'una manera natural, atès que foren molts els desapareguts al seu entorn, joves i dones de la família. A més, les vicissituds polítiques que visqué aquesta generació situen Llorenç Garcias, a partir de 1939, dins d'un espai on la temporalitat marca l'exili interior; l'apotecari arribà a publicar en llengua castellana. En relació a la defensa del mallorquí com a llengua vernacla ens queda clar què l'entengué dins de l'estructura del desenvolupament de la cultura autòctona i de l'avenç social.

La tasca d'haver catalogat l'Inventari del Patrimoni Documental Familiar gràcies al patrocini de la Conselleria d'Innovació, Interior i Justícia del Govern de les Illes Balears ha estat la tarima des don s'ha iniciat i desenvolupat aquest treball. La diversa i variada correspondència que mantingué l'apotecari Pujamunt amb diferents membres del món intel·lectual de l'època i la modernitat dels temes pels que estigué interessat demostren ésser característiques pròpies d'una personalitat infatigable, sociable i pedagògica. Aquest darrer caràcter no esdevé visible a l'inventari ja que no es conserven

²⁶³ BAUMAN ZYGMUNT, (1997), *La posmodernidad y sus descontentos*, Ediciones Akal, Madrid, col. Cuestiones de Antagonismo..

²⁶⁴ BORJA MOLL, FRANCESC de, *DICCIONARI CATALÀ-VALENCIÀ-BALEAR*, Eno Form, Barcelona 1969, Tom V, p. 483-484. ESQUIU, -IVA. ADJ. // 1. Esquerp, refractari al tracte (...) // 2. ant. Aspre, repele, desagradable (...) // 3. especialment, a) Aspre de so, estrident (...) – b) Aspre de trànsit, poc accessible, escabrós (...) // 4. Previsor, que està alerta per no deixar-se enganyar o sorprendre (...) // 5. Fer esquiú un objecte: fer-lo desaparèixer, apoderar-se'n.

²⁶⁵ SUREDA I BLANES, JOSEP i de BOLÓS, ORIOL, (1978).

les cartes escrites per ell mateix, però ha estat documentat a través de fonts orals, tant de veïns, com de companys científics i/o la pròpia família; i gràcies a l'accessibilitat dels particulars que conserven manuscrits del personatge, els quals ens verifiquen aquest tret. Senzill en l'explicació, els escrits de Garcias i Font destaquen per la seva claredat i ordre d'idees a l'hora de manifestar la seva opinió. També referir-me a les dues etapes de menys afluència de correspondència, com fou del 1935 al 1942 i del 1968 fins a la seva mort.

Publicacions i Conferències/Excursions Científiques .

Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural

“Una Excursió d'Artà a les Coves”, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)*, Barcelona, 1904, vol. 4, núm. 8-9, p. 116-119.

“Plantes dels voltants d'Artà y Capdepera (Mallorca)”, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)*, Barcelona, 1905, 5, núm. 3-4, p. 40-43.

“Nota sobre la pirita y limonita d'Artà (Mallorca)”, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)*, 1905, Vol. 5, núm 9, p. 152.

“Novas”, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)*, 1906, Vol. 6, núm 1-2, p. 31-32.

“Insectes de Mallorca, (Artà i Capdepera)”, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)*, Barcelona, 1907, 54-58.

“Contribució a la Flora Balear II. Plantes dels voltants d'Artà y Capdepera”, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)*, Barcelona, 1907, 16-19.

“Nota bibliogràfica”, Vol. 7, N. 2-3, febrer y març 1907, p. 36.

“Nota bibliogràfica”, Vol. 7, N. 4, abril 1907, p. 45-47.

“Contribució a la Flora Balear III. Plantes dels voltants d'Artà y Capdepera”, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)*, Barcelona, 1908, 57-60.

“Un cas d'anomalia vegetal”, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)*, Barcelona, 1910, 10, núm. 2, p.19.

“Un crustaci cego de la Cova dels Hams (Mallorca)”, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)*, Barcelona, 1911, vol 11, núm. 5, p. 66-67.

“Contribució a la Flora Balear IV. Plantes dels voltants d'Artà i Capdepera”, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)*, Barcelona, 1917, 112-120.

“Algunes algues de Mallorca (Badia de Palma)”, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)*, Barcelona, 1919, 100-102.

“Contribució a la Flora Balear V. Plantes dels voltants d'Artà i Capdepera”, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)*, Barcelona, 1919, 110-117.

“Contribució a la Flora Balear VIII: Lluc-Torrent de Pareys. (Mallorca)”, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)*, Barcelona, 1922, 157-158.

“Contribució a la Flora Balear VI. Plantes dels voltants d'Artà i Capdepera”, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)*, Palamós, 1923, 91-103. (Estampa de Llorens Castelló).

“Contribució a la Flora Balear: Lluc-Torrent de Pareys”, *Butlletí de la Institució Catalana d’Història Natural (ICHN)*, Barcelona, 1937, X, p. 53-58.

“Contribució a la Flora Balear IX. Addicions i correccions”, *Butlletí de la Institució Catalana d’Història Natural (ICHN)*, Barcelona, 1949, vol. 37, p. 53-58.

Bolletí de la Societat d’Història Natural de les Balears (SHNB):

“La etnologia balear y el Rdo. Padre Navás”, *Bolletí de la Societat d’Història Natural de les Balears*, Palma de Mallorca, 1952, S. J. 5-6.

“Himenópteros de Artà (Mallorca)”, *Bolletí de la Societat d’Història Natural de les Balears*, Palma de Mallorca, 1953, 7-10 (Fasc.1).

“El *Alium A. Bolosii* Palau Ferrer, en Mallorca?”, *Bolletí de la Societat d’Història Natural de les Balears*, Palma de Mallorca, 1954, fasc. 1, 2, 3, 4, pp. 5-7.

“Notas zoológicas”, *Bolletí de la Societat d’Història Natural de les Balears*, Palma de Mallorca, 1954, fasc. 1, 2, 3, 4, pp. 8-11.

“D. Pedro C. Palau y Ferrer”. *Bolletí de la Societat d’Història Natural de les Balears*. Palma de Mallorca, 2 (1,2,3,4): 11-13.

“Nueva contribución al conocimiento de la flora balear”, *Bolletí de la Societat d’Història Natural de les Balears*, Palma de Mallorca, 1956, tomo II, fasc. 1, 2, 3, 4, pp. 71-77.

“Himenópteros de Artà (Mallorca)”, *Boletín de la Sociedad de Historia Natural de Baleares*, Palma, Mallorca, fascículo 1º, año 1953, pp. 7-10.

Institut Botànic de Barcelona.

“Nueva contribución al estudio de la Flora balear. Adiciones y correcciones”, *Collectanea Botanica*, Instituto Botánico de Barcelona, Barcelona, 1953, vol. III, fasc. III, n. 25, pp. 359-366.

“Sobre *Digitalis* de Baleares”, *Collectanea Botanica*, Instituto Botánico de Barcelona, Barcelona, 1958, vol. 5, fasc. III, n. 36, pp. 873-877.

“Contribució al coneixement de la flora de Mallorca”, *Collectanea Botanica*, Instituto Botánico de Barcelona, Barcelona, 1968, vol. 7, pp. 495-498. *In memoriam doctoris P. Font Quer*.

“Els *Limonium* de la península d’Artà (Mallorca)”, *Collectanea Botanica*, Instituto Botánico de Barcelona, Barcelona, 1974, vol. 9, n. 4, pp. 61-67.

Llevant (1916–1931).

Signatures i pseudònim:

Temes polític culturals: Ll.G. / Ll. Garcias / Ll. Garcias Font.

Temes agrícoles: Binialgorfa, Joan/ Pagès (Nota agrícola)/ De Serrallonga, Joan > 1928

“Animals útils a l’agricultura. L’eriçó”, Joan de Binialgorfa, n. 1, 31 de desembre de 1916.

“La Biblioteca Circulant”, Ll. Garcias, n. 2, 14 de gener de 1917.

- “Animals útils a l’agricultura. El Calapet”, Joan de Binialgorfa, n. 3, 27 de gener de 1917.
- “Plagues de camp”, Joan de Binialgorfa, n. 6, 10 de març de 1917.
- “Construccions Escolars. Història”, Ll. G., n. 7, 24 de març de 1917.
- “De Urbanisació”, Ll. G., n. 9, 21 d’abril de 1917.
- “Llei de protecció a les indústries”, Ll. G., n. 11, 19 de maig de 1917.
- “Conferència I”, Ll. G., n. 12, Artà, 2 de juny de 1917.
- “Conferència: continuació”, Ll. G., n. 13, Artà, 16 de juny de 1917.
- “Conferència. Acabament”, Ll. G., n. 14, Artà, 30 de juny de 1917.
- “Les rates pinyades”, Joan de Binialgorfa, n. 21, 16 d’octubre de 1917.
- “Nota agrícola”, Pagès, n. 27, 13 de gener de 1918.
- “Les formigues i el pugó”, Juan de Binialgorfa, n. 32, 3 de març de 1918.
- “Conferència”, Garcias, n. 32, 3 de març de 1918.
- “L’ús dels adobs minerals és renumerador?”, Pagès, n. 40, 23 de maig de 1918.
- “Nota agrícola”, Pagès, n. 44, 3 de juliol de 1918.
- “Avicultura”, Pagès, n. 46, 23 juliol de 1918.
- “La qüestió sanitària”, Ll. G., n. 52, 23 de setembre de 1918.
- “Aquests ciutadans”, Ll. G., n. 54, 18 d’octubre de 1918.
- “De l’enquesta, opinió de don Llorenç Garcias”, n. 65, 20 de març de 1919.
- “La junta de subsistències”, Pagès, n. 67, 28 d’abril de 1919.
- “Dues paraules a l’amo de sa Clasta”, Pagès, n. 69, 26 de maig de 1919.
- “Diàleg Amo de la Clasta i Pagès”, n. 69, 26 de maig de 1919.
- “Contesta a l’amo de sa Clasta”, Pagès, n. 71, 20 de juny de 1919.
- “A l’amo de sa Clasta”, Pagès, n. 72, 5 de juliol de 1919.
- “Moviment agrari”, Pagès, n. 81, 22 de novembre de 1919.
- “La llet”, Ll. G., n.82, 10 de desembre de 1919.
- “Com s’han de sembrar els arbres?”, Juan de Binialgorfa, n. 86, 15 de febrer de 1920.
- “La sembra dels arbres”, Juan de Binialgorfa, n. 88, 31 de març de 1920.
- “El cuc dels melicotons”, Juan de Binialgorfa, n. 92, 31 de maig de 1920.
- “El darrer concurs del bestiar”, Juan de Binialgorfa, n. 93, 15 de juny de 1920.
- “Quant vendrà la pau?”, Ll. G., n. 94, 30 de juny de 1920.
- “De la mancomunitat”, Pagès, n. 95, 15 de juliol de 1920.
- “Russia Bolxevista”, Ll. G., n. 96, 31 de juliol de 1920.
- “No passa res”, Ll. G., n. 98, 31 d’agost de 1920.
- “Els caragols”, Juan de Binialgorfa, n. 100, 30 de setembre de 1920.
- “Oi”, Ll. Garcias, n. 102, 15 de novembre de 1920.
- “Germinació de la patata”, Juan de Binialgorfa, n. 106, 30 de gener de 1921.
- “Insectes perjudicials a l’agricultura. El corc del pèsol”, Juan de Binialgorfa, n. 109, 15 de març de 1921.
- “Insectes perjudicials a l’agricultura. El corc del pèsol”, Juan de Binialgorfa, n. 110, 31 de març de 1921.
- “De geologia. Estudi dels nostres terrenos”, Ll. Garcias, n. 112, 30 d’abril de 1921.
- “Optimisme i Perseverancia”, Llorenç Garcias Font, n. 113, 16 de juny de 1921.

- “Notes agrícoles”, Juan de Binialgorfa, n. 128, 31 de desembre de 1921.
- “La darrera reunió de batles”, Ll. G., n. 129, 7 de gener de 1922.
- “El cultiu de la patata”, Juan de Binialgorfa, n. 130, 14 de gener de 1922.
- “DE BIBLIOGRAFIA, Nota preliminar sobre la tectònica de la regió de Artà, por Bartolome Darder i Pericàs”, Llorenç Garcias, n. 135, 18 de febrer de 1922.
- “Renovació. Els pressuposts dels regionalistes”, Llorenç Garcias, n. 140, 25 de març de 1922.
- “Per la creu del terme. Diguem-hi la nostra”, n. 148, Ll. Garcias, 20 de maig de 1922.
- “La mosca de l’olivera. Conversa de don Arnest Mestres”, Ll. Garcias, n. 149, 27 de maig de 1922.
- “La pesca de l’arengada”, Juan de Binialgorfa, n. 153, 24 de juny de 1922.
- “Nota agrícola”, Pagès, n. 153, 24 de juny de 1922.
- “Nota Agrícola. La mosca de l’olivera”, Ll. G., n. 154, 1 de juliol de 1922.
- “Nota Agrícola. L’olivera”, Ll. G., n. 155, 8 de juliol de 1922.
- “Política catalana”, Llorens Garcias, n. 157, 22 de juliol de 1922.
- “Nota agrícola”, Pagès, n. 158, 29 de juliol de 1922.
- “La vida en el mar. Vida vegetal”, Ll. Garcias, n. 159, 4 d’agost de 1922.
- “Nota Agrícola”, Ll. Garcias, n. 166, 23 de setembre de 1922.
- “Ni fer ni deixar fer”, Ll. Garcias, n. 169, 14 d’octubre de 1922.
- “El consum de fusta”, Ll. Garcias, n. 171, 28 d’octubre de 1922.
- “IMPORTANT La Caixa Rural del Sindicat Agrícola Catòlic de Son Servera”, Ll. G., n. 173, 11 de novembre de 1922.
- “Els regionalistes de Mallorca”, Ll. G., n. 178, 23 de desembre de 1922.
- “Nota agrícola”, Pagès, n. 186, 17 de febrer de 1923.
- “Artà a fora, Excursions a les Coves d’Artà”, Ll.G., n. 187, 24 de febrer de 1923.
- “Nota agrícola”, Pagès, n. 192, 31 de març de 1923.
- “Perquè s’han de protegir els aucells”, Pagès, n. 192, 31 de març de 1923.
- “El peix i la pesca”, Ll. Garcias, n. 203, 23 de juny del 1923.
- “El primer triomf. A un amic de fora”, Ll. G., n. 225, 27 d’octubre el 1923.
- “Nota Agrícola”, Pagès, n. 225, 27 d’octubre el 1923.
- “Congrés Geològic Internacional. XIV Sessió a Espanya”, Ll. G. F., n. 310, 21 de juny de 1925.
- “El cultiu de blat”, Pagès, n. 329, 31 d’octubre de 1925.
- “IV Congrés Geològic Internacional”, Ll. Garcias Font, n. 354, 10 de juny de 1926.
- “Què són les durmillegues?”, Joan de Binialgolfà, n. 421, 20 de març de 1928.
- “D’avicultura”, Pagès, n. 423, 10 d’abril de 1928.
- “Excursió Botànica”, Ll.G., n. 458, 30 de març de 1929.
- “El museu d’Artà”, Llorenç Garcias Font, n. 459, 10 d’abril de 1929.
- “El nostre Museu va envant”, Ll. Garcias Font, n. 464, 31 de maig de 1929.
- “Les Coves d’Artà”, Joan de Binialgorfa, n. 473, 10 de setembre 1929.
- “No destruïeu els olivars”, Pagès, n. 480, 30 de novembre 1929.
- “L’exposició de Barcelona”, Ll. G. F., n. 480, 30 de novembre 1929.
- “Decret”, Joan de Binialgorfa, n. 484, 20 de gener de 1930.

“L’esporga de l’olivera”, Joan de Binialgorfa, n. 485, 31 de gener de 1930.
“Conservem les oliveres”, Joan de Binialgorfa, n. 488, 28 de febrer de 1930.
“Parlem d’escoles”, Ll. G. F., n. 497, 31 de maig de 1930.
“El problema de les aigües”, Ll. G. F., n. 498, 10 de juny de 1930.
“El problema de les aigües”, Ll. G. F., n. 499, 20 de juny de 1930.
“El problema de les aigües. Carta oberta entre Pedro Morell Oleza i Ll. Garcias Font”, n. 510, 10 d’octubre de 1930.

*Conferències/excursions científiques*²⁶⁶:

Tasques que desenvolupà Garcias com a guia o mestre:

1 -Excursions per tota Mallorca: la Serra de Llevant; l’Albufera, Alcúdia; La Serra de Tramuntana: Planície, Puig de Massanella, Puig Major, Puig Roig; excursions a Palma: Arenal i Coll d’en Rebassa, (...) durant tota la seva vida i juntament amb l’equip de científics abans esmentat: Pedro Palau Ferrer, Antoni Gamundí, Guillem Colom, Jeroni Orell. Tots, a més d’esser els representants botànics de Mallorca, actuaren com a guies durant la visita de científics estrangers, sobretot a l’hora de dirigir-los en les seves excursions i aconsellar-los la ruta. Garcias no disposà sempre de temps lliure, la farmàcia absorbí gran part del seu temps. També dirigí les visites geològiques.

2 -A més, també fou un dels guies del Museu Regional d’Artà, obert segons visites concertades, i formà part com a testimoni viu de les excavacions arqueològiques que s’efectuaven a la comarca d’Artà²⁶⁷. Representà les Coves d’Artà i excursions foravileres d’interès geològic, botànic, cultural, arqueològic.

“Artà a fora, Excursions a les Coves d’Artà”, Ll.G., n. 187, 24 de febrer de 1923.

Entre les activitats més importants que desenvolupà:

- 7 de desembre de 1902 és nomenat Soci Numerari de la ICHN i del Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona. Diversos, 1282.
- Antonio de Zulueta encarrega a Garcias i Font la conservació i catalogació dels exemplars dels armaris del Museu, ICHN, 21 d’abril de 1905.
- Participa al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Barcelona, octubre de 1906. Es conserva carnet de congressista. Diversos, 1298.
- 07 de febrer de 1908, Garcias és admès com a soci de la Societat Arqueològica Lul·liana gràcies a Estanislau Aguiló.
- Participa al Congrés del Govern Municipal, Barcelona del 16 al 19 de desembre de 1909. Es conserva el títol de congressista. Diversos, 1279.
- 21 de gener de 1913 Carta de col·laboració amb el *Diccionari de la Llengua Catalana*. Signada per Josep Carner i mossèn Antoni M. Alcover des de l’Institut de la Llengua Catalana, Barcelona.
- Desembre de 1916 funda l’Associació Minerva i la publicació *Llevant*, Artà.

²⁶⁶ CIPDF, (2010), Correspondència i Diversos.

²⁶⁷ Aquestes dades les trobem documentades al CIPDF; al llibre d’Actes del Museu Regional d’Artà i a diferents publicacions de la Societat Arqueològica Lul·liana i de la Revista artanenca Bellpuig.

- Conferència a la Caixa Rural d'Artà sobre "La producció agrícola espanyola", 13 de gener de 1917, a càrrec de Garcias i Font.
- Març de 1917, conferència a l'Associació Minerva "Artà Antic" per Garcias i Font.
- 10 de desembre de 1917, Garcias i Font és nomenat Soci Honorífic de la ICHN, Barcelona. Diversos 1288.
- Participà com a ponent al "Curs de Perfeccionament per a mestres de Balears" cobrint lliçons de botànica i entomologia. Celebrat a Lluç, Mallorca, l'agost de 1919. Diversos 1281.
- Al voltant de l'any 1920, imparteix conferències en defensa dels conradors mallorquins al Sindicat Agrícola Catòlic de Son Servera. Es conserven apunts on es tracta l'exportació dels porcs grassos i la distribució dels seus beneficis; o els beneficis de la creació d'un sindicat agrícola. Cal també fer referència al tema de les plagues agrícoles sobre les que també es conserven apunts (per a una altra conferència?)²⁶⁸.
- Juliol / Agost de 1920, viatge a Barcelona on visita juntament amb Andreu Ferrer l'exposició de l'Escola Industrial.
- 13 de juny de 1921 Josep Maluquer ofereix a Garcias ser corresponsal del Museu Lenckenberg de Frankfurt, dirigit pel zoòleg doctor F. Haas. Garcias mantingué correspondència amb el doctor Franz Joseph Kribben i amb el doctor Otto Rebmann. Correspondència 336.
- 09 de gener de 1923 Donació bibliogràfica de Garcias i Font a la biblioteca del Seminario Conciliar de Mallorca, Palma. Diversos 1289.
- Guia a la zona de Llevant el juny de 1926, juntament amb Josep Sureda i Blanes, de l'Excursió a Mallorca organitzada pel XIV Congrés Geològic Internacional, amb la participació de Bartomeu Darder i de Fallot²⁶⁹.
- El novembre de 1929 visita l'Exposició Internacional de Barcelona que constituí un gran esdeveniment a nivell cultural, urbanístic i arquitectònic²⁷⁰.
- Organitza l'"Exposició de Propaganda d'Higiene Social" a Artà i un cicle de conferències en torn del tema amb Emili Darder, octubre de 1930.
- Agost de 1931 nomenat, segons carta d'Emili Darder, delegat a Artà de l'Associació per a la Cultura de Mallorca. Diversos 1291.
- Entre 1937 i 1938, realitza excursions per Catalunya amb les infermeres Lola Mas i Maria Casajuana. Destaca la visita a la vila de Plegamans.
- L'abril de 1948 efectua una excursió botànica amb Pere C. Palau Ferrer a Cabrera.
- 1954 Garcias col·labora en l'exposició botànica organitzada per la Societat d'Història Natural de Balears. Joan Bauzà.
- 1955 participació de Garcias en una exposició, cedint plantes del seu herbari per demanda de Jeroni Orell.
- 10 d'octubre de 1956, la SHNB anuncia l'elecció de Garcias i Font com a part del jurat dels "Premios Ciudad de Palma. Bartolomé Darder Pericàs".

²⁶⁸ CIPDF, (2010), Diversos.

²⁶⁹ DD.AA., (1978), *Homenatge a Don Llorenç Garcias i Font, Apotecari d'Artà, (18 de març de 1976)*, p. 27.

²⁷⁰ Informació familiar.

- L'any 1956 Gabriel Alomar envia petició a Garcias per a la seva participació al cycle de conferències celebrat al Cercle de Belles Arts de Ciutat i organitzat pel Grupo de Amigos de los Jardines (Correspondència, 544).

- Abril de 1957, Garcias participa, per demanda de Joan Bauzà, amb espècies botàniques i material quaternari a l'“Exposició botànica de la Setmana Balear de les Ciències Naturals”. Bauzà també parla del seu interès en la construcció d'un Museu de les Ciències Naturals.

- Acull les visites del grup d'excursionistes de Fomento del Turismo, dirigit per Gabriel Font, al Museu Regional d'Artà entre els anys 1962 i 1964.

- L'any 1964 dins els cursos de Guies-Intrèpids s'organitza una visita al Museu d'Artà a petició de Josep Quint Zaforteza.

Fou soci de la Real Sociedad Española de Historia Natural, de la Sociedad de Història Natural de Balears, de la Sociedad Española de Historia de la Farmacia i de la Sociedad Española de Ornitología. Rebé les següents subscripcions: *Serra d'Or*, *Revista del Monestir de Montserrat*; *El Heraldo de Cristo*, *Revista Lluc*, *Revista Farmacognosia*.

Bibliografia, Arxius i Revistes.

(2010), “La Nostra Terra, revista mensual de literatura, art i ciències”, IEC i El Gall Editor, Edició Facsímil, cinc volums, Palma.

ALCOVER, ANTONI M. I MOLL, FRANCESC DE B. (1968), Diccionari Català-Valencià-Balear, Editorial Moll, Palma, p. XXXVI.

ALCOVER, ANTONI M., (2003), *Lletra de Convit*, Editorial Moll, Palma. Segons la tercera edició impresa l'any 1902.

AMORÓS, LUIS R., “El ajuar funerario de la cueva de Son Jaumell en el Museo Regional de Artà”, *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana, Revista de Historia, Arqueología y Lulismo*, anys 1947-1952, pp. 421-423.

AMORÓS, LUIS R., “Els Bronzes de la Cultura dels Talaiots en el Museu Regional d'Artà”, *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana, Revista d'Estudis Històrics*, anys 1930-1931, pp. 516-522.

ARTIGUES, CATALINA I MUÑOZ, ANTONI, “Revisió de la col·lecció d'aus del Museu regional d'Artà”, *V Jornades de Medi Ambient de les Illes Balears, Ponències i Resum*, SHNB, Gràfiques Mallorca, 2008, pp. 420-421.

AULET I AMELA, JAUME, (1989), *Josep Carner i els orígens del noucentisme*, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Catalana, Tesi en Xarxa.

BALCELLS, ALBERT I PUJOL, ENRIC, (2002), *Història de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1942)*, IEC i Editorial Afers, Barcelona, volum I.

BASTARDAS, MARIA CRISTINA; SCHMID, BEATRICE (2006) . “La Nostra Reyna i la Nostra Mare”: la llengua catalana en els discursos inaugurals del Primer Congrés”. Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. *Revista d'Estudis Baleàrics*. Núm.82-83. Pàg. 67-77.

BOU I ROURE, LLUÍS M., (2007), *El Frenopàtic de les Corts: història d'un centre de salut mental*, Ajuntament de Barcelona, Districte de les Corts i Arxiu Municipal, Barcelona.

- BUJOSA, FRANCESC I MARCH, JOAN, (2006), “Els llibres científics de la Biblioteca Balear”, a *Actes de la VIII trobada d'Història de la Ciència i de la Tècnica, Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica*, celebrada del 18 al 21 de novembre de 2004 a Mallorca, IEC, Barcelona.
- CAMARASA, JOSEP M., (1995), “Josep Maluquer i Nicolau (1883-1960. La gestió empresarial en la ciència, la gestió científica en l'empresa”, a *Ciència i Tècnica als Països Catalans: una aproximació biogràfica*, Fundació Catalana per a la recerca, Barcelona, 1995, p. 1215.
- CAMARASA, JOSEP M., (2000), *Cent anys de passió per la Natura. Una història de la Institució Catalana d'Història Natural 1899-1999*, ICHN, Barcelona.
- CANTARELLAS CAMPS, CATALINA, (2006), “Bartomeu Ferrà i Perelló (1843-1924)”, a *La Societat Arqueològica Lul·liana. Una il·lusió que perdura (1880-2006)*, Societat Arqueològica Lul·liana, Amadip-Esment, Palma, volum II, p. 13-29.
- CARRERES, PERE, (2001), *Ideari i poètica de Josep Maria Capdevila*, Universitat Autònoma de Barcelona, Tesi en Xarxa.
- COLOM, HUMBERT, “El Museu de Artà conserva los vestigios de las más antiguas culturas de Mallorca”, *Diario de Mallorca*, 22 de mayo de 1981, p. 16, Local.
- COMPANY MATES, ARNAU, (2008), *Emili Darder Cànaves. El darrer batlle republicà de Palma*, Ajuntament de Palma, Aquil·les Editorial, Palma, Biografies Mallorquines 21.
- DD.AA. (2001), *El moviment associatiu a les Illes Balears*, IEB, Documenta Balear, Palma.
- DD.AA. (2006), *Història de la Ciència a les Illes Balears. La Il·lustració*, Conselleria d'Economia, Hisenda i Innovació, Govern de les Illes Balears, Leonard Muntaner Editor, Palma.
- DD.AA., (1978), *Homenatge a Don Llorenç Garcias i Font, Apotecari d'Artà, (18 de març de 1976)*, Col·legi d'Apotecaris de Palma, Gràfiques Miramar, Palma.
- DD.AA., (1994), *Cultura i compromís polític a la Mallorca contemporània. Els intel·lectuals a l'àmbit cultural català*, Fundació Emili Darder, Palma, 1994, Coneixements, realitats i perspectives 2.
- DD.AA., (1996), *Centre Excursionista de Catalunya. 120 anys d'història (1876-1996)*, Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona.
- DD.AA., (2003), *Josep Sureda i Blanes. Antologia científica*, Govern de les Illes Balears, Conselleria d'Innovació i Energia i Leonard Muntaner, Palma, La Ciència a les Illes Balears 3.
- DD.AA., (2000), *La Farmàcia a les Illes Balears*, BUJOSA, MARCH, MUNTANER, Cooperativa d'Apotecaris i Col·legi farmacèutic de les Illes Balears, Leonard Muntaner Editor, Palma.
- DD.AA., (2005), *Algunas noticias históricas y biográficas sobre la farmacia en Baleares*, Col·legi Oficial de Farmacèutics de les Illes Balears, Palma.
- DD.AA., (2006), *La Societat Arqueològica Lul·liana. Una il·lusió que perdura (1880-2006)*, Societat Arqueològica Lul·liana, Amadip-Esment, Palma, volum II.

- DD.AA., (2009), *Seminari d'estudis històrics 2009: Pere Joan Campins, bisbe de Mallorca (1859-1915)*, Societat Arqueològica Lul·liana, Palma.
- DD.AA., (2007), *Joan Alcover, Miquel Costa i Llobera i els llenguatges estètics del seu temps*, UIB i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, Biblioteca Abad Oliva 278.
- DD.AA., (1996), *Centre Excursionista de Catalunya 120 anys d'història (1876-1996)*, Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona.
- DD.AA., (2001) *Diccionario historico de la Companya de Jesús*, Universidad Pontificia de Comillas, Madrid, p. 667.
- DD.AA., (2005), *L'eclipsi total de sol a la Mallorca de 1905*, Amengual, Pons i March eds., Gràfiques Mallorca, Palma. Conferències de les Jornades de Commemoració i Estudi, 9 i 10 de setembre de 2005.
- DD.AA., (2006), *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Institut d'Estudis Balears, Palma.
- DÍAZ ANDREU I RAMÍREZ SÁNCHEZ, (2001), "La Comisaria General de Excavaciones Arqueológicas. La administración del patrimonio arqueológico en España durante la primera etapa de la dictadura franquista", *Complutum*, ISSN 1131-6993, N. 12, p. 325-344.
- FERRER GINARD, ANDREU, (2002), *Etologia de Menorca o ses costums i preocupacions que es conserven en aquesta illa*, Ed. Col·lectiu Folkloric de Ciutadella, Consell Insular de Menorca, Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Ciutadella, Quaderns de Folklore n. 70.
- FERRER, MIQUEL, (1977), *De la fundación de la Lliga Regionalista a la Primera Guerra Mundial (1901-1918)*, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, Col·lecció Episodis de la Història.
- FONT I OBRADOR, BARTOMEU, (1987), *De l'apotecaria històrica mallorquina (Miscel·lània documental)*, Col·legi Oficial de Farmacèutics de Balears, Palma.
- FONT MARTORELL, GABRIEL, *50 excursiones a pie por la isla de Mallorca*, Fomento de Turismo de Mallorca, Inca, 2008.
- FORNÓS, JOAN J. I PONS, GUILLEM X., (2007), "Anàlisi històrica dels 50 volums del *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*", al *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*, volum 50, Palma de Mallorca, p. 133.
- FULLANA PUIGSERVER, PERE, (1994), *El moviment catòlic a Mallorca (1875-1912)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994, Biblioteca Abad Oliva 134.
- FULLANA, PERE, (1990), *Catolicisme social a Mallorca (1877-1902)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, Scripta et Documenta 38.
- FULLANA, PERE, (2009), *El P. Rafel Ginard: una vida malmesa entre el laïcisme, la guerra i la dictadura*, Papers de Cal Pare Ginard, Produccions Estelroig i Col·lectiu Teranyines, Sant Joan.
- FUSTER, GABRIEL, (1966), *Història de Manacor*, Tall. Impr. Fullana, Manacor, Balearia.

- GAFIM (Fuster Mayans, Gabriel, 1913-1977), “Uno de los mejores museos de Mallorca. El Museo Regional de Artà”, Baleares, 2 de marzo de 1957.
- GARCÍAS I FONT, LLORENÇ, (1974), “Els Limonium de la península d’Artà (Mallorca)”, *Collectanea Botànica*, Instituto Botànico de Barcelona, Barcelona, vol. 9, n. 4, pp. 61-67.
- GIL AMBRONA, ANTONI (1993), *Antoni Aulestia i Pijoan, Compromiso catalanista e historia: una trayectoria de difícil equilibrio*, Manuscrits, n. 11, gener 1993, p. 259-279.
- GILI I PONS, (1999), *Llorenç Lliteras, ecònom i historiador d’Artà*, Parròquia de la Transfiguració del Senyor d’Artà, Gràfiques SIBA, Santa Margalida.
- GONZÀLEZ-AGÀPITO, JOSEP (2002). *Tradició i renovació pedagògica 1898-1939*, Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- GONZÀLEZ Y ORERO, (2007), Departamento de Microbiología, Facultad de Medicina, Universidad Complutense de Madrid, *Revista Española de Quimioterapia*, Prous Science, S.A.- Sociedad Española de Quimioterapia, diciembre 2007, vol. 20, n. 4, p. 447.
- GRAÑA I ZAPATA, ISABEL, (1995), *L’acció pancatalanista i la llengua: Nostra Parla (1916-1924)*, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona.
- IBÁÑEZ CORTINA, NEUS, (2003), “Dos documents inèdits de Pius Font i Quer sobre el projecte de Flora Hispànica”, *Collectanea Botànica*, 26, CSIC, Institut Botànic de Barcelona, p. 163-180.
- JIMÉNEZ, EDUARDO, “Los guerreros de bronce continuaran en el Museo de Artà”, *Diario de Mallorca*, 12 de mayo de 1982.
- JURADO, JESÚS R., “Una vida entregada a la ciencia”, *Diario de Baleares*, Palma, 2 de mayo de 1975.
- LILLIU, GIOVANNI, “Primi scavi del villaggio talaotico di Ses Païses (Artà, Maiorca)”, *Rivista dell’Istituto Nazionale d’Archeologia e Storia dell’Arte*, IX, 1960, (Missione Archeologica Italiana, aprile-maggio 1959), Roma, L’Erma di Bretschneider, 1960.
- LLADÓ I ROTGER, FRANCESC, (2009), *El pont de la mar blava. Vida i obra de Miquel Ferrà*, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona, Biblioteca Miquel dels Sants Oliver 34.
- LLADÓ Y FERRAGUT, JAIME (1964), *Catàlogo de la secció històrica del arxivo municipal de Artà*, Imp. SS. Corazones, Palma.
- LLORENS, BIBILONI I VICENS, (2001), *Pla de recuperació de Limonium majoricum Pignatti (Plumbaginaceae)*, Govern de les Illes Balears, Conselleria de Medi Ambient, Binissalem, Quaderns de Natura 8.
- LLULL ESTADES, “El Sr. Garcias Font es todo un botánico”, *Baleares*, 9 de enero de 1951, Diganos usted algo.
- MARCH NOGUERA, JOAN (2001), *Mossèn Alcover i el món de la ciència. La creació del llenguatge científic català modern*, Lleonard Muntaner Editor, Palma.
- MARCH NOGUERA, JOAN, (2008), “Bartomeu Darder un home del seu temps” a *Bartomeu Darder i Pericàs geòleg i mestre*, Govern de les Illes Balears, Con-

- selleria d'Economia, Hisenda i Innovació, Palma, La Ciència a les Illes Balears, 6.
- MASCARÓ PASARIUS, "El Museu Regional d'Artà", Balears, Especial Mallorca paso a paso, domingo 14 de febrero de 1982, p. 19
- MASCARÓ PASARIUS, "Un modélico centro de activa formación cultural del pueblo", Balears, 28 de febrero de 1968, Última página.
- MASSOT I MUNTANER, JOSEP (2003), *Església i societat a la Catalunya contemporània*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, Biblioteca Abad Oliva.
- MASSOT I MUNTANER, JOSEP (2005), *Escriptors i erudits contemporanis. Cinquena sèrie*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- MASSOT I MUNTANER, JOSEP (2006), *Escriptors i erudits contemporanis. Sisena sèrie*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- MASSOT I MUNTANER, JOSEP (2010), *Escriptors i erudits contemporanis. Novena sèrie*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- MASSOT I MUNTANER, JOSEP, (1973), *La Societat d'Amics del País. Jaume Pujol i el català de Mallorca*, Institut d'Estudis Hel·lènics, Dept. Filologia Catalana, Editorial Ariel.
- MIR, GREGORI, (1990), *El mallorquinisme polític (1840-1936)*, Editorial Moll, Mallorca, 1990, volum II.
- MOLINS, ROSSELLÓ I CONESA, (2007), "Caracterització i adequació per a la consulta de l'herbari personal de Llorenç Garcias i Font dipositat a la SHNB", al *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*, volum 50, Palma de Mallorca, p. 104 i 107.
- ORELL JAQUOTOT, JERONI (1988), *Herbaris Balearics*, Institució Catalana d'Història Natural, Barcelona, mes d'abril.
- ORFILA, MARGARITA I MARTÍNEZ, M. ISABEL, (2008), *Cristóbal Veny Melià (Porreras 1925-Palma de Mallorca 2007. In Memoriam*, Trabajos de Prehistoria, 65, n. 1, enero-junio, p.7-11.
- PALAU FERRER, PEDRO, (1954), *Nuevas estirpes para la Flora de Baleares*, Anales del Jardín Botánico de Madrid, vol. 11, n. 2, p. 497-519.
- PASCUAL GONZALEZ, BARTOLOMÉ, "Artà exhuma su viejo folklore", Correo de Mallorca, domingo 1 de febrero de 1948.
- PELÁEZ, MANUEL J.; ZAMBRANA MORAL, PATRICIA (2007). "Más Noticias sobre la Depuración Política Universitaria de Catedráticos de Derecho en España (1936-1943)". En: *Revista de estudios histórico-jurídicos*, 29, p. 465-480.
- PEÑARRUBIA, ISABEL, (1991), *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, Biblioteca Abad Oliba 105.
- PEREA, MARIA PILAR, (2006), *El centenari del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Biblioteca de Catalunya, Barcelona.
- PICAZO, GARRIDO, ALZAMORA, (2007), *Artà 1931-1939*, El Tall Editorial, Palma, El Tall del temps 43.

- PICAZO, GINARD, TOUS, (1991), *100 anys d'educació a Artà, Ajuntament d'Artà, Gràfiques Miramar, Mallorca.*
- PIGNATTI, SANDRO, (1955), "Studio sulla flora e vegetazione dell' isola di Mallorca (Baleari)", *I Limonium della flora balearica*, Arch. Bot. 31, 16-52, Forli.
- PONS, DAMIÀ, (2007), *Joan Alcover, Miquel Costa i Llobera i els llenguatges estètics del seu temps*, UIB i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, Biblioteca Abad Oliva 278.
- PONS, G.X. I VICENS, D., (2004), "La Societat d'Història Natural de les Balears (1954-2004): cinquanta anys de passió per la natura", In: Pons, G.X. (edit), *Llibre de ponències i resums de les IV Jornades del Medi Ambient de les Illes Balears*, Palma.
- R.D., "El Museo Regional de Artà està considerado como uno de los mejores del Archipiélago", Ciudad, Semanario de Información, Inca, 29 de agosto de 1959.
- REVISTA BELLPUIG, diversos articles sobre la fundació del Museu Regional d'Artà: <http://ibdigital.uib.es>
- RIPOLL, LUIS, "Artà su comarca y su museo", Destino, Mediodía y medianoche, dimecres 7 de novembre de 1959.
- ROLDÁN GUERRERO, RAFAEL, (1975), *Diccionario biográfico y bibliográfico de autores farmacéuticos españoles*, Imprenta del P.H.O.E., Madrid.
- Rondaies Mallorquines* d'en Jordi des Racó.
- ROSSELLÓ BORDOY, GUILLERMO, Los materiales de la cueva del Trispolet (Artà, Mallorca), Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana, Revista de Historia, Arqueología y Lulismo, anys 1953-1960, p. 391-402.
- ROSSELLÓ BORDOY, G., (1998), *Rafael Ysasi. Palma de antaño*, José J. de Olañeta Editor, Palma.
- ROSSELLÓ BOVER, PERE, (1999), *Els camins de la cançó: vida i obra del P. Rafel Ginard Bauçà*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, Biblioteca Miquel dels Sants Oliver 11.
- SAEZ ISERN (1985-1987), "Congregaciones religiosas dedicadas a la enseñanza en Mallorca (1794-1915)", *Mayurqa 21*, Annals de Ciències Històriques i Teories de les Arts, UIB., Palma.
- SAMPIETRO, MARIA J., (2006), *Plantas medicinales, destiladores i llibres a les apotecaries de Mallorca (1348-1550)*, El Tall Editorial, Palma, col. El temps maior 12.
- SANCHO ORELL, M. BEL, (1984), *El mestre Andreu Ferrer i l'ensenyament a Artà (1916-1918)*, IEB, Palma, Col·lecció Els nostres Educadors número 2.
- SANTANA MORRO, MANEL, (2002), *El forjament de la solidaritat: mutualitats, cooperatives, societats obreres i recreatives a Mallorca 1868-1936*, Edicions Cort, Palma.
- SANTIAGO, "Don Lorenzo Garcías Font conservador del Museo Regional de Artà", Revista Bellpuig, Voces autorizadas [entrevista], Vol. I, p. 136. 5 de juny de 1961.
- SASTRE, NICOLÁS FR., (1993), *Cien años de presencia de la T.O.R. en España*, Franciscanos de la T.O.R. Curia Provincial, Mallorca.

- SUAU, BARTOLOMÉ, “La ejemplar sociedad de Història Natural de Balears”, *Diario de Mallorca*, 1 de febrero de 1968, p. 24.
- SUREDA I BLANES, JOSEP, (1976), “Llorenç Garcias”, *Boletín de la Sociedad de Historia Natural de Balears*, tomo XXI, Palma, Mallorca.
- TERMES, JOSEP (1987), “De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra civil (1868-1939)”, *Història de Catalunya* [dir. Pierre Vilar], vol VI. Barcelona: Edicions 62.
- THOMÀS, JOAN MARIA (1992). *Falange, Guerra Civil, franquisme. FET y de las JONS de Barcelona en els primers anys del Règim Franquista*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VALLÉS, EMILI, (1908), *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, Barcelona Octubre 1906*, Estampa d'en Joaquim Horta, Méndez Núñez 3 y 5.
- VENY, CRISTÒFOL, (1968), *Las cuevas sepulcrales del bronce antiguo de Mallorca*, CSIC, Madrid.
- VICENS, M. I BIBILONI, G., (2001), *Pla de recuperació de Limonium barceloi Gil & Llorens*, Govern de les Illes Balears, Conselleria de Medi Ambient, Mallorca, 2001, Quaderns de Natura 8, pp. 18-19.
- VIVES RIERA, ANTONI, (2002), *Modernització i pervivència de la vila rural com a subjecte històric durant el segle XX: Les festes de Sant Antoni i el cant de l'Argument a la vila d'Artà a Mallorca*, Tesi en Xarxa, Universitat de Barcelona, capítol 5.
- ISASI, RAFAEL, “Hallazgos arqueológicos en Mallorca. Nuevo bronce itálico hallado en Mallorca”, *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana, Revista de Historia, Arqueología y Lulismo*, anys 1939-1943, pp. 248-249.

Revistes consultades.

Bellpuig.

Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana, Revista de Historia, Arqueología y Lulismo.

Bolletí de la Societat d'Història Natural de Balears.

El Heraldo de Cristo.

Gaceta de Mallorca.

La Nostra Terra revista mensual de literatura, art i ciències.

La Veu de Mallorca.

Llevant.

Quadern Mensual de l'Associació de la Cultura per Mallorca.

Mallorca Agraria.

L'Amic del Pagès.

La Aurora.

El Felanigense.

Entrevistes.

Néts de Garcias i Font: Joan Ll., Ferran, Faust i M. Àngela Garcias i Truyols.
Josefa Blanes de Aymar.

Andreu Ferrer Artigues.
Mossèn Antoni Gili.
Andreu Muntaner.
Concepció Jaquotot Villalonga.
Jeroni Orell Jaquotot.
Guillem Rosselló Bordoy.
Pare Ramón Ballester Vives.
Miquel Flaquer.

Arxius Fotogràfics

Néts de Garcias i Font: Joan Ll., Ferran, Faust i M. Àngela Garcias i Truyols.
Arxiu de Mascaró Pasarius.
Arxiu Orell Jaquotot.
Arxiu Muntaner.

LLORENÇ GARCIAS FONT A TRAVÉS DE LA PREMSA LOCAL

Maria Pilar Garcias Maas

En les primeres dècades del segle XX s'observa una voluntat conscient d'identificar una cultura i una llengua a tota Mallorca. En aquest sentit, varen sorgir moltes iniciatives orientades a la instrucció del poble, que partien de persones relacionades amb l'Església. La premsa escrita es feu ressò d'aquests moviments i començaren a sorgir nombroses publicacions a diferents llocs de l'illa.

A Artà, en aquest context, el mestre Andreu Ferrer havia constituït una escola nocturna per a obrers, de signe catòlic i mallorquinista, els alumnes de la qual, ja acabat el curs, formaren la societat Minerva l'any 1916. Es reunien per llegir, per practicar treballs artesanals, per escoltar conferències o per integrar una societat coral.²⁷¹

D'aquesta societat va sorgir la publicació periòdica *Llevant*, el desembre de 1916, subtítolada *Quinzenari portaveu de l'Associació "Minerva" – Defensor dels interessos morals i materials d'Artà i sa Comarca*. El 1920 va canviar el seu subtítol a *Quinzenari Catòlic Mallorquí*. Els fundadors foren el mestre Andreu Ferrer Ginard (1887-1975), el prevere Llorenç Lliteras i Lliteras (1893-1973) i l'apotecari Llorenç Garcias i Font (1885-1975). La seva periodicitat va anar canviant segons l'època entre setmanari, dessenari i quinzenari. La publicació va desaparèixer el 1931 i s'arribaren a publicar 513 revistes.

Llorenç Garcias i Font va participar activament amb l'Associació Minerva, durant els seus primers anys, i també amb el *Llevant*. També se li han atribuït els articles signats amb els pseudònims Joan de Binialgorfa i Pagès. En total se li han identificat 38 articles, dels quals 21 els va signar amb el seu nom, 9 com a Joan de Binialgorfa i 8 com a Pagès. La gran majoria estan escrits entre 1916 i 1920 (un total de 29 articles), després ho feu esporàdicament, essent els tres darrers l'any 1929.

La utilització de pseudònims s'ha d'entendre com una opció tendent a facilitar la identificació del lector amb aquell autor que es refereix a temes que són del seu interès, per altra banda, permet la utilització de diferents llenguatges i vocabulari, triats específicament per a un públic determinat.

271 Peñarrubia i Marques, Isabel (1918). *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)* Biblioteca Serra d'Or, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Podríem entendre que quan signa “Juan de Binialgorfa” normalment es dedica a transmetre de forma didàctica, a manera de rondalla, coneixements bàsics sobre els beneficis que aporten les diferents espècies en allò que avui denominaríem “equilibri ecològic”, a una secció titulada “Els animals útils a l’agricultura”.

Es un dels sers mes útils a l’agricultura, i te, com tots els animals, un fi a complir en la terra, i es destruir una gran quantitat d’insectes; caragols, llimacs i rates que tant abunden i tanta destrossa fan pels nostres camps.

*Tenen sa dentadura completa, dents, claus i queixals, formant amb conjunt trenta sis peces bucals. Hi ha dues castes d’eriçons; la nostra que viu també per les demés parts d’Europa i una que és més petita, te les orelles mes grosses i viu al sud de Rússia.*²⁷²

Molt diferents són els temes tractats quan escriu i firma amb el pseudònim “pagès”. En aquest cas trasllada els seus coneixements al grup que té poder decisorí sobre l’evolució de la producció agrícola. Aquí és on es fa més palesa la relació entre la seva activitat com articulista i el seu interès per la modernització de l’agricultura i l’àmbit on es fa més clara la relació amb la temàtica dels volums que conformen la seva biblioteca particular, en la que destaca la seva relació intel·lectual amb personatges de Catalunya. Es troben publicacions de la Mancomunitat de Catalunya, concretament són interessants els diferents *Textos d’ensenyament postal agrícola*, d’*Escola superior d’agricultura* i les *Publicacions divulgadores dels serveis tècnics d’agricultura*. *Serveis d’arbres fruiters*, d’autors de renom al camp de l’agricultura del moment com August Matons o Jaume Raventós.

*S’ha sembrat molt, la gent s’estima mes cuir que comprar, se veu que no creuen en baixes i molt manco en la tassa posada per qui ignora el nostre mercat, ruïnosa per molts d’articles, ja que nosaltres no mos proveïm de Ciutat sinó de Capdepera i els transports son poc costosos. Millor hauria estat que el Sr. Governador hagués demanat els preus i així hauria obrat en perfecte coneixement de causa.*²⁷³

També aprofita aquest pseudònim per donar a conèixer la seva opinió política:

Mallorca es eminentment agrícola i per lo tant te dret a una representació en Corts en sa majoria agrícola.

*Mallorca té dret a una legítima representació, a una veritable representació, i la més genuïna és la de la classe agrícola, la més sencera, la més lligada amb la tradició i les bones costums, la més forta i la més honrada.*²⁷⁴

És, sens dubte, als articles sense pseudònim on es mostra com a creador d’opinió i dona a conèixer el projecte polític en el que creu. Des dels inicis mostra la seva preocupació pel desenvolupament econòmic de la comarca d’Artà. Basa aquests creixe-

²⁷² “Animals útils a l’agricultura. L’eriçó”, Juan de Binialgorfa, *Llevant*, número 1, 31 de desembre de 1916

²⁷³ “Nota Agrícola”, Pagès, *Llevant*, 13 de gener de 1918, número 27, Any I.

²⁷⁴ “Dues paraules a l’Amo de Sa Clastra” *Llevant*, 26 de maig de 1919, número 69, Any III

ment en dos pilars fonamentals, el coneixement científic per una millora de la producció agrícola i la confiança en els sindicats agrícoles com a eina per a la millora de la producció. Així, a la conferència que va dictar davant el Sindicat Agrícola i que va ser posteriorment publicada al Llevant²⁷⁵ estableix les bases pel desenvolupament de la comarca: augmentar tot el possible la producció, consumir productes locals i preparar productes per a l'exportació, tot això sempre vehiculat a través del Sindicat Agrícola.

Poble d'Artà: Un dels problemes d'actualitat, íntimament lligat amb la nostra agricultura es el dels queviures[...]El Govern, diu un distingit economista, no sap les quantitats d'aliments, necessaris pel sosteniment de la nació; ja veis idó, que és ben trist estar regits per homes que no poden atendre a la primera necessitat de la vida, no esperem res d'ells, son incapaços, per això nosaltres, hem de fer el possible per col·locar-nos dins la independència que fa els pobles forts, i el primer que hem de fer és desenvolupar l'agricultura per poder omplir les nostres sales”

[..] resumiré aquest treball en tres conclusions pràctiques.

1. No essent suficient el que se cull a Espanya pel nostre sustent i essent dubtosa la importació de queviures hem de procurar sembrar molt i be, imitant lo que fan a les nacions adelantades, intensificant el cultiu i estudiant sempre les millores amb la fi de bastar-nos a nosaltres mateixos.

2.Escassejant l'aigua a l'estiu convé que tots vos poseu d'acord per fer un just repartiment i salvar la major anyada de reguivól possible, ja que les patates, moniatos, llegums, etc, omplen les sales poden suplir la falta de blat.

Aquesta defensa de la producció màxima té com a finalitat l'obtenció de la riquesa necessària per tal de portar endavant els projectes de modernització de la comarca, un territori al que veu aplicables diverses idees modernitzadores: l'aplicació de plans urbanístic realitzats per tècnics qualificats, la millora de l'ensenyament amb la creació d'escoles o el desenvolupament de projectes a més petita escala, com seria el de la biblioteca circulant, també reflectit al seus articles.

En els temps que correm tots els qui se preocupen de la cultura dels pobles demanen contínuament en els governs i corporacions oficials, la seva ajuda per adquirir llibres i fomentar les biblioteques; llibres. es el crit de la cultura, llibres demanen per tota arreu i demana'm nosaltres per augmentar la biblioteca circulant, llibres i llibres bons que contenen la saba creadora de les energies que tan els pobles grans.²⁷⁶

A cada moment se presenta en el nostre poble afanyós d'engrandir-se, es problema de establir terres de ses qui estan a prop de la vila, per fer-hi els edificis necessaris per encobeir ses famílies amb que cada dia augmenta sa nostra població.[...] Sa falta d'un pla general, fet amb seny, persona tècnica coneixedora des modo d'esser des poble, de sa seva tradició i de sa seva ànima, com diu tan bé en M. Ferrà, pla que sigui posat a sa pràctica per altres persones que l'interpretin i cuidin, serà la causa

²⁷⁵ Publicada en tres parts, el mes de juny de 1917.

²⁷⁶ “La Biblioteca Circulant” Llorenç Garcias Font, *Llevant* 14 de gener de 1917, Any II

*de que ses generacions futures, criticaran sa nostra obra i s'indignaran davant el poc gust de la generació actual*²⁷⁷

Amb el pas del temps va completant aquesta tasca en pro del desenvolupament comarcal amb altres tipus de preocupacions que li serveixen per completar i difondre una ideologia ja força més elaborada.

Fets molt concrets, com el naixement de la Rússia soviètica o les vagues a Catalunya, el fan reflexionar sobre la importància del que ell denomina esperit cristià: “*Solament l'esperit cristià, l'esperit de caritat pot esser el qui restableixi la pau damunt la terra*” (Quan vendrà la pau)²⁷⁸. En aquells moment pren Anglaterra com a model de superació dels conflictes socials. Allà les negociacions empreses pel govern permeten frenar l'avanç del moviment obrer i s'obtenen resultats profitosos pel conjunt de la societat: l'augment dels jornals i el creixement de la productivitat. En aquest camp, resulta curiós un article (La Rússia bolxevista) en el que ataca directament als socialistes espanyols per haver-se adherit a la Tercera Internacional.

*La premsa cada dia dona detalls del règim terrorífic practicat per Lenine i Trosky. Sabem que els soviets imposen terribles privacions. Baix del regim bolxevista, l'única cosa possible es el desordre. No hi ha llum a les ciutats, ni transports, ni queviures; ni cap de les manifestacions normals de la vida. I per si no bastes a convèncer-nos lo que els corresponsals de premsa mos contenen tenim ara uns testimonis, la valor de los quals es suficient per posar en ridícul l'acord dels socialistes espanyols.*²⁷⁹

Una tercera època en la producció articulista de Llorenç Garcias Font s'inicia en el moment en que són elegits tres regidors regionalistes a l'Ajuntament de Palma. Des d'aquell moment veu factible la realització pràctica de les seves idees i Palma es converteix en el mirall per desenvolupar els seus escrits. Especialment interessant resulta el seu recolzament al projecte de pressupost elaborat pels regionalistes ciutadans, en el que es fa confluïr la creació de nous impostos amb la possibilitat de desenvolupar projectes modernitzadors.

Petits són tres regidors per dur a cap l'obra de renovellament d'un municipi de 90.000 habitants com és la nostra Ciutat de Mallorca, mes, si be és veritat que els obstacles son casi insuperables s'ha de tenir en conta que les obres humanes estan subjectes a una partida de eventualitats, les quals, unes vegades en contra i altres a favor poden arribar en el perfeccionament. [...]El projecte presentat per les regionalistes es un treball acabat, els seus autors han donat una prova de la seva capacitat per governar i governar a la moderna, en plena llum, per lo qual han fet imprimir el seu treball i l'han entregat en el públic, per a que pugui jutjar amb coneixement de causa, i deim capacitat de governar perquè els fonaments de tota obra de govern son els prespuestos. Si és bo, dona llibertat en els governants per desenvolupar les seues inicia-

²⁷⁷ “De Urbanisació” *Llevant*, 21 de març de 1917, Any I, número 9

²⁷⁸ “Quan vendrà la pau” Llorenç Garcias Font, *Llevant*, 20 de juny de 1920, any IV, número 84

²⁷⁹ “La Rússia Bolxevista” Llorenç Garcias Font, *Llevant*, 31 de juliol de 1920, Any IV número 95

tives, orientades cap en el bé dels administrats. Si es dolent impossibilita tota acció progressiva.²⁸⁰

Catalunya és el seu altre gran objecte d'admiració, considera que allà es desenvolupen tots els seus ideals pel creixement regional i, a la vegada, es defensen aspectes ideològics tan emblemàtics per ell com el respecte per la llengua pròpia.

*Els catalans que tanta veneració senten per la llengua pròpia, ha dedicat un dia a l'any a honorar-la, [...] Mallorca en aquest dia queda muda en un silenci més desco-
ratjador.*²⁸¹

Sols als seus darrers articles, i sempre referint-se a les Coves d'Artà, fa qualque petita referència a la importància dels viatgers i del coneixement extern de la comarca. En tots els seus escrits no s'aprecia, ni tan sols s'arriba a besllumar la importància que assolirà el turisme en el seu desenvolupament econòmic.

*Per ser uns dels exaltats qui estimadors de lo nostre procurem contrarestar amb bones maneres la campanya difamatòria que contra les coves d'Artà s'està fent en el camp del turisme internacional*²⁸²

A principis de 1920 s'observa una desvinculació parcial del *Llevant*. Per una part, 14 dels 17 articles firmats amb pseudònims foren escrits entre 1917 i 1919, mentre que només 3 apareixen esporàdicament durant la dècada dels anys 20. Per una altra part, a partir de 1920 quan es deixa de publicar l'anunci de la farmàcia que regentava i que havia aparegut a la darrera pàgina del *Llevant*, des del seu primer número, amb els següents termes: <<Farmàcia de Llorenç Garcias. Oberta tota a totes hores de la nit. Vins i aixerops medicinals. Aixerops de cucs del Doctor Morey preparat amb herba cuquera d'Artà. Plasseta d'es Marxando>>. A partir de les hores l'espai restà lliure, tot i l'explícit reclam <<Disponible per publicitat>>.

Aquests fets pareixen relacionar-se amb l'aparició d'una nova publicació titulada *L'amic del pagès*. La seva existència es coneix a través d'una referència apareguda en una publicació de 1933 dedicada a un aplec de premsa catalana²⁸³. Segons aquest treball, es tractava d'una revista mensual, publicada per primera vegada el gener de 1920. Literalment es diu que és <<l'orgue del Sindicat Agrícola d'Artà, com pot suposar-se, tractava d'assumptes pertanyents a l'agricultura, i en Llorenç Garcia Font fou el seu director>>. També el *Llevant* es fa ressò d'aquesta nova publicació:

²⁸⁰ "Renovació. El pressupost dels regionalistes" Llorenç Garcias Font, *Llevant*, 25 de març de 1922, Any VI, número 140

²⁸¹ "Diada de la nostra llengua" Llorenç Garcias Font, *Llevant*, 7 de gener de 1922, Any V, número 129.

²⁸² "Les Coves d'Artà" Joan de Binialgorfa, *Llevant*, 9 d'octubre de 1929, Any XIII, número 473.

²⁸³ *Bibliografia catalana: premsa / materials aplegats per Joan Givanel i Mas*, vol. 1, Institut d'Estudis Catalans. Publicacions vinculades. Edit. Institució Patxot, Barcelona, 1931

NOU CONFRARE

*En aquesta població s'ha començat a publicar un nou periòdic "L'Amic Pagès" Bolletí dels Sindicats Catòlics d'Artà, Capdepera i Són Servera.*²⁸⁴

D'aquesta publicació, de moment, només s'ha localitzat el primer número i el vuitè d'agost de 1920. El seu títol complet és "L'amic del pagès. Bolletí dels Sindicats agrícoles Catòlics d'Artà, Son Servera i Capdepera", i el mes d'agost tenia ja 70 subscriptors, consta de 4 pàgines i cap dels seus escrits està firmat.

BELLPUIG

Llorenç Garcias Font després de la Guerra Civil

La revista Bellpuig va néixer ja durant la dictadura franquista i, perdura encara, com a una de les revistes locals d'Artà. Res d'aquesta tasca periodística es reflecteix a la revista "Bellpuig", que es proclamava successora del "Llevant". Llorenç Garcias Font tenia la consideració ja d'un vell venerable que mantenia continues tertúlies a la seva apotecaria sobre els més diversos temes científics.

*Reunidos estábamos, en la farmacia de D. Lorenzo Garcías, el propio farmacéutico, el profesor de filología románica Dr. Gerhard Rohlfs y un servidor de ustedes.*²⁸⁵

Realment, després de la Segona República i de la Guerra Civil ben poc quedava ja d'aquell món comarcal, regit per uns avanços de l'agricultura que havien de permetre gaudir d'una riquesa que s'aplicaria al bé comú i al desenvolupament cultural.

La presència de Llorenç Garcies al Bellpuig fou molt esporàdica i, sempre destacat com a erudit del poble, en defensava la llengua catalana. Un exemple seria el final d'una entrevista que li fan com a conservador del Museu Regional d'Artà.

-Para terminar, ¿algo más?

-Sí. Mi deseo sería que esta conversación se publicase en mallorquín.

*Això si que no és possible don Llorenç. El Pare Montaner tendria massa feina de corregir desbarats.*²⁸⁶

Una escena semblant es va desenvolupar, un any més tard, durant l'entrevista a l'arqueòleg don Giovanni Liliu:

La segunda gran sorpresa surge cuando nuestro entrevistando sigue perfectamente las indicaciones que "don Llorençs" le hace en mallorquín. Ante nuestro asombro, el Sr. Lilliu nos aclara:

— Lo comprendo bastante bien al mallorquín, aunque desde luego, lo leo mejor. Mire, el poema de Costa y Llobera, "La deixa del geni grec", lo tengo en casa y lo he leído en bastantes ocasiones. Y es un mallorquín bastante difícil ¿eh?

²⁸⁴ *Llevant*, número 84, 15 de gener de 1920, any I V

²⁸⁵ "Conozca lo nuestro Es Faro de Cala Ratjada", *Bellpuig*, n. 49, gener de 1964

²⁸⁶ "Voces autorizadas: don Lorenzo Garcías Font conservador del Museo Regional de Arta." *Bellpuig*, juny de 1959, número 36

Y ¡claro! como era de esperar, “don Llorenç”, aprovecha la favorable conyuntura que se le presenta, para tejer un panegírico de la lengua vernácula y recriminamos nuestra ignorancia en el conocimiento de la misma. ¡Y suerte que no llegó a estar el P. Muntaner!... Nosotros, que estamos al acecho, cuando surge el primer descuido de “don Llorenç”, rápidamente cambiamos el hilo de la conversación.²⁸⁷

Fou, sens dubte, la seva participació en la creació i manteniment del Museu Regional d'Artà l'aspecte més recordat de la seva trajectòria vital. Sols després de la seva mort s'inicià el procés de valoració de la seva tasca científica i a les pàgines de la premsa local tornà a ser el botànic i col·leccionista d'espècies reconegut dins el món científic.

²⁸⁷ “Voces autorizadas II signore Giovanni Lilliu Jefe de las excavaciones en “Ses Païsses” Bellpuig, juny de 1962 any III, número 30

LLORENÇ GARCÍAS I FONT UN NATURALISTA INQUIET

Dr. Guillem X. Pons Buades

Com a subtítol d'aquest encapçalament podríem afegir quelcom com a *Cartes que lliguen*, doncs, després d'una llegida i rellegida de tota la documentació ens hem as-sabentat d'aspectes completament desconeguts, relacions amb personatges llunyans i no tan llunyans gràcies al seu epistolari, els seus quaderns de notes, així com altres fonts documentals i altres epistolaris consultats. Una de les relacions epistolars més intenses fou la del seu estimat amic Jeroni Orell.

Llorenç Garcias Font des de ben jove, va de demostrar la seva vocació naturalística. L'any 1899 es va traslladar a Barcelona per tal de cursar la llicenciatura de Farmàcia, llicenciant-se el 26 d'octubre de 1906 als vint-i-un anys. El 1904 ja era vicesecretari de la Institució Catalana d'Història Natural, de la que fou soci fundador. Durant els difícils anys de la postguerra, fou una de les persones més decidides a intentar reiniciar les activitats de la ICHN, tornant a ocupar el càrrec de Secretari. L'any 1973 fou nomenat Soci d'Honor de l'esmentada institució i, aleshores, era l'únic soci fundador encara viu. Fou soci fundador de la Societat d'Història Natural de les Balears i promotor d'altres iniciatives científiques i culturals de la seva terra.

Cal remarcar la seva relació amb el botànic nord-americà H. Knoche qui va elaborar la "Flora Balearica". La seva activitat botànica va durar tota la seva vida. Així, el 1973 encara feia excursions i herboritzava acompanyat d'altres botànics mallorquins i catalans, amb els que sempre va mantenir unes excel·lents relacions. Garcias Font era una persona estimada i molt respectada tant en allò personal com des del punt científic. Tal com queda reflectit en el seu epistolari, era un continu referent de consultes naturalístiques i de peticions d'ajut en la recerca de plantes i animals.

L'apotecari d'Artà ha estat un dels botànics de Mallorca més rellevants. La seva obra s'emmarca en un període en què, per una banda, quedava enrere l'època de gran activitat dels botànics dels Països Catalans de finals de segle XIX (Francesc Barceló i Combis, Joan Josep Rodríguez Femenias i Antoni Cebrià Costa i Cuixart) i, per altra banda, just s'inicia una nova etapa amb els botànics moderns (Pere Palau, Francesc Barceló, Jeroni Orell, Antoni Llorens i el seu fill Lleonard,...). La creació de la Universitat de les Illes Balears va continuar aquesta tasca formadora de nous botànics iniciada per aquest personatge entusiasta. Francesc Bonafè l'anomena "*el patriarca*

dels botànics mallorquins“²⁸⁸, doncs el seu tarannà el feu ser un gran mestre de les ciències naturals. Mestre en el sentit genuí de la paraula, de voler mostrar i donar a entendre a qualsevol que li demanés tot el que sabia d’una determinada temàtica.

En l’aspecte humà es va preocupar pels problemes del seu poble, Artà, del que era l’apotecari. Són nombroses les anècdotes, que encara avui són recordades, de l’”Apotecari Pujamunt” sobrenom amb el que era conegut.

Entitats científiques i associacionisme

Llorenç Garcias Font era un naturalista inquiet, i així es pot comprovar estudiant el seu epistolari, les seves obres científiques i la intensa participació en distintes associacions de caira naturalístic. Va participar de forma activa en diverses entitats culturals o científiques del moment com eren: la Institució Catalana de Ciències Naturals (ICCN), exissió de la Institució Catalana d’Història Natural (ICNH), de la qual també fou soci; la *Real Sociedad Española de Historia Natural* (RSEHN); de la *Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales*²⁸⁸, (el 1919 canvià a ser *Sociedad Ibérica de Ciencias Naturales*), de la qual Garcias fou soci des del 1914 fins a la seva dissolució el 1936; de la Societat d’Història Natural de les Balears; la *Sociedad Española de Historia de la Farmacia*; o l’Associació per la Cultura de Mallorca.

Les institucions científiques en les quals hi participà més activament i que actualment encara compten amb una bona salut, foren: la Institució Catalana d’Història Natural (ICHN), (com a soci des de 1902 amb només 17 anys, i soci de la refundació el 1904); i la Societat d’Història Natural de les Balears (SHNB), (soci fundador de l’entitat precursora de la SHNB com a filial o secció de Balears de la RSEHN el 1948, i de la seva fundació el 1954); i també, en menor mesura, de la *Sociedad Española de Ornitología* (SEO) des de la seva fundació, també el 1954.

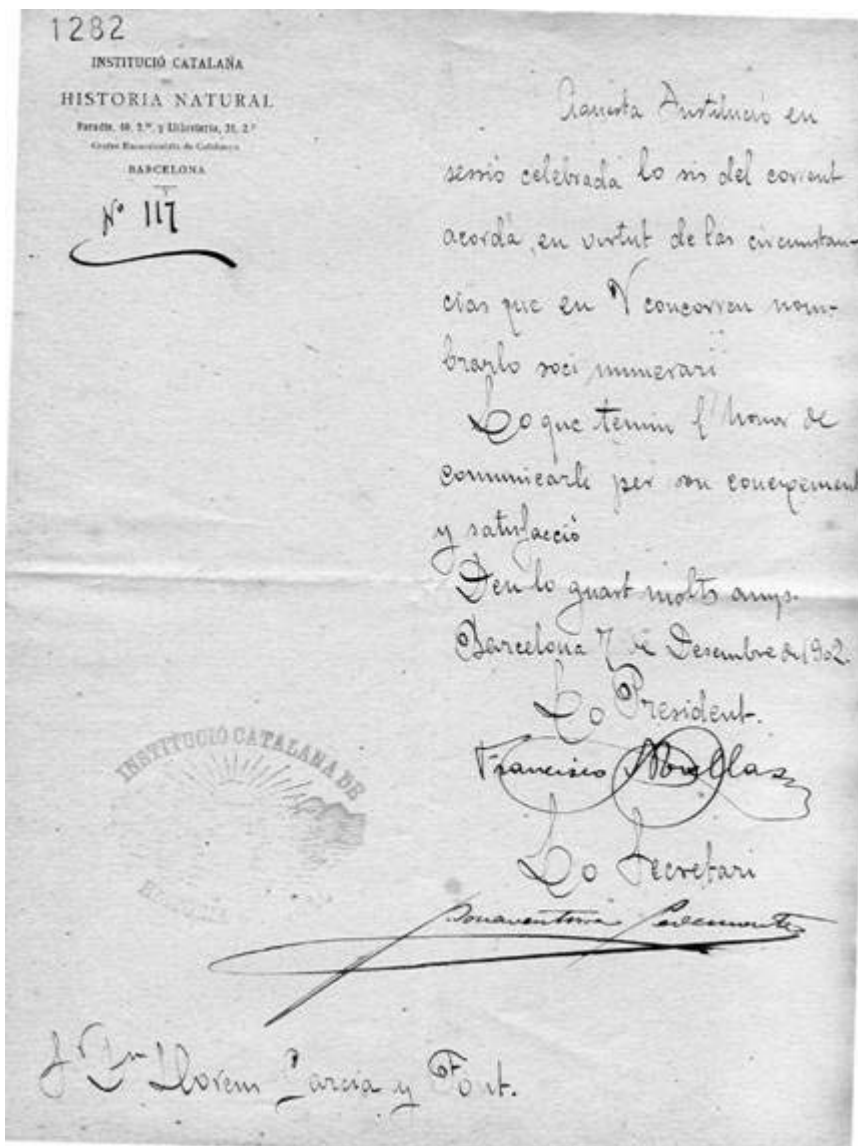
²⁸⁸ **SOCIEDAD ARAGONESA DE CIENCIAS NATURALES.** Societat fundada a Saragossa el 1902, inicialment per un nombrós grup de naturalistes aragonesos o amb interès investigador a Aragó. Entre les finalitats d’aquesta societat científica estaven l’estudi dels éssers naturals de qualsevol zona, però principalment d’Aragó, la concessió de premis, la publicació d’articles, memòries, comunicacions i cròniques científiques, així com l’organització d’excursions col·lectives, sessions i congressos científics. El seu lema era *Scientia, Patria, Fides*, i en els seus estatuts figurava la prohibició d’atacar la doctrina catòlica. No es va caracteritzar per difondre les teories evolucionistes, però va aportar notables estudis zoològics, botànics, geològics i antropològics, especialment en morfologia i taxonomia. El 1907 va organitzar el congrés Linné a Espanya: Homenatge a Linné i, el 1908, el Primer Congrés de Naturalistes Espanyols, tots dos a Saragossa. El 1919, la Sociedad va canviar la seva denominació per la de Sociedad Ibérica de Ciencias Naturales, per tal d’ampliar l’àmbit geogràfic d’acció, finalment, va entrar en crisi amb motiu de la Guerra Civil espanyola (1936-39) Entre els seus membres hi figuraven: L. Navàs, B. Zapater, J. Pardo Sastrón, R. J. Górriz, J. M. Dusmet, J. E. Iranzo, L. Mallada, B. Viciós, C. Pan, F. Azpeitia, F. Aranda i P. Ferrando. Es van publicar 17 volums del *Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales* (1902-1918), 18 toms del *Boletín de la Sociedad Ibérica de Ciencias Naturales* (1919-1936), 1 volum de la *Revista de la Sociedad Ibérica de Ciencias Naturales* (1938), 7 números de *Memorias de la Sociedad Ibérica de Ciencias Naturales*, separates, volums a part i les actes dels congressos citats. Inspirada en aquesta institució, el 1985 es va fundar la *Sociedad Aragonesa de Ciencias de la Naturaleza*.

Institució Catalana d'Història Natural

La Institució Catalana d'Història Natural (ICHN) és una entitat fundada el 1899 a Barcelona per un grup d'estudiants. En formaren part ben aviat naturalistes prestigiosos. El *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, les memòries i els treballs de la Institució donen una idea de la tasca remarcable dels seus membres. Des del 1936, amb vida latent, passà gairebé inadvertida, fins que el 1972 reprengué les activitats amb més força. La ICHN és filial des del 1915 de l'Institut d'Estudis Catalans. A l'actualitat compta amb prop d'un miler de membres.

El grup d'estudiants fundadors el 1899 foren Joan Baptista d'Aguilar-Amat i Banús (1882-1936), el mallorquí Joan Alzina i Melis²⁸⁹ (1879-1979), Francesc Badia i Guia, Josep Balcells i Masó, Josep Maluquer i Nicolau (1883-1960), Salvador Maluquer i Nicolau (1881-1955), Josep M. Mas de Xaxars (1881-1946) i Antoni Novellas i Roig (1879-1951). Segons Camarasa (2000), diferents malentesos, comprensibles atesa la precarietat de la documentació d'aquest període, havien fet pujar fins a 10 el nombre de fundadors, amb la incorporació de Font i Sagué, del químic Francesc Novellas i Roig i del metge Josep M. Bofill i Pichot. Llorenç Garcias i Font, també estudiant de farmàcia en aquells anys, segons Camarasa (2000), no ingressà formalment a la ICHN

²⁸⁹ **JOAN ALZINA I MELIS (1883-1979)**. Metge psiquiatre, va néixer a Capdepera, Mallorca, l'any 1883. Trasllatat a Barcelona per estudiar inicialment Ciències i posteriorment Medicina l'any 1900, va formar part del grup d'estudiants, i naturalistes de prestigi, que van impulsar i fundar la Institució Catalana d'Història Natural, la més antiga de les filials de l'Institut d'Estudis Catalans -més que el mateix Institut- amb l'objectiu de *relligar la ciència amb el catalanisme com altres ho han fet amb la història, l'art, la literatura i fins l'excursionisme*. Matriculat l'any 1902 de medicina, entre 1903 i 1905 va col·laborar en la revista "Catalunya", una publicació orientada a la lluita pel control de l'àmbit cultural català, que aglutinava l'anomenat grup de Josep Carner (1884-1970), i del qual formaven part Jaume Bofill i Mates (1878-1933) -*Guerau de Liost-*, Emili Vallès (1878-1950) i Rafael Masó (1880-1935). L'any 1906 es va traslladar, becat pel Colegio Español de Bolonya, a la Universitat de Bolonya per fer el doctorat en medicina, entre 1906 i 1910. A Bolonya va estudiar amb A. Alberoni que li va dirigir la tesi. Posteriorment, entre 1910 i 1911, es va especialitzar en psiquiatria a Reggio Emilia amb Giuseppe Giucardi en el Frenocopio de San Lazzaro i a Roma amb Gianni Mingazzini a la Clínica Neuropatològica del Hospital Psicopoliclínic i trbar coneixement amb Sante de Santis (1868-1935), Giulio Cesare Ferrari (1862-1932) i Maria Montessori (1870-1952). El primer semestre de 1911 el va passar estudiant al laboratori d'Investigaciones Biológicas de Santiago Ramón y Cajal, a Madrid. El mateix 1911 va aconseguir una beca de la JAE (Junta para la Ampliación de Estudios) per continuar la seva especialització a Alemanya, a la Clínica Psiquiàtrica de la Universitat de Munich on va estudiar entre Alois Alzheimer (1864-1915), Emil Kraepelin (1856-1941), Lindemann i Max Isserlin (1879-1941). Gràcies al seu impuls, l'any 1917, l'Ajuntament de Barcelona va inaugurar l'"Instituto para niños deficientes" de Vil·la Joana, a Vallvidrera, una avançada institució experimental d'educació especial. La seva formació en l'escola italiana de "Ferrari" i de "Sante de Sanctis", va fer que projectés sobre l'Institut el pensament dels seus mestres i, més endavant, també, el de Maria Montessori. A l'Institut va aconseguir l'organització independent de les seccions de cecs, sordmuts i deficientes psíquics, i una millora de la qualitat de l'ensenyament que va desembocar en la creació d'un "Laboratori d'Estudis i Investigacions" annex a les escoles, estructurat en tres seccions, dedicades a l'antropologia, la psicologia i la pedagogia, i d'altres de relacionades amb les necessitats específiques de cadascuna de les escoles. L'any 1921, la renovada institució es va traslladar a Vallvidrera i, el 23 de març de l'any 1923, en va ser nomenat director general. Impulsor a Catalunya dels processos de consolidació de la psicopedagogia, va publicar treballs i assajos de reconegut nivell a diverses publicacions. Entre els quals hi trobem, per exemple, *La delincuencia y la frenastenia*, publicat el 1930 a "Annals de Medicina" o *El Reflex òculo-cardíac en els nens sans* i "El Reflex òculo-cardíac en psiquiatria i neuropatologia" publicats a "Treballs de la Societat de Biologia" entre 1913 i 1934. Fou un gran amic de Llorenç Garcias Font.

Document de nomenament de Llorenç Garcia Font com a soci numerari de la Institució Catalana d'Història Natural el 7 de desembre de 1902, firmat pel president Francisco Novellas i Roig i el secretari Bonaventura Pedemonte i Falguera.

fins el 6 de desembre de 1902. El seu interès anava dirigit a “relligar la ciència amb el catalanisme, com altres ho han fet amb la història, l’art, la literatura i, fins i tot, l’excursionisme”. Al llarg d’aquestes primeres passes també s’incorporà a la Institució el capellà mallorquí Ferran Moragues y de Manzanos (1856-1931).

Al poc temps de la seva creació hi ha un grup de socis que discuteixen sobre ampliar l’esfera d’acció de la Institució per a donar “cabuda a tots els elements que, a Catalunya especialment, es dediquen a les ciències naturals” i conseqüentment, es proposa de canviar el nom de la Societat com a Institució Catalana de Ciències Naturals (ICCN). El conflicte acabà el 1904 amb una escissió. Molts de socis es donen de baixa, però d’altres, com Garcias Font mantenen una doble filiació. El 18 de febrer de 1904 es refondrà una nova Institució Catalana d’Història Natural, amb 10 socis fundadors entre els qui apareix Garcias Font, i que va esdevenir la veritable continuadora de l’esperit de la primera ICHN. Poc temps després desapareix per fusió la ICCN, que no arribà a l’any de vida. En aquesta primera Junta (1904), Garcias Font ocupa el càrrec de vicesecretari durant un any. El 1906 la ICHN era una entitat de prestigi, amb els seus estudiants fundadors convertits en professionals del dret o l’enginyeria, apotecaris, metges,... en resum, en consumats naturalistes. Prova del seu prestigi fou la seva participació en l’elecció dels membres de la Junta Municipal de Ciències Naturals²⁹⁰ – de Barcelona- (que donà origen al Museu de Ciències Naturals de Barcelona). Quatre dels vuit membres de la primera Junta eren socis de la ICHN. Els estatuts de 1904 fets en un moment d’extrema tensió, reflecteixen la malfiança dels seus socis fundadors enfront d’una hipotètica entrada “malintencionada” que, com la que havia sofert la vella Institució, els deixàs en minoria i desvirtués les finalitats de l’entitat i el seu tarannà.

²⁹⁰ L’origen del Museu de Ciències Naturals de Barcelona es troba en el Museu Martorell, inaugurat l’any 1882, institució bressol dels centres museístics municipals de zoologia, geologia i botànica de Barcelona. El Museu Martorell es va crear gràcies al llegat que Francesc Martorell i Peña (1812-1878) va fer a la ciutat, consistent en les seves col·leccions de ciències naturals i d’arqueologia, la seva biblioteca i els recursos necessaris per construir un museu. Ben aviat, el Museu va formar part d’un programa més ampli que volia fer del parc de la Ciutadella un espai cultural dedicat a les ciències naturals, impulsat primerament des de l’Ajuntament de Barcelona i després des de la Mancomunitat de Catalunya. El 1906, l’Ajuntament crea la Junta Municipal de Ciències Naturals (amb la incorporació de la Diputació l’any 1917 i de la Mancomunitat l’any 1920) que regeix les instal·lacions del parc: el Museu Martorell, el Zoològic, el Museu Zootècnic, l’Hivernacle i l’Umbracle. Sota el lideratge de Josep Maluquer i Nicolau, la Junta va transformar de seguida l’edifici del Castell dels Tres Dragons en Museu de Ciències Naturals (a partir de 1917 anomenat Museu Catalunya). Fins al primer quart del segle XX, el Museu de Ciències Naturals (constituït pel Museu Martorell i pel Museu Catalunya) va ser, potser, la institució pública més important de Catalunya en l’àmbit de les ciències naturals. S’hi van integrar naturalistes vinculats a l’Institució Catalana d’Història Natural que van deixar com a llegat els seus treballs de recerca, pionera a Catalunya. El 1935, el Departament de Botànica es va separar del Museu de Ciències Naturals i així va néixer l’Institut Botànic de Barcelona. Ubicat a Montjuïc, va ser un dels primers centres de recerca propis de la nova Generalitat de Catalunya. El seu impulsor, el doctor Font i Quer, va reunir entre 1917 i 1938 totes les col·leccions de botànica que hi havia disperses per Catalunya. També va crear un Jardí Botànic a la zona anomenada els Sots de la Foixarda. Amb motiu de les obres fetes per als Jocs Olímpics a Montjuïc, que afectaven el Jardí Botànic històric, l’Ajuntament va decidir construir un nou Jardí Botànic, dedicat a la conservació de la flora mediterrània. Es va inaugurar l’any 1999 a d’alt de la muntanya de Montjuïc. El 1998, l’Institut Botànic va passar a ser un centre mixt del Consell Superior d’Investigacions Científiques (CSIC) i de l’Ajuntament de Barcelona. L’any 2003 va traslladar la seva seu al costat del nou Jardí, en un nou edifici construït pel CSIC

Per tot això, amb l'article setzè d'aquests estatuts, els deu socis fundadors de la nova ICHN s'atorgaren de per vida unes atribucions que feien impossible cap canvi d'estatuts que ells no aprovessin majoritàriament, cosa que no succeiria fins el 1910. El fet de disposar d'un local propi, encara que fora de lloguer, animà la Institució a donar impuls a la biblioteca i a les col·leccions científiques pròpies i ja, a començaments de 1905 s'aprova, a proposta del conservador Antoni de Zulueta, un reglament per al museu de la Institució i poc després (el 4 de maig de 1905) es nomenaren quatre ajudants: Llorenç Garcias Font per a les col·leccions botàniques, Felip Ferrer i Vert per a les de coleòpters i crustacis i Josep Maluquer i Joan B. d'Aguilar-Amat per a les de mol·luscs. D'acord amb el reglament, els socis podien donar els exemplars a la Institució o deixar-los en dipòsit, mantenint en aquest cas el seu dret a disposar-ne i a retirar-los previ avis al conservador. L'any 1905 ja l'anomenen ajudant del conservador de botànica de la ICHN, el conservador en aquell moment era Antoni de Zulueta²⁹¹.

²⁹¹ **ANTONI DE ZULUETA I ESCOLANO (BARCELONA, 7 DE MARÇ DE 1885, MADRID, 1971).** Fill de Juan Antonio de Zulueta, crioll nascut a Cuba, i Dolores Escolano, catalana d'origen, va ser el menor de sis germans, va estudiar a la seva ciutat natal, Barcelona, amb els jesuïtes, per obtenir el títol de batxiller. Després va cursar la llicenciatura en Ciències Naturals a Barcelona i Madrid on es va llicenciar l'any 1909. Va ser pensionat, com a d'altres alumnes, per la Junta per a Ampliació d'Estudis, per dur a terme treballs de camp que va realitzar a l'Estació de Biologia Marítima de Santander el segon semestre de l'any 1906, amb José Rioja (1866-1945). Els seus estudis els simultaniejà entre 1907 i 1910 amb estades a la Sorbonne al Laboratoire d'Évolution des Êtres Organisés de Maurice Caullery (1868-1958) -on també estudià l'alauenca Margarita Comas Camps (1892-1972)- i a l'Institut Koch de Berlín. En novembre de 1910 es doctorà a la Complutense amb una tesi titulada "Los cocépodos parásitos de los Celentereos". Des del desembre de 1910 fins a l'abril de 1911 va estudiar, sota la tutela de Max Hartmann (1876-1962), a l'Institut für Infektions-Krankheiten de Berlín, la reproducció del protozou ciliat *Nyctothermus baltarum*. Estava a Berlín quan va ser cridat per ocupar el 1911 el carrec de conservador interí de la Secció d'Osteozoologia del Museu de Ciències Naturals de Madrid. Des del 1907 el museu depenia de la Junta per a Ampliació d'Estudis de Madrid, per la qual cosa va impartir un *Curs pràctic de Biologia* per a la formació d'alumnes en tècniques citològiques i embriològiques. Aquest curs va ser el germen del Laboratori de Biologia del Museu de Ciències Naturals de Madrid. La Prefectura del laboratori va ser exercida per Antonio Zulueta des de la data de la seva creació el 1913-amb un parèntesi a causa de la depuració que va patir després del final de la guerra- fins a la seva mort el 1971. Va ser un biòleg pioner de la investigació genètica a Espanya. Investigà l'herència biològica en el coleòpter *Phytodecta variabilis* descobrint l'existència de gens en el cromosoma Y – propi dels mascles- d'aquest insecte i, per tant, que l'herència genètica estava unida al sexe. Fins al moment s'havia considerat que el cromosoma Y no aportava informació ja que només tenia gens recessius que no arribaven a manifestar-se. Va ser traductor de grans obres de biologia, entre d'altres, la reeditada i millor traducció de la sisena edició del llibre de Charles Darwin *L'origen de les espècies*. La Guerra Civil espanyola va truncar la seva prometedora carrera. Antoni de Zulueta i José Fernández Nonídez (Madrid 1892- Augusta, Georgia, Estats Units 1947) varen introduir l'obra de Mendel i la genètica a Espanya. Zulueta va ser ajudant de la càtedra d'Histologia de la Facultat de Ciències de la Complutense i ocuparia, el 1933, la primera càtedra de Genètica creada al país. Zulueta treballava en un laboratori de la Residència d'Estudiants. Allà va realitzar el descobriment més important de genètica espanyola de la primera meitat de segle XX. L'any 1925 apareix publicat en el volum I de *Eos. Revista Española de Entomología* l'article de Zulueta "L'herència lligada al sexe en el coleòpter *Phytodecta variabilis*". Thomas Hunt Morgan (1866-1945), autor de la teoria cromosòmica de l'herència va reconèixer l'aportació de Zulueta, citant-lo en un article recopilatori de 1926. Altres autors també van reconèixer la importància de l'aportació de Zulueta. Després d'aquest important èxit Antoni de Zulueta viatjà als Estats Units el 1930 per aprendre noves tècniques d'identificació genètica, participant en ditints congressos i reunions científiques. La Guerra Civil va llastrar el desenvolupament de la carrera científica d'Antonio de Zulueta. A la postguerra va patir la depuració en ser acusat des de la mateixa Universitat de Madrid d'antiespanyol ja que, a més de la seva afiliació a Esquerra Republicana, se l'acusava

Comentar que la tasca de Garcias Font com a conservador fou efimera, el 3 d'agost era substituït per Manuel Llenas. Des del primer moment, la participació de Garcias Font per a la creació i ampliació d'uns fons museístics fou determinant. A les primeres sessions quasi sempre apareix la figura de Garcias Font com a donant de material científic per al Museu. El 3 de desembre de 1905 Garcias Font és elegit secretari de la Junta i ho fou durant un any. El 1915 la Institució, cercant l'estabilitat econòmica, va començar una aproximació cap a l'Institut d'Estudis Catalans. Així va ser com aparegué el primer volum de *Treballs de la Institució Catalana d'Història Natural*. La seu de la ICHN passà als locals de l'IEC i el 1917 les col·leccions de la Institució s'incorporen al nou Museu de Catalunya (l'actual Museu de Ciències Naturals de la Ciutadella –Barcelona-).

*Recull de donacions e Llorenç Garcias Font per al Museu de la ICHN
recollides a les seves actes.*

<p>EXEMPLARS REBUTS PER A EL MUSEO (Desde su organización fins a 15 d' abril de 1905).</p> <p>GEOLOGIA Minerals</p> <p><i>Grès macróclit. Actà.—Donatiu de D. Llorenç Garcias.</i> — <i>fibros. Cap de Pera.—id. id.</i></p>
<p>EXEMPLARS REBUTS PERA EL MUSEO (Del 15 d' Abril fins a 15 de Maig de 1905).</p> <p>GEOLOGIA Minerals</p> <p><i>Grès laminar. Actà.—Donatiu de D. Llorenç Garcias.</i></p>
<p>EXEMPLARS REBUTS PERA EL MUSEO (Del 15 de Setembre al 5 de Novembre de 1905).</p> <p>GEOLOGIA Minerals</p>

d'anar a la zona roja el 1936. Va tornar, l'estiu de 1936 i després d'assistir a París a un Congrés, a Madrid, on es trobaven la seva dona i els seus quatre fills. Acabada la guerra el 1939, Zulueta va patir l'exili interior dels que van quedar a Espanya. Va decidir no exiliar-se, a diferència del seu germà Luis de Zulueta, però sense cap dubte va ser condemnat a l'ostracisme. Va ser inhabilitat per les seves idees republicanes per exercir càrrecs directius, va estar uns anys sense poder tornar al laboratori, que ja mai recuperaria la seva activitat, i sense rebre el sou que li corresponia fins que de nou va poder incorporar-se. Possiblement la causa més profunda de la seva depuració i càstig fou que el seu germà Luis hagués estat ministre d'Estat amb Manuel Azaña durant la II República i també ambaixador d'Espanya a Berlín i a l'Estat Vaticà, el que va provocar que, després d'acabada la Guerra Civil, tingué que exiliar-se a Colòmbia i Estats Units. Zulueta recuperaria el seu lloc de treball al Laboratori de Biologia però no el suport necessari per reprendre les seves investigacions anteriors a la guerra. La seva família va donar l'any 2000 el seu Arxiu a la Residència d'Estudiants.

Garcias Font publicà els anys 1904, 1905, 1906, 1907, 1909, 1910, 1911, 1917, 1919, 1922, 1923 i 1949 distints articles, notes i ressenyes bibliogràfiques al *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, essent un clar exemple d'aportacions naturalístiques de temàtica molt variada, pròpies d'un autèntic naturalista. Com és natural les rodalies d'Arta i Capdepera, llocs de les seves recol·leccions de plantes i d'insectes, serien les zones més ben estudiades pel naturalista artanenc. Durant aquesta primera època fou un dels socis més actius de la Institució. La seva producció científica en aquesta revista es realitzà quasi tota abans de la Guerra Civil, només una contribució apareix després de la guerra, i això fou l'any 1949.

El 1923 la Institució era representada en el primer congrés Internacional per a la protecció de la Natura (París, del 31 de maig al 2 de juny de 1923) per Longí Navàs, amic de Garcias Font, que presentà la comunicació sobre *Protección de la naturaleza en España*. Aquest esperit conservacionista també es manifestà més tard en Garcias Font i altres naturalistes de les Balears (Jeroni Orell, Guillem Colom), com es va posar en relleu en les seves actuacions per la preservació de la flora endèmica del Puig Major abans de la seva voladura. Entre 1924 i 1931, la Institució funcionà gairebé al marge de l'IEC. Fins a l'esclat de la Guerra Civil, la ICHN va sobreviure gràcies al mecenatge de la Diputació i l'Ajuntament de Barcelona i de persones com Rafael Patxot, Concepció Patxot i Rabell i Josep M. Bofill i Pichot. Durant la Segona República es re-prengueren les excursions científiques i les relacions amb l'Institut d'Estudis Catalans. Al mateix temps, el nombre de socis es duplicà, i la Institució va anar abandonant el seu confessionalisme i s'obrí al món de l'ensenyament. Després de la Guerra Civil, la ICHN restà per més d'una dècada en eclipsi total. El Butlletí de la institució pateix una certa paràlisi després de la guerra, així com l'exili d'alguns dels seus redactors més habituals. Per reactivar novament el Butlletí, no publicat des del 1937, es decideix fer un volum inicial, tot coincidint amb el 50 aniversari de la constitució de la societat,

l'any 1949. En una carta de Pius Font i Quer a Salvador Maluquer i Nicolau, referent a la preparació d'aquesta commemoració del cinquantenari de la Institució es pot veure la dispersió d'aquells primers socis com a conseqüència de la guerra i de les dificultats de tot ordre de l'exili interior. Amb una redacció molt prudent escrivia:

*A Salvador Maluquer i Nicolau
Ciutat*

Benvolgut amic: Amb Bataller, president de la Institució el 1936, hem parlat repetidament d'iniciar converses a propòsit de la celebració del cinquantenari d'aquella societat. Avui hem quedat que convocarà uns quans membres conspicus per tal de parlar d'aquella qüestió, els fundadors que n'eren socis el 1936, els expresidents i els que constituïen la junta o consell directiu de l'any esmentat, o almenys part de tots ells, per tal de constituir un comitè del cinquantenari.

Pensant que el més útil serà una publicació, un volum del "Butlletí" que agafi des de l'any 1937 fins al 1949, i aprofitant l'avinentosa de comunicar-me amb els meus col·legues, he demanat a alguns d'ells si voldrien escriure una nota "en català" per publicar al Butlletí. Garcias Font em digué que sí; Pere Palau, de Palma, també, i a més que contribuiria amb 25 pessetes; Quatreccases, igualment, i que està segur que Hass, actualment a Chicago Natural History Museum com aquell, també diria que sí, com Miquel de Garganta, actualment a Colòmbia; en el mateix sentit espero que respondria Singer, que ara es a la Universitat de Tucumán; etc. Tots aquests amics eren socis de la Institució el 1936, o n'havien estat abans. Em penso, doncs, que no ens faltarien treballs de valua per a omplir un Butlletí de deu o dotze plects.

El problema, però, és d'ordre econòmic. Es tan car ara publicar ! Caldria arregar unes deu mil pessetes per pagar les despeses d'unes 160 pàgines, si és que no em quedo curt. Si hem de tirar endavant el projecte haurem de nomenar un comitè que sàpiga fer-se amb una quantitat d'aquell ordre. Comenceu-hi a pensar. Ben vostre

Barcelona 22 de març de 1949

Pius Font i Quer

Garcias Font també feu una contribució en metàl·lic per a dita publicació. Després arribarien algunes reunions irregulars de grups de botànics, geòlegs, zoòlegs i biòlegs, però el cert és que l'entitat, a la dècada dels seixanta, estava a punt de desaparèixer. El 1972, un petit grup de l'Institut d'Estudis Catalans, dirigit per dos naturalistes, decidí posar fi a la "suspensió temporal" de la ICHN. El mateix any tenim les primeres sessions científiques públiques i aviat sorgí el projecte de fer un llibre blanc sobre l'estat de la natura als Països Catalans. El 1976 la Institució apareixia com a pont entre el món de la ciència i el món de l'acció cívica i política.

El 1982 la situació tendeix cap a la normalització, lligada a la millora de la situació de l'IEC. A partir de 1983 es potenciaren les publicacions sistemàtiques, els catàlegs i les guies de camp, així com les excursions i el reciclatge de socis dedicats a la docència.

En aquests darrers anys es consoliden les tendències de l'etapa anterior, en el sentit d'anar cap a una institució que, sense deixar de banda el rigor de la recerca del coneixement de tots els components de l'entorn natural.

El 1997, per acord entre el Departament de Medi Ambient de la Generalitat de Catalunya i l'Institut d'Estudis Catalans, la Institució Catalana d'Història Natural rebia l'encàrrec de coordinar els treballs de base per a la preparació d'una estratègia catalana per a la conservació i l'ús sostenible de la biodiversitat, treballs que s'han desenvolupat principalment al llarg de 1998 i que han estat definitivament lliurats al Departament de Medi Ambient a la primavera de 1999, any en què es complia el primer centenari de la Institució.

La Sociedad Española de Ornitología (SEO)

El 1954 un grup de científics i entusiastes amants de les aus van fundar la *Sociedad Española de Ornitología (SEO)*.

L'estímul decisiu per a la creació de la SEO sorgeix d'una expedició a Doñana realitzada pel professor Francisco Bernis (Salamanca, 1916-Madrid, 2003) i José Antonio Valverde (Valladolid, 1926-Sevilla, 2003) el 1952. Allà coneixen Mauricio González-Gordon Díez (1923) 5è marquès de Bonanza, químic, bodeguer, enòleg i ornitòleg de Jerez i un dels propietaris de Doñana, i de seguida sorgeixen les idees i els projectes concrets, incloent la redacció d'una Llista Patró de les Aus d'Espanya i la publicació d'una revista especialitzada.

En poc temps, aconsegueixen contactar amb els aficionats a l'ornitologia que es repartien per Espanya (Llorenç Garcias Font i José J. Tato Cumming foren els únics socis fundadors residents a Mallorca), i presenten el projecte d'estatuts de la Societat a la seva aprovació. El 15 de maig de 1954 es celebra l'Assemblea constituent al Museu de Ciències Naturals de Madrid amb la presència de 13 components del nucli fundador que estaria constituït per 85 persones.

Entre aquella primera expedició a Doñana, a la qual seguirien moltes altres, i la fundació de la Societat, va tenir lloc un fet transcendent que marcava per a sempre la personalitat de l'associació i la seva vinculació permanent amb la conservació dels aiguamolls i en especial de Doñana. El novembre de 1953, Bernis, a petició de Mauricio González-Gordon davant les terribles amenaces de repoblació i dessecació que havia sobre el Coto de Doñana i les Marismas del Guadalquivir, redactà un informe magistral dirigit al general Francisco Franco en el qual destacava tots els seus enormes valors naturals (fent èmfasi en la seva importància per a la caça, a la qual el general era tan aficionat) i demanava la paralització dels projectes agrícoles i forestals i la creació d'una reserva o un parc nacional.

Només néixer, l'associació es bolcà en la publicació d'una revista científica, *Ardeola*, que en el seu primer número ja inclou la Llista Patró i el Promptuari de l'Avifauna Espanyola, i poc després en la creació del Centre de Migració d'Aus (1957) per al foment de l'anellament científic d'ocells.

Les aus migratòries i particularment les aus aquàtiques constitueixen les primeres preocupacions dels fundadors de SEO / BirdLife i cap a elles es dirigeixen algunes de les primeres propostes conservacionistes, com la proposta de protecció d'un llistat de

BOLETIN ESPAÑOL DE ORNITOLOGIA

Boletín-Circular nº 3.

Agosto de 1954

CONTENIDO: 1) Lista provisional de miembros de la Sociedad; 2) publicaciones recibidas; 3) el XI Congreso Internacional de Ornitología; 4) la Encuesta Española sobre Aves Leucistas; 5) Informe sobre la revista "AUCORA"; 6) noticias varias.

1) LISTA PROVISIONAL DE MIEMBROS DE LA SOCIEDAD.

En presente relación solo incluye miembros que han formalizado su ingreso en nuestra Sociedad hasta la fecha de 25 de Julio. La lista es incompleta. Quedan excluidas de la misma aquellas personas que han anunciado su deseo o firme decisión de pertenecer a la Sociedad, pero que, hasta la fecha no han realizado su inscripción y sólo se han incluido algunos miembros del extranjero que han efectuado ya el abono de su cuota.

La lista definitiva de miembros aparecerá oportunamente en la revista "AUCORA". A tal fin se ruega a los Dres. señores que aún no lo hayan hecho, se sirvan enviar a la Secretaría de la Sociedad datos personales que consideren oportunos, en especial: domicilio, título, profesión y especialidad.

Miembros Fundadores en Madrid: N. Alfonso Macdonell, N. Anlló Sevilla, Miguel Anlló Urech, E. Benedito Vives, J. B. Bernaldo de Quirós, F. Bernis Madrera, R. Blanco y Caro, J. Bone Bois, Max B. Carroll, J. B. Critchell, Juan Escarot, F. Díaz y Ponce de León, Y. Lañ. Jimenez, L. López de Carrizosa y Urech, T. López Urech, F. Loredo Villaseca, J. Macías y Marcos, R. Merro del Val y Melgarejo, M. Morales Aguirre, Alba Morales Viana de Schröder, L. Pardo Baroja, J. Pardo Martinado, L. Rodríguez de Arriola, Ceánz Sal Valle de San Juan, A. Sala.

Miembros Fundadores en Barcelona: E. Benedito Vives, A. Bartraeta Gilibert, J. Botey Serra, J. Botey Serra, J. A. Durall Parladós, J. Espinosa Pérez, J. Ferrerius Guitens (?), A. Juliá López, J. Juliá Sauriera S.J., J. Malgouyres y Malgouyres, E. Malgouyres y Malgouyres, J. Malgouyres Sotres, E. Margalef López, E. Martí Barea, J. Massagué Vendrell, F. J. Palau Nolas, J. Planas Nolas, J. M. Sagarra de Castellarnau, E. Soler Tilar, J. Suris Talmon, V. Travé Alfonso, F. R. Vives y de Casanova.

Otros miembros fundadores: I. Apestegui Terradas (San Sebastián), "Grupo Arzobispado" (San Sebastián), Manuel Anlló Urech (Avila), E. Barroso Sureda (Mérida), E. Benarroch de Barroch-Sorbes (Segovia), J. Corpé de Legrán (Zaragoza, Lussan), A. Clunas Hixari (Sevilla), M. Domínguez (Valencia), J. Díaz de Lema y Domínguez (Ormaiztegui), Rufian Márquez (Real de la Jara, Sevilla), C. Decido Pérez (Sevilla), A. Scherarrán Poyati (Huelva), Laboratorio de Biología de la Facultad de Veterinaria de Córdoba, Fernández de Córdoba y Durral (Pontevedra), L. García Font (Mallorca), M. González Eiza (Pera de la Frontera), L. Hidalgo Citaña (San Lúcar de Barrameda), A. Juan Ouspineiro (Arcachón, Burdeos), A. de la Loma Ruiz Bascuñana (Bartzelmer), R. Márquez Tula (Huelva), S. Marín Tait (Oporto), J. M. Padraja y González del Tánago (Teruelvega), J. de Prada F. Deceano (Malacón), P. Manadas Sevilla (Ayuda, Segovia), F. Rodríguez de la Fuente (Barce), Rodríguez de la Fuente (Barcelona), José L. Ruiz de Arca Gochicoa (Barce), J. M. de los Angeles Gómez (Burgos), E. Díaz-Buyala Gómez (Burgos), P. Salinas González (Gijón), J. Tato Cumming (Palma de Mallorca), J. A. Valverde Gómez (Valladolid), C. Valasco Díaz (Vizcaya), J. de Vivero González (La Orotava), F. Weickert (Huelva).

Extraneos después del 11 de Mayo: F. Ove (Buenos Aires), A. Riviere (Francia), F. Martín y García de Velasco Vallés (Madrid), X. de Marchalier (España), E. G. Oudine Sullivan (Canadá), M. García de Nieja (Madrid), W. H. S. Bair (Inglaterra), E. S. Brown (Inglaterra).

Segona circular (1954) en la que apareixen els socis fundadors de la SEO. De Mallorca només ho foren Garcias Font i Tato Cumming.

zones humides d'importància internacional com “refugis per a la caça migratòria “. D'aquesta mateixa preocupació sorgeix la vocació internacional de les associacions ornitològiques que originà la creació de molts dels primers convenis internacionals de protecció de la natura. Precisament va ser Bernis, com a Secretari General de la Societat Espanyola d'Ornitologia, l'únic espanyol, al costat d'un funcionari del Ministeri d'Agricultura, a assistir a la Conferència de Ramsar (1971), on es va aprovar el conveni per a la protecció de les zones humides.

Altres fites importants del llarg recorregut cobert per SEO / BirdLife en aquests 50 anys són, entre molts altres, la redacció de les Bases per al Projecte de Classificació Legal de les Aus d'Espanya (1956), la creació de la secció espanyola del ICBP (International Council for Bird Preservation, 1963), la celebració de congressos nacionals d'ornitologia des de 1968, el seguiment de la migració de rapinyaires i cigonyes per l'estret de Gibraltar, els censos nacionals d'aus aquàtiques, cigonyes i voltors, la realització d'atles de distribució de les aus reproductores, l'inventari d'Àrees Importants per a les Aus (1989), les campanyes per la defensa de les Marismas de Santoña, el Delta de l'Ebre, o la denúncia dels desastres d'Aznalcóllar (1998) i el Prestige (2002), i la publicació del Llibre Vermell de les Aus d'Espanya (2004).

La Societat d'Història Natural de les Balears (SHNB)

Els inicis de la Societat d'Història Natural de les Balears (SHNB) s'han de cercar al Nadal de 1947, quan uns amics i naturalistes que realitzaven excursions científiques periòdiques, bàsicament, per les rodalies de Palma i de Sóller, començaren a parlar de la necessitat de crear una organització que aglutinàs els amics de la naturalesa.

Es consultà a distintes persones que representaven, en aquell moment, un punt de referència en l'estudi de la naturalesa com Miquel Massutí, Guillem Colom Casasnovas, Pere Palau i el seu fill Josep Maria Palau, Andreu Muntaner²⁹², Joan Cuerda, Llo-

²⁹² **ANDREU MUNTANER DARDER (PALMA 1926-)**. Geòleg de formació autodidàctica va realitzar els seus primers treballs sobre la geologia de Mallorca durant 1950. Tot plegat va suscitar, juntament amb altres quaternaristes emergents de les Balears com Joan Cuerda, l'interès internacional sobre l'estudi del quaternari a Mallorca. Prova d'això fou la celebració d'una de les excursions del V Congrés Internacional sobre el Quaternari l'INQUA (1957). Col·laborà, entre 1962 i 1966, amb el Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC) com a ajudant honorari. Dedicat també a la investigació d'aigües subterrànies fou nomenat el 1968 vocal accidental del servei Geològic del Ministeri d'Obres Públiques a Balears (com a expert hidrogeòleg). És de destacar que fou soci fundador de la Societat d'Història Natural de les Balears i també en fou secretari, i fins avui en dia col·labora i participa activament en distintes tasques de dita Societat. Bona part de les seves contribucions científiques foren publicades al Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears, en uns moments polítics i socials complicats i amb un panorama científic més bé pobre, en el que destacaven personatges com Andreu Muntaner. Aquests anys, que coincidiren amb la creació de la Societat d'Història Natural de les Balears, foren molt importants pel que fa a la seva difusió científica. Entre altres treballs ha publicats al Bolletí: *Notes sobre els al·luvions de Palma*, *Platges del tirrenià*, *Dunes fòssils del litoral de Paguera i camp de Mar*, *Trobada d'un esquelet de Myotragus balearicus en una duna quaternària de Capdepera*, *Les formacions quaternàries de la badia de Palma...* En col·laboració, també va publicar al llibre d'excursions *L'excursion de Llevant de Majorque* INQUA (1957). També va participar en l'elaboració de la *Història Natural dels Països Catalans* (1985). Fruit de la seva tasca de recerca i amistat amb els naturalistes de l'època, té dedicades dues espècies de ammonits: *Eokudryceras muntaneri* i *Jauverticeras muntaneri*, ambdues foren batiades per l'especialista polonès en ammonits Jost Wiedmann (1931-

renç Garcias Font, Joan Gamundí i d'altres noms rellevants de la cultura naturalística de les Balears i tots varen coincidir en la necessitat de constituir una Societat d'Història Natural.

Es convocà la primera reunió el 10 de gener de 1948, amb la presència de 25 socis. Pren la paraula Joan Gamundí i planteja la necessitat de crear ja una primera Junta, i proposa com a president a Miquel Massutí Alzamora²⁹³, vicepresident a Guillem

1993) en honor a Andreu Muntaner, “gran cercador de fòssils de la illa de Mallorca”. A més compta amb una altra subespècie de mol·lusc terrestre, conegut de la Serra de Tramuntana, dedicada pel seu amic Ll. Gasull: *Trochoidea frater muntaneri*. Amb motiu de la seva dedicació al coneixement de la natura d'aquestes illes fou guardonat amb el premi personal Medi Ambient del Consell de Mallorca (2006). A l'actualitat és president d'Honor de la Societat d'Història Natural de les Balears i va donar la seva col·lecció a la SHNB que fou inventariada i informatitzada.

²⁹³ **MIGUEL MASSUTÍ ALZAMORA (FELANITX 1902 - PALMA 1950)**. El seu pare Miguel Massutí Marroig, va ser director del Banc de Felanitx, la seva mare, Magdalena Alzamora, dona d'extraordinària cultura, el va preparar per als primers anys de batxillerat. Estudis que, més tard, va acabar a Palma obtenint el títol de Batxiller el 1918. A la Universitat de Barcelona cursà després la carrera de Ciències Naturals, per la que va sentir, des de molt jove, una particular atracció, llicenciant-se en aquesta disciplina al juny de 1924. El grau de doctor ho aconseguí a la Universitat de Madrid el 1942. A partir de 1925 ingressà com a becari a l'Institut Espanyol d'Oceanografia, al Laboratori de Palma, on va efectuar les seves pràctiques. I en convocar-s'hi, l'any 1927, unes oposicions per a una plaça d'ajudant, la va aconseguir després de brillants exercicis. El 1928 ingressà com a membre de la *Real Sociedad Española de Historia Natural* de Madrid que, en aquells temps d'escassa especialització, reunia, gairebé, la totalitat dels naturalistes espanyols. Els seus primers treballs científics versaren sobre el plàncton de la badia de Palma, treballant conjuntament amb el director del Laboratori, en aquell moment, el doctor Francisco de Paula Navarro Martín (1898-1959), en primer lloc als locals de Porto-Pi i posteriorment al nou edifici instal·lat al Passeig Marítim. L'atracció que van exercir aquests primers estudis el portaren, més tard, a desplaçar-se a l'estranger (1928 i 1931) per seguir directament els ensenyaments d'investigadors famosos en aquest camp, com els professors Ove Wilhelm Paulsen (1874-1947) i Arthur Maurice Rose (1882-1969). El doctor Massutí especialitzat cada vegada més en aquest ampli camp de treball, del qual va ser un gran fervorós i un dels primers pioners. El 1940 és nomenat director del laboratori de Balears i el 1944 professor adjunt de la Secció de Biologia marina de l'Institut de Biologia Aplicada del CSIC. El 1948 li va arribar una distinció internacional que l'honorava plenament, el nomenament com a vicepresident de la Comissió Internacional per a la Exploració Científica de la Mediterrània, amb seu a Mònaco, demostrant-se amb això l'estima en què se li tenia a l'estranger. Esperit inquiet, amant de la terra que el va veure néixer, dedicà no poc temps a altres activitats relacionades amb la cultura general de les nostres illes. La ingent figura de Ramon Llull el va seduir i dels seus llibres va extreure material sobre determinats temes que feien referència a les ciències quan aquestes començaven, en plena edat mitjana, com l'explicació de les marees, la brúixola, etc. Aquesta activitat, el 1943, el portà a ser nomenat professor de la Maioricensis Schola Lullista (Palma), a la presidència de l'Associació per la Cultura de Mallorca, col·laborant també, amb freqüència, amb la revista *La Nostra Terra*. Fou, a més, un membre sempre molt actiu de la Societat Arqueològica Luliana de Palma. Els seus treballs contenen molta informació sobre el plàncton. Cal destacar la seva col·laboració amb el doctor Margalef (1950) en la redacció del capítol introductor de l'estudi del plàncton marí. Aquests treballs foren la base fonamental que va permetre el coneixement dels éssers pelàgics de la mar balear. El doctor Massutí, apassionat per la seva feina, atreia a tots els qui sentien alguna afició pels estudis de la Naturalesa. No és, doncs, estrany que al seu voltant germinés ben aviat una llavor que, en aquells dies de la postguerra, 1946-1947, va resultar propícia per crear una associació de naturalistes de les Balears, amants de les ciències naturals i residents a Mallorca, però escampats uns a Palma i altres a diversos pobles de l'illa. Persones que dedicaven part de les seves activitats al cultiu d'alguna disciplina d'aquesta índole. El moment resultava oportú per a això, i el mes de Nadal de 1947 es van reunir un grup de professionals, com els farmacèutics senyors Juan Gamundí, tan conegut pels seus treballs sobre les Diatomees, Pere Palau i Llorenç Garcias Font, ambdós també botànics, el Pare J. Cañigueral i altres «amateurs» als quals atreïen els insectes, els mol·luscs, les aus o les roques i els seus minerals.

Colom, tresorer l'apotecari i botànic Llorenç Garcias i com a secretari el botànic Pere Palau. Tots accepten la proposta. El president suggereix que el millor es constituir-se com a Secció Balearica de la Real Sociedad Española de Historia Natural de Madrid, i s'acceptà la proposta.

En aquests primers anys de vida de la Societat es produeix la mort del president, Miquel Massutí, i és substituït pel vicepresident Guillem Colom. Hem de destacar la tasca duta a terme per Teresa Valls, catedràtica de l'Institut Femení, durant l'any en què va ocupar el càrrec de secretària i les diligents gestions d'Andreu Muntaner per posar en marxa les activitats pròpies d'una jove entitat naturalística.

El dinamisme de la Societat ja plantejava la creació i consolidació d'un Museu de Ciències Naturals. Al Bolletí de la SHNB de 1952 es pot llegir la notícia d'aquestes activitats museístiques, per altra banda iniciades ja des de la seva primera fundació.

EL MUSEO

Gracias al celo del su Director don Andrés Muntaner y a la ayuda del señor presidente del Colegio de Farmacéuticos don Antonio Oliver, ha progresado mucho nuestro Museo, destacándose hermosos fósiles, especialmente tirrenienses, en la vitrina de Geología. La vitrina de Zoología tiene una representación de mamíferos y aves de

Reunits al Col·legi de Farmacèutics de Palma, fundaren una societat que conreés amb particular preferència aquesta mena d'estudis i en la qual col·laborarien autors d'ambdós camps. Es tractava, també, de reunir, d'aquesta manera, tots els elements dispersos que es poguessin trobar a les illes, per tal que, unint esforços es pogués emprendre l'estudi de la fauna, flora i gea insulars. El doctor Massutí va desplegar tota la seva activitat en aquest sentit i amb la seva amabilitat i entusiasme va aconseguir reunir un primer grup que va venir a constituir el primer conjunt de la futura Societat d'Història Natural de les Balears. Aquest fou l'esglaó, perquè durant aquells anys els dirigents de la Real Sociedad Española de Historia Natural de Madrid tenien molt d'interès en què els grups sorgits d'aquesta manera a la seva ombra a diferents províncies -Sevilla, València, Bilbao etc.- continuessin units a la seu central madrilenya, encara que amb certa autonomia, però amb la condició que tots els treballs dels seus membres es publicuessin única i exclusivament en el *Boletín* de l'esmentada Societat. D'aquesta manera va començar la novella agrupació mallorquina i així va continuar durant els seus primers anys. Només el 1954 la Societat d'Història Natural de les Balears va aconseguir la seva completa independència, separant-se de la de Madrid i publicant el seu propi Bolletí, gràcies al concurs dels seus membres i a la bona disposició de diverses entitats en afavorir aquesta iniciativa: el Ministeri d'Informació i Turisme, la Diputació Provincial, l'Ajuntament de Palma, la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Balears, la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis. Massutí va ser elegit President, i des dels seus primers mesos va saber canalitzar tot el grup en una fecunda activitat; conferències, notícies, treballs científiques,... van anar apareixent a les pàgines dels seus primers Bolletins. La llar de la nova entitat va radicar a la sala d'actes de l'esmentat Col·legi de Farmacèutics i les seves sessions mensuals van estar sempre molt concorregudes, ja que també als seus locals es guardaven les riques col·leccions botàniques reunides pels senyors Palau i Garcias Font. Malauradament, el seu primer president no va veure la consolidació de la Societat en independent, el 1954, doncs, aquest morí després de breu malaltia, el 30 de desembre de 1950. Però els seus esforços en pro de la mateixa, en gran part per ell creada i dirigida va seguir la seva marxa regular i ascendent, publicant-se nombrosos treballs relacionats amb la Història Natural de les Balears. Últimament, una nova generació de joves i entusiastes naturalistes ha vingut a incrementar les files dels membres de la Societat sorgida el 1947. Però no pocs d'ells no han conegut o recordaran, la figura del doctor Miguel Massutí Alzamora, que des dels anys 30 fins al 50 va resultar un forjador hàbil i prudent, constant i silenciós, del renaixement cultural i intens de les nostres illes, i per a les quals va lliurar les seves millors hores i no pocs i continuats esforços de la seva vida.

Baleares, disecados, y muchos moluscos e insectos. La última vitrina se reserva para plantas endémicas, junta al magnífico Herbario Balear hecho por don Lorenzo Garcías y don Pedro Palau.

Se aceptan donativos.

A causa dels problemes de l'excessiva dependència de la RSEHN de Madrid, al poc temps s'optà per crear una societat independent, la Societat d'Història Natural de les Balears, amb seu a Palma de Mallorca. Al 1952, per carta, Garcias Font comunica a Font i Quer que la relació amb Madrid és inexistente i que Guillem Colom i Joan Cuerda són els que s'encarreguen de la marxa de l'entitat. Així en un temps de dictadura, el 2 de setembre de 1954, es realitza l'assemblea constituent amb la presència de: Juan Bauzá Rullan, Arturo Compte Sart, Joan Maria Garcias Blanes (fill, també apotecari, de Llorenç Garcias Font, que ja era associat de la filial de RSEHN des de 1952), Mariano Jaquotot Molina, Teresa Valls Ramírez, Antonio Barceló García de Paredes, Pedro Balle Cruellas, Miquel Oliver Massutí²⁹⁴, Andreu Crespí Salom, Andreu Mun-

²⁹⁴ **MIQUEL OLIVER MASSUTÍ (1918-2004).** Natural de Felanitx, biòleg marí, oceanògraf i polític. Membre d'una nissaga de científics mallorquins, estrenada pel seu oncle Miquel Massutí Alzamora, dedicats a l'estudi de la mar i la pesca, Miquel Oliver cursà a Barcelona els estudis de llicenciatura en Ciències Naturals, dels quals, a causa de les represàlies polítiques, no va obtenir la llicenciatura fins el 1946. El 1947 va aconseguir, per oposició, una plaça d'ajudant de laboratori de l'Institut Espanyol d'Oceanografia i va ser destinat al Laboratori Oceanogràfic de Vigo, on hi va romandre 3 anys. El 1950, a la mort del seu oncle Miquel Massutí Alzamora, fou nomenat director interí del Laboratori Oceanogràfic de Palma, on hi va romandre fins el 1968. Durant aquest període va dur a terme la major part de la seva tasca científica, de la que són part fonamental les cartes de pesca de la Mediterrània occidental, elaborades durant un gran nombre de campanyes oceanogràfiques. A les mostres de sediment d'una d'aquestes campanyes, el micropaleontòleg Guillem Colom identificà una nova espècie de foraminífer, *Cruziloculina olivieri*, que dedicà a Miquel Oliver. Cal destacar també els nombrosos treballs sobre la sardina o el pioner estudi sobre el raor, durant molts d'anys l'únic sobre aquesta emblemàtica espècie. El 1968 es traslladà a Madrid, en guanyar la plaça de cap del Departament de Biologia Aplicada de l'Institut Español de Oceanografia, organisme on, gràcies a la seva competència i capacitat, va anar pujant graons fins que, el 1980 va ser nomenat director. Durant aquest període va ser l'home clau que va treure l'IEO de la situació de decadència en què la institució es trobava, aconseguint una dotació d'infraestructures, vaixells oceanogràfics i mitjans humans i materials mai vista fins aleshores. Vicepresident i president del Consell General de Pesca de la Mediterrània, el 1982, el primer govern de Felipe González el va designar secretari general de Pesca Marítima, en una època en què es negocià l'ingrés d'Espanya en la Unió Europea i es fixaren les relacions pesqueres amb els països del Magrib. El 1986 dimití i tornà a Mallorca, on va ser diputat autonòmic pel PSIB-PSOE i, entre 1991 i 1996, també el primer President del Patronat del Parc Nacional de l'arxipèlag de Cabrera. Al front del qual no va tenir el paper merament honorífic propi d'aquests càrrecs sinó que els seu tarannà cordial i dialogant va ser fonamental a l'hora d'encaixar els interessos enfrontats dels científics, polítics, militars, pescadors i ecologistes. Soci des dels inicis de la Societat d'Història Natural de les Balears, en va ser el segon president (1956-1957), així com vocal 2ⁿ el 1959 i vocal 3^r el 1958. D'aquella època, les actes de la Societat en destaquen les tasques d'incrementar el nombre de socis i d'intercanvis del Bolletí, així com la seva participació, amb Guillem Colom, Joan Bauzá, Andreu Muntaner i Joan Cuerda, en la comissió que organitzà una excursió científica del Congrés Internacional per a l'Estudi del Quaternari INQUA, celebrat a Espanya l'any 1957. Posseïdor de nombroses distincions científiques i oficials, Miquel Oliver, mai no va abdicar de les seves idees de progrés científic i social, i en vida fou un exemple de tolerància i respecte a la ideologia dels altres.

taner Darder, Juan Otero Schembri, Jaume Busquets Mulet, Josep Rosselló Ordinas²⁹⁵ i Joan Cuerda Barceló²⁹⁶ que actua de secretari, i neix oficialment la Societat, en ser autoritzada per *Ministerio de Gobernación*, el 2 d'agost del mateix any. Garcias Font

²⁹⁵ **JOSEP ROSELLÓ I ORDINES (1882-1966)**. Natural de Sant Joan fou mestre en el seu poble entre 1910 i 1924, fins que renuncià per realitzar la seva tasca pedagògica a l'Escola Graduada de Llevant de Palma. A més de la seva tasca pedagògica, també fou músic, impulsor de l'esperant i extraordinari coneixedor de la geologia de Mallorca. Fruit d'aquesta passió fou l'estudi sobre el pla de Mallorca (bàsicament de la zona de Sant Joan). Com a geòleg aficionat i durant la seva estada a Sant Joan va recórrer tota la comarca central de l'illa amb la intenció d'estudiar la seva geologia i arplegà més d'un milenar de fòssils i mostres de roques. Rosselló mantingué una certa amistat i va aprendre amb les importants geòlegs Paul Fallot i Bartomeu Darder que aleshores estudiaven la geologia de Mallorca, intentant esbrinar la seva formació i les seves principals característiques geològiques. Aquests geòlegs classificaren part del material fòssilífer de la col·lecció i també s'aprofitaren de les investigacions que duia a terme Josep Rosselló. No és fins l'any 1954 quan Josep Rosselló, animat per la Societat d'Història Natural de les Balears, de la qual fou soci fundador, publicà un treball -resum estratigràfic i paleontològic sobre la geologia de la zona de Sant Joan- realitzant el seu corresponent mapa geològic (cartografià uns 62 km²) En el mateix treball també s'inclou una llista dels fòssils arplegats i classificats per P. Fallot i B. Darder. Posteriorment, publicà un article sobre l'extensió de la mar miocena a l'illa. La col·lecció conté material d'aquests dos estudis. La seva col·lecció paleontològica fou donada pel seu fill, el catedràtic de Geografia Física de la Universitat de València, Vicenç M. Rosselló Verger i està conservada a la SHNB i se'n ha fet la seva catalogació i informatització.

²⁹⁶ Joan Cuerda Barceló (1912-2003) va néixer a Barcelona el dia 14 de juny de 1912. L'any 1936 es va establir a Mallorca. Fou devers l'any 1947 quan J. Cuerda es va iniciar en les ciències de la natura i va tenir contacte amb un grup de naturalistes que es reunien al Col·legi Oficial de Farmacèutics de Balears. Ben aviat J. Cuerda prengué part activa en el grup, i el dia 1 d'octubre de 1948 es varen constituir com a Secció de Balears de la *Real Sociedad Española de Historia Natural*, amb seu a Madrid. L'any 1952 es decideixen a deixar de ser una secció i es funda la Societat d'Història Natural de les Balears, de la que J. Cuerda fou soci fundador, i va succeir a J. Cañigual que n'era el secretari i el responsable del Bolletí, si bé la Societat naixia oficialment el 4 de setembre de 1954 i J. Cuerda n'era elegit secretari, càrrec que ocupà fins al 1957. Abans n'havia ocupat els càrrecs de bibliotecari i vicetresorer. J. Cuerda, com a secretari, va redactar els estatuts de la nova Societat i va gestionar la seva legalització, a més d'aconseguir un nou local a la seu de l'Estudi General Lul-lià. Els inicis de la seva afició per la paleontologia s'han de cercar, en primer lloc, quan el seu cosí Bartomeu Barceló (1932-) li va mostrar la seva col·lecció de fòssils i més tard feren algunes sortides de camp a les platges quaternàries del Coll d'En Rabassa. La tasca de recerca, la continuà personalment J. Cuerda, atesa la proximitat de la seva residència d'estiu, Son Morlà. La seva afició per la paleontologia la va donar a conèixer des del primer moment en què va entrar en contacte amb els naturalistes de la Societat i, així, el 5 de juny de 1952 va impartir una conferència al Col·legi de Farmacèutics, la seu de la Societat en aquell moment, la qual va tractar de les espècies característiques del Quaternari mallorquí. Des dels inicis de la seva recerca, devers l'any 1947 fins al 1957, Cuerda dugué un treball d'inventari, recollint molts de fòssils a les platges quaternàries de la Badia de Palma, amb una estreta col·laboració amb Andreu Muntaner. Els coneixements assolits, les publicacions que realitzà al Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears i la magnífica col·lecció paleontològica que J. Cuerda va anar formant determinaren, en certa manera, que quan es celebrà a Espanya el *V Congrés de l'INQUA (International Quaternary Congress)*, el setembre de 1957, es planifiqués una visita a Mallorca. J. Cuerda formà part del comitè local, i planificà conjuntament amb Andreu Muntaner (actual president d'Honor de la Societat) la visita a les formacions quaternàries de la Badia de Palma. També es va inaugurar una exposició monogràfica del Quaternari balear a l'Estudi General Lul-lià, que despertà l'interès dels congressistes que assistiren a l'acte. Amb motiu d'aquest congrés, J. Cuerda va publicar una primera síntesi dels resultats dels seus treballs i, el que va ser més important per a ell, va iniciar una sèrie de contactes amb altres investigadors del Quaternari de nivell internacional. Cal destacar les relacions que va mantenir amb el Professor Karl W. Butzer (1934-), de la Universitat de Chicago, amb qui realitzà una sèrie de treballs que publicaren entre el 1960 i el 1962. K. Butzer, prestigiós quaternarista, sempre ha tingut en compte els jaciments mallorquins estudiats conjuntament amb J. Cuerda en treballs que parlen del Quaternari a escala mediterrània o mundial. El 1962 va ser nomenat Ajudant Honorari de

no fou present a aquest acte (hi havia el seu fill Joan M.), però sí, estava en la ment dels assistents i fou elegit membre de la primera junta. Els organitzadors constitueixen la Societat a redós del Col·legi d'Apotecaris de Balears, encara que tal com reflecteix l'acta del 6 de novembre de 1954, la seu social es traslladà a l'edifici de l'Estudi General Lul·lià (carrer sant Roc, Palma de Mallorca) fins que, finalment, per manca d'espai es decideix, per unanimitat de la junta, adquirir un local al carrer Margarida Xirgu, 16 baixos de Son Cotoner (Palma), el 28 de juny de 2004, i reformar-lo per traslladar la seu social amb tota la seva documentació, la biblioteca i les col·leccions naturalístiques declarades Bé d'Interès Cultural (BIC) pel consell de Mallorca. La primera junta de 1954 fou presidida per Joan Bauzá²⁹⁷, el secretari era en Joan Cuerda, el tresorer

l'Institut Lucas Mallada del CSIC, per la qual cosa va rebre diferents grups de professors i estudiants de ciències geològiques de les Universitats de Barcelona i Madrid als quals acompanyà i orientà a les seves excursions pel Quaternari mallorquí. L'any 1964, fou designat membre del *Comité des Milieux Insulaires de la Commission Internationale por l'Exploration Scientifique de la Mer Méditerranée*, fet que constitueix un reconeixement de l'alt nivell del treball que J. Cuerda estava realitzant. El 1966 participà en el Symposium sobre el *Myotragus balearicus* que es celebrà a Deià i el 1969 entrà a formar part com a vocal de la *Subcomisión del Mapa del Cuaternario en la Comisión Nacional de Geología*. L'any 1973 és nomenat membre del *Comité Español del Cuaternario* integrat dins l'*INQUA* i pocs anys després, el 1975, publicà *Los Tiempos Cuaternarios en Baleares*. Obra fonamental no tan sols per conèixer el Quaternari de les Illes, sinó, també, de tota la Mediterrània Occidental. Fou nomenat President d'honor de la Societat d'Història Natural de les Balears, la seva importantíssima col·lecció del Quaternari es conserva a la SHNB i se n'ha realitzat el seu catàleg, revisió i informatització. Fruit d'aquesta revisió es descriví *Oestophora cuerdoi*, un nou mol·lusc del quaternari terrestre de les Balears, assignat fins al moment a l'espècie peninsular *Oestophora barbula*.²⁹⁷ Joan Bauzá Rullan (1916-2004). Fou el primer President de la Societat d'Història Natural de les Balears. Naturalista i paleontòleg de formació autodidacta va néixer a Marsella (França) el 6 de juny de l'any 1916, fill de pares sollerics emigrats a aquesta ciutat on, com molts altres conciutadans d'origen, regentaven un negoci. La seva família tornà cap a Sóller devers els anys 20 per establir-se a la ciutat de la Vall dels tarongers. Aficionat, des de jove, al col·leccionisme, les humanitats i la ciència, a principis dels anys 40 es va començar a interessar seriosament per la geologia, la mineralogia i la paleontologia, iniciant-se de la mà del seu conciutadà i veí, el naturalista i micropaleontòleg Guillem Colom Casanovas. Poc a poc s'anà especialitzant en el camp de la paleoictiologia, encara que sense deixar de banda una visió global de la geologia i la paleontologia regionals que el dugué a visitar la majoria de jaciments de Mallorca, on recol·lectà exemplars de tots els grups taxonòmics. També començà a adquirir materials per a intercanvi amb altres paleontòlegs i museus. Poc a poc la seva col·lecció s'anà enriquint a la vegada que anà agafant una vessant científica i de recerca. També dedicà esforços a col·leccionar restes òssies de peixos actuals a fi de poder disposar de suficient material de comparació. A la seva col·lecció hi arribaren a ser representats alguns dels millors jaciments clàssics del continent com Solhenoffen (Baviera), Libros (Terol), Alcover (Tarragona), Monte Bolca (Verona, Itàlia), entre d'altres. Des dels inicis de les seves investigacions no es decantà per una grup zoològic concret ni per cap època del temps geològic i, de fet, en els primers articles, parla de mol·luscs del Pliocè marí de Sa Pobla, del Miocè marí de Muro i de Son Morey, del Miocè pre-orogènic del Puig Major, del Terciari lacustre dels lignits de Selva i Alcúdia, del Triàsic de diferents jaciments de la serra de Tramuntana; dels ammonits del Cretaci de Selva, i del Triàsic d'Esporles; dels coralls del Miocè inferior de la Serra de Tramuntana; del vertebrats terrestres del Quaternari i del Terciari de diferents jaciments de Mallorca; de restes vegetals del Terciari de Mallorca, etc. I com no, dels peixos fòssils de Mallorca, línia investigadora que va mantenir al llarg de la seva vida i en la qual es va especialitzar. No només va estudiar dents, otòlits i diferents restes òssies del peixos miocens dels jaciments de Mallorca, també va estudiar peixos fòssils del Miocè de Menorca i de l'Eocè i Miocè de la Península Ibèrica, així com algun peix del Secundari. També va realitzar estudis sobre otòlits de peixos actuals. L'any 1948 descriu *Coelodus soleri* del Cretaci de Girona, espècie que dedica a Lluís Solé Sabarís (1908-1985). El mateix any, a partir de materials procedents miocens dels jaciments de Sa Teulada i sa Botifarra de Santa Margalida (Mallorca) descriu *Taurinichthys villaltai*,

n'Arturo Compte, el bibliotecari Marià Jaquotot²⁹⁸ i tres vocalies per Andreu Muntaner,

espècie que dedica al professor Josep F. de Villalta. Del mateix jaciments de Santa Margalida, descriu *Balistes lerichei* l'any 1949, la qual dedica al paleontòleg Maurice Leriche. Anys més tard, descriu a partir d'otòlits provinents del Pliocè de Son Capó i Talapí (Mallorca), *Congermuraena casieri*, espècie dedicada a Casier, *Apogon lozanoi*, *Pristipoma prebennetti*, *Trachurus sainzi*, *Gobius weileri*; del Pliocè de Talapí, *Belone d'erasmoi* i *Euclitharus balearicus*; del Pliocè de Son Vivot (Mallorca) *Trigla falloti*; del Pliocè del Pont d'Inca (Mallorca) *Trigla darderi* i *Trigla catalinae*, en col·laboració amb Sanz???. Joan Bauzá va estar molt vinculat amb el naixement de la SHNB. Ja a l'any 1953 va dirigir l'edició del Bolletí, en el qual publicà els seus darrers treballs (1988). Un any després, va ser el president de la transició a la legalització de la SHNB, que es va constituir el 4 de setembre de 1954. Per tant, Joan Bauzá fou soci fundador i el primer president de la nostra Societat. La seva labor va ser fonamental i es va impulsar uns dels aspectes fonamentals de la SHNB, la paleontologia. En primer lloc, juntament amb n'Andreu Muntaner, la captació de socis, i en segon la publicació del Bolletí i l'intercanvi amb altres entitats. Personatges il·lustres es varen fer socis de la Societat durant la seva presidència (1954-1955), entre ells cal mencionar Francesc de Borja Moll, Josep Mascaró Passarius, Ramon Margalef, Jose F. de Villalta i Bermudo Meléndez. Anys més tard, va participar en l'organització dels actes que es varen celebrar a Mallorca amb motiu del 5è congrés de l'INQUA, que l'any 1957 va tenir lloc a Espanya. L'any 1981, amb motiu de la creació a Sóller de l'Associació Museu Balear de Ciències Naturals, Joan Bauzá, que fou un dels impulsors, deixà materials de la seva col·lecció per a les primeres exposicions temporals, fins i tot quan encara no existia la seu física del Museu. L'any 1996 l'Associació MBCN el va nomenar Soci d'Honor i el mes de maig de 1997 Bauzá va fer donació de la seva col·lecció i biblioteca a la institució municipal Museu Balear de Ciències Naturals, durant un acte oficial que es celebrà a la Sala de Plens. La seva col·lecció científica roman actualment a aquest museu i constitueix un elevat percentatge dels materials que es poden contemplar a l'exposició permanent, a més d'un interessant recull de paleontologia regional, ja que hi estan representats molts dels jaciments clàssics de les Illes, molts d'ells avui ja esgotats o destruïts. La seva biblioteca conté també una bona representació de les obres clàssiques sobre ictiologia fòssil, fins i tot algunes que avui es consideren autèntiques joies bibliogràfiques. Joan Bauzá també fou membre de la *Real Sociedad Española de Historia Natural*, de la *Sociedade Geologica de Portugal*, de la *Society of Economic Paleontologists and Mineralogists of USA*, de la Societat Arqueològica Lul·liana i de la *Société Géologique de France*. També fou vocal de l'*Asociación Española para el Estudio del Cuaternario* i col·laborador del *Consejo Superior de Investigaciones Científicas*. En reconeixement a la seva tasca científica, paleontòlegs espanyols i estrangers li han dedicat espècies noves, entre d'altres *Eodiodon bauzai* i *Arnoglossus bauzai*. Els professors Dante i Frizzell de la Universitat de Rolla (Estats Units) erigiren amb el seu nom el gènere *Bauzaita* de l'Eocè de Nord-Amèrica.

²⁹⁸ **MARIÀ JAQUOTOT MOLINA (PALMA 1897- 1994)**. Cursà els seus estudis primaris al Col·legi La Salle, en el carrer de la Concepció. Va ser alumne del germà Zacarias. Va proseguir els seus estudis a l'Escola de Comerç, obtenint el títol de Pèrit Mercantil. Es va iniciar en la feina, obrint un magatzem de construcció i montant una teulera a Santa Maria. Si bé, ben aviat s'interessà per les mines de lignits de Benissalem, de les quals va dirigir l'exploració fins l'any 1947, any en què es retirà. Durant la seva estada a les mines, es va interessar pels fòssils que en ella apareixien, sobretot a la mina "Ramona", que conservava en uns prestatges. Sempre va mostrar interès pel que l'envoltava, i va tenir una gran afició, des de molt petit, per la numismàtica, de la que va arribar a tenir una important col·lecció. L'unia una gran amistat amb Joan Mascaró Fornés i Francesc de B. Moll Casanovas. Compartí amb ells el gran amor per la llengua catalana, llengua que sempre va utilitzar en la seva escriptura. Col·laborà subscriuint-se a totes les publicacions que s'editaven en català. Admirava l'Esperanto, llengua que coneixia i practicava, ja que li permetia de relacionar-se amb amics d'altres països. Bon amic d'Andreu Crespi, per mitjà de qui va conèixer Andreu Muntaner Darder, l'any 1950, el qual li va proposar fer-se soci de la Societat d'Història Natural de les Balears. Des de les hores va assistir assiduament a les reunions que s'hi celebraven. Es va encarregar de la Biblioteca durant diversos anys i es va mantenir en contacte amb els fundadors de la recent constituïda Societat (1954). A mesura que anava fent-se major, residia més temps a Biniali, on havia reunit les seves col·leccions i la biblioteca, i els seus trasllats a Palma eren cada cop més dificultosos. Es va dedicar tota la vida a la lectura i, malgrat els seus anys, no va perdre el sentit de l'humor que el va acompanyar tota la vida. Va desfruir de molt bona salut, el que li va permetre viure fins a complir els 96 anys.

Andreu Crespi²⁹⁹ i Llorenç Garcias Font, així com un bon grapat de socis col·laboradors. En aquests moments la Societat comptava amb uns 50 socis.

Les publicacions científiques constitueixen l'ànima de la SHNB, tant l'edició de la seva revista científica, el Bolletí, que ja compta actualment amb 52 volums editats, com els intercanvis amb altres societats semblants d'arreu del món. Així, a la primera reunió ordinària ja es va aprovar d'establir intercanvis de publicacions amb la Societat d'Història Natural de Tunísia, i dos mesos després es nomena la primera junta de Publicacions. Garcias Font formà part de la junta de publicacions del Bolletí.

En aquesta primera etapa, l'increment d'associats és impressionant, tant per part de particulars com per part d'institucions i aquest fet reflecteix l'oportunitat de la seva creació. Entre els organismes associats cal citar: l'Ajuntament de Pollença i el Club Pollença, la Jefatura d'Obras Públicas, l'Institut Francès, l'Ajuntament de Palma, el Museu Costa i Llobera, l'Acadèmia Mercantil de Pollença, l'Enginyer en cap d'E-MAYA, el Seminari Conciliar, el Museu Regional d'Artà, el Foment del Turisme i diversos enginyers de mines.

L'activitat museística era una fita marcada pels primers socis i en els seus estatuts. Abans de la seva autorització oficial (el 2 d'agost de 1954 l'excel·lentíssim senyor governador civil de la província comunicà que el Ministeri de la Governació havia apro-

²⁹⁹ **ANDREU CRESPI SALOM (PALMA 1896-1982)**. Polític, pedagog i científic. Estudià a Barcelona, on es llicencià en ciències, participà en el *II Congrés Universitari Català* (1918), presidí l'*Associació Catalana d'Estudiants* (1920-21) i col·laborà en la publicació humorística *L'Esteve*. Tornat a Palma, fundà, amb Francesc de Sales Aguiló, el Col·legi Cervantes (1922), des d'on intentà una renovació pedagògica basada en el respecte a la identitat dels alumnes, l'ús de mètodes actius i el respecte als drets humans. Com a científic, col·laborà a diverses publicacions catalanes, com *La Revista* i el *Bulletí de la Institució Catalana d'Història Natural i el Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*, societat de la que fou soci fundador i vocal de la primera junta directiva (1954). Es dedicà també a l'arqueologia i estudià algunes coves funeràries, sobretot la de Son Mulet. El 1927, ingressà en el Partit Republicà Federal -PRF. A les eleccions municipals d'abril del 1931, fou elegit regidor a Palma pel PRF. Després de la proclamació de la II República, s'afilià, el maig del 1931, al Partit Socialista Obrer Espanyol -PSOE-, del qual va ésser un dels primers intel·lectuals. Fou membre del comitè de l'organització socialista de Palma i de l'executiva de la Federació Socialista Balear, de la qual fou elegit secretari del 1932 fins al desembre del 1933. Formà part de la redacció d'*El Obrero Balear*. A les eleccions municipals repetides de juny del 1931, fou elegit regidor de l'Ajuntament de Palma pel PSOE. El 1932, va ésser nomenat tinent de batlle, càrrec que ocupà fins al 1934, quan l'Ajuntament fou suspès a causa de la Revolució d'octubre. Per aquest motiu marxà a París, on residí fins al gener del 1935. Com regidor, participà en les comissions d'hisenda, foment, beneficència i sanitat, govern, policia i cultura, i impulsà el Pla de Construccions Escolars. Col·laborà en l'organització de l'Hospital Provincial, en la planificació de mercats i en la reconstrucció dels escorxadors. Com a membre de la Diputació Provincial de les Illes Balears, s'encarregà de la Clínica Mental i de l'Orfenat. Defensà la cultura mallorquina i promogué l'ús del català. Va ésser comptador i vocal de la Junta de l'Associació per la Cultura de Mallorca, i col·laborà a *La Nostra Terra* i al Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana. El juny del 1936, signà el manifest de solidaritat amb els catalans. Entre 1934 i 1936, va ocupar la càtedra de física i química de l'Institut de Felanitx. El febrer del 1936, recuperà el càrrec de regidor de l'Ajuntament de Palma, però dimití perquè tenia el de director de l'esmentat institut. Fou vicepresident de la Lliga Laica, organització que tenia per objectiu la laïcització de l'escola. Dins el PSOE, pertanyia a la tendència prietista. Quan es produí l'aixecament militar de juliol del 1936, fou empresonat, primer al castell de Bellver, i després al camp de concentració de la Fontana de Sant Joan (gener-març 1937), a Can Mir (Palma) i a la presó provincial. El setembre del 1937, fou condemnat a 30 anys de presó pel delictes d'adhesió a la rebel·lió. Fou alliberat el 1942 i encara va ésser desterrat durant mig any a Alzira (País Valencià). Inhabilitat per a la docència pública, es dedicà a l'ensenyament privat. Amb el restabliment de la democràcia va tornar al PSOE.

vat els seus estatuts) el 14 d'abril de 1954 es va dur amb molt d'èxit la I Exposició de Ciències Naturals de Palma de Mallorca realitzada a la sala d'actes de la *Caja de Pensiones para la Vejez y Ahorros* (l'actual "La Caixa"). A dita inauguració assistiren les autoritats i nombros públic, que varen poder observar la tasca científica duta a terme a les Balears, gràcies a col·leccions de: Zoologia, Paleontologia, Mineralogia i Botànica, procedents del Laboratori Oceanogràfic de Palma, de l'Institut Nacional Masculí d'Ensenyança mitjana, dels Pares Teatins, del Col·legi de Montision, de la Jefatura de Minas i dels membres de la Societat senyors: Joan Bauzà, Guillem Colom, Llorenç Garcias Font, Andreu Muntaner, Artur Compte, Emili Palmer i Joan Cuerda. També figurava en aquesta primera exposició una secció bibliogràfica amb nombroses obres de Geologia, Paleontologia i Botànica de Balears presentada per l'apotecari Lluís Alemany.

L'interès despertat per dita exposició quedà demostrat per la gran aflluència de públic i visites col·lectives de centres docents de la província, durant els 15 dies que va restar oberta. Tot indicava que s'havia complert la finalitat de donar a conèixer la tasca duta a terme per la SHNB, a més d'interessar als organismes oficials per ajudar a contribuir a aquesta important tasca de divulgació científica.

Aviat, aquest ímpetu inicial es tradueix en una segona exposició de Ciències Naturals que té lloc a Sóller; la primera, també patrocinada per "La Caixa", va ser el germen de la Societat. Al cap d'un any de vida ja es parla a la Junta Directiva d'una de les curolles que tots els socis porten dedins: la creació d'un Museu d'Història Natural. La primera proposta va ser la de fer un Museu Municipal d'Història Natural al castell de Bellver; en les negociacions s'oferiren totes les col·leccions i l'assessorament tècnic dels socis a canvi d'una assignació fixa per a la publicació del Bolletí. Aquestes propostes es repetiren diverses vegades i de diverses formes al llarg de la vida de la Societat.

Per mitjà de les actes de la SHNB es poden reconèixer diversos cicles que sempre s'inicien amb molta força i participació i molts projectes. El Bolletí i la Biblioteca han estat peces clau en la història de la SHNB.

La primera etapa de la SHNB s'estén des del 1954 al 1959 i es caracteritzà per un gran esforç de captació de socis; sembla com si una societat civil, àvida de participació en projectes col·lectius, al marge dels estrets camins oficials d'aquella època, es bolqués sobre una institució emergent que obre nous camins.

Els anys 50 acabaren amb un esforç per constituir les anomenades col·leccions d'estudi, conformades per donacions diverses. No obstant això, la manca d'espai va fer que algunes d'elles acabessin fora de les Balears, a altres institucions privades o públiques fora de les illes.

Les actes de la SHNB ens donen poca informació del període 1960 al 1967; l'activitat de la Societat quedà limitada a una reunió anual en la qual la reelecció quasi automàtica de la Junta Directiva és l'únic acte enregirat.

La renovació de la presidència amb la substitució del doctor Guillem Colom per Guillem Mateu obrí una nova etapa de la SHNB que es caracteritzà per aconseguir un local social en condicions per les activitats pròpies d'aquesta Societat. La SHNB va fer una aposta decidida per a la creació d'una Universitat de les Illes Balears. Des del

1968 la SHNB va participar en la campanya en pro de la Universitat, oferint la seva col·laboració i la seva Biblioteca. Al 1972-73 les estretes relacions existents entre les dues institucions culminaren en un conveni de col·laboració entre la SHNB i els primers estudis de biologia. L'any 1974 Guillem Colom va ésser nomenat Professor Honorari d'aquests estudis.

Als inicis del 1970 s'incorporaren tot un seguit de joves preocupats per la natura, bàsicament eren joves biòlegs, paleontòlegs, geòlegs, botànics, espeleòlegs,... que tenien un comú denominador, el seu compromís i la seva passió per la natura. Es crearen seccions d'estudi: d'ornitologia, d'espeleologia i de vertebrats, que posaren en marxa una activitat frenètica -fins a 17 reunions en el 1972-. Alguns d'aquest joves, segurament per insatisfacció amb la Societat a causa de veure aturades o ententides algunes iniciatives conservacionistes de la junta directiva de la SHNB, crearen el Grup d'Ornitologia Balear (GOB). La situació descrita en relació amb la Universitat es repeteix amb l'Institut d'Estudis Baleàrics (IEB). Durant el 1970 la SHNB recolzà la formació de l'IEB, al qual s'hi considerà com a entitat adherida, des del 1980, sense pèrdua de la seva entitat jurídica. Menció especial mereix la relació amb l'Estudi General Lul·lià, doncs, des de la quarta reunió de la primera Junta Directiva (desembre de 1954) la seu de la SHNB va ésser el Lul·lià i probablement les distintes juntes no sabran agrair prou les facilitats que de forma constant es van rebre d'aquesta entitat.

Durant els anys 1970 es plantejaren alguns debats interns que encara ara són vidents. La democràcia ajudà obrir noves perspectives. Aquesta voluntat de canvi també es donà al si de la presidència amb Lluís Pomar que, al 1984, va ser substituït per Joan Cuerda. Els problemes econòmics, sempre presents, per tirar endavant el Bolletí científic i algunes activitats varen ser superats amb l'ajuda de l'Institut d'Estudis Baleàrics i "Sa Nostra".

A partir del 1988 es multiplicà l'esforç per obrir la SHNB a la societat i per col·laborar amb altres institucions. Es regularitzà la publicació del Bolletí de la SHNB i s'obrí una nova línia editorial amb la publicació de les monografies científiques.

Actualment, la major part dels naturalistes de les Balears formen part de la SHNB, amb més de 300 socis de totes les illes. La SHNB compta amb el mateixos objectius bàsics dels seus fundadors: promoure el coneixement de la naturalesa des de diferents perspectives (incrementar la informació disponible a la biblioteca, editar anualment el Bolletí, avaluacions ambientals i monografies, organitzar cicles de conferències, congressos, jornades tècniques, excursions,...); participar activament en els moviments conservacionistes de les Balears i en la conservació de les col·leccions científiques (pròpies, llegades pels seus socis i col·laboradors i amb l'ajut i assessorament d'altres institucions que compten amb col·leccions) i en la promoció de la creació del Museu de la Naturalesa de les Illes Balears (MNIB)(Col·lecció (MNIB) de la SHNB declarada "Bé d'Interès Cultural (BIC) pel Consell de Mallorca.

Des d'un principi es realitzaven múltiples activitats (conferències, excursions,...) Fer una relació exhaustiva de les activitats i accions relacionades amb la conservació del medi ambient a Mallorca i des de Mallorca resultaria difícil, si més no impossible, doncs són més de 50 anys d'iniciatives científiques i culturals, moltes d'elles reflectides als llibres d'actes.

Des dels seus inicis es realitzaren múltiples excursions en col·laboració amb les universitats d'Alger i de Marsella (1956), en les quals participà Garcias Font, i altres activitats que s'han anat repetint al llarg de la història. La Societat participà en la realització d'una de les sortides realitzades en el marc del "Congrés Internacional per a l'Estudi del Quaternari" i l'exposició monogràfica del "Quaternari Balear" (1957). És pionera en exposicions de làmines de plantes i de les primeres sessions de Cinema científic, amb pel·lícules culturals dels EEUU (1958). Les conferències divulgatives aïllades o organitzades en cicles fou una constant al llarg de tots els anys de vida de la Societat. Al 1975 s'organitzen les Jornades de Biospeleologia amb la col·laboració de la Fundació Dragan. Al 1976 les Jornades científiques en col·laboració amb la Institució Catalana d'Història Natural i la Societat Catalana de Biologia, amb una excursió a l'illa de Cabrera o el març de l'any 2000 una reunió de les juntes de la SHNB i de la ICHN amb una excursió a la cova des Moro -cova de cala Falcó (Manacor)

En aquests temps més recents els itineraris, conferències, cursos i cursets han estat presents en totes les memòries anuals. Cal destacar cicles de conferències com "Les Aventures de la Societat" o "Els dijous a la Societat" on socis que havien conegut algun país exòtic presentaven, de forma amena i amb l'ajuda de diapositives, la natura d'altres àrees biogeogràfiques del món. Es realitzaren les primeres "Mostres de bolets" a l'Estudi General Lul·lià. Les I, II, III, IV i V Jornades del Medi Ambient, el congrés de l'Associació Europea de Cetacis (amb la UIB i la UB), les jornades de Biologia (amb la Universitat Catalana d'Estiu i la Institució Catalana d'Història Natural), les Jornades de Conservació a Menorca (amb l'IME i el GOB), el congrés internacional de l'Associació Europea d'Elasmobrànquids, participació a Fires de la Ciència i setmana de la Ciència, col·laboració en conferències i exposicions amb altres entitats, excavacions paleontològiques,...

La investigació de la Natura és absolutament inseparable de la conservació. La conservació de la Natura sempre ha figurat com a objectiu de la SHNB, i el paper catalitzador que aquesta Societat a jugat per al coneixement de la natura ha estat durant molts d'anys insubstituïble.

Tant aviat com el gener de 1958, la Societat ja va preparar un projecte d'investigació sobre la "Sistemàtica i Biologia de les Marismes del Prat de Sant Jordi" que finalment no es va realitzar. El mateix any, el senyor Orell, per encàrrec de la Societat, juntament amb altres socis com Garcias Font, va intentar protegir les plantes endèmiques del Puig Major, amenaçades per la construcció de la base militar. És quasi el que avui dia anomenaríem una avaluació d'impacte ambiental amb mesures correctores. El 1959 es va fer un debat sobre la conveniència de dotar al Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears d'una secció de Ciència Aplicada. El 1969 les actes recullen la preocupació de la Junta Directiva per la salinització de les aigües subterrànies. Durant 1970 la Societat participà en el Patronat d'Excavacions Submarines, mentre que al 1972, animats per l'anomenada Secció Juvenil es va participar en campanyes d'anellaments de falcons i en la protecció del "cóndor mallorquí" (així apareix a la propaganda el voltor negre -*Aegypius monachus*-), a més d'un cens de fauna aquícola. Els germans Ginés varen presentar, el mateix 1972, el primer catàleg de cavitats. Miquel Rayó va informar sobre les seves 100 hores d'observació d'un niu de voltor negre a

Pollença. El mateix any es va debatre l'actuació lamentable d'alguns excursionistes que dificultaren la possibilitat de fer investigacions científiques de camp. Ja al 1973, quedà constància a les actes de la Societat de la feina de divulgació i mentalització referent a l'amor, respecte i protecció de la Naturalesa, feta a la premsa local pels membres de la Secció d'Ornitologia. Joan Mayol s'encarregà de continuar aquesta tasca dirigida als alumnes de centres escolars. A més, es suggereix l'elaboració de rutes científiques per als professors de l'antiga EGB.

L'any 1975 es proposà la creació d'un parc marítime-terrestre a Cabrera, que hauria de ser semblant al de Banyuls-sur-Mer (França). Al 1976 es va participar en el "Libro Rojo de Comarcas de Interés Nacional amenazadas de destrucción". Durant l'any 1978 es va fer una campanya per aturar la venta indiscriminada de Garballó (*Chamaerops humilis*). A partir dels anys 1980 i sobre tot als 1990, l'adhesió de la SHNB a les campanyes de protecció del medi ambient fou ja permanent. Testimoni d'això resulta la monumental monografia de la Societat "Història natural de l'arxipèlag de Cabrera" (1993); "S'Albufera de Mallorca" (1995); "Carst i coves de Mallorca" (1995), "Fauna endèmica de les Illes Balears" (1996) o "Introducción a la Geografía Física de Menorca" (2003) per citar-ne alguns exemples.

Emperò, les gestions proteccionistes de la SHNB s'iniciaren molt abans. Ja el 1958, socis de la SHNB, encapçalats per Jeroni Orell gestionaren la translocació de plantes endèmiques del Puig Major a zones més segures, i intentaren minimitzar la voladura i els conseqüents enderrocs creats, modificant greument aquest ambient.

El Bolletí és una peça clau dins l'entramat de la Societat. Els inicis foren difícils però persones com Llorenç Garcias Font, Arturo Compte³⁰⁰, Joan Gamundí³⁰¹, Josep

³⁰⁰ **ARTURO COMPTE SART (PALMA 1933-)**. Entomòleg, llicenciat en Ciències Biològiques per la Universitat Complutense de Madrid (1971). Des del 1961 va residir a Madrid on va treballar com a ajudant tècnic i com a investigador de l'Institut d'Edafologia i Fisiologia del CSIC en el laboratori d'Entomologia. El 1984 ocupava la plaça de conservador del Museu Nacional de Ciències Naturals de Madrid. Ha descobert i descrit unes vint-i-cinc espècies d'insectes nous per a la ciència. És autor de més de cent treballs d'investigació, trenta dels quals fan referència a la fauna de les Balears. Fou membre fundador de la Societat d'Història Natural de les Balears (SHNB) i director-editor del seu Bolletí. Fou premi Ciutat de Palma de ciències, Bartomeu Darder Pericàs el 1960 i premi Ateneu de Maó el 1967 de ciències naturals J.J. Rodríguez Femenias amb el treball *Fauna de Menorca y su origen. Síntesis de la fauna de Menorca, su naturaleza y un ensayo acerca de su origen*.

³⁰¹ **JOAN GAMUNDÍ BALLESTER (MURO 1870 - PALMA 1952)**. Es va llicenciar en Farmàcia l'any 1890 a la Universidad de Madrid. Posteriorment va ingressar, l'any 1901, amb el número 1 de la seva promoció, com a farmacèutic en el cos de sanitat militar. El seu primer destí va ésser el Marroc. Posteriorment, l'any 1896 fou destinat a les Filipines, on va ésser condecorat amb la creu del mèrit militar. Va retornar el 1899. L'any 1902 va guanyar per oposició una beca per ampliar estudis a Alemanya, a l'Escola Superior de l'Exèrcit a Berlín. Va romandre a Berlín durant el curs 1902-1903, on va assistir també a classes a la Universitat de Berlín. Com a resultat de la seva estada a Alemanya va obtenir un diploma en "Micrografia aplicada a l'obtenció de productes farmacèutics". Aficionat des de molt jove a l'estudi de la micrografia de les aigües, va practicar aquesta especialitat a tots els seus destins militars. Així, va travar amistat amb el diatòleg aragonès i enginyer de mines Florentino Azpeitia (1859-1934) qui li va posar el seu nom a una diatomea descoberta a Andalusia "Alacodiscus gamundí". Durant els seus destins a Palma va ajudar a organitzar el "Laboratorio Químico- Biológico Municipal de Palma" i entre els anys 1914 i 1919 fou el seu director. Durant aquesta estada a Palma va participar activament contra l'epidèmia de tifus que va sofrir la ciutat i va redactar el *Estudio químico-biológico de las aguas de Palma de Mallorca* (1915) Durant aquests anys va

COLABORACION

ALPINISMO Y BOTANICA

Ante el inminente peligro de que ciertas plantas únicas en el mundo en su especie, pudieran desaparecer del Puig Major, debido a las obras y carretera que se está construyendo, la Sociedad de Ciencias Naturales de Baleares delegó a nuestro amigo el joven botánico sollerense Jerónimo Orell para que gestionara con la Empresa Constructora y pudiera evitarse la desaparición de aquellos hermosos y magníficos ejemplares que forman el ornato de nuestra flora, y de las cuales el mundialmente y famoso botánico Linneo decía al comentar la lectura de la Flora Balear de Richard, botánico del Rey Luis XV, «esos felices isleños tienen en sus campos plantas dignas de figurar en nuestros jardines académicos».

Los señores Jefes de la Empresa recogieron con interés y agrado la petición de los naturalistas de Baleares prometiéndole dar toda clase de facilidades para que los ejemplares fueran respetados e invitaron a Jerónimo Orell a que subiera a aquellas cumbres para señalar y acotar la llamada «Zona Balear de los Botánicos» o sea la región que conserva las condiciones climatológicas favorables a ese grupo privilegiado de plantas, y que, como en un refugio, pueden aún subsistir.

Para ello el pasado viernes un grupo de amantes del montañismo acompañamos a nuestro amigo botánico.

Al llegar al «Portell de sa Coma de

N'Arbona», encontramos que nos esperaban dos delegados de aquella Empresa, que nos obsequiaron con fresquísima agua. ¡Y qué buena fué en aquellas alturas!

Luego, en auto, nos acompañaron a las oficinas de Son Torrella a través de la estupenda carretera construída. Fuimos recibidos con toda amabilidad por los dos Ingenieros Jefes Mr. Buck y Mr. Jonson, quienes, interesados en conocer cuáles pudieran ser esas plantas, gustosos quisieron acompañarnos para ver, como dicen los botánicos, su «habitat» en aquellos agrestes parajes, los cuales fueron señalados y acotados.

Los dos Ingenieros, después de prometer que respetarían aquellas zonas que se extienden en la base de la cúspide del Puig Major en su orientación Norte, quisieron recoger algunos ejemplares del *Ranunculus Weyleri*, *Primula Elatior* en su variedad Balearica, para intentar su cultivo.

Fué ésta, para todos, una magnífica excursión en la que, además de practicar el montañismo, vivimos unas horas de estudio botánico y conocimos el interés que para ciertos amantes de esa ciencia, tienen esas florecillas que cada primavera nos brinda la Naturaleza, algunas de las cuales, las llamadas endémicas, han acaparado la atención de verdaderos sabios que, aún hoy día, aprecian tener en sus jardines botánicos.

ALPINISTA.

Noticia que recull la iniciativa de protecció de la flora endèmica del Puig major pel delegat de la SHNB el botànic solleric Jeroni Orell. Arxiu Jeroni Orell.

Maria Palau³⁰², Andreu Muntaner,... foren els qui donaren aquest impuls necessari amb entusiasme.

La SHNB estava present en el actes de les institucions públiques. Garcias Font fou nomenat pel president de la SHNB per formar part del jurat de la concessió dels Premis Ciutat de Palma, premi “Bartolomé Darder Pericàs” de ciències naturals, en aquella ocasió (1956) fou concedit a Josep M. Jansá Guardiola³⁰³ *com a reconeixement a la seva tasca com a estudiós i divulgador de la meteorologia a l'àmbit balear i mediterrani*.

L'any 1959 el premi d'investigació científica recau sobre un altre soci fundador de la societat Arturo Compte Sard: *Ensayo de entomología y parasitología dendrológica*

participar, també, a la *Revista Balear de Ciencias Médicas*. Destinat una altra vegada a Palma, durant els anys 20 va a tornar ésser director del laboratori municipal. L'any 1921 juntament amb mossèn Antoni Maria Alcover, el metge Josep Sampol (1876-1961) i l'arquitecte Guillem Forteza (1892-1943), entre altres, crearen la “Secció Balear de la Junta d'Intercanvi Científic amb Alemanya”. L'any 1927 fou elegit acadèmic de la Reial Acadèmia de Medicina de Palma de Mallorca. Quan, l'any 1931 es va retirar com a militar era coronel i director del Laboratori Central de Medicaments de l'Exèrcit a Madrid. Fou soci de la “Deutsche Pharmazoutische Gesellschaft” i es va relacionar amb científics de la talla de l'uruguaià Friedich Karl Müllers Melchers i Ramon Margalef. Va organitzar el primer laboratori del Col·legi Oficial de Farmacèutics de Balears i el va dirigir inicialment. Fou un actiu soci fundador de la Societat Balear d'Història Natural l'any 1948, moment en què va ser el primer en prendre la paraula per animar a crear aquesta entitat, encara que mai va voler tenir cap càrrec. L'any 1926 l'Ajuntament de Muro el va nomenar fill il·lustre.

³⁰² **JOSEP MARIA PALAU I CAMPS (BARCELONA 1914-PALMA DE MALLORCA 1996)**. El 1941 fixà, definitivament, la seva residència a Mallorca. Malgrat era més conegut com a escriptor, mai oblidava la seva afició i estudià Ciències Naturals a la Universitat de Barcelona. En alguna ocasió, aquest romàntic de la llengua, fusionà la ciència-art i la literatura dibuixant una *Mantis religiosa* a la portada d'un llibret de poemes d'en Bartomeu Fiol. Aquesta habilitat per al dibuix el dugué a il·lustrar algunes de les plantes que estudiava el seu pare, el botànic Pere Palau. Soci fundador de la Societat d'Història Natural de les Balears juntament amb el seu pare. Les seves entusiastes excursions i recol·leccions zoològiques feren que tingués contacte amb els millors entomòlegs, botànics i naturalistes d'Europa (Jeannel, Español, Henrot, Hoffmann, Stefani, Vives, Molinier, Font i Quer, Bolós, Vilarrúbia, Zariquiey, Garcias Font, Colom, entre d'altres). Gràcies a les seves exploracions i consegüents troballes li foren dedicades distintes espècies: l'escarabat pselàfid de la cova de na Boixa (Felanitx) *Leptobythus palaui* Jeannel, 1955, gènere monoespecífic endèmic, conegut únicament d'aquesta localitat; l'escarabat colídid *Abromus palaui*, Español, 1945; l'escarabat curculionid *Gonemus palaui*, Español, 1951, tots ells endèmics, i l'embiòpter *Haploembia palaui* Stefani, 1955. Però, a més dels seus estimats curculionids -els bequeruts-, la seva ànsia de saber el feu bussejar, a part de l'entomologia, entre molts altres grups faunístics: crustacis, aràcnids, mol·luscs, ornitologia, i biospeleologia en general. Josep M. Palau fou un pioner de l'entomologia i de la biospeleologia Balear. La topografia de la Cova de na Boixa (Felanitx), publicada per J.M. Palau l'any 1955 al Bolletí de la SHNB és la primera topografia subterrània realitzada per un grup espeleològic mallorquí. Li tocà de viure en un món difícil. Tant és així que l'aïllament de viure a Mallorca feia que aquest entomòleg hagués de bescanviar insectes per llibres entomològics, material òptic i fins i tot agulles entomològiques, impossibles d'aconseguir durant aquella època a les Balears. Si bé, les circumstàncies polítiques l'obligaren a escriure els seus treballs científics en castellà, escrivia la seva correspondència en català, intentant difondre i explicar la nostra cultura, àdhuc amb personatges que li contestaven en castellà i amb alguns científics de l'estranger. J.M. Palau, l'any 1959, fou guardonat amb el premi Jaume I de l'Institut d'Estudis Catalans, pel treball *El bosc mallorquí com a biòtop ornitològic* realitzat conjuntament amb Josep J. Tato Cumming. El tribunal que jutjà aquest treball estava format per insignes naturalistes catalans: Eduard Fontseré, Pius Font i Quer, Josep R. Bataller i Jordi Maluquer com a secretari.

³⁰³ **JOSEP MARIA JANSÀ I GUARDIOLA (REUS 1901- MAÓ 1994)**. Un trasllat familiar, el 1913, el portà a Maó, on acabà el batxillerat amb premi extraordinari. El 1926 acabà a Barcelona la llicenciatura de físiques, la qual havia estudiat per lliure. Aquest mateix any s'inicià en meteorologia a l'Observatori de la Base Naval de Maó. El 1934, ja meteoròleg facultatiu, fou nomenat cap del Centre Meteorològic de les Balears. El 1940, el Servicio Meteorológico Nacional espanyol (SMN) traslladà el Centre de Maó a Palma, i

Associació per la Cultura de Mallorca

L'Associació per la Cultura de Mallorca va ser fundada a Mallorca el 1923 amb la intenció de ser una plataforma que unís les diverses tendències mallorquinistes. L'associació es definia amb la voluntat d'”estendre per tot arreu una neta i veritable cultura mallorquina” i reunia persones de diferents partits polítics.

Sorgida d'una proclama signada el mateix any per mossèn Jaume Sastre, Andreu Bordoy (rendista), Joan Capó (inspector d'ensenyament), Guillem Colom i Ferrà (Sóller), Miquel Duran i Saurina (1866-1953) impressor i poeta (Inca), Llorenç Garcias Font apotecari (Artà), Pere Oliver i Domenge³⁰⁴ (Felanitx) i Josep Claverol metge (Sant Jordi).

Constituïda al marge de tot partit polític, pretenia convertir-se en una plataforma unitària en la qual convergirien nacionalistes i regionalistes, tingué per objecte difondre i impulsar la llengua catalana com a suport de la cultura autòctona. És a dir, la missió de què el poble assolís el coneixement dels valors propis mitjançant la promoció cultural. Per tal d'aconseguir-ho s'organitzaren cursos de llengua, d'art i d'arqueologia; també conferències de matèria diversa (alguns d'una especialització important); actes commemoratius i d'homenatge, publicacions, etc.

La dictadura de Primo de Rivera va suposar un fre momentani de les activitats en favor de la cultura de Mallorca. Només va romandre la publicació anual *L'Almanac de les Lletres* (anuari, calendari, miscel·lània literària i crònica de l'activitat cultural)

Jansà se n'hi va en qualitat de cap. L'etapa mallorquina, en què va manifestar la seva extraordinària vàlua professional, durarà fins el 1966, quan el nomenen sotsdirector de la SMN, amb seu a Madrid, i després cap de l'Oficina Central, el càrrec administratiu més elevat que podia assolir un meteoròleg titulat. Abans, el 1947, amb una tesi de meteorologia teòrica s'havia doctorat en físiques per la Universitat de Madrid. Amb això la seva llarga tasca docent, començada a Maó, s'acabà posseint la càtedra de climatologia d'aquesta universitat, des del curs de 1966-1967 fins al 1970-1971, any de la seva jubilació professional. Després del retorn a Menorca, morí a Maó als noranta-tres anys.

³⁰⁴ **PERE OLIVER I DOMENGE (PALMA 1886- FELANITX 1968).** Durant la seva joventut residí a Mallorca fins que es va desplaçar a Barcelona a estudiar la carrera de farmàcia. Quan aconseguí el títol, l'any 1908, tornà a l'illa per començar a exercir la seva professió, la qual cosa feu fins a l'inici de la Guerra Civil, de manera ininterrompuda al poble de Felanitx. Al llarg de la seva vida, col·laborà amb diverses publicacions, principalment: *Patria Jove* (1916); *La Veu de Mallorca*, durant l'any 1917; *La Nostra Terra*; *República*; *Nosotros*; *El Felanigense*; i *Felanitxer*. Complementàriament a aquestes col·laboracions, Pere Oliver escriví diversos llibres. Sortiren a la llum pública *La catalanitat de les Mallorques*, l'any 1916; *Joaquim Colom i Cifre*, el 1929 i, finalment, publicà la *Història de Felanitx contada als infants*. L'activitat pública de Pere Oliver fou prou densa, i més concretament la lluita política fou la que el mogué a intervenir en diferents esdeveniments de la història de Mallorca. Pere Oliver apareix també com a soci fundador de l'Associació per a la Cultura de Mallorca, l'any 1923. Intervingué activament en la discussió del projecte d'Estatut d'Autonomia per a les Illes Balears al juliol de 1931; i serà un element clau en l'organització del Partit d'Acció Republicana, l'any 1932, juntament amb Emili Darder i Cànaves, i altres personatges que varen sofrir l'exili com Francesc de Sales Aguiló i Forteza (Palma 1899- Bogotà 1956), -estudià ciències naturals amb A. Crespí-, Bernat Jofre i Roca (Andratx, 1902 - Cantó de Vaud, Suïssa, 1969) i d'altres. Quan aquest partit s'integrà dins el Partit d'Esquerra Republicana Balear, Pere Oliver va passar a ocupar el càrrec de vocal del consell regional. El seu compromís polític clar amb el republicanisme el dugué a convertir-se en batlle de Felanitx quan es produí l'adveniment de la Segona República. Amb la victòria dels franquistes a la Guerra Civil, Pere Oliver hagué d'exiliar-se, primer a Menorca i després anà a Barcelona. Acabada la guerra s'exilià a Filipines. La seva farmàcia fou saquejada i la seva casa incautada per l'exèrcit franquista. Va tornar de l'exili, a Mallorca, el 1952, emperò el Col·legi d'Apotecaris no el va permetre reobrir la seva farmàcia.

i d'ençà el 1928 publicaren la revista mensual *La Nostra Terra* (integrament en català i amb continguts culturals i científics de molta vàlua).

Fou reprès el 1930 a Palma, Felanitx, Sóller, Inca, Capdepera i Pollença. Les principals activitats foren l'organització dels Jocs Florals de Felanitx (1923), Sóller (1924) i Palma (1935); conferències sobre temes científics, culturals i higiènics; curssets de llengua, història, art i arqueologia; exposicions de flors, homenatges i commemoracions (com l'Exposició del llibre mallorquí de la Renaixença 1833-1933, amb la col·laboració de la Societat Arqueològica Lul·liana el 1934), etc. A més del butlletí, publicà texts elementals d'història (com els d'Inca i Felanitx, de J. Capó), l'*Almanac de les Lletres* i un Calendari mallorquí (1924-1936).

La fi de la dictadura facilità la represa de l'activitat associativa en plenitud. Així, ja dins la República va ser un dels principals impulsors de l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia. En conjunt, l'entitat representà durant tretze anys un lloable intent d'unió d'esforços i un eficaç impuls a l'educació i a la cultura del poble.

Entre el maig de 1923 i el desembre de 1925, publicà un quadern mensual, editat primer a Sóller i després a Palma, amb un total de 26 números. Estava redactat totalment en català i incloïa monografies o números extraordinaris dedicats a personatges destacats de l'Illa (Miquel Costa i Llobera, Bartomeu Ferrà Juan, Marià Aguiló Fuster, entre altres)

L'aixecament del 19 de juliol de 1936 acabà amb l'Associació per la Cultura de Mallorca. L'Obra Cultural Balear es defineix com la continuadora històrica de l'Associació per la Cultura de Mallorca. De fet el 1964 Llorenç Garcias li demanà a Josep Rosselló com fer-se soci de l'OCB.

Durant aquests anys en foren presidents: Elvir Sans i Rosselló³⁰⁵ (1923-24); Emili Darder i Cànaves³⁰⁶ (1925-31); Miquel Massutí Alzamora (1932-33) i Josep Sureda i Blanes³⁰⁷ (1934-36).

³⁰⁵ **ELVIR SANS I ROSSELLÓ (PALMA, 1896-1972)**. Va ser un escriptor de Mallorca, a més de funcionari públic. Va publicar el llibre de contes *Lluernes*, l'any 1936 i una sèrie d'estudis històrics dels quals destaquen *Els mesos* i *La història*, publicat l'any 1929, *Los municipios de Baleares* (1937) i *Grandeza y decadencia de los almorávides mallorquines* (1964). Col·laborà a *La Nostra Terra* i va ser president de l'Associació per la Cultura de Mallorca i de la Societat Arqueològica Lul·liana.

³⁰⁶ **EMILI DARDER I CÀNAVES (PALMA 1895 - 1937)**. Polític i metge. Llicenciat en medicina i cirurgia per la Universitat de València (1915), es doctorà a Madrid en Anàlisis Clíniques. Fou membre de les acadèmies de Medicina i Cirurgia de Palma (1926) i de Barcelona (1933) i vocal de la junta dels Congressos de Metges de Parla Catalana. A partir del 1927, fou el cap de la secció d'epidemiologia de l'Institut Provincial d'Higiene de les Balears. Com a metge, divulgà els avenços sanitaris i treballà per la higiene social. Fou un dels fundadors de l'Associació per la Cultura de Mallorca (1923), de la qual fou president (1925-31). A les eleccions municipals d'abril del 1931, va ésser elegit regidor de l'Ajuntament de Palma per la candidatura del Partit Republicà Federal de Mallorca. Presidí les comissions de sanitat i d'educació, de les quals sorgiren el Projecte General de Construccions Escolars (setembre del 1931) i el Pla de Reorganització dels Serveis Sanitaris Municipals (novembre del 1932). El gener del 1932, fou un dels fundadors d'Acció Republicana de Mallorca que, el 1934, va ésser el nucli de l'Esquerra Republicana Balear, de la qual fou un dels principals dirigents. Formà part de la comissió redactora de l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia del 1931. El desembre de 1933, fou elegit batlle de Palma. Des d'aquest càrrec impulsà la dotació d'aigua i clavegueram per a tota la ciutat, la construcció de guarderies i de grups escolars, com els de Son Espanyolet, el des Coll d'en Rabassa i el de l'avinguda Alexandre Rosselló, inaugurat l'abril del 1934. Continué la reforma dels serveis sanitaris de l'Ajuntament i obrí noves seccions de la Casa del Socors. També es preocupà pel correcte

1291

ASSOCIACIÓ
PER LA CULTURA DE
MALLORCA

La Junta Directiva d'aquesta societat
en sessió del 21 Agost de 1931
ha pres l'acord de nomenar-vos Delegat de
la nostra Associació a Artà

En comunicar-vos el precedent acord
pels consegüents efectes aquesta Junta es-
pero del vostre ferm patriotisme que tre-
ballareu amb totes les vostres energies per
l'èxit dels ideals que propugnam.

Visqueu molts anys pel bé de la Pàtria.

Palma de Mallorca, 22 de Agost de 1931

El President

Enric Darder

El Delegat

Jesús Font

Senyor Horacio Garcia

Document que nomena Garcia Font com a delegat de l'Associació per la Cultura de Mallorca.

Llorenç Garcias botànic

Garcias Font fou un naturalista complet però, si va ésser conegut per alguna disciplina, la botànica fou la seva tasca científica més destacada. Si bé, el seu primer treball fou d'entomologia, ben aviat la seva dedicació preferencial a la botànica el convertí en un dels millors coneixedors de la flora de la comarca d'Artà, i encara que fou un naturalista complet, les seves biografies el situen com a apotecari i botànic. A l'actualitat el seu herbari resta conservat, amb un catàleg informatitzat a la seu de la Societat d'Història Natural de les Balears.

El primer treball de Garcias Font (1905) fou sobre el que seria el seu tema recurrent, les plantes del voltant d'Artà. Les llistes d'espècies de Garcias Font foren els treballs típics de la seva vida. De fet, en una de les moltes entrevistes que li feren, a la qüestió plantejada de: “Don Llorenç vostè ha fet molta feina durant la seva vida...” la resposta fou “ Què va! només he fet moltes llistes de noms, moltes llistes”.

funcionament dels mercats i per donar feina als treballadors aturats. Va ésser suspès en les seves funcions el 1934, arran de la Revolució d'octubre, però li fou retornat el càrrec el febrer del 1936, amb el triomf del Front Popular. El juny del 1936, signà la Resposta al Missatge dels Catalans. Quan esclatà la Guerra Civil, va ésser detingut el 20 de juliol del 1936 i tancat al castell de Bellver. El desembre de 1936 se li embargaren béns per valor de dos milions de pessetes. Sotmès a consell de guerra, fou condemnat a mort, encara que el fiscal només n'havia demanat 20 anys de presó. El 24 de febrer del 1937, tot i trobar-se greument malalt, fou afusellat al cementiri de Palma. Va escriure articles de caràcter polític i cultural en diverses publicacions, com *La Nostra Terra* i el *Calendari Mallorquí*, i de caràcter mèdic a la *Revista Balear de Medicina* i en el *Boletín del Colegio Provincial de Médicos de Baleares*. Porten el seu nom una fundació cultural lligada al Partit Socialista de Mallorca, un premi de l'Obra Cultural Balear i un carrer de Palma.

³⁰⁷ **JOSEP SUREDA I BLANES (ARTÀ, MALLORCA, 1890- BARCELONA 1984)**. Va ser químic, apotecari, escriptor i historiador de la ciència. Fill de l'apotecari Josep Sureda i Lliteras i germà del teòleg i lul·lista Francesc Sureda i Blanes i del metge Miquel Sureda i Blanes. És el pare de l'economista Josep Lluís Sureda Carrión i oncle del metge Josep-Francesc Sureda i Blanes. Es llicencià en Farmàcia a la Universitat de Barcelona (1911) i es doctorà a la de Madrid (1915). Fou director (1912) del laboratori de Química general de la Residència d'Estudiants de la Junta per a Ampliació d'Estudis i Investigacions Científiques. Estudià química a la Universitat de Munic (1913-14) i a l'Escola Politècnica Federal de Zuric (1913-1914). A Mallorca dirigí la fàbrica d'adobs químics de Portopí, propietat de Joan March Ordinas. Posteriorment anà a Astúries a treballar a la fàbrica d'amoníac de La Felguera. Del 1933 al 1952 dirigí les Indústries Agrícoles de Mallorca. Va ser president de l'Associació per la Cultura de Mallorca (1934-36) i col·laborà amb *La Nostra Terra*. Signà la Resposta als catalans (1936). El 1966 es traslladà a Barcelona, on va escriure bona part de la seva obra històrica. Col·laborà amb les revistes científiques *Anales de la Sociedad Española de Física y Química*, *Chemiker-Zeitung* i *Ciència*. Fou membre de l'Institut d'Estudis Asturians (1948), acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma (1953), soci fundador de la Societat Espanyola d'Història de la Medicina (1960) i acadèmic corresponent de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (1962) i de l'Acadèmia de Farmàcia de Barcelona (1964). El 1983, fou nomenat doctor *honoris causa* per la Universitat de les Illes Balears. Des del 1993 l'Institut de Son Gotleu porta el seu nom i té un carrer dedicat a Palma. Reivindicà la contribució dels illencs al progrés tècnic i cultural a *Mallorca i la tradició tècnica* (1958), *Las academias médicas de Mallorca 1788-1831* (1960), *La creació científica* (1963), *Orfila i la seva època* (1969), *Ramon Llull i l'origen de la cartografia mallorquina* (1969), *Mallorquins d'ahir* (1974) i *Petites històries* (1987). Estudià la Renaixença a *Històries aldanes* (1976) i *Aprenentatge i romiatges del jove Miquel Costa* (1980) i els viatgers a Mallorca amb *Chopin a Mallorca* (1954), *Els hostes. Dos savis de Heidelberg* (1960), *Els hostes. Un polonès exilat* (1962), *Els hostes. Ole Brull* (1963), *Els hostes. Pau Piferrer* (1964) i altres treballs. Va publicar el volum de poesia lírica *El paisatge d'Artà* (1932). Bon coneixedor de l'alemany, traduï al castellà *Die Balearen* de l'arxiduc Lluís Salvador (1954-65) en dotze volums, amb un pròleg seu a cada un d'ells.

Aquestes llistes que elaborà Garcias Font són les que avui ens serveixen per esbrinar quines espècies hi havia en el passat i conèixer com han evolucionat les poblacions, els ecosistemes,... d'un determinat indret. El 2010 fou declarat per l'Assemblea general de les Nacions Unides com a Any Internacional de la Diversitat Biològica, per tal d'atreure més l'atenció internacional al problema de la pèrdua contínua de la biodiversitat. Es proposa d'aprofitar aquesta oportunitat per tal de destacar la importància de la biodiversitat en la vida humana. Per reflexionar sobre els nostres assoliments en la conservació de la biodiversitat. Per encoratjar a redoblar els nostres esforços per reduir significativament el ritme de pèrdua de biodiversitat.

Fer front a la diversitat biològica requereix la participació universal. La comunitat mundial, a través d'activitats organitzades a nivell mundial, ha d'unir els seus esforços per a un futur sostenible per a tots nosaltres.

Aquests principis ja foren establert en la *Cimera de la Terra* de Rio de Janeiro el 1992, amb el Conveni sobre la Diversitat Biològica. Aquest és un tractat internacional per a la conservació i utilització sostenible de la biodiversitat i la distribució equitativa dels múltiples beneficis de la biodiversitat. Amb la firma de 193 països, el Conveni sobre la Diversitat Biològica té una participació gairebé universal.

Molts dels objectius dels treballs de Garcias Font de principis del segle XX, coincideixen plenament amb els objectius d'aquests tractats internacionals, conèixer i, per tant, salvaguardar la biodiversitat. Com també millorar i donar a conèixer a la consciència pública la importància de protegir la diversitat biològica i també sobre les amenaces subjacents a la biodiversitat. Encoratjar les persones, les organitzacions i els governs a prendre les mesures immediates necessàries per aturar la pèrdua de la biodiversitat. Promoure solucions innovadores per reduir les amenaces a la biodiversitat.

Garcias Font parlava de Biogeografia i d'Història Ecològica, de relacions entre espècies, i creia en la utilitat de la divulgació de treballs de la Història Natural de les Balears i del recull dels noms populars. En aquest treball comenta:

*Els pobles, quin nom he posat per capsalera á n'aquestes ratlles, formen á la part del grec de Mallorca una regió montanyosa, regió que conté una variada y rica flora; hi tenen representació la vegetació de les montanyas encare que no de grans altituts, la de les costes y platjas arenosas ahont obri ses olorosas flors el *Pancratium maritimum* L., la dels terrers prims, am frecuencia rablits de oliveras de gris fullam, y la deis fèrtils comellars, ahont se cultiven ademés plantes exòtiques.*

La següent llista serà pesada, per la vulgaritat de les especies an ella contingudes; pero son de Mallorca y per aixó les don á coneixe, pensant que podrá servir á algú per establir relacions entre nostra flora y la deis altres païssos de la regió Mediterrànea. Me donaré per satisfet si amb aixó puch contribuir, encare que sia com un gra d'arena de les nostres platjas, á la formació de l'Historia Natural de nostra terra.

He cregut convenient posar els noms vulgars, que van al costat de cada especie, intèressants sempre en l'estudi de las floras locals.

El següent treball botànic de Garcias Font (1907), fou una ampliació i continuació del primer i en aquest fa unes apreciacions molt encertades. Comenta que el fet que la comarca d'Artà estigués enfora de Palma i que no tingués per als botànics

tanta d'importància exploratòria com la Serra de Tramuntana, la convertia en una zona poc estudiada, ara es veu que tenia raó. També aquí es veu que els *Statice*, els *Limonium* són un grup complex que cal estudiar amb cura. Demana ajuda per a la determinació d'algunes espècies al doctor Joan Cadevall³⁰⁸.

...En les planes d'aquest Butlletí, nom. 3 y 4, pág. 40, 1905,-y ab aquest mateix titol vaig publicar una llista de 115 especies de Fanerógames y 7 Criptógames del grupu de les Falgueres, seguides dels noms vulgars ab que son conegudes les plantes en el país; avuy com á según capítol de la meva Contribució, donaré, á conixer els resultats de les excursions fetes en el passât estiu, citant solsa-ment les especies no contingudes en aquella primera llista, ab les localitats ahont foren trobades y ses habitacions.

Sempre havia cregut que la regió que m'ocupa y ahont he tingut la sort de veure la primera llum, era la manco explorada y en consecuencia la manco estudiada de Mallorca per esser la més llunyana de sa capital y per haver els botànichs nacionals y estrangers en ses excursions, preferentment passejat la serralada Nort, els sens boschs y comellars. Efectivament, els resultats de mes exploracions m'han aflrmat ab aquesta creencia.

Passetjant per na Vergunya, fértil comellar, visita forsada dels touristes, regat per la font de son nom ya n'el torrentet ahont formen seregall les aiguës vessants de la bassa del Molí de Dalt, á una distancia de 30 metres d'aquest, trobí una Labiada, que classifcada ab detenció me sembla era la, Brunella vulgaris Msench; aquesta especie no la cita Barceló y Combis en sa Flora Balear, pero cita en el matex lloch (na Borgunya) la Brunella alba Pali, que jo he cercat y no he trobat; guardada ab esment junt ab una Linaria Matine Desf., trobada en el mateix torrentet á la part d'' abaix del

³⁰⁸ **JOAN CADEVALL I DIARS (CASTELLGALÍ, BAGES 1846 – TERRASSA, VALLÈS OCCIDENTAL, 1921).** Va ser botànic i geògraf. Amb una àmplia formació científica, llicenciat en Ciències Exactes (1869), en Ciències Naturals (1871) i doctorat el 1873, es va dedicar a l'ensenyament a Terrassa, on fou director del Reial Col·legi Terrassenc, entre 1873 i 1901, any en què el col·legi passà a mans de l'orde religiós de Calassanç, i el doctor Cadevall i els seus col·laboradors van passar a l'Escola Municipal d'Arts i Oficis, que s'havia fundat el 1886 per iniciativa seva, i a l'Escola Elemental d'Indústries que el 1904 estrenarien la seu de l'Escola Industrial de Terrassa. El doctor Cadevall es va integrar plenament a la societat terrassenca, va participar en la fundació de l'assemblea local de la Creu Roja (1893), de la que fou president-fundador fins el 1903; entre 1897 i 1900 fou president de la Cambra Oficial de Comerç i Indústria de Terrassa, també va ser director del Centre Meteorològic de Terrassa i membre del Centre Excursionista de Terrassa. Joan Cadevall ha passat a la història com a botànic. El 1897 publicà *La Flora del Vallès*, que ja havia llegit el 23 de novembre del 1893 en una sessió de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. El 1900 publicà *Apuntes de Botànica* adreçat als estudiants de batxillerat, el 1905 rebé la medalla d'or de la Societat Internacional de Geografia i Botànica i el 1907 publicà *Botànica Popular* que és una obra amb intencions divulgatives. El 1908 es començà a publicar la *Geografia General de Catalunya*, la primera geografia del país amb criteris científics, dirigida per Francesc Carreras i Candi i amb la qual el doctor Cadevall va col·laborar en la part de botànica. La seva obra cabdal és *La Flora de Catalunya*, obra important en la història de la botànica catalana. El primer volum es va publicar entre 1913 i 1915, el segon entre 1915 i 1919, el tercer entre 1919 i 1931, el quart el 1932, el cinquè el 1933 i el sisè i darrer el 1937. Als volums 4, 5 i 6, publicats després de la seva mort, va intervenir el botànic Pius Font i Quer introduint algunes correccions, adaptant l'escrit original a les normes de Pompeu Fabra i els noms científics a les normes del Congrés Internacional de Botànica de Viena. Com a geògraf destaca per la seva *Geografia física, descriptiva i històrica del Vallès* que constitueix la primera monografia comarcal del país.

Molí, y observada y recullida dies després en molts camps de goret, no citada á Mallorca, pero sí á Menorca per en Rodríguez y Femenias y un *Ranunculus flammula* Lin. que vaig cullir en el torrent de ses Païsses, entre 'I carni de l'Alcària-vella y el de Son Vives, no citada tampoch per en Barceló, les vaig enviar en consulta al distingit botanich cáatala Dr. Cadevall de Tarrassa, qui me les revisa, confirmant la meua classificació,

A mes me classifica dues especies de l'enredat género *Statice* cullides a Capdepera, a propia farola del Cap del mateix nomuna, la *Statice globulariae folia*, var. *glauca*, Boiss. y l'altre en el Carregador, *Statice Tremolsii*, Rony? y m' en comprova algunes de rares. Mercés á n' el Dr. Cadevall per haverme resolt els duptes.

A n' aqüestes cinch especies, que no sé si qualcú haurá citades, puch afegirhi una altre, la *Eurphorbia Lathyris* apuntada ja en aquella primera contribució, sensé anotar aquesta novetat; la trobí anant á la Ermita de Betlem, d'Arta, desde s' Alcària-vella...

El treball de Garcias Font (1909), era la tercera entrega de la flora de la zona d'Artà. Comenta sobre les novetats tant interessants que depara la recerca de la zona, molt lluny de conformismes de botànics successors de Jacques Cambessèdes³⁰⁹ que creien difícil veure créixer el número de tàxons balears, també té en compte un altre gran naturalista, Francesc Barceló i Combis³¹⁰ i la seva *Flora de les illes Balears*:

...Els résultats de les excursions que he fetes aquests anys prop passats y les observacions que de la Flora Balear han fèt tants de botànichs que han herborisat aquestes Illes, demostren lo rica que es nostra Flora y comproven lo equivocats que anaven els successors de Cambessedes, les observacions del qual donaren lloch á creure que no passaven de 700 les especies que crexien en sos terrers.

L' any 1867 el catedràtic del Institut de Palma D. Francisco Barceló y Combis publica un catàlech de 457 especies, *Fanerógames*, no contengudes en la *Enumeratio plantarum quas in insulis Balearibus collegit F. Cambessedes*.

³⁰⁹ JACQUES CAMBESSÈDES (1799 MONTPELLIER- 1863). Va ser un naturalista i botànic francès que aconsellat per A. Humboldt visità Mallorca. Treballà intensament en la taxonomia de la Flora de Sud-àfrica amb èmfasi en les Briòfits. Entre març i juny de 1825, va estar a les illes Balears estudiant la seva Flora, i herboritzant. En tornar a França publicà: *Excursions dans les iles Balears*, en *Annales des voyages*, vol. XXX, 1826 *Enumeratio plantarum quas in insulis Balearibus collegit*, en *Memoires du Muséum*, tom XIV, 1827. Van ser dues obres rebudes amb entusiasme pels botànics contemporanis i, acompanyades de làmines, anaven precedides d'una interessant introducció, traçant detingudament i amb profusió de dades els límits de la regió mediterrània, els caràcters vegetacionals i la fisonomia de les Balears. Realitzà una llista amb 691 espècies, entre espontànies i cultivades, descrivint algunes noves espècies per a la ciència.

³¹⁰ FRANCESC BARCELÓ I COMBIS (PERATALLADA, BAIX EMPORDÀ, 1820- PALMA DE MALLORCA 1889). Metge i naturalista, catedràtic d'Història natural a l'Institut Balear. El seu primer treball botànic fou *Apuntes para una flora de la Baleares* (1867). També són de gran interès els seus catàlegs faunístics de les Illes: *Catálogo metódico de las Aves observadas en las Islas Baleares* (1866), el *Catálogo metódico de los peces que habitan o frecuentan las costas de las Islas Baleares* (1868), *Apuntes para la fauna balear* (1875) que tracta mamífers i crustacis de les Illes Balears i l'any següent publicà *Nuevos Apuntes* (1876), tant per a la flora, continuació del treball de 1867, com per a la fauna balear, amb catàlegs dels rèptils i dels mol·luscs terrestres i d'aigua dolça. La seva obra més important és la *Flora de las Islas Baleares* (1879-81), que és seguida d'un vocabulari on són recollits els noms vulgars d'un gran nombre de plantes balears; encara avui és una obra bàsica per al coneixement botànic de les Illes Balears. En medicina, Barceló fou un adepte de la frenologia i propugnada per Marià Cubí.

Aquets datos entelaren fort ferm aquella opinió, destruïda per complet ab els descobriments que posteriorment feren altres botànichs, sobre tot el mateix Barceló que pe'ls anys 1879 á 1881 publica la «Flora de las Islas Baleares» ahont descriu 1,450 Fanerógames y cataloga un gran nombre de Criptogames.

Després d'en Barceló molts altres han herborisat per les Balears y tots han contribuït al enriquiment de nostra Flora, uns amb el descobriment d'espècies noves per la Ciència, altres ab la cita d'espècies noves per la regió; se pot dir que, ab els coneixements botànichs d'avuy el qui explora ab atenció un reco qualsevol d'aquestes Illes, trobará notes importants per afegir á la Flora Balear.

Ab el poch temps que dedich á la botànica y sense explorar minuciosament cap lloch, he trobat algunes espècies no citades de Balears, altres de Mallorca y bastantes localitats d'espècies rares, noves que, junt ab les altres espècies recullides en els meus passeigs, he pensat reunir á n'aquesta nota, per contribuir al coneixement de nostra Flora...

L'any 1919 arribà la quarta contribució de Garcias Font al coneixement de la flora de la comarca d'Artà, terres que coneixia pam a pam. L'estudi més precís el va fer corregir algunes determinacions fetes amb anterioritat. Garcias Font estava en contacte amb el botànics catalans o que estaven a Catalunya. Ben aviat inicià relació amb el germà Sennen³¹¹. S'han pogut estudiar cartes datades el 1916, aquest li comunica que entén bé el català, però no el podria escriure, li podria escriure en castellà però tampoc el domina i li escriu amb la seva llengua, el francès. També li indica que pot mantenir contacte amb un altre botànic de la seva congregació el germà Bianor³¹² que coneix la flora de Mallorca, i que estava al col·legi La Salle del Pont d'Inca.

Seguint el treball comensat per ajudar a l'estudi i coneixement de la Flora Balear, donaré compte del que he anat posant en el meu herbari, durant els anys transcorre-

³¹¹ **GERMÀ SENNEN, ÉTIENNE MARCELLIN GRANIER-BLANC (ANOMENAT GERMÀ FRÈRE [HNO.] SENNEN) (1861 -1937).** Va ser un Germà de La Salle, botànic i explorador francès. De les seves extenses exploracions per Espanya, sud de França i el Marroc, va arribar a reunir un extraordinari herbari i, a més, va repartir més de 400.000 plecs d'herbari a les principals institucions europees del seu temps. Els 10.309 números de les trenta sèries que formen el seu exsiccata *Plantes d'Espagne* es van anar editant des del 1907 fins al 1937; i el seu herbari, amb 85.000 espècimens, és summament important per interpretar les nombroses propostes de nomenclatura que va fer el seu autor. Les seves variades duplicacions, es troben conservades per exemple en el "herbari de l'Institut Botànic de Barcelona. També el Col·legi La Salle Bonanova a Barcelona, disposa d'un herbolari amb 40.000 plecs recollits per aquest germà. Tenia una estreta relació amb el germà Bianor, de la mateixa congregació, i moltes de les plantes recollides per aquest foren estudiades per Sennen.

³¹² **GERMÀ BIANOR (NOM RELIGIÓS DE MARIE ÉMILE FRICQUEGNON, 1863-1920).** Botànic francès afincat a Espanya que publicà distints treballs entre els que podem destacar: *Plantes de Mallorca* (BICHN, 1917), *Quelques jours à Menorca* (Publicacions de la Junta de Ciències Naturals de Barcelona, 1917) i *Clés des familles et des genres de la Flore des Baléares* (ciclostilat, en sis quaderns de setze pàgines). Va herboritzar a Mallorca entre els anys 1904 en que arribà i el 1920 (amb alguns lapsus, ja que va estar fora alguns anys), descobrint algunes espècies noves i ampliant el catàleg de plantes conegudes de Mallorca. També va herboritzar a Menorca. Són de destacar els herbaris que va formar. Va enviar exemplars de les Balears a més de vint centres botànics de tot el món, així com a molts de particulars, a més de relacionar-se amb els màxims representants de l'època. Augmentà la Flora d'en Francesc Barceló i Combis en 127 espècies. Mantenien una comunicació molt estreta amb el germà Sennen que estava a Barcelona (1861- 1937). Els plecs d'herbari del germà Bianor de La Salle de Palma i La Salle del Pont d'Inca estan dipositats al Jardí Botànic de Sóller.

guts d'ensà de la meva darrera contribució. (Veg. Butll. Inst. Cat. d'H. N., any 1909, pàg 57).

He seguit trescant per plans i muntanyes, comes i cingles, colls i comellars, horts i ermassos, cercant sempre qualca floreta que vengues a sorprendre'm i donar novetat a la nostra poc estudiada flora, i, no han estat infructuoses les meves passes, una partida d'agradables passeigs m'han proporcionat una partida també, d'espècies poc conegudes o ignorades de Mallorca.

*En aquesta nota he de rectificar algunes espècies publicades en les anteriors, com a observades per mi, i de les quals un estudi més detengut, m'ha fet veure l'equivocada que era la seva determinació. Aqüestes espècies, son: el *Ranunculus nodiflorus* L. desaparegut del meu herbari, *Fumaria media* Lois., que ha resultat la *muralis*, *SOND.* i l'*Spartium junceum* L., que tampoc el tenc, anotades en el Butll., any 1905, pàg. 40.*

Els estudis d'aquests anys, m'han fet veure, que el veinadatje d'aquest recó de Mallorca amb Menorca, no es estrany a la seva flora i mos reserva agradables sorpreses, les quals anirem descobrint, tant com penetrem en el seu estudi. Avui ja, amb el cabal recuït en les meves excursions, se pot afirmar la seva semblansa.

*L'any 1915, dia 8 de Juny, anant a l'Ermita de Betlem per Ca'n Canals, adins la torrentera vaig trobar la *Lavatera olbia* que no puguí comprovar per falta de medis; dia 10 del mateix mes, la trobi dins la torrentera, entre S. Sanxos i Son Pussa, i sospitant si era planta de muntanya que l'aigua havia arrastrada an e! comellar, l'any 1916 en el mateix mes la vaig cercar i trobar abundant per la muntanya de Son Pussa; per assegurar-me de la bondat de l'espècie, la vaig remetre an el G. Sennen, el quai trobant-hi dues formes distintes me demanà exemplars pel seu estudi.*

*Pel Maig del 1915, a Sa Corbaya, trobí una *Silene* que ha resultat ésser forma de la *coarctata*, també en estudi.*

*A Sos Sanxos, dins el corral de figueres de moro (1), dia 18 de Juny de 1915, me sorprengué una ornamental labiada, de l'80 d'alçada, amb ses flors blanquinoses tacades de pics porpra; es una rassa també en estudi de la *Nepeta cataria* (G- SENNEN); seguint així podria anomenar altres i altres espècies desconegudes per mi, o duptoses, o determinades després de gaudir de la se va trobada, com el *Jasminum fructicans* a les montanyes de Sa Alcaria Vella, el *Linum ma-ritimum* a Sa Torre de Canyamel, la *Vicia atropurpurea*, *Poterium Mauritanicum*, etc., pero estant unes en estudi, no convé donar-ne compte i les altres per evitar repeticions, ja que van continuades en la llista següent.*

He de dar les més corals mercès an el G. Sennen per l'ajuda i l'ensenyansa que m'ha donades, comprovant i rectificat una partida d'espècies, deixant per ell el fer la ressenya de les critiques, una vegada estudiades

Garcias Font ja coneixia al germà Bianor, doncs el va anar a visitar el 1912 per consultar-li dubtes sobre la determinació d'unes plantes, però, tal com ens indica al seu epistolari, aquest fou el seu únic contacte, l'any 1920 va morir. Ja el mateix any 1916 Garcias Font envià plec d'herbari al germà Sennen, i en el treball de Garcias Font (1919) indica el seu més sincer agraïment. Garcias Font, no només tingué contacte epistolari amb Sennen sinó que el va visitar en tres o quatre ocasions. A la darrera visita

li va portar un grup de *Limonium*, dels quals no va tenir notícia fins que el germà Sennen li envia, al cap d'un temps, un llistat amb el nom de les espècies: *Statice dictyoclada*, *S. minuta*, *S. minuta var microphylla*, *S. delicatula*, i li diu que una d'elles la descriurà amb el seu nom *S. Fonti* de la Colònia.

El problema de les "saladines" preocupa i molt a Garcias Font, envia plecs a Sennen, i aquest a un especialista anglès (C.E. Salmon³¹³), i li demana 20-30 endemismes de Mallorca. Sennen li comenta la dificultat de la classificació per la presència d'híbrids.

Sennen, en aquestes correspondències, també li demana si pot enviar peus de la falguera *Asplenium majoricum* al professor Georges Poirault³¹⁴.

La cinquena contribució de Garcias Font (1919) a la flora Balear, comptà amb una introducció amb un cert vessant, per una part romàntic i poètic i per altra religiós, doncs la seva primera dona, M. Àngels Blanes i Blanes, havia mort el 21 d'octubre de 1918. Feia només 6 anys que estaven casats. Un cop ben fort per a Garcias Font.

Tant com vaig trescant la nostra comarca, s'arrelà més en mi, el convenciment de que es una de les mes privilegiades de Mallorca, botànicament parlant, perquè, sempre que torno a passar pels llocs explorats en anys anteriors, plantes noves venen a enriquir el meu herbari, i no és sols l'època diferent en que floreixen la causa d'aquestes agradables sorpreses, sino que també n'és causa, la falta de temps disponible que ha fet que les meves exploracions fossin defectuoses, com a fetes depressa. .

Al partir i recorre el nostre terme, petit com el de tots els pobles, poc més, poc manco, un sempre cau en els mateixos llocs visitats en anys anteriors, amb més atractius, quant més un coneix els seus recons, i així en les meves passetjades vaig tornar algunes vegades a Sa Torre de Canyamel i a S'Eretat, lloc aon se troben obertes en la penya brava del Cap Vermell com immensa boca d'animal monstrosos, les famoses coves d'Artà.

*Com un alberc titanic, al flanc d'aquell penyal
se veyà horrenda arcada, qu'oberta, pareixia
la gola d'algun monstre que un riu engoliria.*

³¹³ **CHARLES EDGAR SALMON (1872-1930)**. Arquitecte de professió i botànic apassionat. Salmon va ser essencialment un botànic de camp, amb un coneixement ampli de la flora britànica, a la qual havia dedicat el seu estudi durant la major part del seu temps lliure. Un número considerable de treballs de botànica donen testimoni de la seva dedicació a les plantes del Regne Unit. Però era una autoritat en el marc de les espècies del gènere *Limonium*, les saladines, i en el moment de la seva mort estava corregint les proves d'una flora del seu propi comtat de Surrey. Va ser un membre actiu de la Societat Linneana i va servir en el seu Consell del 1920 al 1923. El seu extens herbari, que incloïa part de les col·leccions d'Arthur Bennett, el va llegar al Museu Britànic (Història Natural)

³¹⁴ **POIRAUT GEORGES (1858-1936)**. Enginyer agrònom, va succeir a Charles Naudin al jardí Thuret. També donà classes a l'Escola Nacional d'Horticultura de Versailles. El 1913, el Ministeri d'Agricultura li encarregà la missió de la vigilància de les epífites de la Côte d'Azur. Entre 1923 i 1925 instal·là un primer arboretum en condicions naturals, en el Massís de l'Esterel. El 1927, Vila Thuret es transfereixen des del Ministeri d'Educació Pública al Ministeri d'Agricultura, per convertir-se en el Centre d'Investigacions Agròniques de Provence. En aquesta nova configuració Poiraut contribuiria activament al desenvolupament de la investigació d'horticultura mediterrània.

*I ja podeu pensar, en els mesos d'estiu, quines suades pegava per recorre els deu kilòmetres que d'allà ens separa, amb un temps relativament curt (els capvespres); pero aquells camps, aquells ermassos, aquells sementers i llocs herbosos regats amb la meua suor no foren ingrats, i proporcionant a le meves recerques espècies interessants, m'omplien de satisfacció, i un dia a Son Assopa el *Podospermum laciniatum*, var. *subulatum* D. C. no citat per B. i C. venia a ocu-par el seu lloc en el meu herbari, i la *Neslia paniculata* Desv. rara també, però més abundant que l'anterior dins els sementers de Son Assopa i San Primé, junt amb les *Anchusa undulata* L. i *angus-tifolia* L., *Bifora testiculala* D C., *Sonchus asper* L., *Vicia peregrina* L. i una *Salvia* que no he pogut referir a cap de les espècies descrites en mes flores i l'*Iris Florentina* d'abaix de les cases de Son Ribot, passaven també a augmentar la meua col·leccio.*

*I seguint més avall per les vores del carni dins S'Eretat, un dia que anàrem d'excursió amb els nins de l'escola pública que regeis mon benvolgut amic el notable folklorista N'Andreu Ferrer, vaig trobar amb la natural satisfaccio una planteta grassa, que resulta el *Thesium humile* Vahl., de la qual alguns nins, dels majorets, me'n colliren amb abundància i també *AEgylops ventricosa* Tausch., mesclat amb *AE. ovata* L., *Brachypodiums*, etc; a Na Nyana, *Astragalus hamosus* L., *Hyoseris scabra* L., abundants, i *Ononis mitissima* L., que no més tenia de les muntanyes de S'Ermita. A l'Estany de Canyamel el *Cladium mariscus* R. Br. abundant, i el *Cyperus Schoenoides* Gris., a l'arenal, de quin lloc fou citat per Marés; i per fi a Can Simoneta trobi el *Linum angustifolium* L., amb el descobriment del qual queda Sa Torre el lloc predilecte dels Linums, ja que ademés dels *gallicum* L., i *strictum* L., és l'única banda aon he trobat el *maritimum* L.*

*A Son Favà, també del terme de Capdepera, vaig recollir la *Vicia disperma* Gr. Godr., citada de Menorca per B. i C. i a les dunes de Sa Mesquida, vaig collir el *Myosotis gracillima* Losc. et Pard. raríssim a Mall.*

Al arribar a casa, cansat de les caminades del dia, els cuidados d'una esposa carinyosa i el trui i carícies dels infants, donaven sosec an el meu cos i omplien d'alegria el meu esperit; però, el goig que un experimenta al veure coronats per l'èxit els seus treballs, no pot ésser mai un plaer qui mos satisfaci indefinidament, i així, un dia, el bon Déu, el mateix qui en l'estudi de la Naturalesa mos dona matèria per enlairarnos i distreuermos de les misèries d'aquest món, volgué privarme d'aquells cuidados, i la mort traidora me roba la qui durant sis anys, no mes, havia compartit amb mi les penes i plers d'aquesta vida... (A. C. S.)

Queda molt per espigolar encare dins aquest sementer, feina, de la qual, si Déu me dona vida, no quedaré associat fins que l'hagi acabada.

Alguns dels treballs de Garcias Font (1922) són un relat d'alguna excursió realitzada, o com és en aquest cas una excursió amb relació a un curset sobre botànica i d'altres disciplines de les ciències naturals. Bartomeu Darder també col·laborà i va fer l'explicació geològica de la zona, essent el primer treball botànic de Garcias fora de la comarca d'Artà:

Aprofitant la convidada que mon entranyable amic l'inspector de 1ª Ensenyança En Joan CAPÓ³¹⁵ me feu, per donar una conversa botànica en el curset de mestres Lluch-Felanitx, vaig sortir d'Artà el dia 8 d'agost del 1919, amb la fi de reunir-me amb els bons companys alla en el Santuari, dins el cor de la muntanya.

Ja pensava jo que en CAPÓ en dur a cap una obra per ell concebuda l'exit més falaguer coronaria les seves iniciatives i aquell curset, confirma el meu pensament. Trobi la gente entusiasmada, treballant intensament, mestres i mestresses, en les diferents matèries assenyalades en el programa; entre les quals, ultra de la Botànica, hi havia la Geologia explicada per nostre consoci En Bartomeu DARDER PERICAS.

Vaig procurar cumplir el millor possible la meva missió i al en-demà amb un temps calurosíssim i després de saludar a la Moreneta, la Verge de Lluch, sortirem tots de l'hostatgeria cap al Torrent de Pareys.

....

Es l'hora de dinar i la Fosca ombrívol i frescal estret en el torrent que devalla del Gorc-blau, és el lloc escollit pel descans. Allà, dins aquell sublim escenari, el professor de dibuix En P. BARCELÓ mos deleita, fent ressonar les parets alteroses amb el "raconto de Lohengrin", i en DARDER, amb una superba descripció de la formació geològica que trapitjavem.

*En DARDER amb alguns excursionistes se'n anà a estudiar el Puig Roig, mentre qu'els altres emprengueren la tornada cap al Monastir, recollint en passar per l'Entreforc, uns exemplars esplèndits de *Antirrhinum majus* L., confirmada ja la seva existència per BIANOR, *Cephalaria balearica* Goss., *Hypericum Cambessedesii* Coss. i *Helleborus lividus* Ait...*

Artà, 25 maig 1922.

A la introducció de la sisena contribució a la flora Balear Garcias Font (1923) ens torna demostrar el seu clar esperit catòlic i creacionista. Es meravella de la diversitat d'espècies que estan representades a la comarca. També es demana sobre el fenomen

³¹⁵ **JOAN CAPÓ I VALLS DE PADRINAS (FELANITX 1888 - PALMA 1952).** Pedagóg. Deixeble i gendre de Miquel Porcel Riera. Estudià a l'Escola Normal de Magisteri de Madrid (1911-1914). Ocupà els càrrecs d'Inspector d'ensenyament primari de Tarragona (1914) i de les Balears (1915-1924). Fou inspector en cap d'ensenyament primari de Balears (1925-36). Durant la Guerra Civil, fou empresonat i depurat, per la qual cosa se'l traslladà a Almeria (1938-1944) i a Castelló (1944-1952), llocs on treballà com a inspector. Va esser l'impulsor i el realitzador de la renovació pedagògica de les Balears. Implantà el Certificat de Cultura Elemental a tota la província i aconseguí que a molts de pobles es construïssin escoles públiques, dissenyades gairebé totes per Guillem Forteza Pinya. També fou obra seva el Museu Pedagògic Provincial de Balears i la promoció de les colònies d'estiu que havia creat Miquel Porcel Riera. Els cursos i viatges de perfeccionament per a mestres que organitzà serviren perquè els ensenyants coneguessin personalment les pràctiques pedagògiques d'avantguarda. El 1918 fundà, amb Miquel Duran i Saurina, *Mallorca Editorial*, empresa dedicada a la publicació de llibres per a escolars. El 1923, participà en la fundació de l'Associació per la Cultura de Mallorca. Escriví nombrosos articles sobre pedagogia, publicats a revistes d'àmbit provincial i nacional. Autor de llibres dedicats als ensenyants i de manuals escolars com *Mi libro*, *El libro de los ejemplos* (1918), *Historia de Mallorca* (1919), *Lo que España espera de vosotros* (1930), *Cueva del Drach* (1930) i *El libro de la raza* (1931, 2ª ed). En reconeixement a la seva tasca, dos centres escolars mallorquins (Palma i Felanitx) i el carrer on està situada l'Escola Normal, de Palma, duen el seu nom.

de dispersió de les espècies i sobre les poblacions de formes de plantes més petites que poden créixer en llocs concrets.

Deia BIANOR (a. C. s.) que la Flora d'En BARCELÓ i COMBIS no contenia la descripció de totes les plantes que es troben en aquesta illa i donava una llista de 143, espècies i varietats, entre les quals n'hi ha que, per viure i créixer amb abundància en els punts que recorregué aquell distingit botànic, demostren lo incomplet del seu estudi, degut segurament a la falta de temps disponible per aquella casta de treball.

En les meves notes anteriors, he anotades unes trenta espècies que no s'anomenen en dita flora, ni per BIANOR, a les quals, avui, puc afegir-ne una altra trentena que, vénen a enriquir la nostra contribució.

He de fer particular esment, de les moltes espècies rares que viuen en la nostra comarca, unes en quantitat relativament abundant, altres limitades a una area molt petita.

Aquesta varietat, ens demostra Io incommensurable que és l'estudi de la Naturalista, la immensitat de l'obra del Creador.

I quant entram dins l'essència de les coses, les sorpreses agradables se succeeixen amb més freqüència i són a caramells les qui, per la feva mateixa senzillesa mantenen continuament tesa la nostra admiració.

*Així, al observar la dispersió de la *Diplotaxis erucoides* D. C , un se pregunta: ¿Perquè serà que, una espècie tan vulgar per el pla de Mallorca, en el qual umple corterades i més corterades de terror, no traspasa la cordillera que tanca la nostra comarca, i que s'estén desde Calicant fins a Son Moro a Son Servera? Ni per les vall, ni per els colls, invadeix la zona veinada.*

*Altre fet curiosíssim he observat amb la *Lavandula dentata* L. Aquesta espècie creix abundant i amb molta ufana per els pujols dels voltants de Palma. En la nostra comarca no s'hi veu gens, però en el Cap Vermei cercant la *Aristolochia Bianoris*, Sennen., trobí un parell d'exemplars, menuts, d'uns 10 cm. d'alcada, els quals probablement procedien d'un transport aeri de llavors, des d'un jardí en el qual hi és cultivada i que està a uns dos quilòmetres de distancia. La petitesa extrema dels exemplars demostra que les condicions del terror i el clima no li són favorables.*

Les llistes que segu eixen són fruit de diferents passejades per la nostra comarca, per els mateixos llocs visitats en altres ocasions, essent digne d'anomenar el barranc d'Es Parral, en les parets alterases del qual, s'hi troben hermoses espècies:

Me resta solament donar les gràcies al Germà SENNEN i al Dr. FONT i QUER per lo que han contribuït a aclarir els meus duptes.

La Guerra Civil i els problemes personals el feren retornar d'aquesta elevada producció científica. Malgrat tot, durant aquest temps Garcias Font havia madurat molt com a botànic, i juntament amb els seu amic Pius Font i Quer³¹⁶ publicà la seva primera

³¹⁶ PIUS FONT I QUER (LLEIDA 1888- BARCELONA 1964). Botànic, apotecari, i químic, que destacà com un dels noms més importants de la botànica. El 1911 havia ingressat al cos de la sanitat militar, on va aconseguir el grau de tinent coronel farmacèutic. Estigué destinat a Maó com a farmacèutic del Cos de Sanitat Militar. Es doctorà en Farmàcia (1914) amb la tesi sobre la flora del Bages. Va herboritzar a les Balears en diverses campanyes: Menorca (1911-1913), Pitiüses (1918-1920) i Mallorca (1920). Fruit de dites

descripció (Garcias Font, 1949) després de 26 anys de silenci, *Euphorbia myrsinites* L. ssp. *Litardierei* F. Q. et Garcias ssp. nova. La subespècie fou dedicada a R. Litardiè³¹⁷ per haver vist primer que ningú que la planta mallorquina no corresponia al tipus linneà. Cal comentar que aquesta espècie és sinònima d'*Euphorbia fonqueriana* (Greuter, 1968) i per tant no és considerada com a un tàxon vàlid. Se'n pot trobar a zones amb clarianes, sobre pedruscalls de muntanya, sobre margues dolomítiques a altures de 1000-1200 m d'altitud, a les zones més altes de la Serra de Tramuntana, endèmica d'una sola localitat del massís de Massanella. Aquest treball es publicà en un volum especial amb motiu del 50è aniversari de la creació de la ICHN i també seria el seu darrer treball publicat al Butlletí de la ICHN.

La relació de Garcias amb Antoni Marcos³¹⁸, és més bé tardana. La primera carta conservada a l'epistolari Garcias Font és de 1950, la qual segurament Marcos escriví després de llegir aquest article. Aquí, amb la sinceritat d'un primer contacte, demana a Garcias una separata i es lamenta de la seva migradíssima remuneració de la Facultat de Farmàcia (373,80 pessetes mensuals), on treballava com a recol·lector. En aquesta data, Marcos havia publicat un article sobre la troballa al puig de l'Ofre de la *Genista acanthoclada balearica*, cita que recull (Garcias Font, 1949), juntament amb les d'altres

campanyes fou la publicació de nombrosos articles sobre flora i vegetació de les illes, cal destacar, entre d'altres: *Plantas novas a Menorca*, 1917; *Exploració botànica d'Eivissa i Formentera*, 1918; *Adiciones a la flora de Menorca*, 1919; *Pteridòfitas delas Pitiusas*, 1919; *Tres especies del genere Genista de l'illa d'Eivissa*, 1920; *Compuestas de las Pitiusas*, 1920; *Una Asperula i una Avena noves de les illes Pitiuses*, 1920; *Tubifloras de las Pitiusas*, 1921; *De Alliis ebusitanis*, 1924. També feu possible que la Institució Catalana d'Història Natural, convoqués la seva reunió extraordinària a Menorca, l'any 1933. Va ser professor de Farmàcia i Botànica a la Universitat de Barcelona i també va ser professor a l'Escola d'Agricultura. Del 1931 al 1934 va ser president de la Institució Catalana d'Història Natural, la secció botànica fou encapçalada per ell durant el franquisme i fins a la seva mort. Quan es va produir l'alçament militar de 1936 es trobava a Albarracín fent una excursió botànica amb els seus alumnes, per tornar a Barcelona va haver de travessar la línia del front, per la qual cosa després de la guerra va patir de represàlies (sota l'acusació de revolta militar) amb pèrdua de tots els seus càrrecs, cosa que va dificultar la continuïtat de la seva carrera científica. Membre de l'Institut d'Estudis Catalans des de 1942 i vicepresident dels Congressos Internacionals de Botànica de París (1954) i Edimburg (1964). Les seves investigacions van abastar el conjunt de la Península Ibèrica i les regions muntanyoses del Marroc, sota control espanyol, a les quals va organitzar excursions de recollida entre 1927 i 1932. D'aquestes i altres recol·leccions que li havien estat confiades des dels seus primers anys, va derivar la magna obra *Iter Maroccanum* (1928-1932), un recull d'exsiccata fonamental per a la recerca de la flora d'aquesta part del món. Va treballar amb assiduïtat als Països Catalans, i d'ells, especialment en la part meridional de l'antic Regne de València, així com també a Eivissa i Formentera, i les serres d'Andalusia Oriental. Font i Quer participà en diverses obres de divulgació i de la terminologia botànica popular i científica en català i castellà. En aquest sentit cal destacar el *Diccionario de Botánica* (1953) o l'obra *Plantas medicinales* (1962), que apareix subtitulada com *El Dioscórides renovado*, per honorar les antigues revisions renaixentistes de l'obra de Dioscórides, especialment les d'Andrés Laguna i Andrea Mattioli.

³¹⁷ René Verriet de Litardiè (1888 - 1957). Botànic, pteridòleg i explorador francès. Desenvolupà la seva carrera científica en el *Museu d'Història natural de Grenoble*, del "Institut de Botànica de la Facultat de Ciències". Fou coautor dels volums 2/2, 3/1 i 3/3 del *Prodrome de la flore Corse*, després d'haver efectuat 28 expedicions a l'illa i recol·lectant una de les més importants col·leccions de la flora de Còrcega. El conjunt dels herbaris de Litardiè (prop de 30.000 espècimens vegetals) es conserven des de 1996 al Conservatori i Herbari de Ginebra.

³¹⁸ ANTONI MARCOS PASCUAL (1900-?). Mallorquí que treballà a l'Institut Botànic de Barcelona. Publicà *Contribució al coneixement de la flora Balear - Florula de Cabrera i dels illots pròxims*, 1936, citant 284 espècies.

localitats conegudes del Coll dels Coloms -pels botànics francesos que herboritzaren per les Balears, Paul Marès (1826-1900) i Guillaume Vigineix (?-1877)-, la de sa Punta de sa Guarda d'Alcúdia -de Chodat- amb els millors exemplars i la de la Coma amb 36 mates. Marcos també havia publicat la *Flòrula de Cabrera*. Li comenta que realitzà una excursió, l'estiu de 1934, al puig de Massanella, però s'equivocà de camí i feu el puig de n'Alí. Allà, a n'Alí, li comenta que veié peus de *Pistacia terebinthus* a punt de desaparèixer per la tasca dels carboners. Marcos, a la seves cartes a Garcias Font manifesta que està dolgut amb les expressions i amb el caràcter de Knoche, doncs, aquest posava en dubte totes les cites que no fossin seves. Com a autoritat, Marcos demana a Garcias Font que corrobori aquesta cita seva, encara que ja feia anys que havia pujat al puig de n'Alí. De fet, el treball de Garcias Font (1949) fa una crítica a Knoche sobre els seus dubtes pel que fa a recol·leccions d'altres botànics.

*Herman Knoche, en la seva "Flora Balearica" (1921-1922), el treball de conjunt més complet sobre la nostra flora, esmenta una sèrie d'espècies mencionades per autors anteriors a ell, l'existència de les quals a les Balears posa en dubte i assenyala la conveniència de comprovar-la. Ara bé, moltes d'aquestes espècies van sortint de llur amagatall trobades per botànics posteriors, els quals, o bé tresquen més arreu pels nostres camps o tenen la sort de caure en llur camí sobre la mata o petit nombre de mates de moltes vegades són les úniques que es troben. Així, de *Pistacia Terebinthus* L., n'hi ha un sol exemplar femení a una represa de les roques, uns 50 m. Part d'amunt del Gorg Blau, i encara amagat sota una petita alzina que el fa més difícil de veure; segurament és el que trobà Crespí. Els P.P. dels S.S.C.C. de Lluc n'han observat dos o tres peus al Puig de Massanella.*

O un altre paràgraf del mateix treball també un poc crític amb Knoche:

*Knoche atribueix tots els rubus a aquesta espècie (fent referència a l'esbatzer *Rubus caesius*), i, francament, no m'explico una tal confusió. El que més abunda, i en les meves excursions l'he vist per tot, és el *R. ulmifolius*.../...*

Antoni Marcos, més tard passaria a treballar a l'Institut Botànic de Barcelona i des d'aquí, el 1953, animà a Garcias Font a publicar amb Pere Palau o Joan Cañigueral un catàleg amb sinonímia correcta i moderna, de tota la flora coneguda fins al moment, de les Balears. També feu un al·legat per l'estudi de la flora de balear (Cañigueral, 1951). Es curiós el tractament que dona Marcos en algunes de les seves cartes, començant amb un molt respectuós: *distiguit senyor i botànic*.

Un dels treballs de Garcias Font amb més transcendència botànica fou el publicat el 1953, a *Collectanea Botanica*, una revista creada el 1946 per l'Institut Botànic de Barcelona, inicialment pensada per Antoni de Bolòs, per substituir altres revistes botàniques que tenien una tirada irregular com *Cavanillesia* de Carles Pau³¹⁹, Pius Font i Quer i Josep Cuatrecasas³²⁰, estroncada el 1938, el *Butlletí de la Institució Catalana*

³¹⁹ CARLES PAU ESPAÑOL (1857-1937). Farmacèutic de Sogorb, va explorar les Balears i en publicà diferents notes. El 1899 visità Eivissa i el 1933 Mallorca, entre d'altres visites. A Menorca es va relacionar

d'*Història Natural* havia aturat la seva publicació el 1936. En aquest treball descriu *Romulea assumptionis*, l'únic tàxon específic vàlid actualment, descrit per Garcias Font. A principis d'abril del 1949 va trobar aquesta petita *Romulea*, en una clariana de garriga pobre, en un sòl margós, a la Torre d'en Montsó (torre de Canyamel, Capdepera). Consultant amb el seu amic Font i Quer es va comprovar que era una nova espècie. *Romulea assumptionis* reb el nom de Nostra Senyora, en homenatge per la declaració del dogma de la seva Assumpció. Font i Quer li va suggerir anomenar-la

amb A. Pons Guerau, qui li proporcionà diverses troballes. Publicà nombrosos articles sobre la flora illenca com són: *Plantas de Ibiza no mencionadas en la Flora balear*, 1899; *Relación de plantas ibicenses*, 1900; *Plantas de las islas Baleares*, 1900; *Relación de plantas menorquinas*, 1900; *Sobre plantas mallorquinas*, 1904; *Un puñado de plantas mallorquinas*, 1911; *Sobre plantas mallorquinas*, 1912; *Sobre plantas menorquinas*, 1914; *Una visita a Mallorca*, 1934.

³²⁰ **JOSEP CUATRECASAS I ARUMÍ (CAMPRDON, 19 DE MARÇ DEL 1903 - WASHINGTON DC, 24 DE MAIG DEL 1996)**. Va ser un botànic català que s'establí als Estats Units després d'exiliar-se durant la Guerra Civil espanyola. Fill i nét dels apotecaris de Camprodon, obtingué la llicenciatura en farmàcia a la Universitat de Barcelona, de la que va ser professor de botànica del 1924 al 1930. En aquest període i, juntament amb els prestigiosos científics Pius Font i Quer i Carles Pau, fundà la revista *Cavanillesia*, la primera revista científica de botànica que es publicà a Espanya (1928-1938); també col·laborà en el *Butlletí de la Institució Catalana d'Història natural* de l'IEC i en el *Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural*. Es doctorà per la universitat de Madrid el 1928 amb una tesi sobre la vegetació de la serra de Magina (Jaén). Amplià la seva formació amb Robert Chodat (1865-1934), a la universitat de Ginebra als anys 20 i, amb una beca de la "Junta para ampliación de estudios", a l'institut i jardí botànic de Berlín-Dahlem als anys 30. L'any 1931 guanyà la càtedra de Botànica Descriptiva de la Facultat de Farmàcia de la universitat de Madrid. L'any següent, en representació dels científics espanyols viatjà a Colòmbia per participar en la commemoració del segon centenari de José Celestino Mutis, i aquesta experiència donà els seu fruit amb diverses publicacions (en què aplica la metodologia apresada del seu mestre Huguet del Villar) i, anys a venir, com a lloc de treball i origen de molta literatura tècnica futura. Al 1932 esdevingué cap de la nouada secció de flora tropical de la universitat de Madrid, on estudià l'herbari que Joan Isern i Batlló havia recollit en la "Comisión Científica del Pacífico"; al 1936 fou nomenat director del "Jardín Botánico" de Madrid. Durant la Guerra Civil espanyola fou cridat per Frederica Montseny per ocupar el càrrec de conseller de Personal i Organitzacions Professionals del Ministeri de Sanitat. S'exilià en acabada la guerra i s'establí primerament a Colòmbia. A Bogotà fou professor de l'"Instituto Botánico" de la universitat (1939-1942) i es relacionà amb el geògraf Pau Vila, i a Cali esdevingué director de l'Escola Superior d'Agricultura Tropical (1942-1943), cap de la comissió botànica de la Vall del Cauca i professor de l'Escola d'Agronomia (1943-1947). De Colòmbia emigrà als Estats Units, on el 1947 es va fer càrrec de la plaça de conservador del *Field Museum of Natural History*. Es nacionalitzà ciutadà nord-americà el 1953. Dos anys més tard, al 1955, s'incorporà al departament de botànica de la Institució Smithsonian. Entre els anys 1961 i 1975 participà en un projecte de la UNESCO, la *Flora Neotropical*, que havia ideat com a eina de coordinació dels estudis botànics de l'Amèrica tropical. En dirigí la secció de plantes vasculars dels anys 1964 a 1971 i la presidí entre el 1972 i el 1975. La seva jubilació de l'*Smithsonian* el 1977 no hi estroncà la seva activitat investigadora a la institució, que continuà com a investigador honorari associat fins a la seva mort. Autoritat eminent en botànica tropical, les seves investigacions es centraren en les regions de *paramos* i sub-*paramos* de les zones altes dels Andes sud-americans i, en concret, en les flors de la família Asteràcia. Descrigué més de mil espècies noves. Tenen especial importància els seus estudis sobre el gènere *Theobroma* (el del cacau), del que va fer una revisió exhaustiva. El 1954 va ser escollit membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans. Al 1996 rebé la Medalla Narcís Monturiol de la Generalitat de Catalunya i li fou dedicat el IV Congrés de Taxonomia Vegetal, que tingué lloc a Barcelona. Cuatrecasas té també un carrer dedicat a Sant Quirze del Vallès. A l'any 1997, l'*Institut Smithsonian* va dotar el *Jose Cuatrecasas Botanical Fund* per "donar suport a projectes de recerca significatius que emulessin l'esperit investigador de Josep Cuatrecasas". L'*Smithsonian* també atorga anualment la Medalla José Cuatrecasas per a l'"Excel·lència en Botànica Tropical". La seva col·lecció de flora tropical, composta per llibres i diapositives en placa de vidre, fou donada al 1997 a l'Institut Botànic de Barcelona.

Romulea balearica, però Garcias Font ja havia adoptat aquesta decisió. *Romulea assumptionis* és un endemisme balear citat de Cabrera, Eivissa, Formentera, Mallorca i Menorca.

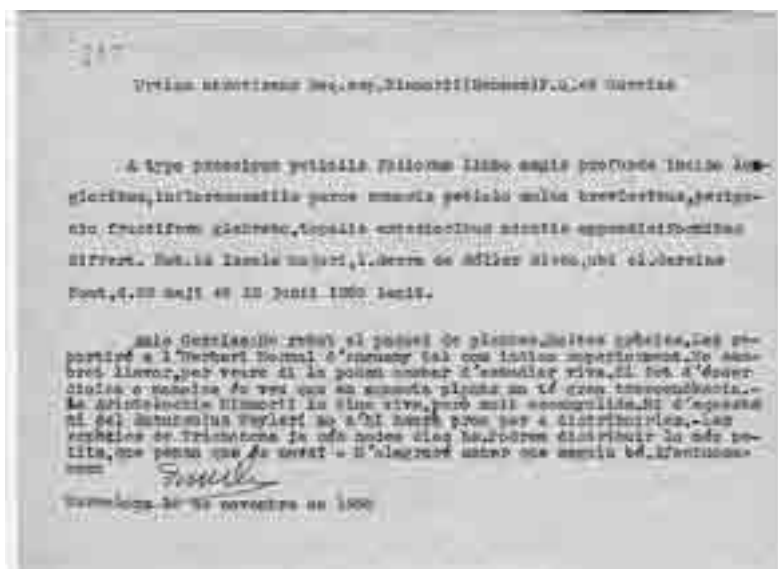
Després de la seva descripció original *Romulea assumptionis* ha sofert algunes propostes de sinonímia. Hi ha hagut una certa tendència a subordinar o inclús a considerar aquest tàxon com a sinònim de *R. columnae* (Bonafé, 1977, Duvignaud, 1974), malgrat no haver realitzat un estudi per esbrinar la seva filiació. Bonafé (1977) ho considera sinònim de *R. columnae* var. *immaculata*.

Joan Rita (1989-90) després d'haver herboritzat aquesta espècie en condicions ambientals molt diferents: des d'una zona litoral seca, com és la Marina de Lluçmajor, sobre substrats arenosos en la península d'Artà, i àdhuc sobre substrats saturats d'aigua en les rodalies de Lluc. Sota aquestes condicions es mantenen els caràcters típics de *R. assumptionis*. A més, indica que no s'han trobat poblacions amb característiques intermèdies amb *R. columnae* típica, ni problemes per discriminar ambdós tàxons quan es troben junts, inclús en fase vegetativa. No obstant això, les proporcions de les peces floral (longitud del tub i dels estams en relació amb la mida de la flor) són molt semblants als de *R. columnae*, pel que ambdós tàxons estan estretament relacionats però considerats com a tàxons independents. Sáez i Rosselló (2000) també ho consideren un tàxon vàlid.

Com totes les *Romulea* aquesta espècie té un tubercle subterrani i fulles aèries. Aquestes fulles són molt primes i agudes i es disposen en un sol pla formant un arc a sobre del terra. Les flors són blanques amb els estams grocs. Les fulles permeten re-

conèixer aquesta espècie de *Romulea columnae* (ja que de vegades aquesta espècie també pot presentar flors blanques) doncs són filiformes i de color gris amb tonalitats vermelloses, mentre que en *R. columnae* són comprimides, més amples, i de color verd intens. Es troba en ambient de clarianes de garrigues de les zones seques de totes les Balears. Floreix una mica més tard que les altres espècies, abril-maig. Al mateix treball Garcias Font (1953), juntament amb Font i Quer descriuen una subespècie, *Urtica atrovirens* Req. ssp. *bianorii*, realitzant una nova combinació d'*Urtiva atrovirens* var. *bianorii* descrita per Knoche (1921). Considerada com una espècie vàlida com *Urtica bianorii* Knoche.

Aquesta ortiga és endèmica de les muntanyes de Mallorca, es caracteritza per tenir les fulles arrodonides, amb dents molt profundes, els nervis molt marcats pel revers, i un pecíol més llarg que la fulla, a més té pèls urticants molt llargs però molt laxos. Les flors són unisexuals i floreix a l'estiu.

Carta de Font i Quer amb la descripció d'*Urtica atrovirens* Req ssp. *bianorii* (Sennen) F.Q. et Garcias

Garcias Font (1954) publicà, al Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears, sobre un all que va créixer dins un cossiòl amb plantes de *Romulea assumptionis* que li envià al seu íntim amic Jeroni Orell. Per la descripció sembla *Allium antoni-bolosii*, de Cabrera, que havia descrit recentment Palau (1952).

Aquest és un petit all endèmic de les Gimnèsies, inclosa l'illa de Cabrera d'on va ser descrit inicialment i també sa Dragonera (Alomar *et al.*, 1995). Es tracta d'una espècie molt característica perquè floreix a l'estiu, en ple mes d'agost; forma una petita inflorescència amb unes poques flors de color rosat o blanquinoses que són difícils de veure perquè surten per dins de les esclatxes de la roca calcària. Les fulles són molt

primes, d'un verd fosc. El bulb també és característic perquè té una forma allargada i està cobert de fibres. A l'illa d'Eivissa es troba la subspècie *eivissanum*, que és més gran, viu a sòl forestal i les fulles estan cobertes de pèls.

Garcias Font, com si es tractés d'un detectiu privat, davant aquesta enigmàtica troballa fa una reflexió per escrit, i com no troba explicació, deixa per a més endavant la seva resolució:

Como apareció este Allium en Sóller y en una maceta con tierra de Artà?—Esta no procedía de los habitats de la Romulea, podía haber acompañado a sus bulbos uno de aquel o alguna semilla; para cerciorarme de ello a mediados de Agosto visité detenidamente las dos localidades conocidas de la Romulea, y no encontré una sola muestra.

Tal vez una nueva y detenida exploración, la próxima temporada, podrá resolver esta incógnita.

La humilitat de Garcias Font (1956) era una altra de les característiques de la seva gran personalitat. El seus treballs els considerava “pobres” i no tenia cap problema en rectificar identificacions d'algunes plantes de treballs anteriors.

Revisando el catálogo de la especies que figuran en mi herbario, me di cuenta de la presencia en él de algunas no citadas de Baleares o de Mallorca, descuidadas en mis pobres trabajos anteriores, de otras, que por las citas dadas hasta hoy, he creído conveniente hacer sobre ellas algún comentario y, por fin, aquellas que consideradas como raras será de utilidad dar localidades nuevas y también rectificar algún nombre equivocado.../....

O un altre paràgraf fent referència a *Aphanes cornucopioides*, una planta de les rosàcies.

*Habiendo confiado en la nomenclatura de Crespí y Bianor también me equivoqué. Atendiendo a las observaciones del Prof. A. de Bolós, se trata de *Aph. cornucopioides* Lag. y no *Aph. arvensis*; siempre encontrada más arriba de 500 m. su área de dispersión se extiende desde Lluch hasta l'Ofre. (1)*

*(1) También se equivocó Palau Ferrer (e. p. d.) siguiendo a los anteriores y como que la había distribuido en su exsiccata como *arvensis*, esperaba una ocasión para rectificarla. ¿Seré indiscreto si aprovecho esta oportunidad para dar publicidad al deseo de nuestro llorado amigo?*

Les notes florístiques d'aquesta època difereixen de les primeres realitzades per Garcias Font, són més extenses, compten amb referències o comentaris explicatius, aportant més informació. En aquest article fa referència a la presència a les Balears d'un jove botànic italià a principis de juny de 1952, per estudiar la flora litoral, Sandro Pignatti³²¹ que publicaria alguns treballs sobre la flora de les Balears (Pignatti, 1955), també, seria una peça clau per determinar la taxonomia del difícil gènere *Limonium*.

³²¹ **ALESSANDRO PIGNATTI (VENÈCIA 1930-)**. Anomenat per la família, amics i col·legues, i en la seva bibliografia, com a Sandro. Fou el menor de tres fills i, des del principi, encantat per la sorpresa dels

descobriments dels tresors artístics d'aquesta ciutat. De jove pesava les seves vacances en família observant el paisatge de muntanya i les plantes del nord d'Itàlia. L'esclat de la Segona Guerra Mundial va significar una evolució formativa fins que entrà a la universitat de Pavia als 17 anys. Encara que amb la intenció d'estudiar geografia, va escoltar una conferència a càrrec de Valerio Giacomini (1914-1981), un briòleg, que el va persuadir de canviar de direcció i, després de graduar-se amb un doctorat en Ciències Exactes i Naturals, va canviar la seva energia cap a la botànica. El seu interès era la florística, la taxonomia vegetal i l'ecologia. Giacomini havia estat presoner de guerra a Alemanya, i fou ajudat per Reinhold Tüxen (1899-1980), a Pavia, qui el va encoratjar per desenvolupar un altre capítol de la seva vida acadèmica, el de fitosociològic (juntament amb Tüxen i Josias Braun-Blanquet (1884-1980-). Va visitar el SIGMA (Station International de Géobotanique Méditerranée et Alpine) a Montpeller, a la primavera de 1953, la qual també va resultar ser una experiència clau, perquè va ser allà on va conèixer una jove estudiant austríaca, Erika Wikus, que es va convertir en la seva esposa el 1956. En aquest moment, Sandro havia estat nomenat professor auxiliar de Botànica a Pavia (1955-1958), i posteriorment es va traslladar a Pàdua (1958-1962) per després anar a Trieste (1962-1982). Erich Nelson (1897-1980) va ser un personatge que també marcà la vida de Pignatti. Era un alemany d'origen jueu que havia treballar com a botànic i artista sobre la flora d'Itàlia i altres països de la Mediterrània i va emigrar a Suïssa a les darreries dels anys 1930, a on va desenvolupar les seves idees sobre l'evolució de les flors de les orquídies. Pel que fa al seu interès florístic, Sandro s'havia centrat principalment en la costa, en particular, en el complicat estudi del gènere *Limonium* (Plumbaginaceae), del que més tard, va ser col·laborador especialista en Flora Europea. El coneixement de Pignatti de la flora italiana el va situar com a capdavanter de la publicació sobre la Flora d'Itàlia, obra que descriu 6.000 espècies, amb un complet sistema de codificació per al 60% de les plantes vasculares d'Europa. El 1983, després de la mort de Giacomini, Sandro Pignatti va ser cridat a Roma com a Professor d'Ecologia Vegetal. Una de les seves experiències fou estudiar la flora d'Austràlia, invitat per Hans-Jörg Eichler (1916-1992), llavors director del Jardí Botànic d'Adelaida, a qui va conèixer durant una excursió internacional al Japó. Sandro, amb Erika, van realitzar un total de deu visites a Austràlia en allò que es va convertir en una passió per entendre les plantes i els ecosistemes del que sembla a ser el continent més prístin que queda a la terra. La Flora d'Itàlia va ser concebuda per Sandro, des del principi, com una investigació, com una eina per a la comprensió de la biodiversitat dels ecosistemes. Sandro Pignatti ha treballat en els ecosistemes de tipus mediterrani a Europa i Austràlia, i l'ampliació d'aquest a Califòrnia, Xile, Sud-àfrica i les Illes Canàries. Va realitzar comparacions sobre la base dels components florístics, estructura de la comunitat de plantes i la funció i les tendències evolutives de la flora mediterrània. L'alta biodiversitat d'aquest tipus d'ecosistema s'explica per una nova teoria sobre la coevolució de les plantes i l'home. En col·laboració amb Eddy van der Maarel (1934-) i László Orlóci (1932-), va publicar el llibre *Processament de dades en Fitosociologia* (1980) i continuà desenvolupant una base de dades extensa de la flora i la vegetació italiana. Pignatti va treballar en temes d'ecologia i paisatge, publicant un tractat general *Ecologia del Paisatge* (1995), però va concentrar gran part del seu interès en l'ecologia de Roma, un exemple únic d'una zona urbana i medi ambient, amb ocupació contínua des de fa més de 25 segles. La flora, les comunitats vegetals i hàbitats han estat investigats per Pignatti i els nous procediments i perspectives sobre l'ecologia del paisatge, desenvolupats amb una síntesi de dades i idees a *L'Ecosistema de Roma* (1995). Més recentment, després de la publicació de *Els boscos d'Itàlia* 1998. Sandro ha dirigit la seva atenció a la realització d'un llarg i detallat estudi de les plantes, els ecosistemes i el paisatge dels Dolomites. Dues perspectives sorprenentment àmplies i integradores s'han desenvolupat en aquest recent treball. En primer lloc, amb Elgene O. Box i Kazue Fujiwara, que ha adaptat la teoria de circuits, segons la idea de que la vegetació com un producte dels processos d'autoorganització en els ecosistemes, la presentació del seu pensament actual la va oferir mitjançant la impartició d'una conferència magistral en el simposi AISV a Nagano (Japó), el 2000. Després, Pignatti preocupat per la desintegració creixent de les relacions entre els éssers humans i el món natural, que ha contrastat amb el caràcter sobre l'estat estacionari dels ecosistemes i amb l'expansió de la producció industrial va realitzar un assaig teòric titulat *Attacco al Pianeta* (Assalt al Planeta 1999), en col·laboració amb Bruno Trezzo. Per aquest treball, van ser guardonats amb el Premi Gambirinus de Literatura Ecològica. Ha estat membre de la Comissió d'Impacte Ambiental, Avaluació del Ministero Italiano per l'Ambient (1992-95), i és Membre de l'Academia Nazionale dei Lincei (des del 1989), de l'Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, de l'Acadèmia de Còrdova (Argentina) i de l'Acadèmia Europea de Bolzano. Expresident de la Societat Botànica Italiana, de la Gesellschaft für Ostalpin-dinarische Pflanzensoziologie i de l'Associació Internacional per a la Ciència de la Vegetació. Per la seva activitat científica, ha estat guardonat amb la medalla d'or de l'orga-

El 18 de maig de 1952, acompanyat pel Pare Joan Cañigueral i dos joves botànics sollerics, Jeroni Orell i Bartomeu Alcover, Garcias Font pujà des d'Esporles a la Mola de Planícia (920 m d'altura) amb l'objecte de visitar el barranc dels Teixos i examinar la flora d'aquesta muntanya. A la part superior del barranc hi havia, segons Cañigueral, de l'ordre d'un centenar de peus de teixos (*Taxus baccata*).

El juliol de 1956 Marcos era a Mallorca i visità Garcias Font. El respecte de Marcos cap a Garcias Font era complet. Tenia intencions de pujar a la Mola de Planícia, i Garcias Font li demanà que observés amb interès si a la part superior del barranc dels Teixos (a la Mola de Planícia) existia encara una colònia descoberta per ell el maig de 1952, i comprovar si podria tractar-se de la subespècie “de didalera” no descrita de *Digitalis dubia*. Aquest tàxon coincidia amb una mostra d'herbari, obsequi de P.C. Palau, amb una etiqueta redactada per Palau que deia “*Sp. Digitalis dubia* Rodr. *Var. denudata* Palau Ferrer- (clabra vel quasi glabra) Ses Sinis (Galilea) secus vias. Raior; 29-V-1949- Serra et Muntaner legerunt”. Passaren els anys i Palau no havia descrit aquesta subespècie i recordar que va morir el 1956. Amb una carta del 10 de gener de 1957, Marcos confirma les sospites de Garcias Font i també comunica al fill de Pere Palau, Josep Maria i la seva intenció de dedicar aquest tàxon a son pare recentment finat. A tot això Josep Maria Palau membre de la comissió de publicacions del Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears l'anima a publicar-ho a les seves pàgines, cosa que no va succeir. El maig, Marcos ja tornava a ser per Mallorca i des d'Estellencs pujà al Galatzó, comprovant que les plantes situades a cota més baixa eren l'espècie típica *Digitalis dubia* descrita per Rodríguez Femenias, i entre 900 i 1000 metres es trobava el tàxon no descrit. Marcos prenia la iniciativa i escriu a Garcias Font per comunicar-li que tenia pensat descriure una varietat de *Digitalis dubia*, i publicar-la com a únic autor (Marcos) descrivint la varietat ell mateix o alternativament amb Garcias Font o Jaume Serra. A tot això es veu que Palau havia proposat que si ell no la podia descriure com així va ser, li demanava a Garcias Font que fes el treball. Garcias Font escriu a Marcos i aquest rectificà immediatament, seguint l'opinió d'A. de Bolòs, i li comunicà que millor que firmi, tot sol la descripció. Garcias Font, finalment, fa un treball com a únic signant (Garcias Font, 1958), però considerarà just que la descripció de la subespècie fos compartida amb Marcos, publicant *Digitalis dubia* Rodr. ssp. *palaui* Garcias et Marcos. És més, al mateix treball, Garcias Font realitza una descripció d'un tàxon de didalera amb caràcters a mig camí entre la ssp. *dubia* i la ssp. *palaui*. Aquesta didalera, de l'alzinar d'Escorca -camí de son Nebot-, li dedica a Marcos donant-li el nom de *Digitalis dubia* Rodr. ssp. *dubia* var. *marcosii* Garcias.

El penúltim treball científic publicat per Garcias Font (1968) fou dedicat a Font i Quer “*mestre, savi i prudent*” tot recordant el segon aniversari de la seva mort.

En aquest treball realitza una nova combinació d'una Escrofulariàcia, *Linaria rubrifolia* var. *bianorii*. Després d'observar distintes poblacions d'*Euphorbia* de la península d'Alcúdia i de la localitat típica d'Artà, juntament amb el seu amic Jeroni Orell, sinonimitza *Euphorbia rivassii* Palau amb *Euphorbia maresii* Knoche.

nització per a la Recerca taxonòmica de la zona del Mediterrani (1983), el grau de doctor en Filosofia honoris causa per la Universitat d'Uppsala (1991), l'Ordre del Mèrit de la República Italiana (1994) i el premi de l'Acadèmia de Ciències de Torí (2001)

Garcias Font havia adquirit una gran experiència i saviesa. Tots els anys de realitzar excursions, anotacions donaven peu a poder comparar poblacions de plantes o inclús algun exemplar emblemàtic i, malauradament, també comprovar la seva reducció o desaparició. És el cas d'*Echinophra spinosa*, una espècie pròpia de comunitats psamòfiles del litoral, que s'han vist afectades pel procés urbanístic de les zones litorals, la circulació de vehicles, la sobrefreqüentació o inclús l'abocament de residus. El seu text indica amb tota claredat aquestes apreciacions:

... Llonga. També en vaig recollir bons exemplars a l'Albufera del Port d'Alcúdia; però aquesta darrera població ja ha desaparegut colgada per les escòries de la central tèrmica propera, que serveixen per a rebllir aquell aiguamoll, tot preparant la urbanització de la zona.

Per una causa anàloga ha estat reduïda a menys de la meitat la única població d'*Echinophora spinosa* descoberta per BIANOR a la platja de la badia de Palma i estan en perill de desaparèixer els rars exemplars de *Diotis maritima* que coneixem a la badia d'Alcúdia.

Garcias Font (1968) és testimoni d'extincions locals com el rotaboc (*Acer opalus granatense*) endemisme del nord d'Àfrica, meitat meridional de la península Ibèrica i a les Balears només conegut de Mallorca a alguns punts de la Serra de Tramuntana. Garcias Font (1968), parla de la desaparició de la localitat situada a la zona del Puig Major, i a altres factors antròpics que afecten a la rarefacció de distintes espècies, com el foc i pastures.

El bell exemplar arbore d'*Acer opalus* Mill. ssp. *granatense* (Boiss.) F. Q. et Rothm. que també havia atret l'atenció d'Oriol de Bolòs quan pujava al Puig Major per Son Terrella, fou arrencat per deixar pas a la carretera militar que va al cim.

La feble pluviositat que sofreix Mallorca, juntament amb el foc i amb l'home, han estat causa de la desaparició a la península d'Artà de tres espècies, que coneixem d'una sola localitat cadascuna: *Dryopteris Villarii* (Bell.) Woynar, *Anogramma leptophyllum* (L.) Lk. i *Saxifraga tridactylitea* L.

El darrer treball científic de Garcias Font (1974), publicat quan tenia 89 anys -un any abans de morir- encara conservava la il·lusió de conèixer i donar a conèixer un gènere de plantes ben complicat. Les plumbaginàcies, el gènere *Limonium* (*Statice*) va ser una assignatura pendent en la seva vida que al final veié la llum. Des de ben jove, l'any 1905, ja tenia interès per conèixer aquest grup. Consultà herbaris, envià mostres i cartes a molts de botànics: Cadevall, Font i Quer, Bianor, Sennen (aquest ho va enviar a Salmon)... i, finalment Pignatti va donar una mica de claror a aquest entramat d'espècies bones, "dolentes" i híbrids. L'any 1945 envià un paquet de *Limonium* a l'Institut Botànic de Barcelona per si tenien ocasió d'examinar-lo. Aquesta oportunitat de revisió no pogué ésser fins al 1952, quan arribà a Barcelona el doctor Sandro Pignatti, el qual, juntament amb altres mostres que envià a la Universitat de Pavia, on feia

feina, va poder fer un estudi complet (Pignatti, 1955), on descriu espècies, subespècies, varietats, formes i híbrids que formen el conjunt d'entitats conegudes fins al moment a les Illes Balears. El treball de Garcias Font (1974) és una recopilació d'aquestes dades de la península d'Artà.

Aquest darrer document també transcriu un carta de Salmon a Sennen (transcrita pel mateix Sennen i que es va trobar dins l'herbari Sennen amb les plantes que li havia enviat Garcias Font) Les vicissituds de l'herbari Sennen, en temps de guerra foren molt difícils. L'herbari fous salvat l'any 1936 de ser cremat quan es feia una foguera davant el col·legi La Salle de Barcelona, quan es cremava tot el que era combustible de l'edifici. Un professor de l'Institut de Segona Ensenyança de la Universitat de Barcelona tingué el coratge i la sort de demostrar als incendiaris el gran valor d'aquelles carpetes amb plantes i així ho salvà.

La botànica de les Balears al voltant de Garcias Font

El primer catàleg florístic de les Balears fou el de Cambessèdes (1827) A partir d'aquesta data, les aportacions al coneixement de la flora balear s'han anat succeint mitjançant les nombroses aportacions de botànics com: Heinrich Moritz Willkomm, Paul Marès (1826-1900), Guillaume Vigineix (¿-1877), Francesc Barceló, Pietro Porta (1832-1923), Gregorio Rigo (1841-1922), Émile Burnat (1828-1920), William Barbey (1842-1914), Bartomeu Mestre i Barceló, Joan Joaquim Rodríguez Femenias (1839-1905), Jean Michel Gandoger (1850-1926), Fernando Weyler y Laviña (1808-1879), Emili Pi i Molist (1824-1892), Rafael Oleo i Cuadrado (1806-1878), Eugène Pintard Bicknell (1859-1925), germà Bianor, Llorenç Garcías Font, Hermann Knoche, Robert i Lucie Chodat, Pius Font i Quer, Antoni Marcos, Joan Cañigueral, Pere C. Palau, Salvador Rivas Goday (1905-1981), Pere Montserrat, Sandro Pignatti, i tants d'altres. Així, a l'època dels anys cinquanta del segle XX, els coneixements florístics de Balears ja es podien considerar relativament avançats en relació amb els d'altres territoris de l'estat.

Joan Cañigueral³²² signà un escrit al Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural Sección de Baleares (octubre-novembre de 1951) (Cañigueral, 1951), amb el títol Pro Flora Balear, en el qual posa en relleu la importància de la realització d'una flora Balear, doncs es donen unes condicions excepcionals per poder tirar endavant aquesta iniciativa.

Hemos de emprender una campaña para realizar el suspirado anhelo de muchos de tener una Flora Balear moderna y asequible a todos los de mediana instrucción.

³²² **JOAN CAÑIGUERAL CID (1912-1980)**. Jesuïta català, nascut a La Sénia (Tarragona) fou professor de Ciències Naturals, Geografia, Història, Alemany, Cal·ligrafia i Religió del col·legi de Moti-sion de Palma de Mallorca. Va ésser molt actiu als anys cinquanta, publicant diversos articles, molts d'ells al *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*, entre els seus treballs cal destacar, *La Flora de Mallorca*, 1951; *Contribución a la Flora Balear*, 1951; *Lista de plantas superiores, cormofitas, endémicas de Baleares*, 1952; *Plantas nuevas para Baleares*, 1952; entre d'altres. Fou un apassionat de l'arqueologia i també l'encarregat del laboratori de Física i Química del Museu de Ciències Naturals del col·legi Monti-sion, durant els períodes de 1938-1941 i 1946-1952. Va morir a Cochabamba (Bolívia).

Agotada la magnífica, aunque ahora anticuada, Flora de Barceló Combis y asimismo la muy culta de Knoche escrita en francés para personas vesadas, se nota en el ambiente científico mallorquín la necesidad de una Flora nueva que dé realce a nuestras plantas que tan agradable emoción pueden producir a los iniciados en la Botánica.

Sobretudo se notó la falta de una Flora, cuando apareció el tan alabado libro sobre Geología de las Baleares de nuestro digno Presidente don Guillermo Colom.

Estamos ahora en un momento propicio. El muy Ilustre Colegio de Farmacéuticos muestra mucho interés por la Botánica y tiene montado y en continuo progreso un nutrido Herbario. Posee Mallorca dos figuras notables en Botánica, cuales son los Sres. Don Lorenzo Garcías Font y don Pedro Palau llenos de experiencia. Es preciso que se aproveche esta ocasión por nuestra Sociedad que, tiene a mucha honra contar entre sus miembros a dichos Botánicos y el estar domiciliada precisamente en el culto Colegio de Farmacéuticos.

Divide y vencerás, dice el refrán. Más vale proponernos un objetivo determinando y realizarlo, que tener muchos planes y no hacer nada. El año pasado hemos consolidado nuestra joven Sociedad y hemos organizado un Boletín y un Museo y una Biblioteca. Este año podemos fijarnos como objetivo: lograr una Flora Balear.

¿Qué se puede hacer para ello? Esta es la cuestión que estuvimos discutiendo en Julio pasado con don Lorenzo Garcías en una memorable excursión por las alturas del Massanella. Coincidimos en que lo mejor sería pedir al Dr Font y Quer tuviese a bien hacer un Suplemento Baleárico a su “Compendi de la Flora de Catalunya” que bajo los auspicios del Institut d’Estudis Catalans tiene en vías de publicación.../...

Les reunions de naturalistes servien per mantenir el contacte i difondre les activitats que es duïen a terme. Així, al maig de 1951 arrel d’una intervenció del secretari de la SHNB que comunicava que: “el senyor Möschl, amb adreça: Dr. Wilhelm Möschl³²³, Osterreich-Englische Zone, Bruck a. d. Mur, Erzherzog-Johann-Gasse 8, ha escrit demanant informació sobre *Cerastium* (un gènere de plantes de la família de les Caryophyllaceae), doncs és un especialista d’aquest grup, també s’ofereix amb gust per classificar els exemplars enviats” Aquest investigador desitjava conèixer dades sobre *Cerastium ramosissimum* (citat per Porta Rigo “insula Minore in glareos ad Cabo Mesquita pr. Mahon sol. Calcar. 30 April 1899”)- A tot això, Garcias Font comentà que ja tenien coneixement d’aquest senyor i que amb gust enviarien les quatre espècies de *Cerastium* que es troben a Mallorca. “El *Cerastium ramosissimum* no es troba a Mallorca i és difícil saber de Menorca si un no va allà” Oït això, el senyor Colom, tal com diuen les actes, s’ofereix a escriure al botànic menorquí senyor Rafael Salord³²⁴ perquè en faci averiguacions.

³²³ **WILHELM MÖSCHL (1906-1980)**. Botànic austríac que va estudiar el gènere *Cerastium* descrivint diverses espècies de Sud-amèrica.

³²⁴ **RAFAEL SALORD BARCELÓ (1913-1994)**. Doctor en farmàcia i naturalista menorquí, qui desenvolupà la seva tasca farmacèutica a Catalunya. Membre de la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya, membre de la Institució Catalana d’Història Natural i de l’Ateneu de Maó. Publicà distints articles a la revista de Menorca i també va col·laborar amb *Medicamenta*. Es preocupà per la botànica (geobotànica), però també per la història de la ciència (escribí sobre Mateu Orfila).

Garcias Font era un referent dins la botànica balear, i els seus consell i comentaris eren quasi bé obligats. El Pare Cañigueral, en un treball seu (1952) sobre plantes superiors, tot referenciant el treball de Knoche (Flora Baleárica de 1921) comenta:

La lista que presento está hecha siguiendo a Knoche por lo general, pero como actualmente han ido madurando algunas opiniones, he querido tenerlas en cuenta. Doy las gracias a los Sres. D. Lorenzo Garcias y D. Pedro Palau, por haber querido leer el trabajo y por hacer algunas observaciones que con gusto aprovecho.

Això es podria comparar a les revisions dels treballs actuals fetes pels avaluadors (o referees) de qualsevol revista científica de prestigi.

L'epistolari de Garcias Font ha permès de conèixer la seva intensa relació amb els botànics del seu temps. Es podria remarcar el contacte amb H. Knoche en la preparació de la *Flora Balearica*, aportant la seva coneixença de la topografia mallorquina i els fruits de diverses herboritzacions. Per altra banda, fou Ll. Garcias qui propicià la relació entre el germà Bianor i H. Knoche.

Per la documentació no sabem siconegué personalment el botànic italià Sandro Pignatti perals seus estudis sobre les espècies del gènere *Limonium* de la zona litoral de Mallorca, però si establiren contacte i intercanvi de plantes.

Un amic seu, Jaume Serra, professor de matemàtiques de l'Institut Ramon Llull de Palma, que també feia de conservador de l'herbari del Col·legi d'Apotecaris, i coneixia bé l'herbari de Pere Palau li escriu demanant consell per a la conservació de l'herbari. A una carta lamenta l'estat de conservació d'alguns plecs i comenta a Garcias Font la necessitat de reemplaçar-los.

Amb Jeroni Orell, Antoni Gamundí Amengual, Bartomeu Alcover, Joan Cañigueral, Francesc Bonafè, Pere C. Palau..., compartiren moltes excursions botàniques.

Entre Llorenç Garcias Font, Jeroni Orell Casanovas³²⁵ i el Pare Francesc Bonafè Barceló³²⁶ crearen un cercle botànic en el qual comentaven i debatien sobre botànica i

³²⁵ **JERONI ORELL CASASNOVAS (SÓLLER 1924 - BARCELONA 1995)**. Professor solleric i gran aficionat a la botànica, des de ben jove va ser membre fundador del Museu Balear de Ciències Naturals i col·laborador del jardí botànic. També formà part activa de la Societat d'Història Natural de les Balears, i fou delegat d'aquesta per a la protecció de la flora del Puig Major, abans de la seva voladura (1958). Al llarg de la seva vida va realitzar un important herbari i nombrosos estudis que es reflecteixen en diversos articles científics i de divulgació. Va col·laborar amb molts botànics que herboritzaren l'illa, com Oriol de Bolós, M. Àngels Cardona (1940-1991), Lleonard Llorens, i especialment amb Llorenç Garcias Font i el pare Bonafè. Va mantenir contacte i relació amb el doctor Tadeus Reichstein (1897-1996), especialista en fàlgueres, el qual li dedicà *Asplenium orelli* i *Asplenium sollerensis*. El botànic nord-americà Joel K Erben li dedicà *Limonium orelli*. Fou soci d'Honor del Museu Balear de Ciències Naturals de Sóller.

³²⁶ **FRANCESC BONAFÈ BARCELÓ (BINIAMAR, SELVA, 1908- 1994)**. Capellà, botànic, poeta i folklorista mallorquí. El 1925 entrà a la congregació de Missioners dels Sagrats Cors, en la qual professà el 1927 i fou ordenat prevere el 1934. Destinat a diverses cases de Mallorca va residir durant 27 anys a Sóller, on feu classe al col·legi del seu Institut. Allà realitzà moltes excursions botàniques juntament al seu amic Jeroni Orell. La seva formació científica ha estat autodidacta. A principis de la dècada dels 60, començà la seva tasca com a botànic. Cal destacar la Flora de Mallorca (1977-1980), publicada en quatre volums. Com a poeta i escriptor va publicar *Vols d'oronetes* (1981). En l'àmbit del folklore va recollir mostres de poesia popular mallorquina i d'altres caires de la cultura de Mallorca, que han servit per redactar un *Diccionari mallorquí de dialectologia, etnologia, folklore, onomàstica i toponímia* (1989). Al llarg de la seva vida va

intercanviaven espècies. Abans, Garcias Font va comptar amb la companyia botànica de Pere C. Palau³²⁷.

Una de les col·laboracions més intenses ha estat la realitzada amb els botànics mallorquins contemporanis, així com amb els botànics catalans que, de forma esporàdica, herboritzaren Mallorca. Entre els primers són d'assenyalar el Germà Bianor, Pere Palau, Antoni Gamundí, Jaume Serra, Francesc Bonafè, Jeroni Orell, Antoni Llorenç, entre els segons bàsicament, Pius Font i Quer, Antoni de Bolòs³²⁸ i Oriol de Bolòs.

Francesc Bonafè tingué una afició per la botànica una mica tardana. Començà la seva afició a la botànica el 1951. Considerava a Garcias Font com una peça clau dins la botànica de Mallorca. Ens basta llegir els agraïments de la seva obra *Flora de Mallorca*. Primer agraeix al doctor Oriol de Bolòs³²⁹, per les seves valuoses orienta-

rebre diversos premis de poesia, i els premis Ciutat de Palma de ciències (1970) i l'Alzina del Grup d'Ornitologia Balear (1989) pel seu treball com a naturalista.

³²⁷**PERE CLAVER PALAU I FERRER (SANT JAUME DELS DOMENYS 1881- 4 MARÇ 1956).** Cursà estudis de batxillerat a l'institut de Vendrell i els de Farmàcia a la Universitat de Barcelona, de la qual fou professor auxiliar de la càtedra de Botànica. Sempre que tenia un moment anava a herboritzar per la seva vila natal i per Tiana. Una sordera absoluta el va obligar a abandonar la càtedra de Botànica. Circumstàncies familiars aconsellaren el seu trasllat a Mallorca. Gràcies al Col·legi Oficial d'Apotecaris i de l'Institut Botànic de Barcelona va poder estudiar la flora balear. El 1918 va ingressar, com a soci numerari, a la Institució Catalana d'Història Natural. Fou un dels fundadors de la Societat d'Història Natural de les Balears, però sempre es negà a ocupar cap càrrec a causa de la seva sordera. Col·laborà activament en la difusió de les Ciències Naturals impartint interessants conferències. L'abril de 1955 va realitzar una breu excursió a Menorca incorporant alguns nous tàxons a la flora menorquina. Aquest mateix any fou elegit membre corresponal de l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma de Mallorca. Conservador de l'*Herbarium Balearicum*, del Col·legi Oficial d'Apotecaris va tenir cura d'augmentar-lo amb interessants aportacions, especialment amb plantes de Cabrera i dels seus illots. Fruit d'aquest treball fou la redacció de la memòria *Flora caprarienca* que fou guardonat amb el premi Jaume I de l'Institut d'Estudis Catalans (1951), *Catàleg de la flora vascular caprarienca, compreses les illetes que envolten Cabrera*. No fou fins anys més tard, al 1976, que va sortir a llum la seva publicació definitiva, on cita 454 espècies. En la Segona setmana Farmacèutica Nacional, celebrada a Palma l'any 1950, fou guardonat pel treball "*Fisionomia y Folklore de algunos Animales*" i per últim, la Biblioteca les Illes d'Or publica el volum "*Les plantes Medicinals Baleàriques*".

³²⁸**ANTONI DE BOLÒS I VAIREDA (OLOT 1889- BARCELONA 1975).** Apotecari, botànic i professor català. Es llicencià en farmàcia el 1909. Va intervenir en nombroses campanyes de recol·lecció per Catalunya, Aragó i País Valencià amb el seu company botànic Pius Font Quer i amb Antoni Sierra Ràfols (1919-1999). Fou secretari de la ICHN entre 1928 i 1929. Treballà i fou director de l'Institut Botànic de Barcelona, després de la destitució de Font i Quer el 1939. Foren dues les especialitats que ocuparen el seu temps, a més de la flora de les comarques barcelonines, treballà en la preparació d'una flora del Montseny i en un projecte pel qual sentia un interès especial, la flora de l'alta conca del Fluvià, la seva terra olotina. Publicà uns 60 treballs del quals cal destacar el realitzat juntament amb el seu fill Oriol: *Vegetación de las comarcas barcelonesas. Descripción geobotánica y catálogo florístico*.

³²⁹**ORIO DE BOLÒS I CAPDEVILA (OLOT, 1924 - BARCELONA, 22 DE MARÇ DE 2007).** Va ser un geobotànic, enquadrat a l'escola fitosociològica, especialista en florística de Catalunya i Espanya, i també de les regions biogeogràfiques mediterrània i macaronèsica, així com del Brasil. Fou membre d'una família de farmacèutics i botànics, que inclou noms notables, com Francesc Xavier Bolòs Germà (1773-1884), Estanislau Vayreda Vila (1848-1901) i Antoni de Bolòs Vayreda (1889-1975), el seu pare. Doctorat a la Universitat de Madrid, des del 1953 va ser catedràtic de la Universitat de Barcelona, i des del 1965 i fins el 1984, director de l'Institut Botànic de Barcelona. Va presidir la Secció de Ciències Biològiques de l'Institut d'Estudis Catalans, on havia ingressat el 1964, entre 1989 i 1992. Va ser també membre de la Institució Catalana d'Història Natural, de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i de la Comissió fitosociològica Internacional. Va rebre diversos honors del govern de la Generalitat de Catalunya, com la medalla Narcís Monturiol al mèrit científic i tecnològic, o la Creu de Sant Jordi, màxima condecoració concedida

cions; a continuació escriu *el patriarca dels botànics mallorquins, D Llorenç Garcias Font* i ja després, tot un seguit de botànics entranyables que l'han ajudat.

A les Balears comptava amb molts col·laboradors, molts d'ells també socis actius vinculats a la Societat d'Història Natural de les Balears. Així, el 26 de gener de 1962 podem llegir una carta de Lluís Gasull³³⁰ amb la que li envia plantes de Menorca.

... “*Li envio una mostra botànica, que segons he pogut veure empastifa tota la superfície de Menorca, crec que es tracta de l'oxalis de que vostè me va parlar importat en temps recent de Sud-Africa.*

M'agradaria i li agrahiria molt que m'escrigués una notícia sobre tal planta introduïda ja que això de les introduccions accidentals m'interessa extraordinàriament...

Una relació molt especial fou la mantiguda amb alguns botànics catalans com Pius Font i Quer, aquesta relació es mantingué amb cartes. En algunes li demanava, l'any 1924, sobre la rara tòfona (*Tuber moschatum*, actualment *Tuber malanosporum*) citada per Barceló i Combis i pensa que pot ésser un error. Sembla que l'única espècie present a l'actualitat a les Balears és *Tuber aestivum* var. *uncinatum* citada de pocs alzinars de Mallorca (Calonge *et al.*, 1991).

Oriol de Bolòs va tenir un especial esment per a l'estudi de la vegetació balear. El juny de 1954, visità Mallorca. Dos anys més tard, ja amb René Molinier (1899-1975),

per les institucions de govern catalanes. Va ser deixeble de Pius Font i Quer i del fundador de la fitosociologia, Josias Braun-Blanquet, amb qui va publicar *Les groupements végétaux du bassin moyen de l'Ebre et leur dynamisme* (1958). Com a florista la seva principal obra va ser la flora dels Països Catalans (1984-2001), un esforç per registrar exhaustivament el coneixement acumulat fins al moment, que va dirigir al costat de Josep Vigo (1937-). La seva obra publicada inclou més de 200 títols entre llibres, articles i col·laboracions en obres col·lectives. Com a bon deixeble de Font i Quer va prestar gran atenció a les qüestions lexicogràfiques de la Botànica. També va ser actiu tota la seva vida en la defensa d'una actitud respectuosa amb la natura i amb els interessos de les generacions futures.

³³⁰ **LLUÍS GASULL MARTÍNEZ (1918-1982)**. Malacòleg entusiasta, bibliotecari *ad honorem* de la Societat d'Història Natural de les Balears i difusor infatigable de la cultura científica a nivell internacional. El domini de 8 idiomes i la seva professió de guia- intèrpret feren d'ell un “herr professor” que no només va saber descobrir al visitant els secrets geobiològics de la naturalesa insular, sinó que la seva capacitat de treball li va permetre llargues hores d'investigació i estudi amb interessants troballes de noves espècies de mol·luscs terrestres i la publicació de més de 30 treballs sobre la malacofauna de la península Ibèrica i de les Illes Balears. La vocació naturalística de L. Gasull, truncada per les amargues vicissituds de la Guerra Civil (1936-1939), va estar marcada per el pristin entusiasme de la seva joventut barcelonesa, en companyia de Margalef, Español, Llopis, i tants d'altres pioners de la biospeleologia espanyola, la producció bibliogràfica en els diversos camps de les Ciències de la Naturalesa, té avui la seva notable incidència en els centres de recerca més prestigiosos. El pragmatisme català de Gasull i l'assossec laboriós de la seva residència a Mallorca el van convertir en la persona adequada per dur a terme, per gairebé 25 anys, aquella gran tasca de difusió del Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears, que gràcies a la seva correspondència poliglota va aconseguir el mig miler d'intercanvis amb universitats i centres de recerca d'arreu del món. Gasull va ser experimentat morfològic i gran coneixedor de l'ecologia malacològica per la Península i les Balears, a la recerca de nous materials d'estudi, van fer de Lluís un fitxer vivent al servei de tants estudiants ansiosos de perfeccionar la seva formació acadèmica. Tal contacte, humanament científic, d'una generació de naturalistes, és un fenomen que cal destacar a Balears, per la seva lliure però entusiasta dedicació a la feina i les seves importants col·leccions i biblioteques particulars, sense les quals no es pot escriure amb un cert grau de fiabilitat la història cultural de la comunitat autònoma balear.

La seva col·lecció malacològica i biblioteca estan dipositades al Museu de Zoologia de Barcelona.

tornà a l'illa, on varen contiuar les seves observacions, entre el 26 de març i el 7 d'abril de 1956. Durant el mes de juliol del mateix any, amb ocasió de l'excursió organitzada per l'Institut Botànic de Barcelona, dirigida per Antoni de Bolòs, fa una estada a Mallorca en què també participen Antoni Marcos i el jardiner especialista Antoni López, col·laborant activament Llorenç Garcias Font, Antoni Marcos i Josep Maria Palau i Camps (Llorens *et al.*, 1998).

La flora baleàrica, ja força coneguda, durant aquests anys de postguerra havia rebut aportacions constants de Llorenç Garcias Font i Pere Palau. També, cal esmentar només una nova flora de Cabrera, encara inedita, obra de Pere Palau, la qual, comparada amb el catàleg anterior d'Antoni Marcos (1936), presenta un cert nombre, no gaire gran, de novetats. Recordem també que Francesc Bonafé, SS. CC., inicià a la revista *Lluc* la publicació d'una flora de Mallorca, que no ha estat continuada.

El dia 20 de març de 1976, i dins la Sessió conjunta que celebren a Mallorca la Societat d'Història Natural de les Balears, la Societat Catalana de Biologia i la Institució Catalana d'Història Natural, tingué lloc una visita col·lectiva a l'illa de Cabrera. Com a apèndix de les impressions dels assistents es reedita el catàleg de la flora vascular de Cabrera de Pere Palau.

Garcias Font i alguns botànics estrangers

La relació de Garcias Font amb botànics estrangers fou molt primerenca. El fet de dur un nivell de coneixement prou sòlid ja l'estimulà a no deixar l'oportunitat de conèixer personalment o mantenir relació epistolar amb molts de personatges del moment.

Un dels personatges internacionals amb qui va mantenir relació Llorenç Garcias Font fou Ernest Brown Babcock³³¹, cap de la Divisió de Genètica de la Facultat d'Agronomia de la Universitat de Califòrnia, Berkeley, la primera unitat acadèmica anomenada així als Estats Units. Qui explora els orígens de la seva elecció de l'"organisme model", el desenvolupament - i la transformació - del seu ambiciós programa de recerca centrat en la genètica de distintes espècies del gènere *Crepis*. Babcock va fer un examen en profunditat sobre el desenvolupament històric de la comprensió dels mecanismes genètics del canvi evolutiu en les plantes i el període de la síntesi evolutiva. Elegit inicialment com la contrapartida de la planta de "Thomas Hunt Morgan, *Drosophila melanogaster*," el gènere *Crepis* en lloc va servir com a contrapart de "Theodosius Dobzhansky de *Drosophila pseudoobscura*," liderant el camí de la genètica evolutiva de les plantes, i proporcionant eventualment la primera sistemàtica integral tractada de qualsevol gènere que va formar part del moviment conegut com biosistemàtica, o la "nova sistemàtica". La relació epistolar entre Garcias-Font i Babcock fou al 1935. Garcias Font envià llavors de *Crepis* per realitzar anàlisis de citotaxonomia.

Durant 1930 Babcock realitzà una expedició de 5 mesos per recol·lectar distintes espècies del gènere *Crepis* de la Mediterrània. En el seu recorregut a la recerca de plan-

³³¹ **ERNEST BROWN BABCOCK (10 DE JULIOL DE 1877 - 8 DE DESEMBRE DE 1954).** Genètic de plantes dels Estats Units. Fou pioner en esbrinar la genètica del gènere *Crepis* i publicà més de 100 articles explicant l'evolució de les plantes. També fou pioner amb l'aplicació de tècniques de marcadors genètics per a les plantes.

tes, va fer aturades a Madeira, Portugal, Espanya, Marroc, Algèria, Tunísia, Sicília, Itàlia, Grècia i Creta. Babcock no només recol·lectà material sinó que establí contactes crucials amb col·laboradors i col·lectors, als quals va continuar demanant que enviessin material i a partir d'aquí es pot dir que va establir una bona relació personal.

La relació epistolar de Garcias Font amb Edward Louis Herman Knoche³³² no fou massa extensa, 3 cartes en total. La primera del 15 de maig de 1923, Knoche li escriu des de San José (Califòrnia) i li comenta que la seva flora de Balears fins l'agost no estarà completa i no vol lliurar-la a la llibreria fins que estiguin acabats tots els volums. Malgrat tot, donarà el seu nom a la llibreria per a que es posin en contacte. La segona carta de Knoche està datada del 28 de novembre de 1923, de Monptelier, i li comunica que l'obra està acabada però que no estarà a la venda fins el gener. El posa sobreavís que és una obra cara, i que compta amb quatre toms d'unes 400-500 pàgines cada un. La darrera carta és del 28 d'abril de 1925, Garcias Font li havia oferit la seva llista de publicacions sobre les plantes d'Artà. Curiosament, en una carta més llarga i personal Knoche li comenta que en aquests moments viu a un hotel (a San José, Califòrnia) a unes 100 passes de la casa a on va néixer. S'està construint un laboratori amb totes les facilitats. Una vegada acabat serà un lloc ideal per a la seva biblioteca de 10.000 volums i el seu herbari "enorme". Quan estigui acabat reprendrà la seva tasca científica. En aquesta carta també comenta que només se passeja amb cotxe (dels quals, diu, com a anècdota, que té tres "màquines"). Knoche lamenta molt no poder anar a Mallorca, l'illa "encantada", però que la seva pàtria igualment és un hermós país, Califòrnia és el racó més ric de la Terra i ell és feliç allà. Lamenta també que per a la seva flora no hagués pogut consultar els treballs de Garcias Font, especialment troba la cita d'*Ipomoea sagittata* recollida a Capdepera vora l'estany de Canyamel (Garcias Font, 1923). No cal comentar que Garcias Font fou dels primers en comptar amb l'obra de Knoche. Sembla que al Laboratori de l'Institut Espanyol d'Oceanografia varen comptar aviat amb aquesta obra, però Jeroni Orell, tal com escrivia de forma cordial Jeroni, l'alumne de Garcias Font, quan la volgué consultar li demanà a Garcias Font el volum I, doncs l'exemplar de l'Institut s'havia extraviat.

No tenim constància epistolar de la relació entre Garcias Font i la família Chodat³³³, Robert i la seva filla Lucie. Malgrat tot, quasi segur que es coneixien, doncs li varen

³³² **EDWARD LOUIS HERMAN KNOCHE (1870-1945)**. Botànic i fitogeògraf dels Estats Units d'Amèrica. Era fill de pares alemanys Edward Knoche i Louise Seibert. Va estudiar a Stanford, Göttingen i Montpeller i es doctorà en Ciències Naturals. Herboritzà per diversos països d'Amèrica, Europa i nord d'Àfrica. Realitzà campanyes d'investigació i mostreig a Mallorca del 1905 al 1909 i el 1912. Havia visitat Mallorca el 1905, en viatge d'estudis amb el professor Charles Flahault (1852-1935) de Montpeller, que li aconsellà fer un estudi de Fitogeografia. Fruit d'aquestes recerques publicà una obra fonamental per al coneixement i l'estudi de la vegetació de les Balears: *Flora Balearica. Étude Phytogéographique sur les îles Baléares* (1921-1923), en quatre volums. Va rebre la influència del germà Bianor, citant a la seva obra les espècies proporcionades per aquest.

³³³ **ROBERT HIPPOLYTE CHODAT (1865-1934) I LUCIE CHODAT (1896- ?)**. El botànic suís i la seva filla Lucie visitaren l'illa de Mallorca en diverses ocasions. R. Chodat, va descriure les seves impressions a *Une excursion botanique à Majorque* (1905) i fou rector de la Universitat de Genèva (1908-1910). L. Chodat, la visità en tres ocasions i l'estada de l'any 1920 li serví per realitzar la seva tesi, que fou publicada l'any 1924, amb el títol de *Contributions a la Géo-Botanique de Majorque*. Chodat (1924) descriu la vegetació i els principals endemismes i espècies més característiques de l'illa. Discrepa de les teories de Knoche

dedicar alguns tàxons. L'any 1924 Pius Font i Quer, el mateix any de la seva publicació (Chodat, 1924), comenta que ha rebut oportunament la memòria doctoral de Lucie Chodat. Que pensa parlar-ne extensament així que pugui. Font i Quer ho celebra molt, doncs el permetrà argumentar extensament sobre el tema de les afinitats florístiques entre les Illes Balears i la península Ibèrica. En algun moment Garcias Font aconseguí aquesta tesi, doncs la va deixar, per a la seva consulta per fer la tesi, al professor Vicenç M. Rosselló Verger³³⁴ qui li retorna el 1961. La memòria de la tesi de Lucie Chodat fou una obra molt consultada tant pels seus arguments sobre l'origen de la flora de Mallorca com la corologia d'espècies poc conegudes, o la descripció de nous tàxons.

També ajudà a Ignasi Ribas Marqués³³⁵, un químic mallorquí que treballava a la Universitat de Santiago de Compostel·la. Li escriví en castellà el 1967, doncs aquest, prèviament, havia escrit a Pere Palau, qui ja li havia enviat llavors d'*Anagyris foetida*

i destaca la pobresa de la vegetació illenca, on considera que, de les 1250 espècies que suposadament formen la flora de l'illa, sols s'han de considerar autòctones 250 i la resta com introduccions: “... Majorque a d'ailleurs une flore tres pauvre, quand même les énumérations qu'on en a faites nous donnent plus de 1250 espèces cette flore, qu'on peut considérer comme indigène, compte moins de 250 espèces. C'est dire que sur les 1250 espèces, a peine un peu plus du cinquième paraît devoir être considéré comme représentant un élément primitif, non introduit par l'homme ou les animaux domestiques, car le rôle de ces derniers ne saurait être mésestimé” (Chodat, 1924).

³³⁴ **VICENÇ Mª ROSELLÓ VERGER, (PALMA, 1931-)**. Cursà la carrera de filosofia i lletres a València entre els anys 1954 i 1959. Aviat s'especialitzà en geografia i restà a la Universitat de València com a professor adjunt de geografia. Més tard, l'any 1967, esdevingué catedràtic de la universitat de Múrcia, i el 1969 de la de València. La seva obra és variada en camps, però sobretot ha tractat els temes mallorquins i valencians, en la seva especialitat, que és la geografia física. Cal destacar: *Mallorca, el sur y el sureste* (1964, tesi doctoral), *El litoral valencià* (1969), que estudia des de la geomorfologia al turisme i l'origen dels nuclis de poblament del sector costaner, *Evolución urbana de la ciudad de Murcia* (1975), *Geografía general de España* (1978), *Cincuenta-cinc ciutats valencianes* (1984), *Geografía humana del País Valenciano* (1990), *Portolans procedents de col·leccions espanyoles. Segles XI-XVII* (1995), *L'Albufera de València* (1995), *Geografía del País Valencià* (1995), *La cartografía catalana* (2000), *Diccionario de geografía física* (2003), co-editor de *Història Natural del Migjorn de Menorca. El medi físic i l'influx humà* (2004), *Les illes, redescobertes* (2006), etc. Els seus articles han estat una aportació important a la toponímia (*Toponímia, geografía i cartografía*, 2004). Ha estat degà (1975-1976) de la Facultat de Filosofia i Lletres, director (1979-1984) del servei de publicacions i vicerector (1981-1984) d'extensió universitària i d'estudiants, de la Universitat de València. Fou (1981-1984) conseller de la Institució Alfons el Magnànim de la Diputació Provincial de València i és (des del 1987) director de l'Institut de Geografia de la Institució Valenciana d'Estudis i Investigació. Ha estat guardonat amb els premis Cerdà Reig de la Diputació Provincial de València (1966) i Jaume I de l'Institut d'Estudis Catalans (1968). El 2003 va rebre el Premi Ramon Llull del Govern de les Illes Balears.

³³⁵ **IGNASI RIBAS I MARQUÉS (NASCUT EL 21 D'ABRIL DE 1901 A PALMA - TRASPASSAT A SANTIAGO DE COMPOSTELA EL 1996)**. Fou un químic orgànic espanyol que destacà en l'estudi dels productes naturals i descobridor de dos alcaloides. Ignasi Ribas estudià batxillerat a l'Institut Ramon Llull de Palma i després es traslladà a la Universitat de València per estudiar ciències químiques. S'inicià en la investigació a la Universitat Complutense de Madrid on, sota la direcció d'Antonio Madinaveitia, aconseguí el grau de doctor l'any 1928 amb la tesi *Estudio de los ácidos succinicos bisustituídos*. Després completà la seva formació a l'Institut Pasteur de París, sota la direcció de Fourneau. L'any 1928 aconseguí la càtedra de Química Orgànica de la Universitat de Salamanca i després la de València (1940). Fou víctima de la repressió franquista per la qual cosa no pogué aconseguir la càtedra de Química Orgànica a la Universitat Complutense de Madrid quan era el químic orgànic amb més mèrits i continuador de la moderna escola de química orgànica. La càtedra fou per a un químic orgànic afí al règim del General Franco. D'aquesta manera Ribas fou apartat de la primera línia d'investigació i docència, per la qual cosa hagué d'anar a la Universitat de Santiago de Compostela, on aconseguí la càtedra de Química Orgànica el 1942, i on hi treballà fins a la seva jubilació

Fotografia d'Ernest Brown Babcock, Curt Stern (1902-1981) , i Thomas Harper Goodspeed datada de 1933. Cortesia de TBL, University of California, Berkeley.

(el garrofer bord) de Mallorca feia temps. Quan, més tard, tornà a necessitar més llavors, Pere Palau havia mort feia temps i el seu fill Josep Maria Palau, l'hi aconsellà posar-se en contacte amb Garcias Font per obtenir els alcaloides de la llavor d'aquesta lleguminosa i aclarir alguns punts foscos de la seva molècula. Garcias li envia llavors i veient els llinatges no dubtà en escriure en català.

El metge al·lèrgic, doctor Ramon Surinyach Oller, a través del seu cosí, el també doctor Sureda i Blanes, li demanà ajuda per aconseguir mostres de pol·len de Mallorca. Surinyach fou president de la Societat Catalana de Biologia (1969-71), de la Societat Espanyola d'Al·lèrgia i l'Institut Europeu per la Recerca Al·lèrgica.

Eponimia

Les relacions científiques de Garcias Font amb alguns dels personatges esmentats feren que algunes plantes foren descrites amb el nom o llinatges dedicats a Llorenç Garcias Font. Tàxons (molts d'ells sense valor taxonòmic) descrits per alguns botànics, tals com: Senen, Chodat o Pignatti, li foren dedicats.

Nepeta laurentii Senen in Bol. Soc. Ibér. Ci. Nat. 32: 20 (1933)

D'aquesta espècie s'han fet distintes combinacions com *N. cataria* f. *laurentii* per Font i Quer a la Flora Hispànica-Herbario Normal, també per Oriol de Bolòs i Josep Vigo (1937-) i per Francesc Bonafè (aquest com a *N. cataria* var. *laurentii*). La localitat típica és "d'Artà Corral de son Samson". Combinació no reconeguda per dinstints autors i no distingible i sinònima de *Nepeta cataria* (Urbera i Valdés, 1983 i Rosselló i Sáez, 2000).

Rhamnus ludovici-salvatoris Chodat var. *garcias-fontis* L. Chodat in Bull. Soc. Bot. Genève 15: 229 (1924)

Segons Rosselló i Sáez (2000) les característiques donades per Chodat (1924) per a discriminar aquesta varietat no són remarcables. No s'han trobat diferències morfològiques que facin possible distingir-la del tàxon específic *Rhamnus ludovici-salvatoris*. Chodat (1924) indica que la localitat tipus és el "Puig Campani".

Limonium x garciae Pignatti in Arch. Bot. (Forli) 31: 98 (1955) nom inval.

Nom invàlid sinòmin de *Limonium virgatum* ssp *divaricatum* x *Limonium tremol-sii*

l'any 1971. Passats els primers temps de la dictadura pogué aconseguir també plaça d'investigador en el Laboratori de química orgànica del *Consejo Superior de Investigaciones Científicas* (CSIC) fins l'any 1982. Aconseguí nombroses distincions com la *Gran Cruz del Orden Civil de Alfonso X el Sabio*, Medalla d'or de la Universitat de Salamanca, membre corresponent de la *Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas i Naturales* (1957), Premi de ciències del CSIC (1972), doctor honoris causa per la Universitat de les Illes Balears (1980), etc. El camp d'investigació d'Ignasi Ribas fou la síntesi de productes naturals. Així, entre altres, destaquen les seves investigacions sobre els alcaloides de les papilionàcies que li permeteren descobrir l'adenocarpina, C₁₉H₂₄N₂O, i la santiaguina, C₃₈H₄₈N₄O₂, un dímer de l'adenocarpina, extretes de la planta *Adenocarpus hispanicus*; i els composts químics semblants a l'hormona juvenil dels insectes. La seva tasca docent es traduí en la formació d'un bon grapat de destacats químics orgànics espanyols, la direcció de 68 tesis doctorals, la publicació de 135 treballs científics i la creació de l'escola compostel.lana de química de productes naturals, de gran prestigi internacional.

Myosotis arvensis var. *garciasii* Oriol de Bolos i Josep Vigó de Menorca, plec agafat per Font i Quer Colletanea Botanica 14. 83

Statice fontii Senen

Nom invàlid sinònim d'*Statice minuta* ssp *microphyla* x *Statice gerardiana*
Colletanea Botanica 1974

Llorenç Garcias algòleg

Garcias Font (1919) publicà una relació d'algues de les Balears. Aquesta incursió i interès en el món de les algues no es quedà només en la publicació. Així cerca bibliografia i manté contactes amb altres algòlegs. En una carta d'octubre de 1922, de Bartomeu Darder a Garcias Font li comenta que ha vist al senyor Agustí Gibert, el qual li ha mostrat la carta que Garcias li ha enviat demanant-li un exemplar de la publicació sobre flora algològica marina de les costes de Catalunya, el mateix llibre li ha demanat al senyor Gibert, el senyor Gunner Sjöstedt, que també estudiava algues i que va estar per Palma, però al senyor Gibert no n'hi queda cap exemplar, per la qual cosa Darder s'ofereix a deixar el seu exemplar, tant a ell com al senyor Sjöstedt.

Sr. D. Lorens Garcias
Artá

Tarragona 11 d' Octubre 1922

Estimat amic: Air vaig veure D. Agustí Gibert que me va mostrar una carta vostre demenant-li un exemplar de la seva flora algologica marinade les costes de Catalunya etc, com tambe li havia demenat, per cert amb una carta en sa nostra llengo, el Sr. Gunnar Sjöstedt, un M suec que se dedica a estudiar algues i de cuya estanci a Palma te supos enterat i a ell no li queda ni un sol exemplar me vaig oferir i axis heu faig a envmarli es meu a dit Sr. i en sa carta li dic que una volta preses ses notes necesaris sa moletí en enviarte a tu per lo que li don sa teva direccio, de manera que me no terderas a rebre dit treball, i no cal dir qu' el pots tenir mentres jo ne 'l necesiti. Sa direccio de dit Sr. per si li vols escriure es Armadans 113 Palma.

Ja qu' hei som voldraa ferte una pregue, tene ganes aquec decembre d' acabar es treball d' Artá estant per lo tamt es tems bona, ent necessari per es vostre barri, per abans de venir me interesaria grandament fer uns analisis de calises de-lomitiques per lo que t' agrairia m' enviases cinc o deu mostres de grava de sa que consider triasica i de sa que consider jurasica, entre altres localitats m' interesa especialment de sa ladera NW d' es Puig Recó (triasica) de entre es Km. 2 i es 3 de sa carretera de Santa Marguelida (Jurasica?); entre es 3 i es 4 de sa linea ferrea; d' es Km. 68 de sa carretera de Palma, i des 66 de sa mateixa; i ademes ses que tu vulguis basten uns 50 gr. de cada una de budament etiquetades per no fer confusions, heu pots enviar com a mostre sense valor i ja me diras me despues es gastos. Te suplic sa major urgencia posible i si tens que torbarte per alguna mostre envia mentres tans ses altres o s' altre.

Merces moltes i una aferrada de ton amic

Bartomeu Darder

Llorenç Garcias ornitòleg

L'ornitologia era una altra de les grans aficions de Garcias Font. Al Museu Regional d'Artà l'ornitologia n'ocupa més de la meitat del seu espai. També, de ben jove envià aucells per al museu de la ICHN. El 1907, en carta d'Aguilar-Amat li comunica que en Ferrer Vert ha determinat els dos aucells enviats, una becada (*Scolopax rusticola*) i una *Fratercula artica* (un cadafet). Com ja hem comentat, Garcias Font fou soci fundador de la Sociedad Española de Ornitología (SEO), fundada al 1954.

L'associacionisme ornitològic a les Balears també comptà amb un gran dinamitzador José Julio Tato Cumming³³⁶(1918-1989). Malgrat l'aparició de la SEO, a les Balears apareix, impulsada per Tato, la comissió organitzadora del *Centro de Estudios Ornitológicos de Baleares* ubicat al Col·legi "Ramiro de Maeztu" Coliseo Balear, 77 de Palma. Sembla ser que aquesta iniciativa de Tato fou presa inicialment per la SEO (F. Bernis) com una escisió, més que una iniciativa molt positiva de socis que tenien moltes ganes de fer feina i donar a conèixer aspectes ornitològics d'una regió mig oblidada. En carta de 24 de juliol de 1956 Tato escriu a Garcias Font respecte de la creació del Centro dient:

Querido amigo como verá por el membrete de la carta, el trabajo particular que estaba haciendo sobre las aves de Baleares, lo he tenido que encauzar oficialmente, pues ya se sabía de lo que uno puede hacer solo, y en ornitología, ho en día, los trabajos han de ser de labor conjunta, y auxiliados por un equipo de técnicos.

He sentido la distancia que nos separa, pues estoy seguro que hubiera tomado parte activa en la organización del Centro.

Hemos adquirido los libros y documentación, así como la colección de huevos, que pertenecieron a Munn³³⁷, en Alcudia, y será una gran base de estudios; más ade-

³³⁶ **JOSÉ JULIO TATO CUMMING (ALACANT 1918- MADRID 1989)**. Coronel d'aviació i ornitòleg alacantí que va restar a Mallorca breument al anys 50 en què va ser destinat a Palma, on mantingué una notable activitat ornitològica. Féu recerques sobre l'avifauna de l'illa i publicà nombrosos articles a la revista *Ardeola* i al *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears* de la qual era soci. El 1956 fundà la revista *Balearica* i en fou el principal impulsor. De la seva obra de les Balears destaca el *Guió de la Avifauna Balear* (1958), en col·laboració amb Francisco Bernis; els estudis sobre els ocells del bosc de Bellver i l'article *Datos para una ecología estival de los bosques de Mallorca y sus aves* publicat el 1971 a *Ardeola*. Amb una visió precursora de la conservació de la natura, va proposar (1956) que Bellver fos declarat reserva d'aus menors. Membre fundador de la *Sociedad Española de Ornitología* (SEO). Realitzà un ambiciós estudi i catalogació de l'avifauna alacantina el 1972, *Estudio Faunístico-Ecológico de la provincia de Alicante. Lista nº 1: Aves con estancia probable, más o menos prolongada, en la Provincia y sus costas* (manuscrit amb data de 27 d'octubre de 1972), i un altre ambiciós treball *Anteproyecto para un estudio monográfico del Halcon de la reina (Falco eleonorae) y repoblación, con aves marroquíes, de un islote de la costa española*. Aquest últim projecte, molt avançat, s'anava a dur a terme a l'Illa del Portitxol i a l'Illa d'Ambolo amb aucells procedents de l'illa de Mogador.

³³⁷ **PHILIP WINCHESTER MUNN (1865-1949)**. Ornitòleg anglès que va arribar a Mallorca el 1918. També conegut com el capità Munn, segurament per haver estat capità de la marina mercant. El primer treball que publicà fou el 1892 a la revista de la *British Ornithologist's Union* (BOU) amb només vint-i-set anys. Dos anys més tard publicà un article sobre les aus de la zona de Calcuta (Índia) a la revista *Ibis*, revista de l'esmentada BOU. El 1897 publicà a *Ibis* un article sobre les aus del Marroc. També va escriure un únic llibre de quasi 400 pàgines en col·laboració amb el taxidermista i rector de la parròquia de Milton John Edward Kelsall (1864-1924), *The birds of Hampshire and the isle of Wight* (1905), editat per l'editorial Witherby & Co. H.F. Witherby, anys més tard, coincidí amb Munn a Mallorca (juny i juliol de 1919). Després

lante veremos la forma de hacer algún intercambio con el Museo de Artà, que es el mas importante de Mallorca, lo cual se mencionará en la revista, pudiendo ser un trabajo que podría presentar Vd, un “Catálogo de las aves del Museo de Artà”, sería muy interesante.

Reciba un abrazo de su buen amigo

J.J. Tato Cumming

Espero poder remitirle el mes que viene los folletos que me prestó.

També manté contacte amb Tato (carta de 18 de maig de 1957) doncs s’ha interessat per l’excursionista troballa d’un pelicà a s’Albufera. Tato s’assabenta per la premsa que tenia un pelicà (*Pelecanus onocrotalus*) al museu d’Artà, i li demanà que presenti una nota en la recent creada revista científica *Balearica* (1956)³³⁸ de la qual ell era l’editor juntament amb Gabriel Fuster Mayans (1913-1977). Francisco Bernis el felicita cordialment i es mostrà gratament sorprès per l’edició i l’índex de la revista, això animà

de ser nomenat tinent provisional al tretzè batalló del Hampshire Regiment, amb 50 anys, és allistat a les tropes angleses de la primera guerra mundial. Una vegada acabada la guerra, el novembre de 1918 arribà a Mallorca, i conegué a l’alcudienc Antoni Ginard “Celià” de mal nom, que va ser el seu amic, guia, traductor, ... El 1921, 1924 (sobre Menorca) i 1925 es publiquen a *Ibis* els primers articles ornitològics de Mallorca. L’any 1925 publicà un article sobre el Falcó marí (*Falco eleonorae*) i el 1926 sobre les aus de Mallorca i Menorca. Els anys 1928 i 1930 són de caire general. El 1931, després de més d’una dècada a Mallorca, escriu la seva obra més completa *The Birds of the Balearic Islands*, tota l’ornitologia de les Balears en cent trenta-dues denses pàgines. A partir d’aquell moment foren de lectura obligada durant molts d’anys, per a tots els ornitòlegs que volguessin conèixer els aucells de les Balears. L’obra fou publicada al volum 37 de la revista *Novitates Zoologicae*, el mitjà de comunicació del Museu Tring que havia estat fundat l’any 1889, pel segon baró de Rothschild a Tring (Hertfordshire). Al tractat, a més d’un llistat amb la descripció de les espècies i les seves particularitats insulars, recull noms mallorquins. Munn va incloure una detallada introducció per descriure les Balears, la seva gent i els principals trets geogràfics, a més de la bibliografia, que va poder consultar des de von Homeyer fins al menorquí Maurici Hernández Ponsetí (1859-1932), amb qui va arribar a col·laborar. Després d’aquesta aportació inestimable a l’ornitologia balear, el capità Munn va continuar amb les seves aportacions a la revista *Ibis*, els anys 1932, 1934, 1936 i 1939. A més, el 1932 publicà *Oologist’s Records* un article sobre la nidificació del Rossinyol bord, *Cettia cetti*. El anys 1941 i 1943 envià sengles articles amb notes d’aus de Balears a la revista *Ibis*, i el 1946 un article a *Oologist’s Records*, amb un article sobre el Virot petit mediterrani de ponent. L’any 1947 publicà a *British Ornithologist’s Club White spotted Bluethroat in the Balearic Islands* (sobre la presència a les Illes Balears de la Blaveta de gavatz blanc –*Luscinia svecica* ssp. *cyaneocula*). I a *Ibis* (1948) *Notes of the Birds of the Balearic Islands* amb especial atenció al Picaplatges petit -*Charadrius dubius*-, i al camanegra, -*Charadrius alexandrinus*-, darrer article publicat abans de morir a l’Hospital General de Palma.

³³⁸ **BALEARICA**. Butlletí del Centre d’Estudis Ornitològics de Balears, vinculat al col·legi Ramiro de Maeztu. El seu primer número sortí el 1956 i la portada reproduceix una imatge de *Balearica pavonina*, la grúa coronada. Aquesta és una au originària d’Àfrica que el 1760 el naturalista anglès Brissora la va descriure erròniament com a autòctona de les illes Balears, i d’aquí el seu nom. A les Balears només existeix constància d’una captura a Mallorca el 1880 pel naturalista Vilella. Els articles de la publicació apareixien en castellà i anglès i tractaven temes relacionats amb l’ornitologia: control migratori, clima i censos ornitològics. Foren propietaris el mossèn Blai Genovart i Genovart i el director del Bolletí Gabriel Fuster Mayans. S’edità fins al 1958 i la SHNB continuà amb les iniciatives de coneixement de l’ornitologia, amb Tato Cumming com a redactor en cap. Aquesta primera junta estava formada per personalitats de la vàlua de: Miquel Oliver Massutí (director), José J. Tato Cumming (sotsdirector), José A. Valverde Gómez (assessor adjunt), Josep Maria Palau i Camps (responsable del laboratori d’anàlisi), Jaime Miro-Granada Gelabert (1918-2011, meteoròleg), Isabel Ferret Jaume (proteccionista) i John Farrand (delegat a Anglaterra), doncs la revista es venia a Anglaterra per 15 Shillings.

a Tato respecte de la gelosia de la SEO i el *Centro de Estudios Ornitológicos de Baleares*, per aquest motiu Tato digue a Garcias Font que estava disposat a donar-se de baixa de la SEO. Tato també demana a Garcias Font informació sobre si sap res d'un ànec que resta a un cafè de Sa Pobla que es diu, creu, "can Rapinya" i que diuen que estava anellat del Japó. Per mitjà de Tato coneix un ornitòleg anglès corresponsal de la revista *Balearica* a Anglaterra, John Farrand.

També va mantenir contacte amb Jaap Taapken³³⁹, un ornitòleg holandès que va centralitzar durant molts d'anys els anellaments i recuperacions de bona part d'Europa. Garcias li envia les dades d'una juia de prat (*Vanellus vanellus*), encara que segons una carta, Taapken li demana (juny de 1953) que confirmi si es tracta de *Charadrius apricarius*.

Manté contactes amb Kenneth L. Skinner³⁴⁰, qui li demana ous de Fringillidae, aucells marins i rapinyaires.

El doctor Adolph von Jordans³⁴¹ (1892-1974) feu tres viatges amb interès bàsicament ornitològic a Mallorca (i un quart amb la família). El primer, el 1913, el segon l'any 1921 i el tercer l'any 1927. Fou en aquest tercer viatge que conegué Llorenç Garcias Font. Jordans realitzà la seva tesi doctoral sobre els aucells de les Balears.

Adolph von Jordans realitzà el seu tercer viatge (finançat en part per la "Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft, Organització d'Ajuda a la Ciència Alemanya) a les Illes Balears en la primavera de l'any 1927 amb l'objectiu de finalitzar els estudis que havia començat el 1913. La seva estada fou de tres mesos, visitant Mallorca, Eivissa i Formentera, acompanyat per Freiherrn Nikolaus von und zu Bodman, baró de

³³⁹ **JAAP TAAPKEN (1925-2001)**. Ornitòleg holandès que va centralitzar al Rijksmuseum l'anellament i recuperacions de tota Europa. Va compilar informes anuals d'anellament dels Països Baixos. Taapken va ser un ornitòleg autodidacta, en relació amb les activitats i les recuperacions als Països Baixos fou conservacionista, publicista, editor, fotògraf. La naturalesa i les terres de les aus anellades a l'estranger eren la seva passió.

³⁴⁰ **KENNETH L. SKINNER (1921-1969)**. Editor de *The Oologist's Records* (1921-1969), una revista ornitològica de caràcter quadrimestral, editada a Londres, a la impremta tipogràfica Harrison & Sons Limited. Fou un dels grans promotors en l'estudi de l'oologia a tot el món. El primer número d'aquesta revista va veure la llum l'1 de març de 1921 i comptava amb 24 pàgines. Alguns autors, com Philip W. Munn hi publicaren articles sobre l'ornitologia de Mallorca.

³⁴¹ **ADOLPH VON JORDANS (NEIX A LÜFTTELBERG, UNA LOCALITAT PROP DE BONN EL 29 D'ABRIL 1892 I MOR EL 23 DE MAIG DE 1974 EN UN VIATGE A CARINTIA - ÀUSTRIA)**. Des de molt jove s'interessà per la naturalesa i especialment per l'ornitologia. Durant la Primera Guerra Mundial va conèixer al fundador del museu on treballaria, el professor Alexander Koenig (1858-1940) El primer viatge a Mallorca el realitza des de l'1 de març fins l'1 de juny de 1913, amb l'objectiu d'escriure la seva tesi doctoral sobre l'avifauna de les Illes Balears. Finalitzà el seu doctorat al 1914. Després de la Primera Guerra Mundial començà a treballar amb A. Koenig. Realitzà un segon viatge des del 12 de març fins el 15 de juliol de 1921 per continuar treballant en les seves captures iniciades el 1913. Més tard participà en les negociacions encaminades a que l'Imperi Alemany s'ocupés del Museu A. Koenig. El tercer viatge a les Balears fou del 3 d'abril fins el 9 de juliol de 1927 (del 20 al 26 de juny visità Eivissa i Formentera). Fou director del Museu Alexander Koenig de Bonn, des del 1940 al 1957 i també de l'Institut per a la Investigació Zoològica. La importància del treball científic d'Adolph von Jordans radica en la investigació sobre la variació geogràfica dels aucells paleàrtics occidentals. Va descriure 50 nous taxa d'aucells (11 de les quals amb altres autors). La seva popularitat i bona consideració dins l'estament científic va fer que altres autors li dediquessin diverses espècies: 8 espècies d'aus, 2 d'insectes, una espècie de mamífer i dos de rèptils duen el seu nom. L'any 1956 tornà per darrera vegada a Mallorca, de vacances amb la seva família. Tot i que era abans del boom turístic, Jordans no reconegué quasi res i s'en tornà amb una no massa bona impressió.

Bodman. El 3 d'abril havien sortit de Bonn i per París i Port Bou arribaren sense problemes a la frontera espanyola on no els volien permetre l'entrada a causa dels rifles que portaven.

A més, Von Jordan, va tenir problemes amb una llicència oficial per a caçar alguns aucells, que segons les noves lleis espanyoles de caça i protecció d'aucells, n'estaven protegides (i que malgrat tot segurament caçà)..

Durant aquesta tercera estada visità altres llocs que no coneixia, com per exemple: l'illa de Cabrera, les Pitiüses (del 20 al 26 de juny), es Salobrar de Campos, la llacuna des Tamarells (ses Salines), l'estany de ses Gambes (ses Salines). També tornà a visitar la zona humida de sa Porrassa, que comenta que estava quasi seca. En concloure el seu treball, Adolph von Jordans arribà a la conclusió de què la majoria dels aucells sobrevolaven la zona Oest de la Mediterrània. Per això Mallorca era considerat un lloc ideal per a la creació d'un centre d'estudis d'aucells migratoris. Ni les institucions, ni les persones particulars que podien activar aquesta iniciativa varen respondre d'una forma afirmativa.

D'aquest tercer viatge, Adolph von Jordans manifesta la seva gratitud als seus col·laboradors que eren: *"el Sr. Garcías Font, farmacèutic d'Artà; el caçador d'aucells Cosme; el pare Rotger de son Espanyolet i el seu professor, pare Jordà i sobre tot a Phillip W. Munn."*

Això sí, es queixà de no haver pogut caçar tots els aucells que volia. El 9 de juny inicià el retorn a Alemanya amb 210 aucells dissecats i ous, sobre els quals va treballar amb el seu mentor, el director del Museu, professor Alexander Koenig.

Jordans també fa curiosos comentaris sobre el caràcter dels habitants de l'illa de Mallorca

“Los mallorquines son un pueblo simpático, muy amable, limpio, trabajador, pero sumamente conscientes de sí mismos y de su propio idioma, un dialecto provenzal. Al verdadero mallorquín no le gusta oír que le llamen “español” (Schwendinger, 1994).

No seria d'estranyar que alguns d'aquests comentaris i descripcions sobre els mallorquins no li fossin dits per Garcias Font. En el treball de Jordans (1928), aquest demostra conèixer tota la literatura ornitològica i llibres sobre costums, fets per estrangers al llarg de la història, com per exemple: Fortuny (1653) amb la Història de Mallorca, Armstrong i Cleghorn sobre la història natural de Menorca, Buenaventura Serra, Vargas Ponce, Ramis i Ramis, Weyler Laviña, Homeyer, Lord Lilford, Barceló i Combis, el llibre de l'arxiduc Lluís Salvador, Howard Saunders, Vertura de los Reyes, Ponsetí, Hartert, Munn, Murphy, Henrici, Jourdain, Charberlin, i també en ell fa una especial dedicatòria a Garcias Font:

Aquí m'agradaria destacar l'ajuda del Sr Garcias Font, el farmacèutic d'Arta, que és probablement el millor expert en fauna i flora de Mallorca, amb entusiasme ha recol·lectat una molt àmplia col·lecció d'escarabats, etc i, en particular, té un herbari molt important, també té moltes publicacions en revistes espanyoles, i per a nosaltres, d'una manera realment commovedora ens ha ajudat amb les nostres captures, i també ens ha donat algun material, pel que li dono el meu més sincer agraïment, tal com se diu aquí. Ell em va portar juntament amb un caçador de nom de Cosme, que és el més famós de la zona per la seva punteria i per que coneix a la perfecció les espècies, les costums de les aus i els mamífers. Sobre les seves habilitats de la caça mereix una meció especial !

Just torna a Alemanya Von Jordans, agraeix per carta a Garcias Font l'ajuda prestada en tot moment. Està molt interessat en aconseguir més falcons i demana si en Cosme n'ha pogut caçar més. També, en l'aspecte personal, convida a Garcias Font i al seu fill a anar a Alemany. En una altra carta de 1933 recorda els bons moments viscuts durant les seves excursions. Manifesta la seva intenció de tornar a l'illa però que està molt enfeinat amb la inauguració, l'any següent, del gran Museu del Reich. També es lamenta que no es poguessin aconseguir més falcons peregrins (*Falco peregrinus*) quan caçaven amb el vell caçador de qui no recorda el nom (referint-se a Cosme). També li envia memòries d'aquell altre jove acompanyant de 1927, Baró de Bodman.

A les notes zoològiques publicades per Garcias-Font (1954) recull la transcripció de les formes endèmiques d'aus de les Balears que figuren als treballs de Jordans. En total indica 22 subespècies considerades endèmiques de les Balears però, moltes d'elles no tenen valor taxonòmic (Pons i Palmer, 1996).

***Muscicapa striata balearica* Jordans 1913**

El menjamosques, caçamosques o papamosques gris és una espècie pròpia d'hàbitats oberts i bardisses. No defuig la presència de l'home. Espècie estival, a final d'abril i al començament de maig arriben els caçamosques a les àrees reproductores, i marxen més enllà del Sàhara des de l'agost fins a l'octubre. A finals de maig o principis de juny es reproduïxen i posen dues postes de 2 a 5 ous. Nidifiquen en qualsevol lloc

protegit de les inclemències del temps. Gargallo (1993) aporta característiques diferencials de la subespècie nominal, segons les dades biomètriques i coloració del plomatge. El plomatge de la subespècie de Còrsega i Sardenya, *M. striata tyrrhenica*, és semblant a la ssp. *balearica*, per la qual cosa es fa difícil la separació d'ambdues subespècies. Les longituds alars són semblants (Cramp i Perrins, 1993).

Podria ser un endemisme tirrènic (de Còrsega, Sardenya i de les Balears). L'espècie és migradora amb una àmplia distribució com a nidificant a la regió paleàrtica. Comuna a totes les illes, només a Menorca sembla apreciar-se una densitat més feble que a la resta d'illes. És una espècie estival, present sols en l'època de reproducció (primavera-estiu).

***Cettia cetti salvatoris* Jordans 1914**

El rossinyol bord és una espècie sedentària comuna. Viu a llocs humits, dintre del canyet o entre els tamarells, en ambients exuberants, i sovint només es té notícia de la seva presència quan s'escolta el cant del mascle. Espècie insectívora.

Subespècie considerada sinònima de la ssp nominal. La ssp nominal viu al sud-est d'Europa i al sud-est africà. A les Balears únicament n'hi ha a Mallorca i a Menorca. A Mallorca està lligada a les zones humides litorals, mentre que a Menorca s'estima més els ambients forestals humits de l'interior. A les Pitiüses és més rar i no es tenen dades sobre la seva nidificació.

***Sylvia atricapilla koenigi* Jordans 1924**

La ssp *koenigi* és considerada sinònima de *S. atricapilla pauluccii* Arrigoni 1902. Cramp i Simmons (1977) reconeixen que alguns autors assignen les poblacions balears a *S. atricapilla koenigi*, però les diferències entre aquesta subespècie i la ssp *pauluccii* són petites i sembla que és més adequat assignar les poblacions balears a aquesta subespècie. *S. atricapilla pauluccii* viu a Còrsega, Sardenya, Balears, Tunísia, Itàlia i Sicília. Únicament es tenen dades de nidificació de Mallorca, Menorca (Muntaner i Congost, 1984) i Eivissa.

El buscaret de capellés una espècie arborícola, pròpia de boscos o de fruiters on és relativament comuna. És insectívora (principalment a l'època de cria) i frugívora (la resta de l'any). La seva frugivoria es fonamenta en plantes com l'heura, arboces, lledoners, mates, figueres, etc. A la població sedentària es veu augmentada durant l'hivern, també hi ha un augment durant la migració. Segons Moll (1957) la femella fa el niu sobre arbusts i mates i diposita de quatre a sis ous de color rosat amb taques i accents marró-vermelloses o verdoses. En la incubació col·laboren, igualment, els dos progenitors.

***Sylvia balearica* Jordans 1913.**

El buscaret coallarga o xorrec (o enganyapastors coa-llarga a Eivissa) és una espècie sedentària. Colonitza zones de garriga, preferentment molt denses, zones boscoses amb sotabosc aclarit o bardisses. Fuig de les zones ombrívols i els boscos molt tancats. Comuna a ambients secs i pedregosos, àdhuc ha estat localitzada nidificant sobre salicornies que envolten salobrans i salines. Espècie insectívora, bona part de la seva alimentació està formada d'aranyes i d'altres invertebrats. Es reproduïx a finals de març

o a mitjan d'aquest mes i probablement realitzi dues o més postes (s'han trobat polls molt petits al començament de juny i de juliol).

Sylvia sarda era considerada una espècie endèmica de les illes mediterrànies, de la qual se n'han descrit dues subespècies: *S. sarda sarda*, la major de les dues i amb manca de tonalitats marcadament ocràcies al seu plomatge, i *S. sarda balearica* que es troba a les Balears (Gargallo, 1991). La primera és endèmica de Còrsega, Sardenya, Pantallèria i, possiblement Zembra (Etchecopar i Hue, 1964; Thibault, 1983). Recentment s'han recollit noves dades de possible cria a Creta i Naxos (Magioris, 1987; Vallianos, 1984). Estudis recents (Shirihai *et al.*, 2001) han separat aquestes dues subespècies elevant a espècie la forma subespecífica *Sylvia balearica* Jordans. Junta-ment amb *Puffinus mauretanicus* són les dues úniques espècies d'aucells endèmiques de les Balears.

Nidifica únicament a les Balears (Mallorca, Eivissa, Formentera i Cabrera) excepte a Menorca, encara que Muntaner i Congost (1984) la consideren sedentària i donen dades sobre a seva reproducció a aquesta illa. Es tenen dades d'individus capturats a alguns punts de l'est peninsular i de Columbrets.

***Cisticola juncidis intermedia* Jordans 1923**

La butxaqueta és una espècie sedentària de mida petita. Els hiverns rigorosos poden ésser nefasts per a aquesta espècie. Insectívor. A més de maresmes sovinteja els camps de conreu i altres hàbitats. A Menorca se'l troba a les voreres dels barrancs i zones humides de la costa sud (Muntaner i Congost, 1984).

Diversos autors la consideren sinònima la ssp nominal de *C. juncidis* Temnick 1820. Quan es considera tota l'àrea de distribució d'aquesta espècie queda clar que les diferències entre totes les subespècies tenen un caràcter clinal. Espècie comuna a les Balears, distribuïda per tota la Mediterrània occidental.

***Luscinia megarhynchos luscinoides* Jordans 1924**

El rossinyol és estival i arriba durant el mes d'abril. Un vegada acabada la cria, a finals d'agost, torna a l'Àfrica. Nidifica a l'estrat arbustiu de boscos a poca altura de terra. És una espècie antropòfila. La dieta del rossinyol és eminentment insectívora. Subespècie sense valor taxonòmic. Espècie estival comuna i nidificant a totes les illes majors de les Balears (Mallorca, Menorca i Eivissa). Hiverna al S del Sàhara i als boscos d'Àfrica tropical.

***Parus major mallorcae* Jordans 1913**

El cap-ferreric és un aucell eminentment forestal, lligat principalment a masses de *Quercus ilex*. Insectívor, però també frugívor. Per nidificar necessita qualsevol tipus de forat, ja sigui a una paret, a caixes niu o a un arbre. La reproducció té lloc des del març fins al juliol. Sol tenir 6 o 7 polls que abandonen el niu pel mes d'agost.

Sinònima de la ssp nominal. L'existència de fenòmens d'hibridació i variació clinal fan que la sistemàtica subespecífica sigui molt complexa. Espècie sedentària a Mallorca, Menorca i Eivissa. Espècie distribuïda per la regió paleàrtica. Des de final de setembre fins als mesos de febrer-març poden arribar alguns migradors del nord d'Europa.

***Parus caeruleus balearicus* Jordans 1913**

El cap-ferrerico blau és un aucell forestal, essencialment de boscos de *Quercus ilex*. Es dona una relació de competència amb l'altra espècie de cap-ferrerico (*Parus major*), emperò aquesta competència no és de tipus tròfic, el cap-ferrerico blau generalment menja entre les branques més externes dels arbres, mentre que el cap-ferrerico utilitza estrats més baixos, i és pels forats on fa el niu cada espècie. La reproducció comença al final d'abril o al començament de maig i es prolonga fins al final de juny.

Subespècie sense valor taxonòmic sinònima de la ssp nominal. Nidificant únicament a les muntanyes de Mallorca. A l'hivern arriben importants efectius migradors del nord d'Europa. El pas de tardor té lloc des de final de setembre fins al final d'octubre, i el de primavera des del febrer fins a mitjan març.

***Regulus ignicapillus balearicus* Jordans 1924**

El reietó cella blanca és una espècie pròpia de boscos i garrigues denses. Els nius, els instal·len a les branques dels arbres; tenen una especial predilecció pels pins, encara que també nidifiquen sobre alzines. Espècie essencialment insectívora.

Es diferencia de la ssp nominal pel color més gris i manco marronós de la part inferior del cos. Les poblacions africanes es varen descriure com a *R. ignicapillus laeneni*, van Marle i Vous 1949, però avui en dia aquesta ssp es considera sinònima de *balearicus*. La subespècie *laeneni* viu a les Balears i al nord d'Àfrica. A Mallorca és un aucell sedentari i nidificador bastant comú; a Menorca, Eivissa i Formentera se'n coneixien poques dades sobre la seva nidificació.

***Galerida theklae polatzeki* Hartert, 1912**

La cucullada o cogullada fosca és una espècie sedentària. Pròpia d'espais oberts, terrenys plans o inclinats; vessants de serres amb vegetació herbàcia o arbustiva dispersa i, fins i tot, superfícies escassament arbrades. La cogullada es veu sovint en zones estepàries o semiàrides, erms, timonedes i matollars amb clarianes, i també als marges amb conreus i als camins, és a dir, ocupa tota mena d'ambients a excepció dels forestals o els densament arbrats. S'alimenta d'insectes i llavors. Pot girar petites pedres per cercar aliment; també cerca insectes dintre d'excrements de grans mamífers. El mes de febrer es veuen cogullades en zel, dançant i cantant al voltant dels seus territoris. La posta l'efectuen a mitjan març i la segona posta a finals de maig.

La ssp *polatzeki* és sinònima de la ssp nominal. Subespècie dedicada a l'ornitòleg austriac Johann Polatzek (1839-1927). Les poblacions del litoral meridional ibèric i de les Balears presenten una mida corporal més petita, però actualment no s'accepta que aquestes diferències tinguin significació taxonòmica. La ssp nominal nidifica al sud de França, a la península Ibèrica i a les Balears.

***Troglodytes troglodytes mulleri* Jordans 1928**

El passaforadí és insectívor, s'alimenta fonamentalment d'escarabats i aranyes. L'hàbitat d'aquesta espècie, essencialment durant la reproducció, són les zones de vegetació espessa, preferentment prop de zones humides o cursos d'aigua. Relativament antropòfila.

La ssp. *mulleri* és sinònima de *T. troglodytes kabyliorum* Herbert 1910. Les diferències entre poblacions assignades a diferents subespècies són clinals per a tots els caràcters considerats. La sistemàtica subspecífica és molt complexa. *T. troglodytes kabyliorum* viu al nord-est africà, a les Balears i al sud de la Península Ibèrica. Només és nidificant habitual a Mallorca i a Eivissa. A Menorca és un hivernant rar i irregular (Muntaner i Congost, 1984). A Formentera és rar.

***Carduelis chloris mallorcae* Jordans 1924**

Igualment que la cadenera, el verderol era originàriament una espècie lligada a espais oberts llindants amb boscos. La modificació d'aquests ambients per part de l'home ha forçat al verderol a modificar els seus costums i s'ha vist molt afavorit. Espècie antropòfila. El període de la nidificació és molt dilatat i va del març fins al setembre. Segons Moll (1957), la femella realitza dues o tres postes l'any, dipositant cinc ous de coloració blavosa amb taques vermelloses. La incubació dura, aproximadament, catorze dies. Cria en petites colònies disperses de 3 o 6 parelles. Es pot considerar com una subespècie sense valor taxonòmic sinònima de la ssp nominal. Espècie sedentària i comuna a totes les illes. Durant l'hivern es dona un lleuger augment amb nous exemplars provinents del nord d'Europa.

***Carduelis carduelis propeparva* Jordans 1924**

La cadenera es troba, preferentment, a ambients càlids. Assoleix altes densitats a les zones costaneres i de terra baixa. Camps de conreu, boscos molt oberts, i altres hàbitats amb abundància de cards. La reproducció normalment comença l'abril o el març i ho fan de forma colonial en zones amb abundant menjar. Cada parella té 5 o 6 polls.

Subespècie sense valor taxonòmic sinònima de la ssp nominal. Espècie comuna a totes les Balears, distribuïda per la regió paleàrtica. Cap a final d'octubre arriben individus centreeuropeus. Durant el mes de març o abril aquest hivernants retornen a les mateixes àrees de cria on varen néixer o es reproduïren l'any anterior.

***Loxia curvirostra balearica* Homeyer 1862**

El trencapinyons és un nidificador comú als boscos de coníferes. Al llarg de l'evolució el trencapinyons ha desenvolupat un bec fort i poderós que li permet d'obrir les pinyes per aconseguir els pinyons. La reproducció es dona essencialment el mes d'abril, emperò pot reproduir-se quasi durant qualsevol mes de l'any. L'època de reproducció així com la densitat de trencapinyons està condicionada a l'abundància d'aliment.

Subespècie presumptament endèmica de mida més petita que la ssp nominal. Presenta unes tonalitats generals més grises en ambdós sexes, mentre que el vermell dels mascles és molt més intens que en les altres subespècies conegudes. La femella és de color més gris, amb molt poques plomes verdes, el bec és un poc més curt que en la ssp nominal, i la mandíbula és més ampla i de menor altura que el maxil·lar. Altaba (en preparació) considera que es tracta d'una espècie endèmica vàlida, és a dir, eleva la seva categoria taxonòmica de subespècie a espècie endèmica.

A les Balears només es troba com a reproductor a Mallorca, i hi ha una citació a Formentera; a la resta de les illes només apareix com a hivernant ocasional.

Fringilla coelebs balearica Jordans 1924

El pinsà és una espècie pròpia de boscos. A final d'abril o maig la femella comença a construir un niu. Els 4 o 5 joves que surten no s'independitzen fins als 30-40 dies del naixement. Són espècies territorials i sembla que no es mesclen amb els immigrants. Dels treballs de Jordans (1924) semblaria que els exemplars de les Balears presenten diferències de plomatge amb les espècies del nord d'Europa, encara que aquestes són tan subtils que no permeten separar-la de la subespècie balear (Moll, 1957). Subespècie sense valor taxonòmic sinònima de la ssp nominal.

Espècie comuna a totes les illes majors, nidificadora únicament a Mallorca i Menorca. Durant l'hivern augmenta la població refoçada per elements del nord-est d'Europa. Aquests exemplars hivernants tornen a les seves terres per nidificar.

Petronia petronia balearica Jordans 1924

El gorrió foraster és una espècie sedentària i nidificadora. L'hàbitat preferencial d'aquesta espècie són els roquissars, els penya-segats i les zones pedregoses en general, sobretot zones seques i assolellades. També es pot veure a conreus i zones ermes. Per nidificar utilitza esclotxes naturals o forats dels penya-segats o àdhuc a zones antropomorfitzades. A les Pitiüses és una espècie en expansió. Subespècie sense valor taxonòmic, sinònima de la ssp nominal.

Espècie distribuïda pel sud de la regió paleàrtica. Coneguda de Mallorca on cria de forma escassa, a Menorca és excepcional i a les Pitiüses cria i és comuna a molts d'indrets.

Passer domesticus balearoibericus Jordans, 1924

El teulader és una espècie oportunista, molt lligada a la presència de l'home i a ambients ruderalitzats. Sedentària molt comuna. Encara que és un auccell granívor, ha esdevingut totalment oportunista en els seus hàbits alimentaris, i captura tota mena d'aliments, des de papallones en vol fins al menjar de les gallines, larves de mosques, fruits, etc. Nidifica a tota mena de forats i cavitats, preferentment relacionades amb construccions humanes o en les seves rodalies. Subespècie sense valor taxonòmic sinònima de la ssp nominal. Espècie comuna a totes les illes.

Emberiza schoeniclus witherbyi Jordans 1924

L'hortolà de canyar (o butzac a Menorca) viu entre el canyet o els marjals d'albuferes. La població nidificadora és sedentària. La reproducció té lloc des de final d'abril fins a l'agost i poden pondre entre 2 i 3 postes per temporada. *E. schoeniclus witherbyi* és sinònima d'*E. schoeniclus intermedia* Degland, 1849.

Subespècie distribuïda pel sud de la regió paleàrtica. Es coneix amb seguretat la seva nidificació a Mallorca (s'Albufera de Mallorca i s'Albufereta de Pollença). De les altres illes es tenen dades sobre la seva presència (a Eivissa es veu en migració, possible hivernant). Pel que fa a l'illa de Menorca es tenen dades sobre importants contingents d'hivernada provinents, majoritàriament, de països del centre i nord d'Europa, especialment d'Alemanya i Suïssa.

Otus scops mallorcae Jordans 1928

El mussol (també conegut com a olibassa a les Pitiüses) és una espècie nocturna, depredadora d'insectes i, ocasionalment, de petits vertebrats. Pot trobar-se a una àmplia varietat d'hàbitats. Li agraden les zones amb arbres grans, pins, caducifolis vora torrents i zones obertes i ambients humanitzats. A les Balears hiverna de forma generalitzada i no escassa. La femella pon els seus ous a finals de maig o principis de juny dins qualsevol forat d'un arbre vell o paret. Possiblement, la població nidificant deu ésser formada per aucells sedentaris i migratoris.

Subespècie discutida per Bernis *et al.* (1958) i Bannerman (1983). Acceptada per Cramp i Simmons (1977) i Máñez (1987) com a subespècie, malgrat hi ha exemplars de la forma nominal, ssp. *scops* (migratoris), que no es poden diferenciar d'alguns exemplars de la ssp *mallorcae* (exemplars sedentaris). Els exemplars d'aquesta darrera subespècie semblen ser de mida més petita, especialment pel que fa a les ales i als tarsos.

La subespècie *mallorcae* està distribuïda per la península Ibèrica, Balears i, probablement, el nord d'Àfrica. Nidificant a Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera (Muntaner i Congost, 1984), encara que en aquesta darrera illa és escàs. També nidifica a sa Dragonera mentre que a Cabrera és un hivernant escàs (Araújo *et al.*, 1977). Ha estat trobada en estat fòssil al Pleistocè superior d'Eivissa (Sondaar *et al.*, 1995).

Tyto alba kleinschmidti Jordans 1928

L'òliba, òliba blanca (o òbila o olibassa blanca a les Pitiüses) és una espècie nocturna, depredadora de petits vertebrats i d'insectes. No defuig la presència de l'home, comuna a campanars d'esglésies i runes. Durant els mesos d'hivern s'ha observat un augment d'aquesta espècie amb elements de centre i Nord d'Europa que vénen a hivernar. Subespècie sense valor taxonòmic, sinònima de la subespècie nominal.

Espècie distribuïda pel sud d'Europa, més comuna a Mallorca i Menorca que a Eivissa i Formentera. S'han recollit egagròpiles a Cabrera i sa Dragonera.

Alectoris rufa laubmanni Jordans 1928

La perdiu és pròpia d'hàbitats oberts, amb vegetació escassa i de poca altura, secs. No obstant això, no desdenya garrigues o brolles, cims de muntanya o àrees cremades. S'alimenta de llavors de cereals, i, de forma molt secundària, d'insectes. La perdiu és una espècie territorial, especialment durant l'època de cria. Els perdigons poden eclonar, en nombre d'uns 15, a principis d'estiu.

Les poblacions de les Balears presenten caràcters intermedis entre la ssp nominal i la ssp *intercedens*, Brehm 1958. No s'accepta que aquestes petites diferències puguin tenir cap significació taxonòmica. Les diferències entre la ssp. nominal i la ssp *intercedens* són també petites i amb diferents exemplars de transició.

La ssp *intercedens* viu al sud i al est de la península Ibèrica i a les Balears. A Eivissa i Formentera la perdiu fou introduïda per a usos cinegètics. Espècie nidificant a les Balears.

És curiós destacar que de la única espècie que en fa algun comentari d'aquest llistat és la perdiu.

“En la página 41 del Cronicón Mayoricense, leemos la siguiente noticia: Año 1315 Marzo 11: Dispuso el Rey (D. Sancho) que se trajesen de Valencia muchas perñices (sic) y se las soltara en el campo en Valldemosa, Sóller, Valle de Canet y otros lugares de la isla donde pudieran multiplicarse más fácilmente, prohibiéndolo con severas penas el que nadie se atreviese a cazarlas o matarlas.

Esta orden del Rey es muy curiosa y hace sospechar si entonces no había perdices en Mallorca, por lo cual, ha de ser interesante el estudio de las forma valencia de *Alectoris rufa* para ver si la adaptación a las nuevas condiciones mesológicas habría modificado la especie.”

Amb aquests comentaris sobre la perdiu denota una certa evolució cap a pensaments lamarquistes, lluny de treballs anteriors, clarament creacionistes, publicats a la revista Llevant (veure per exemple el núm 32 de 3 de març de 1918, *Les Formigues i el pugó*).

Les restes més antigues documentades d'*Alectoris* de les Balears són un poc més antigues, provenen de la cova Estreta (Pollença, Mallorca) i han estat datades en una edat cal·lbrada de 1281 -1174 aP [= 669-776 AD; sinsacre de *Alectoris*, Número de Laboratori: Utc 66721 (Seguí *et al.*, 1998).

***Streptotelia turtur loei* Jordans 1923**

La tórtera o tórtora (o torta a Eivissa) és un colúmbid estival i espècie comuna a garrigues i camps de conreu rodejats de bosc. S'alimenta de llavors. La tórtora arriba durant el mes d'abril i maig i ens abandona el mes de setembre o octubre. Construeix el niu amb poc material, amb branques laterals d'arbres, sovint a poca alçada, i sol pondre dos ous, normalment fa dues postes.

La ssp *loei* és sinònima de la ssp *arenicola*, Hartert 1894. Les poblacions balears semblen ser intermèdies entre *arenicola* i la forma nominal. Certs individus aïllats semblen idèntics a la forma nominal, i les diferències només es posen de manifest quan es consideren sèries nombroses.

L'espècie és comuna a totes les Balears, distribuïda des del nord-est africà fins a l'Iran.

Un amic de Jordans, el doctor Friedrich Goethe, de l'Institut für Vogelforschung, Wilhelmshaven, Alemanya, va visitar el museu i acribilà a Garcias Font a preguntes. Li fa tota una sèrie de preguntes sobre la caça amb reclam, de les trampes que s'utilitzen,.... També li demanà una gàbia de reclam de perdius, i Garcias Font la hi envia, per al museu del seu institut, per mitjà de la senyora Kraschutzki de Cala Rajada. Allò que és rellevant de la seva carta -no datada- és que quedà gratament sorprès de la informació precisa recollida darrera cada aucell del Museu Regional d'Artà, tan completa i ordenada, comentant que “seria molt desitjable que un dia anés un estudiant per fer –sota la seva direcció- un catàleg de totes les dades que hi ha a les etiquetes. Seria molt profitós per a futurs possibles científics.” També s'assabenta per Jordans que Garcias Font és un botànic i entomòleg amb molts de coneixements. A tot això comenta “Si hagués sabut això li hagués plantejat moltes preguntes més i, qui sap si encara estaria per Artà”.

506

Dr. Don Jorge: gracias por
Farmacia
aria.

Muy amor querido:

Habría querido de despedirme de su labor
por la ornitología antes de la lista general de Ni-
caragua de la sociedad ornitológica de 1968, pero al estar a un
trabajo, desafortunada coincidencia con la realización de
un artículo general sobre la avifauna nicaragüense.

Quisiera haberse en lugar de haberme dedicado
de las aves de Nicaragua, con posibilidades de publicación,
para este momento poder mostrar estas con un trabajo
sobre los: las especies de aves neotropicales.

En tal fin me congratulo que, si es posible, nos
ayuda las siguientes cosas:

- lista de aves, con datos seguros de ella en las listas
de ornitología neotropicales;
- lista de aves que habitan actualmente en las islas
neotropicales neotropicales;
- trabajo de que actualmente haya especialistas en ornitología
ornitológica;
- datos científicos recientes de aves en caso, cifra o
enumeración de especies, que se pueda proporcionar. En
esta lista caso con las siguientes puntos: fracciones:
- fecha de la observación,
- localidad de la misma,
- número de aves observadas,
- observador.

Respecto igualmente sus noticias

recibiré con gusto

Recibe: Miguel Ángel Pérez (C. de Historia Natural de Cal.)
Calle de los Acahuas, (1010-3)
Telara de la Loma.
-o. c. de la zona de la Loma, de Historia Natural de Cal.)
con. algunos especialistas

Fins ben entrat el segle XX el col·leccionisme i el tràfic d'espècies eren termes molt difusos, i mal controlats, encara que ja hi havia una normativa proteccionista. Jordans capturà motls d'aucells protegits. El seu amic Felip Ferrer i Vert (preparador i naturalista de Barcelona) li demanà l'any 1930 si seria possible que algú li pogués caçar uns quants de falcons vius (*Falco peregrinus*), doncs un client està interessat en la compra d'uns exemplars d'aquesta au “*i com que és persona a qui me convé servir, m'he pres aquesta llibertat de la que te prego me dispensis*“. I al 1954, també apareix una carta d'un apotecari de Barcelona (José Pons Oliveras) en què li demana la seva ajuda per aconseguir ous de Voltor, Puput, Tiruril·lo camanegra i tota casta de rapinyaires, així com animals morts de corb marí, falcó d'Elionor o falcó marí –fase fosca (especialment l'interessava aquesta espècie) i *Monticola saxatilis* mascle (pàssera de pit vermell). A canvi d'altres exemplars seus “*lo que sigui sempre que ho consideri equitatiu*“.

Per tancar aquest capítol ornitològic, i ja amb un Garcias Font major però actiu, durant 1971 –quatre anys abans de morir-, uns joves naturalistes de la Societat d'Història Natural de les Balears, Miquel Rayó i Joan Mayol, sol·licitaren ajuda i col·laboració a Llorenç Garcias Font. L'any 1971 tenen el projecte d'elaborar una base de dades sistemàtica dels aucells de les Balears, i li demanaren les dades possibles sobre totes les espècies d'aucells: llista d'aucells amb dades segures de cria a les illes, amb la localitat precisa; la llista d'aucells que hivernen normalment a les illes especificant localitats; paratge en què normalment poden desenvolupar la seva activitat ornitològica; dades concretes fidedignes d'aus de pas, cria o hivernació excepcional (amb data d'observació, localitat, número d'exemplars) Quasi res! una iniciativa ornitològica molt ambiciosa i interessant que donaria lloc, més tard, a la creació del GOB i altres projectes com són l'estatus de l'avifauna de les Illes Balears, publicat periòdicament a l'Anuari Ornitològic de les Balears o els dos Atles d'aucells nidificant que han aparegut fins al moment (GOB, 2010)

Llorenç Garcias entomòleg

Malgrat Garcias Font és considerat, des del punt de vista naturalístic, un botànic, els seus primers passos anaren de la mà de l'entomologia. L'any 1904, al Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural, a l'acta de constitució de la qual era vicesecretari de la Junta Directiva, apareix el llistat de socis amb la seva especialitat o afició. Al costat del nom de Garcias apareix “*Botánica y Coleópters*”. De fet, el seu primer treball científic fou el 1904 amb “Una excursió d'Artà a les Coves” en el qual relata tots els insectes que veié, bàsicament coleòpters i algunes papallones i algun hemípter. Al Butlletí de 1905 només apareix la paraula “*Coleópters*“, de l'any 1906 “*Botánica y Coleópters*“, de l'any 1907, 1908, 1909 indica “*Entomologia y Botánica*“ (en aquest ordre) i a partir de l'any 1910 canvia l'ordre i es llegeix “*Botánica y Entomologia*“.

En aquest primer treball, bàsicament coleopterològic, fa una llista de les espècies trobades, així mateix indica els ambients on foren capturades (sota pedres, en galeries, en els camps, nedant als torrents, als excrements,...) la qual cosa ja dóna una visió sistemàtica sobre l'ecologia de cada espècie. Garcias Font procurava anar sempre acompanyat amb amics, com és el cas en aquesta nota: *ab mon amich en Jaume Sancho*

amb l'objecte d'arribar a les coves per recollir calcita en sos voltants: ell anava preparat ab un martell y escarpre, jo portava els útils indispensables per la cassa y recolecció dels insectes.

Després realitzà alguna nota o observacions breus sobre insectes. Així, a unes *Novas* del Butlletí de la ICHN (Garcias Font, 1906) indica com va capturar un exemplar de *Platynus* (Coleoptera, Carabidae) i també comenta com se li escaparen d'altres o com *Chalcophora mariana* (Coleoptera, Buprestidae) és molt abundant a la zona d'es Carregador (Capdepera) damunt caramulls de "metros" (Garcias Font indica que "metros" són els trossos de soques de pi de dos metres de llargada, plomats que s'aprofiten per a la formació de posts per fabricar caixons) i com s'alimenta dels sucres resinosos i així acaba dient: "*Prenguin nota els que vulguin cassar Coleopters en la nostra Roqueta*".

El segon treball entomològic de Garcias Font (1907) és una continuació del precedent (Garcias Font, 1904) i intenta donar una visió més àmplia de les espècies trobades, així com determinacions d'espècies capturades que no havia donat a l'anterior contribució, tot ajudat pel seu amic de la ICHN Felip Ferrer i Vert, naturalista i preparador i dependent d'una tenda de llibres i objectes naturalistes -fòssils, mineral, roques, insectes, aràcnids, mol·luscs,...- i de taxidèrmia de la plaça Real de Barcelona d'en Lluís Soler, qui determinà quasi tots els coleòpters i els lepidòpters que li envia Garcias Font. Cal comentar que el 1951 li va enviar a una mànegua entomològica perquè la provés.

Pe'l Juliol d'antany el Jove metje en Miquel Sureda me convidà a una excursió a s'Atalaya-veya; m'explicà l'itinerari y no vaig esser molt mal de ginyar per partir al endemà 24.

A les 4 del matí després de prendre un café a can Mangol, única taberna oberta en aquella hora, y explicar nostra idea a n'els poch's tertulians que hi havia, sortirem d'Artà pe'l camí de sa Torra, ...

Aquest treball és una relació molt més exhaustiva que inclou grups taxonòmic molt poc coneguts en aquell moment: d'ortòpters, d'hemípters, de coleòpters, de lepidòpters i d'himenòpters de la zona. També comenta algunes singularitats com una falguera *Scolopendrium Hemionitis* (= *Phyllitis sagittata*) i un *Helix* molt hermós (segurament vol indicar un caragol bover *Helix aspersa*) A més de recollir caragols terrestres (*Helix*, *Cochlicella*, *Clausilia*, *Tudora* -voldria indicar l'endemisme *Tudorella ferruginea*- i *Ferussacia*). Una excursió, el juliol, vora la mar no podria acabar sense un bany.

Arribats al mar preguerem un bany, aplegantse després mon company a uns carabiners que estaven al axoplug del calent sol baix dels Pins de ses Vegues, mentre jo m'edicava a l'exploració del arenal: no's feren esperar les Cicindeles que passaren a ocupar un lloch dins el pot de la bencina...

Cercà ajuda amb Aguilar-Amat per a la classificació d'algunes papallones, tal com es llegeix a una carta de 1907, en què li determina *Colia edusa* (*Colias croceus*, papallona de l'alfal) i *Plusia gamma* (una espècie que pot convertir-se en plaga de cultius). La documentació entomològica que tenia Garcias Font era del tot actualitzada. El seu

entusiasme el feia fer ressenyes científiques d'aquells treballs que podrien fer referència a les Balears. Així queda demostrat en distintes notes bibliogràfiques aparegudes al Butlletí de la ICHN o comentaris al Bolletí de la SHNB. En una d'elles, el 1907, dóna compte d'un treball de la Société Entomologique de France de 1906, on apareix una contribució a la fauna dels hemípters de Mallorca per Maurici Royer recollides per l'entomòleg René Jeannel (1879-1965).

Entre 1912 i 1914 mantingué contacte amb el franciscà de Palma frai Gabriel Tous, taxidermista i entomòleg i s'intercanviaren insectes, sobre tot endemismes com: *Iso-cerus balearicus*, *Elaphocera capdeboui*, *Otiorrhynchus valldemossae*... Tous envià, en diverses ocasions, material de tots dos per determinar, a José Maria de la Fuente³⁴²(1855-1932) a qui tenien com a gran contacte. Tous també comptava amb els llibres de Buffon, cosa que comunicà a Garcias Font per si els necessités.

Garcias Font tenia caràcter i quan hi havia qualche aspecte del qual no es sentís a gust ho escrivia. Aquest esperit crític va fer que fes una sèrie de comentaris i puntuacions sobre un article de l'entomologia balear i el Reverend Pare Navàs (Garcias Font, 1952). En aquest article fa algunes observacions sobre altres dos: un, aparegut al mateix bolletí de la Societat, redactat per Arturo Compte Sart, posant en relleu el seu bon coneixement sobre els insectes de les Balears i l'altre, la manca de coneixement del senyor Benítez Mora (del CSIC de Madrid), qui publicà un estudi sobre els Odonats de Espanya en el qual només cità una espècie (*Aeshna isosceles*) i que desconeix el treball de Navàs de 1914, on es citen 19 odonats de Mallorca i 66 neuròpters, fruit de les recol·leccions del pare Navàs i del germà Jordà. La nota de Garcias Font és contundent sobre aquesta manca de rigor científic.

Una altra relació que també va donar els seus fruits, gràcies als intercanvis entomològics, fou amb el doctor José Maria Dusmet Alonso³⁴³. El fill de Garcias Font, Joan

³⁴² **JOSÉ MARÍA HUGO DE LA FUENTE MORALES (POZUELO DE CALATRAVA, CIUDAD REAL, 1 D'ABRIL DE 1855 - 21 JUNY DE 1932)**. Va ser un entomòleg espanyol. Fill del metge madrileny Ildefons de la Fuente Villanueva i d'Anastasia Ramona Morales Homer, natural de Pozuelo de Calatrava. Va ser el segon dels seus nou fills, dels quals només quatre traspassarien l'edat adulta. Es va interessar per la carrera sacerdotal i va començar a estudiar llatí a Moral de Calatrava, completant els seus estudis als seminaris de Toledo i Jaén. Durant unes vacances va enviar un insecte, que va classificar com *Pycnogaster graellsii* (de la família dels tetigònids o llagostes longicornios) a Ignacio Bolívar Urrutia, catedràtic de entomologia de la Universitat Central, aquest, després de confirmar-la seva encertada classificació, li va enviar tres calaixos d'insectes perquè no abandonés les seves investigacions i pogués classificar els nous exemplars que trobés. Això va animar definitivament la carrera científica del jove seminarista, que acabaria convertint-se en una de les eminències europees de l'especialitat. A Pozuelo de Calatrava va completar una important biblioteca especialitzada en entomologia de més de quatre-cents volums en diverses llengües i una important col·lecció d'insectes que es conserva també amb altres obres seves en el Museu de Ciudad Real. Dos anys més tard d'arribar a Pozuelo comencen les seves contribucions a la Real Sociedad Española de Historia Natural. La primera comunicació apareix en les Actes de 1893, amb la descripció de dues noves espècies d'ortòpters. Una visita al balneari d'Archena a Múrcia a causa del seu reumatisme li fa descobrir gran nombre de noves espècies. El 1897 comença una llarga sèrie titulada *Datos para la fauna de la provincia de Ciudad Real*. També fou una fita el *Catálogo sistemático-geográfico de los coleópteros observados en la Península Ibérica, Pirineos propiamente dichos y Baleares* (1918-1932).

³⁴³ **JOSÉ MARÍA DUSMET ALONSO (CHINCHÓN, MADRID, 17 DE FEBRER DE 1869 - SARA-GOSSA, 11 D'OCTUBRE DE 1960)**. Va ser un entomòleg espanyol. Es va doctorar en Ciències Naturals per la Universitat Central el 1894 amb la tesi *Algunas dades per a l'estudi dels Tentredinidos d'Espanya*.

M. Garcias i Blanes, actuava d'intermediari i enviava capses entomològiques d'Artà a Madrid amb Himenòptera per determinar. A canvi, Dusmet es quedava part d'aquest material, li determinava el seu i afegia amb el retorn alguns exemplars de la seva col·lecció. Fruit d'aquest intercanvi fou el treball, elaborat amb aquesta informació, que publicà Garcias Font (1953) al Bolletí de la SHNB, en aquest cas quasi vint anys després de la seva determinació, doncs la guerra també va fer que aquestes troballes no vessin la llum fins aquest moment.

Recogidos en su mayoría durante el año 1933, fueron casi todos estudiados por el sabio himenopterólogo Dr. José María Dusmet; las circunstancias desagradables que atravesó España después de recibidos, impidieron su publicación, y al normalizarse aquellas, la falta de Revista que pudieran dar satisfacción cumplida a mis sentimientos, fué la causa también de demora en dar a la estampa este grupito de insectos, entre los cuales, llaman la atención, algunas especies muy raras o de formas notables y alguna no citada de España hasta aquella fecha. Apesar del tiempo transcurrido, he de repetir mis más expresivas gracias al Sr Dusmet.

El seu interès per conèixer la fauna de les Balears es traduïa en recerques bibliogràfiques, fer anotacions i demanar ajuda per a la determinació de distints grups taxonòmics. Un grup que denota aquest interès és el dels odonats (libèl·lules). A la nota crítica de Garcias Font (1952), aquest creu aportú recordar i recollir la informació de treballs anteriors i fer un llistat d'odonats citats de Mallorca. Al 1953, després de moltes anotacions al seus quaderns de camp apareix una llista d'espècies ja recollides pel pare jesuïta català Longí Navàs Ferrer³⁴⁴ (1858-1938), a la revista de la Sociedad Aragonesa

Va reunir una col·lecció de 50.000 exemplars que va iniciar als 11 anys, amb un hemípter *Phyncoris apteras* recollit al jardí de la casa familiar d'Ambel i que va conservar durant tota la seva vida. Va donar la seva col·lecció al Museu de Ciències Naturals de Madrid que conserva tots aquests materials, juntament amb les seves notes i publicacions. Autoritat de reconegut prestigi internacional va arribar a descobrir més de 170 espècies noves i 28 tipus de varietats, algunes de les quals porten el seu nom. El seu primer descobriment va ser el *Ailantus dusmeti* obtingut en el vedat de Rivas de Jarama (Madrid). Altres 40 espècies d'insectes porten llatinitzat el cognom Dusmet. A més el Museu de Ciències Naturals va voler honorar la seva memòria donant el seu nom a tres nous gèneres d'insectes: un d'Encirtidae, *Dusmetia*, un altre de Cinipidae, *Dusmetia*, i finalment un altre de dípters, *Dusmetina*.

Va ser President de la Reial Societat Espanyola d'Història Natural (1916 i 1940), President de la Societat Entomològica d'Espanya (1919), President de la Societat Ibèrica de Ciències Naturals (1924), Professor honorari del Museu Nacional de Ciències Naturals, Professor del Institut Espanyol d'Entomologia, Professor del CSIC, Patronat «Ramón y Cajal», Va ser així mateix membre de moltes altres entitats nacionals i estrangeres entre les quals destaquen l'Associació Espanyola per al Progrés de les Ciències, Societat Aragonesa de Ciències Naturals, Deutsche Entomologische Gesellschaft, Société Scientifique de Bruxelles i Institució Catalana d'Història Natural. Finalment, el 1944, va pronunciar el seu discurs d'ingrés com a Acadèmic Numerari de la Reial Acadèmia de Ciències Exactes, Física i Naturals.

Relacionat amb els més importants especialistes de l'època va prendre part en nombrosos congressos internacionals d'Entomologia com els de Brussel·les (1910), Oxford (1912) i Madrid (1915), on va ser honorat amb una de les vicepresidències.

³⁴⁴ **LONGÍ NAVÀS FERRER (7 DE MARÇ DE 1858 CABACÉS -TARRAGONA-, GIRONA 31 DE DESEMBRE 1938)**. Longí Navàs fou un dels més destacats entomòlegs del primer terç del segle XX. Era el quart fill d'una família nombrosa formada per 13 germans. Va estudiar el Batxillerat a l'escola dels Escolapis de Reus i el va acabar als 14 anys. Va marxar a Barcelona per cursar Dret a la Universitat i estudis

de Ciències Naturals de l'any 1914, amb els odonats recol·lectats, la major part, pel germà teatí Joan Jordà³⁴⁵. A més, a aquest llistat incorporà una altra espècie citada per l'ornitòleg A. Jordans. Longí Navàs escriví per primera vegada a Garcias Font el 4 de desembre de 1911, després d'haver llegit l'article del mateix any sobre la fauna caver-nícola de les coves dels Hams. Sembla que no es conegueren personalment, però Navàs

eclesiàstics al Seminari. Molt aviat, el 1875, ingressà al Noviciat dels jesuïtes que es trobava al sud de França, a Château-Dussède, ja que no podia fer-ho al nostre país a causa de què, des del 1868 estava en vigor el decret de supressió de la Companyia de Jesús. Aquí va realitzar també estudis de llengües clàssiques (llatí i grec) les quals va arribar a dominar per escrit i oralment. També va estudiar Filosofia, que va completar a Tortosa, quan es va tornar permetre (des de 1876) l'actuació dels jesuïtes. Va estar quatre anys al Col·legi de Manresa i en finalitzar, el 1890, va ser ordenat sacerdot. El 1892 va ser enviat al Col·legi del Salvador de Saragossa, on va ser el responsable de l'assignatura d'Història Natural, del seu Museu i professor d'altres disciplines. La seva vida, a partir de llavors, va estar unida a aquest centre docent aragonès. El 1896 ingressà a la Societat Espanyola d'Història Natural. A més de realitzar treballs sobre entomologia, també feu investigacions botàniques, especialment sobre líquens, i fins i tot geològiques. Desitjós de tenir una formació acadèmica de caràcter científic, estudià, en dos anys, la llicenciatura en Ciències Naturals (1904). El 1905 participà en el Congrés Internacional de Botànica a Viena i en fou l'únic espanyol assistent. Es va relacionar amb científics tan importants com els entomòlegs Ignacio Bolívar (1850-1944), Ascensi Codina (1886-1932), José María Dusmet (1869-1960), Edmond de Sélys-Longchamps (1813-1900), Robert McLachlan (1837-1904), Joseph de Joannis (1864-1932) i molts altres. La gran tasca que va realitzar aquest jesuïta va ser la de caràcter entomològic i així, va mantenir durant molts anys intercanvis de diversos exemplars d'insectes amb zoòlegs i museus de tot el globus. Va descriure gairebé 400 gèneres, més de 2.600 espècies i més de 240 varietats d'insectes. Va crear l'ordre nou dels Raphidioptera, o mosques serp, del qual va descriure 12 gèneres i 27 espècies noves i va ser un especialista mundial en neuròpters, de manera que encara avui el nom d'aquest jesuïta es troba associat a aquest ordre d'insectes del qual va descriure gairebé 1.900 espècies i varietats i gairebé 300 gèneres. La major part del seu fons es troba actualment al Col·legi del Salvador de Saragossa i al Museu de Zoologia i al Col·legi Sant Ignasi, tots dos de Barcelona. En finalitzar el segle XX la Companyia de Jesús va cedir l'anomenada Col·lecció Navàs del Col·legi del Salvador a la Universitat de Saragossa. També, alguns dels exemplars recollits pel jesuïta es troben, entre altres, en els Museus d'Història Natural de Londres i París. Navàs realitzà alguna incursió en el terreny paleontològic i així, el 1895, al Moncayo, va descobrir i classificar les pistes del batraci *Chirosaurus ibericus* i poc després el jaciment de fòssils de Libros, a Terol, on va descriure espècies i gèneres nous, com ara l'au *Thiornis sociata*. Els seus més de 600 articles i monografies científiques van aparèixer en les més importants revistes científiques de tot el món, entre les quals cal citar les espanyoles: *Actes i el Boletín de la Sociedad Espanyola de Historia Natural*, *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural* i altres, també van aparèixer articles seus en revistes estrangeres com el *Bulletin du Muséum d'Histoire Naturelle* (de París), *Entomologischen Zeitschrift* (de Frankfurt), *Revista de la Societat Entomològica Argentina*, *Notes d'Entomologia chinoise*. Musé Heude, (de Xangai), etc. Va pertànyer a gairebé 40 societats i acadèmies científiques nacionals i estrangeres: Societat Espanyola d'Història Natural, Acadèmia de Ciències de Madrid i nombroses societats entomològiques nacionals de tot el món: Alemanya, Brasil, Egipte, Itàlia, Rússia, Suècia, Suïssa, etc. A més, va participar en nombrosos congressos científics a Espanya i fora del nostre país. Des del punt de vista institucional va ser un dels fundadors, el 1916, de l'Acadèmia de Ciències de Saragossa, el 1918 de la Societat Entomològica d'Espanya, que va aconseguir reunir en poc temps a la quasi totalitat dels entomòlegs espanyols, i el 1919 de la Societat Ibèrica de Ciències Naturals, derivada de l'antiga Societat Catalana de Ciències Naturals (de 1902), de la qual també havia estat un dels fundadors. Com a curiositat cal comentar que al Col·legi del Salvador de Saragossa fou professor de Luís Buñuel a qui va trasmetre l'afició pels insectes, afició que es mostra en algunes de les seves pel·lícules. Mori refugiat a l'asil de les germanetes dels pobres de Girona.

³⁴⁵ **JOAN JORDÀ I PERELLÓ (PALMA 1862-1936)**. Ingressà l'any 1885 a l'orde dels teatins i fou professor a diferents col·legis de Palma. Entomòleg entusiasta publicà distintes i interessants contribucions a la fauna de coleòpters de les Balears. La seva col·lecció d'insectes, fou segurament la més important de les Balears en la seva època, es conservà molts anys al col·legi Sant Gaietà de Palma. Actualment es conserva com a col·lecció històrica al laboratori de zoologia de la Universitat de les Illes Balears (Medina i Alemany, 1990).

va estar l'estiu de 1909 trescant per Mallorca amb motiu d'un congrés marià. Navàs (1910) amb uns 5 dies de juliol, mantingué contacte amb bona part dels naturalistes i institucions de Mallorca, amb els catedràtics d'Història Natural Miquel Maura, Emili Sagristà, Joan Jordà,... Visità el museu de l'Institut Balear amb col·leccions del ja finat Ignaci Moragues i a l'hora catedràtic d'Història Natural Josep Fuset i el laboratori Biològic Marí que estava sota la direcció d'Odon de Buen. També parla d'un aquari del senyor Massanet i una incipient col·lecció naturalística d'un jove professor de la congregació mariana, Manuel de Lete. Navàs realitzà una excursió amb uns 300 excursionistes més, amb el vapor "Balear", de Palma a Artà, per visitar les coves d'Artà, però a la seva crònica no parla de cap contacte amb Garcias Font, amb qui més tard mantindria una molt bona amistat.

Llista d'odonats citats per Garcias Font (1953) tot recollint les informacions de Longi Navàs i Adolph von Jordans.

Fam. Libellulidae	<i>Libellula depressa</i> L.	
	<i>Cercobites arthroana</i> Brull.	
	<i>Orthetrum cancellatum</i> L.	
	<i>Orthetrum brunneum</i> Fomac.	
	<i>Orthetrum coerulescens</i> F.	
	<i>Sempetrum fuscicollis</i> Sul.	
	<i>Sempetrum striolatum</i> F.	
	<i>Selatosomus nigra</i> Lind.	Citat per Jordans
Fam. Aeshnidae	<i>Anax imperator</i> Laach.	
	<i>Anax parthenope</i> F.	
	<i>Aeshna cyanea</i> Mill.	
Fam. Agrionidae	<i>Aeshna juncea</i> Mill.	
	<i>Aeshna mixta</i> Latr.	
	<i>Agrion splendens</i> Hart.	
	<i>Agrion haemorrhoidale</i> Van der Lind.	
	<i>Leucorhina viridis</i> Van der Lind.	
	<i>Pterocera laripes</i> Ramb.	
	<i>Symphya fusca</i> Van der Lind.	
	<i>Pyrrhosoma rasilum</i> Vill.	
<i>Ischnura elegans</i> Charp.		

Amb el títol *Notas zoológicas*, Garcias Font (1954), ens parla d'un nou colèpter escarabaid per a la fauna balear *Anomala devota* i un cas d'isofàgia (canibalisme) d'un escarabat cermbícid del gènere *Vesperus*. No comenta de quina espècie es tracta, doncs

indica que a Francesc Español³⁴⁶, del Museu de Zoologia de Barcelona li sembla una espècie nova. Cal comentar que l'única espècie de *Vesperus* descrita amb posterioritat i endèmica de les Balears és *V. nigellus*, descrita per Compte (1963), aquesta espècie xilòfaga presenta una tendència marcada a acudir a la llum, per la qual cosa és fàcilment capturable. Amb Español ja havia mantingut contactes epistolars l'any 1935, sol·licitant la seva ajuda per aconseguir coleòpters per al seu treball sobre Tenebrionids de les Balears.

Per ésser justos, la cita d'*Anomala devota* pertany a una determinació que feu el pare Bernat Rotger (company teatí del pare Joan Jordà) en una primera carta datada el 1928. Segons indica la mateixa, Garcias Font pensava que es tractava d'un altre Scarabeidae del gènere *Elaphocera*. Amb B. Rotger varen mantenir intercanvi entomològic, fins que el 26 d'agost del 1922 partí cap als Estats Units (Colorado) Garcias Font obtení *Calosoma sycophanta*, *Apate monachus* entre d'altres coleòpters de Rotger i aquest li indica que era un voraç depredador de les erugues de *Lymantria dispar*, una papallona que es menja les fulles d'alzina. A la vegada Rotger estava molt interessat en el curculionid *Cyrtolepus moraguesi* o espècies del gènere *Lichenium* que li havia ofert Garcias Font. Rotger a una carta de 29 de març del 1929 considerava a Garcias un expert en la captura de *Cicindella campestris*, doncs, ni més ni menys, parla de caçar-ne un centenar!!

“Crec que V, aquest any mos cassarà una partida de Cicindelae campestris amb les seues varietats. No ha de parar fins que en tengue un centenar i collocantles dins una capseta amb paper de seda o amb unaltra cosa a fi de que no s'espinyin; d'aquesta manera no tindrà el treball de prepararles. No trobi raro que ni demani tantes, l'altra dia es a dir fa ja uns quants mesos en vaig agafar de C. melancholica 70. Mentres siguin moltes me plaurán. Ademés me faría molt content si mos dugués alguns Callinecnemis Latreillei i altres insectes que V. tengui repetits.”

³⁴⁶ FRANCESC ESPAÑOL COLL (VALLS, 1907 - BARCELONA, 1999). Va ser un entomòleg català. Va néixer a Valls (Tarragona), fill d'un destacat advocat d'aquesta població. Va estudiar batxillerat a Tarragona. Va cursar estudis de farmàcia a la Universitat de Barcelona, on es va llicenciar el 1935, però de seguida va mostrar una gran afició per l'entomologia i mai es va dedicar a la farmàcia. Ja el 1924 treballava al Museu de Zoologia de Barcelona, del qual seria nomenat regent d'Entomologia el 1932. El 1941 va ser nomenat Conservador del Museu i el 1966 director d'aquesta institució, encara que ja havia actuat com a màxim responsable des del 1939. El 1969 va ingressar a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. El 1982 va ser nomenat Doctor Honoris Causa per la Universitat Autònoma de Barcelona.

La seva tasca científica es va centrar en els coleòpters, especialment en la seva taxonomia i en els aspectes biogeogràfics subjacents a aquesta. Als 17 anys va realitzar la seva primera exploració a una cavitat subterrània per recollir fauna, descobrint una nova espècie de coleòpter cavernícola *Speophilus espanoli*, cosa que va créixer la seva afició a la bioespeleologia, al llarg de la seva vida va explorar més de 1.500 cavitats. Publicà més de 400 articles científics en els quals va descriure més de 500 tàxons nous per a la ciència (gèneres, subgèneres, espècies i subespècies), sobretot de fauna cavernícola, Tenebrionidae i Anobiidae. Un altre dels aspectes que cal destacar de Francesc Espanyol és la seva influència sobre els joves. La majoria dels entomòlegs catalans i balears de la segona meitat del segle XX són deixebles seus. A les Balears destacà per l'estudi dels coleòpters Tenebrionidae i Anobiidae, la seva evolució i de diversos aspectes sobre biogeografia i ecologia insular.

Ambdós estaven molt interessats en crear una llista dels coleòpters de les Balears tot seguint i completant el catàleg de Tenenbaum. Rotger havia anat a Cabrera el juliol de 1928 amb la resta de germans de la seva congregació i havia agafat molts de coleòpters per a Garcias Font com: *Dendarus melas* Tenenbaum i *D. Hildi* Tenenbaum actualment considerades sinònimes de *Dendarus depressus* Reitter, un endemisme de les Gimnèsies. També li oferí altres espècies com: *Dendarus aubei* de la serra de na Burguesa –possiblement *Dendarus zariquieyi*-, *Apate monachus* i *Cicindela melancholica* entre d'altres. En aquests moments (1929) Rotger li comenta que la seva col·lecció compta amb uns 4000 especimens de lepidòpters que podrien conformar unes 120 espècies de ropalòcers i heteròcers.

Garcias Font era una persona coneguda també fora de les Balears. De fora d'Espanya li demanaven ajuda per aconseguir insectes per fer experiments “extremadament interessants” sobre relacions hereditàries. El doctor Helmut Fritz van Emden (del Staatlichen Museen für Tierkunde und Völkerkunde zu Dresden), qui li escriu l'any 1934, per suggeriment d'Arnold Schultze (1875-1948), li demana individus vius d'*Epilachna chrysomelina*, un escarabat coccinèlid fitòfag, per poder comparar la constitució hereditària d'una població Balear. Altres personatges estrangers també li demanaren realitzar intercanvis entomològics.

S'ha de dir que, encara que el gruix de la seva obra és botànica i publicà menys articles d'entomologia, la seva relació amb l'entomologia va venir donada per diversos personatges que l'orientaven o amb qui establia intercanvis per engrandir la seva col·lecció. Establí contacte amb Ricardo Zariquiey Alvarez, metge pediatra qui continuà la tasca naturalista del seu pare Ricardo Zariquiey Cenarro (1870-1943), també pediatra. Zariquiey Alvarez aconsellà a Llorenç Garcias Font sobre la importància de la fauna cavernícola i de com poder capturar aquests insectes. Els pocs coneixements que es tenien l'any 1923 feia que l'exploració d'aquests ecosistemes fos molt interessant per al coneixement d'aquests endemismes troglobis de Mallorca. Li explicà amb tot detall com s'havia de realitzar el trampeig d'aquestes zones, amb una capseta de llauna amb forats, amb molsa per a mantenir la humitat, amb formatge o pell de conill.

També entrà en contacte amb H. Sietti, un apotecari francès que dominava el castellà i que feu un exhaustiu estudi del coleòpters de les Balears i el visità indicant que era a “*un des rares entomologistes majorquins, qui nous fit le plus charmant accueil, que nous ne saurions oublier, et eut même la générosité de nous offrir une boîte d'insectes renfermant la majeure partie des espèces spéciales à Majorque*”. Els seus treballs després de diversos viatges foren publicats a la revista *Miscellanea Entomologica* de Toulouse (Sietti, 1930; 1931; 1932).

És de destacar que, després d'una visita a Cabrera, ja relat, a una carta enviada a Ll. Garcias Font (13 d'abril de 1930), sobre la importància de la seva fauna invertebrada i una possible nova espècie de *Percus*. Cal comentar que anys més tard Angel Lagar (1965) descriu l'espècie com a *Percus espanyoli* en base a material subministrat per Ferrer Bravo i Josep Maria Palau.

Sietti posà en contacte a B. Surcouf, Cap de treball de zoologia del Laboratori Colonial del Museum National d'Histoire Naturelle de París, amb Garcias Font i li demanà

distint material de caràbids, especialment espècies dels gèneres: *Carabus*, *Cychnus* i *Calosoma*.

Gràcies al treball de Sietti que indica l'amabilitat de Garcias Font, el va conèixer també Félix Guignot³⁴⁷ qui li demanà intercanvi de coleòpters especialment de la família Haplidae i Dytiscidae.

Els inicis de l'entomologia balear en alguns grups taxonòmics tenen a Garcias Font com a un veritable pioner. Així, Arturo Compte (1952) comenta en el seu treball sobre els hemípters: “*Pocos trabajos hay sobre los hemípteros: Moragues, Royer, Garcías y Palau son los autores de diversas listas de especies.*”. També, en la seva relació epistolar, li demana distintes plantes i s'ofereix a enviar-li insectes de la seva col·lecció.

El juny de 1956 reb la visita de M. Bequaert i que l'envià posteriorment amb una carta d'agraïment el mateix desembre per l'ajut prestat. Al mateix temps, atesa la seva relació amb Pierre Jolivet³⁴⁸, Garcias li demana una separata d'un clàssic treball sobre

³⁴⁷ **FÉLIX GUIGNOT (1882-1959)**. Constant Gustave Félix Guignot va néixer el 16 novembre 1882 a Avignon, departament de Vaucluse, al sud de França. Després d'esser un estudiant brillant a l'escola Saint-Joseph d'Avinyó, va estudiar a la Facultat de Medicina de Montpeller, la més antiga de França. Després de la seva etapa com a intern en hospitals de Montpeller, Guignot va llegir la seva tesi el 12 maig 1908, titulada *Le sérum antituberculeux de Marbre dans li traitement des tuberculosi chirurgicales. Etude Clinique basée sur vingt-cinq observacions personnelles et inédites* (Montpeller, Imprimerie G. Firmin, Montano et Sicardi, 76 p.). El tema de la seva tesi va ser sobre un sèrum prometedor descobert el 1903 pel metge austríac Pastoria Alejandro Marbre i proposat per al tractament dels casos greus de la tuberculosi, anomenada tuberculosi quirúrgica (en operacions de fistula, abscess, adenitis, etc.) Aquest va ser un dels principal avenços, molt abans del descobriment d'un fàrmac eficaç contra la tuberculosi. Després Guignot va tornar a Avinyó per instal·lar-se a la seva consulta privada. A la seva ciutat natal va ser un lloc excel·lent per recollir escarabats d'aigua, especialment grans rius de la regió de la Camarga. El seu primer treball, publicat el 1925 pel *Bulletí de la Société Entomologique* de França, va ser la descripció de *Siettitia avenionensis*, un impressionant començament per a un aficionat entomòleg. La coneguda història diu que el doctor Guignot havia estat demanat per assistir a un part en una granja prop d'Avinyó, i com tots els obstetres de l'època, va demanar una ribella d'aigua. Dins la ribella, amb l'aigua bombejada va trobar la *Siettitia*. Va publicar treballs faunístics sobre els Hydradephaga de França, l'estudi de grups taxonòmicament difícils com els gèneres, *Haliphus* (*Liaphlus*), *Hydroporus* i *Agabus*. Entre 1931 i 1933, va publicar la seva primera gran obra, *Les Hydrocanthares de France*. Per aquesta obra, Guignot va ser guardonat amb el premi Dollfus de la Societat Entomologiques de França, el 1932. El treball de Guignot va ser fortament influenciat per les idees i mètodes d'un prominent coleopteròleg francès contemporani seu, el professor René Jeannel (1879-1965), el famós especialista d'escarabats Caraboidea, un excirurgià amb una forta personalitat, futur cap del Laboratori d'entomologia del Museu Nacional d'Histoire Naturelle. Guignot fou un entomòleg a nivell local, i el 1929, va ser un dels fundadors de la Societat d'Història Natural d'Avignon, la seva localitat natal, la Société d'études des Sciences naturelles de Vaucluse, que edità un Butlletí des del 1930, sovint utilitzat per Guignot per publicar alguns dels seus treballs. Fou el president d'aquesta societat d'història natural durant gairebé 31 anys, entre 1929 i 1950. El 1947 publicà *Coleoptera Hydrocanthares*, un volum més complet, centrat en la taxonomia d'aquest grup. Guignot va rebre material del Museu d'Història Natural de París i estudià col·leccions de Brussel·les, colònies belgues a Àfrica i publicà *Hydrocanthares d'Afrique* (1959-1961), publicat en tres volums a Bèlgica pels *Annales du Musée royal du Congo Belge*. Un quart volum de les addicions i correccions fou en el projecte com un manuscrit, però mai va ser publicat. Aquest manuscrit, incloent al voltant de 150 pàgines escrites a màquina, es troba actualment a la propietat de L. Hendrich (Alemanya, Berlín), el doctor Félix Guignot va morir a casa seva a Avinyó el 22 juny 1959. Ha deixat uns 188 documents incloses tres de les monografies més importants en Hydradephaga, i descrites més de 500 espècies. La col·lecció Guignot va ser adquirida el 1960 pel Laboratori d'entomologia del Museu Nacional d'Histoire Naturelle, París.

³⁴⁸ **PIERRE H. A. JOLIVET (1922-)**. Va néixer a Avranches, Manche, França el 12 d'octubre de 1922. Entomòleg infatigable de la família de coleòpters Chrysomelidae. Viatger incansable ha treballat a Sudan,

els coleòpters Chrysomelidae de les Balears (Jolivet, 1953). Malauradament, Bequaert l'informa que, de moment, no ha pogut aconseguir aquest treball. També li dona les gràcies per un petit obsequi naturalístic, un caragol endèmic de la Serra de Tramuntana *Iberellus balearicus*. La seva relació fou, no només amb Llorenç Garcias Font, sinó que aprofità el viatge per mantenir contacte amb altres “naturalistes mallorquins” d’una jove Societat d’Història Natural de les Balears, com foren Josep M. Palau i Artur Compte. Aquest darrer (Compte, 1958), publicà un article sobre una família de dípters (Silphidae) gràcies al llistat subministrat per M. Bequaert, citant 108 espècies d’aquesta família.

Un jove Ramon Margalef³⁴⁹ (1919-2004) que va fer el servei militar a Mallorca i Antoni de Bolós, l’any 1943 escriuen a Garcias Font per tal que els ajudi en tot el possible. Margalef fa excursions per tota l’illa per caracteritzar la seva hidrologia. També trobà algun crustaci no conegut a les Balaers com fou *Gammarus pungenis* de la zona d’Artà -can Regalat- (actualment sinonimitzat amb *Echinogammarus sicilianus*) (Jaume 1991). Margalef, a partir d’aquest moments manté contacte amb Garcias Font i altres naturalistes de les Balears com Jeroni Orell i especialment amb Guillem Colom,

Marroc, Papua Nova Guinea, Tailàndia, Corea del sud, Alt Volta, Afganistan, l’illa de la Reunió, illa Maurici, Senegal, Vietnam del sud, illes del Cap Vert, ... mantenint París com a base de les seves expedicions. Entre 1941-1946 va rebre estudis de diverses disciplines com zoologia, botànica, geologia, mineralogia o química a la universitat de Rennes. Va escriure un tractat faunístic que marcà la seva trajectòria científica sobre *Les Chrysomeloidea (Coleoptera) des Iles Baléares* (1953). Al mateix temps escrivia la seva tesi doctoral (1954) a la universitat de París (Sorbona), sota la direcció d’un altre gran biòleg francès, Pierre P. Grassé (1895-1985) Estudiós del gènere *Timarcha* de la qual feu una de les seves primeres publicacions (1943) Tant és així que a una editorial del Bolletí de la Societat d’Història Natural de les Balears (1999) el titulava *Timarchofília o Timarchomania: reflexions sobre el gènere Timarcha*. Ha publicat de l’ordre de 400 treballs, i és editor o autor d’alguns llibres relacionats amb Chrysomelidae, formigues i plantes, plantes carnívores, d’entomologia general, ... Jolivet ha descrit tot un seguit d’espècies noves per a la ciència de les subfamílies: Orsodacninae, Donaciinae, Sagrinae, Criocerinae, Clytrinae, Cryptocephalinae, Chlamisinae, Eumolpinae, Chrysomelinae, Galerucinae, Alticinae i Hispinae. També ha creat i inspirat a tota una sèrie de joves entomòlegs de tot el món.

³⁴⁹ **RAMON MARGALEF I LÓPEZ (BARCELONA, 16 DE MAIG DE 1919 - 23 DE MAIG DE 2004)**. Fou un biòleg català, que va destacar pel seu treball en els camps de la limnologia, oceanografia i ecologia. És considerat un dels científics més importants de Catalunya de tots els temps i un dels pilars de l’ecologia del segle XX a nivell mundial. Va estudiar ciències naturals a la Universitat de Barcelona, en la qual es va llicenciar el 1949. Es va doctorar el 1952 a Madrid, com era preceptiu en aquells temps. Entre 1944 i 1951 va treballar al *Instituto de Biología Aplicada* del CSIC. Després va passar al recentment creat Instituto de Investigaciones Pesqueras, també del CSIC, entre el 1951 i el 1975. Va ser director d’aquest institut entre 1966 i 1967. El 1967 es convertí en el primer catedràtic d’ecologia d’Espanya a la Universitat de Barcelona, on va constituir el Departament d’Ecologia i des del qual formà un bon nombre d’ecòlegs, limnòlegs i oceanògrafs. El 1986 s’hagué de retirar com a professor i el 1987 la Universitat de Barcelona el nomenà professor emèrit, càrrec que ocupà fins l’any 1992. Va publicar més de quatre-cents articles sobre biologia marina, limnologia i ecologia general. Entre els seus treballs, destaquen l’aplicació de la Teoria de la Informació als estudis ecològics, i la creació de models matemàtics per a l’estudi de les poblacions. D’entre la seva prolífica obra, cal esmentar: *Comunidades Naturales* (1962), *Perspectives in ecological theory* (1968), *Ecologia* (1974), *La Biosfera* (1980), *Limnologia* (1983) i *Teoria de los sistemas ecológicos* (1991). Fou soci de la Societat d’Història Natural de les Balears. Va rebre diversos guardons, com són la primera edició del Premi Huntsman (considerat el «Premi Nobel» en oceanografia), el Naumann-Thienemann de limnologia, i el Premi Ramón y Cajal. El 1997 fou guardonat amb la Creu de Sant Jordi i el 2003 amb la Medalla d’Or de la Generalitat de Catalunya en reconeixement a la seva tasca investigadora. El 2005 la Generalitat de Catalunya creà el Premi Ramon Margalef d’Ecologia i Ciències Ambientals.

i més endavant amb Guillem Mateu. A la vegada Margalef, l'any 1952, prega a Garcias Font rebí a Pierre Jolivet. Aquest darrer personatge visitaria Cabrera el 1951 amb Pere C. Palau.

Els intercanvis o les trameses de crustacis de Garcias Font a Margalef estan també reflectits al seu epistolari. Per exemple, Margalef li determina un amfípode marí relativament comú, *Caprella acutifrons*. També, Margalef demostra un gran interès en comptar amb crustacis d'aigües subterrànies i per l'estudi dels seus endemismes com *Typhlocirolana moraguesi* i *Metacrangonyx longipes*. A la seva carta cita un amfípode *Salentinella* possiblement nou per a la ciència. Hem de dir que de Mallorca només es coneix una espècie d'aquest gènere *Salentinella angelieri*. Aquesta es troba àmpliament disseminada pel SE ibèric, sense endinsar-se gaire cap a l'interior, mantenint així una distribució quasi costera (Platvoet, 1987). A Formentera hi viu una forma més grossa, amb petites diferències en el palp mandibular respecte de l'espècie balear, la *S. formenterae* (Platvoet, 1984).

Una de les primeres donacions de Garcias Font al Museu de la ICHN, el 1905, fou un crustaci, *Platylepas bissexlobata* Gray., Capdepera (Mallorca) (actualment *Platylepas hexastylos*). Aquest és un interessant crustaci cirrípede que viu aferrat normalment a les closques de tortuga o objectes flotants.

El doctor H. Boschma, especialista mundial en el grup dels crustacis Rhizocephala, del laboratori de Zoologia de la Universitat de Rijks a Leiden (Països Baixos), el 25 de juliol de 1927, tot coneixent Jordans es posa en contacte amb ell per veure si pogués esbrinar sobre un crustaci descrit per Freisse el 1877, de Menorca (*Peltogaster rodriguezii*) (actualment *Septosaccus rodriguezii*) paràsit de *Pagurus misanthropus* (actualment anomenat *Clibanarius erythropus*) un cranc ermità i li pogués aconseguir diversos exemplars.

Garcias Font, segurament conegué, al menys amb contacte epistolar, al doctor Hans Rebel³⁵⁰, un conegut lepidopteròleg austriac, que feu alguns treballs sobre aquest grup a les Balears (Rebel, 1926, 1929a; 1929b; 1930). A una de les separates de la biblioteca de Ll. Garcias Font apareix una clara dedicatòria en català: "Per el Sr. D. Llorens Garcias Apotecari d'Artà". El primer treball Rebel (1926) fou realitzat gràcies al material enviat pel pare Bernat Rotger (La Salle) al Museu de Viena, de forma que Rebel elabora una llista de 126 lepidòpters de les Illes Balears.

Durant aquesta època té una notable correspondència amb Ascensi Codina i Ferrer³⁵¹.

³⁵⁰ **HANS REBEL (1861-1940)**. Va ser un entomòleg austriac especialitzat en lepidòpters. Rebel, que tenia un gran interès en la història natural i les papallones, en primer lloc va estudiar dret. Va dedicar el seu temps lliure a l'estudi de lepidòpters i va establir la secció de entomologia de la Societat Zoològica i Botànica de Viena. Va succeir a Alois Friedrich Rogenhofer (1831-1897) com a conservador de la col·lecció de lepidòpters del Museu d'Història Natural de Viena, càrrec que va exercir des del 1897 fins al 1932. Rebel va enriquir les col·leccions gràcies als seus viatges a Àustria-Hongria i cinc viatges als Balcans. També visità les Balears i realitzà diversos treballs. Va dirigir el departament de Zoologia el 1923 i va ser director general del museu el 1925. Va publicar més de 300 articles sobre lepidòpters i un gran catàleg de papallones Paleàrtiques.

³⁵¹ **ASCENSI CODINA I FERRER (1877-1932)**. Estomatòleg català. Des del lloc que ocupava en el Museu de Ciències Naturals de Barcelona, va redactar nombrosos articles per a la Institució Catalana d'Història Natural.

Luis Báguena Corella³⁵² visità Mallorca durant l'any 1927 i feu una excursió per Artà on fou atès per Garcias Font. Báguena, en una carta posterior (escrita a València el 28 de setembre de 1927), agraeix les seves atencions en nom propi i dels altres companys d'excursió.

El metge català Josep Maria Farrivals i Centena³⁵³, soci de la ICHN, li demana material lepidopteròlgic d'intercanvi, de la família dels Lycaenidae (carta del 25.IV.1923).

El doctor K. Zimmermann del Kaiser Wilhelm Institut, li demana material entomològic divers, especialment *Epilachna chrysomelina*, un escarabat de la família Coccinellidae

Entre el material estudiat hi ha uns quaderns de camp i d'apunts diversos en els quals apareixen llistats de grups faunístics. Així ocorre amb els Ortòpters (llagosts, paneres, pregadeus). Garcias Font segurament agafà la llista d'ortòpters presents a les Balears dels treballs de Ignacio Bolívar (Bolívar, 1876; 1887; 1908; 1926) o del seu fill Cándido Bolívar.

³⁵² LUIS BÁGUENA CORELLA. Metge i entomòleg espanyol que el 1935 s'incorporà al servei mèdic colonial i treballà a les colònies africanes de Rio Muni i a Bioko fins al 1947. Durant aquest temps recull, probablement, la millor col·lecció de coleòpters de Guinea Equatorial conservada al Museu Nacional de Ciències Naturals de Madrid. Publicà una monografia, *Scarabeoidea de la fauna iberoibaleara y pirenaica* (1967) i una vintena d'articles d'aquesta temàtica

³⁵³ JOSEP MARIA FARRIOLS I CENTENA (1886-1954). Metge català i soci de la ICHN, que fou director de la Casa de Maternologia de Barcelona. Impulsà i modernitzà els serveis mèdics i dedicà gran atenció als laboratoris, doncs ja havia organitzat els de l'Hospital Clínic.

D'aquest anàlisi de la correspondència entomològica de Llorenç Garcias Font, podem destacar l'intercanvi epistolar amb l'entomòleg mallorquí Joan Jordà (religiós teatí) mantinguda entre els anys 1908 i 1929. La relació venia d'abans, doncs, Garcias Font proposà al germà Jordà com a soci de la Institució Catalana d'Història Natural, el maig de 1907. Algunes d'aquesta cartes posen de manifest el treball ingent de Jordà durant més de 26 o 27 anys –com indica a Garcias Font l'any 1922- i el coneixement que tenia de la fauna balear. Coneix perfectament el treball de Szymon Tenenbaum, qui publicà a Varsòvia un catàleg d'escarabats de les Balears, (Tenenbaum, 1915), en què es relacionen 1655 espècies. Arran de la publicació de Garcias Font, Jordà li demana si li pot facilitar diverses espècies del gènere *Cicindela*: *Cicindela flexuosa*, *C. campestris* i *C. littoralis*. Ja que, segons li explica en una carta de 1908, ha començat a treballar amb un catàleg de coleòpters i demana ajuda a Garcias Font perquè li digui com ho ha fet, com ho ha ordenat. També li demana ajuda botànica, doncs seria molt interessant poder comptar amb el nom científic de les plantes que s'han trobat.

Malauradament, el catàleg de Tenenbaum (1915) acaba amb aquestes expectatives, però així i tot publica un parell de treballs donant informació complementària sobre espècies que no han estat citades (Jordà, 1922, 1923). Jordà sembla una mica decebut i indica “*serà útil donar-ne algunes referències filles de la pròpia observació, puix que de quasi tots els coleòpters que parlo he estat jo el primer que els he trobat*” (Jordà, 1922). Jordà escriu a Garcias Font que també estava en contacte amb el pare Longí Navàs, i li comenta sobre la captura tan abundant del juliol de 1909 (Navas, 1910), amb un dia i mig “*...sols varem porer estar un dia i mitg plegats y casi sempre casant, per cert ja no esper ferne altre de casada tan profitosa...*” “*ja li vat perlar de V i me digue que tenia ganes de veurel cuant va visitar Artà y les Coves però no fou possible...*”. Fruit d'aquesta amistat entre el germà Jordà i el pare Navàs, aquest li dedica, el 1910, una varietat de Dermatpera (tallanassos) *Labidura riparia* var. *jordana*. Jordà igual que Garcias Font, enviava material per determinar a altres entomòlegs, fruit d'aquesta correspondència li foren dedicades algunes espècies d'escarabats com *Synca-lipta jordai* Reitter 1910 (Coleoptera Byrrhidae) o *Speluncarius jordai* Reitter 1914 (= *Henrotius jordai*) (Coleoptera, Pterostichidae).

Llorenç Garcias malacòleg

Garcias Font va tenir un excel·lent instructor dins la Institució Catalana d'Història Natural, aquest fou Joan Baptista d'Aguilar-Amat³⁵⁴, amb el qual, des d'Artà, va tenir

³⁵⁴ **JOAN BAPTISTA D'AGUILAR-AMAT I BANÚS (BARCELONA, 12 DE JULIOL DE 1882-1936).** Zoòleg estretament vinculat a la ICHN i al museu de Zoologia de Barcelona. Fou un important investigador en el camp de la malacologia i la mastozoologia. Durant els anys 1917 a 1936 va tenir diversos càrrecs en el Museu, primer de regent de la secció de Mamífers i Anatomia comparada, després director del Museu de Biologia, i posteriorment conservador de les seccions de Malacologia, vertebrats i animals inferiors. Va estudiar Enginyeria industrial i es titulà el 1911. Exercí la seva carrera durant alguns anys al mateix temps que col·laborava amb Artur Bofill i Poch, aleshores director del Museu de Biologia i regent de la secció de malacologia, vertebrats i animals inferiors. En aquesta època col·laborà amb l'obra *Moluscos terrestres y de agua dulce de Cataluña* escrita per Artur Bofill i el doctor Frederick Haas. A la mort de Bofill, quedà com a conservador de la secció de malacologia, continuant la tasca iniciada per aquest i unificant les col·leccions procedents d'origens diversos, com la del mateix Bofill que era una de les més importants d'Eu-

relació epistolar, des del 1907 fins al 1929, amb llargues cartes que expressaven molt de sentiment i confiança, a més dels aspectes de la Institució o de determinació de material. Per aquestes cartes es pot comprovar que Aguilar-Amat era el determinant dels caragols que Garcias li enviava. Així mateix, Aguilar-Amat també aprofitava aquesta relació per aconseguir material per als seus intercanvis, principalment sobre endemismes balears, especialment *Helix balearica* o *H. Oberndorferi* (els actuals *Iberellus balearicus* i *I. companyonii*), així com altres espècies d'*Helix* no endèmiques com *H. muralis* (*Marmorana muralis* mol·lusc introduït només conegut de Menorca) o *H. lactea* (*Otala lactea*).

Igualment com succeeix amb altres grups taxonòmics, els seus treballs sobre malacologia no foren gaire prolífics. Només hi ha una referència bibliogràfica (Garcias-Font, 1954) en què, després de la revisió feta per Hidalgo (1917), cita 421 tàxons de les Balears, cinc espècies de mol·luscs marins de les Balears, no citats fins al moment, totes elles recollides de Cala Rajada.

Fossarus costatus Brocchii

Rissoa guerini Recluz.

Alvania crenulata Michaud

Cingula cingullus Mongatu

Donax politus Poli

Entre els terrestres, encara que realitzà alguns contactes i elaborà un llistat, segurament amb la referència bàsica d'Hidalgo (1878), no el va arribar a publicar mai.

Com era habitual, coneixia perfectament aquest grup, sobre tot els endemismes i feia intercanvi o obsequi d'alguns d'aquests tàxons. Recollí i revisà treballs de Josep Maluquer i Nicolau³⁵⁵.

ropa, i les col·leccions: Rosals, Serradells, Salvañá, Giner-Mari, Hía, la de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, etc. Conformant amb totes elles una única col·lecció. Ell mateix va anar incrementat aquestes col·leccions amb les seves excursions per la geografia catalana. Són importants els seus treballs de mastozoologia, conformant una col·lecció molt interessant de petits mamífers (Insectívors, Rosegadors i Quiròpters), que va servir perquè Angel Cabrera realitzés diversos estudis. Juntament amb Bofill publicà, el 1924, el treball *Malacologia de les Illes Pitiüses*, on cataloguen 31 espècies, amb els seus endemismes. També recol·lectà material de vertebrats i mol·luscs fora de Catalunya, en campanyes per la Indoxina francesa, pel Marroc espanyol i la zona del protectorat francès, per Ifni,... Mitjançant conferències i treballs donà a conèixer els resultats d'aquestes campanyes, i el material formà part de les col·leccions del Museu. Va dirigir curssets d'iniciació a la Zoologia, organitzats per la Junta de Ciències Naturals en col·laboració amb altres personalitats de la seva època, així com curssets d'estiu de la Diputació de Barcelona i la seva Escola d'Agricultura, durant els anys 1917 a 1922.

³⁵⁵ **JOSEP MALUQUER I NICOLAU (1883-1960)**. Nasqué i morí a Barcelona. Enginyer i biòleg. Fill de Joan Maluquer i Viladot. Secretari (1904-1905) i president (1951) de la Institució Catalana d'Història Natural. Promogué la fundació del Museu de Zoologia i la restauració del Museu Martorell. Director general de CAMPSA (1931) i d'Indústria, a la zona republicana, durant la Guerra Civil. Publicà *Contribució a la fauna malacològica de Catalunya* (1906-12), *Zur Frage der Teerverwertung* ('Sobre la qüestió de l'aprofitament del quitrà', 1909), *Amfíneures de Catalunya* (1915), *Oceanografia* (1916), *Notes per a l'estudi dels solenogàsters de Catalunya* (1917), *Piscicultura* (1919) i, també, *En las filas alemanas* (1914-15), sobre la Primera Guerra Mundial.

Un soci de la ICHN Alexandre Torres Mínguez (1861-?), l'any 1920 li demanà ajuda en la recol·lecció de llimacs de Mallorca. Torres Mínguez publicaria diversos treballs al Butlletí de la Institució.

Guillem Colom, per carta, el 8 de juny de 1956, anuncia a Llorenç Garcias que arribaria a Artà un jove malacòleg italià, el doctor Cesare Francesco Sacchi. Un grapat d'anys més tard, aquest fou convidat per la Societat d'Història Natural de les Balears a realitzar la conferència inaugural (23 d'abril de 1990) de les II Jornades de Medi Ambient de les Illes Balears (Sacchi, 1989-1990).

Les seves excursions naturalístiques per la Serra de Tramuntana no eren exclusivament botàniques. Prova d'això és la carta de Bartomeu Alcover (dels SS.CC. de Lluç), company d'excursions i d'observacions naturalístiques, responent a les seves inquietuds. Cal comentar que *Antherea pernyi* fou una espècie introduïda per a l'obtenció de la seda, en substitució del tradicional cuc de seda *Bombix mori*. *Antherae pernyi* s'alimenta d'alzines, abundants per la Serra de Tramuntana. *Helix graellsii*, un caragol, del qual el nom actual és *Iberellus (Allognatus) graellsianus* i conforma un endemisme microareal, només conegut de la meitat septentrional de la Serra de Tramuntana.

Pons i Sureda (1995) realitzaren la catalogació i ordenació sistemàtica de la col·lecció malacològica del Museu Regional d'Artà.

Llorenç Garcias geòleg i paleontòleg

La geologia i paleontologia també estimularen la vida de Garcias Font. Ja havia participat en incrementar les col·leccions del museu de la ICHN amb minerals i mostres de roques. Dels seus primers treballs es dedueix que, ben aviat, també s'interessà pel minerals de ferro (pirita i limonita) (Garcias Font, 1905) Tot aprofitant les seves vacances a Artà de 1902 i 1903 i després d'estudiar els sondeigs d'un pou d'aigua, posà fi a la il·lusió dels treballadors que pensaven que havien trobat unes pedres de color d'or, pedres precioses, per a aquella gent. Garcias Font posà la ciència i els mostrà la dura realitat, era pirita de ferro. Malgrat aquesta fou la seva única publicació de caire geològic, el seu interès per la paleontologia, per la geologia de la zona d'Artà, per la formació de les coves, per la hidrogeologia, per estudiar treballs geològics, per les excursions geològiques... fou constant. De fet, el seu fill agafà el testimoni i, a més de la farmàcia, també realitzava tasques de saurí, essent consultat per realitzar pous a Lluç.

A la revista Llevant (18 de febrer de 1922) fa una ressenya sobre "Una nota preliminar sobre la tectònica de la regió de Artà", de Bartomeu Darder Pericàs³⁵⁶ que fou

³⁵⁶ **BARTOMEU DARDER PERICÀS (PALMA 1894 - TARRAGONA 1944)**. La passió pels estudis geològics se li desvetllaren en l'ambient familiar, molt donat a les excursions i a la recollida i classificació de fòssils. Enllestit el batxillerat a Mallorca, anà a la Universitat de Saragossa a estudiar veterinària i posteriorment es desplaçà a Madrid on es va llicenciar l'any 1914, al mateix temps que iniciava la carrera de Ciències de la que es va llicenciar l'any 1916. El mestratge d'Eduardo Hernández Pacheco el va decantar definitivament vers la geologia i fou a proposta d'aquell il·lustre professor, com Darder va obtenir una beca d'estudis de la Junta de Ampliació de Estudios de la qual, més endavant, aconseguí diverses pensions per a efectuar treballs de camp i seguir estudis d'especialització a França, Suïssa, Itàlia i Iugoslàvia. Va obtenir la càtedra de Ciències Naturals i Agricultura de l'Institut d'ensenyament mitjà de Tarragona el 1924, lloc en

publicada al Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural. Garcias Font indica “*Aquest treball es, per la seva complexitat la pedra fonamental sobre la qual s’ha de bastir l’edifici de la nostra geologia.*” .

En la documentació epistolar estudiada només apareixen dues cartes de Bartomeu Darder a Garcias Font, de 1922 i 1927, però, malgrat aquest poc material, denoten una relació molt sincera i cordial. Pau Fallot³⁵⁷ i Bartomeu Darder visiten

el qual professaria fins a la seva mort sobtada el 1944. Tot i així, el seu àmbit d’estudi exclusiu fou l’illa de Mallorca fins ben entrats els anys trenta en què amplià el seu radi d’acció a Catalunya i al País Valencià. El seu primer treball publicat es remunta a 1913, quan només tenia dinou anys. Al llarg de la seva vida publicà nombrosos articles en revistes científiques catalanes, castellanes i franceses. La seva recerca s’orientà en l’estela dels treballs de Paul Fallot (1889-1960), amb el qual mantingué una gran amistat, per completar l’estudi de l’estructura tectònica de l’illa de Mallorca iniciada pel geòleg francès. Va participar activament en l’excursió a Mallorca efectuada dintre de les activitats de camp del XIV Congrés Internacional de Geologia, celebrat a Madrid el 1926. Allí presentà l’esborrany del mapa de les serres de Llevant a 1:50 000 que, anys més tard (1932), li publicaria la Diputació de Balears. Un comentari sobre un treball publicat l’any 1918, però que va considerar esguerrat, dóna idea de l’exigència que aplicava a la seva recerca: “La crítica que he aplicat a un munt de teories actuals puc aplicar-la a la meua: un excés d’imaginació i una manca de control sobre els fets; de consegüent més val dedicar-li un silenci pietós. Aquesta nota és la darrera que duu els senyals del meu autodidactisme; l’any següent vaig passar una pila de mesos a l’estranger i les ensenyances dels grans mestres me curaren d’aquesta malaltia.” Seriositat científica que no l’allunyà de la seva societat amb la qual sempre va estar disposat a col·laborar mitjançant conferències de divulgació o articles a la premsa de Ciutat. Així mateix, no va renunciar als coneixements tradicionals sobre el territori. Així, en una conferència dictada a Sóller el 1924 es va declarar ferm partidari de l’ús de la vergella de saurí com auxiliar no desaprofitable en la recerca d’aigües subterrànies. Enamorat profundament de la seva illa, resulta molt significativa i actual la publicació d’una nota sobre “Els factors geològics de la bellesa de Mallorca” (*La Nostra Terra*, I, Ciutat de Mallorca, 1928; pp. 137-142) que el mateix Darder va comentar a la seva autobiografia científica amb aquestes paraules: “...en la qual deduec que la contemplació tectònica de Mallorca, fent que es repetesquin nivells margosos, calissos i dolomítics, amb margues ja blanques ja vermellores, dóna la irregularitat de pendent que juntament amb la vegetació i l’esplèndida llum mediterrània fan de Mallorca un dels llocs de major bellesa del món. Per altra part, la gran varietat que mostren els paisatges de Mallorca, es deu precisament a les variacions d’estructura; les regions de mantells de corriments de segon gènere donen paisatges més suaus, mentre que les zones on predominen les escates imbricades es mostren més imponents i de bellesa més salvatge.” El seu darrer treball, *Història de la coneixença geològica de l’illa de Mallorca*, editat pòstumament el 1946, havia estat escrit i completat deu anys abans. La demora en la publicació no té altra raó que no sigui la Guerra Civil i les seves seqüeles, fets que deixaren Darder aïllat a Tarragona. Hi recollia i comentava una llista de 144 títols, entre llibres i articles, sobre la geologia de Mallorca amb referències sovintejades als autors i a les circumstàncies en les quals es produïren les obres així com el debat que suscitàren. Aquesta visió crítica es completa amb la inclusió de nombrosos apunts de vivències personals, alguns dels quals hem interpolat en aquesta semblança, i que fan d’aquesta obra una petita autobiografia científica de Bartomeu Darder.

³⁵⁷ **PAUL FALLOT (1889-1960)**. Geòleg que va publicar els treballs més importants sobre les Balears i les seves serres. Dedicat a l’estudi de la geologia mediterrànea, encara sense haver acabat la carrera, el varen apropar a la península Ibèrica, les Illes Balears i el nord d’Àfrica. Després dels treballs del professor Collet, els seus foren els que varen obrir la interpretació correcta de la geologia insular. La seva seva tesi doctoral, apareguda el 1922, sobre la geologia de la serra de Tramuntana de Mallorca, fou i és una fita clau de la geologia de Mallorca. Fou professor de geologia de la universitat de Nancy i director el seu institut a més de professor del Collège de France. Fou membre de distintes associacions tals com l’Acadèmia de Ciències de París, Doctor Honoris causa de les Universitats de Lausanne, Madrid, Granada i Zurich, Conseller del Reine de Marroc, medalla Leopold von Buch (Alemanya) membre de les Acadèmies de Ciències de Belgica, Holanda, de la italiana Acadèmia del Lincei, de les acadèmies de Geologia d’Anglaterra, USA, Alemanya, Belgica, Austria, Real Sociedad de Historia Natural de España etc. La darrera vegada que visità Mallorca fou a finals de l’estiu de 1957, amb ocasió del record dedicat al geòleg Bartomeu Darder a l’esplanada del castell de Bellver i a on va llegir un text recordant la seva obra i l’amistat que va mantenir amb ell.

Mallorca el 1925 per preparar l'excursió a Mallorca del XIV Congrés Geològic Internacional celebrat a Madrid. Jaume Marcet i Riba³⁵⁸ coorganitzador de les sortides a Catalunya d'aquest congrés, formà la idea d'unificar en una sola publicació els treballs del Congrés referents als Països Catalans; idea que només parcialment va poder portar a terme. Creà l'«Association pour l'étude géologique de la Méditerranée Occidentale» (Géologie de la Méditerranée Occidentale -GMO-), síntesi de la geologia catalana i mallorquina, de la qual Garcias Font també fou soci fundador. El desembre de 1934 aparegué la darrera part, de Mallorca.

Marià Faura i Sans³⁵⁹, espeleòleg i catedràtic de l'escola superior d'Agricultura, li demanà (carta del 9 d'octubre de 1923) si li podia facilitar la tasca a un auxiliar de l'Institut geològic d'Espanya que aniria a aixecar el plànol de les coves d'Artà.

³⁵⁸ **JAUME MARCET I RIBA (1894 - 1963)**. Es va formar en un ambient familiar abonat per a la cultura atès que el seu pare dirigia el *Colegio Ibérico*. Després de completar els estudis de batxillerat a l'Institut Balmes, va cursar la llicenciatura de Ciències Naturals a la Universitat de Barcelona al final de la qual aconseguí el premi extraordinari (1916). Es va especialitzar en petrografia al costat de Maximino San Miguel de la Cámara, el primer catedràtic de geologia de Barcelona. L'any 1921 va ampliar estudis sobre la determinació de constants òptiques dels minerals, mètode del qual va ser l'introduïdor a Espanya, amb Louis Duparc a Ginebra. Es va doctorar a la Universitat de Madrid l'any 1925. Tot just acabada la llicenciatura va trobar feina de professor a l'Institut de Lleida, i, més endavant, al Balmes de Barcelona. També va fer d'ajudant i auxiliar de la càtedra de San Miguel a la Universitat fins el 1930. L'any 1932 va guanyar la càtedra de Ciències Naturals de l'Institut Maragall de Barcelona, ocupació que mantindria fins a la mort. Al llarg de la seva vida va col·laborar professionalment amb el Museu Martorell de Geologia (secció de petrografia), l'Institut Geològic Provincial, l'Institut Geológico y Minero -per al qual va compilar els fulls de Sant Boi, Barcelona i Girona del mapa geològic a 1:50 000-, l'Institut Lucas Mallada del CSIC i va ser membre numerari de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona des del 1928. Durant els anys vint també va col·laborar amb Pau Vila en el Seminari de Geografia dels Estudis Normals de la Mancomunitat i com a professor de fisiografia de Catalunya en el Curs d'Iniciació Geogràfica organitzat pel Centre Excursionista de Catalunya en el qual Vila va impartir les sessions de geografia. Tanmateix, el seu *Estudi Fisiogràfic de Catalunya*, premiat per la Fundació Patxot el 1930, ha restat inèdit. El seu coneixement de la geologia catalana fou molt complet. En fan referència bona part dels més de dos-cents títols de la seva publicació i les seves primícies sobre el seus trets tectònics varen influir decisivament en l'escola que encapçalaria Lluís Solé i Sabarís. Els cinc volums sobre *La Géologie de la Méditerranée occidentale*, iniciats arran del XIV Congrés Internacional de Geologia de 1926 tenen un especial relleu per la intensitat i qualitat del treball que hi esmerçà.

³⁵⁹ **MARIÀ FAURA I SANS (1883-1941)**. Cursà estudis al Seminari Conciliar de Barcelona, on tingué ocasió de conèixer Mn. Norbert Font i Sagué quan es dedicava a preparar alumnes per accedir als instituts de batxillerat. La influència de Font i Sagué fou ben profunda, i va seguir els seus mateixos passos. L'any 1904 Faura i Sans fou ajudant de Jaume Almera i Artur Bofill i Poch en l'elaboració del mapa geològic de la província de Barcelona (1:40 000) que els va encarregar la Diputació Provincial. Un any després, i fins el 1908, treballà com a professor substitut al Seminari Conciliar de les assignatures d'Història Natural descriptiva i Biologia, així com de Fisiologia i Geologia. Durant aquest mateix any, cursà unes assignatures a la secció de Ciències de la Universitat de Barcelona i l'any 1909, poc després d'haver estat ordenat sacerdot, va demanar el trasllat a Madrid per cursar estudis a la secció de Ciències Naturals de Madrid, ja que a Barcelona no hi havia aquesta especialitat. En sortí llicenciat el juny de 1911 i un any després es doctorà. Aquest mateix any se li concedí una pensió de la Junta de Ampliación de Estudios per realitzar un estudi geològic dels Pirineus Orientals, fruit del qual va ser un mapa geològic d'aquesta regió a escala 1:100 000, inèdit. El 1913 entrà com a professor, primer auxiliar, després titular, a l'Escola Superior d'Agricultura de la Diputació de Barcelona, i també com a professor auxiliar numerari a la facultat de Ciències de la Universitat de Barcelona. A l'Escola va impartir diverses assignatures, com ara geografia física i geologia, agrologia i hidrologia, mentre que a la Universitat s'encarregà de diverses assignatures: mineralogia, botànica i cristal·lografia, així com de geografia i geologia dinàmica i de geologia geognòstica i estratigràfica, fins a

Josep Ramon Bataller i Calatayud³⁶⁰ visità en diverses ocasions Mallorca i també la vila d'Artà. Va dur alumnes seus, el juny de 1932, de geologia del seminari i sembla que volia visitar les coves del Drac (en aquell moment feien pagar 18 pessetes) i demana a Garcias Font si fora possible fer descompte per a 30 persones, però finalment, aconsellat per aquest, anà a les coves d'Artà i al museu d'Artà. L'itinerari d'aquest viatge era per conèixer la geologia i paleontologia de Mallorca, visitant Artà, Muro, Lluc i Torrent de Pareis. Mossèn Ramon Bataller també va establir una molt bona relació amb altres naturalistes com la família de Jeroni Orell, Guillem Colom, Guillem Mateu,... (epistolari J. Orell 3.8.1959). Va estar tres dies a ca seva per estudiar una capa de travertins amb fòssils lacustres, Concepció Jaquotot fou una de les persones que l'acompanyà, així com Andreu Muntaner, bon coneixedor de la zona i de qui deia "serà un bon guia". Hem de dir que hi ha molt poca informació sobre aquest tipus de fossilització (Vicens *et al.*, en premsa, en fan una posada al dia) Bataller, indicà que no coneixia localitats travertíniques quaternàries amb fòssils lacustres, entre aquests mol·luscs fòssils identificà (carta d'1 de maig de 1959) *Succinia* cf. *oblonga* i *Valvata*, i demostrà el seu interès en conèixer el jaciment de la carretera a les coves.

La seva relació amb Bataller fou intensa i agraïda. La majoria dels fòssils del Museu Regional d'Artà duen la seva determinació: ammonits pirtosos, equínids, braquiòpodes,

l'obtenció de la càtedra de geologia l'any 1933, per jubilació del seu titular Antoni Vila Nadal. La seva tasca com a docent es veié interrompuda en dues ocasions. La primera, en temps del directori militar del general Primo de Rivera, quan va ser depurat de l'Escola d'Agricultura, atesa la seva reconeguda posició catalanista. Va ser reintegrat de nou en època de la Generalitat republicana. Anys més tard, finalitzada la Guerra Civil va tornar a ser suspès del seu treball i de sou. Poc temps, però, va haver de mantenir aquesta situació, ja que morí l'any 1941. Els treballs i interessos científics de Faura i Sans abastaven diversos camps, tots ells vinculats a la geologia. Així, és de destacar la seva tasca com a introductor a casa nostra, juntament amb Mn. Font i Sagué, de l'espeleologia. La paleontologia, les aigües subterrànies, les observacions meteorològiques, ocuparen també un lloc important en la seva activitat investigadora. Una ullada a la seva producció científica i a la seva tasca de recerca reproduïda en la publicació *Recull dels treballs científics del Dr. M.Faura i Sans* (1927). Des d'aquesta data fins a la seva mort, la seva activitat científica disminueix considerablement. Uns autors apel·len a una crisi religiosa que el menà a deixar el sacerdoci. D'altres volen veure-hi raons de caire polític, la qual cosa va conduir els seus superiors a desvincular-lo progressivament del Seminari.

³⁶⁰ **JOSEP RAMON BATALLER I CATALAYUD (LA POBLA DEL DUC 1890 - BARCELONA 1962).** Titulat en geologia i en paleontologia, ciències que treballà al Seminari Conciliar de Barcelona, on exercí al Museu de Geognòsia i de Paleontologia que havia fundat el canonge Jaume Almera. Allà, col·laborà amb el geòleg i enginyer de mines Lluís Marià Vidal, que havia estat president del Centre Excursionista de Catalunya. El doctor Bataller va presentar l'any 1920 la seva tesi, també a Madrid, com llavors era obligatori. La tesi portà el títol *El Juràssic de la província de Tarragona* i es va publicar l'any 1922 a càrrec de la Junta de Ampliació de Estudios.

Fou president de la Societat Catalana de Geografia des del 20 de desembre de 1948 al 27 de juliol de 1954. Aquells cinc anys i mig es poden comptar entre els més dificultosos passats per la Societat, en particular, i per la cultura catalana, en general. Fou membre de la Institució Catalana d'Història Natural, i membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Coneixedor del país - havia col·laborat en la confecció del mapa geològic de Catalunya 1/50.000 -, professor a l'Escola Superior d'Agricultura i catedràtic de Ciències Naturals, no és d'estranyar trobar-lo com a signant del manifest fundacional de la Societat Catalana de Geografia, ni fou cap rarsa que fos nomenat president de l'entitat. Des del seu càrrec, malgrat les dificultats del moment, efectuà un treball d'apropament als estudiosos que les circumstàncies mantenien dispersos, impulsà la publicació dels reculls dels noms de lloc, i assegurà la continuïtat de les sessions científiques mensuals que, amb força riscs, s'anaven celebrant. El 27 de juliol de 1954, demanà que s'elegís un nou president. Restà a la Junta de Govern com a tresorer, on seguí fins pocs mesos abans de morir, l'any 1962.

..., Algunes de les capses de fòssils foren enviades mitjançant els viatges a Mallorca del doctor Joan Alzina Melis, íntim amic de Llorenç Garcias. Algunes de les cartes intercanviades entre ambdós demostren aquesta sincera amistat, després de tres dies de camp plegats.

“Mil mercès per el vostre obsequi, es massa, no ho mereixiem tenint present que les visites més insignificants que rebem els solitaris dels pobles, i que ens donen ocasió per parlar, sobre tot lo que afecta les nostres aficions, son injeccions de vida, ara pensau la vostra, de tres dies, d’un amic de tant de temps, si ho ha estat d’agradable... si deu ens dona salud (joestic ja bé) tenc plena confiança que l’any que ve la repetirem, però no amb tanta presa, més temps i més descans.”

Els geòlegs francesos doctors René Montade i J. Rosset de la Universitat de Lyon visitaren Artà l’agost de 1958 i foren guiats per Garcias Font a veure els ammonits piritosos del coll de s’Homo.

També Noel Llopis Lladó³⁶¹, a una carta datada el 9 de maig de 1963, agraeix a Llorenç Garcias i al seu fill les atencions que tingueren amb ell i els seus alumnes de la Universidad de Madrid i de l’Institut “Lucas Mallada” del CSIC de Madrid. Durant aquesta estada realitzaren visites a les Serres de Llevant “que nos ha parecido bien interesante”.

El germà Basilio Angel, del col·legi La Salle li demanà al 1965 on podia aconseguir quarsos fumats a la zona d’Artà. A la vegada que li comunicà que estava treballant en la vida del germà Bianor dient-li “*la cosa se presenta interesante*”.

El vell marí del Museu regional d’Artà

El vell marí és una de les 10 espècies animals més amenaçades del planeta i l’únic pinnípede que viu a la Mediterrània. La presència de nombrosos topònims a la costa de les Illes Balears, com ara cova des Vell Marí, punta del vell marí, ca marí o porcs (fent referència al “porc marí”, nom amb el qual és conegut en alguns indrets de les Balears) és un aspecte prou destacable sobre la presència al llarg de la història d’aquest animal mític a les Balears. A sa Dragonera, per exemple, hi ha dues coves amb el seu nom, una, coneguda, vora el portet i una altra a la costa nord (Pons i Mayol, 1998, San Félix, 1999).

En el litoral balear el vell marí era, fins a principis del segle XX, un animal freqüent. No obstant això, va ser perseguit fins a la seva extinció, que va tenir lloc devers els anys cinquanta. La persecució directa va ser molt intensa. L’arxiduc Lluís Salvador d’Àustria citava aquesta espècie explicant la seva caça amb armes de foc, xarxes a les coves o hams disforjos. L’any 1900 es trobava encara en aigües de Cabrera. Posteriorment en tenim referències d’algunes captures com ara a l’any 1918, en què se’n va

³⁶¹ NOEL LLOPIS LLADÓ (BARCELONA, 1911-MOLINS DE REY, 1968). Geòleg que fou professor a les universitats de Barcelona, Oviedo i Madrid. Dedicat a l’estudi de la tectònica i l’estratigrafia de les serralades hercinianes de la península Ibèrica, va contribuir al desenvolupament de l’espeleologia científica des de la revista *Speleon*, fundada per ell a Oviedo. Entre els seus nombrosos treballs geològics cal destacar la seva tesi doctoral *Morfoestructura de los Catalánides* (1947) i el mapa geològic d’Andorra a escala 1:50.000.

capturar un exemplar a Cabrera, que es conserva dissecat en un museu, i l'any 1922 se'n va capturar un altre prop del Port d'Andratx (un dels darrers vells marins de Mallorca); poc abans de la Guerra Civil es va capturar l'últim exemplar d'Eivissa. A Mallorca i Menorca es veren exemplars fins als anys 40. Desapareixeren definitivament de Balears en els anys seixanta, mitjançant les darreres captures conegudes: un exemplar caçat per la Guàrdia Civil l'any 1958 a Cala Tuent, i una femella prenyada capturada a Mondragó el mateix any. Les troballes de restes òssies de vell marí a les Balears són més aviat escasses. Es coneixen troballes d'alguns ossos de costelles i vèrtebres a una cova submarina de sa Dragonera amb la boca d'entrada situada a uns 20 m de fondària (Pons i Mayol, 1998). Els ossos recuperats a aquesta cavitat eren costelles, vèrtebres, etc. (Pons i Mayol, 1998).

A una zona molt propera, la cova de sa Cella o de la Trapa (Andratx) també ha estat recuperada una presumpta dent de vell marí, al maig de 1983 per J.M. González.

San Fèlix (1999) estudià i visità diverses coves amb presència contrastada de vell marí a les Balears (illa Llatzeret, illa des Conills de Cabrera, del cap Ferrutx, del cap de Cavalleria i de Formentor). Aquestes serien zones de descans i/o de reproducció.

També classifica les cavitats en dues categories en funció de la seva protecció de l'onatge. Tipus I amb platgeta però poc protegides de l'onatge i per tant poc propícies per a la reproducció i de Tipus II amb platja i protegides de l'onatge. La cova des Fonoll Marí seria del Tipus II.

Crani de Vell Marí del Museu Regional d'Artà. Foto Antoni Muñoz.

Comentar que Vicens *et al.* (2006) recullen restes òssies de part del crani d'un vell marí, precisament a una cova de la zona del Mal Pas (Alcúdia). Es va comparar el material amb un crani exposat al Museu Regional d'Artà, (també es conserven els dos omòplats, de la resta d'esquelet no se'n sap res). Aquestes restes del vell marí foren

trobades a la platja de Cala Gat (Capdepera) el gener de 1918. Llorenç Garcias Font fou el màxim exponent de la secció de ciències naturals d'aquest museu i que va treballar essencialment a l'àrea geogràfica de la zona d'Artà i de Capdepera. En una de les sessions científiques de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN) en què es donaven lectures sobre caceres d'espècies, avui en dia en perill d'extinció. Aguilar-Amat s'interessà especialment per aquesta nota i li demanà la localitat concreta (carta de 1918). A la sessió científica de la ICHN de l'1 de maig de 1919 de Barcelona, Llorenç Garcias Font envià una nota per llegir sobre la captura d'un vell marí (*a monachus*), la qual descriu en aquests termes:

“El Monachus (Leptonyx) monachus Gm. A Capdepera (Mallorca).- El mateix senyor Garcias diu en un'altra nota:

La pesca de la Tunyina (Thynnus) amb almadrava, dona des d'ara qualche sorpresa agradable, agafant algun dels grans enemics dels pescadors. Dia 5 de Gener del prop passat any 1918, i a l'hora baixa, quan es retiraven a Cala Retjada un parell de llauts, en passar per Cala-gat, varen veure prop de l'almadraba el vell marí que feia temps les desbaratava les pescades en sos viatges de Cala-gat a la de Na Fonera; i mercès a un poc de dinamita, aconseguiren que entrés dins d'aquella, matant-lo a cops de destral després d'una lluita heroica, durant la qual, bramulant com un bou, girà un dels llauts amb una couetjada. L'animal, que vaig tenir ocasió de veure el dia 6, me semblà un mascle de Leptonix monachus Gm. que deu ésser el Monachus monachus (Hermann)? Citat per l'amic Aguilar, de Catalunya.

Era de color plom fosc amb petites taques blanques pel damunt i blanc pel ventre, el cap semblant al d'un vedell sense orelles, ulls petits; sa llargada total 2 m. 60 cm. Sa fórmula dental, I 2-2/2-2, C 1-1/1-1, M 5-5/5-5, correspon a dita especie, que viu en el Mediterrani.

No éssent possible la seva naturalització, vaig adquirir l'esquelet, del qual degut a les especials circumstàncies d'aquests mesos passats, n'he perdut algunes parts; el crani està un poc espanyat pels cops de la destral, qu'emplearen per matar-lo, però amb facilitat es podrà compondre.”

Aquesta no és la única ocasió en què Garcias Font parla del vell marí. En relació amb la petició d'informació d'un soci de València, Rdo P. Ignacio Sala qui demanava informació sobre cetacis i pinnípedes de Mallorca, Garcias Font comenta que hi ha dades sobre les aparicions del vell marí a Artà. Amb posterioritat i amb motiu d'una comunicació d'Ignacio Sala que llegeix Joan Cañigüeral sobre “Mamíferos marinos mediterráneos”, al Boletín de la Real Sociedad Española de Historia Natural Sección de Baleares (20 d'abril de 1951):

Hecha esta comunicacion tomó la palabra el Sr. Garcias el cual dijo que no pasan dos o tres años sin que se logre alguna foca en las almadrabas de Cala Gat junto el Faro de Capdepera. Cerca de este faro hay una cueva cercana a ésta, que se llama del Vey marí por las focas. De una cueva cercana a ésta, se refiere don Francisco Sureda Blanes, que yendo de pequeño a pescar le salió una foca de lo más profundo, que

le causó enorme impresión. El señor Torres ha visto con frecuencia focas descansando en la bahía de Alcudia y sobretudo en la playecita de S'Illot del Mal Pas de Alcudia. El Sr. Compte refiere la noticia que trajo la prensa de que el 18 de Marzo del año pasado, en la playa del Través de Sóller, fue sorprendida una descansando y desapareció nadando al intentarse darle caza. Hay también en Menorca y sobretudo en Cabrera.

Garcias Font: sobre dues espècies d'elasmobranquis

La cultura biològica d'un jove Garcias Font era molt important. Domini de multitud de disciplines poc conegudes com ara són els peixos. A una comunicació de novembre de 1905 (Butll. Inst. Cat. Hist. Nat. , 8) ja coneix la bibliografia de Barceló i Combis sobre la presència a les Balears d'aquest poc conegut elasmobranqui.

COMUNICACIONES.—El mateix soci (Sr. Soler y Pujol) presenta també un selaci raríssim, la Chimaera monstrosa L. no citada per en Sánchez Comendador en son catálogo de peixos de Barcelona: si bè el Sr. Soler dupta que dit exemplar pertanyi á tal especie, el Sr. Ferrer y Vert observa que les anomalías que presenta poden esser produidas al dissecar l'animal y que, uns apendixs que presenta un dibuix de la Chimaera que tenim á la vista y que falten en el present exemplar, poden ser una diferencia de sexe. El Sr. Garcías fa avinent que la Chimaera monstrosa L. es citada per en Barceló y Combis en son «Catálogo metódico de los peces de Baleares», ahont se l'hi dona el nom de gatamoixa.

Una altra nota ictiològica extraordinàriament interessant que ha passat desapercibuda (consultar l'interessant treball de revisió de l'espècie a les aigües de les Balears de Morey *et al.*, 2003) és la cita d'un salproig (Garcias Font ho esmenta com a salproig) o tauró blanc *Charcharodon carcharias* agafat a la badia de Capdepera, que fou publicada al Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (1907) Aquest peix estrany destrossava les xarxes i desbaratava les pescades de tonyines a les almadraves. Aquest salproig de 24 pams de llargada i 18 quintars de pes, fou remolcat amb molta feina fins a la platja el 18 de gener de 1907, cal dir que el 25 de gener Garcias ja havia escrit la nota i fou publicada en el volum d'aquell any. Aquest exemplar és dels més grans vists fins llavors, tenint en compte que en aquells moments encara hi havia molt poques ressenyes. Esmentat, en nota a part del llistat de Francesc Barceló i Combis, en el seu catàleg de Peixos de Balears, la qual cosa indicaria, segons Garcias Font, que no era molt comú a les nostres costes. També ha estat mencionat per l'arxiduc Lluís Salvador com a visitant ocasional d'Eivissa. Reiteradament citat per altres autors com Pérez Arcas (1865), Barceló (1868), Fage (1907), Ferrer Aledo (1930) i De Buen (1935).

Llorenç Garcias bioespeleòleg

La biospeleologia, o ciència que estudia la vida al medi hipogeu, deu el seu reconeixement com a veritable disciplina científica a la figura del romanès Emil G. Racovitza (1868-1947), i també, en part, a les cavitats de Mallorca. Racovitza fou un biòleg marí d'anomenada durant el primer terç de segle XX, qui desenvolupà gran part de la seva tasca científica al laboratori oceanogràfic de Banyuls de la Marenda (Vallespir-

Franca). Es tracta d'un explorador incansable, alhora que un científic dotat de gran capacitat d'organització. Així va poder compaginar la recerca amb importants càrrecs directius, tant al seu laboratori com a d'altres institucions acadèmiques franceses i romaneses. A més, i tal volta allò més important de cara a l'orientació que prendria la seva carrera, Racovitza era un aventurer nat. Als 29 anys, seguint una tradició fortament arrelada entre els naturalistes vuitcentistes, es va embarcar en una expedició científica transoceànica, que el portaria per aigües antàrtiques durant 3 llargs anys.

El vaixell fou pilotat pel qui arribaria a ésser el més famós explorador antàrtic, el noruec Roald Amundsen, la qual cosa no va estalviar als expedicionaris una hibernada inesperada entre els gels. Fruit d'aquest viatge fou, entre d'altres, la seva molt anomenada memòria sobre la biologia dels cetacis antàrtics. Ja establert a terres franceses, es va decantar per la biologia marina als 36 anys, edat en què inicià les seves eixides espeleològiques. En aquest moment la seva activitat exploratòria es tornà frenètica, arribant a prospectar més de 1.400 cavernes de les vessants francesa i ibèrica dels Pirineus, Còrsega, les Balears, Iugoslàvia i Algèria, a més d'altres indrets.

Racovitza visità Mallorca l'estiu de 1904, en el decurs d'una expedició oceanogràfica. El seu objectiu era recollir materials biològics procedents de dragats de la costa mallorquina. Els dies 16 a 20 de juliol, durant un recés en les tasques de dragatge, realitzà una visita a les Coves del Drac, a la costa de Manacor, acompanyat per Odón de Buen –responsable del laboratori oceanogràfic-. Tal com era d'esperar, no es va deixar embadalir per la bellesa de les concrecions i llacs de la gruta: fent portar un bot desmuntable del seu vaixell, es va endinsar per la cova, aprofitant l'ocasió per realitzar una acurada prospecció faunística i una sèrie d'observacions sobre la temperatura de l'aire i l'aigua de la cavitat. Fruit d'aquesta visita fou el descobriment, entre altres animals nous per a la ciència, d'un crustaci aquàtic cec i despigmentat del grup dels isòpodes, que descriuria un any més tard amb el nom de *Typhocriolana moraguesi* (Racovitza, 1905). Les transformacions morfofisiològiques que l'ambient subterrani havia imprès a aquest isòpode impressionaren de tal forma Racovitza que, un cop retornat al seu laboratori, es va dedicar preferentment a la recopilació i anàlisi de tota la informació disponible sobre els habitants de les coves. Fruit d'aquesta tasca ingent fou el cèlebre "Essai sur les problèmes biospeleologiques" (Racovitza, 1907), on enfocà de forma precisa els problemes per resoldre sobre l'evolució extraordinària d'aquests organismes, a la vegada que posà de manifest el cúmul de teories errònies formulades fins a la data en aquest camp del coneixement científic. També, amb motiu del centenari de la seva descripció s'ha editat un facsímil amb una traducció al català (Bellés, 2004).

De llavors ençà, la vida subterrània ha atret a multitud de naturalistes, especialment a Mallorca que compta amb uns escenaris i un poblament hipogeu ric i variat.

La biospeleologia interessà també a Ll. Garcias Font, com es pot apreciar, malgrat els errors en la transcripció del nom científic (havia passat poc temps des de la seva descripció) i ja, el juny de 1905, apareix una comunicació a la secció oficial de la sessió del 7 de maig de 1905 (publicat al Butll. Inst. Cat. Hist. Nat. Volum 6 de juny de 1905).

COMUNICACIONS.—El Sr. Garcias participa que en la excursió feta l'any darrer à las covas del Drach (Manacor, Mallorca) per la missió científica del Laboratori

de Banyuls-sur-mer (Rosselló), Mr. Racowitza recullí alguns crustacis desconeguts, entre 'ls quals n'ha determinat una especie que forma género nou: la Typhlocirolana Moraguesi.

També fa una nota bibliogràfica (Garcias Font, 1907) i publica un treball sobre aquest tema (Garcias Font, 1911). Certament, hi havia una profunda confusió sobre el tema, que s'inicià amb la descripció d'un crustaci (Isopoda, Cirolanidae) cec de les coves del Drach, *Typhlocirolana moraguesi*, descrita per Racovitza (1905). Uns anys més tard un oftalmòleg barcelonès, Manuel Menacho, fa una conferència a Buenos Aires, l'1 de juny de 1910, que fou publicada l'any següent (Menacho, 1911). En dit estudi fa referència a un crustaci tractat amb el nom de *Gammarus caecus*, uns exemplars d'uns 10-12 mm de longitud que no presentaven altra diferència externa amb els seus parents marins, que la manca de pigmentació. El que comenta Menacho, és que:

“els seus ulls compostos presenten omatídies completament mancades de pigment, amb els cons cristal·lins i bona part de la porció proximal de les retinules, atrofiats, alteracions que indiquen lo inepte que es l'aparell visual per desempenyar les funcions. Aquesta degeneració s'ha d'atribuir a modificacions anatòmiques ocasionades per la falta de l'exitant natural del sentit de la vista”.

Cal avançar que aquest crustaci que esmenta Menacho no podia ésser altre que l'espècie ja descrita per Racovitza (1905), *Typhlocirolana moraguesi*.

Garcias Font estava al dia de la literatura científica del moment. Segurament va conèixer a Emil Racovitza en persona, i a més coneixia el seu treball. Garcias Font demanà opinió a n'Emili Sagristà (1875-1963)³⁶² que també intervingué per intentar aclarir el tema i en una carta del 16 d'abril de 1911 l'indica incomprensiblement que no hi ha fauna a les coves des Drac, i això, corroborat diu, amb la informació directa del senyor Fernando Moragues³⁶³, per un germà seu i pel propi guia de la cova. Aquesta informació no pot ésser correcta, doncs Moragues coneixia de primera mà la presència de fauna subterrània ja que acompanyà a Racovitza en les seves investigacions. A més,

³⁶² **EMILI SAGRISTÀ I LLOMPART (1875-1963)**. El seu pare era militar de Marina i això li va permetre tenir una acurada educació. Essent encara seminarista, fou bibliotecari del Seminari i assistent del Bisbe Campins; tot just acabada la carrera, ingressà a l'administració del Capítol de la Seu de Mallorca com a tinent arxiver i oficial de secretaria. Ja de capellà, a partir de 1907, va ésser professor del Seminari Conciliar de Sant Pere, i impartia classes de física, química, història natural i astronomia. Promogué el Museu d'Història Natural i el Gabinet de física del Seminari. Fou responsable de l'observatori astronòmic i meteorològic del Seminari, des del 1910 fins a la seva mort. També fou col·laborador de mossèn Alcover en les tasques del *Diccionari*. És autor dels treballs de *La telegrafia sin hilos* (1899); guanyador del certamen literari del Seminari d'aquell any; *Elementos de astronomia* (1944) i d'articles sobre la història i arquitectura de la Seu de Palma.

³⁶³ **FERRAN MORAGUES Y DE MANZANOS (1856-1931)**. Nasqué i morí a Palma. Fou capellà, no sabem si per vocació o per necessitat, i va cursar els seus estudis eclesiàstics a Palma. Una vegada acabats va viatjar a Argentina on exercí de missioner. També fundà una parròquia, de la qual fou rector. Moragues va ser una persona molt erudita, malgrat que la seva formació fou de caràcter autodidacta. Així i tot, dominava temes com l'art i la biologia. En aquest camp es coneixen dos articles publicats a los *Anales de la Sociedad Española de Historia Natural* sobre *Insectos de Mallorca* (1894) i *Coleópteros de Mallorca* (1889). Acompanyà Emile Racovitza en l'exploració de les coves del Drac i com homenatge, Racovitza li dedicà el nom específic del crustaci cec *Typhlocirolana moraguesi*.

a la mateixa carta diu que de la cova des Hams, molt prop de les coves des Drac, el famós *Gammarus* és estudiat per Jaime Pujiula³⁶⁴ director del Laboratori Biològic de l'Ebre (Tortosa) i que Sagristà li ha enviat material per estudiar aquestes extraordinàries modificacions amb règim d'il·luminació amb aigua de mar.

A tot aquest conflicte taxonòmic i nomenclatural Weckel (1907) descriu amb el mateix nom, *Gammarus caecus*, uns amfípodes cavernícoles de Cuba (actualment el nom vàlid és *Weckelia caecus*). Chevreux (1909) havia deixat pendent la descripció d'uns suposats embrions de *Gammarus* sp. procedents de la mateixa localitat que la *Typhlocirolana* de Racovitza (Coves del Drac) i que molt més tard Dancau (1973) va descriure com a *Salentinella angelieri*, un altre endemisme cavernícola. Sembla que Menacho comptava amb *Typhlocirolana* de la cova veinada dels Hams i que, en contacte amb Pujiula (1911), varen publicar la descripció de *Typhlocirolana lulli* d'aquesta cavitat, assessorat per Stebbing (no Stebbinch com escriu Sagristà) i on es corregeixen les confuses afiliacions descrites per Menacho. Tot seguit, Racovitza (1912) refuta la separació de *T. lulli* i l'assigna com a sinònim de *T. moraguesi*.

Segons frases textuales de Margalef (1953), les publicacions de Menacho fan referència a l'estructura d'uns suposats ulls rudimentaris d'un crustaci de les coves de Macacor denominat unes vegades com *Typhlocirolana* i altres com a *Gammarus caecus*.

Aquest error heretat, fa que, publicacions recents, Colom (1950; 1991), encara conservin com a vàlid el binomi *Typhlocirolana lulli*, o confusions com la d'un exalumne de Sagristà, Guillem Bibiloni (a Seguí, 2005) el qual atribuï al mateix Sagristà la descripció de *Typhlocirolana lulli* de la cova dels Hams. En resum, *Typhlocirolana lulli* i *Gammarus caecus* de Mallorca són sinònims de *Typhlocirolana moraguesi*.

La discussió d'un treball de Garcias Font es va fer en una sessió ordinària de la Institució Catalana d'Història Natural en què hi eren presents: el president Joan Baptista d'Aguilar-Amat, Miquel Ferrer i Dalmau, Robert Ferrer i Gomis, Felip Ferrer i

³⁶⁴ **JAUME PUJIULA DILMÉ (BESALÚ, GIRONA, 1869 - BARCELONA, 1958)**. Jesuïta i biòleg; dedicà la seva vida a la investigació de la citologia, histologia i embriologia. De família modesta, va començar a treballar als vuit anys, primer en una fàbrica de mistos de Besalú i, després d'un accident, com a femater al Seminari de Girona, on va poder completar els seus estudis, iniciats a la seva ciutat natal. El 1887 va ingressar a la Companyia de Jesús, fins que el 1893 viatjà a Alemanya per estudiar ciències naturals i filosofia. Retornà a Espanya el 1895, i ensenyà història natural al Col·legi de Sant Josep de València; des del 1901 continuà els seus estudis eclesiàstics i el 1906 s'ordenà sacerdot. Fou el creador del Laboratori Biològic de l'Ebre (1910) i director de Laboratori Biològic de Sarrià. Es mostrà contrari a l'evolucionisme al llarg de toda la seva vida, d'una forma clara, si bé que acceptà alguns aspectes del darwinisme sempre que no foren utilitzats per explicar l'aparició de la vida en el nostre planeta, ni l'origen de l'home. El pare Pujiula també s'interessà per la paleontologia i l'evolució humana i alguns dels seus treballs sobre aquests aspectes apareixen a la revista *Ibèrica*. Pujiula sentia un profund rebuig sobre un origen natural de la vida, per això es fonamentava amb els fets, perfectament demostrats per Pasteur i Tyndall, sobre la impossibilitat de la generació espontània. Amb tot això, considerava que l'obra de la Naturalesa és depenent del seu Creador. Fou també membre de la Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales de Madrid, del Instituto de España i membre honorari del Instituto Médico Valenciano. Fou guardonat amb la Gran Cruz de la Orden Civil de Alfonso X el Sabio. Entre 1925 i 1928 fou president de la Institució Catalana d'Història Natural. Va escriure *Estudios críticos sobre la teoría de la evolución* (1910); *Citología* (1914-1918); *La vida y su evolución filogenética* (1915); *Histología, embriología y anatomía microscópica vegetales* (1921); *Embriología del hombre y demás vertebrados* (1922); *Biología moderna* (1960, obra póstuma). Publicà també nombrosos articles sobre botànica i zoologia a actes i congressos científics.

Vert, Josep Gifreda, Emili Juncadella, S. Maluquer; Josep M. Mas de Xaxars, Joan Rosals, Ignasi de Sagarra i Frederic Wynn.

Reproducció de part de les actes de la ICHN
Sessió ordinària de 4 de Maig de 1911
Presidència de D. J. B. de Aguilar-Amat

El Sr. President obrí la sessió a las 21 hores 45 minuts ab assistència dels senyors socis: Ferrer y Dalmau, (M); Ferrer y Gomis. Ferrer y Vert, Gifreda, Juncadella, Maluquer, S.; Mas de Xaxars, Rosals, Sagarra (I). y Wynn.

Comunicacions. — El Sr. Ferrer y Vert dona lectura d'un treball del soci D. Llorens Garcias, resident à Artà, Mallorca, sobre una nota del Sr. Menacho referent al crustaci Gammarus coecus de les coves de dita illa en el qual el Sr. Garcias refuta ab acertades observacions algunes de las afirmacions que dit Sr. Doctor deixa sentades en la esmentada nota.

Garcias Font (1911) no entrà a discutir sobre la validesa taxonòmica o no de *Gammarus caecus* o de *Typhlocirolana lulli*. Ni tampoc va discutir sobre l'adaptació d'aquest organisme als ambients cavernícoles. El que sí va discutir, amb molta rotunditat, fou que a les coves del Drac, veïnes de la dels Hams, sí hi havia fauna, tot citant l'article de Racovitza (1905) i també discutí la segona afirmació, amb molt bon criteri i prudència, i com es va veure amb posterioritat, que “*són moltes les coves que hi ha a Mallorca i no sabem que ningú hagi emprès un treball sèrio d'exploració en aquest sentit*”.

A més, Garcias Font (1907) ja coneixia el treball de Racovitza (1905) i contràriament al que creia Martel, ja sabia que a la cova hi havia tota una fauna adaptada a viure en aquest ambient. Sabia que Racovitza (1905) havia recollit dos Díptera, un Hemiptera, dos Arachnida, un Myriapoda i un Isopoda (*Typhlocirolana moraguesi*).

Aquest treball, que denotava un interès per la fauna cavernícola, el llegí Longí Navás i, el mateix 1911, envià una carta a Garcias per intentar establir contacte d'intercanvi d'espècies i també per animar-lo a ser soci de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales. Cal recordar que el treball de Jaume Pujiula fou publicat a la revista de dita societat.

El Museu Regional d'Artà

Els Museus de Ciències Naturals haurien de participar, bàsicament, de tres característiques: la conservació de col·leccions, la investigació i la tasca divulgativa. La conservació de col·leccions no sols implica el seu emmagatzemament i res més, sinó que suposa un esforç perquè aquestes col·leccions no es deteriorin, i també cal inventariar-les per a possibles consultes. La investigació es centra en conèixer i revisar aquestes col·leccions i també en el seu increment amb recol·lectes pròpies, fruit de recol·leccions científiques, intercanvi de material entre institucions, etc. Per exemple, a la Universitat es realitzen treballs, tesis doctorals, etc. que suposen la recol·lecció autoritzada de material biològic o paleontològic que, en algun moment, pot quedar dipositat en alguna d'aquestes institucions museístiques. Allò més important és facilitar-ne la consulta als

investigadors. I, per acabar, un museu no ha de perdre de vista la tasca divulgativa, amb les exposicions permanents o temporals, també és important donar a conèixer el seus fons de forma interactiva i participativa, així com les col·leccions i les persones que han fet possible l'increment dels coneixements científics. Exposicions didàctiques, que poden dur noves propostes de transmetre els coneixements científics que són mals d'aconseguir per al públic no especialista, i que es realitzen des de les universitats o centres de recerca. Malauradament, són pocs els centres que aconsegueixen abarcar amb èxit aquests tres vessants (conservació, investigació i divulgació) El fet de poder donar a conèixer fons de col·leccions poc conegudes i per tant poc consultades és una tasca que tenia molt clara Llorenç Garcias Font. El Museu Regional d'Artà (secció de ciències naturals) compta, en conjunt, amb un fons de col·leccions no poc important i, en general, en molt bon estat de conservació. Aquesta labor de conservació, s'ha pogut dur a terme gràcies a la tasca desinteressada de moltes persones que aprecien el gran valor naturalístic i històric que amaguen aquestes col·leccions.

El Museu regional d'Artà fou fundat el 1927. Al voltant d'aquestes dates Mossèn Llorenç Lliteres, artanenc i aleshores professor d'Història del Seminari de Mallorca, va tenir la iniciativa de crear, al seu poble, el Museu Regional d'Artà. És, per tant, una institució pionera en la conservació de col·leccions científiques de la comunitat autònoma de les Illes Balears. A les Illes Balears es conserven més de 600.000 espècimens en col·leccions privades i públiques. La majoria no compten amb cap catàleg, ni inventari i inclús algunes col·leccions públiques són de més difícil consulta que algunes de privades. Només dues han estat declarades BIC (Bé d'Interès Cultural) pel Consell de Mallorca, el fons del Museu Regional d'Artà i les Col·leccions de la Societat d'Història Natural de les Balears. En el Museu Regional d'Artà, ja des de la seva creació, es desenvoluparen tres seccions: d'arqueologia, d'història natural i d'etnografia. La secció d'història natural fou creada per l'artanenc i membre fundador de la Societat d'Història Natural de les Balears, Llorenç Garcias Font. La totalitat de la col·lecció zoològica (aucells, altres vertebrats, invertebrats i mostres de roques i fòssils) estaria conformada per uns 5000 espècimens, amb aproximadament 1500 tàxons, principalment recol·lectats a la comarca d'Artà (Pons i Sureda, 1995).

El Museu i Garcias Font eren un referent dels aspectes naturalístics. Poc abans d'esclatar la Guerra Civil, el 13 de maig de 1936, Antoni Garau, li demana al seu company, Joan Garcias -fill de Garcias Font-, si seria possible que el seu pare li pogués facilitar formigues de distintes espècies: abelles, i la papallona del cuc de la seda per fer una lliçó pràctica; material de què disposa el museu.

A més de les visites ja esmentades, altres personatges visitaren la casa de Garcias Font i el Museu. Prop dels anys 20 (la carta no està datada), visiten Artà els jesuïtes R.P. Jaume Balasch³⁶⁵, R. P. Pelegrín Prat, S. J., (professor d'Història Natural del

³⁶⁵ **JAUME BALASCH I BOSCH (C. 1870-1927)**. Jesuïta, subdirector del Laboratori Biològic de Sarrià i secretari de la *Sociedad Ibérica de Ciencias Naturales*, Secció de Barcelona. Professor del col·legi de Sant Joseph de València, fou encarregat de la part de bacteriologia del Laboratori Biològic de Sarrià. La seva producció científica no fou massa extensa però cal destacar el treball sobre l'esquelet de Somborombon (Sudamèrica), presentat al Congrés científic de Valladolid (1915) i els quadres sinòptics de Zoologia, molt utilitzats per a l'ensenyança.

Col·legi de la Inmaculada de Barcelona) i el R. P. Jaume Pujiula (director del Laboratori Biològic de Sarrià)

Gabriel Font Martorell (1897-1965), del Foment del Turisme, promoció visites al Museu en diverses ocasions gràcies a Garcias Font.

L'historiador Il·luminador Bartomeu Font Obrador (1932-2005) visità el museu el 22 de març de 1962 i estudià una petita pantera de bronze. Agraïx de tot cor totes les atencions i facilitats de Garcias Font.

El contacte de Garcias Font amb les forces vives del país va fer que aconseguís el suport de la Guàrdia Civil per incrementar la col·lecció naturalística del Museu Regional d'Artà, en aquest cas amb les restes d'una balena juvenil.

Bibliografia

- Alomar, G., Sáez, Ll., González, J.M. i Font, J. 1995. Notes Florístiques de les Illes Balears (VI). *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 38:153-161.
- Araújo, J., Muñoz-Cobos, J. i Purroy, F.J. 1977. Las rapaces y aves marinas del Archipiélago de Cabrera. *Naturalia Hispanica*, 12. ICONA.
- Bannerman, D.A. 1983. *The Birds of the Balearics*. Croom Helm, Ltd, Kent.
- Barceló, F. 1868. Catálogo metódico de los peces que habitan o frecuentan las costas de las islas Baleares. *Rev. Prog. Cienc. Ex. Fís. Nat.*, t. 18, nº 3 y 4: 46 pp.
- Bellés, X. 2004. Assaig sobre els problemes bioespeleològics (Emil G. Racovitza). (editor i traductor) 254 pp. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- Bernis, F., Díez, P.M. i Tato Cumming, J.J. 1958. Guión de la avifauna Balear. *Ardeola*, 4: 25-97.
- Bolívar, I. 1876. Sinopsis de los Ortópteros de España y Portugal (2ª parte). *A. Soc. Esp. Hist. Nat.* 5: 259-372.
- Bolívar, I. 1887. Especies nuevas o críticas de Ortópteros. *An. Soc. Esp. Hist. Nat.* 16: 89- 114.
- Bolívar, I. 1908. Algunos ortópteros nuevos de España, Marruecos y Canarias. *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat. (Sec. Biol.)* 8: 317-334.
- Bolívar, I. 1926. Orthoptera Palearctica Critica. III. Subfam *Pycnogastrinae* (Tettig.). *EOS* 2 (4): 423-463.
- Bolòs, O., Bonner, A., Orell, J., Perdigó, M.T., Camarasa, J.M., Cardona, M.A., Terrades, J., Velasco, E., Vigo, J., Vives, J., Llimona, X. 1976. Impressions sobre la vegetació de l'illa de Cabrera. *Treb. Inst. Cat. Hist. Nat.*, 7: 105-137.
- Bonafé, F. 1977-1980.- *Flora de Mallorca*. Ed. Moll. Palma de Mallorca.
- Calonge, F.D., Siquier, J.L. & Constantino, C. 1991. Contribución al conocimiento micológico de las Islas Baleares, III. *Bovista cunninghamii* Kreisel y *Tuber uncinatum* Chatin, dos nuevas citas para el catálogo español. *Bol. Soc. Micol. Madrid*, 15: 111-122
- Camarasa, J.M. 2000. Cent anys de passió per la Natura. Una història de la Institució Catalana d'Història Natural 1899-1999. Memòria 14. ICHN.183 pp.
- Cambessèdes, J. 1827 - Enumeratio plantarum quas in insulis Balearibus collegit J. Cambessèdes, earumque circa Mare Mediterraneum distributio geographica. *Mém. Mu. Hist. Nat.*, 14: 173-335.

- Cañigueral, J. 1951 - Pro Flora Balear. *Boll. R. Soc. Española Hist. Nat.* Sec. Baleares, octubre-noviembre, 2 - 3.
- Cañigueral, J. 1952. Lista de plantas superiores, cormofitas, endémicas de Baleares. 2-5 (gener-febrer).
- Chodat, L. 1924. Contribution à la géobotanique de Majorque. *Bull. Soc. Bot. Genève*, 15: 153-264.
- Colom, G. 1950. Más allá de la prehistoria. Una geología elemental de las Baleares. Colección Cauce. C.S.I.C. 285 pp. Madrid.
- Colom, G. 1991. *Las Ciencias Naturales en las Islas Baleares*. Direcció General de Cultura, Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Govern Balear. 369 pp. Palma de Mallorca
- Compte, A. 1958. Los sírfidos de las Islas Baleares. *Bol. Soc. Hist. Nat. Baleares*, 4: 25-49.
- Compte, A. 1963. Los *Cerambycidae* de la islas Baleares (Insecta, Coleoptera). *Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat.*, 61:175-207.
- Cramp, S. i Simmons, K.E.L. 1977. *The birds of the Western Palearctic*, Vol. I Oxford University Press. 722 pp. Oxford.
- De Buen, F. 1935. Fauna ictiológica. Catálogo de los peces ibéricos: de la planicie continental, aguas dulces, pelágicos y de los abismos próximos. 1ª Parte: *Notas y Resúmenes Inst. Esp. Oceanogr., Ser. II*, 88: 1-90. 2ª Parte, *Notas y Resúmenes Inst. Esp. Oceanogr., Ser. II*, 89: 91-149.
- Duvigneaud, J. 1974.- Catalogue provisoire de la flore des Baléares (2a ed.). *Soc. Ech. Plan. Vasc.*, fase. 17 (suppl.): 1-43. Liege.
- Fage, L. 1907. Essai sur la faune des poissons des îles Baléares et description de quelques espèces nouvelles. *Arch. Zool. Exp. Gén.*, IV serie, t.7, París: 69-93.
- Ferrer Aledo, J., 1930. *Catálogo de los peces de Menorca*, 2ª ed. Tipografía Mahonesa, Maò: 39 pp.
- Gargallo, G. 1991. Identificació del busqueret coallarga (*Sylvia sarda balearica*). *A. O. B.*, 6:35-42.
- Gargallo, G. 1993. Identificació de la subspècie balear de menjamosques (*Muscicapa striata balearica*). *A. O. B.*, 8:21-30.
- GOB 2010. Atlas dels aucells nidificants de Mallorca i Cabrera, 2003-2007.. 305 pp. Palma de Mallorca.
- Greuter, S. 1968. Une espèce meconnue endémique des îles Baléares: *Euphorbia fontqueriana*. *Collect. Bot. (Barcelona)*, 7: 531-537.
- Hartert, E. 1912. Über die Haubenlerche der Balearen und Pityusen. *Ornithologische Monatschrift*, 20: 29-30.
- Hidalgo, J.G. 1878. Catalogue des Mollusques terrestres des Iles Baleares. *Journal de Conchyliologie*, 26: 213-247.
- Hidalgo, J.G. 1917. *Fauna malacológica de España, Portugal y las Baleares. Moluscos testáceos marinos*. Trabajos del Museo Nacional de Ciencias Naturales 30. Madrid. 725 pp.
- Jaume, D. 1991. Troballa d'*Echinogammarus sicilianus* (Crustacea: Amphipoda) a les Serres de Llevant de Mallorca. *Bol. Soc. Hist. Nat. Balears*, 34:41-50.

- Jolivet, P. 1953. Les chrysomeloidea (Coleoptera) des Iles Baléares. *Inst. Royal Sci. Nat. Belgique*, 50:1-88.
- Jordà, J. 1922. Contribució al coneixement dels Coleòpters de les Balears. *Butll. Inst. Catalana d'Hist. Nat.*, 7: 128-132.
- Jordà, J. 1923. Contribució al coneixement dels Coleòpters de les Balears. Formes inèdites II. *Butll. Inst. Catalana d'Hist. Nat.*, 6: 103-109.
- Jordans, A. 1914. *Die Vogelgauna Mallorcas mit Berücksichtigung Menorcas und der Pityusen*. Paul Rost & Co. Bonn. 163 pp.
- Jordans, A. 1924a. Die Ergebnisse meiner zweiten Reise nach den Mallorca. Ergänzungen zu meiner Vogelfauna Mallorca I Teil. *Jour. f. Ornith.*, 72: 145-170.
- Jordans, A. 1924b. Die Ergebnisse meiner zweiten Reise nach den Mallorca. Ergänzungen zu meiner Vogelfauna Mallorca II Teil. *Jour. f. Ornith.*, 72: 381-410.
- Jordans, A. 1928. Die Ergebnisse Meiner Dritten Reise nach den Balearen. *Novitates Zoologicas*, 34: 262-336.
- Knoche, H. 1921. *Flora balearica. Étude phytogéographique sur les îles Baleares*. Vol. I. Montpellier
- Lagar, A. 1965. Revisión de las especies ibero-baleares del género «Percus» Bonelli (“Coleoptera Pterostichidae”). *Misc. Zoológica*, 2(1): 79-88.
- Llopis Lladó, N. i Thomàs Casajuana, J.M. 1948. Los fenómenos cársticos del cerro de Sant Miquel de Campanet, (Inca, Mallorca). *Misc. Alm. Vol. II.*, 4 figs., 1 lám. Barcelona, 1948.
- Llorens, Ll., Gil, Ll., i Tébar, F.X. 1998. La tasca botànica d'Oriol de Bolòs i Capdevila a les Illes Balears. *Acta Bot. Barc.*, 45 (Homenatge a Oriol de Bolòs): 37-47.
- Margalef, R. 1953. Los crustáceos de las aguas continentales ibéricas. *Inst. For. Invest. y Experim.* 243 pp. Madrid.
- Medina, P.J. i Alemany, A. 1990. Coleópteros endémicos de Baleares que figuran en la colección entomológica del Hno. J. Jordà (1862-1923). *II Jornades del Medi Ambient de les Balears*. Llibre de resums. Societat d'Història Natural de les Balears. 103.
- Moll, J. 1957. *Las aves de Menorca*. Estudio General Luliano. Serie científ. n. 2. Palma de Mallorca.
- Morey, G., Martínez, M., Massutí, E. i Moranta, J. 2003. The occurrence of white sharks, *Carcharodon carcharias*, around the Balearic Islands (western Mediterranean Sea) *Environmental Biology of Fishes*, 68: 425-432.
- Muntaner, J. i Congost, J. 1984. Avifauna de Menorca. *Treballs del Museu de Zoologia, Barcelona, núm 1*. 205 pp.
- Navás, L. 1910. Mis excursiones entomológicas durante el verano de 1909 (2 Julio - 3 Agosto). *Butll. Inst. Cat. Hist. Natural.* 10: 32-56.
- Palau, P. 1952. Investigaciones Bontánicas en Baleares, nuevas estirpes para la Flora Balear. *An. Inst. Bot. A. J. Cavanilles*. Madrid. 483-510.
- Palau, P. 1976. Catàleg de la flòrula de l'illa de Cabrera i dels illots que l'envolten. *Treb. Inst. Catalana Hist. Nat.*, 7: 5-103.
- Pérez Arcas, L. 1865. Ictiología ibérica, o sea catálogo de los peces marinos y de agua dulce que habitan o frecuentan las costas de la Península Ibérica. *Revista de la Real Acad. Ciencias Exactas, Físicas y Naturales*, 19, 192 pp. Madrid.

- Pignatti, S. 1955. Studi sulla flora e vegetazione dell'isola di Mallorca (Baleari). *Archivo Botanico*, 31: 46-65.
- Platvoet, D. 1984. Observations on the genus *Salentinella* (Crustacea, Amphipoda) with description of *Salentinella formenterae* n. sp. *Bijdragen tot de Dierkunde*, 54 (2): 178-184. Amsterdam.
- Platvoet, D. 1987. The genus *Salentinella* Ruffo, 1947 (Crustacea, Amphipoda) in Spain. *Stygologia*, 3 (3): 217-239. Leiden.
- Pons, G.X. i Palmer, M. 1996. Fauna endèmica de les illes Balears. Institut d'Estudis Balearics -Conselleria d'Obres Públiques Ordenació del Territori i Medi Ambient - Societat d'Història Natural de les Balears. Mon. Soc. Hist. Nat. Balears 5. 307 pp. Palma de Mallorca.
- Pons, G.X. i Sureda, P. 1995. Catàleg de la col·lecció de mol·luscs (Mollusca) del Museu Regional d'Artà (Mallorca). *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 38: 15-34.
- Pons, M. i Mayol, M. 1998. Trobada d'ossos de vell marí (*Monachus monachus*) i topografia provisional d'una cova marina al Parc Natural de sa Dragonera. *Butlletí Científic dels Parcs Naturals de les Balears*, II època, núm 1: 91-92.
- Pujiula, J. 1911. Un nuevo crustáceo (Isópodo). *Bol. Soc. Arag. Cien. Nat.* 10: 180-183. Zaragoza.
- Racovitza, E.G. 1905. *Typhlocirolana moraguesi* n.g., n.sp. Isopode aquatique cavernicole des Grottes du Drach (Balears). *Bull. Soc. Zool. France*, 30(4): 72-80.
- Racovitza, E.G. 1907a. Biospeologica I. Essai sur les problemes biospeologiques. *Arch. Zool. exp. et gen.*, IV Serie, 6(7): 371-488.
- Racovitza, E.G. 1907b. Biospeologica IV. Isopodes terrestres. *Arch. Zool. exp. et gen.*, IV Serie, 7(4): 145-225.
- Racovitza, E.G., 1912. Cirolanides (premiere serie). —Biospeologica XXVII, *Arch. Zool. exper. et gen.*, 5C serie, X: 203-329, pi- XV-XXVIII.
- Racovitza, G. 2005. La découverte de *Typhlocirolana*. Moment crucial dans la marche de la biospéologie. *Endins*, 28: 11-18.
- Rebel, H. 1926. Lepidopteren von den Balearen I. *Iris*, 40: 145
- Rebel, H. 1929a. Lepidopteren von den Balearen II. *Iris*, 43: 75-80.
- Rebel, H. 1929b. Lepidopteren von den Balearen und Pityusen. *Iris*, 48: 134.
- Rebel, H. 1930. Über eine Lepidopterenausbaute von Pityusen *Verh. Zool. Bot. Ges.*
- Reitter, E. 1914. Beitrag zur Kenntnis der blinder *Tapinopterus*-Arten (Col. Pterostichini). *Wien Entomolog. Zeitung*, 33(7-10): 261-263.
- Rita, J. 1989-1990. El género *Romulea* Maratti (Iridáceas) en las Islas Baleares. *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 33: 263-268 Palma de Mallorca.
- Rosselló, J.A. i Sáez, Ll. 2000. Index Balearicum: An annotated check-list of the vascular plants described from the Balearic Islands. *Collect. Bot.* (Barcelona) 25(1): 3-203.
- Sacchi, C.F. 1989-1990. Aislamiento geográfico y aislamiento ecológico en las comunidades de gasterópodos de duna: El ejemplo de Cerdeña. *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 33: 117-140.
- San Félix, M. 1999. Estudio de la viabilidad de la recuperación de la foca monje (*Monachus monachus*) en las islas Baleares. *Documents Tècnics de Conservació*.

- II època núm 5. Govern Balears. Conselleria de Medi Ambient, Territori i Litoral. 70 pp.
- Schwendinger, H. 1994. El paraíso de mi juventud. Adolph von Jordans, un ornitólogo alemán y Mallorca. *Boll Soc. Arqueològica Lul·liana*, 50: 547-560.
- Seguí, B., Bover, P., Trias, M. i Alcover, J.A. 1998. El jaciment fòssilífer de la cova C-2 (Ciutadella, Menorca). *Endins*, 22: 81-97.
- Seguí, G. 2005. Emili Sagristà i Llopart en el seu context. In: Amengual, A., Pons, G.X. i March, J. (edit.) Conferències de les Jornades de Commemoració i Estudi de l'eclipsi total de Sol a la Mallorca de 1905. *Mon. Soc. Hist. Nat. Balears*, 13: 85-98.
- Shirihai, H., Gargallo, G. i Helbig, A.J. 2001. Sylvia Warblers. Princeton University Press. Princeton, New Jersey. 576 pp.
- Sietti, H. 1930. Voyage entomologique aux îles Baléares. *Miscellanea Entomologica*, 32 (7): 57-62.
- Sietti, H. 1931. Deuxième voyage entomologique aux îles Baléares. *Miscellanea Entomologica*, 33 (7-8): 49-56.
- Sietti, H. 1932. Troisième voyage entomologique aux îles Baléares. *Miscellanea Entomologica*, 34 (9): 1-7.
- Sondaar, P.Y., McMinn, M., Seguí, B. i Alcover, J.A. 1995. Interès paleontològic dels jaciments càrstics de les Gimnèsies i les Pitiüses. *Endins 20/Mon. Soc. Hist. Nat. Balears*, 3: 155-170.
- Tato Cumming, J.J. 1972. Estudio Faunístico-Ecológico de la Provincia de Alicante. Lista nº 1: Aves con estancia probable, más o menos prolongada, en la Provincia y sus costas. Manuscrito inédito, fechado a 27 de octubre de 1972.
- Tato Cumming, J.J. 1975. Anteproyecto para un estudio monográfico del Halcón de la reina (*Falco eleonora*) y repoblación, por aves marroquíes, de un islote de la costa española. Manuscrito inédito.
- Tenenbaum, S. 1915. *Fauna koleopterologiczna wysp balearskich*. Skland. Główny w Księgarni Gebethner i Wolff. Warszawa. 150 pp.
- Urbera, J.L. i Valdés, B. 1983. Revisión del género *Nepeta* (Labiatae) en la Península Ibérica e Islas Baleares. *Lagascalia* 12(1): 3-80.
- Vicens, D., Crespi, D., Ginard, A., Gràcia, F. i Pons, G.X. 2006. Les coves litorals situades a la franja costanera entre es Mal Pas i el Cap Gros (Alcúdia, Mallorca) (2a part). Troballa de restes de Vell Marí (*Monachus monachus*) a la cova des Fonoll Marí. *Endins*, 30: 87-100.
- Vicens, D., Rodríguez-Perea, A. i Fornós, J.J. en premsa. Acumulaciones tobáceas en las Islas Baleares. Algunos ejemplos en la isla de Mallorca. In: Travertinos en España.

LA TASCA BOTÀNICA DE LLORENÇ GARCIAS I FONT A TRAVÉS DEL SEU HERBARI PERSONAL

Arántzazu Molins³⁶⁶, Josep A. Rosselló³⁶⁷, Miquel Àngel Conesa³⁶⁸

Introducció

Antigament, l'interès de l'home per la diversitat de formes vegetals residia principalment en les seves propietats medicinals (p.e. Arber, 1987). Per això, fins ben entrat el segle XIX, la botànica va ser un camp amplament estudiat pels metges i farmacèutics. A la vegada, el descobriment i les expedicions fetes al continent americà s'ha indicat en molts casos com un punt d'inflexió en l'afany de l'home per descriure la diversitat d'espècies i les relacions entre elles. En aquest sentit, l'apogeu tingué lloc al s.XVIII, caracteritzat pels grans viatges exploratoris al voltant del món i la implantació del sistema nomenclatural binomial de Linné, així com al s.XIX, amb les teories i viatges de Lamarck i Darwin. A més, en aquests dos segles, diverses foren les expedicions botàniques al Nou Món instigades per les corones europees, entre elles la corona espanyola, com les de Hipólito Ruiz i José Antonio Pavón (*Flora peruviana et chilensis*, 1798-1802), José Celestino Mutis (*Flora de Nueva Granada*, 1828), Martín Sessé y Lacasta i José Mariano Mocino (*Flora Mexicana*, 1885 i *Plantae Novae Hispaniae*, 1889), etc.

Aquest afany per col·leccionar, conèixer i classificar la diversitat d'organismes es va estendre a tots els racons del món en els s.XIX i XX, i les Illes Balears no en foren una excepció. Importants naturalistes i botànics, com la nissaga dels Salvador, Linneo, Lamarck, Desfontaines, de Candolle, Cambessèdes, Boissier, Cosson o Willkomm, descriviren endemismes vegetals baleàrics tot i que, en molts casos, reberen els espècimens de mans d'entusiastes naturalistes locals, amb escassos recursos científics, però amb un gran coneixement del territori. Igualment, ja dins el s.XX, un bon grapat de botànics pertanyents a institucions nacionals i internacionals es valgueren d'aquests naturalistes locals per poder arribar als racons més amagats de les Illes Balears.

³⁶⁶ Grup de Recerca en Biologia de les Plantes en Condicions Mediterrànies, Departament de Biologia, Universitat de les Illes Balears. Carretera de Valldemossa km 7,5. 07122-Palma de Mallorca. Illes Balears.

³⁶⁷ Jardí Botànic de València, Universitat de València. Carrer Quart 80. 46008-València. València.

Jardí Botànic Marimurtra, Fundació Carl Faust. Ap. correus 112. 17300-Blanes. Catalunya.

³⁶⁸ ma.conesa@uib.es

El farmacèutic d'Artà Don Llorenç Garcias i Font (l'apotecari Pujamunt; Artà, 1885 - Artà, 1975) va ser un d'aquests personatges locals amb escassos recursos científics, però amb un gran afany de coneixement i una notable devoció per la història natural i l'exploració del territori. Va prendre part en el naixement de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN; Barcelona, 1899) de la que va ser soci d'honor fins a la seva mort. Va participar en la fundació de la Societat d'Història Natural de les Balears (SHNB; Palma de Mallorca, 1954), i va publicar en els butlletins d'aquestes institucions i a altres revistes científiques. Va ser cofundador del Museu Regional d'Artà (1927), aportant esforços i troballes a les seccions d'arqueologia i història natural d'aquest museu, i aportant-hi grans col·leccions d'aus embalsamades i d'invertebrats (insectes, mol·luscs, etc.); a part de dedicar-se activament a la defensa dels interessos d'Artà i la seva pagesia, i de la llengua i cultura catalanes.

El seu interès principal, però, varen ser les plantes, segurament per la seva condició de farmacèutic, i tal com demostra el seu voluminós herbari³⁶⁹ personal, amb més de 6700 plecs¹ recol·lectats entre 1902 i 1974. A més, com indicà Palau Ferrer (1954), a l'any 1946 “el farmacèutic de Artà, don Lorenzo García [sic] Font, entusiasta botànic, regaló una colecció de plantes –exclusivament de Mallorca-, que sobrepassa el millar de pliegos” per iniciar el conegut com “Herbarium Balearicum” del Col·legi de Farmacèutics de Balears; essent Palau el conservador i recol·lector oficial en aquella època. Tot plegat, una gran quantitat de plecs recol·lectats al llarg de tota una vida dedicada en gran part a la botànica.

Com va expressar Oriol de Bolòs³⁷⁰ en el seu homenatge (VV.AA., 1979), Llorenç Garcias va posar els fonaments científics pel coneixement del país, amb importants descobriments tot i la limitació de mitjans que tenia; i després de Rodríguez Femenias³⁷¹ i els estrangers que treballaren a les Illes, Garcias va ser durant molt de temps l'únic botànic balearic en actiu, col·laborant amb Knoche (Flora Balearica -Knoche, 1921/1923), Pignatti (estudi del gènere *Limonium* –Pignatti, 1955, 1960, 1971-), Oriol de Bolòs i Molinier³⁷² (treballs sobre la flora i vegetació de Mallorca –Bolòs i Molinier, 1958-); i d'igual contingut n'és el comentari que en fa Palau en una de les seves publicacions (Palau, 1954). Diverses són les referències a les troballes de Garcias que apareixen a diverses obres de la botànica balear i espanyola (p.e., Bonafè 1976-1980; Bolòs i Vigo³⁷³ 1984-2001; Castroviejo et al., 1986-2010; Bolòs et al., 2005).

³⁶⁹ Els herbaris són col·leccions de plantes seques, premsades per ser conservades dins fulls de paper, amb una etiqueta identificativa (espècie, localitat de recol·lecció i data, dades del recol·lector, etc.). La planta seca sol anomenar-se espècimen, mentre que aquest, juntament amb l'etiqueta i el full de paper s'anomenen plec d'herbari. Els plecs tenen funció testimonial de l'existència de la planta a un lloc i data en concret, i són necessaris per descriure correctament un tàxon.

³⁷⁰ **ORIO DE BOLÒS I CAPDEVILA (1924-2007)**. Il·lustrador botànic català. Pare de l'escola fitosociològica catalana. Director de l'Institut Botànic de Barcelona i professor de la Universitat de Barcelona. Autor de la *Flora dels Països Catalans* (juntament amb Josep Vigo) i de la *Vegetació de les Illes Balears*.

³⁷¹ **JOAN JOAQUIM RODRÍGUEZ I FEMENIAS (1839-1905)**. Botànic menorquí

³⁷² **RENÉ MOLINIER (1899-1975)**. Importants obres de fitosociologia de l'escola catalana, juntament amb O. de Bolòs.

³⁷³ **JOSEP VIGO I BONADA (1937-)**. Botànic i fitosociòleg català, col·laborador de O. de Bolòs.

Característiques de l'herbari personal de Garcias

Des de la seva tornada a Artà, després dels estudis de farmàcia a Barcelona, Garcias començà a recollir plantes per formar el que és avui el seu herbari personal. Iniciat amb alguns plecs dels voltants de Barcelona agafats al 1902, la gran majoria dels espècimens pertanyen als voltants d'Artà i Capdepera, territori molt a l'abast i amplament explorat per Don Llorenç. També hi ha un bon grapat de plecs recol·lectats dels voltants de Barcelona, on residí entre 1936 i 1939, així com plecs d'altres llocs de Mallorca, i plecs d'altres autors, fruit de l'intercanvi que freqüentment tenia lloc entre naturalistes de l'època.

A la mort de Garcias, el seu herbari personal fou transportat des d'Artà als Sagrats Cors de Palma (Carrer de la Pau) per dos amics de Garcias, Jeroni Orell i Anthony Bonner(1928-) segurament baix la supervisió del pare Bonafè. Aquest autor inclogué aproximadament 400 cites de Garcias a la seva *Flora de Mallorca* (1876-1880) que, a banda de poder provenir de les publicacions de Garcias i de les fitxes de Garcias que acompanyaven a l'herbari, moltes poden provenir també de la revisió dels plecs de l'herbari. Posteriorment a la publicació de l'obra de Bonafè, el 4 de maig de 1981 l'herbari va ésser cedit per la família a la SHNB, institució de la que fou membre fundador, per part de Lleonard Llorens(1946-)³⁷⁴ i Lluís Fiol (1947-)³⁷⁵. L'herbari va romandre a l'Estudi General Lul·lià fins al 2005, any en que la SHNB va canviar de lloc el seu local i a on se troba actualment l'herbari³⁷⁶.

Sanejat i caracterització de l'herbari

El gran volum de l'herbari, l'escassa ordenació dels plecs (a vegades per famílies o per èpoques de recol·lecció), i la baixa repercussió taxonòmica que tingué l'obra de Garcias en comparació amb altres botànics de l'època, va fer que aquesta col·lecció fos escassament consultada (a part de Bonafè) en els 30 anys posteriors a la seva mort. L'herbari no fou massa consultat, però, malgrat el pas del temps periòdicament, fou enverinat per alguns dels socis de la SHNB amb sublimat corrosiu³⁷⁷ i naftalina. Tot això evità que les etiquetes, les capses de cartró i els fulls de diari que contenien els espècimens, fossin aliment i refugi per organismes degradadors especialitzats³⁷⁸.

Entre els anys 2005 i 2006, des de la SHNB es va promoure la revisió, la neteja i inventariat complet d'aquesta gran col·lecció per facilitar-ne la consulta i garantir la seva conservació al llarg dels anys (Molins et al., 2007). Els plecs foren oberts un a un, traslladant les parts no deteriorades dels espècimens, els fruits i llavors i les etiquetes a fulls de paper idonis per plecs d'herbari. Per evitar la presència d'organismes degradadors, així com larves i ous, l'herbari fou esterilitzat per congelació, sistema

³⁷⁴ **LLEONARD LLORENS GARCIAS (1946-)**. Farmacèutic i botànic mallorquí, catedràtic de botànica a la Universitat de les Illes Balears (UIB).

³⁷⁵ **LLUÍS FIOI I MORA (1947-)**. Lliquenòleg, artista i membre actiu de la SHNB des dels seus inicis

³⁷⁶ Actualment, la SHNB està afincada al Carrer Margarida Xirgu 16 baixos de Palma de Mallorca.

³⁷⁷ Solució de "clorur de mercuri(III) ampliament utilitzada per protegir els espècimens dels herbaris, així com a les col·leccions d'animals, fins a lasegons meitat del segle XX. El seu ús està desaconsellat avui dia donada la perillositat que suposa pels consultors de les col·leccions.

³⁷⁸ El peixet de plata (*Lepisma saccharina*).

que es duu a terme periòdicament pel manteniment de la col·lecció (vegi's Molins et al., 2007 per detalls metodològics). D'aquesta manera, l'herbari va ser també inventariat, creant una base de dades informàtica per permetre'n la consulta sense l'obertura de les capsas estèrils, així com per facilitar la localització dels plecs.

Al 2006, l'herbari estava format per 6746 plecs, dels quals 1131 eren duplicats (plecs amb tàxon, localitat i data idèntica a un altre plec). A més, l'autor indicava varies dates i localitats a determinats plecs, arribant-se a un total de 5710 cites o registres de l'existència de les espècies en determinades localitats (vegi's la Figura 1E, etiqueta de la que s'extreuen dues cites). En conjunt, actualment l'herbari consta de 5540 entrades a la base de dades, més 1086 duplicats, fent un total de 6626 plecs. D'aquests una gran part està en molt bon estat, sabent que alguns tenen més de cent trenta anys, i que els més recents en tenen uns trenta sis. Pel que fa als plecs incomplets, durant el procés de neteja es trobaren 39 plecs sense l'espècimen i se n'eliminaren 81 més per degradació total, mantenint les etiquetes originals dins fulls d'herbari buits com a testimoni de la cita i de l'existència passada. Així, l'1,8% dels plecs de l'herbari no presenten l'espècimen. A més, uns 65 espècimens no foren identificats per Garcias, la localitat manca a 87 plecs, la data a 725, la localitat a 10, a 20 els manca identificació i data, a 477 localitat i data, i 438 plecs no presenten etiqueta. Així, 1942 plecs (29,3%) estan incomplets, dels que sols els 558 sense espècimen o etiqueta (8,4% del total de l'herbari) tenen escàs valor testimonial. Vegi's el resum d'aquestes dades a la Taula 1.

Un exemple de la importància que poden tenir alguns d'aquests plecs incomplets és el de *Digitalis dubia* var. *marcosii*, varietat descrita per Garcias (1958), de la qual no s'ha localitzat el plec tipus³⁷⁹ (Rosselló & Sáez, 2001), tot i que Garcias indicà que es trobava al seu herbari. A l'herbari apareix un plec sense nom ni data de *Digitalis minor* recol·lectada a la mateixa localitat indicada per Garcias a la publicació (Son Nebot, Escorca). La revisió d'aquest plec podria donar lloc a la seva elecció com un neotipus³⁸⁰ de la varietat descrita per Garcias.

Composició de l'herbari

A l'herbari apareixen representacions de fins a 118 famílies (vegi's la Figura 2). Les més recol·lectades, tot i que no es corresponen amb el nombre de tàxons presents són, seguint Castroviejo i col. (1986-2010): compostes (652 plecs), lleguminoses (498 p.), gramínies (444 p.), labiades (353 p.), plumbaginàcies (327 p.), umbel·líferes (293 p.), cariofil·làcies (239 p.), crucíferes (237 p.), escrofulariàcies (221 p.), liliàcies (197 p.), euforbiàcies (166 p.), ranunculàcies (166 p.), orquidàcies (149 p.), ciperàcies (137 p.), rubiàcies (114 p.), quenopodiàcies (114 p.), rosàcies (108 p.), cistàcies (102 p.), papaveràcies (93 p.), i boraginàcies (90 p.).

Tot i l'elevat nombre de plecs, no hi ha grans quantitats d'espècies repetides, i les que ho estan foren identificades per Garcias com a tàxons distints o pertanyen a loca-

³⁷⁹ Plec original utilitzat per la descripció del tàxon. És el plec de referència per les posteriors revisions que es fan del tàxon.

³⁸⁰ Plec designat com a tipus per posteriors revisors d'un tàxon, quan el plec tipus original ha desaparegut o no presenta els elements diagnòstics per la seva interpretació.

	INICI	ACTUAL	% ACTUAL
Entrades de l'herbari	5615	5540	-
Piecs duplicats	1131	1086	16,4
Total de piecs	6746	6626	-
Registres	5710	5710	-
Famílies representades	118	118	-
Piecs d'intercanvi	258 (11)	258 (11)	3,9 (4,5)
Piecs complets	4846 (720)	4804 (705)	72,5 (74)
Piecs incomplets			
Piecs sense especímen	39 (2)	120 (45)	1,8 (1,4)
Piecs on només falta la identificació	65 (10)	65 (10)	1 (1)
Piecs on només falta la localitat	91 (11)	87 (10)	1,3 (1,4)
Piecs on només falta la data	257 (127)	725 (111)	10,9 (11,1)
Piecs on falta la identificació i la localitat	10 (1)	10 (1)	0,2 (0,2)
Piecs on falta la identificació i la data	22 (4)	20 (4)	0,3 (0,3)
Piecs on falta la localitat i la data	494 (148)	477 (143)	7,2 (6)
Piecs sense etiqueta	461 (110)	438 (102)	6,6 (6,1)
Piecs de Mallorca	4790 (799)	4714 (774)	71,1 (71,1)
- Piecs d'Artà i Capdepera	3026 (442)	2972 (426)	44,9 (46)
Piecs de Menorca	6 (0)	6 (0)	0,1 (0,1)
Piecs d'Eivissa	9 (1)	9 (1)	0,1 (0,1)
Piecs de Formentera	2 (0)	2 (0)	0 (0)
Piecs de Cabrera	11 (0)	11 (0)	0,2 (0,2)
Piecs de Catalunya	777 (60)	777 (60)	11,7 (12,9)
- Piecs de Garcias	664 (60)	664 (60)	10 (10,9)
- Piecs de Palau Ferrer	81 (0)	81 (0)	1,2 (1,5)
- Piecs d'altres autors	30 (0)	30 (0)	0,5 (0,5)
Piecs de la resta de la península Ibèrica	68 (1)	68 (1)	1 (1,2)
Piecs de l'estranger	27 (0)	27 (0)	0,4 (0,5)

Taula 1. Caracterització de l'herbari. S'inclouen els nombres corresponents a l'estat de l'herbari abans (inici) i després (actual) del procés de neteja i ordenació; i el nombre total de piecs, seguit del nombre de duplicats que inclou aquest nombre, entre parèntesi. A la darrera columna s'indiquen els percentatges respecte del total de piecs actual de l'herbari, i entre parèntesi es mostra el percentatge sense tenir en compte els piecs repetits. Segueix el núm. de famílies representades a l'herbari. Castroviejo i col., 1986-2007.

litats distintes. Com excepcions, es troben prou plecs d'alguns tàxons dels gèneres *Limonium*, *Digitalis* i *Romulea*, dels quals Garcias va estar involucrat en la descripció. Igualment, apareixen prou plecs de l'endemisme *Rhamnus ludovici-salvatoris*, havent dedicat Lucie Chodat³⁸¹ (1924) una varietat de l'espècie a Garcias (*R. ludovici-salvatoris* var. *garcia-fontis*), la qual Garcias considerarà sense valor taxonòmic, tal com expressà en una carta a Antoni de Bolòs³⁸². Així, alguns dels tàxons més herboritzats, utilitzant el nom donat per Garcias, són: *Limonium virgatum* (51 plecs), *L. minutiflorum* subsp. *balearicum* (28 p.), *L. gougetianum* (19 p.), *L. tremolsii* (19 p.), *L. dictyocladum* (17 p.), *L. caprariense* (16 p.), *Allium vineale* (19 p.), *Agropyrum repens* (18 p.), *Digitalis dubia* (17 p.), *Rhamnus ludovici-salvatoris* (17 p.), *Myrtus communis* (16 p.), *Juniperus oxycedrus* (15 p.), *Kundmannia sicula* (15 p.), *Teucrium polium* (14 p.), o *Romulea* sp. pl. (36 p.).

A l'herbari hi ha uns 872 plecs recol·lectats fora de les Illes Balears (13,2% del total), 845 pertanyents a la península Ibèrica (quasi tots de Catalunya, i la majoria recol·lectats i identificats per Garcias), i uns 27 de la resta del món, recol·lectats i/o identificats per diversitat d'autors (vegin-se les Taules 1 i 2). A més, alguns plecs també tenen etiquetes corresponents a altres herbaris (vegi's la Taula 3 i la Figura 1), fruit de l'intercanvi que freqüentment tenia lloc a l'època.

Material tipus i plecs testimonials de les novetats publicades per Garcias

Farmacèutic d'una vila principalment pagesa, Garcias visqué "allunyat dels grans instituts científics i hagué de treballar amb mitjans poc abundants, i això explica les limitacions que es manifesten en la seva producció escrita" (O. de Bolòs, a VVAA, 1979). Segurament això explica per què els plecs tipus dels tàxons descrits per Garcias es conserven principalment a altres herbaris, ja que Garcias els enviava als experts botànics amics seus, i especialment a Font i Quer³⁸³. És el cas dels plecs de tàxons com *Euphorbia myrsinites* L. subsp. *litardierei* Font i Quer i Garcias Font (1949), *Digitalis dubia* subsp. *palaui* Garcias Font i Marcos (1958), o *Romulea assumptionis* Garcias Font (1953). Així doncs, un dels herbaris que conté més plecs importants de Garcias és el de l'Institut Botànic de Barcelona, del que va ser fundador i director -(1916)1934-1939- el seu amic Font i Quer, i atesa la seva vinculació amb aquest autor i amb la institució, així com amb el seu successor, Antoni de Bolòs.

Per altra banda, aquests tàxons estan generalment representats a l'herbari personal de Garcias, que conté espècimens amb la indicació "cotipus"³⁸⁴ a l'etiqueta, correspo-

³⁸¹ **LUCIE CHODAT (1896-?)**. Botànica suïssa que realitzà la tesi doctoral referent a la flora balear. Filla de l'il·lustre botànic Robert Hippolyte Chodat (1865-1934), que treballà amb la flora espanyola, portuguesa i especialment paraguaia.

³⁸² **ANTONI DE BOLÒS I VAYREDA (1889-1975)**. Botànic català, director de l'Institut Botànic de Barcelona després de Pius Font i Quer. Pare del botànic Oriol de Bolòs, i fill del botànic Ramon de Bolòs (1852-1913).

³⁸³ **PIUS [JOSÉ MARIANO] FONT I QUER (1888-1964)**. Il·lustre botànic català. Va descriure un gran nombre de tàxons del sistema Ibèric i les Illes Balears. Fou director de l'Institut Botànic de Barcelona.

³⁸⁴ Indicació que alguns autors feien als plecs utilitzats per descriure un tàxon i que no eren el plec tipus. Si presenten la mateixa localitat i data indicada per l'autor en la descripció formal del tàxon, són plecs in-

Autor o recol·lector	Llocs de recollida	Nº plecs
P. Palau Ferrer	Mallorca, Cabrera, Eivissa, Catalunya	80
- 7 P. Palau Ferrer	Mallorca, Cabrera, Catalunya, P.I.	19
P. Font i Quer	Mecorea, Formentera, Marroc, P.I.	41
- 7 P. Font i Quer	Eivissa, Catalunya, P.I.	14
- 7 FQ o P. Palau Ferrer	Eivissa, Formentera	7
E. Gens	P.I.	20
E. Gens i FQ	P.I.	1
Sennen	Mallorca, P.I., França, Sardenya	14
F. Tremols	P.I., Hongria, França, Itàlia, Sòcia, Noruega, Algèria	14
J. Orell	Mallorca	9
Toussiquet	Algèria, Algèria (amb Tremols)	9
S. Pignati	Mallorca (etiquetes de Garcias)	5 ²
J. Carriquer	Catalunya (Palau?), Mallorca (etiqueta de Garcias) ¹	2
A. Llorens de Ros	Mallorca (etiqueta de Garcias) ²	2
B. Vicioso	P.I.	2
J. Harth	Romània	1
Basarn	Eslovènia	1
Blanc	Mallorca (etiqueta de Sennen)	1
B. Coll i FQ	P.I.	1
M. Gandoget	(sense localitat)	1
L. Girardin	França	1
J. Gonzalez	Catalunya	1
E. Huchel	Austria	1
E. Haliczky	Hongria	1
A. Marcos	Mallorca	1
C. Pau	P.I.	1
M. Perrot i FQ	Catalunya	1
W.J. Rejlander	Mallorca (etiqueta de Garcias)	1
W.H.P. Rothmaler i FQ	P.I.	1
G.A. Sampaio i Sennen	Portugal	1
E. Sardi	França	1
Torda	Romània (indica "Tremols")	1
C. de Terrigando	P.I.	1
J. Vetter	Itàlia (indica "dupl. Tremols")	1

Taula 2. Relació d'autors o recol·lectors presents a l'herbari PH-GARC. (FQ = P. Font i Quer). En consonància amb el contingut d'aquest herbari, s'especifica l'illa pels plecs de Balears, si és de Catalunya, si és d'una altra regió de la península Ibèrica (P.I.), i el país si es tracta d'una localitat fora de l'Estat Espanyol. A alguns dels plecs no s'indica explícitament el nom d'aquests autors, però per la localitat i data de recollida, i per les similituds d'aquesta informació amb la d'altres plecs on sí s'indica, s'han considerat de dits autors, separant els plecs amb aquesta incertesa dels altres mitjançant una segona entrada per l'autor iniciada amb un guió i un interrogant. Els plecs sense autor i amb possibilitats de ser de Garcias sempre s'han considerat pertanyents a Garcias.

¹ Vegi's al text.

² Aquest nombre fa referència als plecs on Garcias ho indicà a l'etiqueta. Pignatti va identificar més plecs de Garcias del gènere *Limonium*, alguns retornats a Garcias i segurament presents a l'herbari PH-GARC, tot i no estar indicat.

Etiqueta de l'herbari	Autors o recol·lectors
Flora Caprerense	P. Palau Ferrer
Flora Transilvanica	J. Barth
Flora Valertina	C. Pau
Herbario Barcelonès	L. Garcias
Herbario Torre Pardo	C. de Torrejando
Herbario de P. Font i Quer / Herbarium Font Quer	P. Font i Quer
Herbarium Majoricense	J. Cribell
Institució Catalana d'Història Natural	FQ, L. Gesteira
Institutum Botanicum Buzovicense	FQ, E. Gees
Jur Maroccanum 1927	Font i Quer
Museu de Catalunya. Herbari	FQ, E. Gees
Palau Ferrer - Plantes de Balears	Palau Ferrer
Plantes d'Espagne	Sennen, Sennen/Sampson
Scientiarium Naturalium Barchinensium Museum	FQ, Dims/FQ, M. Pericó/FQ
"Tommasquez"	Tommasquez, Tommasquez/Trimols
"Trimols"	Trimols

Taula 3. Relació d'etiquetes d'altres herbaris presents a l'herbari PH-GARC. S'indiquen alguns dels autors o recol·lectors a qui corresponen aquests plec. (FQ = P. Font i Quer)

nents a quasi tots els tàxons esmentats just abans, així com de *Limonium majoricum* Pignatti (1955). També s'hi troben els plec d'alguns tàxons descrits de forma invàlida per Garcias (*nomen nudum*³⁸⁵) com: *Alsine tenuifolia* f. *intermedia* Garcias Font (1923), *Cynara cardunculus* var. *albiflora* Garcias Font (1953), o *Helichrysum stoechas* f. *latiorifolium* Garcias Font (1923), entre d'altres.

Un aspecte important a remarcar és que molts dels plec d'aquest herbari contenen etiquetes on s'indiquen varies localitats i/o dates de recol·lecció, afegides a posteriori, o fins i tot indicant entre parèntesi dates anteriors a la que suposadament correspon el plec. En altres casos, Garcias indicava un interval d'anys en que la planta existia a una localitat concreta, sense poder determinar, doncs, quina és la data de recol·lecció d'aquest plec. Així, alguns dels plec que poden contenir material tipus tenen afegides varies dates o localitats, o hi ha dues etiquetes i un grapat d'espècimens dins un mateix plec. Aquest aspecte, si més no, pot dificultar la tipificació d'alguns tàxons al seu herbari personal. Això podria indicar que per Garcias era més interessant el caire corològic de la flora (saber on es trobava la planta i des de quan) que el caire taxonòmic dels plec del seu herbari. D'aquesta manera, i coneixent que la majoria dels plec tipus relacionats amb Garcias es troben a altres herbaris, sembla ser que la intenció de Garcias amb aquest herbari no era altra que col·leccionar i deixar constància de la diversitat, distribució i persistència de les plantes a Mallorca, aspecte reflectit també en la col·lecció herboritzada de Catalunya durant l'any 1938 i gener del 1939.

L'herbari de Garcias en comparació amb altres herbaris

A causa de l'esmentada baixa presència de plec tipus a l'herbari personal de Garcias, la seva importància vora altres herbaris és limitada. Tot i això, pel volum total de

dicats per substituir el plec tipus en cas d'extraviar-se o degradar-se.

Figura 1. Mostra d'algunes de les etiquetes presents a l'herbari PH-GARC. A) Etiqueta de l'herbari de Garcias durant la carrera de farmàcia. B) Etiqueta manuscrita de Garcias, com gran part de les de l'herbari PH-GARC. C) Model d'etiqueta de Garcias. D) Model antic d'etiqueta de Garcias. E) Tercer model d'etiquetes de Garcias, similar al C però de mida més quadrada, i més modern. F) Un dels tipus d'etiqueta de l'Institut Botànic de Barcelona present a l'herbari PH-GARC. G) Etiqueta de l'herbari de P. Palau Ferrer, d'un plec de Formentera. H) Etiqueta de l'herbari de P. Font i Quer, d'un plec de Menorca. I) Etiqueta de l'herbari de J. Orell. J) Etiqueta de l'herbari de Sennen, d'un plec de Catalunya. K) Etiqueta de J. Barth, Flora Transsilvanica, de 1878. L) Etiqueta del Museu de Ciències Naturals de Barcelona, d'un plec de Font i Quer. M) Etiqueta de l'herbari de L. Giraudias, Plantes de France, de 1889. N) Etiqueta de C. Pau, Flora Valentina, de 1889. O) Etiqueta de M. Gandoger, Flora Gallica exsiccata, de 1876. Les etiquetes B i C corresponen a *Romulea assumptionis* Garcias, i aquests plec són probablement material tipus. A l'etiqueta E, de *Limonium majoricum*, s'indica la data del plec tipus (14-VII-1932), però també s'indica que l'espècie existia a la localitat (punts suspensius) al menys fins a 1962. El fet que l'autor indiqui que és un topotipus (pertanyent a la localitat del tipus) fa suposar que aquest plec no és de 1932. L'etiqueta F, d'un plec d'*Avena crassifolia* recol·lectada per Gros de Ses Torretes d'Eivissa el 29 d'agost de 1918, podria correspondre a material tipus de Font i Quer donat a Garcias.

plecs que té (6626) resulta important en comparació amb el volum d'altres herbaris, com pugui ser el cas d'alguns de l'Institut Botànic de Barcelona (IBB), com (segons Ibáñez, 2006) els 1202 plecs de l'herbari de la Institució Catalana d'Història Natural (institució de la que Garcias fou membre fundador, i l'herbari conté alguns plecs seus), els 1211 plecs de l'herbari de la Societat Botànica Barcelonesa, els 6000 de l'herbari F.X. Bolòs o de l'herbari R. Bolòs, o els 8000 de l'herbari Cadevall. Més encara, tenint en compte sols els plecs de Catalunya inclosos a l'herbari personal de Garcias (uns 777), resulta un volum important vora alguns dels anteriorment esmentats herbaris catalans. Cal indicar, si més no, que aquest volum no s'aproxima als d'altres herbaris de l'IBB, com els 30.000 plecs de l'herbari Trèmols o de l'herbari Vayreda; i molt menys als herbaris d'alguns dels autors de l'època totalment dedicats a la botànica i herboritzant gran diversitat de regions, com puguin ser els 85.000 plecs de l'herbari Sennen de l'IBB, o les indicacions de Font i Quer de més de 400.000 plecs de Sennen repartits entre diverses institucions europees, o la col·lecció que Font i Quer incorporà a l'herbari de la IBB al llarg de la seva vida, amb quasi 300.000 plecs (Ibáñez, 2006).

Un dels aspectes més significatius de l'herbari de Garcias, però, és el fet de comptar amb uns 4742 plecs de les Illes Balears (quasi tots de Mallorca, i el 63% d'aquests de Llevant), si es compara amb altres herbaris balearics, com per exemple el de Bonafè, usat per fer la Flora de Mallorca (Bonafè, 1976-1980), amb aproximadament 4050 plecs.

Plecs de l'herbari Garcias Font fruit d'intercanvi amb altres autors

En una primera revisió de les localitats i dates de recol·lecció dels espècimens de l'herbari personal de Garcias es localitzaren 208 plecs pertanyents a altres autors, i 50 més presenten importants indicis per ser-ho. Pel que fa a aquests darrers, no es té coneixement de que Garcias herboritzés fora de Mallorca, a part d'abans de 1907 (durant i just posteriorment als seus estudis de farmàcia a Barcelona), i entre 1936 i 1939 (època en que es trobava majorment a Catalunya). Tampoc es coneix la seva visita a la resta de les illes Balears, i de fet, els plecs de Cabrera i alguns d'Eivissa i Formentera són de Palau, i els de Menorca i altres d'Eivissa i Formentera de Font i Quer (vegi's la Taula 2 i la figura 1F, G, H). També hi ha diversos plecs de la península Ibèrica (sobretot de Burgos) que coincideixen en localitat i any amb altres de Font i Quer, pel que s'han de considerar també d'aquest autor. Finalment, entre altres casos hi ha dos plecs recol·lectats per Antoni Llorens³⁸⁶, sense localitat (vegi's la Taula 2), datats de 1972, que podrien ser peticions de Garcias a aquest autor, ja que un és de *Naufraga balearica* Constance & Cannon, espècie descrita pocs anys abans (1967), i que podia haver interessat conèixer a Garcias, ja d'avançada edat en aquella època.

³⁸⁵ Indicació que determina un tàxon com invàlid per manca de descripció formal publicada.

³⁸⁶ **ANTONI LLORENS DE ROS (1912-1994)**. Farmacèutic i botànic mallorquí, pare del també farmacèutic i botànic Leonard Llorens.

Etales en la creació de l'herbari personal de Garcias

Inicis de l'herbari personal de Garcias

La tasca recol·lectora de Garcias, tal i com s'aprecia en el seu herbari, va iniciar-se aproximadament al 1900-1902, amb els plecs de varies espècies recol·lectades a Barcelona durant els seus estudis de farmàcia (vegi's la Figura 1A). Tot i això, apareix una vintena de plecs de diversos autors amb data anterior a 1900 (p.e. les mostrades a la Figura 1K, M, N, O), essent el plec més antic de l'herbari de març de 1870, de J. González³⁸⁷ (*Erophila vulgaris*), i havent-hi entre aquests plecs alguns de Trèmols³⁸⁸, Torrepando³⁸⁹, Pau³⁹⁰ o Gandoger³⁹¹. A la Figura 3 es pot observar una aproximació a l'activitat botànica de Garcias.

El fet que l'herbari personal de Garcias pràcticament no contingui plecs entre 1900 i 1914 podria reflectir una menor activitat recol·lectora durant l'etapa inicial de formació botànica de Garcias, en comparació amb les posteriors etapes; però per altra banda, també indicaria que alguns dels plecs recol·lectats en aquest període es troben a diversos herbaris catalans. De fet, a l'herbari de la ICHN hi ha 21 plecs recol·lectats per Garcias i per Font i Quer entre 1901 i 1916, herboritzats en el context de les excursions dels socis de la ICHN (Ibáñez, 2006) Tot i això, apareixen plecs d'Artà de 1904. A partir de 1907, i amb l'excepció dels plecs de 1936 a 1939, tots els plecs són de Mallorca, corresponent els que no ho són a intercanvi amb altres autors. Pel que fa a aquest període, destaca un grup de 8 gramínies de 1914, principalment de Burgos, recol·lectades per Font i Quer i amb etiqueta de l'herbari d'aquest autor.

Important dedicació a la botànica i relació amb altres botànics

Entre 1915 i 1927 s'aprecia el primer volum important de plecs que formarien l'herbari de Garcias, període en el que la quantitat de plecs intercanviats amb altres autors (sobretot de Sennen³⁹², Gros³⁹³ i Font i Quer) seria aproximadament el 10% dels plecs de l'herbari (Figura 3). Cal fer notar que a la Figura 3 es representa l'any en què el plec intercanviat va ser recol·lectat, i per tant no correspon a l'any en que va ser intercanviat. De fet, de la vintena de plecs anteriors a 1900 abans esmentats, uns 12 tenen data anterior al naixement de Garcias. Tot i això, s'ha de suposar que molts dels plecs foren intercanviats en data pròxima a la de recol·lecció, fet patent en la presència de diversos plecs de tàxons descrits per altres autors datats amb anterioritat a l'any de descripció del tàxon; com un de Palau d'*Allium antonii-bolosii* de 1948, de Cabrera (tàxon descrit per Palau al 1954), o un de Font i Quer d'*Avena crassifolia* de 1918, d'Eivissa (tàxon descrit per Font i Quer al 1920; vegi's la Figura 1F). D'aquest segon període destaca un grup de labiades de 1919, de Màlaga i València, de Font i Quer i de

³⁸⁷ **J GONZÁLEZ**

³⁸⁸ **FEDERICO TRÈMOLS I BORRELL (1831-1900).**

³⁸⁹ **TORREPANDO**

³⁹⁰ **CARLOS PAU I ESPAÑOL (1857-1937).** Botànic valencià

³⁹¹ **[ABBÉ] MICHEL GANDOGER (1850-1926).**

³⁹² **[FRÈRE] SENNEN [ÉTIENNE MARCELLIN GRANIER-BLANC (GRENIER-BLANC)] (1861-1937).**

³⁹³ **GROS.** Recol·lector de Font i Quer.

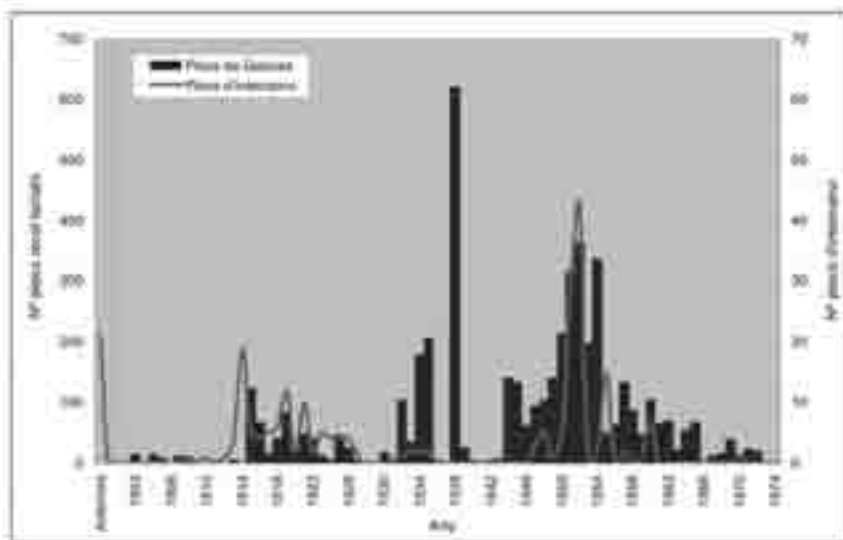

Figura 3. Tendència recol·lectora en la formació de l'herbari PH-GARC. La tendència recol·lectora (indicada amb les barres), tot i no correspondre exactament a la de Garcias (s'haurien de tenir en compte també els espècimens presents a l'Herbarium Balearicum i a altres herbaris, així com els que apareixen a l'herbari PH-GARC sense data), n'és prou representativa. La tendència de plecs fruit d'intercanvi (la línia contínua) indica l'any de recol·lecció dels plecs donats a Garcias. Observi's que es representen també en aquesta segona tendència els plecs amb data anterior a l'inici recol·lector de Garcias, i que les escales als eixos d'ordenades s'han posat de forma que quan les tendències s'igualen, la quantitat de plecs intercanviats seria equivalent al 10% de la quantitat de plecs recol·lectats.

Gros, i amb etiquetes de l'Institut Botànic de Barcelona, el Museu de Catalunya i el Museu de Ciències Naturals de Barcelona. També al 1919 apareixen els plecs testimonials d'un bon grapat de novetats florístiques publicades per Garcias. A aquest període pertany el primer plec de l'herbari personal recol·lectat per Garcias de Mallorca allunyat del Llevant, concretament *Acer italicum* fa. *hispanicum* (corresponent a *A. granatense*), del Puig Major, de 1917.

La presència dels plecs d'altres autors a l'herbari també indica les connexions que Garcias tenia amb institucions científiques i botànics professionals, que eren una de les fonts principals de coneixement de que disposava en l'aïllament en que es trobava a Artà a l'època. Aquest fet queda palès també en el seu epistolari, on apareixen cartes amb gran diversitat d'autors al llarg de la seva vida. De fet, molts dels autors que recol·lectaren plantes a Mallorca contactaven amb Garcias perquè els guiés fins als racons més amagats, o fins a les plantes que el propi Garcias ja havia considerat diferents o noves. Així, fruit de la col·laboració en la descripció de tàxons amb altres autors, apareixien a l'herbari paquets de plecs amb únicament algunes etiquetes, representant recol·leccions massives d'individus d'una localitat concreta per avaluar la variabilitat

de les plantes susceptibles de ser descrites com a nous tàxons. És el cas de molts plecs del gènere *Limonium*, que eren enviats per Garcias a l'especialista italià Sandro Pignatti, qui els revisava i els tornava a Don Llorenç. Si més no, la descripció de tàxons del gènere que va fer Pignatti de Mallorca (que sols va visitar puntualment a 1952), no s'entén sense les observacions i recol·leccions de Garcias.

Altres dedicacions de Garcias

Entre 1928 i 1931 hi ha un període pràcticament sense aportacions a l'herbari personal, coincidint amb la fundació del Museu Regional d'Artà (1928) i amb una època políticament significativa al nostre país. Posteriorment, entre 1932 i 1936 hi ha un nou increment de l'activitat recol·lectora de Garcias, essent 1932 l'any amb major nombre d'espècimens del gènere *Limonium* recol·lectats, uns 71, tots d'Artà i Capdepera. Aquest increment s'accentua encara més en els fructífers 1934 i 1935, anys en que destaquen les compostes i les lleguminoses, i de forma més remarcable les gramínies, amb uns 73 plecs.

Entre 1936 i 1943 hi ha de nou una disminució general en l'activitat recol·lectora de Garcias i una manca total de plecs d'intercanvi datats entre 1936 i 1946, etapa que Garcias passà en part a Barcelona. Per altra banda, i rompent radicalment la manca de recol·lecció en aquest període, 1938 és l'any que més plecs presenta el seu herbari personal (621 p.), pràcticament tots recol·lectats a Catalunya entre 1936 i 1939. Coincidint amb aquestes èpoques d'escassa recol·lecció, de 1924 a 1948 Garcias no publicà a cap revista, dedicant-se de forma més intensa als seus ideals polítics, evidentment pel que suposà aquest període al nostre país. De la mateixa manera, la ICHN, de la que n'era membre actiu, pràcticament no tingué activitat entre 1939 i 1945 (O. de Bolòs, a VVAA, 1979). Com abans de 1915, la manca de plecs amb data entre 1936 i 1939 a l'herbari personal (uns 18 plecs en 8 anys, descomptant els de 1938-39) podria haver estat a causa de la recol·lecció d'espècimens per altres herbaris, i els de 1938-39 serien fruit d'una intensa campanya d'herborització particular. No hi ha, però, cap indici de plecs de Garcias a altres herbaris en aquest període, i tampoc hi pertany la col·lecció donada al Col·legi de Farmacèutics.

A banda de la Guerra Civil, i coincidint també amb aquest període de baixa activitat i d'una gran recol·lecció al voltants de Barcelona (Sant Feliu de Codines, Palausolitar, Vallvidriera, Sarrià, Tibidabo...), Garcias va estar ingressat al frenopàtic de les Corts (Barcelona). Al quaderns de camp es reflexa subtilment aquest fet indicant-se les seves sortides al camp amb algunes infermeres que el cuidaven i l'acompanyaven en la recol·lecció de plantes.

Pel que fa al contingut dels plecs recol·lectats a Catalunya al 1938 i 1939, destaquen les compostes, amb uns 122 plecs, i les gramínies, amb uns 69 plecs, seguides de les lleguminoses (45 p.), les labiades (38 p.) i les escrofulariàcies (27 p.), essent aquestes les famílies més recol·lectades, segurament pel fet de ser les que presenten més tàxons, ja que no es veu cap interès particular en les importants herboritzacions de Garcias a Catalunya, més enllà de tenir la màxima representació possible.

L'apogeu en l'activitat botànica de Garcias

De 1944 a 1965 és el període més fructífer en l'activitat botànica de Garcias. Vers 1949, quan es volgué tornar a posar en marxa la ICHN, "Garcias ocupà una altra vegada el seu lloc i fou una de les persones més decidides a continuar la feina" (O. de Bolòs, a VVAA, 1979). La majoria dels plecs fruit d'intercanvi, presents a l'herbari personal, daten d'aquestes dues dècades, tot i que la diversitat d'autors és molt menor que a altres períodes, essent pràcticament tots de Palau i principalment de donacions de 1951-52 i 1955, amb plecs essencialment de Catalunya i de gran diversitat de famílies. Cal tenir present que aquests dos autors mantenien certa relació a l'època, relacionada amb l'elaboració de l'Herbarium Balearicum del Col·legi de Farmacèutics.

En aquest període no hi ha cap any que destaquí per una determinada família recol·lectada amb més insistència, per la qual cosa aquesta etapa es caracteritzaria per un increment quantitatiu a la vegada que qualitatiu del volum de l'herbari, havent-hi una representació de plecs per família en consonància amb la quantitat de tàxons que presenta cada família a Mallorca. Potser, destaca la recol·lecció d'espècimens de *Limonium* (molts fruit de la col·laboració amb Pignatti) principalment a Artà i Capdepera: 1949 (15 p.), 1950 (40 p.), 1954 (18 p., molts de la Colònia/Salobrar de Campos), 1957 (21 p.), 1958 (47 p.), 1962 (15 p.)

Sense acabar amb aquest període d'apogeu, hi ha una notable reducció en la quantitat de plecs al 1955-56. No es pot perdre de vista que Garcias es dedicava a la farmàcia, i que devia compaginar aquesta tasca amb tots els altres interessos que tenia (política, pagesia, i dins la ciència, entomologia, ornitologia, arqueologia, i, com no, botànica). De fet, al 1953 i 1954 Garcias publicà articles d'insectes d'Artà i observacions d'aus a la regió. També és coneguda la seva presència en diverses excavacions dutes a terme pel Museu, així com la seva col·laboració en la restauració de les troballes, com, per exemple, el guerrer hel·lènic descobert al 1944 a Son Favà (Capdepera); a part de ser el conservador d'aquest museu des de la seva fundació i fins a la seva mort.

Tot i això, l'activitat botànica de Garcias es va mantenir constant, fet patent en que al 1953 va descriure la *Romulea assumptionis*³⁹⁴, essent la resta de les seves publicacions sempre botàniques, el que demostra que, tot i tenir altres interessos i dedicacions, la botànica va ser una de les seves grans passions.

Els darrers anys de Garcias

S'observa una reducció important en el nombre de plecs incorporats a l'herbari personal aproximadament a partir de 1966, any en què es rompé una cama amb un escalf de ca seva (J. Garcias, i Ll. Llorens, com. pers.), tot i que fins poc abans de la seva mort s'aprecià encara una constant activitat botànica. Aquesta reducció, en part causada per l'esmentat fet i a la seva edat, també és atribuïble a la manca de nous tàxons per herboritzar a les regions que visitava, essent coherent una menor visita de regions diferents en funció de l'edat. A més, en un dels seus quaderns de camp, on deixava constància de les excursions i campanyes recol·lectores, indica, al 1962: "3

³⁹⁴ Endemisme baleàric descrit per Garcias al 1953 (Collectanea Botanica (Barcelona) 3:359), amb plec tipus agafat de ca'n Simoneta, a la Torre de Canyamel.

Juny. Al Puig de Massanella part S, amb Orell i Concepció Jaquotot i el germà, estudiant de Lluc, Ramon Ballester de So'n [sic] Servera. Tenia molt d'interès en collir algunes espècies que trobaren per primera vegada els Bolòs pare i fill l'any 1956 [...]. Gràcies a la bona vista dels amics trobarem lo més interessant, ja que jo, amb una catarata que comença a l'ull esquerra tinc molta dificultat per observar.”

En aquesta època destaquen les famílies representades per major quantitat de tàxons a Mallorca, i potser, amb un inusual volum hi hauria les orquídies, euforbiàcies, umbel·líferes i papaveràcies. Per altra banda destacarien també les amarantàcies, o més concretament el gènere *Amaranthus*, essencialment al·lòcton a les Illes Balears amb moltes espècies associades a conreus. El nombre d'espècies d'aquest gènere, presents a les Illes Balears, ha incrementat substancialment en els darrers cent anys, en gran part a causa de l'increment de les activitats d'importació humanes (p.e. Moragues, 2006). Hi ha uns 43 plecs d'*Amaranthus* a l'herbari personal, 24 dels quals no tenen data, i 19 (més del 44%) tampoc estan identificats (o sols com *Amaranthus* sp.). Els darrers serien un reflex del desconeixement que hi havia en aquella època referent a aquest gènere, en comparació amb altres d'important representació autòctona i, per tant, amb tàxons molt millor descrits a les obres de referència de l'època a les que Garcias podia accedir.

El darrer espècimen recollit correspon a *Succowia balearica* (L.) Medik., recol·lectada al Cap Vermell de Capdepera, al maig de 1974, aproximadament un any abans de la seva mort. Aquest fet demostra com, per Garcias, l'exploració del territori pròxim a la recerca de plantes va ser pràcticament una necessitat al llarg de tota la seva vida.

L'esperit conservacionista de Garcias

Un aspecte important d'aquest herbari són les anotacions que feia l'autor a les etiquetes, referents a la situació de conservació i a la distribució de poblacions clàssiques de plantes rares a les Illes Balears. A més, juntament amb l'herbari hi ha una caps de fitxes de molts tàxons, on feia indicacions referents a la situació (any rere any) de les localitats i l'estat de conservació. Aquest fet, a part de ser informatiu per conèixer la corologia de determinats tàxons, l'evolució de determinades poblacions de plantes rares al llarg de tot el s. XX, i ser-ne testimoni de la desaparició d'algunes, és una demostració de l'esperit conservacionista de Garcias –pel que fa a aquella l'època- i de la visió de futur que tenia envers l'acció humana sobre el medi natural.

Als segles passats l'home semblava no ser conscient del perill que la destrucció de l'hàbitat o la recol·lecció d'espècimens suposava per la supervivència de les espècies, ja que, desgraciadament, alguns naturalistes de l'època recol·lectaven gran nombre de plecs de les plantes rares o endèmiques, com més rares millor, per intercanviar amb altres autors. L'herborització excessiva, des del punt de vista actual, tampoc és una qüestió aliena a Garcias, com es demostra en la gran recol·lecció d'exemplars per formar un únic plec en casos puntuals (com *Chaenorhinum rodriguezii* (Porta) L. Sáez & Vicens, *Euphorbia fontqueriana* Greuter o determinats tàxons del gènere *Limonium*). No es pot amagar el fet que els botànics del segle passat contribuïren de forma important tant al coneixement de la flora balear com a la possible depauperació de moltes poblacions d'espècies endèmiques o rares. Tot i que la recol·lecció massiva -diguem-

ne cultural- de determinades espècies per part de la gent, per utilitzar-les en remeis casolans, també pogué afectar a la distribució d'aquestes espècies. Llegint algunes anotacions fetes per Garcias, un se n'adona ràpidament de què aquest apotecari era més que conscient de l'acció de l'home sobre la desaparició de les espècies, i de què moltes plantes tenien sols una distribució molt puntual, pel que s'havien de conservar. Alguns exemples s'expliciten a continuació.

A l'herbari personal de Garcias apareixen plecs testimonials de la presència de *Anogramma leptophylla* (L.) Link al llevant de Mallorca. A l'etiqueta apareix: “*Gymnogramma leptophylla*. Única localitat destruïda 1954”, amb plecs de 1939 i de 1951, del Clot de sa Grava de sa Font, antiga gravera que va ser abandonada l'any que indica Garcias i en la que s'hi van construir vivendes. Aquesta indicació de destrucció de la única localitat també apareix per *Cosentinia vellea* (Aiton) Tod.; a l'etiqueta dels plecs posa: “*Notholena vellea*. Destruïda única localitat 1956”, essent el plec del Puig de la Mola, Sóller, 1953.

Pel que fa a *Linum maritimum* L., Garcias escriu: “Weyler, sense indicar localitat; Torre de Canarymel, Knoche, Garcias. Probablement Weyler la trobà al mateix lloc; és a l'Herbari Bianor, amb el n. 223, sense indicar localitat. No hi ha altres cites mallorquines; aquest any hom ha tret la garriga per destinar la terra a cultiu, i, per tant, d'aquí a un parell d'anys aquesta planta desapareixerà. [...]”, (Garcias, 1949). Els plecs són presents a l'herbari personal, de la localitat de Canarymel i amb data de 1916 i 1949. Fins a l'any 2006 semblava haver desaparegut també una segona localitat, que l'autor coneixia (ja que també n'apareix plec a aquest herbari, amb data de 1953), a les proximitats del Pont dels Anglesos de s'Albufera de Mallorca (Alomar, 1995; Alomar i Rosselló 1986; Cardona i Conesa, 2002), però va ser trobat a la mateixa localitat (BAE, 2006)

A una fitxa, Garcias fa referència a una cita seva de *Dryopteris pallida* subsp. *balearica* (Litard.) Fraser-Jenk. a Artà, espècie ja no citada per Bonafè (1976-1980) al llevant de Mallorca: “*Polystichum rigidum* var. *pallidum* = *Dryopteris rigida*, = *Dryopteris villarii* (Bell.) Woynar. Observacions: En tota la comarca o península d'Artà n'he trobat un sol exemplar que se conserva viu a baix d'un marge ombrívol a un hortet vora el Molí d'en Terrassó”. L'autor recol·lectà diversos frondes al llarg dels anys, amb esment de la situació d'aquest individu, que vigilà des del 1939 al 1965, any en què diu que desaparegué. Els plecs són presents a l'herbari personal: “*Aspidium rigidum* fa. *pallidum*”, Artà, sense data, “únic ex. trobat a una paret, que estic vigilant perquè no desaparegui i vaig cullint frondes”; “*Polystichum rigidum* var. *pallidum*”, del Molí d'en Terrassó, Artà, del 1939, “un sol exemplar”; i un altre plec d'herbari, identificat com l'anterior i amb la mateixa localitat però sense data, on indica “desaparegut 1965”. Aquest tàxon no ha estat trobat al llevant de Mallorca.

A una fitxa, i referint-se al coscoll (*Quercus coccifera* L.), diu: “Al mes de gener de l'any 1934 s'ha tret el redol que damunt Na Doneta formava la *Quercus coccifera* confirma una vegada més que a Mallorca la ma de l'home, amb la idea de dedicar les terres al cultiu, fa desaparèixer moltes espècies. Al Molinet (alzinar) n'hi ha encara, i a la rota Plana del Pinet també, amb perill de desaparèixer per dedicar aquelles terres al cultiu”. A una publicació (Garcias, 1949) escriu: “No fa molts anys era més abundant

a Mallorca; ençà i enllà queden redols que no ha convingut encara a l'home destruir en el seu afany de treure garrigues per tal de destinar terres al conreu; treball que a Mallorca s'ha fet a gran escala". Apareixen els plec de sa rota Plana de son Arbós, de 1919 i 1951, a l'herbari personal.

A una altra fitxa comenta, d'*Otanthus maritimus* (L.) Hoffms. et Link: "*Diotis maritima* (L.) Smith. =*D.candidissima* Desf. Badia d'Alcúdia VII-VIII loc. nova 1958. Desapareguda dels arenals de Campos on era abundantíssima, per haver-la esgotada els herbolaris; considerada entre el poble, bona per curar la gota o feridura, i també com una excel·lent depurativa. A més dels mallorquins, acudien molts de catalans, i tots tan ignorants, que en qualsevol temps fos, en lloc de podar la planta, la treien d'arrel, i naturalment fa bastants d'anys acabaren amb ella. Així mateix se'n troben algunes en cultiu, a diferents cases de la Colònia de S. Jordi (Ses Salines); famílies que tenen molta fe en les seves virtuts. En els extensos arenals de Campos i Lluçmajor, ni una mostra per senyal VII-1954, VII-1958. L'expert botànic P.C. Palau Ferrer (q. a C. s.) l'estiu de l'any 1953 trobà a la badia d'Alcúdia, a dos llocs, unes mates de la *Diotis*, poc després d'haver-nos separat, per anar cadascú a ca seva; dos anys després no ens va lleure tornar junts a la badia d'Alcúdia per recollir la *Diotis*, i a pesar d'haver-la cercada amb insistència en tres ocasions que vaig trescar aquells arenals, fins el 14-V de 1958, la vaig collir 30-VI, 12-VII i 22-VII". A l'herbari personal apareix un plec de "*Diotis maritima*, Arenal d'en Noserés, Badia Alcúdia", de juny de 1952, i diversos plec identificats de la mateixa manera, de "km 35 carretera Alcudia, arenal", sense data.

Hi ha moltes més notes de caràcter conservacionista a les etiquetes i escrits de l'herbari, com les referències a la desaparició de *Thymelaea hirsuta* (L.) Endl. de determinades localitats (1952/1965) per l'alteració del seu hàbitat, a la presència d'un únic exemplar de *Viburnum tinus* L. a Artà (amb plec de 1960 i 1961), del perill de la desaparició -per urbanització- de *Echinophora spinosa* L. (al 1960), o la tendència a desaparèixer de la planta de dunes *Ammophila arenaria* (L.) Link (al 1953) per destrucció del seu hàbitat. Aquestes i d'altres anotacions demostren l'esperit de Don Llorenç, potser avançat al seu temps, i que era perfectament conscient de l'acció negativa de l'home sobre les espècies vegetals.

Definitivament, pels que sols l'hem conegut a través de la seva obra, Llorenç Garcias i Font va ser un apotecari i naturalista, o per la gran dedicació, botànic; respectuós i conscienciat, amant de la gent i de l'entorn que l'envoltava. El seu llegat, que és, juntament amb el record a la seva persona, l'única cosa que passarà de generació en generació, així ho demostra.

Bibliografia

- Alomar, G., 1995. Apunts sobre la flora del Parc Natural de S'Albufera de Mallorca. *En*: Martínez Taberner, A. i J. Mayol, (eds.) *S'Albufera de Mallorca*. Pp. 79-88. Editorial Moll. Palma de Mallorca.
- Alomar, G. i J.A. Rosselló, 1986. *Catálogo de las especies vegetales endémicas y amenazadas de las Islas Baleares. (2). Especies amenazadas a proteger*. MOPU. Ciutat de Palma. 94 pp. Inèdit.

- Arber, A. 1987. *Herbals. Their Origin and Evolution. A Chapter in the History of Botany 1470-1670*. Cambridge University Press, New York., 358 p. ISBN 0-521-33879-4.
- BAE, 2006. Butlletí Ambiental Electrònic del Punt d'Informació Ambiental n.15 (20-09-2006). Conselleria de Medi Ambient. http://www.sabweb.com/_pia/final/pagina.php?idioma=cat&codepage=19¬i_codigo=152.
- Bolòs O. & Molinier R.(1958).“Recherches phytosociologiques dans l'île de Majorque“. Collet. Bot V(III):699-685. Barcelona
- Bolòs O. & Vigo J. (1984-2001).*Flora dels Països Catalans*.Editorial Barcino. Barcelona.
- Bolòs, O.; Masaller, R. M.; Ninot J. M.(2005).*Flora Manual dels Països Catalans*.Portie. Barcelona
- Bonafè, F., 1976-1980. *Flora de Mallorca*. Volums I-IV. Editorial Moll. Palma de Mallorca.
- Cardona, X. i M. À. Conesa, 2002. *Estudi de viabilitat per la reintroducció d'espècies vegetals al Parc Natural de s'Albufera de Mallorca*. Conselleria de Medi Ambient. Govern de les Illes Balears. Inèdit.
- Castroviejo, S., C. Aedo, M. Laínz, R. Morales, F. Muñoz Garmendia, G. Nieto i J. Pavia (eds.). 1986-2010. *Flora Iberica*. Real Jardín Botánico, CSIC. Madrid.
- Chodat, L. (1924). “Contribution à la geobotanique de Majorque” *Bull. Soc. Bot. Genève* 15: 229.
- Garcias i Font, Ll. 1949. Contribució a la Flora Balear IX. Addicions i correccions. *Butll. Inst. Catalana Hist. Nat.* 37: 53-58.
- Ibáñez, N. 2006. *Estudis sobre cinc herbaris històrics de l'Institut Botànic de Barcelona*. Tesi doctoral. Inèdita. Universitat de Barcelona.
- Knoche, H., 1921-1923. *Flora Balearica. Etude Phytogéographique sur les îles Baléares*. Vol. 1 (1921). Vol. 2 (1922). Vol. 3 (1923). Vol. 4 (1923). Imp. Roumégous et Déhen. Montpellier.
- Molins, A., Rosselló, J.A. i Conesa M.À. 2007. Caracterització i conservació de l'herbari personal de Llorenç Garcias i Font, dipositat a la Societat d'Història Natural de les Balears. *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears* 50: 123-133.
- Moragues, E., 2006. Flora alóctona de las Islas Baleares. *Ecología de dos especies invasoras: Carpobrotus edulis & Carpobrotus aff. acinaciformis*. Tesi doctoral. Inèdita. Universitat de les Illes Balears.
- Palau, P., 1954. Nuevas estirpes para la flora de Baleares. *Anales Inst. Bot. Cavanilles* 11(2): 497-519.
- Pignatti, S., 1955. Studio sulla flora e vegetazione dell'isola de Mallorca (Baleari). II. I Limonium della flora balearica. *Arch. Bot. (Forli)* 31: 51-100.
- Pignatti, S., 1960. I Limonium della flora balearica. Supplemento. *Arch. Bot. (Forli)* 36: 205-209.
- Pignatti, S., 1971. Studi sui Limonium. VIII. *Bot. J. Linn. Soc.* 64: 361-370.
- Rosselló, J.A. i Ll. Sáez, 2001. Index Balearicum: An annotated check-list of the vascular plants described from the Balearic Islands. *Collect. Bot.(Barcelona)* 25: 3-203.
- VV.AA., 1979. *Homenatge a Don Llorenç Garcias i Font, apotecari d'Artà. 18 març 1976*. Gràfiques Miramar. Palma de Mallorca.

“Un bon dia un home d’Artà –en Francesc Femenias- que coneix el terme pam a pam i també moltíssimes plantes, en trobà una molt rara. Era dins el mes de desembre. Pel mes de febrer, va tornar a veure-la i la trobà tota crescuda i florida. En collí un brotet i quan arribà a ca seva i l’estava contemplant, hi entrà un amic seu –l’amo en Miquel Melindro- i l’envià a Ca’s Potecari Pujamunt amb un ramell d’aquella planta, sota la condició de no dir a ningú ni el trobador ni el lloc a on l’havia trobada.

Quan l’apotecari la veu, exclama: Miquel, d’on has tret això? Aquell home no li volia declarar de cap manera, mastegava fesols i no en treien sentència. Però, l’apotecari tant recapitolejà, que per llevar-se’l de davant, contesta: de Son Morei. L’apotecari el se mira amb ulls d’òliba i li replica: Miquel, tu m’enganes! No senyor, en Joan de Son Morei la m’ha duita. Miquel, tu m’empeltes mentides! Per aquí no se’n fan. Només en neixen a les barbacanes de les penyes d’es Puig Major, que, avui, per desgràcia, els americans ens ho han fet malbé tot. Si, don Llorenç. En Joan, es meu nebot, m’ho ha duit. Això s’anomena Viburnum!!!. Idò, segueix l’apotecari: ara mateix partirem a cercar-ho. En Melindro alsurat, crida: de cap manera, ja hi anirem quan no hi haurà neu. És ara, que està florida, que m’interessa. I en Melindro se’n torna a can Femenias i li confessa: He fet una animalada! He donat per cert que m’havia proporcionat el brotet en Joan de Son Morei i, ara, son partits amb en Joan Serra en la *mota* Vespa. Podeu pensar quina cara posà l’amo de Son Morei, quan l’apotecari i en Joan Serra hi arribaren. Ell no en sabé res. Al cap d’un parell de dies, preguntà l’amo en Francesc Femenies –trobador de la planta- a l’apotecari: l’amo en Miquel Melindro que li va dur un ramell? Sí. Ja li he entimat allò que es mereixia! Haver-me fet anar a Son Morei! Qui li va donar el ramell vaig esser jo, respon en Femenias. El dia que vulgui veure la planta hi podem anar, a peu, i el temps de fumar un xigarro, hi serem. Era a les Muntanyes d’es Pujols.”

(Mn. Antoni Gili Ferrer in Homenatge a Don Llorenç Garcías i Font, 1979).

LA COL·LECCIÓ ORNITOLÒGICA DEL MUSEU REGIONAL D'ARTÀ

Catalina Artigues, Antoni Muñoz

“Essent molt nin quan el meu cosí, el fill seu, Joan, corriem per les escales de ca-seva cap a les golfes on jugàvem, passàvem per davant d’una porta que donava a un replà, i que era d’una cambra tancada sempre i de la que en sortia un fort olor de càmfora. Un dia vaig entrar amb en Joan. Altes vitrines negres i amb portes de vidres, que foren d’una vella potecaria, tancaven tot un món que aleshores, per la meua infantesa, eren de fantàstica emoció. Esparvers, milanes, òlibes i genetes hi eren arren-glades, estàtiques, amb ulls vidriosos i actituds farèsteques.... “ “Aquell petit Museu, gran pel contingut i que anà formant a lo llarg de la seva vida a ca seva, fou més tard un dels nuclis que, reunits, formaren l’actual Museu Regional d’Artà”. Josep F. Sureda i Blanes. Metge. Homenatge a D. Llorenç Garcias i Font (VV.AA., 1979)

La col·lecció d’aucells de don Llorenç Garcias i Font es va gestar a una cambra tancada situada a les golfes de ca seva, a la plaça des Marxando d’Artà, al mateix emplaçament on don Llorenç regentava la farmàcia del poble, segons recordà Josep F. Sureda i Blanes, metge, el dia que se va retre.

L’atracció de don Llorenç cap el món de les aus ens pot semblar secundària si tenim en compte la seva especial dedicació al món de la botànica, i encara que més discreta, també al món de l’entomologia, però el seu interès ornitològic no resulta diferent al que tenia per observar, estudiar i conèixer qualsevol organisme que formàs part del seu entorn natural, ja fossin insectes coleòpters, restes de mamífers marins, fòssils, copinyes, ... o les seves estimades plantes, pel que no deixava passar l’ocasió d’incorporar, a les seva col·lecció particular, qualsevol peça natural que li resultés d’interès, i evidentment, naturalitzar aquells aucells més desconeguts que es posaven al seu abast.

Però don Llorenç no perseguia el col·leccionisme purament recol·lector, o l’acumulació de peces exòtiques, rares o especials. Perseguia el coneixement del seu entorn natural, el d’Artà, el de Mallorca, i emprava el col·leccionisme com a metodologia per al seu estudi. No es conformava amb la simple tasca d’identificació de la peça obtinguda, ja de per sí difícil en alguns casos i a la que s’enfrontava sempre amb pocs recursos i sovint lluny de l’ajuda d’experts o d’institucions científiques. La seva determinació, els seus anys de formació a Barcelona i la seva participació i implicació

directa a la Institució Catalana d'Història Natural, el conduïren sempre a aplicar un sistema meticulós i metòdic en la formació de les seves col·leccions, anotant sempre totes les dades possibles de la peça, conscient que amb el nom de l'espècie però sense les dades aportades pel seu entorn o les circumstàncies de la seva obtenció o captura seria poc útil pel seu estudi. En l'aplicació d'aquesta metodologia, don Llorenç no acollia cap peça de la que no tingués garantia que havia estat capturada o recollida a Mallorca ja que, com hem dit, el seu principal objectiu era el coneixement de la biodiversitat local que l'envoltava. Tal pràctica la feia també extensible als aucells.

En el moment de constituir-se el Museu Regional d'Artà, al 1927, i com a promotor del mateix, don Llorenç no dubtà a fer-se responsable de la secció d'història natural, dedicant un especial esforç, com a conservador, a dotar de contingut aqueixa secció iniciant diferents col·leccions naturalístiques d'insectes, mol·luscs, crustacis, equinoderms, ... i també aucells.

Els inicis de la col·lecció científica

La col·lecció ornitològica del Museu, igualment que totes les altres, es veu beneficiada des del moment de la seva creació per la mateixa metodologia aplicada per don Llorenç a les seves col·leccions particulars. D'aquesta manera, no tan sols va creant un cúmulo de peces ornítiques, sinó que també adjunta, a cada peça, tota una sèrie de dades addicionals (noms populars, data, toponímia, noms de caçadors, taxidermistes, ...). Aquesta particularitat és la que fa possible que, a dia d'avui, puguem tenir una idea aproximada de quina era la diversitat ornitològica de l'illa d'un temps enrere.

Don Llorenç començà la col·lecció ornitològica del Museu aportant alguns exemplars procedents de la seva col·lecció particular. També aconseguí algunes peces, ja naturalitzades, donades pels Pares Franciscans del poble, i que foren capturades a Mallorca anys enrere, abans de la constitució del Museu. És precisament en aquest petit nucli inicial de la col·lecció en el que trobem les peces més antigues, de l'any 1913: un mussol (*Otus scops*) capturat a Artà, un pingdai (*Alca torda*) trobat mort a la platja de Son Real (Sta. Margalida) i una xivitona (*Actitis hypoleucos*) capturada al Torrent de Canyamel (Capdepera).

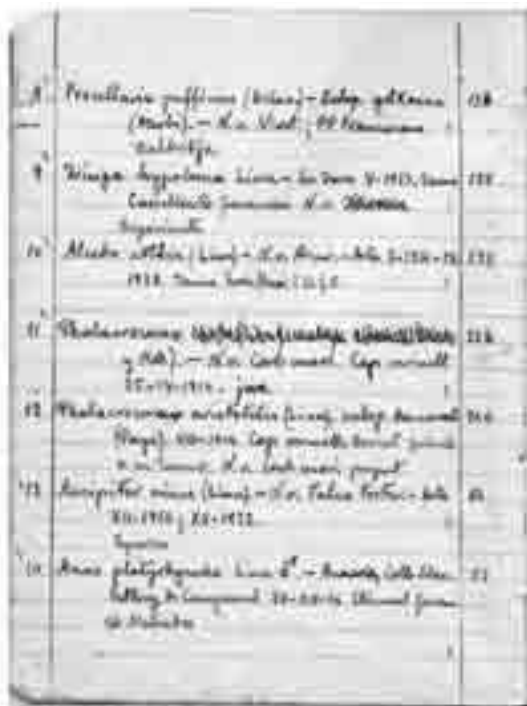
Constituït el Museu, l'entitat decideix cercar la col·laboració del poble convidant a entitats i particulars a aportar peces a les diferents seccions. D'aquesta petició també se veu afavorida la d'història natural, que veu com alguns particulars responen als anuncis que es publiquen a la revista local Llevant:

“Acaba de fundarse en la Caja Rural de Artà un Museo. Es nuestro intento recoger i conservar en el los muchos objetos de algún valor arqueológico que se hallan dispersos en nuestra comarca con peligro de perderse para siempre, y también contribuir al estudio de nuestra flora y fauna, procurando formar colecciones lo más completas que sea posible de animales y plantas” “...solicitamos la cooperación de todos los buenos compatriotas...si tuviese en su poder o fuese hallado en sus propiedades algún objeto que mereciera figurar en el Museo, tenga a bien disponer que sea llevado al mismo”. (Llevant, 1927)

Però la majoria de peces que entren al Museu, i que conformen el gruix de la col·lecció d'aus, són les aportades pels caçadors del poble als que don Llorenç convida a col·laborar, aportant, sempre que puguin, peces que siguin d'interès per a la col·lecció que s'està formant, des dels aucells més comuns fins als més particulars. La major part de les captures provenen tant de caça amb escopeta, com els capturats en colls de tords, abeurada, lloves... tot i que també hi trobam exemplars procedents de colisions amb les esteses elèctriques, trobats morts a la platja després d'una tempesta (cadafet, *Fratercula artica*) o els trobats casualment a una barca de bou (noneta, *Hydrobates pelagicus*). Don Llorenç, gran afeccionat a la caça, també contribueix aportant peces que ell mateix captura.

El registre de dades

Per cada auell que entrava a la secció don Llorenç confeccionava una etiqueta identificativa, amb els camps preimpresos, on anotava de puny i lletra la data de la captura, la procedència, el nom científic, el nom popular, el donant... Sempre que fou possible també anotà si es tractava d'un exemplar jove, mascle o femella, o qualsevol altre particularitat que li resultés d'interès. Actualment es conserven al Museu d'Artà 160 d'aquestes etiquetes originals manuscrites per don Llorenç. Igualment realitzava anotacions de les peces obtingudes a un quadern de registre.

Fotos 1 i 2. Imatges d'una de les fitxes originals, i d'una de les planes del registre de la col·lecció ornitològica.

Així, tant de les etiquetes com del quadern de registre es pot extreure un important volum d'informació, entre ella un breu però interessant llistat dels noms populars d'au-cells emprats a Artà a l'època: cames de jonc (*Himantopus himantopus*), cap moro (*Saxicola torquatus*), ferreret (*Parus major*), llosca (*Muscicapa striata*), llenguarut (*Jynx torquilla*), retgidor d'Alcúdia (*Tachybaptus ruficollis*), torillo (*Charadrius alexandrinus*), ugró (*Ardea purpurea*), ...

També els noms dels donants o caçadors dels exemplars, alguns d'ells molt coneguts a Artà i Capdepera: Ignaci Blanes Sureda, Francesc Blanes Rotger, Guiem Torres Capó, Jaume Torres "Roca", Jaume Riera Sancho "polati", Juan Sancho "Melindro", Juan Sureda Cursach "pelat"; Cosme; Llorenç Gili Flaquer, Antoni Blanes Mestre, Gabriel Morell Font dels Olors; Miquel Sansó "Janeca", Climent Garau "Melindro", Jaume Casselles Sancho "garameu", Antoni Lliteres Sureda de Pula, Jeroni Ginard "pansacola", Juan Ginart "Butlé", Julià Garau Bordoy "Melindro", Juan Pastor Riera "Metxo", Andreu Caldentey "garbeta", Bartomeu Galmés Carrió "cerverí"; Miquel Oliver Solivelles "Moma", Pau Cabrer, Antoni Muntaner de Son Forteza,

Especialment interessants són les dades de captura d'espècies que a dia d'avui són de difícil observació a la península d'Artà, com el voltor, la moixeta voltонера, o l'àguila peixatera, i que ens permeten documentar la presència d'aquestes espècies al Llevant mallorquí als anys 30.

La taxidèrmia

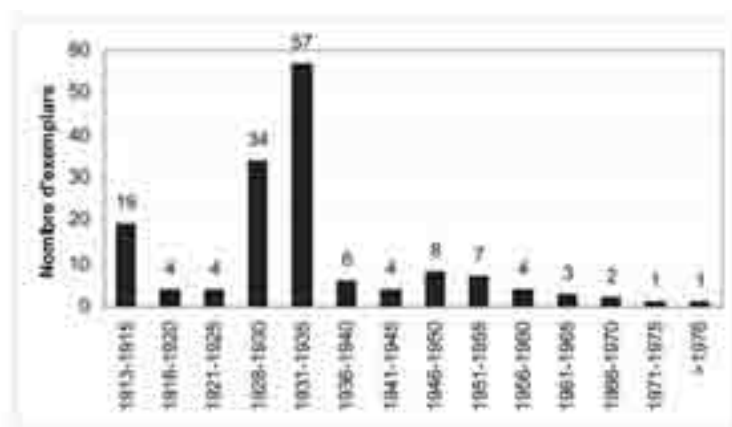
Don Llorenç encarregava sovint la feina de naturalització dels aucells capturats a reconeguts taxidermistes illencs. A la documentació de la col·lecció s'anomena diverses vegades don Josep Parpal, de Palma, don Bartomeu Nadal, de Felanitx, i a Jeroni Sansó Gili de Son Servera. Aquest darrer fou naturalitzador i col·laborador assidu del Museu d'Artà, com també ho fou de la Salle d'Inca i de cases comercials com Ca n'Arnaiz, La Estrella i, com no, també naturalitzava per a particulars (Bellpuig, 1978).

Com no podia ser d'altra manera, el caràcter curiós i experimental de don Llorenç el va dur també a naturalitzar personalment molts dels exemplars que ell mateix aconseguia, i que s'encarregava de preparar per fer-ne donació al Museu. De fet, les despeses de moltes d'aquestes naturalitzacions solien córrer a compte seu: "Don Lorenzo Garcias da cuenta de haber procedido a la naturalización de varios ejemplares de aves que regala al Museo" (Actes del Museu, 1945); "... de haber adquirido y preparado varios objetos pertenecientes a su sección de historia natural en los que hace donación y entrega al Museo" (Actes del Museu, 1947). Al 1948 encara ingressa 11 espècies d'aus. Al 1951, 5 espècies més. D'aquí es desprèn que, moltes vegades, i encara que el Museu assumia part dels costos, moltes de les despeses que generava la secció anaven a càrrec de la seva butxaca.

El ritme de creixement

La formació de la major part de la col·lecció d'aucells, i tota l'activitat addicional que va generar, tingué lloc en els 10 anys següents a la constitució del Museu, període en el qual don Llorenç es dedicà en cos i ànima a la secció. És tal la seva implicació que, fins i tot, es veu reflectida a la important baixada de la seva activitat recol·lectora de plantes (Molins et al., 2007).

Analizant les dades de captura de les que disposem, podem veure, de forma aproximada, quin fou el ritme d'incorporacions d'exemplars a la col·lecció:

Gràfica 1. Ritme d'incorporació de peces a la col·lecció

Les aus datades entre 1913 i 1926 són exemplars procedents de la col·lecció privada de don Llorenç i els donats pels pares franciscans del poble. A partir del 1928, amb motiu de la fundació del Museu, el ritme d'entrades és important arrel de les aportacions de particulars i les gestions que, com a caçador, don Llorenç feia per subministrar exemplars al Museu. Podem observar que en els deu anys següents a la fundació de l'entitat les aportacions foren nombroses.

Amb l'inici de la Guerra Civil espanyola, al 1936, el ritme d'incorporacions d'aus a la secció pateix una sobtada aturada. El fet sembla d'allò més lògic tenint en compte la greu situació del país, però el motiu real és que don Llorenç es veu obligat a desplaçar-se a Barcelona per a recuperar-se d'alguns problemes de salut. Acabada la guerra i durant la postguerra no s'arribà a observar cap indicatiu important de recuperació de l'activitat ornitològica. Sembla que don Llorenç tornà dedicar-se amb força a la formació del seu herbari particular i també als seus ideals polítics, tot i que no descuidà en cap moment el Museu, al qual continuà aportant alguns nous exemplars d'aus, tot i que lluny del ritme dels inicis, ja sigui perquè les seves prioritats foren unes altres o bé perquè li resultava cada vegada més difícil incorporar noves espècies a la col·lecció, com ell mateix deixaria entreveure anys més tard: "es difícil augmentar esta secció, pero podría aumentarse considerablemente, especialmente, si se nos autorizara a llevar a cabo alguna cacería en "S'Albufera"" (Bellpuig, 1961).

Després de la mort de don Llorenç, al 1975, tan sols ingressaren dos exemplars: al 1976 un pinça borroner (*Pyrrhula pyrrhula*), de dubtosa procedència, i al 1984 un voltor negre (*Aegyptius monachus*) capturat a Artà, donació de don Llorenç Gili Flaquer (Actes del Museu, 23 de juny 1984).

Contingut del fons

A dia d'avui, la col·lecció està formada per 251 exemplars de 118 espècies diferents capturades íntegrament a Mallorca (veure Annex).

Foto 3. Imatge de la sala d'ornitologia

És difícil saber si el número d'espècies diferents de la col·lecció va ser més nombros en algun moment de la seva història, ja que podem suposar la pèrdua d'alguns exemplars en el decurs del temps. De fet, hem pogut ser testimonis de la pèrdua d'un dels dos voltors negres que albergava el Museu, de recuperació impossible, i d'altres exemplars (*Sylvia atricapilla*, *Regulus ignicapilla*, *Ardea cinerea*, *Gallinula chloropus*, *Burhinus oedicephalus* i *Regulus sp.*) fets malbé a causa dels danys provocats a l'interior del magatzem durant les tempestes de novembre 2001. El tancament del Museu durant alguns anys també va contribuir de forma important al deteriorament de les peces, causat principalment per la pols acumulada sobre els preparats.

També la dificultat que tenia don Llorenç per identificar correctament les aus més desconegudes podria haver fet variar el número d'espècies diferents de la col·lecció. Així, s'han pogut detectar errors en la identificació d'alguns dels exemplars: apareixen peces identificades com milana negra (*Milvus migrans*), queca (*Botaurus stellaris*), falcó de la reina (*Falco eleonorae*) i aligot (*Buteo buteo*), quan en realitat corresponen a espècimens de falcó vesper (*Pernis apivorus*), orval (*Nycticorax nycticorax*), falconet (*Falco subbuteo*) i esparver forma obscura (*Hieraetus pennatus*), respectivament. Al 1954, Federico Travé, de la Sociedad Española de Ornitología (SEO) s'ofereix per identificar les espècies que don Llorenç confessà que encara no havia pogut classificar (carta de F. Travé a Garcias).

La identificació de les peces ornitològiques per part de l'apotecari Pujamunt s'in-tueix bastant complicada, mancat de llibres especialitzats i per la dificultat d'aconseguir-los. De fet a la seva biblioteca són escassos els llibres ornitològics. A part d'alguns volums de zoologia general, tan sols figuren el "Tratado de las Aves insectívoras" de Peña Martín, "Las aves de Menorca" de José Moll Casanovas, "A guide-watching in Mallorca" d'Eddie Watkinson i "Los halcones de Mallorca en el s. XIV" d'Antonio Pons. Ens consta l'intent d'adquisició de "Sinopsis de las Aves de España" al 1951, encara que trobà totes les edicions esgotades (carta personal). Suposam que l'ajuda en la identificació procedia dels diferents taxidermistes amb els que feia feina, i de la consulta d'amics experts amb els que mantenia correspondència.

Els favorits i altres peces més rellevants

Molts són els que recorden el caràcter de don Llorenç, però sobretot l'entusiasme que mostrava per la seva tasca naturalística, per la que sentia vertadera passió. Manifestava sovint la seva emoció quan aconseguia exemplars rars o desconeguts per a ell fins aleshores, i no desaprofitava l'ocasió per parlar sobre les adquisicions de les que se sentia més orgullós. D'entre elles en podem destacar dues:

- El soteler (*Morus bassanus*)

L'exemplar fou caçat l'octubre de 1948, mar endins, davant la costa de Lluçmajor, per Joan Tomàs Roig. Don Llorenç el va veure al taller de taxidèrma de don Josep Parpal i va voler adquirir-lo. L'any 1953 don Llorenç aconseguí que el seu propietari el regalés al Museu Regional d'Artà, mostrant-se molt orgullós de la seva adquisició, i així ho recullen les actes del Museu d'Artà de 1954: "El Sr. Garcias dió a conocer el movimiento de su sección destacándose el ejemplar adquirido, que ilustró con fotografías, siendo un caso raro de estos palmípedos hallados en Mallorca, conocida con el nombre de Sulabazana, mereciendo la felicitación de todos por su interes y labor en conseguir un ejemplar de esta índole" (Actes del Museu, 1954). L'exemplar, també és objecte d'una nota zoològica al Bolletí de la SHNB (Garcias, 1954) on don Llorenç comenta: "lo ví pocos días después en casa del taxidermista Sr. Parpal, el cual no habia visto (ni ha visto aún) otra ave igual". L'apotecari torna a recordar la seva preciada adquisició anys més tard, quan és entrevistat per la revista local Bellpuig (1961) i el destaca com un dels seus aucells favorits.

- El pelicà (*Pelecanus onocrotalus*)

Don Llorenç manifestà igualment la seva predilecció per un pelicà (*Pelecanus onocrotalus*) caçat a s'Albufera de Muro al juny de 1952, per Pedro Riera, de Palma. És molt rellevant la captura d'aquest exemplar i molt comentat en diferents estaments. A la revista de la "Sociedad Ornitológica Española", Travé (1954) comenta que ha pogut observar l'exemplar al taller del taxidermista Josep Parpal a Palma. L'au és també objecte d'una edició especial de la Revista Ibérica (15 setembre de 1952), patrocinada per la SHNB i per l'Academia de Ciencias de Montesión, escrita per Juan Cañigueral, on manifesta "disecado en Palma de Mallorca intentamos adquirirlo para nuestro colegio de Montesión". Desconeixem l'estratègia que va emprar Don Llorenç per fer-se amb l'exemplar, però el fet que, actualment, estigui al Museu d'Artà dona prova de la seva perseverança i èxit.

A les favorites de Don Llorenç, en volem destacar altres d'igual importància per la seva interminable problemàtica de conservació, i que encara perdura avui en dia: el voltor negre, la moixeta voltonera i l'àguila peixatera. Actualment les tres espècies són objecte de programes de conservació per recuperar les seves poblacions:

- El voltor negre (*Aegyptius monachus*)

Apareixen, en un principi, dos voltors negres al Museu. El que es troba actualment exposat a la secció d'història natural és l'exemplar donat per don Llorenç Gili Flaquer (Acta del Museu de 23 juny de 1984), i incorporat a la col·lecció per Joan Garcias Truyols, conservador de la secció i nét de don Llorenç Garcias. L'exemplar fou caçat a Son Morell, Artà. El segon exemplar fou caçat per don Mariano Truyols Villalonga, el 12 de maig de 1939 a Artà. Gràcies al quadern manuscrit de don Llorenç sabem que fou caçat a la finca de Morell. També sabem que fou abatut des de la mateixa finca i d'un sol dispar, caient mort just al peu de les portes de la possessió (Joan Garcias Truyols, com. pers.) Aquest exemplar va ser localitzat al 2005 dins una bossa al magatzem del Museu. Suposam que la intenció fou tirar-lo ja que el seu estat de conservació no permetia cap tipus de recuperació de la peça. La SHNB es va fer càrrec de potes i crani per a investigació.

- La moixeta voltonera (*Neophron percnopterus*)

L'exemplar del Museu fou caçat a Artà, el 13 de març de 1928, per Cosme, caçador que aportava regularment peces al Museu.

- L'àguila peixatera (*Pandion haliaetus*)

Fou duita del Cap Vermell (Capdepera) al 1954. Caçada per Jaume Riera Sancho (Polati).

Actualment cap d'aquestes espècies ha tornat nidificar de forma regular a la península de Llevant, lloc de procedència dels exemplars que es troben al Museu.

També apareixen en la col·lecció alguns exemplars especialment rars o de molt difícil observació. A més del pelicà, del que hem parlat anteriorment, hem de destacar la presència d'una guàtlera maresa, un coarotja diademat, i un pinsà borroner, espècies actualment catalogades com a rareses ornitològiques i per a les quals el registre d'observacions es troba sotmès a un comitè tècnic d'homologació.

- La guàtlera maresa (*Crex crex*)

Don Llorenç aportà un exemplar al Museu de guàtlera maresa (*Crex crex*) capturat el 25 d'octubre de 1931 a Can Blanquer (Artà) per don Gabriel Busqué.

- El coa-roja diademat (*Phoenicurus moussieri*)

Podem dir que aquest és l'aucell més rar de la col·lecció. Es tracta d'un aucell sedentari de distribució nord africana. Molt excepcionalment se'n veuen exemplars a Espanya, i són poquíssimes les cites homologades. De l'exemplar que hi ha al Museu no s'ha trobat cap tipus de documentació ni referències.

- El pinsà borroner (*Pyrrhula pyrrhula*).

Cosa semblant passa amb el pinsà borroner. Existeixen poques cites documentades a Mallorca. L'exemplar del museu anava tan sols acompanyat d'una petita nota amb la data de la donació (07.01.1976), però sense concretar un lloc de procedència o el nom del donant. Pel fet que fou incorporat després de la mort de don Llorenç, no podem assegurar que l'exemplar fos capturat a Mallorca.

Finalment cal destacar, dins la col·lecció, un petit grup d'auells leucístics o amb petites malformacions. També hem de destacar la presència d'un únic exemplar anellat, de blaveta (*Luscinia svecica*) amb anella 170934 Bruxelles 4-Museum, encara que sabem, per la correspondència particular de don Llorenç, que altres aus que són al Museu portaven anelles que foren enviades als organismes pertinents.

Don Llorenç i l'ornitologia

La tasca ornitològica de don Llorenç no es limità a la formació de la col·lecció d'aus. La seva experiència naturalística era sovint motiu de consulta per altres entesos o experts foranis, els quals li sol·licitaven referències sobre la fauna ornitològica de l'illa. D'aquesta manera atén qualsevol consulta o correspondència que arriba al Museu, o al seu correu particular, sol·licitant consultes, intercanvis d'aus, ous o peticions per aconseguir una determinada espècie. S'encarregava de gestionar l'enviament d'anelles, o assumia també les consultes que diferents organismes derivaven al Museu, ja que era allà on es concentrava l'activitat científica de la contrada. Escrivia breus notes zoològiques on recollia les observacions més rellevants. Rebé o acompanyà, des de grups d'estudiants fins a il·lustres personatges que visitaren Artà i el Museu. D'entre tots destaquem la visita de l'ornitòleg alemany Adolf von Jordans, del qual don Llorenç escriví al seu quadern de camp:

“Els mesos de maig i juny de l'any 1927 el Dr. Adolf von Jordans i el seu amic N. Bodman, Baró de Bodman han estat a Mallorca caçant aus per els Museus alemanys, principalment per els de Bonn i Munich. El Dr. Jordans va estar a Mallorca l'any 1913 i posteriorment al 1921. El present viatge l'ha fet per completar el seu estudi, pel qual li faltava algun material, especialment d'aus. Ha passat a Artà tres setmanes durant les quals, amb l'ajuda del caçador Cosme, han recollit una bona partida d'espècies. Els he acompanyat diferents vegades, i hem feta amistat establint relació científica amb tan distinguits amics. Té publicats dos treballs en alemany fruit dels seus viatges i pensa publicar un altre per completar, i tal vegada traduir-lo al castellà. Me diu que hi ha 23 espècies endèmiques, proporció bastant notable”

Al 1954 don Llorenç rebé una carta de Federico Travé (precursor de la SEO), en la qual li comentà que havia rebut referències de la seva tasca ornitològica, per mitjà del taxidermista Josep Parpal de Palma. Travé reclamà el seu suport i el convidà a fer-se soci de la nova “Sociedad Ornitológica”, petició que don Llorenç acceptà immediatament, entrant a formar part del primer nucli de socis fundadors de la “Sociedad Española de Ornitología” (SEO, 1954).

Igualment, al 1956, don Llorenç donaria suport a la creació del “Centro de Estudios Ornitológicos de Baleares” a petició de José J. Tato Cumming, el qual es lamenta que la distància no hagi permès que don Llorenç estigués més implicat en la creació i organització de la nova entitat (Carta de J.J. Tato a Garcias).

La Comisión de Estudios Zoológicos del Consejo Superior de Investigaciones científicas igualment sol·licita la col·laboració de Garcias per poder mantenir un contacte permanent amb ell, a canvi de remetre-li informació periòdica. Sense cap tipus de dubte don Llorenç era referència a l'illa.

Després de la mort de Don Llorenç

És don Joan L. Garcias Truyols, nét de don Llorenç, qui assumeix el càrrec del seu padrí a la seva mort, el 9 de març de 1975 (Actes del Museu, 1975) i el que es responsabilitza de la secció en uns moments difícils per a la institució. Anys més tard s'encarregaria d'informatitzar l'inventari de la col·lecció i posar en ordre tota la documentació i correspondència del seu padrí.

Des de l'any 2000 i fins a l'agost de 2006 el Museu es va veure obligat a tancar les portes per superar alguns entrebancs burocràtics. Durant aquest període, les fortes tempestes de la tardor de 2001 provocaren danys a la sala del magatzem del Museu i al seu contingut, per la qual cosa s'acabaren de fer malbé algunes peces, ja de per sí delicades. També la pols acumulada sobre els prestatges que guardaven les aus va contribuir a accelerar el deteriorament d'algunes peces. Davant el risc de perdre'n més, s'obrí la possibilitat de realitzar un catàleg fotogràfic de la col·lecció d'aucells per tal de deixar constància de tot els exemplars en un suport informàtic perdurable en el temps. La proposta rebé d'immediat el suport de don Joan Garcias, actual president de la Fundació Museu Regional d'Artà, i de la resta de membres de la Junta del Museu, entre ells i molt especialment, Jaume Cabrer, secretari, i Irene Cabrer, exgerent, que donaren tot tipus de facilitats i suport a la tasca que es realitzà entre el 2004 i el 2006.

En el moment de la realització del catàleg fotogràfic, les peces anaven acompanyades d'un senzill etiquetatge realitzat al 1994, pel biòleg artanec Pere Sureda, i en el qual es detectaren alguns errors en la identificació d'algunes de les peces, així com que la nomenclatura d'algunes de les espècies havia quedat obsoleta, per les noves revisions taxonòmiques aplicades. Davant aquesta situació es va optar per aprofitar la realització del catàleg per enllestir un nou etiquetat de la col·lecció molt més complet i revisat.

Per a la realització del catàleg s'obtingué informació de les peces a partir de la recuperació de 160 etiquetes originals de don Llorenç que quedaren accidentalment exposades als danys ocasionats al magatzem durant el 2001. També el quadern de camp de don Llorenç fou una font d'informació bàsica. Igualment es revisaren les actes i els arxius del Museu, i tota la informació, referent a la col·lecció o les seves peces ornítiques, trobada a publicacions locals, com les revistes Llebeig i Bellpuig, el Bolletí de la ICHN, el Bolletí de la SHNB, Ardeola.... D'aquesta manera es pogueren datar fins a 154 espècies de la col·lecció.

Foto 4. Procés de neteja de les etiquetes originals

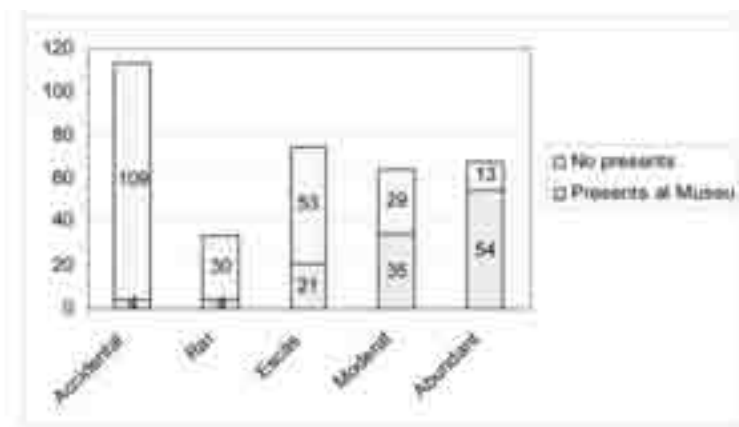
Foto 5. Una de les peces de la col·lecció: falcó cama-roig (*Falco verpertinus*)

Durant la tasca de catalogació fotogràfica es va procedir a realitzar una lleugera neteja, tant a les etiquetes originals com als exemplars. També es va aprofitar el moment per aplicar una nova distribució, més didàctica, amb motiu de la nova reobertura del Museu l'agost del 2006.

El nou catàleg va permetre realitzar un nou etiquetat molt més complet que l'anterior, subsanant els errors d'identificació, incorporant les darreres revisions taxonòmiques i de nomenclatura, i incorporant totes les dades possibles de la peça, cosa que ha permès que actualment cada aucell disposi d'una etiqueta amb el nom científic, ordre i família, nom comú, nom comú de la fitxa original, nom en castellà, anglès i alemany, l'estatus a Mallorca segons GOB (2006), lloc i data de la captura, donant o caçador, a més d'altres observacions oportunes (jove, adult, melànic, ...)

Una bona mostra de les aus més comunes de Mallorca

Les espècies presents al Museu representen el 33'5% de les 352 espècies d'aus observades a Mallorca (GOB, 2006). Tot i això, com es podria esperar, el grau de representació és major per a les espècies més comunes, ja que hi són representades 89 de les 131 espècies (67'9%) amb status de presència moderada o abundant a Mallorca (vegi's gràfica 1). Així, podem dir que la col·lecció, tot i comptar amb algunes espècies avui catalogades com a rareses avifaunístiques (pelicà, guàtlera maresa, coa-rotja diademada, pinsà borroner) és en general una bona mostra de les espècies d'aus més habituals a Mallorca.

Gràfica 1. Relació entre l'avifauna registrada a Mallorca i la representada al Museu, en funció del seu status de presència (GOB, 2007)

D'altra banda, fent una anàlisi en funció del grup taxonòmic al que pertany cada exemplar, podem concloure que a la col·lecció hi són molt ben representades les espècies més grans o espectaculars (rapinyaires diurns i nocturns, agrons), les més vistoses (abellerol, arner, puput, oriol, etc.) i també el grup dels petits ocells (passeriformes), mentre que en alguns grups d'aus aquàtiques (ànneres i limícoles) i en les espècies marines és on hi trobam més mancances. Aquesta composició és fàcilment explicable

si per començar consideram que les aus naturalitzades més habitualment eren aquelles que podien fer més planta a la sala d'estar (per això les més poderoses, espectaculars o vistoses). D'altra banda, en la seva recerca activa de nous exemplars, don Llorenç aprofità els caçadors locals, que per aquell temps capturaven sovint petits ocells amb xarxes d'abeurada, filats, billestres i lloves. En canvi, les dificultats per a capturar espècies marines i, com ja s'ha comentat, les dificultats d'accés a s'Albufera (o potser la manca de bons contactes amb caçadors de la zona) poden ser la causa de la baixa representació d'aquests grups ornítics.

Valuosa col·lecció que cal conservar

Com a ornitòlegs hem d'agrair a don Llorenç que en una vida dedicada al coneixement de la natura de Mallorca, especialment la botànica, dediqués també part del seu temps a les aus, a les quals va aplicar per igual el seu interès, coneixements i acurada metodologia, cosa que ha permès que avui poguem gaudir d'aquesta important col·lecció d'ocells íntegrament obtinguts a Mallorca i que don Llorenç qualificà com "la més valuosa de la secció d'història natural" "i "la més completa de Mallorca" (Bellpuig, 1961). El doctor Friedrich Goethe, ornitòleg del Institut für Vogelforschung "Vogelwarte Helgoland" en Wilhelmshaven (Alemanya) declarà també que: "pocas veces he visto una colección regional tan compleja y tan bien ordenada" i aconsellà realitzar un catàleg que recollís totes les dades registrades a les etiquetes, ja que seria molt profitós per a investigacions futures (carta personal de Goethe a Garcias). El senyor Tato Cumming la va definir com "la más completa colección de ornitología mallorquina" (Carta de Tato a Garcias).

La importància de la col·lecció no és tan sols històrica. La particularitat de què tots els exemplars fossin capturats a Mallorca i tota la documentació que es conserva i l'acompanya la fa especial.

La ment científica i curiosa de don Llorenç, amb l'objectiu marcat, des del principi, de millorar el coneixement de la diversitat ornitològica de Mallorca, va possibilitar l'elaboració d'un acurat registre de dades que avui ens permet l'estudi i comparació d'informació, constituint una documentació extraordinària.

Davant això, confiam en què, en la nova etapa del Museu encetada l'any 2005 i des d'aleshores tutelat per la Fundació Museu Regional d'Artà, aquest important patrimoni sigui conservat adequadament per a l'estudi i gaudiment de generacions futures.

Bibliografia

- Bellpuig. 1961. Don Lorenzo Garcías Font, conservador del Museo Regional de Artà. Bellpuig, año II núm 18. 5 de junio de 1961. Artà.
- Bellpuig. 1978. Jordi Sansó i Gili, embalsamador i col·laborador del Museu. Revista Bellpuig, febrer de 1978. n. 23 (III època). Imprenta Politècnica. Palma de Mallorca.
- Garcias, L. 1954. Notas zoológicas. Boletín Historia Natural de Baleares. Pags. 8-11.
- GOB, 2006. Estatus de l'avifauna balear. Anuari ornitològic de les Balears, vol. 20, 2005. Palma.

- Llevant. 1927. Pel Museu d'Artà. Llevant, decenari catòlic mallorquí. Any XI, núm 406. Artà, 10 d'octubre de 1927.
- Molins, A., Rosselló, J.A. i Conesa, M.À. 2007. Caracterització i adequació per a la consulta de l'herbari personal de Llorenç Garcias i Font, dipositat a la Societat d'Història Natural de les Balears. Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears. Vol 50 (2007). Gràfiques Mallorca. Inca.
- SEO, 1954. Boletín Circular, nº 2, 1954.
- Travé, F. 1954. Captura de un Pelecanus onocrotalus en Mallorca. Ardeola, vol. I, 1954.
- VV.AA. 1979. Homenatge a Don Llorenç Garcias i Font, apotecari d'Artà. 18 març 1976. Gràfiques Miramar. Palma de Mallorca.

Annex

Espècies presents a la col·lecció

<i>Accipiter nisus</i>	<i>Cisticola juncidis</i>
<i>Actitis hypoleucos</i>	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>
<i>Aegyptius monachus</i>	<i>Columba palumbus</i>
<i>Alauda arvensis</i>	<i>Corvus corax</i>
<i>Alca torda</i>	<i>Coturnix coturnix</i>
<i>Alcedo atthis</i>	<i>Crex crex</i>
<i>Alectoris rufa</i>	<i>Cuculus canorus</i>
<i>Anas platyrhynchos</i>	<i>Delichon urbicum</i>
<i>Anas querquedula</i>	<i>Emberiza calandra</i>
<i>Anas strepera</i>	<i>Emberiza cirius</i>
<i>Anthus pratensis</i>	<i>Erithacus rubecula</i>
<i>Apus apus</i>	<i>Falco columbarius</i>
<i>Apus pallidus</i>	<i>Falco peregrinus</i>
<i>Ardea cinerea</i>	<i>Falco subbuteo</i>
<i>Ardea purpurea</i>	<i>Falco tinnunculus</i>
<i>Asio flammeus</i>	<i>Falco vespertinus</i>
<i>Asio otus</i>	<i>Fratercula arctica</i>
<i>Burhinus oedicnemus</i>	<i>Fringilla coelebs</i>
<i>Calandrella brachydactyla</i>	<i>Fringilla montifringilla</i>
<i>Calonectris diomedea</i>	<i>Fulica atra</i>
<i>Caprimulgus europaeus</i>	<i>Galerida theklae</i>
<i>Carduelis cannabina</i>	<i>Gallinago gallinago</i>
<i>Carduelis carduelis</i>	<i>Gallinula chloropus</i>
<i>Carduelis chloris</i>	<i>Hieraaetus pennatus</i>
<i>Carduelis spinus</i>	<i>Himantopus himantopus</i>
<i>Cettia cetti</i>	<i>Hirundo rustica</i>
<i>Charadrius alexandrinus</i>	<i>Hydrobates pelagicus</i>
<i>Chlidonias niger</i>	<i>Ixobrychus minutus</i>
<i>Ciconia ciconia</i>	<i>Jynx torquilla</i>
<i>Circus aeruginosus</i>	<i>Lanius meridionalis</i>
<i>Circus pygargus</i>	<i>Lanius senator</i>

Larus michahellis
Larus ridibundus
Loxia curvirostra
Luscinia megarhynchos
Luscinia svecica
Merops apiaster
Monticola solitarius
Morus bassanus
Motacilla alba
Motacilla cinerea
Motacilla flava iberiae
Muscicapa striata
Neophron percnopterus
Nycticorax nycticorax
Oenanthe oenanthe
Oriolus oriolus
Otus scops
Pandion haliaetus
Parus major
Passer domesticus
Pelecanus onocrotalus
Pernis apivorus
Phalacrocorax aristotelis
Philomachus pugnax
Phoenicopterus roseus
Phoenicurus moussieri
Phoenicurus ochruros
Phoenicurus phoenicurus

Phylloscopus collybita
Phylloscopus trochilus
Pluvialis apricaria
Porzana porzana
Prunella modularis
Puffinus mauretanicus
Pyrrhula pyrrhula
Rallus aquaticus
Regulus ignicapilla
Saxicola torquatus
Scolopax rusticola
Serinus serinus
Streptopelia turtur
Sturnus vulgaris
Sylvia atricapilla
Sylvia melanocephala
Tachybaptus ruficollis
Tringa totanus
Troglodytes troglodytes
Turdus iliacus
Turdus merula
Turdus philomelos
Turdus pilaris
Turdus torquatus
Turdus viscivorus
Tyto alba
Upupa epops
Vanellus vanellus

FACSIMILS DE LES SEVES PUBLICACIONS CIENTÍFIQUES,
DOCUMENTS, ARTICLES DE LA REVISTA LLEVANT
I FOTOGRAFIES

ÍNDEX DE LES SEVES PUBLICACIONS CIENTÍFIQUES

Garcias Font, Ll. 1904. Una excursió d'Artà a les Coves. <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural</i> , 4 (8-9): 116-119.	285
Garcias Font, Ll. 1905. Plantes dels voltants d'Artà y Capdepera. <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural</i> , 5 (3-4): 40-43.	290
Garcias Font, Ll. 1905. Nova : Nota sobre la pirita y limonita d'Artà (Mallorca). <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural</i> , 5 (9): 152.	295
Garcias Font, Ll. 1906. Novas. <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural</i> , 6 (1-2): 31-32.	297
Garcias Font, Ll. 1907. Contribució á la flora balear II : Plantes dels voltants d'Artà y Capdepera. <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural</i> , 7 (2-3): 16-19.	300
Ll. 1907. Nota bibliogràfica. <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural</i> , 7 (2-3): 36.	306
Garcias Font, Ll. 1907. Nota bibliogràfica. <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural</i> , 7 (4): 45-47.	307
Garcias Font, Ll. 1907. Insectes de Mallorca, (Artà i Capdepera). <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural</i> , 7 (5-7) : 54-58.	311
Garcias Font, Ll. 1909. Contribució a la Flora Balear III. Plantes dels voltans d'Artà y Capdepera. <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural</i> , 9 (5-6): 57-60.	317
Garcias Font, Ll. 1910. Un cas d'anomalia vegetal. <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural</i> , 10 (2): 19.	322
GarciasFont, Ll. 1911. Un crustaci cego de la cova d'els Hams (Mallorca). <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural</i> , 11 (5): 66-67.	324
Garcias Font, Ll. 1917. Contribució a la Flora Balear IV. Plantes dels voltans d'Artà i Capdepera”, <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural</i> , 7: 112-120.	328
Garcias Font, Ll. 1919. Algunes algues de Mallorca (Badia de Palma). <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)</i> , Barcelona, 19 (5-6): 100-102.	339
Garcias Font, Ll. 1919. Contribució a la Flora Balear V. Plantes dels voltans d'Artà i Capdepera. <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural</i> , 19 (5-6): 110-117.	343
Garcias Font, Ll. 1923. “Contribució a la Flora Balear VI. Plantes dels voltans d'Artà i Capdepera”, <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural</i> , Palamós, 23 (6): 91-103. (Estampa de Lloréns Castelló).	352
Garcias Font, Ll. 1922. “Contribució a la Flora Balear VIII: Lluch-Torrent de Pareys. (Mallorca)”, <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural</i> , 22 (9): 157-158.	365
Garcias Font, Ll. 1949. “Contribució a la Flora Balear IX. Addicions i correccions”, <i>Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN)</i> , Barcelona, 37: 53- 58.	369

- Garcias Font, Ll. 1952. La entomología balear y el Rdo. Padre Navás, S.J. 5-6 (deseembre). *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*. Palma de Mallorca. 376
- Garcias Font, Ll. 1953. Himenópteros de Artà (Mallorca). *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*, Palma de Mallorca, fasc 1: 7-10. 380
- Garcias Font, Ll. 1953. Odonatos citados de Mallorca por el padre Longinos. *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*, Palma de Mallorca, fasc 1: 7-10. 384
- Garcias Font, Ll. 1953. Nueva contribución al estudio de la Flora balear. Adiciones y correcciones. *Collectanea Botanica*, Instituto Botánico de Barcelona, Barcelona, vol. III, fasc. III, nº 25, pp. 359-366. 385
- Garcias Font, Ll. 1954. El Alium *A. Bolosii* Palau Ferrer, en Mallorca?. *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*, Palma de Mallorca, fasc. 1, 2, 3, 4: 5-7. 394
- Garcias Font, Ll. 1954. Notas zoológicas. *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*, fasc. 1, 2, 3, 4: 8-11. 398
- Garcias Font, Ll. 1956. D. Pedro C. Palau y Ferrer. *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*, Palma de Mallorca, 2 (1, 2, 3, 4): 11-13. 402
- Garcias Font, Ll. 1956. Nueva contribución al conocimiento de la flora balear. *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*, Palma de Mallorca, 2 (1, 2, 3, 4): 71-77. 406
- Garcias Font, Ll. 1958. Sobre *Digitalis* de Baleares. *Collectanea Botanica*, Instituto Botánico de Barcelona, Barcelona, vol. V, fasc. III, nº 36. 873-877. 413
- Garcias Font, Ll. 1968. Contribució al coneixement de la flora de Mallorca. *Collectanea Botanica*, Instituto Botánico de Barcelona, Barcelona, vol. VII: 495-498. 419
- Garcias Font, Ll. 1974. Els *Limonium* de la península d'Artà (Mallorca). *Collectanea Botanica*, Instituto Botánico de Barcelona, Barcelona, 9 (4): 61-67. 424
- Sureda Blanes, Josep 1976. Llorenç Garcias. *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*. Palma de Mallorca. 21: (5,6,7,8). 432

FACSÍMILS DE LES SEVES PUBLICACIONS CIENTÍFIQUES

Segona època. — Núm. 8 i 9.

Novembre y Desembre 1904.

Butlletí de la
Institució Catalana
d' Historia Natural

*Nulla unquam inter fidem et rationem
vera dissensio esse potest.*

Cover. de Fic. cxvii. p. IV.

SUMARI

SECCIÓ OFICIAL: Sessió del 2 d' Octubre y del 5 de Novembre de 1904.

COMUNICACIONS:

Dr. Joan Cadevall: Una excursió a Naria. II y III. (*Academiens*)

Felip Ferrer y Vert: Alguns micro coleòpters de Catalunya.

Antoni de Zulueta: Moluschs de Montserrat.

Domingo Ventalló: Neuropters de Tarrasa.

Llorenç Garcia y Font: Una excursió d' Artà a les Coves.

OBRES Y PUBLICACIONS REQUERIDAS PER LA BIBLIOTECA.

LOCAL SOCIAL

Carrer del Paradís, num. 10, pis 1.º, 2.º

BARCELONA

UNA EXCURSIÓ D' ARTÀ A LES COVES

LLORENS GARCÍAS FONT

Al 23 de Juliol prop passat ab mon amic en Jaume Sancho varem sortir d' Artà al objecte de arribar a les coves per recollir calçita en sos voltants; ell anava preparat ab un martell y escarpro, jo portava els utils indispensables per la caça y recolecció dels insectes.

El camí es bastant pla: á dreta y esquerra es veuben camps cultivats d' extensió relativament petits, (donchs la propietat está molt dividida), voltats de pared, lo qual es un gran obstacle per la caça dels insectes; una d' ella, poblats d' ametllers y figuores, *Amigdalus communis* L. y *Ficus carica* L. ab ses moltes varietats; altres plantats fa pochi anys de vinya, qu' es bastant ufana, lo que sembla indicar que la *filoxera* ha acabat sa fem devastadora.

De tant en quant leya alguna sortida del camí per girar los pedres, ó mirar alguna flor per soccar els coleopters, ó bé correr ab el flet darrera alguna papallona, de las que recordo el *Papilio Machaon* L., *Colias edusa* F., *Pieris rapae* L., *Leucophaea sisyra* L., *Vanessa cardui* L.; més envant, voce la Torre de Canamel (torre gòtica que val la pena de veurela), y á les flors del cart de formatjar *Oenothera Acausticum* L., trobí el *Tillus transversalis* Charp. abundant y un *Larinus* sp; sota les pedres alguns *Asidas* y altres, en el romaní, *Bosmaria officinalis* L. que creix en las garrigas junt ab les estepas, diferents especies de *Cistus*, mata *Pistacia Lentiscus* L. gatoba *Ulex parviflorus* Pourr., creix *Ampelodesmos tenuis* L., etc., trobí la *Chrysomela americana* L. y vegi abundants els *Bombus*: per B arribarem al mar, y primer atravessant la platja y després costa amunt y per camí estret, entre el monoton y penat crit d' innombrables sigales *Oicada plicata* L., posadas á n' els pins, arribarem á les coves terme de la nostra excursió.

La tarde va esser bastant profitosa: allí recullirem bonics exemplars de calcita concrecionada, escalenoedrica y combodrica, als Lepidòpters abans citats y unas 20 especies de coleòpters, quina llista augmentada als altres especies recullides per els voltants del poble, puch presentar gracies á n' els distingits coleopterolechs, amichs y companys d' institució en J. Mas de Xaxars y F. Ferrer y Vert, que han tingut la bondat de classificármels.

Carabidae

- Carabus morbillosus*, Fab. — A n' els camps y sota les pedres.
Leimus granulatus, Dej. — Id., id.
Laemosthenes terricola, Herbst. — A n' els fomers.
Percus plicatus. — Sota les pedres.
Ditomis calydonius, Fab. — A n' els camps, escís.
Acinopus tenebrioides, Duft. — Sota les pedres.
Amara amara, De Geer. — A n' els fomers.
Ophonus griseus, Panz. — A n' els excrements.
Harpalus pubescens, Müll. — Id.
Aristus clypeatus, Rossi. — En galerias sota les pedres.

Gyrinidae

- Gyrinus natator*, Scop. — Nadant, á n' els torrents.

Hidrophilidae

- Hidrophilus piceus*, Lin. — A n' els torrents y aygues estancades.
Sphaeridium hipustulatum, Fab. — A n' els excrements.

Staphylinidae

- Ocypus olens*, Müll. — Camins y camps.

Histeridae

- Hister major*, Lin.—A n' els excrements.
Saprinus nitidulus, Payk.—Id. id.

Scarabaeidae

- Scarabaeus sacer*, Lin.—A n' els camps y excrements.
Copris hispanus, Lin.—Id., id., abundant.
Bubas bison, Lin.—Mort dins de l' aygua.
Gastrophagus taurus, Lin.—A n' els excrements.
Oniticellus flavipes, Fab.—Id.
Geotrypes laevigatus, Fab.—Id.
Phylognathus silenus, Fab.—Una nit á un llum.
Oryctes nasicornis, Lin.—Camins y excrements.
 — *Gripus III.*—Id., id.
Oxythirus sticticus, Lin.—Sobre les flors de les Rosaceas.
Cetonia hirtella, Lin.—Sobre les mateixes y altres.
 — *Cardui*, Gyll.—A una casa d' abelles.
Valgus homipterus, Lin.—Sota les pedres.

Byrrhidae

- Chalcophora mariana* Lin.—Sobre 'la pins.
Ancylochira flavomaculata, Lin.—Sobre 'la pins tallats.

Tenebrionidae

- Blaps gigas*, Lin.—Entre la palla y fulleraca en descomposició.
Avida depressa Fc 'le camps y sota les pedres.
 — *Moraguesi*.—Id., id.
Tenebrio obscurus, Fab.—A n' els femers.
Helops viridicollis.—Sota l' escorxa d' els eucaliptus.
Heliopates abbreviatus, Oliv.—Sota les pedres.
Oiocrates semicosmatus.—Sota les escorxas en descomposició.

Curculionidi

- Brachycerus undatus*, Fab. — Llochs humits.
Larinus Scolymi, Oliv. — En les flors de la caxofa.
Larinus apt — En les flors del cart de formatjar.
Lixus angustatus, Fab. — Sobre 'la rosers.

Dorsillidae

- Peania Mauritanica*, Lin. — A n' els llums.

Clevidae

- Tillus transversalis*, Charp. — A les flors del cart de formatjar.

Cerambycidae

- Cerambyx heros*, Fab. Sobre les alzines, abundant.
Hylotrupes bajulus, Lin. — Sota les escorxes dels eucaliptus.

Crysomelidae

- Coptonophala scopolina*, Lin. Sobre las luisa y Pistacea, en camins veltuals.
Labidostomis bimaculata? Rossi. — Id., id.
Lachnaea pubescens, Duft. — Id., id.
Timarcha Balearica. — Per camins y camps.
Chrysomela Banksii, Fab. — A n' els arbres.
 — *Americana*, Lin. — A n' el Roemarinus.

Coccinellidae

- Coccinella septempunctata*, Lin. — Abundantissima.
 (Mallorca) Artá, Agost 1904.

Butlletí de la
Institució Catalana
d' Història Natural

*Nulla unquam inter fidem et rationem
vera dissensio esse potest.*

Conv. de Eto. can. c. IV.

SUMARI

SOCIÉTAT OFICIAL.

Sessió del 1.er Janer y 12 Febrer de 1905. Reglament del Museu.

COMUNICACIONS.

Font y Sagué, Phr. Mossen Norbert.—El jaciment de bienda y galens de Sant Pere Màrtir.

Garcias y Font, Llorens.—Plantas dels voltants d' Artá y Capdepera (Mallorca).

Navás, S. J., R. P. Longinos.—Notas Neuropterológicas.

Maluquer, Salvador.—Guia per la cassera, preparació y conservació dels lepidòpters.

SOCIÉTAT BIBLIOTÈCA.

ORNAM Y PUBLICACIONS REHIDAS PER LA BIBLIOTÈCA.

LOCAL SOCIAL

Carrer del Paradís, núm. 10, pis 1.er, 2.^a

BARCELONA

PLANTES

DELS VOLTANTS D' ARTÀ Y CAPDEPERA (MALLORCA)

D. LLORENS GARCÍAS Y FONT

Els pobles, quin nom he posat per capsalera a n' aquestes ratilles, formen a la part del grec de Mallorca una regió montanyosa, regió que conté una variada y rica flora; hi tenen representació la vegetació de les montanyes encare que no de grans altituts, la de les costes y platjas arenoses ahont ohri ses oloroses flors el *Pancretium maritimum* L., la dels terrers prims, un frecuenca cablits de oliveras de gris fullam, y la dels fèrtils cumilars, ahont se cultiven adeuós plantes exòtiques.

La següent llista serà posada, per la vulgaritat de les especies an ella contingudes; pero son de Mallorca y per aixó les donó concixo, pensant que podrà servir a algú per establir relacions entre nostra flora y la dels altres països de la regió Mediterrànea. Me donaré per satisfet si amb aixó puoh contribuir, encare que sia com un gra d' arena de les nostres platjas, a la formació de l' Historia Natural de nostra terra.

He cregut convenient posar els noms vulgars, que van al costat de cada especie, interessants sempre en l' estudi de las floras locals.

- Clematis cirrhata* L. (Vidauha).
 » *Flammula* L. (Vidriella, Jarani bord).
Ranunculus notiflorus L.
 » *aquatilis* L. var. *fluitans* G. G.
 » *aquatilis* L.
Ficaria ranunculoides Mch. (Catassa).
Nigella Damascena L. (Aranya).
Popaver Rhoeas L. (Rosilas, Rosillas).
 » *sumiferum* L. (Casnay).
Gianzenum luteum Scop. (Casnay de Marina).
Fumaria caprolata L. (Fumusterra).
 » *media* Lois. (id.)

- Raphanus Raphanistrum* L. (Ravenisa blanca).
Nasturtium officinale R. Br. (Creixochs).
Cardamine hirsuta L.
Cardis maritima DC.
Capella bursa-pastoris Moench. (Talega ó Borsa de Pastor, P. y Formatje).
Capparis spinosa L. (Tapatera).
Cistus albidus L. (Estopa blanca).
 > *salicifolius* L. (Estopa negra).
 > *Monspeliensis* L. (id.)
Rivina luteola L. (Gala, Payeta).
 > *lutea* L.
 > *alba* L. (Capironats).
Silene acaulis DC. (Coriaca).
 > *Gallica* L.
Stellaria media Vill. (Saginera).
Malva sylvestris L. (Vauma).
Lactuca trinervis L. (id.)
Geranium rotundifolium L. (Suzanna).
Hipericum perforatum L. (Herba de S. Joan).
 > *Dalmaticum* L. (Estepa Joana).
Pistacia lentiscus L. (Mata, al fruit: Montroque).
Spartium junceum L. (Ginosta).
Genista lucida Camb. (Gatoba).
Oenothera procurrens Wallr. (Hugons).
Medicago sativa L. (Autans).
Trifolium repens L. (Trèbol blanc).
Pisum sativum L. (Trèbol pudent).
Anthyllus vulneraria L. (Amotller).
Potentilla reptans L. (Pea de Cristó).
Fragaria vesca L. (Fraulera, Fraula).
Rosa sericea Huds. (Gavarrera).
Valeriana officinalis Kze. (Cirrer de Pastor, Garganyer).
 > *officinalis* L. (Acazars).
Myrtus communis L. (Mortera, Morta).
Crithmum maritimum L. (Fony marí).
Lonicera implexa Ait. (Marassava, Botaboc).

- Scabiosa maritima* L. (Viuda borda).
Centaurea aspera L. (Brassera).
Calendula arvensis L. (Lleva-mà).
Faula viciosa Ait. (Olivarda).
Senecio vulgaris L. (Flutó de foch).
Bellis annua L. (Primavera, Picarol).
Erica multiflora L. (Cipell).
Arbutus unedo L. (Arboscera, Arbóa).
Viaca media Link. et Hoff. (Probaugs).
Olea Europaea L. var. *oleaster* DC. (Uyastro).
 » *Europaea* L. var. *sativa* DC. (Olivera).
Phyllirea media L. (Aladern de faya ampla).
 » *angustifolia* L. (Aladern de faya estreta).
Erythraea centaureum Pers. (Centaura).
Polygala rupestris Pourr.
Borrago officinalis L. (Borrajja).
Anchusa Italica Retz. (Llengua bovina).
Echium vulgare L.
Cinoglossum cheirifolium L.
 » *pictum* Ait. (Llepassera).
Heliotropium Europaeum L. (Girasol).
 » *Peruvianum* L. (Heliotropo).
Solanum Sodomum L. (Matainera de Pometas).
 » *nigrum* L. (Morella vera, Peben d'Asc).
 » *susniatum* Willd. (id.)
Hyoscyamus albus L. (Herba de Capota).
Veronica dydima Ten.
Antirrhinum ovatum L.
Linaria triphylla Mill. (Colomas).
Scrophularia peregrina L. (Herba puienta).
Digitalis dubia Rodr. (Didalera).
Euphrasia viciosa Benth.
Salvia verbenaca L. (Tarrech).
Rosmarinus officinalis L. (Roman).
Marrubium vulgare L. (Melrub).
Balota fetida Lamk. (Melrubí bord).
Stachis hirta L. (Rapiudella).

- Lamium amplexicaule* L. (Tinya negra).
Verbena officinalis L. (Barbana).
Cyclamen Balcanicum Willd.
Anagallis arvensis L. var. *Phoenicea* et *caerulea* Lam.
Glebularia slypium L. (Constada).
Plantago psyllium L. (Herba de Passa).
Cheucopodium ambrosioides L. (Tó bord).
 * *aurate* L. (Blaf).
Phytolacca decandra L. (Iam de Moro, Arbte de Tinta).
Daphne genkwa L. (Mata poll).
Thymus cecotina Mois.
Laurus nobilis L. (Llorer).
Euphorbia helioscopia L. (Lletrera).
 * *characias* L. (Lletrera visquera).
 * *prostrata* L. (Id.).
Rhus toxicaria L. (Caga-mutxo).
Urtica urens L. (Ortiga).
 * *menziesiana* Poir. (Id.).
Pinus halepensis Mill. (Pi).
Allium roseum L. (Ay de moro).
 * *triquetrum* L. (Aysa-a).
Muscari comosum Mill. (Caiabruixa, Cap de Moro).
Asphodelus fistulosus L. (Cibullí).
 * *montanus* Viv. (Porossa, Aubó).
Ruscus aculeatus L. (Girrer de Botlem).
Gladiolus septentrionalis Guss. (Espadella, Colla).
Pancratium maritimum L. (Lliri de marina).
Aranus maculatus L.
Arisarum vulgare Kunt. (Rapo de Frare, Frare llug).
Chamaerops humilis L. (Paumora, Garbayó).
Asplenium trichomanes L.
 * *Adiantum nigrum* L. (Falsta negra).
Adiantum capillus-Veneris L. (Falsta).
Pteris aquilina L. (Falguera).
Polypodium vulgare L. (Id.).
Ceterach officinarum Willd.
Scolopendrium Heimonitis Lag. et Rox.

Artá, Juner 1906.

Butlletí de la
Institució Catalana
d' Historia Natural

*Nulla unquam inter fidem et rationem
vera dissensio esse potest.*

CORR. DE FIG. TABL. C. IV.

SUMARI

SECCIÓ OFICIAL:

Sessió del 5 de Novembre de 1905.

COMUNICACIONS:

Fagot, P.—Contributions à la faune malacologique de la Catalogne.

Maluquer, Salvador.—Gua per la cassera, preparació y conservació dels lepidòpters.

NOTAS BIBLIOGRÁFICAS.

OBRES Y PUBLICACIONS REÇUTAS PERA LA BIBLIOTECA.

EJEMPLARS REÇUTS PERA EL MUSEU.

NOVA.

FOLLET: Catàlech de Insectes de Catalunya, per Joseph Me Rafill y Pichot.
—Hymenópters.—Fam. XIX, Apidae. (Entrega 9.ª)

LOCAL SOCIAL

Carrer del Paradís, núm. 10, pla 1.er, 2.^a

BARCELONA

NOTA.—També s'han rebut pera el Museo altres exemplars; pero estant encara en estudi ó preparació, no s' donarà compte d' ells en aquesta secció fins que terminin aquestas tasques.

L' Institució queda molt agraïda als donants per llurs donatius.

NOVA

—*Nota sobre la pirita y limonita d' Artá (Mallorca), per en Llorens Garcias y Font.*—L' any 1902, al arribar de vacances al meu poble, Artá, me vingué la noticia de que, al obrir un pou per provehir d' aygua una petita fàbrica que anavan á construir, se trobaren unes pedretes calrades de color d' or, que per lo regulars qu' eran y la propietat de retzar el vidre, eran consideradas, per aquella gent plena d' il·lusions, pedras preciosas ó bé metalls richs: pensant ja lo que podria esser, vaig presentarme á casa d' un obrer possidor d' alguns cristalls, y efectivament, mas sospites foren confirmadas: era la pirita de ferro. Les il·lusions s' esvahiren al dir'os qu' eran d' una mescla de sofre y ferro sense gens de valor: provehit d' alguns exemplars y observats posteriorment, vegí ben clara la combinació del octaedre y cubo en las caras d' aquells cristalls, tots ben regulars y ab la mateixa combinació.

L' any que vingué, 1903, á la part oposada del poble, á n' el Claper, uns obrers ocupats en treure las calizas jurasicas, que tanta nosa fan á n' els agricultors, també trobaren pirita en cristalls agrupats, ahont s' hi notavan les cares del cubo: aquestas agrupacions forman petita núcleos á la roca: al poch temps y en un passeig vaig arribar á dita lloc, y á més de pirita vaig recullir un exemplar de limonita xendomórfica.

Examinant una roca incluada que en el desvancament havian posat al descubert, vegí una nodula y com á bastoneta rogencha, ficats en forats de la roca: trets y observats, resultaren esser d' limonita concrecionada, segrement resultat de la transformació per l' aygua procedent de filtracions, de la pirita D. existert.

Sols com á curiositat faig notar aquestas troballas, donchs les quantitats en que se troban, com he dit, son molt petites.

Artá, Septiembre 1905.

Butlletí de la

Institució Catalana d' Historia Natural

*Nulla unquam inter fidem et rationem
vera dissensio esse potest.*

Conv. de Eris. cap. c. IV.

SUMARI

SECCIÓ OFICIAL:

Conceill Directiu per a 1906; Llista de socis; Sessió del 7 de Desembre de 1905 y del 7 de Janer de 1906.

COMUNICACIONS:

Cadevall, Dr. Juan.—Excursionisme botànic.

Soler y Pujol, Lluís.—Rectificació de la nomenclatura d' una «*Pardix*»; «*Pardix ornata*» Soler.

Maluquer, Joseph.—*Molusca* terrestres y d' aygua dolça dels voltants de la Pobla de Segur.

Maluquer, Salvador.—Guia per la cassera, preparació y conservació dels lepidòpters. (*Acabament*).

OBRES Y PUBLICACIONS RECENTS PER A LA BIBLIOTECA.

EXEMPLARS RESERVE PER A EL MUSEU.

NOVES.

Fòzzari. Catàlech de Insectes de Catalunya.—Hymenòpters.—Fam. xix, *Apidae*.

LOCAL SOCIAL.

Carrer del Paradís, núm. 10, pla 1.er, 2.^a

BARCELONA

Protovertebrata

Ascidia mentula (O. F. M.), Masnou.—Donatius de D. Josep Malquer y Nicolau.

Vertebrata

PISCES

Anthias sacer, Bloch., Barcelona.—Dipòsit.
Lichia glaucus, Risso., Barcelona.—Id.
Glenalabrus rupestris, CBp., Barcelona.—Id.
Sebastes dactyloptera, Gunth., Barcelona.—Id.
Crenilabrus Boissali, Risso., Barcelona.—Id.
Barbus meridionalis, Risso., id.

MAMMALIA

Myotis Escalerai, Cabrera., Capellades.—Dipòsit.

NOTA.—També s' han rebut pera el Museo altres exemplars, pero estant encare en estudi ó preparació, no s' donarà compte d' ells en aquesta secció fins que s' acabin aquestas tareas.

L' Institució queda molt agraïda als donants per llurs donatius.

NOVAS

—En las últimas sesiones de Junta Directiva s' acordat modificar las horas d' accés al local y dependencias de l' Instrucció en la següent forma:

El local social estarà obert tots els dias de 5 à 7 de la tarde.

Els dilluns y divendres à ditas horas el Sr. Conservador tindrà el Museo á disposició dels socis y els dissaptes el señor

Bibliotecari servirà las consultas que fassin á son departament.

—S' ha parlat ja en principi, per fer algunas excursions colectivas entre els socis durant la próxima primavera esperant pera mes endavant ficar la fec'in.

—Defensa en un *Platynus*. En els primers dias del mes de Janer d'enguany hagnent sortit d' excursió per la cassa de Coleópters, regirant una pedra, pugui observar un curios cas de defensa en un *Platynus*. La pedra estava voltada de fullaca d' alzina, un cop aixecada, fugir en en varies direccions alguns individus, un d' ells l' agafi dessaguida; observat y vist qu' era una especie que no existia en la meva colecció, vaig apresurarme per agafarne un altre, pero m' havien desaparegut; ficantme per tota indreta abans de remenar la fullaca ahont s' havien amagat, vegi que á sota una fulla tombat d' esquena y agafat a n' ella hi romania un elegant y astut individu que vengué á aumentar la meva colecció. Com se veu l' instint de conservació feu que l' animallet se tapés d' aquella manera.

—Una habitació de la *Chalcophora mariana* Lin. Aquesta especie sol trobarse en els pinars y en molts d' ells ab bastanta frecuencia. L' agafi abundant, en els passats estius de 1904 y 1906 en el Carregador (Capdepera Mallorca) demunt caramulls de metro (1) depositat á la costa per esser embarcat, hi era abundantissima. Alimentantse aquest insecte dels succhs resinosos del pi, acudien en gran cantidad á les hores de calent sol, atrets per la suau flaire que dels munts se desprenia, irisant ab sos colors metalichs les grogencas socas allá ajejudas. en dites hores s' en pot fer abundant cassera en els punts ahont hi hiagi metro. Prenguin nota els que vulguin cassar Coleopters en la nostra Roqueta.—LLORENS GARCÍAS Y FOST.

(1) Se diu metro á trosos de canas de pi de dos metres de llargada, plomats que s' aprofiten per la formació de pestes per fabricar caixons.

BUTLLETÍ

DE LA

INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTORIA NATURAL

ANY QUART

(SEGONA ÈPOCA)

1907

LOCAL SOCIAL

CARRER DEL PARADÍS, NÚM. 10, PIS 1.º, 2.º

BARCELONA

BUTLLETÍ

DE LA

INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTORIA NATURAL

2.ª ÈPOCA BARCELONA, FEBRES Y MARÇ 1907 ANY IV.—NÚMS. 2 Y 3

SECCIÓ OFICIAL

SESSIÓ DEL 6 DE JANEU DE 1907

Oberta la sessió, que presideix el Sr. Ferrer, se llegeix un bonic treball del soci D. Eugeni Ferrer y Dalmau, titulat: *Nota sobre les Ciculdeles Catalanes* en el que exposa el seu modo de pensar sobre les diferents qüestions a que tant interessants insectes han donat lloc.

El Sr. Llorens feu donatiu de alguns llibres que foren del malhaurat naturalista menorquí Sr. Rodríguez y Feimenias, acordantse que consti en acta l'agrahiment de la Institució envers dit Sr. soci.

L'infraescrit presenta a la Institució un exemplar de *cagamúechs* y un *sagar*, cassat per D. Joan Maluquer y Viladot a Artesa de Segre, el passat Desembre.

Soci admessa.—Ho fou per unanimitat D. Joseph Maria Romà y Pujó, presentat pe 'ls Srs. Felip Ferrer, Ignasi Sagarra y Salvador Maluquer.

El Secretari,
J. MALUQUER.

SESSIÓ DEL 7 DE FEBRES DE 1907

Oberta la sessió a les 9 del vespre baix la presidència de Mossen N. Font y Sagú y aprovada l'acta anterior s'entra en l'ordre del dia.

Soci admessa.—Ho es per unanimitat el Sr. D. Frederich Wynn y Ellis.

Comunicacions.—A continuació se llegeixen una nota botànica del soci Sr. D. Llorens Garcias y una referent a geologia de D. Llorens Tomás. No haventhi res mes que tractar s'acaba la sessió.

més superior hi ha el Keuper ab *Natices* y altres especies. D' aquí dalt seguirem el camí de ca 'n Guixeres, ca 'n Arçol y ca 'n Rafel, trovant durant aquests tres el guix en concordancia ab les capes triassiques, fins que al indret de ca 'n Rafel, sota la penya de 'n Rafel hi ha les boques d' unes mines de guix que son en explotació. Exa capa de guix es d' un gruix de 6 metres aproximadament ab una quantitat grana d' embornament cap el SO. El guix més comú d' aitals pedreres es el centró fosc; mes jo hi trovi la subidita ó karstenita, en massa, textura cristallina y de bastanta duresa; anhídrita al passar a guix per infiltració de les aigües; guix blanc, blanc ab capes del centró, rosat, blanc fibrós y de cristallinat. Probablement la formació d' aqueixa extensa capa de guix pertany a una formació d' aigua dolça.

D' aquí passarem per ca 'n Casildo baixant a la plana. Mes just a la riera de Hapsimens hi trovarem la calissa espática rosada ó tenyida d' oxid de ferro, de quina ne varem treure un romboedre de un 15 centimetres.

Al baltar per Corbera pogui estudiar la falla que per allí hi passa al temps que les grans masses de guix que per allí hi ha, trovanthi, a més dels dits anteriorment, el guix roig.

Vens aquí la descripció d' una excursió als voltants de Cervelló. Mes respecte de la tornada no 'n puch donar compte perquè ja era fosc y tinguerem que anar ab pluja fins a Molins de Rey.

Barcelona 7-2-07.

MARIÀN FAURA Y SANS.

CONTRIBUCIÓ Á LA FLORA BALEAR

11.

Plantes dels voltants d' Artá y Capdepera

PER

ES LLORENÇ GARCIA Y FONT

En les planes d' aquest Butlletí, num. 3 y 4, pág. 80, 1905, y ab aquest mateix títol vaig publicar una llista de 115 especies de Fanerógames y 7 Criptógames del grup de les Fulgures, seguides dels noms vulgars ab que son conegudes les plantes en el país;

avuy com á según capítol de la meua Contribució, donaré á conèixer els resultats de les excursions fetes en el passat estiu, citant solament les especies no contingudes en aquella primera llista, ab les localitats ahont foren trobades y ses habitacions.

Sempre havia cregut que la regió que m' ocupa y ahont he tingut la sort de veure la primera llum, era la manca explorada y en conseqüència la manca estudiada de Mallorca per esser la més llunyana de sa capital y per haver els botànichs nacionals y estrangers en ses excursions, preferentment passejat la serrallada Nord, els seus boschs y comellars. Efectivament, els resultats de mes exploracions m' han afixat ab aquesta creencia.

Passejant per na Vergunya, fertill comellar, visita fessada dels *lauriers*, regat per la font de son nom ya n' el torrentet ahont formen cecregall les aigües vessants de la bassa del Moll de Dalt, á una distancia de 30 metres d' aquest, trobí una Labiada, que classificada ab detenció ma sembla era la *Brossella vulgaris* March; aquesta especie no la cita Barceló y Combis en Sa Flora Balear, pero cita en el mateix lloch (na Vergunya) la *Brossella alba* Pall que jo he cercat y no he trobat; guardada ab essent junt ab una *Linnæus Elatius* Desf., trobada en el mateix torrentet á la part d' abaix del Moll, y observada y recollida dies després en molts temps de gort, no citada á Mallorca, pero sí á Menorca per en Rodriguez y Femenias y un *Ranunculus ficaria* Lín. que valg callir en el torrent de ses Palmes, entre 'l camí de l' Alcaría vella y el de Son Vives, no citada tampoch per en Barceló, les valg enviar en consulta al distingit botànich catalá Dr. Cadavall de Tarrasa, qui me les revisá, confirmant la meua classificació.

A una me classificá dues especies de l' ordre de género *Statice* cullides á Capdepera, queop la fatola del Cap del mateix nom una, la *Statice globularia* folia, var. *gibba*, Boiss. y l' altra en el Carregador, *Statice Trussardi*, Rony? y m' en comprová algunes de rares. Necess á n' el Dr. Cadavall per haverme resultat els dipters.

A n' aquestes cinch especies, que no sé si qualred haurá citades, joch afegirhi una altre, la *Erythraëa Lathyris* apuntada ja en aquella primera contribució, sense anotar aquesta novetat; la trobí anant á la Ermita de Beitem, d' Artá, desde s' Absria vella.

LLISTA DE LES ESPECIES

Ranunculus ficaria L. Nova per Mallorca.

— *Phloxette* D. C. Rara, torrent del Moll de Dalt.

- Prandium hieroides* D. C. Carragador (Capdepera) roques de la costa.
Silene Nicaensis All. id. id.
Spergularia composita Willd. Camps y cansins abandonats.
Linum strictum L. Els Pajols, Molinet, etc. en les garrigues.
Erodium cicutarium Willd. (V. Ralloigne) herba barbaera.
 — *ciutarium* L'Her. (V. id.) id. id.
Hipericum tomentosum (V. *Tremulium* blanquinosa) na Borgunya.
Ruta angustifolia Pers. (Ruda; Molinet, abstaar.
Calycotome spinosa Link. (V. Argelaga) garrigues.
Oenanthe micrantha L. Garrigues, Molinet.
Lotus corniculatus L. Llochs humits.
 — *steticus* L. Carragador, roques de la costa.
Melilotus infesta Guss. Camps conrats.
Scorpiurus subellipticus L. (V. Oroya de llebra) camps conrats.
Rubus discolor Weib. et Nus. (V. hatzer) marges y parets.
Lythrum Grevillei Ten. (V. Blaves) torrents y herba humits.
Echallium elaterium Rich. (V. Cobrecho bord), camí de Calaretjada.
Pastinaca oleosa L. (V. Verdolaga), prats.
Sabinum uliginosum Polr. (V. Pinyons de ruta, Crespimella), teulades y terrats, per les roques dels camps erms.
Cactus opuntia L. (V. Fígura de Moro) naturalizada y subspontania.
Duplestium protuberans Link et Hoffm., Camps conrats.
Sambucus chalybea L. (V. Ebois) voltants del Molí de Bellpuig, herba que se coneix ab el nom de prat y plá dels Ebois.
Sonchus oleraceus L. (V. Llentó) en los camps.
 — *tenerimus* L. (V. Llentó) id. id.
Xanthoxylum spinosum L. En els renadors vells (Artá).
Oxycodonea orocensis L. (V. Corriola) en els camps.
 — *althoides* L. (V. Corriola) id. id.
Calypogeia septem L. (V. Corriola blanca) herba humits, seques dels molins.
Echium italicum L. (V. Bóluaga) en els camps.
Verbascum sinuatum L. (Trapó) ermasses y camins.
Scrophularia aquatica L., seques y torrents.
Linaria spuria Mill., Ermasses y camins.
 — *Elstiae* Desf., Nova per Mallorca, camps conrats.

- Triencho spolia* Steud., Ermassos.
Mentha rotundifolia L. (V. Herbasana horta) torrente y lloch humit.
Calamintha incana Bosc. Lloch humit.
Brunella vulgaris Monch. Nova per Mallorca, na Borguaya.
Ajuga reptans Schreb. En les garrigues.
Tenacium scordium L. Rara, trobà dos exemplars a l'entrecruament del camí de s' Hort d' en Sureda y el torrent de n' Argonyana.
 — *Chamaedrye* L. (V. Anisota) en les garrigues.
 — *Polygonum* L. (V. Lladanies) id. id.
Statice Tremula Rony. Nova per Mallorca, Garriguetes (Capdepera) per la costa.
 — *Globularia* var. *glauca* Boiss. Nova per Mallorca, Isola del Cap de Pera.
Polygonum aviculare L. (V. Herba de cent nans) en els camps.
Euphorbia chamaesyce L. Un exemplar en el jardí de casa.
 — *Pycnia* L. Arenals maritims.
 — *pithusa* L. (V. Llotera) Garriguetes, per la costa.
 — *juncea* L. (V. Llotera) id. id.
Mercenaria canna L. Canals y encançons.
Ajuga Americana L. (V. Pila, Escobars) naturalizada y subspontània.

Artá, Març de 1966.

MOLUSCHS MARÍNS DE CATALUNYA

D. JOSEPH MALUQUER Y NICOLAU

II

PTERÓPODS

Família I, HYALRIDAE

1. Gen. *Hyales* Lamarck.

1. *Hyales tridentata* Lamarck.

Bastant rara. Se troba en nostra platja després dels temporals. Barcelona, Mataró, Cadaqués, Safor.

NOTA BIBLIOGRÀFICA

HEMÍPTERS DE LES BALEARS.—En el butlletí n.º 18 de la Societat Entomologique de France, corresponent al passat any de 1906, apareix una Contribució a la fauna dels hemípters de la illa de Mallorca per Maurici Royer, en que entre altres especies se citen les següents noves per aquella fauna y recullides per R. Jeannel:

Lygaeus saxatilis, var. *lusitanicus* H. S.—Manacor.

Ischnorhynchus geminatus Fish.—Manacor.

Proderus suberythropterus Costa.—Manacor.

Scolopostethus patruelis Horv.—Manacor.

Velia major Pat (nínfa);—Pich de l' Ofre.

Triphleps pallidicornis Reut.—Manacor.

Coricica lateralis Leach (*Microglyphica*, Duf.)—Pich de l' Ofre.

Athyanus distinguendus Kirby.—Manacor.

L' autor fa notar que el *Triphleps pallidicornis* sols ha sigut citat fins ara a Còrcega y a Sicília.

Contribution à la connaissance des Hydraires de la Méditerranée occidentale, par Mme. S. Motz-Kossowska (Archives de Zoologie Experimentale et générale, 1905).—Entre les especies mediterrànies recullides per Mme; Motz-Kossowska en los viatjes fets ab el «Roland», vaporet propietat del Laboratori de Banyuls sur Mer, ne cita 21 de nostres costes y les de les Balears, algunes noves per la ciencia, senyalant la habitació about se troben (roques, algues, closques de moluschs)—Ll. G. F.

Typhlocirolana Moraguesi, n. g. n. sp., *Isopode aquatique cavernicole des grottes du Drach (Balears)*, par Emile G. Racovitza. (Bulletin de la Societat Zoologique de France, tome XXX, pag. 72).

En la exploració feta per les Balears ab el vapor «Roland» del laboratorí Arago, visitá l' autor les coves del Drach de Manacor poguent observar, al contrari de lo que creya en Martel, que eran habitades; hi recullí dos Dípters abundants, un Hemípter, dos Aracnids, un Myriapod y un Isopod que ha classificat ab el nom que encapsala el treball, acompanyant la descripció detallada del género y especie—Ll. G. F.

TAULA GENERAL

DEL ANY IV.—2.ª EPOCA

1907

	<u>Pàg.</u>
<i>Notes sobre les Cicínides catalanes</i> , per Eugeni Ferrer y Dalmau	5
<i>Sobre la <i>Fritillaria Boissieri</i> Costa</i> , per C. Pau.	9
<i>Excursió geològica per els voltants de Cerverelló</i> , per M. Faura y Sans.	14
<i>Plantes dels voltants d' Arta y Capdepera</i> , per Llorens Garcia Font.	16
<i>Moluschs marins de Catalunya</i> , per Joseph Maluquer y Nicolau.	19
<i>Recull de minerals</i> , per Ll. Tomás.	21
<i>Una excursió al Miracle</i> , per Adoodat Marçot O. S. B.	23
<i>Localidad clásica de la <i>Campanula affinis</i> R. Spéc.</i> , per C. Pau.	32
<i>Nota bibliogràfica</i> , per Ll. G.	36
<i>Note sur la «<i>Jacinta betulensis</i>» (<i>Baflin</i>) variété de la <i>Montserratensis</i> (Hidalgo)</i> , per E. Thieux.	37
<i>Contribució a la zoologia passional</i> , per Jacinto Barrera.	39
<i>De l'influence du Radium sur les pierres précieuses</i> , per Georges Delgado.	42
<i>Contribució a la fauna malacològica de Catalunya</i> , per Ll. Tomás.	44
<i>Nota bibliogràfica</i> , per Ll. Garcia Font.	45
<i>Excursió a Roma, Cadaqués y Cap de Creus</i> , per Ll. Tomás	50

NOVES

La Dellephila Necti L. a Catalunya.—A mitjans de Setembre de 1906 fou cassada en els voltants de Celrà (Girona) y prop les vores del Ter un exemplar d'aquesta raríssima espècie.

Sempre ha sigut molt discutida la existència d'aquest lepidòpter a la nostra regió, y no crech que pugui aclarir-la el nou dato que presentem avuy, perquè si bé referma una vegada més sa inclusió en nostre catàlech no aclareix la qüestió vital de si sa evolució arriba a efectuar-se a Catalunya. En opinió d'autoritats lepidopteristes la presència d'aquesta espècie pot explicar-se donant-la com a emigrant del Sar (Nort d'Àfrica) abont existeix.

Ab el present número comencem la publicació en forma de Full de la interessant Memòria del nostre President mossen Norbert Font y Sagué, qual títol es: «*Historia de les Ciències Naturals a Catalunya del segle XII al XVIII*» y que fou premiada en el concurs obert per la *Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País*. Aquest treball es de gran interès per nosaltres, ja que'ns dona a conèixer importants aspectes de la ciència catalana, desenterra gran nombre de naturalistes catalans y servirà d'estímul pe'ls qui modernament seguim llurs petjades. Devent anar precedida la Memòria de un Prolech-Introducció encarregat a un distingit literat y no terminat encara, comencem la publicació pe'l primer capítol.

NOTA BIBLIOGRÁFICA

La Region Méditerranéenne des Balears, par Odón de Buen, (Bull. Soc. Zool. de France, tome XXX, pag. 98). Després d'alarbar les campanyes que el «Roland» emprén per les nostres costes, fa notar lo interessant que es l'estudi zoològich d'aquesta regió y

la necessitat de crear un laboratori en les Balears; descriu 4 grans pinzellades els fons de *Cantierpa* ab sos habitants (petits peixos, crustacis, cel·lulodermis, moluschs, etc.); un banch de *Pinna nobilis* en el port de Pollensa, recuberts de gran quantitat d'Algues y Briozois, Esponges, moluschs, etc.; fons de *Cascajo*, aglomeració de concrecions calcàrees de gruixa diferenta, y per últim els fons *Corallfers* de Pollensa.—Lt. G. F.

La circumnatació en el género «Medicago», por el Dr. D. Juan Cadevall y Diari. (Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, 1905.)—Interessantísim es l'estudi fet pe'l Dr. Cadevall de la mutació y circumnatació dels òrgans apendiculars y axils de les moltes especies del enredat género *Medicago*. Resultat d'aquest estudi es que la rotació a dreta ó esquerra varia fins a dins de la mateixa especie; per lo tant tinguent aquest caràcter tan poca constancia no pot servir per la classificació y distinció de les especies.

Descriu després dues especies noves per la ciencia, acompanyades dels respectius grabats: son el *Juniperus Mariana*, de Montserrat, y la *Pumaria calcarata*, de la Puda. Acaba ab la descripció del *Medicago depressa* Jord., del Vallès, nova per Espanya.—Lt. G. F.

—*Catálogo de hongos observados en Cataluña,* por D. T. de Aranzadi. (Bol. Soc. Esp. Hist. Nat., 1905).—Ab aqueix titol publica el Sr. Aranzadi una llista de 86 especies y 8 varietats de *Agaricacis*, 14 especies de *Poliporacis*, 5 de *Hidnucis*, 3 *Clavariacis*, 2 *Teleporacis*, 2 *Faloiducis*, 2 *Lycopodiacis*, 3 *Helvelacis* y 1 *Pezizaci*, procedents de diferents indrets de Catalunya y Mallorca.

—*Lista de hongos del Espalme (Gerona) recibidos en Noviembre de 1905,* por D. T. de Aranzadi. (Bol. Soc. Esp. Hist. Nat. 1905.)—Es una llista de 32 especies, casi totes acompanyades dels noms vulgars.

—*Segunda lista de nombres catalanes de hongos (bolets),* por don T. de A. (Bol. Soc. Esp. Hist. Nat.)—Comprèn aquesta llista 31 especies, ab el nom vulgar que s' els dona a Catalunya y algun de Mallorca.—Lt. G. F.

NOTA ICTIOLÒGICA. — Un selael verament notable per son tamany fou agafat dies enrera en la bahia ó gola de Capdepera (Mallorca), just á devant Na Guayt. Diuben els pescadors que feya dies sospitaven la presència en aquella mar d' un peix estrany, que destrossava les xarxes y desbaratava les pescades de tonyines, *THYXNUS* Cav. en les almadraves.

El dia 18 de Janer va caure á dins la trampa un salproig, *Squalus carcharias* Lin., de 24 pams de llargada y 18 quintals de pes, que fou remolcat ab molta feyna fins á la platja.

Aquest exemplar es el més grós que recordan haver vist els mariners d' aquí, guanyant en grossaria á n' el que cita D. Francesch Barceló y Combis, en nota apart, en son Catàlech de Peixos de Balears, per lo qual y per no esser molt comú en nostres costes, me sembla digne de anotar. — Artá 25-I-907. — LL. GARCÍAS Y FONT.

OBRES

y publicacions periódiques rebudes pera la Biblioteca

(Desde 1° d' Agost al 30 Octubre de 1906)

Deutsche entomologische Zeitschrift — 1906 (S. I, 16, 329, 488).
Jahr. 1907, heft. I.

El Colmenero Español. — Núm. 180.

Revista de la Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales de Madrid. — Tomo V, núms. 1-3-3.

The Canadian Entomologist. — Vol. XXXVIII, núms. 8, á 12.
Vol. XXXIX, núms. 1 á 4.

The Journal of Conchology. — Vol. 12, n.º 1.

La Feuille des Jeunes Naturalistes. — Núms. 430 (1 Août 1906)
á 438.

Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes. — Memorias
24, 25, 26 y 27, Vols. V y VI, núms. 6 á 9.

Atti della Reale Accademia dei Lincei. — Vol. XV, Fascicolo 1
á 10, Vol. XVI, Fase. 1 á 6.

BUTLLETÍ
DE LA
INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTÒRIA NATURAL

2.ª ÈPOCA BARCELONA, MAIG-JUNY 1907 ANY IV.—NÚMS. 5 Y 6

SECCIÓ OFICIAL

SESSIÓ ORDINÀRIA DE 2 DE MAIG DE 1907.

S'obrí la sessió a les 9 y 1/2 del vespre, presidint mossen Font y Sagué y ab l'assistència dels socis Sra. Bofill, S. Maluquer, Noguera, Llenas, Rosals, Cò de Triola, Serradell y Ferrer y Vert.

El senyor President llegí un interessant treball sobre la troballa a Vilaçolum de Dalt (Empordà) de la roca volcànica *andesita amfibolítica*, nova pera Catalunya, cedintne un exemplar pe'l Museo.

A continuació el senyor Vis-secretari llegí un interessant treball del soci mallorquí D. Llorens Garcías, sobre insectes de Mallorca.

El Runt D. Marian Faura envlà de San Vicens de Calders nombrosos fòssils del Helvecià y una *Loecerta ocellata*.

El senyor Llenas feu donatja pe'l Museu del líquen *Synauxaria lentigera* D. C. cullit a Cardona per mossen Norbert Font y Sagué.

S'acordà publicar com a folletí del Butlletí la interessant obra de mossen Font y Sagué sobre «Historia de les Ciències Naturals a Catalunya del sigle XII al XVIII y no haventhi res mes de que tractar s' aixecà la sessió a les 10 y 1/2.

SESSIÓ ORDINÀRIA DEL 6 DE JUNY DE 1907.

A les 9 y 1/4 el senyor Vis-president obrí la sessió ab la assistència dels senyors socis Tomàs, Ferrer y Vert, Bofill y Soler.

Es dona compte de una comunicació del Exm. Ajuntament de aquesta ciutat donant mercès per l'envio del Butlletí, acordantse seguir enviantlo a dita corporació, aixís com també a la Exma. Diputació Provincial.

Mossen Font y Sagué envià una curiosa nota de un cas molt interessant sobre les costums de les orenetes.

INSECTES DE MALLORCA, (ARTÁ Y CAPDEPERA)

1904 XX

LLORENS GARCÍAS Y FONT

Seguint la llista impresa en Desembre de l' any 1904 y desitjós ara com sempre de donar a conèixer a n' els Regidors del BAYLETTI les riquesses que la Providència ha escampat per la nostra Roqueta, compreses part en els resultats de les noves excursions per els plans y montanyes d' aquest recó de l' Illa, continuaré en aquesta comunicació la llista d' insectes en aquella fetxa consuada, amb la varians de que, així com en aquella eran sols els coleòpters l' objecte preferit de la meua observació, en aquesta, seguint el consell d' un distingit soci honorari de la nostra Institució, de recollir tot lo que se presenta, encara que sigui de bromques molt distintes de l' Història Natural, anotaré les troballes fetes en altres ordres d' insectes, a la determinació dels quals han contribuït distingits entomòlegs, soció també de l' Institució: a tots donc les més corals merceds, particularment al antic F. Ferrer y Yust, qui m' ha determinat casi tots els coleòpters y lepidòpters.

EXCURSIÓ A N' ATALAYA-VAYA (CAPDEPERA)

El 7 Juliol d' unany el jove metje en Miquel Borda me convidà a una excursió a n' Atalaya-vaya, m' explicà l' itinerari y no vaig esser molt mal de ginyar per partit al endemà 24.

A les 4 del matí després de prendre un cafè a can Manyol, única taverna oberta en aquella hora, y explicar nostra ida a n' els pobles tertulians que hi havia, sortirem d' Artá pel camí de sa Terra, atravessarem el Cos y a davant les 6 passarem per les cases de la possessió, aturantme una minuta per cassar en els *carta de fomesjar* (1), abans vaig recollir *Tilius*, *Leotius* y *Oxithyris*: un bon tros passat les cases nos aturarem per prendre un xafec y aguir després nostra llarga excida.

Acabat de banyar, vaig passar el salobre per un saba fi de busseres (*Euphorbia*), que poblaven el semister de l' Argul, aga-

(1) *Carta de fomesjar* se'l llycra a totes les possessions que truen ovellins y fabeiras formats durant la observació dels ànecis, empench los fars per la congelació de la illa.

Juní alguns hemiptera *Selysiana*, *Carpocoris*, *Stenocephalus*, y coleòpters *Chlaenius*, *Ditomas*, *Spermophagus*, *Agrius*, *Philotheria*, *Stenopterus*, *Oedemera*, *Coccinella*, *Euschomus*, *Mordella*, *Duaneana*, *Sitona*; regirant les pedres trobi *Ardia*, *Pezomachus*; en els excrements *Scarabaeus*, *Oniscus*, *Gymnopleurus*, *Copris*, *Stenophagus*; saltant pel rami *Agriotes* y *Gonocephalum*. A mi seguiren y per un ample senderi seguírem directament cap a les cases de un Nyana, abont havíam determinat dinar. De cop y assustada seguírem per la remor que nostres passes feyen fortit el ventoy, s' aixeca uns llebres que no hauríem aturat encara que nos haguessin fet sang en els jousys; després d' alguns laments per haver deixat l' escopeta, seguírem envant, y la radiada passa am la llebra me va passar am la troballa d' un *Cryptocephalus* molt palit y la *Hippa testaceo*, demunt el *Clitus subcylindricus*.

L' ample illera del torrent, d' uns sis metres de fondaria, més aturá un poquet, per no poderlo passar a qualsevol lloch, y per un línyeyt hazarem y l' atravessarem, trobant el *Scelopoderium Hispaniense* y un *Hyla* molt hermosa; als pochos minuts arribarem a la posada, dissenyarem un poch, refrescarem els esperits y ematreguarem a n' un Climent, el gual de sa Ouya de s' Ermita, qu' em prepará un dinar per les 10 y mitja, al entretant naltres arribarem a la platja atravessant am un llantol l' estany de Canyamó.

Entre canyes y boves, passarem l' estany contemplant y admirant la Natura: sols el cant dels aucells alteraba la quietut d' aquella illada.

Arribats al mar prenguerem un bany, aplojantse després mon company a uns carabliners que estaven al axoplug del calent sol baix dels Pins de ses Yagues, mentre jo 'm dedicava a l' exploració del arenal: no 's ferem esperar los Cicadéles que passaren a ocupar un lloch dins el pot de la benzina; sota les pedres valg agafar *Stenus*, *Psephenus*, *Typhlops*, *Sagittaria*; passant el saltaret per les plantes agafi *Hippus*, *Apion*, *Tychius*, *Spermophagus*, *Cryptocephalus* y altres qu' están per determinar; als ortopters *Aechlo vocata*, *Acridium*, *Acratylus* y als hemipters *Lygus*, *Carpocoris* y *Stenocephalus*: baix d' unes pedres, en el pinar, valg caçar el *Crypticus gibbosus* y a uns romanins la *Cyprina americana*.

No valg deixar de recullir també algún molusch, *Helix*, *Coelocelis*, *Glanella*, *Tudora* y *Ferrosuccia*.

A quarta d' onze: travessarem altre volta l' estany: observant

algunes *Lobelia's*; arribarem a un Nyana a pont per menjarnos un excellent arròs. Mitjàs el sol secyava a n' els penyals del cim de la montanya: quan acabarem de dinar nos aixecarem de sa taula, carregarem els trassets y les cames dalt el coll per no cansarnos tant, y cap amunt s' ha dit, a pujar dalt s' Atalaya. El sol picava de bon deveres, ni un aló de vent venia a refrescar nostra excessiva cara; de dalt poguerem contemplá l' inmens pla que desde el mar s' extén entre el macís de San Jordi a San Servera y el de S' Eretas á Capdepera, fins a prop d' Artá y en direcció de Llevant á Ponent y Mauntí: á Tramontana el macís d' Artá am sos pics més enlairats Ferrutz y Atalaya Freda, á Llevant y aloch l' inmensa mar, calua com una bassa d' oli, am qualque violeta blanca. hargama d' intrèpits mariners, els coloms marins volant delitosos cap a la penya brava del Cap Vermey y les gavines capbucantse famolenques per cassar qualque peixot; una vegada més admirarem el poder del Creador.

Baxarem per la part de Llevant, y com que s' feya tart y havien de correr molt per retornar al poble, aquí acaba l' importancia científica de l' excursió, porque la resta del camí la forem molt depressa. En els penyals de la vessant vaig recullir *Helle* ignota á n' els del torrent y veig abundant la *Digitalis dubia* sense flor.

La montanya es pelada com totes les de la comarca: sols hi vegeten alguns matos, qualque peu de *Hypericum* *Balearicum* y *carveticum*; mes avall s' entra á la zona dels pins. A les 5 arribarem á la Font de sa Cala, abent vaig cassar alguns *Polytes*; passarem pe'l Carragador y agafi l' *Argemone pandoza* y alguns himenòpters, seguint després per Capdepera y agafant la carretera d' Artá, abent arribarem bons y contents.

Llista d' especies recollides (1)

—INSECTES—

* <i>Loxoste viridissima</i> L.	** <i>Acrotylus inubicus</i> Scop.
* <i>Forficula auricularia</i> L.	* <i>Eparronia strepens</i> Latr.
* <i>Mantis religiosa</i> L.	* <i>Pachytylus danicus</i> L.
* <i>Bacillus Rossi</i> , Fabr.	* <i>Anisobasis montis</i> Gemé.
* <i>Aerida nasuta</i> L.	<i>Gryllotalpa vulgaris</i> Latr.
* <i>Arcidium peregrinum</i> L.	

(1) Les especies que indiquen asteriscs son les noves per nos segons el sistema.

HIMÉPTERA

* <i>Nepa cinerea</i> L.	* <i>Notara prasina</i> L.
* <i>Cicada plabeja</i> L.	* <i>Carpocoris lunulatus</i> Fabr.
* <i>Graphosoma lineatum</i> L.	* — <i>baccarum</i> L.
* <i>Lygaeus militaris</i> Fab.	<i>Stenocephalus agilis</i> Scop.
<i>Centrocarus spaliger</i> Fab.	<i>Macrocytus brunneus</i> Fabr.
<i>Notonecta glauca</i> L.	<i>Pirata hybridus</i> Scop.
<i>Nannocoris maculatus</i> Fabr.	<i>Solenostethum lyaceum</i> Fab.
* <i>Schirus dubius</i> Scop.	

COLLEMBOLA (1)

* <i>Crindela ferrugosa</i> Fabr.	<i>Hectrus glabratus</i> Duff.
* — — var. <i>imata</i> Beuth.	<i>Halipus basalis</i> Aubl.
<i>Nearia brevisetilis</i> Fabr.	<i>Agabus bipustulatus</i> Lin.
<i>Brosca insularis</i> Ploch.	<i>Colymbetes corticeus</i> Lap.
<i>Taraxys quadririgatus</i> Duff.	<i>Dytiscus marginalis</i> Lin.
<i>Harjalus</i> , sp?	<i>Cybisier Rosali</i> Fabr.
<i>Bedeiulus circumsepinus</i> Gese.	<i>Ceryon flavipes</i> Fabr.
<i>Orthocnus hularicus</i> Ploch.	<i>Sphaeridium scarabaeoides</i> F.
<i>Stenus bimaculatus</i> Fr.	<i>Crochilus macillosus</i> Lin.
— <i>melanurus</i> ? Kütz.	* <i>Tentyria Schanni</i> Kraatz.
<i>Trogosita Mauritanica</i> L.	* <i>Stenosis intricata</i> Ill.
<i>Silvanus surinamensis</i> Lin.	<i>Acia acuminata</i> Fabr.
<i>Dermestes Friesei</i> Kugel.	— <i>punctata</i> Thun.
<i>Anthrenus verbasci</i> Lin.	* <i>Pimelia cribra</i> Sol.
<i>Hister dodecimstriatus</i> Schr.	* <i>Crypticus gibbulus</i> Quens.
* <i>Saprinus spricarius</i> ? Er.	* <i>Gonocephalum rusticum</i> Oliv.
* <i>Scarabaeus laticollis</i> Lin.	* <i>Mordella fasciata</i> F.
* <i>Gymnopleurus Sturmii</i> Mac.	<i>Meloe variegatus</i> Donov.
* <i>Ondis furofer</i> Rossi.	* <i>Oedonera lurida</i> , Marsh
* — <i>Olivieri</i> Ill.	* — <i>flavipes</i> Fabr.
<i>Aphodius scybalarius</i> Ill.	* <i>Sitona lineatus</i> Lin.
<i>Ammodius stewarti</i> Oliv.	<i>Brachyderus scutatus</i> .
* <i>Anthaxia nitida</i> Rossi.	<i>Brachycerus pilosus</i> Gyll.
— <i>Crossi</i> Vill.	<i>Lixus Asenii</i> Lin.
<i>Proctos flavoguttata</i> Ill.	<i>Larinus urus</i> Fabr.
— var. <i>δ</i> , <i>maculatus</i> Herb.	* — <i>bayesianus</i> Germ.
* <i>Agrilus cleranofaclusus</i> Lacoe.	<i>Rhytirhinus dilatatus</i> Fabr.
<i>Chrysobothrys afulis</i> , Fabr.	<i>Hypena crinita</i> Dej.
	<i>Sphenophorus piceus</i> Pall.
	<i>Calandra granaria</i> Lin.

(1). Tous les especes que se citent en aquesta lista no les vaig citar en ma primera contribució (Bull. Inst. Cat. Etol. Nat., any 1904, pag. 116 & 119) i alguns agafats en aquesta ocasió són les anomenats en la revisió de la mateixa, amb son nom genèric.

- Drasterius bimaculatus* Rossel.
 * *Agriotes sordidus* Ill.
Atelesus brevipennis Lap.
Ebaeus glabricollis Muil. ♀
Agapanthia cardui Lin.
Macrodemus ruficollis Fabr. (1)
 * *Cryptosephalus luteicollis* Suff.
Chrysomela erythronera Luc.
 * *Hippa testacea* Lin.
 * *Pellorix nobilis*, Ill.
- * *Apium frumentarium* Lin.
 * *Spermophagus cardui* Gyll.
 * *Stenopterus ater* Lin.
Pegonochasrus Perraulti Muil.
Cassida vittata Vill.
 — *nobilis*, Lin.
Adalia bipunctata Lin.
 * *Chilocorus venipustulatus* Scrib.
 * *Exochomus 4 pustulatus* Lin.

LEPIDOPTERA

- * *Papilio Machaon* L.
 * *Pieris rapae* L.
Leucophaea sinapis L.
 * *Colias edusa*, Fabr.
 * — — var. *Hallae* Ill.
Charaxes Jasius L.
 * *Yponomea atalanta* L.
 * — *causal* L.
- Argyrois Pandora* L.
Epinophale Jurtina L.
Zeuxis pyrus L.
Acherontia atropa L.
Sphinx conovivall L.
Delilephila euphorbiae L.
 * *Macroglossa stalfatarum* L.
 * *Pieris gamma* L.

HIMENOPTERA

- * *Apis mellifica* L.
 * *Bombus terrestris* L.
 * *Xillocopa violacea*, L.
Beelia Ravifrons Fabr.
- Vespa vulgaris* L.
 * *Polistes gallicus* L.
 * *Semiothisa hirsuta*.

(Mallorca) ARRÀ, MARÇ DE 1907

LA ANDESITA ANFIBÒLICA DE VILACOLÚM (EMPORDÀ)

Tots els estudis publicats fins al present referents a la regió volcànica del nord-est de Catalunya consideren a les manifestacions eruptives com a plenament quaternaries, y ara he demostrat la natura dels productes lítics y les relacions estratigràfiques. Jo mateix al parlar-ne he defensat semblant cosa, sense ni apuntar que les erupcions quaternaries poguessin haver sigut precedides d' al-

(1) Aquesta especie fou utilitzada en una primera comunicació meua en nom de *Zabihastonia glaucocollis* com que es titella.

Segona època. Any 6.º—Núms. 5 y 6

Maig-Juny 1909.

Butlletí de la

Institució Catalana
d'Historia Natural

Nulla unquam inter fidem et rationem
vera dissensio esse potest.

Cover. de F. P. Navàs, c. IV.

SUMARI

SOCIÓ OFICIAL:

Sessions del 8 de Maig y 8 de Juny de 1909.

COMUNICACIONES:

Navàs; R. P. Longinos.—Notas Neuropterológicas. X.

Garcías; Ll. rens.—Contribució a la Flora Balear. III. Plantas dels voltants d' Artá y Capdepera.

Harlé; M.—L' *Hyana spelæa* a Catalogne.

Tomás; Llorens.—Sobre la formació de l' Anhidrita.

Ferrer y Vert; F.—Anomalia en l' antena dreta d'un *Palaenurus vulgaris*.

Llenas y Fernandez; Manel.—Ensayo d' una Flora Liguànica de Catalunya. (Acabament). Páginas 23 a 29 (Paginació especial).

LOCAL SOCIAL

Carrer del Paradis, núm. 10, pls 1.º, 2.º

BARCELONA

anguste annulatis, pilis nigris longis; calcaribus fulvis, subcostis apice curvis, in tibia anteriore duae primae, in posteriore primum tarsorum articulum superantibus; tarsi quinto articulo reliquos quatuor longitudine subaequante; ungulis longis, parum armatis.

Long. corp.	30 mm.
— ala ant.	36 *
— — poster.	32 *
— abdom.	30 *
— antenn.	25 *

Patria. Victoria. Lo he recibido recientemente de la casa Rolfe de Berlín.

Lo deduciré del nombre del Dr. Van der Weele, autor de la monografía de los Acanálidos, en testimonio de aprecio y gratitud por los favores que de él he recibido y en justo retorno del obsequio con que me deslinó una especie de *Balanopteryx*.

CONTRIBUCIÓ Á LA FLORA BALEAR

III

Plantes dels voltants d' Arta y Capdepera

per MARIUS GARCIA y FONT

Els resultats de les excursions que he fetes aqueste any prop passats y les observacions que de la Flora Balear han fet tanta de botànics que han herborisat aquestes illes, demostren lo rica que es nostra Flora y comprouen lo equivocata que anaven els successors de Cambessedes, les observacions del qual donaren lloch á creure que no passaven de 700 les especies que creixen en ses terres.

L' any 1867 el catedràtic del Institut de Palma D. Francisco Barceló y Combls publicá un estâch de 437 especies, Famògams, no contingudes en la *Enumeratio plantarum quas in insulis Balearibus collegit F. Cambessedes*.

Aquets datos entelaren fort ferm aquella opinió, destruida per complet ab els descobriments que posteriorment feren altres botànics, sobre tot el mateix Barceló que pe' le anys 1873 á 1881 publicá la «Flora de las Islas Baleares» ahont descriu 1,450 *Famògams* y cataloga un gran nombre de *Criptogams*.

Després d' en Barceló molta altres han herborisat per les Balears y tots han contribuít al enriqueiment de nostra Flora, una

amb el descobriment d'espècies noves per la Ciència, altres ab la cita d'espècies noves per la regió; se pot dir que, ab els coneixements botànics d'avuy el qui explora ab atenció un recó qual-sevol d'aquestes illes, trobarà notes importants per afegir á la Flora Balear.

Ab el poch temps que dedich á la botànica y sense explorar minuciosament cap lloch, he trobat algunes espècies en ciutades de Balears, altres de Mallorca y bastantes localitats d'espècies rures, noves que, junt ab les altres espècies recullides en els meus passeigs, he pensat reunir á n'aquesta nota, per contribuir alí coneixement de nostra Flora.

LLISTA D' ESPECIES

- Senecioides ophioglossifolia*, Vill.—Aquesta espècie no vista per Barceló y sí per Maris, se troba á n' els torrents d'Artá.
- *arvensis*, L.—En els camps.
- Delphinium staphisagria*, L.—Ses Sanchos, rara.
- Papaver dubium*, L. (V. Roulus).—En els camps, entre els sembrats.
- *hybridum*, L.—Id. id.
- Diplozisa niminea*, D. C.—Sa Verguonya, rara.
- Sisymbrium officinale*, Scop.—Voreres dels camins y camps.
- Pumila Spachii*, Gr. Godr.—Turons y garrigues.
- *viridis*, Spach, var. *juniperifolia*, Gr. Godr.
- Viola urticans*, L.—Ermita.
- Poligala montaliana*, L.—Holmes, Can Simonsa.
- Dianthus prolifer*, L.—Citada per Maris á Lluch, no vista per Barceló, la vaig trobar á n' el Serrat.
- Cerastium cicutum*, L.—Comú en els camps.
- Linum Gallicum*, L.—Turons y garrigues.
- Geranium dissectum*, L. (V. Bellostja) — Camins y llocs herbosos.
- *Robertianum* L.—(v. Bellostja) Camins y llocs herbosos.
- Erodium Richardii*, D. C.—Aquesta espècie propia de Balears y Còrcega 'a troba abundant en els penyals de L' Ermita.
- Oxalis corniculata*, L.—Voreres dels camins y prats.
- Anagallis foetida*, L. (V. Garrubar putant).—En el turó de Sant Salvador.
- Argyrobolium Linnaeanum*, Walp.—Rara, en el Serrat.
- Antyllis salicaria*, L.—En els turons árids; comú.
- Meditago maritima*, L.—Arenals marítims.

- Melilotus sulcata*, Desf. — Camps conrats.
Trifolium stellatum, L. — Voreres dels camins y camps.
 — *angustifolium*, L. — Tatons y garrigues.
Lotus ornatopodioides, L. — Comú en els camps.
Lathyrus aphaca, L. — Camps conrats.
 — *sticora*, L. — Id., Id.
 — *ovatus*, L. — Id., Id.
Hippocrepis unilobata, L. — Anzinar del Molinet.
Hedysarum caputatum, L. v. *patens* Moris. — Anzinar del Molinet.
Pteridium muricatum, Spach. — Camps y camins.
Lycium barbarum, Sabum. — En el Prat des Lli-Nova per Mallorca. — Menorca, (Casali ex Taxidor).
Sedum stellatum, L. — En les parets.
 — *dasycarpum*, L. — Taulades y tarons.
Scandix Pecten venosa, L. — Camps conrats.
Gallium aparina, L. — (V. Ribola). Camps conrats.
 — *saccharatum*, All. — (V. Ribola). Camps conrats.
Faillanthe laspidota, L. — Camps humits.
Asperula laevigata, L. — Llocs humits.
 — *arvensis*, L. — Camps conrats.
Sherardia arvensis, L. — Camps conrats.
Centranthus calcitrapa, D. C. — Llocs herbosos.
Senecio Rodriguezii, Willd. — Aquesta especie monarquica la cita Crespi á Bolet trobantla ja á les montanyes marines de Capdepera.
Luzula confusa, D. C. — Sitrat.
Rhagadiolus edulis, D. C. — En els camps.
Sparganium hybridum Alph., D. C. — Entre els sembrats.
 — *falcata* Alph., D. C. — Entre els sembrats.
Campanula eriantha, L. — En els camps.
Eriosa arborescens, L. — (V. Bruch) Garrigues. A S' on Fuas hey ha en Turó des Bruch abent forma aquesta especie una clapa.
Asteriscus stellatus, Linck. et Hoffm. — Aquesta especie es rara á Mallorca; Barceló la cita á Bellver; vaig trobarne alguns exemplars en el Molinet.
Coris monspeliensis, L. — Molinet.
Anagallis tenella, L. — Hera, la vaig trobar en el camí de S' on Vives.
Samolus valerandi, L. — Siques y llocs humits.
Chlora perfoliata, L. — Llocs humits.
Cuscuta minor, D. C. — Demunt l' *Hellianthemum* Spahli.

- Lithospermum officinale*, L.—Rara, en Verganya.
 — *arvense*, L.—Comú en els camps.
- Echium vulgatum*, Viv.—En els camps, comú.
- Limaria cirrhosa*, Willd.—Nova per Mallorca, la vaig trobar en el Molinet, dia 9 de Juny.
- Fernicia heterophylla*, L.—En els camps.
 — *cymbalaria*, Bodart.—En els caps.
 — *unguilla*, L.—Llocs humits, torrens.
- Phlomis Ballou*, Smith.—A S' Ermita.
- Plantago major*, L.—(V. Plantatge). Llocs humits.
 — *immaculata*, L.—Camins y llocs herbosos.
 — *hollandi*, All.—En els camps.
 — *serotopus*, L. f. *erithaefolia* Willd.—Torrens aromatics y camps.
- Thalpisium cynocrambe*, L.—Vores dels cumins y parets.
- Mirandera filifolia*, Camb.—Comú en les montanyes de S' Ermita.
- Urginea scilla*, Steud.—(V. Soba marina). Comú en les montanyes.
- Scilla autumnalis*, L.—Nova per Mallorca, la vaig trobar a sa Cabaneta dins la garriga.
- Oresthalium Narbonneuse*, L.—Camps conrats.
- Allium subulicosa*, Salzm.—Turons árids.
- Tamus communis*, L.—Llocs umbriols.
- Iris Pseudo-arvensis*, L.—Estany de Canyamal.
- Leucolium Hernandezii*, Camb.—Rara; Barceó la etia junt amb Cambessedes y Willd. a tres punts de la cordillera N. de Mallorca y després ab nota apart en el torrent de S'on Sanchez abont l' he vista, y també la vaig trobar vora els noguers de sa Terra.
- Narcissus tazetta*, L.—Llocs humits.
 — *arvensis*, Clus.—Rara; la vaig trobar a sa Cabaneta abundant dins la garriga.
- Aceris pyramidata*, Robt.—S'on Frare, rara.
- Ophrys bombylifera*, Link.—Turons árids.
- Spiranthes autumnalis*, Rich.—Nova per Mallorca, la vaig trobar a ses montanyes de S' Ermita.
- Limonium abortivum*, Sw.—(V. Clavell). Marts la cita a S'on Sa-rocia, jo l' he trohada en el Molinet.
- Sparganium cuneatum*, Huds.—Torrens.

Artá, Novembre de 1898.

BUTLLETÍ
DE LA
INSTITUCIÓ CATALANA
D'HISTORIA NATURAL

ANY VII - (2.ª ÈPOCA)
1910

Vol. X

LOCAL SOCIAL
CARRER DEL PARADÍS, 10, 2.^{on}, 2.^a
BARCELONA

—El Sr. D. Llorens Tomàs comunica que dos minerals trobats a la Vall d' Arán per lo Dr. Serradell han resultat ésser Melat d' Alumina (afegeix després en el marge del llibre d' actas).

Al llegir aquesta acta, en la sessió de Mars, el Sr. Tomàs manifesta que s' ha comprovat que dit mineral procedeix d' una col·lecció particular y de localitat desconeguda.

Y no haventhi més assumptes de que tractar, el Sr. President aixeca la sessió a les 23'50.

UN CAS D' ANOMALÍA VEGETAL

per **Llorens Garcias**

La present figura representa de tamany natural, un fruit madur, anormal, del *Citrus limonum*, Risso, trobat per D. Pere Rubio a n' Argonyana (Artá, Mallorca).

L' exemplar es raro; se veuen en ell dues parts, una llarga y prima y l' altre que recorda la forma dels fruits normals. La primera està formada solzament per eloveya, eplearpi y mesocarpi,

ben desenrotllats, la segona té ademés un nucli vessiculós, l' endocarpi, formant un sol carpell en el cual falten en absolut les llavors.

Aquesta forma y constitució, tal vegada son degudes a un abort dels carpells y un crexement soldat de la paret del ovari; abortant aquells, les parets del ovari han crescut fins arribar a la maduració y com no hi havia substancia interior que cresqués junt amb elles y per lo tant que estirás ses membranes, aquestes han crescut soldades, allargantse sense aumentar de volum; dich axó perque la llargada total del exemplar, correspon a la llargada dels fruits normals del matex arbre.

BUTLLETÍ
DE LA
INSTITUCIÓ CATALANA
D' HISTORIA NATURAL

ANY VIII. (2.ª ÈPOCA)

1911

Voi. XI

LOCAL SOCIAL
CARRER DEL PARADIS, 10, 2.es, 2.^a
BARCELONA

d' haverse trobat als terrenys cuaternaris de Capellades, exem-
plars perfectament conservats del *Helix viadobuensis*, extingit avè
a Catalunya, encare qu' abundant a Àustria y regió balkanica. El
senyor d' Aguilar-amat refereix la troballa, en el sortidor de l' Al-
ga del Parch, d'aquesta ciutat de la *Limosa sacicola* Nilsson, exac-
tament igual a la especie típica dels pantanos de la Vendée (França)
y no trovada fins ara en cap altre localitat catalana. El Sr. Maluquer,
i. S. donà interessants detalls sobre els ensaigs d' aclimatació de
molts de Hiryalids.

El Sr. President aixecà la sessió a las 23 hores 15 minuts.

1915

Un crustaci cego de la cova d'els Hams (Mallorca)

PER LLORENS GARCIA Y FONT

Ab el títol «El ojo de *Gammarus caecus* de la caverna D'els
Hams, en la isla de Mallorca» ha aparegut en el nombre de Jany de
la Revista «Archives de Ophthalmologie hispano-americaines» la con-
ferencia que sobre aquest crustaci, trobat en elloch de la cova avans
dita, situada a Manacor de Mallorca, donà a Buenos Aires el dia
primer de Jany de l'any 1910 el Dr. D. Manuel Mencho, oculista de
Barcelona. Es un estudi molt interessant el que ha fet el referit doc-
tor; d'aquesta especie, de la qual diré que pertany al gènere *Gam-
marus*, que el seu tamany es de 10 a 12 milimetres y no presenta
altra diferencia externa ab els seus homòlegs que viuen en el mar,
que l'estar completament decolorats. Tenen ulls laterals, semblants a
dues taquetes de color negre rognada y d' un diàmetre aparent
de $\frac{1}{2}$ de mm.

Després de fer una dissecció acabada de l'ull, tren la conclusió fi-
nal següent: «Hi ha en la cova dels Hams en la isla de Mallorca, una
var. de *Gammarus* que nombram *Gammarus caecus*, els ulls del qual
composats, presenten les omatídes completament mancades de pig-
ment, ab els còns cristallins y bona part de la porció proximal de
les retinídes, atrofiats, alteracions qu' indiquen lo mepte qu' es l'

aparato visual, per desempenyar ses funcions. Aquesta degeneració s'ha d'atribuir á modificacions anatòmiques ocasionades per la falta del excitant natural del sentit de la vista.»

No havia donat conte mes prest d'aquesta troballa, perquè esperava veure aquesta conferencia, en la qual fora de la part científica veig dues afirmacions un poch equivocades y son les que fan referència á la fauna de les coves de Mallorca; en la primera diu que el llac de la cova del Drach venada de la D'els Hams, no te fauna; per saber-ho cert, vegis *Typhlocirolana Moraguesi*; n. g. n. sp. Isopode aquatique cavernicole des grottes du Drach (Balearas) par Emile Racowitza (Bulletin de la Société Zoologique de France, toms XXX, pag. 72») y Bull. de la Inst. Cat. de Hist. Nat. anys 1905 pag. 103 y 1907, pág. 36.; y respecte á la segona, que diu, «entre els diferents llacs de les coves de Mallorca, sols està habitat el dels crustacis cegos» objecte que queda per terra am lo dit antes y ademés que seria molt utopic, sense aixó y tot, afirmar-ho perquè son moltes les coves que hi ha á Mallorca y no sabem que ningú hagi emprés un treball seriós d'exploració en aquest sentit.

LL. GARCIA FONT.

APLECH DE NOTICIAS SOBRE'LS MOLUSCHS DE CATALUNYA
y catalech provisional dels mateixos
per Manel de Chia

(CONTINUACIÓ)

CRENELLA

discrepans, Montg. = *Modiolaria marmorata*, Forbes.

CREPIOLA

Desmoulini, Mich.

anguiformis, Lamk.

anguicola, Lamk. = *C. anguiformis*, Lamk.

*Manuscript written
by Juan Gual, 1846
L. Gual*

Contribució a la Flora Balear

IV

Plantes dels voltants d'Arta i Capdepera

LIOMENS GARCIES PONT

[Extrat del *Butlletí de la Societat Catalana
d'Història Natural*, Octubre de 1913]

BARCELONA

EDITORS: DR. FRANCISCO X. ALBA I BLANQUER

1913

Contribució a la Flora Balear

IV

Plantes dels voltants d'Artà i Capdepera

Seguint el treball començat per mi mateix a l'estudi i coneixement de la Flora Balear, donaré compte del que he anat posant en el meu herbari, durant els anys transcorreguts d'ensò de la meua darrera contribució. (Veg. *Botll. Inst. Cat. d'H. N.*, any 1900, pàg. 57).

He seguit buscant per plans i muntanyes, coves i cingles, colls i conellars, horts i ermsos, cercant sempre qualca florata que vengrés a sorprendre'm i donar novetat a la nostra poc estudiada flora, i, no han estat infructoses les meves passes, una partida d'agradables passeigs m'han proporcionat una partida també, d'espècies poc conegudes o ignorades de Mallorca.

En aquesta aula he de rectificar algunes espècies publicades en les anteriors, com a observades per mi, i de les quals un estudi més detingut, m'ha fet veure l'equivocada que era la seva determinació. Aquestes espècies, són: el *Rumexulus acutiflorus* L. desaparegut del meu herbari, *Fumaria media* Loos., que ha resultat la *mutalis*, Scop. i *Spartium junceum* L., que tampoc el tenc, anotades en el *Botll.*, any 1905, pàg. 40.

En els estudis d'aquests anys, m'han fet veure, que el vedudatje d'aquest recó de Mallorca amb Menorca, no es estrany a la seva flora i amb reserua agradables sorpreses, les quals anrens descobrint, tant com penetrem en el seu estudi. Avol ja, amb el cubal recuit en les meves excursians, se pot afirmar la seva semblança.

L'any 1915, dia 8 de Juny, anant a l'Ermita de Betlem per Ca'n Canals, adins la torrentera vaig trobar la *Lycatera alba* que no puguí comprovar per falta de medi; dia 10 del mateix mes, la trobí dins la torrentera, entre S. Sanxos i Son Pussa, i sospitant si era planta de muntanya que l'aigua havia arastrada an el comellar, l'any 1916 en el mateix mes la vaig cercar i trobar abundant per la muntanya de Son Pussa; per assegurar-me de la bondat de l'especie, la vaig remetre an el G. Sennen, el qual trobant-hi dues formes distintes me demanà exemplars pel seu estudi.

Pe'l Maig del 1915, a Sa Corbaya, trobí una *Silene* que ha resultat ésser forma de la *coarctata*, també en estudi.

A Sos Sanxos, dins el corral de figueres de moro (1), dia 18 de Juny de 1915, me sorprengué una ornamental lablada, de l'80 d'alçada, amb ses flors blanquinoses tacades de ples porpra; es una rassa també en estudi de la *Nepeta cataria* (G. SENNEN); seguint així podria anomenar altres i altres especies desconegudes per mi, o daptoses, o determinades després de gaudir de la seva trobada, com el *Jasminum fruticosum* a les muntanyes de Sa Acuria Vella, el *Linum maritimum* a Sa Torre de Canyamel, la *Vicia atropurpurea*, *Poterium Mauritanicum*, etc., però estant unes en estudi, no convé donar-ne compte i les altres per evitar repeticions, ja que van continuades en la llista següent.

He de dar les més corals mercès an el G. Sennen per l'ajuda i l'ensenyansa que m'ha donades, comprovant i rectificiant una partida d'especies, deixant per ell el fer la ressenya de les critiques, una vegada estudiades.

LLISTA D'ESPECIES

Adonis autumnalis L.

Ranunculus Boudotti, Goum. y *terrestris*, Gou. et G. ab.

trifolius, D. C.—30-4-15.

(1) A totos les possessions i cases de fora d'ella hi ha, apron de la casa, un tancat, amb o sense gran, plantat de figueres de moro; les quals estan colonizadas del bestia, i son arbores per la racol lecció de l'abundant fruit, que se veu d'una manera especial per a engrisar els junes.

- Ranunculus parviflorus*, L. — 20-4-15. ab. N. v. Pàl de moix.
- * *Sardous*, CRANTZ, d'intermedius, POM. — 20-v-10.
 - * *maricatus*, L. — v-1915. ab.
 - * *bulbosus*, L. subs. *Alcea* Wk. — 22-v-15, a Na Vergunya, S'Ermita de Bellem.
 - * *macrophyllus*, DESF. — 12-v-15. Torrent de Na Verra.
 - ~~* *numerosus*, D. C. sota *R. aureus* Scop. — Na Xerubim 16-v-15.~~
 - ~~* *numerosus*, D. C. sota *R. limosus* Juss. — 16-v-15.~~
- Peania corallina*, RETZ, var. *fructibus tomentosa*. Alcaria Vella, Font de na Polónia. Coma de ses Vaques 21-3-16. N. v. Polónia. Aquesta planta fa alguns anys que les nostres aflores les culden en cussols i jardins.
- Papaver obtusifolium*, DESF. — 30-iv-15, pels camps conrats, ab. N. v. Roella Nova.
- * *setigerum*, D. C. — Olor, 3-v-15, Prat de Ses Paisses. Rara N. v. Cascaí.
- Fumaria muralis*, SOND. — v-16. ab.
- Sinapis arvensis* L. — Abundant per tot. N. v. Ravenissa.
- Alyssum maritimum*, LAMX. Son Real. Son Serra. — 14-xi-10.
- Senecio coronopus*, PERS. — Na Verra, 10-v-15.
- Rapistrum rugosum*, ALL.
- * *orientale*, D. C. — 7-vi-15, camps conrats, ab.
 - * *lunatum*, BOISS ET RICH. — Sa Torre 25-iv-07. Aquestes tres especies, l'existència de les quals no semblava confirmada, (veg. C. Pau in Butl. Inst. Cat. d'H. N. my. 1907, pàg. 69), se troben en el meu herbari, recollides per mi i comprovades les tres pel G. Sennen, de manera que, avui sens dubte, se troben en la Flora Balear.
- Helianthemum guttatum*, MILL. Rassa *H. plantagineum* Pers. — Sa Mesquida (Capdepera). — 28-v-15.
- Fumaria laevipes*, SPACH. *laevipes* ROUY. Cap Vermel (Capdepera). — 28-v-15.

Pumana viscida, SPACH. Rassa *F. Barrelieri*, Rouy et Fouc. — Molinet. — 8-vi-15.

~~*Viola odorata*, L. var. *incolora* Cambi. — Olor, Sa Danya, S'Ermita. — 3-15. N. v. Violetz.~~

Silene nocturna, L. — Hort de des Païsses, Hort d'En Salat 30-iv-15 i 3-v-15.

* *vespertina*, RETZ. — En els camps i voreres de camins, Serral. 4-vi-10.

* *rubella* L. — Horts i camps conrats abundant. — 30-v-15.

* *ambigua*, CAMB. — A S'Ermita i an el torrent de S. Fanc son deu haver baixat arrastrada per l'aigua, dels penyals de les muntanyes. — 25-v-15.

Silene sedoides, JACQ. — Far de Capdepera 25-7-16; no citada de Mail, i sí de la Illa veïnada. Comprovada pel G. Sennen.

* *Pseudo-Atocian*, DESF. — Reguerons de les muntanyes de S'Ermita, devalla fins a S. Fanc, ab. — 21-v-15.

* *velutina*, POURR. Penyals de S'Ermita. Font d'En Capella. — 23-vi-16.

Sagina ciliata, FR. — Na Ballesa, 19 v-15. Sennen.

Alsine tenuifolia, CRANTZ. — Terres de Grava. Camí de Son Vives. — 7-v-15.

Spergularia rubra, PERS. var. *stipularis*, BOISS. — 19-v-15 vores de camins, ab. Camí de Ses Païsses, S. Salvador.

* *rubra*, PERS. var. *stipularis*, *fa. laciflora*. 19-v-15 com l'anterior. Sennen.

Linum maritimum, L. — Sa Torre de Canyamel, dins el jonquet de l'esquerra del camí anant a Ca'n Simonet. — 21-viii-16, no vista per Barceló.

Malva rotundifolia, L. — 14-v-15. ab. N. v. Vauma.

* *parviflora*, L. — 18-v-15. ab. N. v. Vauma.

Lavatera arborea, L. — 18-v-15. N. v. Vauma.

* *cretica*, L. — 26-iv-15. N. v. Vauma.

* *trimestris*, L. — Citada ja l'any 1905, pàg. 41, però he de fer notar que aquesta especie que Barceló cita com a rara, en el nostre terme es tan abundant com les altres.

saumes i adorna els nostres camps amb les seves grans flors rosades.

Althea hirsuta, L. — 7-v-15, abunda per les terres primes.

Geranium columbinum, L. — 7-5-15. Pujols i muntanyes. N. v. Relletjes.

* *molle*, L. — 7-v-15, voreres dels camins. N. v. Relletjes.

Erodium Cicutum, WILLD. — 12-iv-15. Com l'anterior.

* *moschatum*, L. HER. — 3-v-15. Id. id.

Hypericum ciliatum, LK. — Na Xerubina 15-v-16, rara.

Tribulus terrestris, L. $\hat{=}$ *albidus*, FR. — 8-ix-16. Manacor i Artà. — 12-x-16.

Zizyphus vulgaris, LAMK. — VI-16, subespontani N. v. Jinjoler.

Rhamnus balearicus, WILLK. — 18-iv-16. Pins campanès en els Olor; rara.

Rhamnus oleoides, L. Muntanyes de l'Ermida formant ravell mates espeses), és abundant a Cala Retjada. — 26-vi-16 (SENNEN).

Ononis ramosissima, DESP. Munt gros (Capdepera). — 10-v-16.

Ononis breviflora, D. C. — v 15. Frequent pels camps conrats.

* *reclinata*, L. — 28-v-15. Baley.

* *mitissima*, L. — 12-vi-15. En el camí de l'Ermida per Ca'n Canals, rara.

Medicago lupulina, L. — 7-vi-15. Prats i terres grosses.

* *orbicularis*, ALL. — 3-v-16. Na Verra, ab.

* *scutellata*, ALL. — 15-v-16. Terres conrades, ab.

* *tuberculata*, WILLD. — 1-v-16 * * *

* *apiculata*, WILLD. — 1-v-16 * * *

* *præcox*, D. C. — 12-v-16 * * *

* *maculata*, WILLD. Vores dels camins i camps. — 3-v-15.

* *minima*, LAMK. — 2-v-15. Camps incults.

* *sphaerocarpa*, BERTOL. — Na Xerubina. 15-v-16. Nova per Mall.

* *tribuloides*, LAMK. — Na Xerubina. — 15-v-16.

Totes les espècies del gènere *Medicago* són conegudes amb el nom vulgar de *tregol*.

Trifolium resupinatum, L. — 12-v-15. Na Verra.

- Trifolium fragiferum*, L.—Prat des Ill. 17-vi-15.
 * *tomentosum*, L.—Molinet. 4-v-15.
 * *agrarium*, L.—4-vi-15. Molinet. N. v. TREGOL., com a les espècies anteriors; totes abundants.
- Lotus rectus*, L.—7-vi-15, en els llocs humits
 * *hirsutus*, L.—27-v-15. Terres de grava, garrigues.
 * *tetraphyllus*, L. 18.—Garrigues, especialment en la part muntanyosa.—v-15.
 * *edulis*, L.—vi-15.
- Astragalus Poterium*, VAILL.—11-iv-15. Ermita i tota la zona muntanyosa. Carregador (Capdepera).
- Vicia sativa*, L.—2-v-10. N. v. Vessa borda. ab.
 * *lutea*, L.—29-iv-15. Es Ponet, rara.
 * *bithynica*, L.—26-iv-10. Per les muntanyes.
 * *atropurpurea*, GOUAN.—Molinet 2-v-10. Nova per Mall. N. v. Vessa de ramellet.
- Ervum gracile*, D. C.—Per camps i muntanyes ab. v-10. N. v. Vessó.
- Lathyrus ochrus*, D. C. 23-iv-15, rara. N. v. Vessa borda.
 * *articulatus*, L.—6-v-10. Alcaría vella.
 * *sphaericus*, RETZ.—6-v-10. Muntanyes. N. v. Vessó.
- Coronilla scorpioides*, KOCH.—15-iv-10 pels camps. ab.
- Agrimonia Eupatoria*, L.—5-vii-10. Na Vergunya, Puig Badey, S. Forté, rara.
- Poterium Mauritanicum*, BOISS.—25-v-10. Camí de Son Sureda, abaix del corral de Figueres de moro. N. v. Crespinella.
- Epilobium tetragonum*, L.—23-vi-10. Llocs humits.
 * *hirsutum*, L.—23-vi-10. Llocs humits.
- Polycarpon tetraphyllum*, L.—1-v-10. ab.
 * *peptoides*, D. C.—25-vii-10. Far (Capdepera).
- Herniaria cinerea*, L.—Molinet, 7-vi-10 N. v. Trencapedra
 * *hirsuta*, L. * * * * * (Semen).
- Daucus Carota*, L. v-10 N. v. Fosoyana. ab.
- Torilis infesta*, WALLR. v. *neglecta* SCHULT. 4-vii-10 ab.
- Pastinaca lucida*, GOUAN.—vi-10. Ermita. Far (Capdepera).

- Helosciadium nodiflorum*, Koch.—Siquies i llocs d'aigua.—5-vii-10.
Smyrnium Olusatrum, L.—3-iv-10. ab.
Ammi majus, L.—6-vii-10. ab.
Eryngium campestre, L.—10-vi-10. Camps conrats ab.
 * *maritimum*, L.—23-vi-10. vores del mar. ab.
Rubia peregrina, L.—10-vi-10. parets i marges. ab.
Galium Crespianum, Rodr.—23-vi-10. Penyal de l'Ermita. ab.
 * *palustre*, L.—20-vii-15. llocs humits. ab.
 * *parisiense*, L.—22-vi-10. llocs secs N. v. Reboleta.
Valerianella discoidea, Lois.—17-v-10. camps conrats. ab.
Dipsacus silvestris, Mill.—5-vii-10. llocs humits. ab.
Phagnalon sordidum, D.C.—Penyals i marges. 7-vi-15.
 * *rapense*, D.C. * * *
Bellium bellidifolium, L.—En els humits de l'Ermita.—13-vii-10.
Aster tripolium, L.—Estany de Canyamel (Capdepera)—9-v-10.
Chrysanthemum coronarium, L.—10-vi-10 ab. N. v. Margalida.
 * *segetum*, L.—27-vi-10. Citada com a rara per Barceló, abunda en el nostre terme.
Anthemis Cotula, L.—Torrent de Na Verra.—vi-10. ab.
Asteriscus maritimus, D.C.—Carregador. 20-vi-10 ab.
 * *spinosa*, Guss. Gr.—15-v-10, ab. per les voreres dels camins i camps.
Pulicaria dysenterica, Gaertn.—Torrens i llocs humits. 5-vii-10.
Pulicaria sterculiata, Moench.—Vora l'Estany de Canyamel i a Na Verra. 21-viii-10. ab.
Helichrysum stachas, D.C.—20-vi-10. Carregador.
 * *Lamarckii*, Camb.—Ermita. 20-vi-10. ab.
Galactites tomentosa, Moench.—26-vi-10. ab.
Centaurea multensis, L.—Puig Budey. 22-vi-15.
Atractylis cancellata, L.—12-vi-15. camí de l'Ermita dalt la muntanya.
Chondrilla juncea, L.—ix-10. camps conrats.
Lactuca Scariola, L.—8-vii-15; freqüent pels camps.
Sonchus maritimus, L.—Llocs humits, siques.—20-vii-10.
Scolymus hispanicus, L.—Camps conrats. 5-vii-10.

- Inula graveolens*, DESF. — Estany de Canyamel, prats, La Font, camps incults, ab. N. v. Olivarda.
- Xanthium strumarium*, L. — 3-ix-16. Hort d'en Oleo, vora sa siquia.
- Laurentia tenella*, D. C. — 13-vii-15. An el torrent de Canyamel, abans d'arribar a l'Estany.
- Anagallis tenella*, L. — 13-vii-15. Sa Torre de Canyamel en el jonquet del camí anant a Ca'n Simoneta.
- Jasminum fruticans*, L. — 6-v-15. Nova per Mall.; a mes penyes dins el regueró de Ca'n Cap Blanc a sa Alcaria Vella. Raríssima.
- Vincetoxicum nigrum*, MOENCH. — 12-vi-15, Font d'en Capellà.
- Erythraea centaureium*, PERS. — *littoralis*. — Na Vergunya, 4-vi-15.
- * *maritima*, PERS. — 24-v-15, Molinet, Bellpuig, per les garrigues. Nova per Mallorca, ab.
 - * *maritima*, PERS. v. *erubescens*, WILK. — 26-v-15. ab.
- Alkanna lutea*, D. C. — 28-v-15, Arsenal de la Torre.
- Celsia Cretica*, L. — 10-v-16. Sos Sostres.
- Scrofularia ramosissima*, LOIS. — Arenals de la Canova i Sa Mesquida, rara.
- Sibthorpia africana*, L. — 18-vi-16, Pins Campanés (Olors) camí de l'Ermita per la Beca, rara.
- Philipaea cesia*, REUT. — 14-v-15. Puig Badey. N. v. Margarida.
- Orobanche minor*, SUTT. — 22-v-15. Na Vergunya. N. v.
- * *ametysthea*, TRULL. — 7-v-15. Puig Badey. N. v. *
- Mentha aquatica*, L. — 20-vii-16, torrents. ab. N. v. Herbassana horda.
- * *Pulegium*, L. — 22-vi-16, llocs humits. N. v. Puriol.
- Micromeria Rodriguezii*, FREYN ET JANKE. — 24-v-15, ab. per les garrigues.
- * *filiformis*, BENTH. — 26-v-15, muntanyes.
- Salsola clandestina*, L. — 6-v-15, vores dels camins i camps.
- Stachys arvensis*, L. — 20-iii-16. Pins Campanés per la muntanya, rara.
- Sideritis romana*, L. — 14-v-15, camps incults. ab.
- Scutellaria balearica*, BARCELÓ. — 12-vi-15, llocs ombrívols de les muntanyes, Ermita. Coma de ses Vaques.

Teucrium Scordium, L. Com a espècie rara la vaig citar en una de mes anteriors notes, avui ja no se pot considerar aixís per què's troba formant catifa en molts de punts dins el torrent des d'el pont del camí de S. Servera fins a Canyamel.

Teucrium flavum, L.—Per sa font d'en Capellà. 12-vi-15.

- * *subspinosum*, FOURR. var. *Balearicum* (COS) PAU, per l'Ermita.

Acanthus mollis, L.—5-v-16 a Son Frare. 10-v-16, a Sos Sastres.

Plantago Lagopus, L.—13-iv-15, vores dels camins.

Statice lychnidifolia, GIR.—27-vii-16, Far (Capdepera).

- * *duriuscula*, GIR.—29-vi-16, Carregador *
- * * *fa. robustior*.—29-vi-16, id. *
- * * *var. perennis*— * * *
- * *delicatula*, GIR.—viii-16, Far.
- * *virgata*, WILLD.—28-vii-16, Carregador.
- * *dictyoclada*, BOISS.—29-vi-16 *
- * *Dodartii*, GIR.— id. id.
- * *minuta*, L.—28-vii-16 id.

Totes revisades i determinades pel G. SANNEN.

Rumex pulcher, L.—19-v-16, ab. N. v. Paradella.

- * *crispus*, L. id. id. id.
- * *bacephalophorus*, L.—14-v-16, camps de grava. N. v. Vinagrella.
- * *intermedius*, D. C.—Alcaria Vella muntanyes.—17-v-16.

Polygonum lapathifolium, L.—20-xi-15, torrent des Millar.

- * *flagellare*, Sp.—13-ix-16, Na Verra.
- * *maritimum*, L.—13-vii-16, Armals.
- * *convolutus*, L.—17-vii-16, Prats.

Oxyris alba, L.—26-iv-16, parets, marges, runes, clapers, garrigues.

Euphorbia Lathyris, L. Alcaria Vella, freqüent. Nova.

- * *platyphylla*, L.—2-vi-15, llocs humits.
- * *dendroides*, L.—iv-16, Olors.
- * *serrata*, L.—6-v-16, camps incults.

Euphorbia serrata, var. *phylloclada*, LEB. — 8-vii-15 a Son Sureda.

Euphorbia Guss., SALLS. — 23-ii-10, penyals de l'Ermita.

* *exigua*, L. a retusa. — 4-vi-10, Na Vergunya.

* *biumbellata*, Poir. — 20-iv-15. Abunda per tot.

* *segetalis*, L. — 5-vi-15, freqüent.

Les *euphorbies* son conegudes amb el nom de *flotreses*.

Croton tinctorium, L. — 17-vii-15, camps conrats. ab.

Urtica pilulifera, L. — 10-v-10, Sos Sostres. N. v. Urtiga.

Quercus ilex, L. — ab. formant boscos de gran extensió. N. v. Auzina.

Ephedra fragilis, Desv. — 28-v-15, Ermita, Son Boyet. N. v. Candelés.

Alisma plantago, L. — vi-10, torrents, siques i demés focs d'aigües corrents o embassades.

Allium roseum, L. β *bulbiferum*. — 20-iv-10 ab.

* *nigrum*, L. — 15-vi-10, no tant freqüent.

* *pallens*, L. — 10-vii-10, freqüent.

Asparagus horridus, L. — 20-iv-10. N. v. Asparaguera.

~~*Succisa cordifera*, L. v. *longibracteata villosa* Nott. — 10-iv-10~~
Olors, citada de Menorca.

* *lingua*, L. — 13-iv-10, Na Pineda, focs àrits.

Aceras densiflora, Boiss. — 18-iv-10, Pins Campanés.

* *longibracteata*, REICH. — Olors.

Orchis tridentata, Scop. — 3-ii-10, Ermita.

Ophrys grandiflora, Ten. — 13-iv-10, garrigues.

* *arachnites*, Rich. — 4-v-10.

* *scolopax*, Cav. — v-10. Son Sureda. Nova per Mall.

* *fusca*, Link. — 5-iv-10. Son Boyet.

Epipactis microphylla, Swartz. — 4-vi-15. Na Vergunya, rara.

Limodorum abortivum, Swartz. La repetesc en aquesta llista per fer constar que és abundantíssima en les nostres garrigues, ja que se tenia per rara.

Arum italicum, Mill. És l'*A. maculatum* L. citat en el Butlletí any 1905, pàg. 43.

Phalaris canariensis, L. — 2-v-16. Entre els sembrats. N. v. Escayola.

Egilops ovata, L. — 4-v-16. voreres dels camins i camps.

Equisetum ramosissimum, DESF. var. *simplex*, MILDE. — 4-vi-15. Na Vergunya.

Artà, Maig de 1917.

Algunes algues de Mallorca
(Badia de Palma)

DR. GARCÍAS

(Extrict del *Bulletí de la Institució Catalana
d'Història Natural*, Maig i Juny de 1919).

BARCELONA

ESTAMPA DE FRANCISCO X. ALTES I ALBANY
1919

Algunes algues de Mallorca (Badia de Palma)

Tot ho pot la paciència. Encantat vaig quedar quan en el mes de Setembre prop-passat vaig anar a Capdepera a fer una visita a En Jacinto Adrover Veyu, el qual, per propi impuls quan estava agraït en els Tautus, s'aficionà a les algues microscòpiques, conseguint amb el P. Vidal la formació d'un herbari herbari, ja que resiniren més de 300 espècies; em conta comi després de molts assaigs conseguiren trobar el millor mètode per estendre-les a les cartulines, amb un pinyó d'una aigua pesada d'una ribolla, procurant treure de l'aigua la part estesa, procediment que més cuidavament soberen era l'empleat pels algòlegs. Amb tot es pot dir que és un excel·lent preparador; els exemplars que vaig veure en la seva petita col·lecció, demostren la paciència que es necessita per preparar aquelles espècies tan ramificades, tan extensament delicades, com moltes de les que habiten en nostres costes; n'hi havia algunes de classificades, de les quals em vull oferir una mostra a nivell conatos, perquè complegui el treball de N'Adrover.

CLOROFÍCIES

SIFONACIES

Caulerpa prolifera, LAMX.

Codium tomentosum, Ag.

Hallimeda Tuna, LAMX.

FEOFICIES

ESFACELARIÀCIES

Cladostephus verticillatus, AG.
Sphaerularia scoparia, LYSGB.

PUNCTARIÀCIES

Scytosiphon tomvartianus

DICTIOTÀCIES

Zonaria atamaria, AG.
Padina pavonia, GALL.
Dictyopteris polypodioides, LAMX.

FUCÀCIES

Sargassum Hochhuthii

RODOFICIES

BANGIÀCIES

Porphyria leucosticta, THUR.

NEMADIÀCIES

Liagora distenta, AG.

GELIDIÀCIES

Gelidium cornutum v. *pinnatum*, LAMX.

CORALINÀCIES

Corallina officinalis, ELL. et SOL.
* *virgata*, ZANARD.

CERAMIACIES

- Ceramium rubrum*, AG.
 * *clavatum*, AG.
 * *ciliatum*, DCCL.
 * *gracillium*, AG.
Callithamnion granulatum, AG.
Spyridia filamentosa, HARV.

RODOMELACIES

- Vidua volubilis*, J. AG.

RODIMENIACIES

- Plocamium coccineum*, KÜTZ.

GIGARTINACIES

- Gigartina Toedii*, LAMX.
Hypnea musciformis, LAMX.

Totes viuen també a les costes de Capdepera.

Artà, febrer de 1910.

*Al amic estimat
Jermà Joan Vosta, Feats.
L'autor*

Contribució a la Flora Balear

LLIBRENS GARCIES FONT

*(Extret del Butlletí de la Institució Catalana
d'Historia Natural, Maig i Juny de 1910)*

BARCELONA

ESTAMPA DE FRANCISCO X. ALTÉS i ALABANT

1919

Contribució a la Flora Balear

V

PLANTES DELS VOLTANTS D'ARTÀ I CAPDEPERA

Tant com vaig trescant la nostra comarca, s'arrelà més en mi, el convenciment de que es una de les més privilegiades de Mallorca, botànicament parlant, perquè, sempre que torno a passar pels llocs explorats en anys anteriors, planto noves venes a enriquir el meu herbari, i no és sols l'època diferent en que floreixen la causa d'aquestes agradables sorpreses, sinó que també n'és causa, la falta de temps disponible que ha fet que les meves exploracions fossin defectuoses, com a fetes depressa.

Al partir i recórrer el nostre terme, petit com el de tots els pobles, poc més, poc manco, un sempre cas en els mateixos llocs visitats en anys anteriors, amb més atractius, quant més un coneix els seus recons, i així en les meves passetjades vaig tornar algunes vegades a Sa Torre de Canyamel i a S'Eretat, lloc on se troben obertes en la penya brava del Cap Vermell com immensa boca d'animal monstruós, les famoses coves d'Artà.

Com un albert titànic, al flanc d'aquell penyal
se veyia horrenda arcada, qu'oberta, pareixia
la gola d'algun monstre que un riu engoliria.

I ja podeu pensar, en els mesos d'estiu, quines suades pegava per recórrer els deu kilòmetres que d'allà ens separa, amb un temps relativament curt (els capvespres); però aquells camps, aquells ermsos, aquells sementers i llocs herbosos regats amb la meua suor no foren ingrats, i proporcionant a le meves recerques espècies interessants.

ni omplien de satisfacció, i un dia a Son Assopa el *Podospermum laciniatum*, var. *subulatum* D. C. no citat per B. i C. venia a ocupar el seu lloc en el meu herbari, i la *Neslia paniculata* Desv. rara també, però més abundant que l'anterior dia, els sementers de Son Assopa i San Primi, junt amb les *Anchusa unilobata* L. i *angustifolia* L., *Bifora testiculata* D. C., *Sonchus asper* L., *Vicia peregrina* L. i una *Salvia* que no he pogut referir a cap de les espècies descrites en mes flors i *Urtis Plarentina* d'abaix de les cases de Son Ribot, passaven també a augmentar la meua col·lecció.

I seguint més avall per les vores del camí dins S'Éretat, un dia que anàvem d'excursió amb els nins de l'escola pública que reges meu benivolgut amic el notable folklorista N. Andreu Ferrer, vaig trobar amb la natural satisfacció una planteta grassa, que resultà el *Thesium humile* Vahl., de la qual alguns nins, dels majoretas, me'n colliren amb abundància i també l'*Aggyllops ventricosa* Tausch., mesclat amb *E. ovata* L., *Brachypodiums*, etc.; a Na Nyma, *Astragalus hamosus* L., *Hyoseris scabra* L., abundants, i *Ononis mississima* L., que no més tenia de les muntanyes de S'Èrnita. A l'Estany de Canyamel el *Cladium mariscus* R. Br. abundant, i el *Cyperus Schoenoides* Gris., a l'arenal, de quin lloc fou citat per Marès; i per fi a Can Simoneta trobi el *Linum angustifolium* L., amb el descobriment del qual queda Sa Torre el lloc predilecte dels *Linums*, ja que ademés dels *golicum* L., i *strictum* L., és l'única banda on he trobat el *maritimum* L.

A Son Favà, també del terme de Capdepera, vaig recollir la *Vicia disperma* Gr. Godt., citada de Menorca per B. i C.; i a les dames de Sa Mesquida, vaig collir el *Myosotis gracillima* Losc. et Pard. raríssim a Mall.

Al arribar a casa, cansat de les caminades del dia, els cuidados d'una esposa carinyosa i el truí i carícies dels infants, donaven sossegar en el meu cos i omplien d'alegria el meu esperit; però, el goig que un experimenta al veure coronats per l'èxit els seus treballs, no pot ésser mai un plaer qui mos satisfaci indefinidament, i així, un dia, el bon Déu, el mateix qui en l'estudi de la Naturalesa mos dona matèria per enlairarnos i distreurenos de les misèries d'aquest món, volgué privarme d'aquells cuidados, i la mort traidora me robà la qui durant sis anys, no mes, havia compartit amb mi les penes i plers d'aquesta vida... (A. C. S.)

Queda molt per espigolar encara dins aquest sementer, feina, de la qual, si Déu me dona vida, no quedaré assaciat fins que l'hagi acabada-

LLISTA DE LES ESPÈCIES

- ✕ 1. *Panicum Beauvoisii* v. *submissum*, G. Gode.—En la siquia del Molí d'En Terrasó, 3-V-1917.
 ✕ 2. *Panicum fluitans*, Lamb.—Abundant pois torrensos formant boques ses catifes blanques, 10-II-1918.
 3. *Adonis estivalis* v. *flava*, Vill.—Sa Torre de Canyamel.
 4. *Sysimbrium irio*, L.—Voltants de Capdepera, camí de S. Jaumell, 7-V-1917.
 5. *Diplostaxis muralis*, D. C.—N. v. Ravanissa, ruta a Son Favà, 1-V-1917.
 6. *Neslia paniculata*, Desv.—Abunda en els sementers de Son Assopa. S. Prínd i segurament per les terres veinades, IV-1918.
 7. *Helianthemum guttatum*, Mill. Russa *H. Milleri geminum*, Wk.—A n'el Pinar de Son Jaumell, 7-V-1917.
 8. *Helianthemum guttatum*, Mill. Russa *H. Milleri* δ *erlocanton*, Wk.—Junt amb l'anterior.
 9. *Linum angustifolium*, L.—N. v. Ll. hort. A Can Simoneta 6-V-18. Rara.
 10. *Linum usitatissimum*, L.—N. v. Ll. Es planta cultivada en petites quantitats a Artà, amb bastanta a So'n Servera, aprofitant-se la fibra, i la llevor; la fibra l'arreglen els matexos pagesos fins a convertir-lo en fil, que fan teixir an els teixidors del poble, i la llevor se ven per sembrar i per exportar.
 11. *Lavatera arborea*, L.—N. v. Vannera. Cultivada i subspontània, V-1918.
 12. *Spartium junceum*, L.—Cultivada en el jardí de Can Summeta, 6-V-18. D'aquesta planta en vaig fer una confusió en més anteriors contribucions, avui, fora dubte, la puc citar, si bé cultivada.
 13. *Astragalus hamosus*, L.—2 V-1918. Voltant les cases de Na Nyana.
 14. *Astragalus Poterium*, Vahl. Synb.—V-1918. Montanyes d'Artà i Capdepera, N. v. Erissó.
 15. *Vicia angustifolia*, Roth. var. *Forsteri*.—N. v. Vessa borda, 25-IV-1918, a Sa Torre. Citada de Men. per Bianor.
 16. *Vicia angustifolia*, Roth. var. ?—Com l'anterior.

✕ 1. 2 *R. aquatilis* L. var. *lutivophyllus* D.C.

17. *Vicia disperma*, D. C.—N. v. Vessó. A So'n Fava, 1-V-1917, no citada de Mall. per Barc. però sí de Menorca.
18. *Vicia peregrina*, L. N. v. Vessa borda. Bastant freqüent dins els camps conreuats de la banda de Llevant, 19-IV-1918, a So'n Primé, a So'n Balen.
19. *Coronilla glauca*, L.—Cultivada a n'el Jardí de Can Simoneita, 6 V-1918 i a So'n Sureda.
20. *Callitriche stagnalis*, Scop.—En totes les séquies dels molins d'aigua i en molts de torrents, IV-1918.
21. *Sedum rubens*, L.—En els marges i parets del camí d'Es Recó, 17 V-1918.
22. *Ortaya plutycaipos*, Koch.—N. v. Carretons. Entre els sembrats, ab., 18-IV-1918.
23. *Bifora testiculata*, D. C.—Entre els sembrats, 19-IV-1818.
24. *Brignolla pastinacaefolia*, Bert.—N. v. Estaca-rossins. Entre els sembrats ab., VI-1918.
25. *Vallantia muralis*, L.—Sa Torre, 5-V-1917.
26. *Valerianella microcarpa*, Lois.—So'n Morey entre els sembrats, 11 V-17.
27. *Phagnalon saxatile*, Cass.—Penyals i garrigons, 26-VI-1918.
28. *Coniza ambigua*, D. C.—Camins i camps incults, VII-1918.
29. *Bellis sylvestris*, Cyr.—Camps incults, XII-1918 ab.
30. *Achillea agoratum*, L.—Camps, camins i torrenteres. N. v. Alè de bou.
31. *Filago spatulata*, Presl.—Camps secs e incults, 7-V-1917, a So'n Jaumell.
32. *Ecax pignaea*, Pers.—Com l'anterior, dins les garrigues.
33. *Silybum Marianum*, Gaertn.—Voltans de Sa Torre.
34. *Cleisium cristatum*, Boiss.—Ab. pels camps i torrenteres, VI-1918.
35. *Cirsium arvense*, Scop.—N. v. cuisines. Abundantíssim pels camps conreuats.
36. *Centaurea Calcitrapa*, L.—N. v. Floravia, Cori-estrellat. Ab. pels camins i camps, VI-1918.
37. *Centaurea aspera*, L.—Establiments de Sa Torre vora el torrent, 15-V-1918.
38. *Kentrophyllum ceruleum*, G. G.—V-1918, Molinet, Pas de Sa Torre.
39. *Hedypnois polymorfa*, D. C. *h. ragutiloides*, Wilk.—Vores dels camps conreuats, llocs herbosos, 17-V-18.

40. *Hypoxis radiata*, L. — N. v. Caixa de vella; vores dels camps i camins, 17-IV-18.
41. *Hypoxis scabra*, L. — Ab a Na Nyana, 2-V-18. És planta rara.
42. *Serjola Aitensis*, L. — Ab. en les vores dels camps i camins, VI-18.
43. *Thrinacia tuberosa*, D. C. — Vores dels camps i garrigues, XI-1917.
44. *Helminthia echioides*, Gaertn. — Siquies, torrents, llocs humits, VII-18.
45. *Urospermum Dalechampii*, Desf. — Ab. per les vores dels camps i camins, IV-18. N. v. Morro de porc.
46. *Urospermum picroides*, D. C. — Abunda pels camps conreuats, entre els sembrats, 7-V-18.
47. *Podospermum laciniatum*, D. C. — A na Nyana, en els sembrats de Sa Torre, 15-V-1918.
48. *Podospermum laciniatum*, D. C. var. *subulatum*, D. C. — Una vegada a Sa n'Assops, 9-V-18. No citada per Barceló.
49. *Sonchus asper*, L. — N. v. Allitó bord, dins els sembrats de Sa Torre, Sa n'Primé, 17-IV-18. Rara.
50. *Picridium vulgare*, Desf. — N. v. Cascània, 3-V-17, vores dels camins i camps, pels marges i per les roques.
51. *Picridium Tingitanum*, Desf. — Arenal de Sa Torre, 15-V-18.
52. *Aethiourchiza bulbosa*, Cass. — N. v. Lleganyova. Arenals, prats, vores de marges humits, IV-18.
53. *Crepis taraxacifolia*, Thuill. — Camps i llocs herboços, Sa Torre, 9-V-18.
54. *Crepis Triassii*, Comb. — Ab. pels penyals de les muntanyes, 26-V-1918.
55. *Vicentoxicum officinale*, Moench. — En el cap de Pera, vora el Jaru, 26-V-17. Rara.
56. ~~*Anchusa amulata*, L. — Dins els sembrats a Sa n'Primé. Terres veinades, 19-IV-18.~~
57. *Anchusa angustifolia*, L. — Mesclada amb l'anterior N. v. de les dues, Llengò de bou.
58. *Mysotis gracillima*, Loscos et Pardo. — En l'arenal de Sa Mesquida, 6-V-16. Rara.
59. *Solanum Dulcamara*, L. — En el torrent vora la carretera de Capdepera, en el molí de l'alzina, VII-18.
60. *Veronica arvensis*, L. — Ab. en els camps conreuats, 2-V-17.

- * 01. *Lavandula dentata*, L. — Cultivada a Can Simonet, 6-V-18.
 02. *Micrometia pinnosa*, Benth. — Terres de grava, Garrigues, 27-V-15, Molinet.
 03. ~~*Calceolaria officinalis*, Moench. — Ab., XI-15.~~
 04. *Salvia* sp? — A dins pla sembrats de S. Primé, 10-IV-18.
 05. *Plantago albicans*, L. — Sementers de S'Éretat, V-18.
 06. *Amarantus Blitum*, L. — N. v. Biet, 12-X-17. Hort d'En Salat.
 07. *Atriplex hastata*, L. — N. v. Biet. Llocs humits, IX-18. s'igna de Na Pineda.
 08. *Chenopodium album*, L. var. *viride*, L. — N. Biet, 12-X-17. Hort d'En Salat. No citada per Barceló.
 09. *Thesium humile*, Vahl. — Camí de les Coves d'Artà, 2-V-18. citada per Bianor.
 10. *Cytinus hircoccittis*, L. — N. v. Margalides, Son Fava, 1-V-17. Sa Torre, V-18. Se menja i el seu graó es dolc.
 11. *Parietaria diffusa*, Miel K. — N. v. Morolla roquera, A Sa Font, 1-V-10.
 12. *Juniperus Phoenicea*, L. — 20-IV-17. N. v. Sibina. La Guya Fava, de Capdepera. Rara.
 13. *Alisma ranunculoides*, L. — Torrent de S. Catiu, VII-1918. Citada de Menorcz per Barç.
 14. *Ornithogalum arabicum*, L. — S. Salvador, 8-V-18.
 15. *Iris sicula*, Todar. — Pujols aspres, Bady, Moll d'En Moray. Hort d'En Salat. N. v. Llitjàu.
 16. *Iris Florentina*, L. — N. v. Llibri blanc. So'n Ribot, 20-IV-1918.
 17. ~~*Hyacinthus radiatus*, Red. — Rara, no vista per Barç. Pouyan del cap de Pera, vora el Fluvi, 20-V-18.~~
 18. *Potamogeton natans*, L. — Siques i torrents, 19-V-10.
 19. *Zostera palustris*, L. — Siquia del Molinet, 17-IV-18.
 20. *Thypha latifolia*, L. — N. v. Bova. En els gorcs dels torrents i a l'estany de Canyamel, la fulla s'emplia un cop seca, per cordar, les assientos de les cadires.
 21. *Cyperus tenuis*, Turcz. — N. v. Jansa. Ab. pels prats, essent una mala herba pels conueadors, 28-IX-17.
 22. *Cyperus longus*, L. — Ab. pels torrents i siques, VI-18.
 23. *Cyperus Schoenoides*, Griseb. — Arenal de Sa Torre, 6-V-18. espècie molt rara.
 24. *Cladonia mitis*, R. Br. — Ab. en l'estany de Canyamel, VII-18.
 25. *Scirpus lacustris*, L. — Junt amb l'anterior.

x. espontània en el cap Vermell

80. *Scirpus maritimus*, L.—Vores de l'estany.
- x 87. *Scirpus*, sp?—A l'estany.
88. *Carex distans*, L.—Canyamel, 2-V-18, i d'altres llocs humits.
89. *Carex serrulata*, Blv.—Citada de Menorca per Barceló, junt amb l'anterior.
90. *Carex glauca?*—Vores de camins i camps, 10-IV-18.
91. *Phalaris minor*, Retz.—N. v. Escayola. Entre els sembrats, 5-V-18.
92. *Phalaris nodosa*, L.—N. v. Escayola. Als els llocs humits dins els sembrats de Sa Torre, 5-V-18, no citada per Barceló.
93. *Phalaris*, sp?—A les vores del camí de Can Simaneta, 6-V-18.
94. *Panicum repens*, L.—N. v. Fenàs. Vores humides de parets i siques, 12-X-17.
95. *Cynodon dactylon*, Pers.—N. v. Gram. Ab. pels camps conreus, IX-17.
96. *Andropogon hirtum*, L.—N. v. Fenàs, V-18.
97. *Sorghum Halepense*, Pers.—Canyamel, VIII-10.
98. *Arundo donax*, L.—N. v. Canya. Vores dels torrents i siques, X-17.
99. *Lagurus ovatus*, L.—Arnal de Sa Mesquida, 7-V-17.
100. *Stipa tortilis*, Desf.—Vores dels camins a Can Camals, 20-V-18.
101. *Stipa juncea*, L.—N. v. Fenàs, per les garrigues i terres de grava, 20-V-18.
102. *Avena sativa*, L.—N. v. Sivuda.
103. *Avena sterilis*, L.—N. v. Cugola. Entre els sembrats, V-18.
104. *Avena fatua*, L.—N. v. Cugola salvatge. Camps incults, V-18.
105. *Eragrostis megastachya*, LK.—Terres de prat, 28-IX-17.
106. *Briza maxima*, L.—Garrigues, terres de grava, 15-V-10.
107. *Briza minor*, L.—Prats, V-18, Na Vergunya, N'Argonyana, Rara.
108. *Hordeum murinum*, L.—Vores dels camins i camps incults, llocs herbosos, V-18.
109. *Hordeum rubens*, Willd.—Mesclat amb l'anterior.
110. *Aegilops ventricosa*, Tausch.—Vores dels camins i garrigues, 15-V-18, Sa Torre, S'Eretat.

x *Sisymbrium lithorale* — No citat de Muller.

111. *Brachypodium pinnatum*, P. B. — N. v. Fenós, VI-18, vores
humides de Na Vergunya.
112. *Brachypodium ramosum*, R. S. — N. v. Fenós. Ab en els
pijols i garrigues.
113. *Brachypodium distachyum*, P. B. — Hort d'En Salat en el
marge de la s'quia, 21-V-18.
114. *Lolium temulentum*, L. — N. v. Juy. Ab. entre els sem-
brats, V-18.
115. *Equisetum ~~lanatum~~* L. — Na Vergunya, 4-VI-15.

var. minimum Desf.

Artà, març de 1919.

LUIGENS GARCÍAS PONT

Contribució a la Flora Balear

VI

Plantes dels voltans d'Artà i Capdepera

PALAMOS
ESTAMPA DE LUIGENS GARCÍAS PONT
1903

(Extr. del *Boletín de l' Institut Català de Història Natural*, 2.ª Sèrie, Juny, 1933, vol. III - Núm. 6.)

Contribució a la Flora Balear.

VJ

Plantes dels voltants d'Artà i Capdepera

per

EN LLÒRENS GARCIA FONT

DEIA BIANOS (a. C. s.) que la Flora d'En Barceló i COMUS no contenia la descripció de totes les plantes que es troben en aquesta illa i donava una llista de 143, espècies i varietats, entre les quals n'hi ha que, per viure i créixer amb abundància en els punts que recorregué aquell distingit botànic, demostren lo incomplet del seu estudi, degut segurament a la falta de temps disponible per aquella casta de treball.

En les meves notes anteriors, he anotades més trenta espècies que no s'anomenen en dita flora, ni per BIANOS, a les quals, avui, puc afegir-ne una altra trentena que, vénen a enlair la nostra contribució.

He de fer particular esment, de les moltes espècies rares que viuen en la nostra comarca, més en quantitat relativament abundant, altres limitades a una area molt petita.

Aquesta varietat, ens demostra lo incommensurable que és l'estudi de la Naturalesa, la immensitat de l'obra del Creador.

I quant entrem dins l'essència de les coses, les sorpreses agradables se succeeixen amb més freqüència i són a caramells les qui, per la seva mateixa senzillesa mantenen continuament tesa la nostra atenció.

Així, al observar la dispersió de la *Diplozaris erucoides* D. C., un se pregunta: ¿Perquè serà que, una espècie tan vulgar per el pla de Mallorca, en el qual ample corredors i més corredors de terres, no traspasa la cordillera que tanca la nostra comarca, i que s'estén desde Callicant fins a Son Moro a Son Servera? Ni per les valls, ni per els colls, inva-deix la zona veïnada.

Altre fet curiósíssim he observat amb la *Lavandula dentata* L. Aquesta espècie creix abundant i amb molta força per els pujols dels volt-

lants de Palma. En la nostra comarca no s'hi veu gens, però en el Cap Vermel cercant la *Aristolochia bianoris*, Sennen, trobà un parell d'exemplars menuts, d'uns 10 cm. d'alçada, els quals probablement procedien d'un transport aeri de llavors, des d'un jardí en el qual hi és cultivada i que està a una dos quilòmetres de distància. La petitesse extrema dels exemplars demostra que les condicions del terreny i el clima no li són favorables.

Les llistes que segueixen són fruit de diferents passejades per la nostra comarca, per els mateixos llocs visitats en altres ocasions, essent digne d'anomenar el barranc d'Es Parral, en les parcs alferoses del qual, s'hi troben hermoses espècies.

Me resta solament donar les gràcies al Germà Sennen i al Dr. Pons i Quim per lo que han contribuït a aclarir els meus dubtes.

Plantas no citades de Mallorca

1. *Papaver pinnatifidum*, Moris.— N. v. Roell.
Artà. Un exemplar incomplet del meu herbari, comprovat per Sennen.
2. *Sinapis arvensis*, L. var. *villosa*, Moris.— N. v. Ravenissa gruga.
Artà, en terres cultivades. Abril i Maig.
3. *Matolmia parviflora*, D. C.
Artà, en les terres arrosses de la Canova a Nu Berges.
4. *Viola alba*, Bess. in. — N. v. V�lata.
Artà, en llocs ombriyels dins els pins dels Olor, Sa Duaya i Son Nat.
5. *Silene conoidea*, L.
Capdepera, a Calarutjada. Abril.
6. *Absine heterofolia*, Crantz. in. *intermedia*, Nob.
Artà, parcs i roques.
7. *Absine tenuifolia*, Crantz. in. *laxa*, Wilk.
Artà, parcs i marges en el camí de San Vives.
8. *Spergularia rubra*, Pers. sup. *Sp. Albeniensis*, Aach.
Capdepera, a Calarutjada.
9. *Lavatera olibia*, L. in. *parviflora*.
Artà, muntanyes dels Olor. Juny.
10. *Lavatera olibia*, L. forma *hispida*, Ge. et God.
Artà, com l'anterior.

- 11 *Erodium cicutarium*, L'Hérit. forma *Majoris*, Parl.
Artà, terres-aneegoses de Na Borges. Maig.
- 12 *Erodium balcaricum*, Sennen ?
Capdepera, en el Carregador.
- 13 *Erodium Llorensi*, Sennen ?
Capdepera a Cataratjada.
- 14 *Tetragonolobus Requienii*, Fisch. et Mey.
Artà, muntanyes de s'Alqueria-vella.
- 15 *Vicia heterophylla*, Presl., var. *villosa*.
Artà, muntanyes de l'Alqueria-vella.
- 16 *Lathyrus villatus*, Guss.
Artà, aprop de la Font d'En Capellà a s'Erietta.
- 17 *Tamarix balearica*, Sennen ? — N. v. Tamarell.
Artà, torrenteres de Na Borges.
- 18 *Valerianella auriculata*, D. C. var. *rugosa* Sennen.
Artà, olivars de Son Morey i Son Forté.
- 19 *Helichrysum Stoechas*, D. C. var. *decumbens*, Camb., forma *latiorifolium*.
Artà, garrigues marítimes.
- 20 *Lactuca saligna*, L.
Artà, en les vores dels camins a Son Catllús en el de Capdepera.
- 21 *Ipomea sagittata* Desf.
Capdepera, vores de l'estany de Canyamel.
- 22 *Physalis Alkekengi*, L.
Artà, espontània a Sa Colonia.
- 23 *Salvia veridis*, L. N. v. Tarrec.
Capdepera, terres cultivades de Son Primer. És el punt més occidental de la dispersió d'aquesta espècie.
- 24 *Nepeta cataria*, L. var ?
Es molt diferent del tipu per la llargària dels macrons de les fulles i dels peis i macrons del calli i bractees. La planta arriba a una alçada de dos metres.
Artà, voltant les cases de Son Santos, me-claia amb les *Opuntia* o figueres de muró.

- 25 *Statice crototetranea*, Malillo, ?
Capdepera, vora del mar en el Carregador.
- 26 *Juncus lamprocarpus*, Ehrh. - N. v. Jouquet.
Artà, en el terreny de Son Collu.
- 27 *Juncus striatus*, Schousboe - N. v. Jouquet.
Com l'anterior.
- 28 *Scirpus littoralis*, Ehrh.
Capdepera, vora de l'estany de Curyamel.
- 29 *Equisetum palustre*, Rabenh.
Artà, llocs humits de Na Verganya.

ALTRES PLANTES DE LA COMARCA

- Anemone cornaria*, L. - Rara
Artà, camps contats a Sa Cànova.
- Ranunculus Boudotii*, Goid. a *fluitans*, G. et G.
Artà, torrents.
- Ranunculus trichophyllus*, Claitz.
Artà, dues aigües corrents, aigua del Molí d'En Tirassó,
torrent de Na Borges.
- Ranunculus bulbosus*, L.
Artà, en les torrenteres de Son Morey.
- Clematis cirrhosa* L., var. *bulbata*, Rich.
Artà, muntanyes de s'Alqueria-vella per les roques.
- Helleborus lividus*, Ait. - N. v. Palanis horda. - Rara.
Artà, a sa Font des Barranà.
- Peonia corallina*, Retz. N. v. Palanis.
Artà, muntanyes. S'hi troben les dues formes de fruits: glic-
bres i de fruits tomentosos.
- Panicum officinale*, L. - N. v. Fan de la terra.
Abundant en les terres de cultiu.
- Panicum parviflorum*, Lamk. - N. v. Fan de la terra.
Com l'anterior.
- Lepidium graminifolium*, L.
Artà, per les vores de la carretera de Capdepera.

- Lepidium Draba*, L.
Artà, camps conrats de s'Alqueria-velta.
- Frankenia hirsuta*, L. a *laevis*, Boiss.
Capdepera a Calarutjada. Artà a sa Colonia.
- Frankenia pulegioides*, L.
Capdepera, com l'anterior.
- Silene covetata*, Lag. — Rara.
Artà, a sa Colonia i en terres de cultiu a Sa Corbaya. Capdepera, a s'arrenal de la Torre i a Calarutjada.
- Agrostemma Githago*, L.
Capdepera a Calarutjada.
- Sagina stricta*, Fries. — Rara.
Artà, llocs ombrívols i humits.
- Arenaria leptoclados*, Guas. — Rara.
Artà, en terres de grava.
- Linum strictum*, L. var. *spicatum*, Pers. — Rara.
Artà, en la carretera de Vera Motell.
- Lavatera murillana*, Gou. — N. v. Vaumia.
Artà, en Es Parral.
- Erodium litoreum*, Lem. — Rara.
Capdepera, en el Cap Vermel.
- Evechinus Hippocastanum*, L. — N. v. Castanyè hori.
Artà, cultivat.
- Rhamnus lycioides*, L.
Artà, en les muntanyes de s'Ermita.
- Rhamnus Alaternus*, L. — N. v. Limprudol.
Marges i tancques, abundants.
- Ononis campestris*, Koch.; Rassa *O. antiquorum*, L. — N. v. Ugonis.
Es una de les males herbes que creixen en les terres de cultiu.
- Physanthylus tetraphylla*, L.
Terres seques seques i garrigues.
- Medicago secundiflora*, Dur.
En el Cap Vermel a Capdepera. Rara.
- Trifolium scabrum*, L. — N. v. Tregol.
Camins i camps de pastura.

- Tormentum safruticosum*, Willd.
Terras incultes, garrigues, Ab.
- Robinia Pseudo-acacia*, L.—N. v. Cassia. Cultivada.
- Vicia amphicarpa*, Duran.—N. v. Vessa.—Rara.
Llocs pedregosos de les muntanyes a s'Alqueria-vella d'Artà.
- Ervum hirsutum*, L.—N. v. Vessa.—Rara.
Muntanyes a s'Alqueria-vella.
- Pisum sativum*, L.—N. v. Pesol, xanro.
Cultivada en moltes varietats.
- Lathyrus Cymenium*, L.
Un exemplar en el Molinet.
- Scorpiurus calcata*, L.—N. v. Oreu de llebre.
En el Cap Vermel a Capdepera.
- Hippocrepis Balearica*, Jacq.
Penyals cretácies de l'Ermità a Artà.
- Hedysarum coronarium*, L.—N. v. Anclova.
Subpontana a Sa Torre. Capdepera.
- Cerasus avium*, Moench.—N. v. Correr. Cultivada.
- Rosa sempervirens*, L.
Parets, tanques, torrents, etc.
- Punica granatum*, L.—N. v. Magraner.
En tanques i cultivat.
- Myriophyllum verticillatum*, L.
En aigües corrents en el Clotfol, Artà.
- Umbilicus pendulinus*, D. C.—N. v. Capellots.
Parets valls, marges, teulades en llacs umbrius.
- Daucus gummiifer*, Lamk.—N. v. Fonorassa.
En el Carregador a Capdepera.
- Daucus gummiifer*, Lamk. var. *leptophylla*, Wilk.
Endemics dels penyals de les muntanyes.
- Taraxacum heterophyllum*, Guss.
Llocs secs de les muntanyes a Artà.
- Ridolfia segetum*, Moris.

Olivars dels Oïers, Artà, Rera.

Fecula comunitis, L.—N. v. Canyamel·lars.

Per les muntanyes a s'Atalaya truda, un bell exemplar, les flors del qual són visitades per infinitat de abícters.

Feniculum officinale, All.—E. v. Fenoj.

Vinyes, grenys, bardissos, etc.

Hupleurum aristatum, Bartl.

En les garrigues i muntanyes a Artà i Capdepera.

Hedera Helix, L.—N. v. Eura

Paruts, marges, bardissos, abundantíssim.

Rubia peregrina, L. var. *balearica* Wilk.

Llocs herbosos a s'Ermita.

Gallium setaceum, Lamk.—Rera.

En es Parral per la muntanya Artà.

Crucianella angustifolia, L.

Com l'anterior.

Scabiosa Cretica, L.

Encleixes dels penyals per les muntanyes, mirant a tramuntana, Artà.

Santolina Chamæcyparissus, L.—N. v. Camamilla.

Zona marítima d'Artà i Capdepera, essent la més anomenada de Mallorca com a tònic excel·lent.

Cynara cardunculus, L.—N. v. Cact de formatjar.

Vores de camíes, voltants de moltes cases de possessió.

Notobasis syriaca, Cass.

En sementera de Sa Canova, Artà.

Carduus tenuiflorus, Curt.

Camps, canius i escambros, molt comú.

Caprina Morissi, Bor.

Garrigues de Ses Pastores a Artà.

Cleborium latifolium, L.—N. v. Cumarotja.

En terres cultivades.

Hedypnois tubaeformis, Ten.

En llocs herbosos.

- Geropogon glaber*, L. — N. v. Camaserrada.
En terres de cultiu de Sa Torre a Capdepera.
- Lactuca virosa*, L. — Rara.
Voltants de Capdepera. Juliol 1939.
- Lactuca tenerima*, Pourr. — Rara.
Per els reguerons de les muntanyes de s'Alqueria-vela.
- Soechus spinosus*, D. C. — N. v. Erisó.
Per les garrigues i muntanyes.
- Crepis fetida*, L.
En els camps conrats de s'Alqueria-vela.
- Vincetoxicum nigrum*, Moench.
En llocs herbosos i humits de les muntanyes, a sa font d'En Capellà (Ermita) i en el Cap de Pen.
- Erythraea spicata*, Pers. — N. v. Herba de cantaura.
Vores de l'Estany de Curyans.
- Erythraea latifolia*, Sm.
Mesclada amb l'anterior.
- Convolvulus siculus*, L. — Rara.
Per les muntanyes en llocs herbosos del Cap Vermel i a El Parrot. Maig.
- Convolvulus Cantabrica*, L. — Rara.
En les garrigues seques a s'Ermita. Juny.
- Convolvulus Soldanella*, L.
Arenals marítims d'Artà i Capdepera. Maig.
- Echium maculatum*, Moench.
Arenals marítims. Maig.
- Echium plantagineum*, L.
En llocs herbosos a s'Alqueria-vela.
- Myosotis hispida*, Loos. et Pers. — Rara.
En llocs herbosos de les muntanyes, al peu dels serrats en el puig Xoroy. Artà. Maig.
- Heliotropium carasacium*, L. — Rara.
Arenals de Na Borges a Sa Canova. Maig.
- Salsola nemorosoides*, Pourr.
Vores de camins i camps incults.

- Teucrium Botrys*, L.—Rara.
En les muntanyes a s'Alqueria-velle. Maig.
- Teucrium Polium*, L., forma *purpurascens*, Marés.
Emita i Penyat rog dels Guals.
- Teucrium capitatum*, L.
Garrigues de s'Alqueria-velle.
- Plantago coronopus*, L. var. *latifolia*, D. C.
Llocs herbosos a Nu Nyam, Capdepera.
- Plantago argentea*, Kütz.—Rara.
Muntanyes de s'Emita. Juliol.
- Statice minutiflora*, Guss.—Rara.
Aprop del mar a sa Colònia d'Artà.
- Statice ecklonides*, L.—Rara.
Aprop del mar a San Moll, Capdepera.
- Amarantus deflexus*, L.
En camins i escombros.
- Atriplex crassifolia*, C. A. Meyer.
Aprop del mar a Capdepera.
- Salsola Kali*, L.
Anuals marítims a Capdepera.
- Aristolochia Blunensis*, Somolet et Pau.—Rara.
Enclotxes de les roques colisses a s'Alqueria-velle i en el
Cajó Vermel, sempre mirant al sector de llevant i xalot.
Juny.
- Euphorbia exigua*, L.
Garrigues de Ses Pastores, Artà. Abril.
- Parietaria officinalis*, L., var. *erecta*, M. K.—N. v. Morella roquera.
En marges i puçots, escombros.
- Parietaria lusitanica*, L.
Parets i marges darrere l'hort d'En Siroda i en alguns ce-
rros d'Artà.
- Celtis australis*, L.—N. v. Lladimé.
- Ulmus campestris*, L.—N. v. Om.
En les torrueteres.

- Quercus vociferata*, L.—N. v. Coscox.
Garrigues en general, formant redols de més importància en el Molins, Rotaplana, Na Doneta d'Artà.
- Pinus Pinna*, L. N. v.—Pi vè.
Subspontani en el pinar de La Goya Capdepera, mesclant amb l'*Halapensis*.
- Croceus Cambessedesii*, Gay.
Garrigues i pinars en N. ventils.
- Roualea Columnar*, Seb. et M.—Rara.
En el Carregador a Capdepera. Febrer 1888.
- Scirpus occultata*, Gay.
Prevalent en garrigues i pinars.
- Aceris antropophora*, R. Br.
En el pinar de Ses Pastores.
- Ophrys speculum*, Link.
En garrigues i costes secs. Abril.
- Ophrys Bertoloni*, Moratti.
En els pinars d'Artà en Abril.
- Ophrys lutea*, Cav.—Rara.
En el Carregador, Capdepera. Mars.
- Occhta coriophora*, L.
En el pinar de Ses Pastores d'Artà, Abril.
- Ruppia maritima*, L.
Estany de Na Borges, Artà.
- Artem. muscivora*, L. Rara.
En el Cap Vermell en el Far, Capdepera.
- Juncus hircophatus*, Viv.—N. v. Jovquet.
Vores de l'Estany de Cosyssel.
- Juncus acutus*, L.—N. v. Junc.
Mesclat amb l'anterior.
- Scirpus Holoschœnus*, L.—N. v. Junc.
Per cingles i torrents, abundantíssim.
- Scirpus Savii*, Seb. et M.
Hauts de la Font d'En Capellà i torrents.

- Carex vulpina*, L.
Torrencoses humides d'Artà.
- Carex diuisa*, Good,
Vores de riques.
- Carex acuta* L.
Vores de riques, flocs humils.
- Phalaris paradoxa*, L.—Rara.
Camins i vores dels camps a Sa Torre i en cançons humils
d'Artà, Maig.
- Sesleria balearica*, Sennen.—Rara.
Penyals de s'Ermila.
- Setaria glauca*, P. B.—N. v. Maixos.
Horts i terres grasses. Solombre.
- Setaria verticillata*, P. B.—N. v. Moixos.
En els horts i camps conrats.
- Echinochloa Crus-galli*, P. B.
En camps cultivats.
- Andropogon pubescens*, Viv.—N. v. Penals.
En les garrigues seques.
- Arundo Phragmites*, L.—N. v. Canyot.
En terres embassades a Na Pineda.
- Ampelodesmos tenax*, Link.—N. v. Cuerra.
Comúsim per les marinyes.
- Arena bromoides*, Gauss.
Per les garrigues seques de Bultneg, Artà.
- Koeleria phleoides*, Pers.
Camins i camps incults.
- Setopoa rigida*, Griseb.
Camins i camps incults.
- Cynosurus celtinatus*, L.
En flocs herbosos. Maig.
- Serratulax mollis*, Parl.
Vores de camins i camps.

- Egletes triaristata*, Willd. — Rara.
Llocs d'herbes per l'Ermita. Agost.
- Brachypodium vibraticum*, Roum. et S.—N. v. Fenals.
- Bromus maritimus*, Desf.
En camps incults.
- Melica ciliata*, L. (*M. Magnoli* G. et G., Barcelon.)
Vores de camins i camps. Maig.
- Melica major*, Sibth.
Cón l'autor.
- Arrhenatherum elatum*, P. B.
Artà, muntanyes de l'Ermita.
- Brachypodium macromatum*, Willd. — N. v. Fenals.
Artà, vores de camins i camps.
- Agropyrum junceum* P. B.
Arenals marins de Capdepera.
- Agropyrum repens*, P. B.
Artà, vores de siques.
- Grammitis leptophylla*, Sw. — Rara.
Artà, en un clot de graua del Mallorç.
- Asplenium glandulosum*, Sots. — Rara.
Artà, ovelletes de les roques en les muntanyes.
- Asplenium Ruta-muraria*, L.
Artà, muntanyes, en les ovelletes de les roques.
- Selaginella denticulata*, Koch.
Parets, marges i roques ombrivoles.
- Equisetum ramosissimum*, Desf.
Artà, a un Vergueta.
- Artà (Mallorca), abell. 1023.

BUTLLETÍ

DE LA

Institució Catalana d'Història Natural

2.ª SÈRIE. BARCELONA, DESEMBRE 1922. VOL. II. — NÚM. 4

SECCIÓ OFICIAL

SESSIÓ CIENTÍFICA DEL 7 DE DESEMBRE DE 1922

Presidència del Sr. Artur Borill i Puch.

President

A les 18.45 i amb assistència dels membres senyors AGUILAR-AMAT, BORILL i PICHOY, COBINA, FAURA, FERRER i VERT, GUERIN, MARDIÀ, SALS (Cl.), SACARRI (L.), MAS DE XARAG, VILGURE, i ZARQUER i ALVAREZ, el Sr. President declara oberta la sessió.

Hi assisteix el Prof. d'Entomologia Agrària Dr. Filippo SUCCHERI, fent-ne la seva presentació en un bell parlament el Dr. BORILL i PICHOY qui sintetitzà la seva obra científica dirigida especialment a la lluita natural contra els insectes. L'egregi Director de la Escola Reial d'Agricultura de Portici (Nàpols) amb eloqüents paraules remercia el cordial acolliment que li fa l'Institució de quina obra que demostrà existir fa grans elogis. Surofiosos aplaudiments.

Són proposats dos nous membres.

Remercies la tramesa de l'últim volum (V-1919-20) de *Treballs de la Institució* el membre Sr. P. VAYEDA amb la seva satisfacció per la forma acurada de la publicació del "Catàleg de la Flora de la Mare de Déu del Mont" original del seu pare (a. c. 81) Mn. Antoni Me ALCOVERA Director del Diarionari Català-Valencià-Balear qui l'aprofitarà per a la seva obra i acabament-uns de que se feren més de 24.000 (vintiquatre mil) fuixes del nostre ram; i els Presidents del Centre Excursionista de Terrassa i del Centre de Lectura de Reus.

El membre Sr. AGUILAR-AMAT presenta els exemplars de *esquisses* (*Sketches*) objecte de la seva IV Nota Mastològica.

Contribució a la Flora Balear

VIII

Lluch—Torrent de Pareys. (Mallorca).

per

Ll. GARCÍAS I FONT

(Lám. X)

Aprofitant la convidada que mon entranyable amic l'inspector de 1.ª Ensenyança En Joan Caró me feu, per demar una *conferencia botànica* en el cursset de mestres Lluch-Felanitx, vaig sortir d'Artà el dia 8 d'agost del 1919, amb la fi de reunir-me amb els bons companys allà en el Santuari, dins el cor de la muntanya.

Já pensava jo que En Caró en dur a cap una obra per ell concebuda l'èxit més falaguer coronaria les seves iniciatives i aquell cursset, confirmà el meu pensament. Trobí la gent entusiasmada, treballant intensament, mestres i mestresses, en les diferents matèries assenyalades en el programa; entre les quals, ultra de la Botànica, hi havia la Geologia explicada per nostre consoci En Bartomeu DARRÉS PRICIAS.

Vaig procurar complir el millor possible la meua missió i al endemà amb un temps calorósíssim i després de saludar a la *Marenetta*, la Verge de Lluch, sortirem tots de l'hostatjeria cap al Torrent de Pareys.

Per l'avançat de l'estació, no hi ha que dir que la vegetació estava molt passada, però, encare vaig poder recollir bastantes espècies interessants.

Devers les vuit arribarem a San Massip recollint per les escleraes de les roques oubricoles *Linaria aquitiloba* Duby, *Ceterach officinarum* Willd., *Asplenium Trichomanes* L.; per les vores del camí *Arabis sagittata* D. C. i *Alkanna lutea* D. C.; en els prats de vora les cases, *Trifolium diffusum* Ehrh. i *Helminthia echinoides* Gaertn. i per les garrigues *Teucrium laucifolium* Boiss. i *Cnicus tricoccum* L.

Acompanyats pel propietari En Joan Margués i els seus fills entusiastes tots per les obres de cultura, nos dirigirem cap a la font d'Escozza, observant la ornamental falguera *Pteris aquilina* L., el *Sambucus Ebulus* L., *Sibthorpia africana* L., *Bellium bellidoides* L., *Glomera perfoliata* L. sense que faltassin les endèmiques *Hypericum*

balcanicium L. per les garrigues i l'*Hippocrepis balcanica* Jacq. en les esclatxes dels penyals calcaris.

El camí de muntanya se'n bé molt pesat, és feia agradable davant la perspectiva d'una esplèndida vista, l'Entreforc.

L'Entreforc se'n diu a la confluència del torrent de Pareys, amb el qual ve del Gorg-blau, cívells maravillosos de parets verticals d'uns quatre-cents metres d'alçada, que semblen més, oberts per un cataclisme geològic que per la continuada erosió de l'aigua. És admirable! I ajuda a augmentar la sorpresa, el contemplar aquelles immenses parets cobertes de verdor.

El florer, *Laurus nobilis* L., mata *Pistacia Lentiscus* L., boix *Rhus balcanica* Lamk., rotaboc *Acer opulifolium* Will., ocupant totes les esclatxes i forats pels quals guaita la terra, i pels baixos umbrívols, aiant cap a la Fosca, les formoses *Viola odorata* L., *Polytrichum rigidum* D. C., *Phyllitis Scolopendrium* (L.) Newm. i *Phyllitis homiosticta* (Lag.) O. Ktze. s'hi troben abundants.

Pels penyals de la torrentera vaig recollir la *Rosa hispanica* i la *Gemma cinerea* D. C. sense flor.

Es l'hora de dinar i la Fosca umbrívola i fresca i estret en el torrent que devalla del Gorg-blau, és el lloc escollit pel descans. Allà, dins aquell sublim escenari, el professor de dibuix En P. BARCELÓ me'n delectà, fent raonar les parets alteroses amb el "raconto de Lohengrin", i en DARRÉS, amb una superba descripció de la formació geològica que trapitjàvem.

En DARRÉS amb alguns excursionistes se'n anà a estudiar el Puig Roig, mentre qu'els altres empergueren la tornada cap al Monastir, recollint en passar per l'Entreforc, uns exemplars esplèndits de *Androsace major* L., confirmada ja la seva existència per BIASOS, *Cephalaria balcanica* Cass., *Hypericum Cambessedesii* Cass. i *Helleborus lividus* Ait.

Artà, 25 maig 1922

Parque de Parícuti (Muller)

CONTRIBUCIÓ
A LA
FLORA BALEAR
IX

ADDICIONS I CORRECCIONS

PER

LLORENÇ GARCÍAS I FONT

Inspector Farmacèutic d'Art, Mallorca

Extran del Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural, vol. 27
Publicat el 3 de desembre del 1949

Contribució a la Flora Balear

IX

Addicions i correccions

per

LLORENÇ GARCIA S I FONT

Inspector Farmacèutic d'Artà, Mallorca

Herman KNOCHA, en la seva «Flora Balearica» (1921-1922), el treball de conjunt més complet sobre la nostra flora, esmentà una sèrie d'espècies mencionades per autors anteriors a ell l'existència de les quals a les Balears posa en dubte i assenyala la conveniència de comprovar-la. Ara bé, moltes d'aquestes espècies van sortir de llur amagatall trobades per botànics posteriors, els quals, o bé troquen més arreu pels nostres camps o tenen la sort de caure en llur camí sobre la mata o petit nombre de mates que moltes vegades són les úniques que es troben. Així, de *Pitularia Terrestrius* L. n'hi ha un sol exemplar fent a una represa de les roques, uns 20 m. part d'aiguat del Gore Blau, i encara amagat sota una petita alzina que el fa més difícil de veure; segurament és el que trobà CUNCI. Els P. P. dels S. S. C. C. de Lluc n'han observat dos o tres peus al Puig de Maçanella.

Alchemilla arvensis Scop. — L'he trobada entre Almalluc i Cíber i al camí i ommament vora la casa de Cases Noves, a Lluc; llavors la cita dels camps entre el Coll de Sólher i el Teix de Valldemosa.

Allium ranunculoides L. — És freqüent al Torrent d'Artà.

Gladiolus segetum Gawl. — És estrany que no la veies KNOCHA, tan abundant com és en els conreus; té llavors piriformes. En canvi, el *G. Hyrcanus* Koch, de llavors alades, s'estén per les garrigues.

Ajuga Chamaspitys Schreb. — Pere PATAI l'ha retrobada a la pineta de Son Muntaner, a Palma.

Galium palustre L. — Abunda al Torrent d'Artà, al juliol, agost i setembre.

Quercus coccifera L. — No fa molts anys era més abundant a Mallorca; encà i allà queden rebols que no ha convingut encara a l'home destruir en el seu afany de treure garrigues per tal de destinar terres al conreu; treball que a Mallorca s'ha fet en gran escala.

Plantes encara no citades a Mallorca

1. *Scolopendrium Hemionitis* Lag. *ima. lobatum* Harasto. — Escletxes de les roques a can Capellà, a l'Ermita d'Artà. Citada de Menorca per Ksouch.

2. *Pinus* sp. — Als pinars que s'estenen des de les Coves d'Artà fins a sa Mesquida, capà i millà, hom ven alguns pins que, per la forma de la espigalla, que recorda la del *P. Pinet*, pel color i per la fulla curta, són molt diferents del *P. halepensis*. Serà el mateix pi de fulla curta que Pau observà a Eivissa?

3. *Andropogon contortus* L. — Trobat per PALAU-FERRER a les Garrigues de Portopí i a Gènova de Ciutat.

4. *Paspalum vaginatum* Sw. — Abunda en els humits dels torrents d'Artà i s'estén als humits voltats.

5. *Romulea Rollii* Parl. — Recollida fa anys a la torrentera del Millac, a Artà; està molt estesa pel llevant de Mallorca, i prefereix les terres dures, camins i torrenteres seques. Sembla que BARCELÓ la veié quan deserta la *R. columnae* dient: «Segmentos exteriores del perigonio verdosos pero amarillentos en su base; los interiores, blancos o amarillos». Fa el perigonio subdiàcor (sec. ROXY) de la *R. Rollii*.

6. *Romulea ramiflora* Ten. — Trobada per PALAU-FERRER al Pont d'Inca, i la var. *constricta* collida per mi a Artà.

Les espècies de romúles estan molt esteses a Mallorca, i sembla que són quatre les que viuen a la nostra comarca. MANS I VINCIGERX trobaren al Verger la que cregueren *R. Linnaei* Parl.; encara no l'he poguda collir en flor. Al Cap de Pera, vers la faróia, se'n troba una d'igual, que també he vist enguany a La Serra d'Alfàbia; 16 les fulles amb una retxa blanca al mig. A l'Herbari Bianco, núm. 1344, hi ha *R. Linnaei* Gr. et G., «de sitios herbosos, Palma, 20-II-1912». També tenim en estudi una petita *Romulea* trobada aquest any, que sembla nova per a la ciència.

7. *Orchis Simia* Lamk. — A la garriga de ses Pastores, abans d'arribar a l'Hort, abunda en una extensió d'una quarterada, acompanyada per *Ophrys sphegodes*, *O. tenthredinifera*, *O. Retzianii*, *O. speciosa*, *Scrapia lingua*, *S. parviflora* i *Aceras anthropophora*.

8. *Amaranthus muricatus* Gillies. — Trobat al Pont d'Inca l'any 1945; he seguit la via forçada que travessa Mallorca fins Artà.

9. *Rubus caesius* L. — Als marges de vora el camí, en els prats del Molí de Dalt, a Artà, el 28-V-1945; mai no m'hi havia fixat.

Ksouch atribueix tots els rubus de Mallorca a aquesta espècie, i, francament, no m'explico una tal confusió. El que més abunda, i en les meves excursions l'he vist pertot, és el *R. alvifolius* Schott (*R. rubicundus* Merx.; *R. discolor* W. et N.), de color verd base; turions drets, robustos, agulles iguals, també robustos, inflorescència piramidal,

gran, i fruits de moltes drupèoles; en canvi el *R. caesius* L. és de color verd clar; les fulles, de tres fullols, del mateix color a les dues cares, els furons debils, ajeguts, la inflorescència de petites flors, en corme, els agulons desiguals, i el fruit d'unes dues o tres drupèoles grosses: Com no el veié a Artà, on no hi ha cap vorera, tardissa, torrent i fins camps de cultiu on no abundi?

10. *Poterium muricatum* Spach var. *stenolophus* Spach (*P. mauritanicum* García, 1917).

11. *Medicago falcata* L. — A unes terres que en diuen sa Fita i sa Mareta. La vaig trobar per indicació de l'lar amo, Joan VERNAL, cultivador que en dita s'herba de vela (perenne).

12. *Oxalis tetraphylla* Cav. — Fa arya que creix en els prats del comellar que baixa de l'Hort del Brill; és una mala herba.

13. *Euphorbia Myrsinites* L. ssp. *Litardierei* F. Q. et García, ssp. *nova*: *E. Myrsinites* Maròs et Vig., Barceló, Porta et Rigo, García, olim. — A specis differt. Folia late obovatis vel suborbicularibus, apice rotundatis, non apiculatis, radiis inflorescentiae brevioribus, simplicibus vel breviter bifurcatis, seminibus laevibus ut in *E. coriis* (Vq. F); junio et julio. Hab. in rupestribus calcareis l. Coma dels Prats de Maganella, ad 1.170 m. alt.

La dediquem de bon grat a M. R. de LITARDIERE, per haver vist primer que ningú que la planta mallorquina no correspon al tipus linna.

14. *Orobanchè speciosa* DC. — Sobre les faves; és una veritable plaga; les primeres notícies de la seva aparició a Mallorca són del 1892.

15. *Conyza Naudinii* Bonnet. — Frequent a Artà i Capdepera, en torrenteres i llocs herbosos, IX-1961.

Plantes que s'onen i altres que desapareixen

1. *Blechnum Spicant* Smith. — No l'he poguda retrobar; es conserva a l'Herbari Bioner.

2. *Digitaria vaginata* Magnier. — És tan abundant que no podia passar desapercebuda als botànics que han passat per Artà.

3. *Helxine Solmsii* Req. — Ni PALAU ni jo no l'hem poguda retrobar.

4. *Amaranthus muricatus* Gillies. — Al carrer de La Salle, al Pont d'Inca, a la mateixa porta de la residència dels Germans de les E. C., GARCIA, 1941; PALAU FERRER, en el Port de Palma, 1947. Estacions del ferrocarril, a Inca i Artà, 1948 i 1949. SE BRANCO no la vaig veure de creure que encara no hi era.

5. *Nymphæa alba* L. — Ja no es troba a l'Estany de Na Borges, a Artà (Barc.); és a l'Herbari Bioner procedent de sa Fita.

6. *Medicago falcata* L. — Desapareixent el dia, ja pròxim, que hem cultivat bé la petita finca on es troba.

7. *Linum maritimum* L. — WYLER, sense indicar localitat; Torre de Canyamel, KNOCH, GARCIA. Probablement WYLER li trobà al mateix lloc; és a l'Herbari Blanc, amb el núm. 228, sense indicar localitat. No hi ha altres cites mallorquines; quasi any hom ha tret la garriga per destinar la terra a cultiu, i, per tant, d'aquí a no parcell d'any aquesta planta desaparixerà. Vivia conjuntament amb *Sclerozoma nigricans*, *Anagallis tenella*, *Chloa perfoliata*, *Hypericum montanum*, *Juncus siccus*.

8. *Hypericum Elodes* L. — A Na Vergunya d'Artà (Banció); no l'he poguda retrotar. A l'Herbari Blanc, amb el núm. 204, hi ha dos exemplars sense localitat, de 30-VI-1906 i 27-VI-1908.

9. *Anethum graveolens* L. — KNOCH la cita per primera vegada i diu que cobreix els camps entre Manacor i Vilafranca de Bonany. Jo l'he vista cobrir els camps a Artà, son Cervera, Petra, Campanet, Rendubell de Llic i a Llic mateix aquest any; com que Banció no fa coment d'ella, hem de pensar que al seu temps encara no hi era.

10. *Diclis candidissima* Desf.: Maròs et Vig., Barceló, Banco. — M'asseguren una herbolari que, degut a ésser molt estimada per a guarir certes dolències, l'han collida tan arreu que ni se'n troba ni una petita mostra.

Novae facultate d'explicita raris

Najas major All. — Omple l'Estany de Canyamel en els mesos d'agost i setembre.

Carex rosculeta Porta et Rigo. — Abunda a tota la talaia del Mogaella, a Cosmafeda.

Allium vineale L. fma. *compactum*. — Dos únics exemplars a la garriga de sa Canova, VI-1948.

Scottia Sida-avis Rich. — Citada per primera vegada per RAYAS GODAY, de Llic, l'hem trobada amb PALAU dim de l'almir de son Amer, també a Llic.

Delphinium pictum Willd. — Abunda a l'Alqueria Vella.

Ranunculus monspeliacus L. — PALAU l'ha trobat al Font d'Inca, l'any 1947.

Papaver pinnatifidum Moench. — És freqüent als camps d'Artà.

Malcolmia parviflora DC. (f. *serotina* Moench et Vig.). — Abunda a les dunes de son Pastors, a Artà.

Matthiola sinuata R. Br. — Vora el mar, a l'arenal de Cala Millor, a son Servera.

Seslia paniculata Desv. — Espèc i comú, entre els sembrats d'Artà.

Draba vetula L. — Freqüent a les dunes del Rafal-Pai, a Artà, a 29 m. d'alt.

Spartium juncum L. — Mallorca: no deu sentir: les combenens adequades per al desenvolupament d'aquesta espècie, són la trola prop dels jardins, una mica estesa vora el cementiri i la cimetiera de Selva. A la Font del Noguer, en el canal de Lluç a Sòller, ja fa anys que n'hi ha una mata que no s'ha reproduït; l'Estret i la muntanya de la Hina de sa s'Herren de Valldemossa són les localitats més salubres de Mallorca.

Genista acanthoclada DC. var. *balearica* (Porta et Rigo) Willd. (= var. *franculata* Knoch). — Els PP. de Lluç, en les seves recerques per la formació d'un herbari de Mallorca, trobaren aquesta gatova a lalt de la Coma delà Protja de Maçanella, a 1.170 m.; el mateix lloc que l'*Euphorbia Lizerdierei* F. Q. et Garcia. Amb aquesta són quatre les localitats conegudes de *Genista balearica*: la clàssica, del Coll dels Coloms (M. et V.), on sempre l'he trobada, amb 28 matolls ben mags; la de l'Oïre (Marroc), la de sa Punta de sa Guarda, d'Alcúdia (Chodat), amb els millors exemplars, i la de la Coma, amb 66 matos.

Medicago lupulina L. — Encara que Knocx no la veia a Artà, és abundantíssima la seva var. *glabrescens* Neff.

Lotus Requinii Mauri. — A son Mori i a l'Alqueria Vella d'Artà.

Lotus tetraphyllus L. III, i la seva var. *arabensis* L., Chodat. — Abundant a la comarca de llevant.

Vicia lutea L. — Entre els sembrats, juny i juli.

Geranium lucidum L. — Aquesta espècie, tan abundant als Boscs ombriuos de la serra de tramuntana, Witzmann la trobà al cim de l'Atalús Freda (Atalús Vella) d'Artà, on les cinc o sis matolls conegudes encara es conserven dins un cobr de la roca.

Polygala monspeliaca L. — Abundantíssima a les nostres pinedes.

Bifora testiculata DC. — Freqüent entre els sembrats d'Artà, a l'alred i el maig.

Bupleurum Barceloi Cass. — A l'Atalús Morra d'Artà, en les esclerxes de les roques verticals.

Basilium Bulbocastanum L. — Trobada als Oïres i a l'Herren.

Monotropa Hypopithys L. — Amb PALAU la trobarem a l'alçada de son Amer, de Lluç.

Cirsium lanccolatum (L.) Scop. — Abunda a les torrenteres dels estanyes de Na Boigues i Cançamel; s'hi troben exemplars de 2'60 m. d'alçària, i comença a florir quan les aules del terç el C. *primitivum*, amb el qual està associat.

Cites equivoques

Equisetum limosum L. — GARCÍAS, en Butll. Inst. Cat. d'Hist. Nat., 1919, p. 117.

Carex gracilis Curt. (*C. acuta* Fr. var., Barceló). — D'Artà no l'he poguda trobar. És que va ésser confosa amb la *C. hispida* Willd.?

Arum maculatum L. — ARTÀ, GARCÍAS, l. c., p. 48.

Narcissus radiatus Red. — Capdepera, GARCÍAS, l. c., 1919, p. 16.

Ophrys grandiflora Ten. — GARCÍAS, l. c., 1917, p. 121.

Serapias cordigera L. — GARCÍAS, l. c., p. 121.

Ranunculus acris i *R. repens*, citats per mi, són *R. macrophyllus* Desf.

R. nodiflorus L. — GARCÍAS, l. c., 1906, p. 40.

R. Flammula L. — GARCÍAS, l. c., 1907, p. II, és *R. ophioglossifolius* Willd.

R. nemorosus raça *arcus* i Amanant, d'Artà, l. c., 1917, p. 114.

Silene nicaensis All. — Capdepera, GARCÍAS, l. c., 1907, p. 18.

Rhamnus balearicus Willk. — GARCÍAS, l. c., 1917, p. 115, és *Rhamnus Ludovici-Salvatoris* R. Chodat var. *Garcia-Fortis* Lucie Chodat, 1924.

Stymbrium Sophia L. — ARTÀ, WILLK. No l'he vist mai.

Euphorbia Gayii Salis. — MARÉS et VIG.; GARCÍAS, l. c., 1917, p. 121, és *E. Muretii* Knoche.

Viola odorata var. *inodora*, GARCÍAS, l. c., 1917, p. 115; i *V. alba* fma.?, l. c., 1928, p. 92, així com la violeta de flors blanques (eflore albo) GARCÍAS, in Lucie CHODAY, Thèse de Genève, 1924, p. 84, són *Viola hirta* L.; no hi ha flors blanques.

Achusa undulata L. i *Echium vulgare* L., d'Artà, l. c., 1919, p. 114, i 1906, p. 42.

Thymus vulgaris L. — CARR. i, MARÉS et VIG. (cf. Knoche), d'Artà, no l'he vist mai; segurament el confongueren des de lluny amb *Tencrium majoricum* o altres, que són abundantíssims.

~~.....~~

BOLETIN
DE LA
Sociedad de Historia Natural
de Baleares

FASCICULO 2.º
Enero - Diciembre, 1952

PALMA DE MALLORCA

de ellas dos variedades endémicas: *Coryseps vulgaris* var. *Juliana* Navás y *Cryoleon nigricans* var. *colima culosa* Navás.

Navás, Jordá y Compte han estado dado los Odonatos de Baleares. Conocemos actualmente unas 20 especies, varias de ellas todavía no publicadas en raptura. *Anax imperator*, *Orthetrum cancellatum*, *Sympetrum striolatum*, etc.

Todo lo que podemos decir sobre los demás órdenes balnearios puede resumirse en unas pocas líneas. Bastantes órdenes conocidos son el

todos esporádicamente, y ni siquiera sabemos si existen en estas islas. De los veintisiete órdenes subfamilias generalmente por los autores, Compte ha encontrado especies de dicómos, etc. los restantes Heteropteros, Psocopteros, Pleocópteros, Mecópteros, Haliópteros y Scaópteros todavía no los he visto pero seguramente existen aquí la mayoría de ellos. Es, por tanto, que estudios más extensos y profundos nos proporcionarían multitud de nuevas especies y sin duda muchas sorpresas que no podemos suponer.

Lá entomología balear y el Rdo. Padre Navás, S. J.

Por LORENZO VALLINAS FONT.

A propósito de una nota de reciente publicación, Arturo Compte Navás, aparecida en el Boletín del mes de Octubre, me ha parecido bien hacer algunas observaciones.

Las noticias de Mallorca, según dichas de los Hibernos, sobre unos estudios que se están haciendo en el Suroeste de las islas, dejaron un buen momento publicada aquí y en el extranjero, de esta última en forma, tanto en numerosas bibliotecas, en revistas de la publicación, etc. En consecuencia, la falta de las revistas de las Academies de Experimentación y de la revista de la publicación, etc. de los datos al estado de los trabajos realizados, son casi como una muestra sobre, respecto de otros trabajos, sobre los trabajos más recientes que en las islas aparecen en esta influencia de especies de todos los órdenes de los vertebrados de la España continental e insular. Por esta razón es conveniente haber de esas cosas nuevas y no citadas de Mallorca y Hibernos, sobre los trabajos como hay un extenso catálogo de especies al cual los nombres se refieren.

Al hablar de la Odonata de las islas, nuestra única de no haber podido consultar los trabajos del P. Navás, sobre sus investigaciones por Mallorca. Al menos en forma, y es la forma que he visto en Palma Navás y en las islas de las Odonatas de las islas y de la literatura es un estudio sobre las Odonatas de España en 1918 de I. C. Madrid 1950, donde se cita un estudio los trabajos del P. Longino Navás. El autor Francisco Moreno cita únicamente la «Ayuda entomológica de Mallorca sin mostrar el autor, cuando en el Boletín de la Soc. Aragonesa de Ciencias Nat. año 1914, pág. 186, hay una lista de 40 odonatos malgascos y de los nombres, fruto de las investigaciones del Rdo. Padre Navás y del Hno. Juan Jordá, también.

Después de el P. Navás tiene publicada una «Sinopsis de los Paratropicos (Odonatos) de la península Ibérica Memoria Iª de la Sociedad entomológica de España, Zaragoza, 1924 y un trabajo titulado «Neuroptera de Catalunya» en las publicaciones del Institut d'Estudis

BOLETIN

DE LA

Sociedad de Historia Natural de Baleares

Colegio de Farmacéuticos Palma de Mallorca Mes de Diciembre 1952

Sesión del día 4 de Diciembre

Tanto luego en esta día nuestra acostumbrada reunión bajo la presidencia de don Galderico Perera. Merece otros elogios a tratar se de el tema de la adhesión de un grupo de belgas para nuestra Biblioteca con motivo a la liberalidad de un donativo a sus propietarios el mismo Sr. Joseph, ya mencionado en este día más. Se de resultó el interés demostrado con nuestro libro, gracias Sr. Joseph, quien ha por medio el inventario de todos los trabajos, notas y publicaciones existentes, estando actualmente en elaboración

el Belga delimitado con lo cual se consigue una mayor eficiencia en nuestra Sociedad Bibliográfica.

También tuvimos un satisfacción de haberse unido a nuestro Museo y a propósito en un día de reuniones de Zoología y Geología gracias a las numerosas donaciones de nuestros Sr. Joseph.

Por último, y en vista de que el primer jueves del próximo Enero va haber, se acordó que nuestra reunión para el segundo jueves de Enero en día 9.

• NUESTRO BOLETIN •

SE PONE EN CONOCIMIENTO DE LOS SEÑORES SOCIOS QUE EN JUNTA CELEBRADA POR ESTA SOCIEDAD SE ACORDO QUE A PARTIR DE 1º ENERO DE 1953 NUESTRO BOLETIN APARECERÁ TRIMESTRALMENTE O SEA EN CUATRO FASCICULOS POR AÑO, PROPORCIONANDOSE MEDIANTE LA PRESENTACION Y DARLE MAYOR AMPLITUD, DENTRO DE LO QUE LAS CIRCUNSTANCIAS LO PERMITAN, CON ELLO SE FACILITARA LA IMPRESION Y RECOPIACION DE LOS TRABAJOS PRESENTADOS PARA PUBLICAR, ASI COMO LA REVISION DE LOS MISMOS POR LA COMISION DE PUBLICACIONES CUANTO SEA PERTINENTE.

HABIENDOSE OPERADO SUFICIENTE SEÑOR DON JUAN BAUYU HELLAN PARA TENER A CARGO LA LABOR QUE TRAE CONSIDO LA DIRECCION DE NUESTRO BOLETIN SE HACE SABER A LOS SEÑORES COLABORADORES QUE PUEDEN ENVIAR SUS TRABAJOS PARA PUBLICAR EN EL BOLETIN A DICHO SEÑOR, CUYO DOMICILIO ES CALLE RAMON BERENGUER N.º 3, 2.ª PALMA.

Cat. 1924 en el cual da «La clave diccionaria y la descripción de todas las formas de neuriptera que se han encontrado hasta ahora, no sólo en Cataluña, sino también en toda la península ibérica, incluyendo al punto que hasta el presente no se ha visto más en nuestra patria, en la Sinopsis de los Odonatus se citan 61 especies y 8 variedades».

En el mismo año, publicó una «Sinopsis de los Neuropteros de la península ibérica», Memoria 4.ª de la Soc. Ibérica de U. N., Zaragoza, en todas ellas se incluyen las especies observadas en las Baleares. En 1928 apareció la 2.ª de la Sociedad Entom. de España «Euflebotomas de la península ibérica». Todo esto

como pequeña muestra de su numerosa contribución al conocimiento de estos órdenes de insectos con las numerosas especies y variedades taxonómicas de diversas categorías, cuyas listas siempre no sólo de España, sino también de todo el reino, están hechas y descritas por él.

Sus publicaciones se encuentran en todas las bibliotecas de todas las entidades científicas de España y no ha de ser difícil a quien se proponga hacer un estudio sobre estos órdenes de insectos, encontrarlas. No pudiendo hacer más trabajo alguno en el que se precie del nombre y obra del insigne naturalista que se llama P. Laureano Navás, S. J.

El sismo del pasado Agosto

El día 29 de agosto último, a las 11:45 (Hora Universal), se percibió en Palma un sismo, clasificado como del número 3 de la escala de Mercalli. Según parece todo sonó alarmado según inmediatamente por una duración cada año de segundos, quizá tres. Principió con un ruido lejano, parecido a un trueno, como y simultáneamente la sacudida, en la que se notó bien perceptible una vibración ondulatoria de la tierra. No parece que hubiera

posteriormente réplicas del fenómeno. Según algunas personas del interior de la isla, no se percibió en ella, por lo que el epicentro del sismo en las coordenadas de Palma o en Ibiza, ya que éstas han notado también en El Arenal, aunque ello no es más que una suposición.

El sismo fue percibido perfectamente, no obstante, en todas muchas personas en la ciudad capital.

ARRIGO COMPIEZ 1487

CICLO DE CONFERENCIAS

Aunque a su tiempo se dará oportuna publicidad, se anticipa a los señores Socios la noticia de que nuestra acostumbrada serie de conferencias será iniciada por nuestro estimado Presidente, don GUILLERMO COLÓN, quien dará en el Salón de Actos del Ibre, Colegio de Farmacéuticos de esta Ciudad, el día 12 de Febrero próximo una conferencia sobre los «Lacertidos (culpo sargantana) de Mallorca».

BOLETIN
DE LA
SOCIEDAD DE HISTORIA NATURAL
DE BALEARES

FASCICULO 1.º
AÑO 1953

PALMA DE MALLORCA

TEUCHIUM POLIUM VAR. PURASCENS BENTH. TEUCHIUM ACHAEMINIS, SCH.

Rara en los acantilados de la «Cova de n'Arbons» desde el primer ventisquero, en unión del *Thymus Richardii*, *Gibularia vulgaris*, *Sambucus cretica*.

En «es Barranc», como cita el Hno. Blnor, se halla subiendo a la izquierda, al momento de empezar la curva del «Salt des cas», a unos 100 metros de la barrera.

Sólo he podido localizar 3 ó 6 matas.

SATUREIA BOUYANA BRIQUET

Rara en las ranuras de los estratos que hay en el sendero que conduce a la estación telefónica de la «Serca», a poca 500 metros antes de llegar a la misma.

TRACHELIUM COENULEUM L.

Abunda en las cistas del Hno. Blnor, a las que hay que añadir, via

Ferres, acequia lindante con el «Dragomar», «Ca'n Serra», «Son Angelats», «Ca'n Patis».

En todas muy abundantes.

PILLAGO GALLICA L.

Abunda en «l'Ofre», tanto en «es coma de na Maria», en unión del *Aira rupandana*, como en el pinar que hay detrás de las casas de «l'Ofre».

En Artá es abundante también (Sr. Garcías).

ASTEROLINUM STELLATUM LINCK ET HOFFM

Era criada en Mallorca como rara.

Barce'ló y Cumbre, la cria en Bellver.

La hallé muy abundante en la senda que conduce desde la cumbre de «Planicies» al barranco de *Taxus balearica*; así como en la «Cierro» de Alfabiá.

Sóller, Marzo de 1933

Himenópteros de Artá (Mallorca)

Por LL. GARCÍAS FONT

Recorrimos en su mayoría durante el año 1933, fueron casi todos estudiados por el sabio himenopterólogo Dr. José Mía Durrant; las circunstancias desagradables que atravesó España después de recibidos, impidieron su publicación, y al normalizarse aquéllas, la falta de Revistas que pudieran dar satisfacción cumplida a mis sentimientos, fué causa también de demora en dar a la estampa este grupito de insectos, entre los cuales, llaman la atención, algunas especies muy raras o de formas notables y algunas

no citada de España hasta aquella fecha. Apesar del tiempo transcurrido, he de repetir mis más expresivas gracias al Sr. Durrant.

TENTHREDINIDAE

Cladius pectiniformis Goult. M. — Artá. VI 1933

FAM. VESPIDAE

Femphredon sp. M. y H. — Artá. 30-VI-33.

Sceliphron opifex L. — Llamado «picapedrero», se le ve posar en las alitas húmedas para recoger el barro con que fabrica sus nidos. Fre-

vaenando las cultas regadas del pueblo, en los meses de agosto y septiembre.

Sphex (Parasphex) viduatus Christ. — Es una hembra muy notable por su tamaño muy pequeño. Dicha especie es de la India N. y S. de Africa y S. de Francia. En España encontrada solo en tres localidades (Dusmet).

Sphex (Parasphex) ipomaryi Kohl M. — En sitios arenosos, VII-1933.

Sphex maxillosus Fabr.

Cerceris aurita Latr. — Artá sobre plantas VI-33.

Cerceris quadricincta Panz. — Id. id.

Cerceris lateralis Olf. — Id. id. — No la veo descrita en la monografía del Sr. Omer Mari.

Phylanthus triangulum Fabr. M. y H. — Abundante; con su extraño vuelo fijo sobre las flores semejante al de algunos dípteros, está atrelando alguna abeja para casarla y destinarla al sustento de sus crías.

Tadryssphex nitidus Spin. H. — Arrenal de «Ses Pastores» VI-33.

Stizus tridens Fabr. M. y H. — Id. id. Según el Dr. Dusmet son notables por su pequeño tamaño y por las fajas blancuzcas y estrechas en vez de amarillas.

Crabro sp. — Sobre plantas en «Son Morey» V-33.

FAM. POMPILIDAE.

Priocnemis propinqua, Lep.

Pseudagenia carbonaria, Scop. H. Artá en «Sa Colonia», VII-33.

Bombylius cingulatus, Rossi. H. — Id. id.

Pompilus holomela, Costa. M. — En «Sa Canova», VI-33.

Pedinaxia aurivilliani, Tourn. H. Es el primero que veo de España y no creo se hubiese citado sino de Francia y Suecia (Dusmet).

Cremula maculata Fabr. M. y H. *Amplitus yaticus* Fabr.

FAM. SCOLITIDAE.

Mipine tripunctata Rossi. — Abundante en «Sa Canova» sobre plantas, VI-33.

Eus ciliata Fabr. M. y H. — En las garrigas es donde las he encontrado con más abundancia, visitando las flores del *Bellis annua*, que alfombran sus claros. El 3 de IV de 1934 me llamó la atención un *Rosmarinus florido* cubierto de Estian manson, que se podían coger con la pinza.

Scolia (Discolia) turta Schr. M. — Arrenal de «Ses Pastores», 21-VI-37.

Scolia (Discolia) quadripunctata Fabr. M. y H. — En «Sa Colonia» sobre *Eryngium* campestre y volando a ras de la arena, posándose y metiéndose en ella; varias muchas de tamaño, habiendo observado que las manchas van disminuyendo cuanto más pequeñas son los individuos, VI-VII-1933.

Scolia quadripunctata F. var. *nigra*, M. — En las dunas de «Sa Mesquida». Es interesante, también sumamente pequeño y todo negro, variación muy rara, que yo cito de dos ejemplares de la col. Mercet, que son de 14 mm. y éste tiene 9 mm. (Dusmet), V-1927.

Scolia (Discolia) erythrocephala Fabr. M. — Sobre *Ammophila arenaria* en las dunas de «Sa Mesquida», 7-VII-33.

Scolia bidens Lin. M. y H. — En «Sa Colonia» visitando las flores de *Asteriscus maritimus*, V-VI-1933 y en «Cala Morlanda».

Scolia flavifrons Fabr. M. y H. — Abunda sobre todo en las flores del *Allium cepa*, VII-33.

FAM. MUTILLIDAE.

Mutilla viduata Pall. H. — Arrenal de «Ses Pastores», 21-VI-37.

Mutilla barbara Lin. var. *decoratissima* Costa. H. — Id. 11-V-26.

Mutilla sp. M. — 26-VI-33.

FAM. SPHECIDAE

Vespa germanica Fabr. M. y H.— Abunda, la llaman Abella maimona, anida con frecuencia en el suelo siendo famosas sus ataques al ganado, cuando al apurar la tierra, es pisoteada la abertura de su nido.

Pollistes gallicus L. M. y H.— Llamada «vespa», abunda.

Pollistes federatus Kohl. H.— Como la anterior pero, rara.

Eumenes coarctatus Lin. M.— Frecuente sobre las plantas.

Eumenes coarctatus Lin. var. *poiformis* Rossi. M. y H.— V-VI-33.

Eumenes coarctatus Lin. var. *mediterraneus* Kriechb. H.— Como sus vecinas.

Ancistocerus parietum Lin. M. y H.— Abunda.

Odynerus (*Lionotus*) *Buzi* Dumas. H. (*Alpestris* André), nec *Saussurei* — Especie notable Escasa. 7-VII-33 en «Sa Mesquida».

Odynerus perforatus Dumas. H.— Escaso alrededores de la población. 20-VI-33.

Odynerus sp.

FAM. APIDAE

Apis mellifica L.

Terrestribombus terrestris L. H.— Abunda.

Anthophora quadrifasciata Vill. H. Frecuente. V-33.

Anthophora nigrocincta Lep. M.— 28-III-33.

Anthophora nigrocincta Lep. var. *procera* Costa. H.— III-33. Hace sus nidos en claros de la garriga bien soleados.

Anthophora dispar Lep. H.— En «Sa Colonia». 28-III-33.

Anthophora senescens Lep. M. y H.— Id. id.

Anthophora acervorum Lin. M.— IV-33.

Encera nigrilabris Leu. M. y H.— En las flores de comueles. III-33.

Encera numida Lep. H.— «Son Boyer», 10-III-32.

Encera grisea Fabr. M. y H.— Abunda.

Tetralonia berlandii Dumas. H.— 4-V-33. Visitando las flores de *Psoralea bituminosa*.

Xilocopa violacea Lin.— Abunda.

Ceratina cucurbitina Rossi. H.— Frecuente. VI-VII-33.

Ceratina dentiventris Gerst. H.— 7-VII-33. sobre *Eryngium* en «Sa Mesquida».

Andrena Besse Panz. H.— Calicant de San Llorenç. 7-V-30.

Andrena flavipes Panz. H.— 20-VI-32.

Andrena morio Brull. H.— VI-33.

Andrena sp. M.— III-33. sobre *Euphorbias*.

Andrena sp. H.— Id. id.

Halictus scabiosae Rossi. M. y H. V-31, VII-33.

Halictus gemmatus Drs. H.— 20-VI-33.

Halictus buccalis Pérez. M.— VII-27.

Halictus malachurus Kl. M. y H. VI-31.

Halictus fulvipes Kl. M. y H.— 5-VII-33. sobre *Scabiosa maritima*.

Halictus sp. H.— V-31 en «Na Borges».

Halictus sp. H.— Id. id.

Halictus sp. H.— Id. id.

Colletes succinctus Lin.— 5-X-30 en «Sa Torres».

Colletes Abeillei Pérez.— VII-33.

Nomia diversipes Latr. M.— 26-VI-33.

Megachile argentata Latr. M. y H. VI-33. Abunda.

Chalicodoma sicula Rossi. M. y H. V-33. Se posa en los caminos.

Osmia cornuta Latr. H.— V-33. En traba y aña continuamente del porche de casa visitando un edificio en el cual nidificaba.

Osmia tricornis Latr. M. y H.— IV y VI-33.

- Osmia Latreillei* Spin. M. y H. — IV-33, en las flores.
- Osmia submicans* Mor. H. — 10-V-33, alrededores de Artá.
- Osmia versicolor* Latr. H. — V-33. «Colonia de San Peres».
- Osmia balearica* Schim. H. — 18-V-33, en «Sa Mesquida».
- Osmia aurulenta* Panz. H. — VI-33.
- Osmia notata* Fabr. H. — VI-33.
- Osmia* sp. M. y H. — 10-V-33.
- Anthidium manicatum* Ljn. M. y H. — V-33, sobre *Echium italicum*.
- Anthidium cingulatum* Latr. M. — VII-33.
- Anthidium 7-dentatum* Latr. M. y H. — V-33.
- Sphécodes fuscipennis* Germ., var. *africanus* Lep. M. y H. — III-33.
- Sphécodes subquadratus* Sm. H. — VI-27.
- Sphécodes* sp. H. — V-28, IV-33.
- Sphécodes* sp. M. — IV-33.
- Sphécodes* sp. H. — VI-27.
- Proscopia coriacea* Pérez. H. — 26-VI-33.
- Proscopia spilota* Forst. H. — 26-VI-33.
- Proscopia* sp. M. — VII-33.
- Melecta armata* Panz. H. — III-33. Es especie interesante (Dumas), seguramente parásita la *Anthophora nigrocincta*, var. *procera*, en cuyos nidos la he visto entrar frecuentemente.
- Melecta luctuosa* Scop. H. — III-33. Escasa, en «l'Agulla».
- Melecta plurinotata* Brull. H. — III-33. Escasa.
- Crocisa major* Oliv. M. y H. — VI-33. Abunda.

FAM. CHRYSIDAE

Hedycridium sp. — VI-33

FAM. EVANIDAE

Erania punctata Brull. — VI-33. Se ve con frecuencia en las casas visi-

tando las cocinas y rincones en busca de las cotechas de las cucarachas a las cuales parásita. Llama la atención por su abdomen tan pequeño.

Artá, Enero de 1953.

ODONATOS CITADOS DE MALLORCA POR EL PADRE LONGINOS

NAVAS, S. J. en el Boletín de la Soc. Aragonesa de C. Nat., año 1914, p. 186, cogidos en su mayor parte por el H. Juan Jordá, Teatino.

FAM. LIBELULIDOS. — *Libellula depressa* L., *Crocotthemis erythrae* Brull., *Ortheirum cancellatum* L., *O. brunneum* Fonsc., *O. cocrulescens* F., *Sympetrum Fonscolombi* Sel.; *S. striatum* F.; FAM. ESNI-DOS: *Anax imperator* Leach., *A. Paribenope* Sel., *Aeschna cyanea* Müll., *Ae. isosceles* Müll., *Ae. mixta* Latr.; FAM. AGRIONIDOS: *Agrion splendens* Harr., *A. haemorrhoidale* Van der Lind., *Lestes viridis* Van der L., *Ptelycnemis latipes* Ramb., *Sympycna fuses*, V. der L., *Pyrrhosoma tenellum*, Vill., *Ischnura elegans* Charp.

El ornitólogo alemán Von Dr. A. v. Jordans, de Bonn, en su último viaje a las Baleares en el verano de 1927, además de aves, recogía para sus colegas alemanes, insectos y otros animales, y el día 30 de Julio tuvo la suerte de coger en la Albufera de Alcudia, un ejemplar del notable y rarísimo odonato SELYSIOTHEMIS NIGRA Lind.; esto hallazgo con toda seguridad fué publicado en alguna revista de su país y, quien sabe si con otras sorpresas. Sería muy interesante hallar otros ejemplares de esta curiosa especie. — LL. G. F.

AYUNTAMIENTO DE BARCELONA
CONSEJO SUPERIOR DE INVESTIACIONES CIENTIFICAS

INSTITUTO MUNICIPAL DE CIENCIAS NATURALES

COLLECTANEA BOTANICA
A BARCINONENSI BOTANICO INSTITUTO EDITA

Vol. III - Fasc. III

BARCINONE, MCMLIII

Nueva contribución al estudio de la Flora balear.
Adiciones y correcciones

per.

EL GARCÍAS FONT

Romulea Assumptionis nov. sp.; F. Q., Mb. norm. n.º 610. Perennis; bulbus minutus 4-5 mm. diam. semicylindricus, scapus foliis longe superatus, cis angustissimus, cylindræcis, 0,5 mm. diam. patentibus; spatia ca. 6 mm., valva inferiori herbacea margine apiceque membranacea violascenti, superiori membranosa, dorso herbaceo, viridi; perigonium 8-12 mm. tepalis obtusis s. obtusiusculis, exterioribus dorso cordatæ pallideque viridi fascia media nervibusque duobus lateralibus atrovioleaceis percursis, intus interioribusque albis, immixtis, nervis coeruleo violaceis; stigmata antheris subaequantia v. paulo breviora, profunde partita, segmentis 2-3 eorum longitudine attingentibus; pollen intense lateum; capsula minuta 4-5 mm., subglobulosa, brevior quam spatia; semina globulosa, rubellula, parvum refulgentia, tenuissime rugosa. Flori martio mense et aprili.

Hab. Balearca: in clavis de la garriga, prope l'Ullal, in loco dicto Torre de Canyamel, insulae Majoris, solo argilloso calcareo, ad 30 m. alt. Cum *Romulea samitica*, *Brachypodio phoenicoidi*, *Plantagine Bellardi*, *Bellide annua*, *Thrinicia tuberosa*, *Orchide longibracteata*, *Ophioide penthedraifera*, *bombyliflora*, *Speculum Lino stricto*, *Asphodelo microcarpo*, *Asporago stipulari*, *Cisto mospeliensi*, *Phillyrea angustifolia*, *Rosmarino officinali*, *Erica multiflora*, *Pistacia lentisco*, *Pini halepensi*.

Planta perenne de bulbo pequeño, 4-5 mm diám. subglobuloso, escapo de 3-5 cm., cuando florece, semicilíndrico, unifloro de color violáceo claro, hojas capilares 0-5 mm. de diámetro, cilíndricas, más largas que el escapo, hasta 95 mm. y patentes; espata de 5-6 mm., con las valvas iguales, la superior, membranosa, con una faja dorsal ancha y herbácea, verde o violáceo claro y margen hialino; la inferior, herbácea, con el margen y ápice membranáceos violáceos, más cortas que las flores, teniendo la inferior todos los nervios de igual grosor; el perigonio, blanco interiormente; los tépalos exteriores, de color verde pálido sucio por el dorso, con una faja media recorrida lateralmente por los nervios violáceo-oscuros; los interiores, blancos, trinerves, con los nervios de color azul-violáceo, 2 mm. más cortos que los externos, todos oblongos, obtusísculos. La garganta es de color amarillo verdoso y glabra. Los estambres, mitad más cortos que el perianto, con los filamentos glabros y violáceos, que cubren los estigmas con la punta de las anteras; los estigmas son profundamente partidos, teniendo sus segmentos $\frac{2}{3}$ de su longitud total; el polen es amarillo intenso; la cápsula, pequeña, 4-5 mm., un poquito más corta que la espata, casi globulosa; semillas globulosas, rojizas, un poco relucientes y finamente rugosas.

A principios de abril del año 1949 encontré esta pequeña *Romulea* en un claro de una garriga pobre, en suelo margoso (*blanquer*, en mallorquín), en la Torre d'en Montsó, a la derecha y cerca de la carretera; consultada al buen amigo P. FOSY Y QUEK, también le pareció especie nueva, y así la damos, sin haber podido ver la monografía de BACUNOV. La dedicamos a Nuestra Señora, en homenaje por la declaración del dogma de su Asunción.

Urtica atrovirens Req. *ssp. Bianorii* (Knoche) F. Q. et Garcías (nov. comb.); *U. Bianorii* Knoche. *A typo praecipue petalis foliorum limbo magis profunde inciso longioribus, inflorescentia parce ramosa petiolo multo brevioribus, perigonio fructifero glabrato, tepalis exterioribus minutis appendicifere-*

mitibus differi. Hub. in Insula Majori, l. la Serra de Sóller, dicto, ubi Ll. Garcias Font, d. 28 madi et 18 junti 1950 legit 970 m. alt.

Un segundo hábitat de esta especie fué señalado por José Javier Sanz y otros estudiantes de Lluç, cerca la casa de Concomar, en donde abunda, acompañada de *Urtica pilulifera*.

MÁS ESTIRPES NO CITADAS DE MALLORCA

***Pinus halepensis* Mill. var. *minor* Lange.** — Es el *Pinus* sp. que cité de Son Jaumell en But. Inst. Cat. d'Hist. Nat., diciembre 1949.

***Ruppia maritima* L. ssp. *spiralis* (Dum.) Asch. et Graebn.** — Es la *R. maritima* de la laguna salobre de Na Borges; B. I. C. H. N., 1973, pág. 100.

***Echinodorus ranunculoides* (L.) Engelm. f. *repens* (Lamk.).** — En el torrente de Artà, cerca de Na Nyana, la encontré en el mes de julio último.

***Paspalum distichum* L.** — Confundido con *P. vaginatum* Sw., l. c. 1949, pág. 54, abundantísima en todos los sitios donde corre o hay exceso de agua; en Artà, meses septiembre, octubre y noviembre.

***Juncus acutus* L. var. *longibracteatus* Buch.** — En consorcio con el tipo, si bien escaso, en los terrenos húmedos de las lagunas de Na Borges y Canyamel.

***Allium polyanthum* R. et Sch.** — Abunda entre las rocas litorales del este de la península de Artà.

***Tetragonia expansa* Murray.** — Espinaca de Nueva Zelanda; naturalizada cerca de Can Simuneta, en la Torre de Canyamel; F. Q. det.

***Pisum elatius* M. Bieb.** — Entre malezas y pedregales en Alqueria-vella y Els Olors.

***Cistus* × *florentinus* Lamk. (*Cistus monspeliensis* × *salvifolius*).** — Entre sus progenitores; encontrado en tres locali-

dales distintas de Artá, siendo más frecuente en la garriga de Sa Canova, abril de 1947.

El doctor PAU, en *Botanica*, año 1934, pág. 63, decía: «*Cistus florentinus* Cambessodes, Enum. p. 213. Esta planta híbrida de *C. monspeliensis* y *C. salviifolius* no fué admitida por los autores que trataron posteriormente de la flora balearica; y no hay forma citada en las listas que tengan mayor probabilidad de encontrarse, si se busca y estudia con cuidado, en las localidades en que crecen en compañía ambas especies. La desconozco de las Baleares; pero yo puedo indicar que en las costas mediterráneas de la Península se ha descubierto desde la frontera francesa hasta la provincia de Jaén, según mi herbario, y en donde abundan sus padres. Mallorca no ha de ser una excepción.» BARCELÓ considera el *C. florentinus* Lamk. como un sinónimo del *C. monspeliensis* L.

Las sospechas del doctor PAU quedan plenamente confirmadas con mis hallazgos.

Helianthemum guttatum (L.) Mill. 391. **Milleri** (R. et P.) Maire var. **viscosum** Rouy et Fouc. — Abunda en claros del bosque de Sa Canova.

Viola segobricensis Pau. — Det. FONT QUER; es la violeta de los bosques y matorrales de Artá.

Cappophyllum peregrinum (L.) Lange = *Knuthera peregrina* (L.) Hoffm. — Un solo ejemplar en un alto herboso de mi casa, el año 1934. Det. A. de BUIÓS. Nueva para Baleares.

Centaureum Barcelieri (Duf.) F. Q. et Rothm. — Abunda en las depresiones del terreno en los bosques de *Pinus halepensis* de Son Fortesa y Son Jammell, v. 1947.

Mentha piperita (L.) Huds. (*Mentha aquatica* var. *viridis*). — Forma una colonia numerosa en la acequia de agua corriente de l'hort d'en Salat, en Artá.

Cynara cardunculus L. var. **albiflora**. — Rara, mezclada con el tipo en la Torre d'en Moutsó, 1945.

Sabido es que las flores de la *Cynara*, de nombre vulgar

caud. de formatjar, contienen un renje activo, por lo cual se emplean aún para coagular la leche en la preparación del queso; pues bien, nuestras muestras han observado que las flores blancas, o sea las de esta variedad, no la coagulan.

Tolpis barbata (L.) Gaertn. — En los claros de la garriga de Sa Canova, de Artá, asociada con *Helianthemum guttatum* (L.) Mill.

Veronica persica Poit. — En mayo de 1912 recogí por primera vez un ejemplar joven de esta planta, que volví a encontrar, en abundancia, en algunos huertos de Artá, en 1940.

* * *

Ridolfia segetum (L.) Moris y **Anethum graveolens** L. — El año 1923 cité de Artá *Ridolfia segetum* (L.) Moris, que MARES y VIGINEIS habían encontrado cerca del puerto de Pollença. BARCELÓ no la vió y da la cita de dichos autores. KNOCH, en su *Flora Balearica* repite la cita de MARES, dándole como rara esta especie. Pero en la pág. 245 del tomo II de su flora da como especie nueva para las Baleares, *Anethum graveolens* L., del cual dice que cubre los campos (*couvre les champs*) en Vilafranca de Bouany (si no he leído mal en las cuadrículas de su mapa). Posteriormente he observado esta umbellifera en toda la zona que desde Artá se extiende por Son Cervera, Manacor, Vilafranca de Bonny, Petra, Inca, Campanari, Lluç, Binifalú y Pollença (media Mallorca), siendo especialmente abundante en el llano de Vilafranca.

Al ver la cita de KNOCH acepté como buena su determinación y rectifiqué mi *Ridolfia*, y así lo hice constar en H. L. C. H. N. 1940. KNOCH no la encontró, y sin embargo dice: «*les fruits de la plante majorenne sont bien marqués*».

En el mes de julio de 1950, pasando por el llano de Vilafranca, recogí abundantes muestras de la umbellifera de flores amarillas que cubre los campos, ya bien fructificada, y al

examinar los frutos, ¿cuál sería mi sorpresa al ver que, efectivamente, *les fruits de la plante suscitée sont bien marqués!* PALAU FERRER me informó que la de Lluç, comprobada por A. de BORO en el Inst. Bot. de Barcelona, era también *Ridolfia*. Por todo lo cual, si las de Artá, Vilafranca, Lluç y Pollença son esta última especie, ¿podemos admitir la presencia del *Anethum graveolens* L. en Mallorca?

NUÉVAS LOCALIDADES DE ALGUNAS PLANTAS RARAS

Muchas especies que fueron consideradas como raras por BARCELÓ, MARÉS y VIGINEIX, BLANOR, KNOCH, GARCÍAS y otros, gracias a los medios actuales de comunicación que permiten desplazarse, cualquier día, a cualquier sitio de Mallorca y explorarlo detenidamente, han sido encontradas en otras residencias, formando colonias abundantes, siendo numerosas las que, en más o menos cantidad, se encuentran por todas partes.

Spiroccratium Bicknellii (Birn.) Wolff. — Entre las piedras en sitios sombríos y húmedos.

A principios de junio de 1951 salí de Artá para Pollença, con el fin de llegar hasta Ariant para recoger esta notable especie. Las lluvias de primavera dieron este año a la vegetación una exuberancia tal, que la abundancia y desarrollo de algunas especies (las que *esalaten* en aquellas circunstancias) resultó muy perjudicial para los cultivos; así era en Pollença el *Lathyrus articulatus* L., llamado vulgarmente *guixola*, lo que los *Medicago* en Artá.

El *Lathyrus latifolius* L., en los sitios herbosos de Pedrinella, luce sus racimos de flores rosa vivo, y la *Luziterna trimestris* L. sus grandes flores rosadas; la *Valerianella vimosa* Bast. (= *V. auricula* DC.), que hace años encontré en Artá, abundaba en el Tajar, sementera de la montaña y entre los sembrados, abajo; en el llano de la vall de son Marc. Con mis buenos amigos, el Rdo. Jorge Pascual, acómmo, y el doctor

La VITA, llegamos a Sa Torre d'Ariant, unos 500 m. antes del Ariant propiamente dicho; pregunté a los colonos si conocían aquella planta (buscando la lámina de KNOCH), siendo su respuesta afirmativa, por lo tanto, no teníamos necesidad de ir a sa Ferradura, l. cl. (BICKNER, KNOCH, MARCOS), que estaba muy lejos, pues allí cerca la tenemos abundante. Efectivamente, llegamos hasta sa Pleta, y al pie de un acantilado; en donde abundan *Pistacia lentiscus* y *Olea europaea* var. *oleaster*, que aun sombrian más el terreno, y entre las piedras, crecía también abundante el *Spiroceratium Bicknellii*, con ejemplares hasta de 110 cm. de altura; me indicaron, además, que en el sitio llamado la Coveta dels Pins, en la misma finca, también lo había, así como en el Camp dels Cards y Torrent l'and de Mortitx. De modo que en una extensión de unos 12 Km., que va desde sa Ferradura (l. cl.), en Ariant, hasta Cosconar de Lluç, en donde aquellos mismos días la encontró el señor PALAU, hay ochenta habitaciones de esta interesante especie. El P. VÉNY, de los SS. CC. de Lluç, hace algunos años recogió en Mortitx hojas de una planta que no conocimos; recordándolas, tenemos otra prueba de que aquellos colonos conocían muy bien el *Spiroceratium Bicknellii* (Briq.) Wolff.

Alchemilla arvensis Scop. — En Son Amer, de Lluç, recogí unos pocos ejemplares, en 1951.

Mentha × piperita L., ssp. **citrata** (Ehrh.) Briq. — En todo el torrente de Artà, desde la carretera de Ciutat hasta Canyamel, 12 Km.

Ranunculus monspeliacus L. — Delante la casa de Son Bajoca, en Maçanella.

Rumex Assumptionis Garcias. — En un rodal de *Pinus halepensis*, en el Castellàs del Cap de Pera.

CORRECCIONES

Medicago frutescens D. C., *Bull. J. Cat. d'Hist. Nat.*, 1917, pág. 18; es *M. minima* (L.) Griseb.

Ranunculus Baudouii Godr., var. *submersus* G. Godr., y *R. Boissii* Lamk., l. c., 1919, pág. 112, y *R. Baudouii* Godr. var. *fluitans* G. G., 1923, pág. 94, seu **R. aquatilis** L., *R. Baudouii* Godr. var. *scrostris* G. G., l. c., 1917, página 113, es **R. aquatilis** L. var. **coenosus** Moris.

Erodium littoreum Lam., l. c., 1923, pág. 93, confundido con **E. chium** (L.) Willd.

Typha latifolia L., l. c., 1919, pág. 115; es la **Typha australis** Schum. et Thonn.

Statice lychnidifolia Gr., l. c., 1917, pág. 110; es **Limonium ovalifolium** (Poir.) O. Kze.

Confundidos con otros: *Ophrys arachnites* Rehb.; *O. scutellipes* Cap., l. c., 1917, pág. 121; *Orobancha amethystea* Thuill., 1917, pág. 110, y *Plantago argentea* Chaix, 1923, pág. 99.

Artá (Mallorca), 30-1952.

*Palma 1. 2. 3. 4.
Blanca 1*

BOLETIN
DE LA
SOCIEDAD DE HISTORIA NATURAL
DE BALEARES

FASCICULO 1-2-3-4
AÑO 1954

PALMA DE MALLORCA

El *Alium* A. Bolsii Palau Ferrer, en Mallorca?

Por LL. GARCÍAS FONT

En el pasado Abril, mandé a nuestro conocido, botanólogo de Sóller, Jerónimo Orell, una maceta con plantas de *Ranunculus Assumptionis* Garcías; con fecha cuatro de Agosto me comunica que en la maceta ha crecido una planta, muy diferente a las *Ranunculus*, parecida a un *Alium*, que entonces empezaba la floración y que como ella no había visto otra igual, en su jardín, ni en las alrededores de Sóller insistentemente recorridos.

Cuatro o cinco días después recibí la extraña planta, y cual fué mi sorpresa al encontrarla con un pequeño *Alium* de siete cms. de altura, de la sección *Schneegewächs* G. Don (Booy), semejante al *Muschatum* L. y también al *Paniciflorum* Viv., de Córcega, pero diferenciándose de ambos por muy notables caracteres.

Alium Muscatum L.: Bulbo ovoide con túnicas exteriores reticulado-fibrosas; espata bivalva; hojas setáceas estrechamente canaliculadas; Umbela con pedicelos iguales; divisiones perigonales oblongo-lanceoladas; estambres incluidos casi iguales.

Alium sarciflorum Viv.: Bulbo con túnicas enteras, no reticulado-fibrosas; umbela pauciflora con pedicelos muy desiguales; divisiones perigonales linear-lanceoladas; estambres desiguales.

ALIUM sp.?

El nuestro tiene, bulbo fusiforme con túnicas fibrosas; espata univalva con la punta cortísima (2 mm.); umbela pauciflora (3) con los pedicelos muy desiguales; hojas blandas y estrechamente canaliculadas; divisiones del perigonio oblongo-lanceoladas; estambres; incluidos casi iguales.

Nuestro difecto amigo Palau Ferrer, ha descrito una nueva especie ALIUM A. BOLSCH, de Calarot, cuyos caracteres coinciden con los de la planta objeto de esta nota, con la única diferencia de tener esta, las hojas estrechamente canaliculadas.

Como apareció este *Alium* en Sóller y en una maceta con tierra de Artá?—Esta no procedía de los habitats de la Romulea, podía haber acompañado a sus bulbos uno de aquel o alguna semilla; para cerciorarme de ello a mediados de Agosto visite detenidamente las dos localidades conocidas de la Romulea, y no encontré una sola muestra.

Tal vez una nueva y detenida exploración, la próxima temporada, podrá resolver esta incógnita.

Otras novedades

Notholaena vellae (Ait.) Desv.; *N. lanuginosa* (Desf.) Kault;

Acradium vellaeum Ait.

En las grutas de las rocas lisas del Parc Mola en Sóller, nuestro consocto Jerónimo Ocell encontró este verano pasado, «un pequeño helebicho, muy velloso, escamoso y nada parecido a las pequeñas especies conocidas de nuestros contornos». Me mandó una muestra y efectivamente, de la *Notholaena* se trata. Agradezca al amigo la atención de dejar para mí el dar cuenta de esta novedad.

En una escapada a Sóller la pude recoger *in situ* con su principal asociada *Asplenium convolvulus* L. Es muy pequeña, unos 5 cm. los mejores ejemplares. Es nueva para Mallorca; ha sido citada de Ibiza por Font Quer y por Knoche, de Formentera por Gros y de Cabrera por Marcos y Palau Ferrer.

Chenopodium ficifólium Sm.

Es muy frecuente mezclada con sus congéneres, en los huertos y tierras profundas de Artá, Nueva para Baleares.

Linum maritimum L.

En uno de los ángulos del cruce de la carretera de Alcudia de Artá con uno de los canales de desagüe de la Albufera, «el *punt dels anglesos*» y en una ondonada cubierta de *Leucus scutua*, el día 5 de julio encontré una segunda colonia, en plena floración, de esta especie. La única que conocíamos sea de la Torre de Canyamel, en la cual también la herborizó Knoche. Barceló da la cita de Weyler, sin localidad. En el Herbario Birmoc hay un pliego, pero también sin precisar localidad. La nueva es

interesante, por cuanto como hice constar en mi nota anterior, la de la Torre, no tardará en desaparecer por dedicarse al cultivo las tierras en donde aún vive.

También crece en suelos inundados de la Albufera, **Ranunculus sceleratus** L. Citada por Barceló del Prat y de la Albufera, también Binor. Es especie rara en la región mediterránea.

SIUM ERECTUM Huds.; **BERULIA ANGUSTIFOLIA** Koch (Bar.); **SIUM ANGUSTIFOLIUM** L. (Knoche). — En los bordes de canales de la Albufera. Citada por Barceló de acequias y charcas de Palma, Andratx, Sa Pobla etc., también cita Knoche; es especie euroasiática continental, de las refugiadas en marismas litorales de la región mediterránea.

Tenerium lusitanicum Sclerocher. — *T. Podium* var. *montanum* Albert et Sah. — En las dunas de *ses Pastores* (Artá) adquieren un considerable desarrollo las plantas de esta especie, a unos dos Km. al interior, he encontrado una bonita forma de flores rosadas.

También son frecuentes formas de flores blancas de diferentes especies de nuestra isla y en nuestro herbario se conservan ejemplares de *Geranium molle*, *Borrago officinalis*, *Eisium plantagineum*, *Chenranthus ruber*, *Cynara cardunculus*, *Citrarium ischybus*; Esas formas, no tienen ningún valor taxonómico (Pau).

Convolvulus pentapetaboides L.

Cambessedes fue el primero que encontró esta estirpe (en los campos de Artá; Març y Vig. entre Valldemosa y Banyalbufar, Herman, en las colinas entre Gorg-blau y la Calobra; Knoche en los montes de Artá y en Sóller; Barceló no la vió, últimamente el P. Cañgueral en los alrededores del talayot de Son Puig Estret de Valldemosa); este verano pasado he podido confirmar la cita de Cambessedes en los campos (olivares) de Son Forteza y rodeando, en nuestros montes.

Cakile maritima Scop.

La forma que crece en todos los arenales marítimos de la península de Artá, es la forma *pinata* (Forsk) Brig. de su var. *egyptiaca* Cass., ya citada esta, por Porta.

Artá, enero de 1954

Bibliografía: **Coste H.**: 1909-1906, *Elorc de France* (Paris) Vol. III.

Rony G.: 1910, *Flora de France* (Paris) Vol. XII.

Knoche H.: 1921-24, *Flora Baleárica*.

Cadevall y Font Quer: 1923, *Flora de Catalunya*.

Bolós y Vayrena, A.: 1950, *Vegetación de las Comarcas Barceloneas*. Inst. Exp. de Est. Med. Barcelona.

Palau Ferrer: 1952, *Investigaciones Botánicas en Mallorca y Nueva estirpe para la Flora Balear* en An. Inst. Bot. A. J. Cavanilles-Madrid. pag. 483-510.

Notas zoológicas

Por LL. GARCÍAS FONT

I

Moluscos marinos no citados de las Baleares por el Dr. Hidalgo.—Al revisar para catalogarlos los moluscos del Museo Regional de Artá y no haber encontrado otros estudios sobre nuestra fauna conchológica, posteriores a los del Dr. Hidalgo, apesar de haber revisado las diferentes publicaciones españolas que de ellos pudieran dar noticias, he podido inscribir como nuevas para Baleares las cinco especies siguientes:

Fossarus costatus Brocchi.—Citada del N. de España y del S. en el Atlántico, y del Mediterráneo de Valencia. Nueva localidad: Calatayud, Mallorca.

Rissoa Guerini Recluz.—Del Atlántico, N. y S. de España. Mediterráneo, Cataluña y Valencia. Soc. n. Calatayud, Mallorca.

Aivanis crenulata Michaud.—Citada del N. y E. de España, N. 1 Calatayud, Mallorca. Nueva para nuestro Mediterráneo.

Cingula cingillus Montagu.—Del N. de España, y de Gibraltar en el Mediterráneo. S. n. Calatayud, Mall.

Donax politus Poli.—Citada de Cataluña en el E. y de Gibraltar en el S. de España. N. 1. Calatayud, Mall.

II

Un coleóptero nuevo para la Fauna Balear.—Día 12 de junio del año 1927, en las dunas y arenal marítimo de *Ses Pastores* y *Ses Secra*, a ambos lados del *Estany de sa Borja* (Artá), me sorprendió volando a pleno sol un verdadero enjambre del coleóptero escarabeido **Anomala devota Rossi**, del cual pude recoger abundantes ejemplares.

Siendo nueva para Baleares, hice el obsequio de algunos ejemplares al entomólogo alemán Dr. Tordans, el cual se encontraba en Artá con el Sr. Bodmann, barón de Bodmann, ambos de Bonn, estudiando las aves de Baleares, por lo cual es muy probable que en alguna revista alemana fuese publicada esta especie entre las recolecciones de dichos naturalistas.

III

Un caso de isofagia

A mediados de septiembre, próximo pasado, desde la *Colonia de S. Pere* de Artá que tiene su asiento en la costa de la Bahía de Alcudia, me mandaron en un tubo de vidrio, tres ejemplares machos de un *Vesperus* sp?, coleóptero que atraído por la luz todos los años en mayor o menor número entra en la casa de unos amigos, durante las noches del mes citado. Por distracción quedó abandonado el tubo algunos días y al decidirme a prepararlos, encontré tan solo a uno vivo, otro había desaparecido por completo y del tercero no quedaba casi nada.

Probablemente ataca a los viñedos, abundantes en dicha Colonia, pues coincide su vida activa con la época en que aquellos están en su plena vegetación.

Según el distinguido entomólogo Sr. Español del Museo de Barcelona, parece se trata de una especie nueva. No he recogido ninguna hembra.

IV

Sula bassana bassana (L.), en Mallorca

La *Sula bassana* pertenece al orden de las esteganópodos o totíalmas, aves acuáticas que tienen los cuatro dedos reunidos por una membrana, carácter que las distingue de todas las demás palmípedas, las cuales tienen el dedo posterior libre. Es especie del Atlántico septentrional, del tamaño de un ganso silvestre con el plumaje blanco, amarillento sobre la cabeza y cuello y las grandes plumas de las alas negras; los pies tienen el dedo externo tan largo solamente como el central.

Es muy rara en nuestras latitudes, los inviernos muy fríos se vea gran número en el Estrecho de Gibraltar, bajando hasta las Islas Canarias y en América hasta las costas de Méjico, vive siempre en el mar y come únicamente peces, a los cuales coge de una manera admirable, se eleva a 15 o más metros para mejor observarlos y se precipita en el mar casi verticalmente hundiéndose en él con tanta rapidez, que el pez a quien ataca, se ve cogido sin darse cuenta.

Crian en las islas Feroë, Islandia y otras islas vecinas, y en América en la bahía de Fandy y en el golfo de S. Lorenzo.

Ignoro si alguien ha citado de Mallorca el *alcatraz* como también si se han cogido otros ejemplares, perdidos tal vez, por no caer en manos de estudiosos.

En «*Novitates Zoologicae*» Vol. XXXIV, Pp. 262-330, julio de 1928, el ornitólogo **Von Dr. A. v. Jordans de Bon**, en un interesantísimo trabajo, seguramente el más completo estudio sobre las aves de Baleares, dice: «*Sula bassana* (L.) Ein Tölpel wurde an der Küste Menorca gefangen (Ponsetti, Vogel I).

En el año 1933 el **Dr. Castaños**, profesor en el Instituto de Mahón, en el *But. Inst. Cat. d'Hist. Nat.* p. 323, publicó una lista de aves que no figuran en el *Cat. de Hernández Ponsetti* y entre ellas cita dos ejemplares de *Sula bassana*, cazados en Febrero de 1929 en Menorca, los cuales se conservan en el **Museo de Hist. Nat. del Ateneo de Mahón**.

El ejemplar objeto de esta nota y que hoy se conserva en el **Museo Regional de Artá**, gracias a la generosidad y amor a la ciencia de su propietario, es joven, su tamaño, unos 75 cm., cuando los adultos llegan a 85 cm. y aún conserva, en todo el abdomen y parte del pecho, el plumaje pardo-negruzco característico de aquella edad y que no desaparece hasta los tres años.

Seguramente extraviada a causa de los temporales; fué cazada en Lluemajor, lejos del mar, día 14 de Octubre del año 1948, por D. Juan Tomás Roig; lo vi pocos días después, en casa del taxidermista Sr. Parpal, el cual no había visto (ni ha visto aún) otra ave igual.

V

AVES ANILLADAS —Día 10-II-1952 en la *Colonia de S. Pere de Aró*, fué cazado un **Fuella**, *Charadrius apricurius* con una anilla, con la siguiente inscripción: **Museum Nat. Hist. —Leiden, Holland. 256444**. Según me

SULA BASSANA

comunican de dicho Museo fué anillada en Wetzens, prov. Friesland, Holanda, el 27-12-1951, siendo adulto. Muy agradecido al Dr. S. Taapken, director de dicho Museo, por su atenta colaboración.

En el mes de Octubre recibí otra anilla quitada a un *Lusdus sp?* y procede también de la *Colonia* con la inscripción: **N. Museum Praha OSR. K. 125002**.

Comuniqué estas capturas a dicho Museo y por el tiempo transcurrido ya no espero contestación.

Dada la importancia que tiene hoy el estudio de la emigración de las aves, agradeceremos a nuestros consocios, tengan cuidado de recoger y

mandarnos las anillas de las cuales tengan noticia, con datos exactos del nombre del ave anillada, lugar y fecha de su captura.

Por creerlo de interés para nuestros consocios, voy a transcribir la lista de las formas endémicas de aves de Baleares, que figura en el trabajo del Dr. Jordans, antes citado:

- Muscicapa striata balearica* Jordans.
- Cettia cetti salvatoris* Jordans.
- Sylvia atricapilla Koenigi* Jordans.
- Sylvia sarda balearica* Jordans.
- Cisticola juncidis intermedia* Jordans.
- Luscinia megarhynchos luscinoides* Jordans.
- Parus major mallorcae* Jordans.
- Parus coccyzus balearicus* Jordans.
- Regulus ignicapillus balearicus* Jordans.
- Galerida theklae polatzeki* Hartert.
- Troglodytes troglodytes mülleri* Jordans.
- Chloris Chloris mallorcae* Jordans.
- Carduelis carduelis propeparva* Jotilans.
- Loxia curvirostra balearica* Homeyer.
- Fringilla coelebs balearica* Jordans.
- Petroica petronia balearica* Jordans.
- Passer domesticus balearoibericus* Jordans.
- Emberiza tachtii witherbyi* Jordans.
- Otus scops mallorcae* Jordans.
- Tyto alba Kleintchmidti* Jordans.
- Alectoris rufa laubmanni* Jordans.
- Streptopelia turtur loni* Jordans.

En la página 41 del Crociçion Mayoricense, leemos la siguiente noticia: Año 1315 Marzo 11. Dispuso el Rey (D. Sancho) que se trajesen de Valencia muchos perdices y se las soltara en el campo en Valldemosa, Söller, Valle de Canet y otros lugares de la isla donde pudieran multiplicarse más fácilmente, prohibiendo con severas penas al que audie se atreviese a cazarlas o maltratarlas.

Esta orden del Rey es muy curiosa y hace sospechar si entonces no había perdices en Mallorca, por lo cual, ha de ser interesante el estudio de la forma valencia de *Alectoris rufa* para ver si la adaptación a las nuevas condiciones mesológicas habría modificado la especie.

LORENZO GARCIA FONT

LI. GARCÍAS FONT

NUEVA CONTRIBUCION AL CONOCIMIENTO
DE LA FLORA BALEAR

Publicado en el

BOLETIN DE LA SOCIEDAD DE HISTORIA NATURAL DE BALEARES

Tomo II - Fascículos 1, 2, 3, 4. - (páginas 71-77)

PALMA DE MALLORCA

1956

NECROLÓGICA

† D. PEDRO C. PALAU Y FERRER

Nació en Sant Jaume dels Domenys (Baix Penedès) en Septiembre de 1881; cursó sus estudios de Bachillerato en el Instituto de Vendrell y los de Farmacia en la Facultad correspondiente de la Universidad de Barcelona de cuya Cátedra de Botánica fué profesor auxiliar; ejerció su profesión en su villa natal y en Tiana (Barcelona) aprovechando siempre sus horas libres para herborizar y estudiar la Flora de los alrededores de sus residencias.

Una sordera absoluta le obligó primero a abandonar la Cátedra de Botánica y, más tarde, su profesión; circunstancias familiares aconsejaron su traslado a Mallorca. Siendo analista del S. O. E. intentó, sin conseguirlo, que le fuera concedido su traslado pero Dios, que nunca desampara, hizo que gracias a la protección del Colegio O. de Farmacéuticos de Baleares y al Instituto Botánico de Barcelona, pudiera dedicarse, plenamente, al estudio de la Flora Balear, estudios que llevados a cabo con una constancia admirable y un talento indiscutible hicieron de él un gran botánico. Como dice Vidal y Tomás «era un

clasificador de excepción con un ojo clínico admirable para descubrir variedades».

En 1918 ingresó, como socio numerario, en la Inst. Cat. de Hist. Nat. de Barcelona. Fue uno de los fundadores de nuestra Sociedad de Historia Natural de Baleares negándose siempre a aceptar cargo alguno a causa de su sordera, pero colaboró en la difusión de las Ciencias Naturales pronunciando interesantes conferencias.

En Abril de 1955 hizo una breve excursión a Menorca, tenía prisa para llevar al Herbario Balear una buena representación de la Flora menorquina, encontró muy atrasada la vegetación a pesar de lo cual recolectó «quatre o cinc espècies noves per l'illa, entre elles *Tillaea muscosa* i *Paronichia nivea*». En este mismo año fue elegido Miembro Correspondiente de la Academia de Medicina y Cirugía de Palma de Mallorca.

Conservador del Herbario Balear, del Colegio O. de Farmacéuticos, tuvo buen cuidado de aumentar su caudal con interesantes aportaciones especialmente de Cabrera e islotes vecinos a los cuales dedicó todo su cariño, correspondido con importantes descubrimientos. Fruto de este trabajo fue la redacción de una memoria «FLORA CAPRARIENCA» que mereció el «Premi Jaume I» del «Institut d'Estudis Catalans» la cual, según me dijo el buen amigo Prías, unos meses antes de morir, está a punto de ser publicada. Esta memoria puede considerarse ya el estudio definitivo de la Flora del Grupo Caprariense.

Ultimamente fue becario del Instituto Botánico A. J. Cavanilles, del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, en cuyos «Anales», publicó en los años 1953 a 1955 interesantísimos estudios sobre plantas balearicas, describiendo nuevas especies y variedades. Distribuía a centros de Investigación de todo el mundo series de plantas de nuestras islas de un gran provecho para los estudios biogeográficos.

En la «Segunda Semana Farmacéutica Nacional» celebrada en Palma el año 1959, le fue premiado un trabajo titulado «Fisiología y Folklore de algunos Animales» y últimamente, en la Biblioteca les Illes d'Or publicó un delicioso volumen «Les Plantes Medicinals Baleariques».

Sus excursiones se multiplicaban, infatigablemente iba recorriendo los caminos, llanos y montes de nuestras islas, sólo las más de las veces, como si la sordera le comunicase aquella gran tranquilidad,

rayana casi en la despreocupación... y pensar que su muerte fue tan plácida que, durmiendo para descanso de unas noches de insomnio, despertó a los pies de Aquel que le dió todo su ser y a Quién todo le debía. Así fue el 4 de Marzo de 1956. Descansa en paz.

Ll. Garcías

LISTA DE TRABAJOS PUBLICADOS

- Avana Sterilis.* - Pharm. Acta Balearica: XI-XII.
Dos Excursiones a Cabrera. - Inst. Bot. Barcelona. Coll. Botanica, Vol. I, fasc. III, 1947.
Nuestro Herbario. - Pharm. Acta Balearica, XII, 1947.
Crupina mutus n. sp. de la Flora mallorquina. - Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat. vol. 65, pp. 363-365, 1947.
Otra excursión a Cabrera. - Inst. Bot. Barcelona, Coll. Botan. vol. 3, 1952.
Nuevas estirpes para la Flora de Baleares. - An. Inst. Bot. A. J. Cavanilles. Madrid, Vol. II, fasc. 2, 1952.
Investigaciones Botánicas en las Baleares. - id. vol. II, fasc. 2, 1952.
Las Plantas Medicinales Baleariques. - Colecc. «Les Illes d'Or», vol. 61, Palma 1954.
Anotacions sobre un Catálogo de la Flora Caprariense. - Pharm. Acta Balearica I-II, 1950.
Plantas de Baleares. - Inst. Botan. Barcelona; Collect. Botan. Vol. I, fasc. 2, 1947.
Nuevas estirpes para la Flora de Baleares (2.ª série). - Anales Inst. Botan. A. J. Cavanilles. Madrid, Tomo XII, vol. II, 1953.
Plantas de Baleares. - Inst. Botan. Barcelona; Collect. Botan. vol. IV, fasc. II.
Por la Flora española. - (Artículos de vulgarización) Publicados en la prensa diaria de Barcelona y Baleares: Las Noticias, La Almudaina, Baleares y Diario de Ibiza.
Quedan aun inéditos algunos trabajos que serán publicados en *Collectanea Botanica*, de Barcelona además del «Catálogo de la flora vascular caprariense i dels illots que envolten Cabrera» (Premio Jaume I del Institut d'Estudis Catalans) que ya hemos citado.

NUEVA CONTRIBUCION AL CONOCIMIENTO
DE LA FLORA BALEAR

por Ll. Garcías Font

Revisando el catálogo de las especies que figuran en mi herbario, me di cuenta de la presencia en él de algunas no citadas de Baleares o de Mallorca, descuidadas en mis anteriores trabajos, de otras, que por las citas dadas hasta hoy, he creído conveniente hacer sobre ellas algún comentario y, por fin, aquellas que consideradas como raras será de utilidad dar localidades nuevas y también rectificar algún nombre equivocado; así va a continuación la lista de todas ellas.

PASPALUM DISTICHUM L.: *Digitaria paspaloides* Michx.; *Paspalum distichum* L. *ssp. paspaloides* (Michx) Thell.; *Paspalum distachyum* Sw. Palau.—En B. I. C. H. N. Vol. 37, año 1949, cité como nueva para Mallorca el *Paspalum vaginatum* Sw.; esta especie adventicia, resultaba de un género nuevo para las Baleares, circunstancia que no hice notar. En «Collectánea Botánica» Vol. III, fasc. III año 1953, rectifiqué aquella cita por haber confundido *P. vaginatum* Sw.; con *Paspalum distichum* L., así pues este último quedó incorporado a la flora de Baleares el año 1949. Estas dos especies fueron confundidas durante mucho tiempo por los botánicos europeos (A. de Bolós). Ocupa el lecho de casi todos los torrentes, orillas de acéquias, canales de riego y todos los suelos de mucha humedad, llegando hasta el interior de la villa de Artá.

PASPALUM VAGINATUM Sw. *Digitaria paspaloides* var. *longipes* Lgc.; *P. distichum* Thell. non L. En el mes de Septiembre del pasado año, en un paseo por la huerta llamada Na Mayans, cuyo rico suelo mejorado

ann por el cultivo y riegos abundantes con el agua procedente de la «Font de Na Matena», además de producir abundantes cosechas, mantiene una exuberante flora silvestre al lado de los canales de riego; en estos encontré abundancia de *Paspalum vaginatum* con cañas de 1 m. de longitud. Es nueva para Mallorca. Palau la ha citado de Ibiza.

AGROPYRUM IMPERS (L.) P. B. var. *EVESCENS* Doll. Sen. — Esta variedad presente en el herbario del Colegio de Farmacéuticos, procede de Artá, de tierras húmedas al lado de los torrentes, VII-1922. Nueva para Baleares.

AGROPYRUM JUNCICUM (L.) P. B.; *Triticum junceum* L. Knoch. — Bianor en B. I. C. H. N. pág. 143, año 1917 cita por primera vez de Baleares, *A. junceum* L. var. *parvispicum* Costa, de los arenales marítimos de la bahía de Palma (El Arenal). Knoch. considera esta variedad como simple forma. El año 1923 en el mismo Boletín, señalé la presencia de *A. junceum* en los arenales marítimos de Capdepera. A principios de Junio de 1952 estubo en Mallorca al objeto de estudiar el ambiente litoral, el distinguido botánico de Pavia Prof. S. Pignatti, el cual considera rara esta especie por no conocer mas que la cita de Bianor, la señala común y característica de las dunas litorales al N. y S. de Alcudia y en la zona de Campos; nosotros la hemos observado abundante, en todas las dunas litorales de la península de Artá, hasta Cala Morlanda, en Manacor.

AGROPYRUM ELONGATUM (Host) P. B. ssp. *SCIRPEUM* (Presl) Rouy; *Triticum repens* var. *scirpius* Knoch. — A orillas del Estany de Canyamel, en una rápida excursión con los profs. A. de Bolós, Director del Instituto Botánico de Barcelona, y Oriol de Bolós también de dicho Instituto la encontramos formando parte de la asociación halófila, con *Juncus subulatus*, *Scirpus maritimus*, etc. — El prof. Pignatti, (1952) encontró en Alcudia unos brotes secos arrojados por las olas sobre las rocas, y creyó podía referirlos a *A. elongatum* ssp. *scirpeum*; Knoch. la encontró en la Colonia de S. Pere de Artá. En aquella parte del litoral Este de la Bahía de Alcudia, hay varias calas, en las cuales desembocan los arroyos de invierno, los cuales junto al mar, forman pequeñas balsas sostenidas algunos meses con el agua marina arrojada por los temporales, estos son sitios muy indicados para que en ellos germinen semillas

de *Agropyrum*.—Casos parecidos los hemos observado con frecuencia.— Con nuestro hallazgo queda confirmada la presencia de esta estirpe en nuestra flora.

AGROPYRUM ACUTUM Horn., et Sch. (*Agropyrum repens junceum*); *Triticum repens* var *acutum* Knoch. — Este autor no encontró en Mallorca esta especie y sí en Menorca de donde lo citaron anteriormente Hernández y Rodríguez. Bianor cita del Prat, *A. Balearicum* Sen. 2831, forma puesta en duda por aquel. En mi herbario y en su gemelo del Colegio de Farmacéuticos, hay ejemplares de *A. acutum* del Estany de Canyamel, Julio de 1934. En todo caso la cita de Bianor B. I. C. H. N. pág. 143, año 1918, es la primera de Mallorca.

ELEOCHARIS PALUSTRIS (L.) R. et S. — Otra especie descuidada en nuestros herbarios, es nueva para Mallorca; la citaron de Menorca Rodríguez y Willk.; vive en los fondos palustres del pequeño torrente atravesado por la carretera de Artá a Capdepera antes de llegar a esta última población, la recogí en Mayo de 1946. Es rara.

CAREX EXTENSA Cood. — Debido a las observaciones del Prof. S. Pignatti, conviene señalar que esta especie se encuentra abundante en los sitios húmedos del litoral, en la península de Artá y en So'n Servera, o sea la parte más oriental de Mallorca; probablemente vive en todas las estaciones semejantes de la isla ya que Marés la citó de Campos.

CAREX HISPIDA Willd. — No es rara, pero tampoco abunda en Mallorca; Marés la cita de Canet, en Esporlas, Knoch de las cercanías de Raula y de Canyamel, la hemos observado en sitios palustres de So'n Forteza y siguiendo la acequia de los molinos (Artá) hasta Canyamel. El botánico de Amsterdam W. J. Reynders en Mayo de 1953 la encontró en Establiment continuación del valle de Canet. Sospecho si Barceló y Willk. lo confundieron con *C. acuta* Fries que citan de Artá, cita que no me ha sido posible confirmar.

JUNCUS FONTANESII Gay — Como *J. striatus* Sch. Rodr. y nueva para Mallorca, en B. I. C. H. N. año 1923, señalé esta especie recogida en torrentes de Artá en el año 1918; no es rara en sitios húmedos; en la

FONT d'ns Capellá, cerca de la Ermita de Betlem, hay una forma que Senuen consideró nueva *J. Balearicus* Sen. y que no describió.

GAGEA IBERICA TETRACERINIO: *Gagea solivollii* aut *bal.*— Fue encontrada en Lluch por nuestro buen amigo el botanólogo Bartolomé Alcover de los SS. CC.; unos pocos ejemplares camino de Menut; es muy interesante esta nueva localidad de una planta tan rara.

ALLIUM PAMICULATUM L. var. LONGISPATHEM Regel — Esta variedad, nueva para Baleares, es la que domina en los fértiles huertas de Na Vergunya de Artá de cuya localidad la tengo recogida en años sucesivos.

POLYGONUM HERBILATUM Lag. — Nueva para Baleares. Vive en acequias y sitios palustres, vegeta muy bien casi toda sumergida dentro un estanque abandonado ocupando una extensión de unos seis metros cuadrados. (Artá).

APHANE CORNUCOPIOIDES Lag. — *Alchemilla cornucopioides* R. et S., *Alchemilla arvensis* Scop., Crespí, Bianor, Garcías — Kooche dudó que la planta de Crespí fuera espontánea, sin embargo, muchos años después de Crespí, Bianor la encontró en los campos del Coll de Söller, Teix y en el Puig Mayor a 1445 m.; en los campos secos de Aumallux; hacia Cuber, recogí unos pocos ejemplares, lo vi en unos trigales de Sa Casa Nova, en Junio de 1951, entrando en el Bosque de So'n Amer y en el mismo mes de 1954, coincidiendo casi con Palau, abundante y bellos ejemplares en unos trigales cerca de Lluch. Jerónimo Orell, de Söller lo herbORIZÓ en un campo de trigo en l'Ofre. Habiendo confiado en la nomenclatura de Crespí y Bianor también me equivoqué. Atendiendo a las observaciones del Prof. A. de Bolós, se trata de *Aph. cornucopioides* Lag. y no *Aph. arvensis*, siempre encontrada mas arriba de 500 m. su área de dispersión se extiende desde Lluch hasta l'Ofre. (1)

(1) También se equivocó Palau Ferrer (n. p. d.) siguiendo a los anteriores y como que la había distribuido en su ensayista como *arvensis*, esperaba una ocasión para rectificarla. Será indiscreto si aprovecho esta oportunidad para dar publicidad al error de nuestro ilustre amigo?

LIMONIUM OVALIFOLIUM (Poir) O. Kütze: *Statice ovalifolia* Poir.; García en *Collectanea Botánica*, rectificando *St. lychmidifolia* Gir. — Esta especie no fue citada por mí como nueva para Baleares, ha sido el Prof. Pignatti quien en su revisión de las especies del género *Limonium* de Baleares, magnífico estudio monográfico, me ha hecho notar esta novedad, además, dice este autor, «todos los ejemplares controlados pertenecen a una forma *sylvestre* Pign., *spiculis bifloris nec 3-4 floris*». Este *Limonium* abunda en el acantilado de Ca'n Simoneta, es raro en el faro del cabo de Pera y más escaso en sa Vaca de Ferrutz.

LINARIA HEPATICAEFOLIA Dub. var. *MAJORICA* Seb. et P. — Kündlich atribuye esta especie a su vecina *L. aequitriloba* Dub.; es curioso observar como este distinguido botánico dudó siempre de aquellas especies raras que él no pudo herborizar, esto se repite en esta *Linaria* que Bianor recolectó en Soller y Gorg Blau y que también se conserva en mi herbario recogida en el Puig de Massanella. En la lám. XLII de su *Flora*, no hay una sola muestra con hojas de *hepaticaeifolia*.

LINARIA RUBRIFOLIA Rob. et Castell. ap. D. C. var. *Bianori* Knoche; *Chaetorrhizum rubrifolium* Willk. et Lange var. *Bianori* Knoche; *L. rubrifolia* Barceló non D. C. — Conocida únicamente de Coll d'en Babassa en donde la encontró Bianor no fue posible a los que con insistencia la buscaron posteriormente encontrar un solo ejemplar. — A principios de Abril de 1955 en las dunas marítimas de Ses Pastores (Artá), encontré unos pocos ejemplares muy jóvenes, que por el carácter de las hojas sospeché se trataba de aquella rara especie, repetí la visita a mediados de mayo próximo pasado y la pude recoger abundante en los claros del *Pinetum Halepense* en suelo arenoso y vegetación degradada; los mayores ejemplares miden cuatro cm.

PLANTAGO LAGOPUS L. var. *LENTANICA* (L.) Ball. — En sitios secos y lugares herbosos del predio Els Ojors (Artá), encontré esta variedad, nueva para Baleares.

CIBSIUM ACARNA (L.) Moench. — A las dos localidades conocidas hasta hoy, cultivos en un sendero que desde el Pouet va a Esporlas por Son Mejo (Cañigueral) y en Ciber (Palau) hay que añadir una numerosa

colonia a los lados y bordes del camino en Cosconar, cerca de Lluch; la observamos a últimos del pasado julio al dar la vuelta al Puig Roig con el H. Bartolomé Alcover SS. CC., de esta localidad y probablemente también de Cuber proceden unos ejemplares del Herbario de Lluch, sin fecha ni localidad, recolectados por los estudiantes. — En los acantilados del Puig Roig he de señalar una estación de *Viola Jaubertiana* y otra de *Bupleurum Barceloi*, muy cerca del sendero.

HIERACIUM AMPLEXICAULE L. — Indudablemente hay en Mallorca dos especies de *Hieracium*: *H. amplexicaule* L. y *H. Lawsoni* Vill., el primero es rarísimo, no siendo por lo tanto extraño que Knoche no lo encontrase y consecuentemente, llegase casi a afirmar que en Mallorca no hay más que una especie; en mis frecuentes excursiones al Puig Major y Puig de Massanella no he podido observar más que un ejemplar en una grieta del acantilado a unos 1420 m.; nuestro entusiasta compañero Jerónimo Orell, consiguió alcanzarlo, recogiendo al mismo tiempo una planta del rarísimo *Ligusticum pyrenaicum* Conan var. *Huteri* (Porta) Knoche, precisamente en el mismo sitio donde lo encontraron Porta et H., Gandoger, Barceló, Bianor; algunos de sus brotes estaban comidas por las ovejas. 18 Julio de 1951.

El *Hieracium* tiene 6 cm. de alto, es mono-oligocephalo, cubierto de pelos glandulosos, los de la base del tallo largos, son amarillentos, hojas en roseta, oblongo-ovales, enteras, aquenios negros.

No tengo las diagnósis del *H. amplexicaule* var. *balsaricum* Fries ni del *H. majorenanum* A. T. citados por Bianor.

En el catálogo de Herbario Bianor del Pont d'Inca, figuran con el n.º 855 *H. amplexicaule* L., de Cataluña y 855 bis *H. amplexicaule* del Puig Major, el primero seguramente como testigo. Estos datos dan constancia de su continua presencia.

El *Hieracium Lawsoni* Vill. *H. sericeum* L. Barceló, no es tan escaso, se ven bastantes ejemplares en las grietas, en todos los sitios señalados por los botánicos y a los que no alcanzan los dientes de las ovejas, en las vertientes al pie de acantilados se ven pequeñas plantas que no han podido desarrollarse.

BIBLIOGRAFIA

- BARRERA F. - Flora de las Islas Baleares.
- BRANON E. C. - 1917 - Plantes de Mallorca - *Bulletin de la Inst. Cat. H. N. Nat. Des.*
- BONAS A. de - Vegetation de las comarcas barcelonnesas. *Inst. Esp. de Estudios Mediterraneos*. Barcelona 1950.
- GARCIA FONT, 1949 - Contribució a la Flora Balear. *Bulletin de la Inst. Cat. H. N. Des.*
- GARCIA FONT, 1953 - *Collecció Botànica*, Vol. III, fasc. III, 359-366.
- KNOCHE, H., 1921-1923 - Flora Balearica - Montpellier.
- MARTE et V., 1880 - Catalogue raisonné des plantes vasculaires des Iles Baléares-Montpellier.
- PALLAS-FERRER, P., 1953 - Nuevas estirpes para la Flora Balear. *Anales del Inst. Botánico J. S. Chamisso* Tom. XII vol. II. Madrid.
- PICCATI, S. 1955 - Studi sulla flora e vegetazione dell'isola di Mallorca (Baleari) *Archivo Botánico*, Vol. XXXI, 46-65.
- ROUY et F., 1905 - Flore de France. Tom. IX.

AYUNTAMIENTO DE BARCELONA
CONSEJO SUPERIOR DE INVESTIACIONES CIENTIFICAS

INSTITUTO MUNICIPAL DE CIENCIAS NATURALES

COLLECTANEA BOTANICA
A BARCINONENSI BOTANICO INSTITUTO EDITA

Vol. V - Fasc. III

BARCINONE. MCMLVIII

Sobre *Digitalis* de Baleares

por

LL. GARCÍAS FONT

El 18 de mayo de 1952, en compañía del P. CAÑIGUERAL y los jóvenes botánicos *sollerics* J. ORELL y B. ALCOVER, subía desde Esporles a la Mola de Planícia, 920 m., con el objeto de visitar el Barranc dels Teixos y examinar la flora de aquella montaña. En la parte superior de dicho barranco pudimos contemplar la más numerosa colonia de *Taxus baccata* que se conserva en Mallorca (un centenar de pies, según el P. CAÑIGUERAL). De esta especie, característica de la región eurosiberiana, se conservan sólo algunos ejemplares en otros sitios aislados, húmedos y abrigados de la alta Serra, especialmente en el Puig de Maçanella, del cual en pocos años hemos visto desaparecer algunos, cuyos restos desprendidos de las grietas yacen al pie de los acantilados.

Al iniciar el descenso por el barranco, nos llamó la atención una colonia de plantas herbáceas jóvenes, cuyas hojas me recordaron una muestra que tenía en mi herbario, obsequio del inolvidable amigo P. C. PALAU; una vez en casa, pude comprobar como la planta recogida correspondía exactamente a aquélla. La etiqueta escrita por nuestro amigo rezaba así: «*Sp. Digitalis dubia* Rodr. var. *denudata* Palau Ferrer — (*glabra* vel *quasi glabra*) Ses Sinis (Galilea) secus vias. Rarior, 29-V-1949 — Serra et Muntaner legerunt».

Pasaron los años, y PALAU no daba noticia de este hallazgo. ¿Había descuidado esta planta, él que tanto interés mostraba

por las formas nuevas? ¿Sería éste único ejemplar, y el haberse desprendido de él causa de su olvido? Hemos de creerlo así, pues ni en su casa ni en el Herbario Balear del Colegio Oficial de Farmacéuticos aparece esta digital; tampoco hay noticia alguna de haber manifestado deseos de visitar la Font de ses Sinis (Sinies) de Galatzó, en Galilea, situada al pie del macizo del mismo nombre, en su lado sur, para recogerla, ni menciona esta planta en sus últimos trabajos.

En julio de 1956 estuvo en Mallorca mi buen amigo del Instituto Botánico de Barcelona, A. MARCOS, al cual, después de que me manifestó sus intenciones de subir a la Mola de Planícia, supliqué observase con interés si en la parte superior del Barranc dels Teixos existía aún la colonia por mí observada, que podría pertenecer a *Digitalis denudata*; en carta del 10 de enero del pasado año confirma mis sospechas, considerándola también forma notable; en mayo vuelve a Mallorca, y desde Estellencs sube al Puig de Galatzó, 1.025 m., por su ladera norte, la de los altos paredones, con el presentimiento de encontrarla; al llegar a los 900 m. aparecen las primeras plantas, siendo más abundantes hacia los 1.000 m.; las de la parte baja eran todas la típica *D. dubia* de RODRÍGUEZ FEMENÍAS.

No habiendo sido descrita por PALAU, la describiremos, luego de consultada con nuestros amables y distinguidos maestros A. de BOLÒS y P. FONT QUER, dedicándola a la memoria del amigo bueno, apasionado por la flora balear.

***Digitalis dubia* Rodr. ssp. *Palaui* Garcías et Marcos** — var. *denudata* Palau Ferrer, inédita in Herb. Garcías. — *Herba* alta 50 cm., *caulibus violaceis, puberulis erectis foliosis; folia sessilia; inferiora sicca, media viridia glaberrima longe lanceolata et longissime attenuata in petiolo, superiora bracteoformia lanceolata acute glabrescentia, a basi attenuata et cum marginibus violaceis. Racemus longior inclinatus laxis bracteolatus, bracteis lanceolatis acutis longioribus quam pedicello, glabrescentibus, dorso violaceo; pedicelli paulo tomentoso-glutinosi*

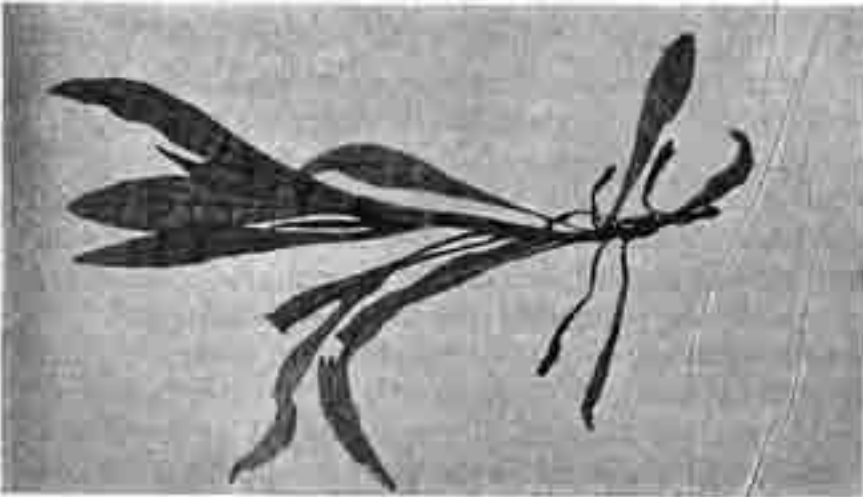

Fig. 2. — *Digitalis dubia* Rodr. asp. Palani
Garcías et Marcos, procedente de Planficia.

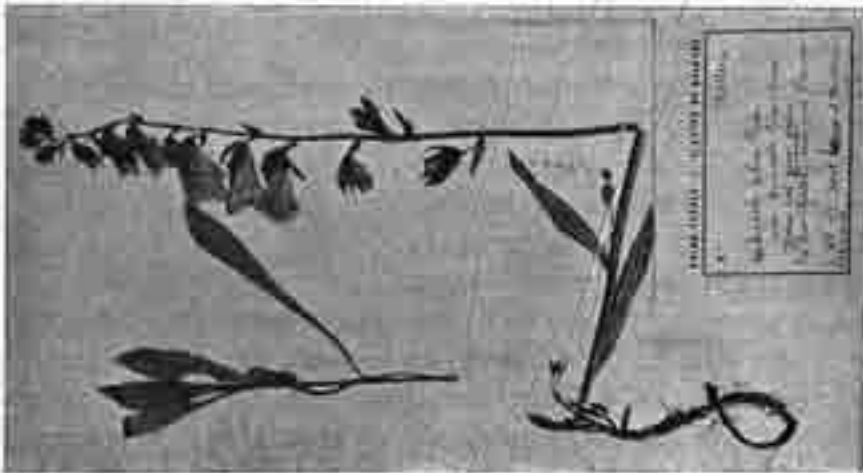

Fig. 1. — *Digitalis dubia* Rodr. asp. Palani
Garcías et Marcos. Cotypus.

erecti 3-8 mm. longi,¹ gradatim minores, violacei; sepali puberuli virescentes multo dissimiles, superi brevioris; corolla rosea, puberula, pendens; lobulis valde obtusis; capsula hucusque ignota.

Majorica: in glareosis calcareis, secus vias in l. Ses Sinies (Galilea) dicto, 29-V-1949. Serra et Muntaner legerunt. Typus: BC 106823.

Difiere de la *Digitalis dubia* Rodr. por el color verde de sus hojas, que son lanceoladas y completamente glabras, mucho más largas y más atenuadas en pecíolo y por sus tallos, brácteas, pedicelos y sépalos puberulentos y de color violáceo.

La recolectamos en la Mola de Planícia, a 900 m. alt., el 18-V-1952; MARCOS, en el mismo sitio, el 18-VII-1956, y en el Puig de Galatzó, a 1.000 m. alt., en V-1957. Vive asociada a gran número de especies endémicas y características de la flora balear: *Linaria aequitriloba*, *L. aeruginosa*, *Laserpitium gallicum*, *Sesleria coerulea* ssp. *insularis*, *Brassica balearica*, *Scabiosa cretica*, *Globularia majoricensis*, *Rhamnus oleoides*, *Helichrysum Lamarcki*, *Rumex intermedius*, *Crepis Triasii*, *Delphinium pictum*, *Cerastium luridum*, *Arabis verna*, *Clypeola jonthlaspi*, *Arum pictum*, *Sibthorpia africana*, etc.

Hemos descrito esta nueva estirpe examinando el ejemplar incompleto (fig. 1) que me regaló PALAU y los recogidos por nosotros en la Mola de Planícia (fig. 2), de los cuales habíamos sospechado su identidad por la semejanza de sus hojas con las del fragmento con hojas de la figura 1.

No creemos pueda ser esta digital una variación de altitud, ya que el ejemplar de Ses Sinies fue encontrado entre los 300 y 400 m. de alt., en un barranco en la parte sur del Galatzó, en cuyo lugar SERRA y MUNTANER observaron algunas colonias abundantes, por lo cual, y teniendo en cuenta sus caracteres tan definidos, *glabra vel quasi glabra*, sus verdes y largas hojas y el color violáceo de algunas de sus partes que nos recuerda

1. En algunos ejemplares recolectados por A. MARCOS en la Mola de Planícia los pedicelos alcanzan hasta 22 mm. de longitud.

el mismo color de algunos endemismos baleáricos, *Cyclamen*, *Satureia filiformis*, *Arenaria grandiflora* v. *Bolosii*; de los pétalos del *Ranunculus Weyleri* y del escapo y espatas de la *Romulea Assumptionis*, así como su ya extensa área de dispersión, hemos creído merecía la consideración de subespecie y separarla de la ssp. *dubia*, de color ceniciento, cubierta de abundante tomento glutinoso y con hojas oblongo-lanceoladas.

***Digitalis dubia* Rodr. ssp. *dubia* var. *Marcosii* Garcias.** —
A Digitalis dubia typica differt: Planta minus tomentoso-glutinosa; caulibus violaceis puberulis a basi villosis; folia viridia oblongo-lanceolata angusta, satis attenuata in petiolo, tantulum caesia, supra glabrescentia, subtus tomentosa albida, petiolo villosa; corolla pallida rosea. Majorica: in umbrosis Querceti ilicis l. dicto Escorca circa Lluc ubi legi 18-VII-1957. Clarissimo amico A. MARCOS dicata. Typus in Herb. Garcias Font.

Buscando la *Monotropa hypopytis* var. *hypophegea* en el encinar de Escorca, por el camino de Son Nebot, encontré esta digital, cuyos caracteres son intermedios entre la ssp. *dubia* y la ssp. *Palaui*; menos tomentosa, tallos violáceos, hojas oblongo-lanceoladas más estrechas y más atenuadas en pecíolo, muy poco festoneadas, verdes, casi glabras por la haz y con tomento glutinoso blanquecino por el envés, y pecíolo veloso-glutinoso en su parte inferior.

AYUNTAMIENTO DE BARCELONA
CONSEJO SUPERIOR DE INVESTIGACIONES CIENTIFICAS

COLLECTANEA BOTANICA
A BARCINONENSI BOTANICO INSTITUTO EDITA

Vol. VII - Fasc. I

In memoriam Doctoris
P. FONT QUER
Barcinonensis Botanici Instituti
conditoris, dicatum

Barcinone, MCMLXVIII

CONTRIBUCIÓ AL CONEIXEMENT DE LA FLORA
DE MALLORCA

per

LLORENÇ GARCÍAS FONT

(Artà, Mallorca. Membre Fundador de la
Institució Catalana d'Història Natural)

A la bona memòria de l'amic,
mestre, savi i prudent Dr. PIUS FONT
q. d. C. s., en el seu aniversari del
seu trasllat.

Quercus coccifera L. — La raresa actual d'aquest arbust crida l'atenció dels botànics. Indubtablement *Quercus coccifera* ocupà més extensió a la garriga de Mallorca i s'ha extingit progressivament per acció de l'home, el qual, en augmentar els cultius, ha arrencat la garriga a moltes localitats.

BABELÓ diu que el coscoll (*Q. coccifera*) és poc comú. KNOCHE l'assenyala en indrets diferents i allunyats, particularment a Andratx. Nosaltres n'hem vist diversos exemplars en uns alzinars d'Artà, on té tendència a desaparèixer. En canvi, a Na Doneta, a 1,5 km de la vila, hi ha centenars de metres de matollar on domina absolutament. A Sa Rota Plana ocupa unes tres hectàrees; són plantes ben desenvolupades, amb fulles més grans que les vistes a les altres localitats. A Andratx i a Puigpunyent n'hi ha també qualques hectàrees. Tots aquests testimonis enforteixen la nostra opinió que *Quercus coccifera* era planta abundant a Mallorca.

Euphorbia Maresii KNOCHE 1922, *syn.*: *E. Ricastii* PALAU F., 1953, *An. Inst. Bot. A. J. Cavanilles* XI: 510.—PALAU recollectà una petita *Euphorbia* en un lloc de la península d'Alcúdia que es-

senyala exactament. A la publicació indicada s'estén en consideracions sobre cites d'*E. retusa* i d'*E. sulcata* i acaba descrivint la planta com a espècie nova. Suposem que fou per una distracció que PALAU no comparà la seva *Euphorbia* amb *E. Maresii* Knoche. En companyia de Jeroni ORELL l'hem recollida al mateix indret on PALAU la descobrí. Després d'haver-la examinada a la vista d'exemplars típics d'*E. Maresii* de les muntanyes d'Artà, la nostra primera impressió ha restat confirmada. Es tracta de la mateixa espècie. *Euphorbia Rivasii* Palau és *E. Maresii* Knoche.

Linaria rubrifolia Robill. et Cast. var. *Bianorii* (Knoche) comb. nova, syn.: *Chaenorhinum rubrifolium* (Robill. et Cast.) Lge. var. *Bianorii* Knoche, Flora Balearica II: 382-384, Montpellier 1922; *Ch. rubrifolium* var. *maroccanum* F. Q., Cavanillesia IV: 66, Barcelona 1931.

A typo praecipue seminum costis sinuatis vel sublaevibus, non aculeatis, differt. (F. Q., l. c.).

Aquesta descripció coincideix amb la de les granes de *Linaria rubrifolia* var. *Bianorii*, planta de les estacions seques, arenoses, de Mallorca: Coll d'En Rabassa (BIANOR); S'Arenal (ORELL); Sa Canova d'Artà, molt abundant a les clarianes de la garriga i a les dunes (abril-maig de 1954 i anys successius).

Amb aquesta varietat augmenta el nombre de tàxons comuns entre Mallorca i el Marroc.

Myrtus communis L. var. *micromicrophylla* Palau F., An. Inst. Bot. A. J. Cavanilles XI: 513.—D'aquesta varietat tan ornamental, descoberta per uns pares del monestir de Lluc en el sotabosc de l'alzinar, n'hi havia dos exemplars; fa uns dos anys que desaparegueren, possiblement transplantats per un jardiner. Això no obstant, en una de les nostres darreres visites a Lluc els PP. VENY i BALLESTER ens comunicaren que n'han trobat alguns exemplars al bosc vell.

Myrtus communis L. f. *macrocarpa* Palau F., An. Inst. Bot. A. J. Cavanilles XII: 299, correspon segurament a un exemplar empeltat. Fa bastants d'anys que era molt corrent d'empeltar les

mertes per tal d'obtenir fruits més dolços, que menjaven els infants.

Salicornia europaea L., *S. herbacea* L.—Devers el començament de l'any 1952 FIGNATTI descobrí aquesta espècie "molto rara alla Albufera al Sud d'Alcúdia e a Nord de Colònia de Campos (Salobrar)". De Menorca, PAU atribueix a aquesta espècie uns exemplars collits per FONT i QUER a la Cala Mesquida. El març-abril de 1956 el professor LOUIS PEUCOR assenyala la presència d'una població important d'aquesta *Salicornia* en el dipòsit fangós-arenós del fons de la Cala Llonga (Cala d'Or) de Santanyi, prop la boca d'un torrent (Bol. Soc. Hist. Nat. Bal. 1956).

El juny de 1957 vaig tenir ocasió de visitar el Salobrar de Campos i Cala Llonga i vaig trobar petits exemplars de la *Salicornia* en el primer lloc i moltes plantes ben desenvolupades a Cala Llonga. També en vaig recollir bons exemplars a l'Albufera del Port d'Alcúdia; però aquesta darrera població ja ha desaparegut colgada per les escòries de la central tèrmica propera, que serveixen per a rebllir aquell aiguamoll, tot preparant la urbanització de la zona.

Per una causa anàloga ha estat reduïda a menys de la meitat la única població d'*Echinophora spinosa* descoberta per BIANCHI a la platja de la badia de Palma i estan en perill de desaparèixer els rars exemplars de *Diotis maritima* que coneixem a la badia d'Alcúdia.

Linum maritimum L., citat per WEYLER sense localitat, i no vist per BARCELÓ, fou trobat per KNOCHÉ a Sa Torre de Canyamel (probable localitat de WEYLER). Del mateix indret, en unes terres molt humides i inundades durant l'hivern, associat amb *Juncus acutus*, al costat del camí que va a mar, el tenim recollit en abundància; però els treballs agrícoles l'han fet desaparèixer no fa gaire temps. El juliol de 1952 vaig trobar una bona població d'aquest *Linum*, també associat amb *Juncus acutus*, al costat del Pont dels Anglesos, en el creuament del canal gran de drenatge de l'albufera amb la carretera d'Alcúdia, però unes tempes-

tes extraordinàries cobriren d'arena aquella fondalada l'any 1960 i ni el *Juncus* ni el *Linum* no han tornat a aflorar.

El bell exemplar arborei d'*Acer opalus* Mill. ssp. *granotense* (Boiss.) F. Q. et Rothm. que també havia atret l'atenció d'Oriol DE BOLÒS quan pujava al Puig Major per Son Torrella, fou arrencat per deixar pas a la carretera militar que va al cim.

La feble pluviositat que sofreix Mallorca, juntament amb el foc i amb l'home, han estat causa de la desaparició a la península d'Artà de tres espècies, que coneixiem d'una sola localitat cadascuna: *Dryopteris Villarii* (Bell.) Woynar, *Anogramma leptophylla* (L.) Lk. i *Saxifraga tridactylites* L.

En canvi, el jove estudiant Miquel CALDENTEY ha trobat en una petita cova dels penya-segats de Sa Mesquida, de difícil entrada per terra, diversos exemplars d'*Asplenium marinum* L., dels quals conservem una mostra en el nostre herbari.

Finalment esmentem com a planta no citada de Mallorca *Papaver hybridum* L. var. *siculum* (Guss.) Fiori i el seu híbrid amb el tipus, tots tres, junts, en els cultius de les terres rendines d'Artà.

*AYUNTAMIENTO DE BARCELONA
CONSEJO SUPERIOR DE INVESTIGACIONES CIENTIFICAS*

COLLECTANEA BOTANICA
A BARCINONENSI BOTANICO INSTITUTO EDITA

Vol. IX

Barcelona, MCMLXXIV

ELS LIMONIUM DE LA PENINSULA D'ARTA (MALLORCA)

per LLORENÇ GARCÍAS I FONT (Artà)

La «presqu'île» d'Artà, denominació que li donà L. CHODAY, és la part més oriental de Mallorca, situada davant Menorca. Les seves riberes van des del torrent d'En Borges i de l'Estany del Bisbe a la badia d'Alcúdia mirant a nord, fins a tocar la Punta de N'Amer a Son Cervera, que mira a l'est. En el seu litoral hi ha arenals i terres arenoses, costa baixa rocosa, graves i penya-segats en els quals vegeten amb ufana una gran varietat d'espècies del gènere *Limonium*, les quals són objecte de les notes presents.

Sobre el primer *Limonium* (*Statice*) que vaig consultar, el Dr. CADEVALL em digué: «mihi videtur *St. Tremolsii*». Era l'any 1905, i l'espècie no era citada de Balears (v. Butll. Inst. Catal. H. Nat. 1907: 19). L'any 1917, i també en el Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural (p. 119), en una llista de plantes jo incloïa nou *Statice*, vistes per SENNEN, entre les quals hi havia *S. lychmidifolia* (aquesta espècie no viu a la comarca), *S. dictyoclada*, *S. Dodartii*, *S. delicatula* i *S. minuta*.

L'any 1923, en el mateix Butlletí (p. 94), *S. contortiramea* Mabilie. Aquest mateix any envii al Germà SENNEN un paquet d'aquestes plantes, sense deixar-me repetits, confiant en el seu retorn. El 1927, SENNEN m'envià una relació d'espècies i unes etiquetes del seu herbari:

«Plantes d'Espagne — F. Sennen, n.º 6406
Statice Fontii Sennen. hucusque inod.
= *Statice minuta microphylla* × *Gerardiana* ? 6j.
Balears, Artà à sa Colònia. VIII-1921.»

Troband-me a Barcelona l'any 1938, vaig tenir ocasió d'examinar, a l'herbari Sennen, les carpetes de *Limonium* i en els de Balears no trobí allò que m'interessava; emperò si una carta de l'especialista anglès C. E. SALMON a SENNEN datada de març de 1928, de la qual treguí una còpia. L'herbari Sennen l'any 1936 fou salvat de l'incendi per un benemèrit professor de l'Institut de Segona Ensenyança de la Universitat de Barcelona, el nom del qual no recordo: passava per davant el col·legi de La Salle on se feia una foguera, cremant tot el què era combustible de l'edifici, i tingué el coratge i la sort de demostrar als incendiaris el gran valor d'aquelles carpetes i així les salvà. L'herbari fou traslladat a la Universitat, després a l'Institut Botànic, instal·lat a la torre del Sr. ROSALES, a la Bonanova mateix. Era director de l'Institut el nostre pleurat Dr. FONT I QUER. Després de la guerra tornà al seu lloc d'origen i avui es troba, en propietat, per compra, a l'Institut Botànic de Barcelona.

No sé si amb aquests trasbalsos la carta de SALMON s'ha conservat, emperò aquí tenim la còpia:

«Mon cher Monsieur, Vous m'avez envoyé une très intéressante et très difficile collection de *Statice* des îles Baléares.

n.º 9. Je ne vois pas rien de semblable dans le grand herbarium de ce pays. Il me paraît très distinct et non une forme hybride. Ne pensez vous pas que le n.º 4 appartient à la même espèce? J'aimerais bien de savoir ce que vous pensez de cette espèce très rapprochée de l'autre ou si vous désirez que je la décrive comme une nouvelle espèce.

n.º 3. Ja la crois très bien nommée *S. dictyoclada* Boiss. and semble être la *S. reticulata* de DC. Prodr.

n.º 2. Celle-ci me semble aussi une forme de *S. dictyoclada*, ressemblant *S. articulata* Loia. Il est très intéressant. La *S. costaricensis* Muhiile est considérée par plusieurs auteurs comme étant une forme du *S. articulata* auquel je ne pense pas que votre n.º 2 puisse être rapporté.

Vos autres numéros sont encore plus embarrassants pour moi. Puis je vous lire que je serais très content si vous me

permettez d'acheter (oue autre série) de ces *Statice* des Balears ou d'autre part, aussi tôt qu'ils seront distribués?

C. E. Salmon

NOTES

Statice n° 12. Plantes de Mallorca LLGF. Capdepera en el Carregador, roques de la costa, 15 juliol 1922. Celle-ci me paraît être clairement *S. minuta* L. var. *microphylla* Boiss. (= *S. minima* L. var. *buloartica* Mart.).

Statice n° 13. Plantes de Mallorca LLGF. Cap de Pera vora el mar en el Carregador, 15 juliol 1922. Cette jolie petite plante est *S. minuta* L. var. *microphylla* Boiss. dans sa nette et plus compacte forme.

Statice n° 5. *S. minutiflora* Guss. Artà a Sa Colònia. Ll. Garcias 1919 IX. Fr. Sennen. Elle n'est pas tout à fait semblable au Sicilien *S. minutiflora* Guss. qui a des fleurs plus petites. Elle n'a pas beaucoup l'aspect du *S. minuta* grande forme et je me demande si la typique *minuta* ne croîtrait pas tout près.

Statice n° 16. Plantes de Mallorca. LLGF. Cap de Pera, vora la farola, juliol 1922. Vous envoyez deux exemplaires de cette nombre, avec mêmes étiquettes, mais les deux plantes paraissent très différentes. Les feuilles sont qq. peu semblables et me rappellent celles du *S. delicatula* Gir.; mais dans un des especimens les epis son écourtés et épais dans l'autre élancés et plutôt flexibles. Pouvez vous m'aider par rapport cela? Sont-ce des hybrides? Quelles autres espèces croissent avec elles?

Statice n° 18. Plantes de Mallorca. Ll. Garcias. *Statice*... Cap de Pera, vora el mar en el Carregador, 15-VII-22. Je ne pense pas le comparer avec rien d'autre. J'ai ici dans Herb. Mus. Brit. C'est une belle et trappante plante et paraît une vraie espèce et non un hybride. Si vous l'avez déjà décrite, faites moi le savoir, si non j'aurais le plaisir de le me... d'affaire et si par hazard nouvelle, de la décrire comme nouvelle espèce.

Statice n° 9. Pl. des Balears. *Statice*. Artà a Sa Colònia. LLGF. VIII-1921. Fr. Sennen. Ici de nouveau je suis incapable de donner un nom à cette intéressante plante. Elle a grande apparence d'un hybride et je serais content de savoir avec

quelles espèces elle a cru. Un grand nombre de ces *Statice*s de Baléares sont très difficiles.

Les difficultés trobades per SENNEN i les mostrades per SALMON indiquen la complicació que oferia l'aclariment de les espècies del gènere *Limonium* que viuen a la península d'Artà. Però, cap a l'any 1945 envii a l'Institut Botànic de Barcelona un gros paquet d'aquestes plantes per si tenien ocasió d'examinar-les i aquesta ocasió es presentà l'any 1952, en el qual arribava a Barcelona l'especialista italià Prof. Dr. SANDRO PIGNATTI, el qual, conjuntament amb altres mostres que li envii a Pavia, i algunes d'altres procedències i cites d'altres botànics, en feu un completíssim estudi que publicà l'any 1955 a «Archivio Botanico, vol. XXXI: 45-65». En aquest treball (St. Fl. Veg. Mall.) descriu les espècies, subespècies, varietats, formes i híbrids que formen el conjunt d'entitats conegudes fins ara de les illes Balears.

LLISTA D'ESPECIES

- L. echioides** L. (L.) Mill. Freqüent en arenals i terres arenoses veïnes. Ab.
- L. virgatum** (Willd.) Fourn. ssp. *virgatum*. St. *virgata* f. *typica* Knoche, Fl. Bal.
 var. *virgatum*. St. *virgata* * *typica* Rouy. Artà i Capdepera.
 var. *majus* (Guss.) Pign., St. Fl. Veg. Mall. 74 (1955). Capdepera i Artà; Port d'Aleúdia, PIGN.; Portopi, BIANOR sub var. *reticulata*.
 f. *pseudocaspium* Pign. St. Fl. Veg. Mall. 75 (1955). Capdepera, SENN. Pl. d'Esp. 1783 sub var. *reticulata* Boiss.; Portopi, BIANOR.
 ssp. *divaricatum* (Rouy) Pign., St. Fl. Veg. Mall. 74 (1955).

St. virgata * *divaricata* Rouy. *St. virgata* f. *gracillima* Knoche. Freqüent a Mallorca i a Menorca; Capdepera.
f. *minus* Pign., id. Capdepera.

ssp. *pseudodyctiocladum* Pign. *Webbia* 18: 73-93 (1963).

St. dictyoclada Garc. et Sem. *Butll. Inst. Catal. H. Nat.* 1917. *L. dictyocladum* (Boiss.) O. Kze. var. *dubium* Boiss. in Pign. *St. Fl. Veg. Mall.* 21 (1955). Capdepera, GARC. FONT.

L. caprariense (F. Q. et Marcos) Pign. ssp. *caprariense* f. **minutifolium** F. Q. et Marcos. *L. minutum* ssp. *caprariense* F. Q. et Marcos. *St. minuta* Camb. *St. virgata* *minuta* Knoche. *St. minuta* L. var. *microphylla* Boiss. Nr. 12 i 13 de SALMON; Artà i Capdepera. Ab. El nr. 5 de SALMON pot esser *L. caprariense* f. *grandifolium* E. Q. et Marcos.

L. tremolsii (Rouy) Fourn. *St. tremolsii* Garc. Font., *Butll. Inst. Catal. H. Nat.* 1907. Artà i Capdepera.

L. minutiflorum (Guss.) O. Kze. *St. minutiflora* Guss., *Barc., Porta.* *St. duriuscula* f. *minutiflora* Knoche.

ssp. *balearicum* Pign. *St. Fl. Veg. Mall.* 85 (1955).

f. *balearicum* Pign., id. Artà i Capdepera.

f. *pulvinare* Pign., id. Capdepera.

f. *minimum* Pign., id. Capdepera.

L. gougetianum (Gir.) O. Kze. *St. gougetiana* Gir. *St. confusa*.

f. *Le Grandii* Knoche.

ssp. *balearicum* Pign., *St. Fl. Veg. Mall.* 87 (1955). Artà

i Capdepera, GARC. FONT.; St. Jordi de Campos, PIGN.

f. **intermedium** Pign., id. Artà i Capdepera,

GARC. FONT; Alcúdia, KNOCHE.

var. *latifolium* Pign., id. 89 (1955). Artà, PIGN.

Colònia de Campos, PIGN.
f. **pseudominutum** Pign., id. ARTÀ, GARC. FONT.

L. majoricum Pign. St. Veg. Mall. 89 (1955), Nova. *St. dardii* Senn. et Garc. Font, Butll. Inst. Catal. H. Nat. Única població a la Colònia de St. Pere d'Artà, amenaçada la seva existència per l'urbanisme litoral.

L. duriuseulum (Gir.) Fourn. Comà.

L. ovalifolium (Poir.) O. Kze.

ssp. **biflorum** Pign. Arch. Bot. 31: 95 (1955), *St. ovalifolia* Wk. Nova per a Mallorca. Artà i Capdepera, GARC. FONT. El nr. 16 de la llista de SALMON s'ha de referir a aquesta espècie, així com la *St. delicatula* s. GARC. FONT i SENN., assenyalats l'any 1917.

HIBRIDS NOUS

L. capdeperae Pign. (*L. virgatum* f. *virgatum* × *L. virgatum* f. *divaricatum*). Capdepera, GARC. FONT.

L. pseudosmithii Pign. (*L. virgatum* f. *majus* × *L. virgatum* ssp. *divaricatum*). Capdepera, GARC. FONT.

L. virgolsii Pign. (*L. virgatum* f. *virgatum* × *L. tremolsii*),
f. *pseudotremolsii* Pign. Artà, GARC. FONT.
f. *pseudovirgatum* Pign. Capdepera, GARC. FONT.

L. garciae Pign. (*L. virgatum* ssp. *divaricatum* × *L. tremolsii*). Capdepera, GARC. FONT.

L. virgitanum Pign. (*L. virgatum* f. *virgatum* × *L. inarimense* ssp. *ebusitanum*). Artà, GARC. FONT. Podria referir-se a aquest híbrid el nr. 9 de la lletra de SALMON? Jo no he trobat encara el *L. ebusitanum*.

L. viretianum Pign. (*L. virgatum* f. *virgatum* × *L. gougetianum*). Artà i Capdepera, GARC. FONT.

L. pseudodivaricatum Pign. (*L. caprariense* ssp. *caprariense* × *L. virgatum* ssp. *divaricatum*). Capdepera, GARC. FONT.

L. gougemolsii Pign. (*L. gougetianum* × *L. tremolsii*). Capdepera, GARC. FONT.

BIBLIOGRAFIA

- LL. GARCÍAS I FONT: Bull. Inst. Catal. H. Nat. 1907. — Id.: Id. 1917.
S. PIGNATTI: Arch. Bot. 31, 1955. — Id.: Collect. Bot. 6, 1962. — Id. Webbia 18, 1963.

BOLETÍN
DE LA
SOCIEDAD DE HISTORIA NATURAL DE BALEARES

TOMO XXI - 1976

BOLETIN
DE LA SOCIEDAD DE HISTORIA NATURAL DE BALEARES

TOMO XXI

AÑO 1974

LLORENÇ GARCÍAS

per Josep Suredà i Blanes

Els que no coneguerem En Llorenç Garcías i Font no'l podem recordar únicament com un naturalista, sol i vern, que fesca muntanyes i plans a la caça de bestioles i plantes desconegudes. Mes tot s'em presenta com un home que rés no té d'esquin, molt socialle, possedor d'un esperit altament civic, sempre dispost a servir els interessos de la comunitat de la que forma part.

Pocs són els qui com ell han conegut la fesomia de la nostra terra convingut de que mal pot tenir notícia del món qui no coneix la contrada on viu.

Apotecari rural practicà un excursionisme que podiem qualificar de pagesívol. Per el ciutadà sortir d'excursió es alliberar-se de la vida de cada dia; arrossegat per un alé de llibertat es captivat per els espectacles de la naturalesa: sent l'esgarrifança dels cingles alterosos, l'excita la visió d'un arbre florit, el cunt soledà d'un auell i contempla amb estupor una posta signanta. El pagès encerta la manera d'esquivar el perill de l'espadat abrupte, sap el nom del arbre florit i destria en el cant d'un auell si el que canta és una cadenera, un verderol, un passarell o un busqueret. El ciutadà és commogut per la vermellor tràgica del ponent; el pagès no sent cap defici i pensa en si demà ferà vent. Això no és una limitació del contemplatiu. Experimenta l'emoció que produeix la bellesa de la naturalesa i l'estima tant que si té que allunyar-se se corfon d'enyorança: la comprensió dels fenòmens naturals i dels éssers que en la terra viuen, acosta l'excursionista al estudi de les ciències naturals.

Quant Llorenç Garcias començà els seus estudis universitaris els nostres naturalistes treballaven sovint individualment i dispersos per tot el país i, a vegades, ignoraven que altres naturalistes escorcollaven el mateix tema, tot i habitant en una altra comarca.

Era natural que sentís la fretura d'un refugi on poder bescanviar les seve impressions i consultar sobre els propis descobriments. D'aquesta necessitat va néixer, l'any 1899, l'*Institució Catalana d'Historia Natural*, i un dels primers socis fou el nostre amic. El *Centre Excursionista de Catalunya* agombolà la naixent institució en son estatge social. La casa estava en la raconada del carrer del Paradís, un vell carrer de Barcelona per on corre un aïri d'histories passades. El recer era humil i contrastava amb l'entusiasme dels socis.

Aviat l'*Institució* pogué publicar un *Bulletí* (1 de janer de 1901) que encara dura, si he patí alguna interrupció per causes alienes à la ciencia, i al desig del socis. Seguiren à la publicació del *Bulletí* altres dues series d'edicions: les *Memories* (1902-1931) i la titolada *Traballs de l'Institució Catalana d'Historia Natural* (1915-1922).

LLORENÇ GARCÍAS

Llorenç Garcias serà un assidu col·laborador del *Bulletí*. Son primer article du per epígraf *Una excursió d'Artà a les Coves* (1904); seguiren el cicle *Plantes dels voltants d'Artà i Capdepera* (1905, 1907, 1909, 1917, 1919-1923). En el mateix butlletí publicà: *Un cas d'anomalia vegetal* (1910) *Algunes algues de Mallorca* (1919), *Flora balear, Lluç-Torrent de Passey* (1922, 1937). Dels seus treballs botànics cal esmentar també *Nueva contribución al estudio de la Flora balear* publicat en *Collecta Botànica* de Barcelona (1953) *Notas botánicas en el Boletín de la Sociedad de Historia Natural de Baleares* (1954).

En els seus escrits científics tocà igualment alguns punts de zoologia *Insectes d'Artà i Capdepera* (Butlletí de Institució catalana d'Història Natural, 1907); *Un crustaci cego de la Cova dels Hams* (idem 1911); *La entomologia balear y el Rdo. P. Navás* (Boletín de la Sociedad Balear de Historia Natural, 1952); *Himenópteros de Artà* (idem 1953).

Un company nostre naturalista examinarà, millor de com jo ho feria, e mèrit científic de les publicacions esmentades. La nova tasca se reduceix a mostrar-vos, en esborrany, alguns caires de la personalitat de Llorenç Garcias

Visqueu en una vila pagesa essencialment agrícola. Conrar suposa la naturalesa i un treball intel·ligent per fer-li donar profit; tota millora està lligada amb el nivell cultural del conrador; per aixecar-lo maldà Garcias.

S'aplegà amb els elements cultes de la vila per a fundar el *Museu d'Artà* amb un entusiasme mai decandit en la seva llarga vida. Una de les col·leccions més importants exposades en el museu es troba en la secció de prehistòria; Garcias va estar present sempre en les excavacions fetes per iniciativa del Museu, i, en general, es pot dir que cap activitat li fou estranya: sempre va estar disposat a ajudar. Però, la seva contribució més personal es troba en la secció d'Història Natural. Per cura seva allà anaren a parar els exemplars més importants de la fauna i de la flora característica del terme d'Artà, aucells, peixos, insectes, rèptils, tot quedà allà exposat a la mirada del curios visitant. Hi dugué també un copió herbari recollit per ell mateix. Apotecari generós més envant farà donació d'un altre herbari, amb la col·laboració de Pere C. Palau, al Col·legi de Farmacèutics balear.

Es llarga la llista de especialistes estrangers i del país que el consultaven. Segurament que si intentavem anomenar-los d'alguna ens oblidariem. Senyalarem únicament que fou amb l'inoblidable Bartomeu Darder i Pericàs i amb P. Fallot el guia insubstituïble a Mallorca del *XIV Congrés Geològic* internacional que tanta transcendència tingué.

Farmacèutic en una vila pagesa on la nostra llengua es ben viva en la boca del poble, descobrí que en l'idioma està el més genuí i perenne del mallorquí i no dubtà en emprar-lo en les seves comunicacions científiques demostrant, amb l'exemple, que el mallorquí és apta per a l'expressió de les idees científiques.

DOCUMENTS

Félix Martí Alpera

Por las Escuelas
de Europa

Prólogo

—

Conde de Romanones

Segunda edición

Al. Ferrer

CIN QUÉBROS

MADRID

LIBRERÍA DE LOS HERMANOS DE SORDANOS
CALLE DE ALBA, 10

1904

1298

PRIMER CONGRÈS INTERNACIONAL

DE LA

LLENGUA CATALANA

OCTUBRE 1906

Congressista n.º 2903

Carnet de Congressista

INSTITUT
DE LA LLINGÜA CATALANA

Bombes 21 de gener de 1913

St. D. Lluís Garcia

Mlle

Molt senyor nostre

Aquest INSTITUT té l'alt honor de saludar-vos per primera vegada com a col·laborador del DICCIONARI DE LA LLINGÜA CATALANA i es val d'aquesta ocasió per poder veure complaentment vostre pas, tant el d'entrada en la gran sala de redacció de nostre llistam i les vistes regides per nostre senyor secretari del DICCIONARI, com una possible manera per arribar la reparació material dels diccionaris i saviesa (si com espararem) en fèrria començar per nostre representants als senyors Garcia i Bernat en l'una d'elles vistes.

Després d'ella l'altura oportuna de rebre la llista d'una manera regular i metòdica, procurarem tenir-vos al corrent del curs de nostre treball.

Desa, senyor, l'homenaje de nostra consideració i respecte.

El Secretari.
JOSÉ GARRIGÓ.

El President.
J. M. ALDREU

Al amic Le Javies

Douçells atencions, semblis que un vegu
dumenge & caprope de perre pel camins,
de tra en tra, alça, girantons desiacs,
dumant a les quintans, un oyo de jardins!
us agafu pel braç ab ller i duna llanç;
ab vòstra carca tallen el cel - abellit & fons!
Una ferial mana vòstra cabellts amara,
ompliu el agra pèllets de vòstra argentinis
Ab grans anbars us vòsten ller de l'una vòstra
& un braç ab infinita recança perlongada
la cançonal bellera del dia qui i en vò
Vòstra qui al la vòstra garbada me lliguen
ab besces & la gracia, & a ma estrofa de d'una
aqueta genton pel vòstra camins!

José Carnat

ARTICLES EXTRACTES DE L'INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTÒRIA NATURAL

- 1900 - 14, Febrer - Reglament publicat en follet especial el juliol 1901
- 1904 - Febrer - Publicats en el Butll. de l'Inst. Catal. d'Hist. Nat. 2^a ep. n. 1, (1904) n. 1, 2, p. 1 - 4.
- 1911 - 15 octubre - Publicats en el Butll. de l'Inst. Catal. d'Hist. Nat. 2^a ep. n. 11 (1911) n. 1, pag. 3 - 4
- 1917 - 8 Decembre - aprovats per la Junta Directiva en sessió de 8 de Març de 1917, pels seus fundadors en la del 30 de Maig, en Junta extraordinària en 3 de Juny, pel Governador de la Província en 2 de Decembre de 1917; els que s'eren publicats en el Butll. de l'Inst. Catal. d'Hist. Nat. 2^a ep. n. 1, (1916) n. 1, p. 17-18.

PROJECCIÓ DELS NOUS ESTATUTS DE L'INSTITUCIÓ CATALANA

D'HISTÒRIA NATURAL

- TÍTOL I - DE LA NOMECLAT I DE L'ORGANITZACIÓ -

Art. 1er.- El fi que es proposa realitzar la INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTÒRIA NATURAL, és principalment l'estudi dels éssers naturals de Catalunya, i el foment de tots aquells d'investigacions científiques històriques-naturals.

Per tant, no serà persona, ni en ses reunions, ni en ses publicacions, cap dissensió de religió ni política.

Art. 2on.- Integraran la INSTITUCIÓ CATALANA D'HISTÒRIA NATURAL dues classes d'elements: d'honor i actius. Els d'honor seran els membres HONORARIS I ELS CORRESPONDENTS; i els actius anomenats PROMOTORS I MEMBRAS.

Els membres HONORARIS seran les persones e autors benemèrits que se fessin mereixedores de tal distinció, proposats per la Junta Directiva; essent elegits en una assemblea especialment convocada, i per una majoria absoluta dels membres.

Seràn membres CORRESPONDENTS, aquelles personalitats de mèrit rellevant dins el rang de les ciències naturals que realitzin feus de Col·labora, preferentment aquelles que hagin col·laborat en els treballs de la Institució. Per ésser elegit membre CORRESPONDENT caldrà ésser proposat per escrit per tres membres HONORARIS, adjuint a la proposta, relació detallada dels èxits i publicacions del candidat, que serà elegit per majoria de vots dels membres assistents a l'Assemblea General ordinària.

Els sociis HONORARIS I CORRESPONDENTS rebran gratuïtament les publicacions de la Societat, i podran assistir a les sessions amb vot però sense vot.

Els membres PROMOTORS, els qui col·laborant ajoin al fi i propòs de l'Institució, ocupen-hi-se a satisfer una quota mínima de 50 cèntims anuals, seràn proposats per escrit per un soci actiu i l'admissió pel Consell Directiu.

Per a ésser membre MEMBRAS cal la proposta firmada per tres sociis i pel sol·licitant, en estat d'ordinària o extraordinària; i l'admissió serà en la sessió immediata a la que se faci la proposta.

El nombre de membres de l'Institut i les societats e establiments pùblics són il·limitats igual que els membres, amb les mateixes condicions en la referent als drets i privilegis. Cada membre correspon el nombre que li correspongui per la seva antiguitat, segons la data d'admissió.

Art. 3er.- Els sociis MEMBRAS satisfuran la quota anual a la Secretaria de vint cèntims reservant-se al dret l'Institució d'establir una quota d'entrada; rebran al nomenament, els estatuts, i les publicacions

MANCOMUNITAT DE CATALUNYA
DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ

TEXTOS D'ENSINYAMENT POSTAL AGRÍCOLA

ANÀLISIS D'ADOBES

per

FRANCISC NOVELLÀS

NOVELLÀS
ESCOLA SUPERIOR D'INGENIERIA

1913

Honorable Sr. D. Ferrer

MANCOMUNITAT DE CATALUNYA
DEPARTAMENT D'AGRICULTURA

TEXTOS D'ENSENYAMENT POSTAL AGRICOLA

LA REPRODUCCIÓ
Y LA HERÈNCIA EN EL BESTIAR

1922

M. ROSSELL I VILA

PROFESSOR DE ANATOMIA I FISIOLÒGIA DE LA ESCOLA SUPERIOR D'AGRICULTURA

BARCELONA
ESCOLA SUPERIOR D'AGRICULTURA

1922

Reglamento de la
Sociedad de Socorros mutuos de la Caja rural de Astá.

Capítulo I.

Art.º 1. Los socios de la Caja rural de Astá que quieran socorrerse mutuamente en sus enfermedades, podrán pertenecer a una Sociedad de Socorros mutuos creada por la misma Caja rural, y quedará de sujeción con ella en Astá (Balears - Mallorca).

Art.º 2. Esta Sociedad puede constar de un número ilimitado de miembros, para cuyo fin podrán pertenecer a ella los individuos de uno y otro sexo de las familias de los que sean socios de la Caja rural. No obstante lo dicho, la Sociedad se mantendrá sólo con hombres de mayor edad, dejando para más adelante la admisión de mujeres y de jóvenes.

Art.º 3. Esta Sociedad se erige bajo la protección del Sr. S. José, su dolo y amparo de los pobres trabajadores.

El día de S. José todos los socios podrán cumplir con el precepto eclesiástico de la confesión y comunión pasacual.

P R E F A C I O

SOLAMENTE unas palabras preliminares, para expresar que agotados los ejemplares del Boletín Viti-vínicola que vino publicando mensualmente la Estación Enológica de Felanitx durante los años 1917, 1918 y 1919, hemos creído de toda conveniencia editar este volumen en el cual figuren agrupados por materias, los trabajos, consejos, consultas y datos experimentales que se publicaron en dicho Boletín, obra de mi distinguido compañero D. Arnesto Mestre Jefe de la Sección Agronómica de Baleares, de reconocida autoridad en España en cuestiones vitícolas y enológicas. No sólo como homenaje a la labor reflejada parcialmente en estas páginas, sino también como auxiliar muy útil a los vitivinicultores mallorquines, publicamos este tomo, que si no contiene detalladamente todos los conocimientos elementales de estas cuestiones, desarrolla los de mayor importancia en un estilo apropiado al fin didáctico de tales trabajos.

Noiembre 1932.

BARTOLOMÉ FORTEZA

Ingeniero-Director
de la Estación de Viticultura y Enología de Felanitx

EXPOSICIÓN INTERNACIONAL
DE BARCELONA
1929

GUÍA OFICIAL

ISTITUTO FO ORTO BOTANICO

UNIVERSITA DI PAVIA

Via S. Matteo, 1 - 27100 Pavia
Cassa Postale 461 - Tel. 0322/26001

03

Dr. Dr. D. Lorenzo Garcia
Farmaceutico - Arita
Pavia 15/1/1954

Muy estimado,

En junio 1952 me fué posible hacer una excursión botánica en Mallorca para estudiar la ecología de la vegetación litoral fué en Alpuñá, Camper, Palma, y luego en Soller. Ahora ha terminado de determinar las plantas recogidas, y se parece que algunas sean nuevas o interesantes para la flora mallorquina. En nuestro Instituto no tenemos muchas obras sobre la flora balear, y no he podido consultar las que las flores de Barneo y de Enche, y las contribuciones que son publicadas en "Gevandillen" y en "Collociones botanicas"; por esto he pensado de dirigirme a Ud. que he de hacer otro estudio la flora de Mallorca. Las plantas que se parecen ser nuevas son las siguientes: *Myrtum odorata* L. non Bouy = B. Fonteneau; *Silene dichotoma*; *Scandix macrocarpa*; *Silene* indiana; *Salicornia herbacea*; *Salicornia semiantica*; *Delonix litoralis*; *Azoreum elongatum* var. *coriolum*; *Dasycarpus* *exilis*; *Agrostis ovata* var. *hansii*; *Oryzopsis thomasi*; *Cyperus aegyptiacus*.

Algunas de estas halladas se parecen bastante interesantes para el problema de las afinidades filogenéticas entre Balears y Sardinia y Corcega (sobre todo el *Agrostis ovata* y el *Azoreum coriolum*), y deseo de publicar una pequeña

nota sobre este argumento: por esto me permito de ruego ^{de acuerdo a Vd.} pedirle si Vd. ya conoce algunas de estas plantas para Mallorca.

Le ruego también de escribirme si Vd. tiene interés para intercambio de plantas céceas: en cambio de plantas mallorquinas yo podría enviarle a Vd. plantas de Noruecia y plantas de las Alpes; los géneros *Statice*, *Saxifraga*, *Strychnos*, *Helichrysum*, y en general las Gramíneas me interesan particularmente. (Tengo en preparación una revisión de los *Statice* de las Baleares, y, en el Instituto Botánico de Barcelona he revisado ejemplares muy interesantes recolectados por Vd. a Capdepera y Carregador en 1941 y en 1949).

Le ruego de disculparse para mi mal castellano, y le ofrezco mis mejores agradecimientos y saludos.

S. Pignatti
(S. Pignatti)

PS: Le he enviado en homenaje un ejemplar de un trabajo sobre plantas españolas, que tal vez le interese.

8 dicembre 1953

Caro Dr. Giacinto Font

Ho ricevuto, con mille grazie, i bulbi di
Scilla obtusifolia, *Sc. autumnalis* ed *Urginea*
maritima.

La "Flora Italiana", edita nei primi anni
 del 1900, è di Fiori e Paolletti ed oggi non è
 in commercio.

Nel 1925 Fiori pubblicò una nuova "Flora
 d'Italia", edizione aggiornata della flora di
 Fiori e Paolletti. Anche questa flora non è
 più acquistabile sul mercato librario.

Forse scrivendo al prof. A. Chiarelli, Istituto
 Botanico dell'Università di Firenze potreste
 sapere se gli eredi del prof. Fiori (morto nel
 1949) abbiano ancora qualche copia
 dell'opera ancora vendibile (suppongo che
 il prezzo sia Lit. 15.000 approssimativamente).

La biblioteca della nostra Università
possiede una copia della monografia
del genere Romulea di Bequinot, ma
tale copia (come altri libri) non viene spedita
fuori d'Italia in prestito, essa può essere
consultata soltanto a Pisa.

L'Università di Firenze (Istituto Botanico,
via Lamarmora 4, Firenze) oppure l'Istituto
Botanico dell'Università di Genova (prof. Zanoni),
forse ne hanno 2 o più copie e potrebbero
o venderla o, più facilmente, darla in
prestito. Penso che la lingua italiana vi
sia facilmente comprensibile, in caso contrario
vi servirò di nuovo in inglese.

Scrivetemi ancora se avete bisogno di qualcosa,
sarò lieto di esservi utile a mia volta.

Un caro e più cordiale saluto e ringraziamenti.

Vostro

Emilio Battaglia

Prof. EMILIO BATTAGLIA

Istituto Botanico della Università

511
Cataluña
16 MAR

BOTANICA Y LABORATORIO DE QUIMICA ORGANICA
UNIVERSIDAD DE ZARAGOZA DE COMPOSTELA
FACULTAD DE CIENCIAS
PASEO DE BORDADO 1005, 50009 ZARAGOZA

12 Enero 1967

Sr. D. L. García Font
Farmacéutico
Atrás, Mallorca.

Muy Sr. mio. Hace años estudié los alcaloides de las semillas del Anagyris foetida de Mallorca. Dichas semillas me fueron proporcionadas por Don Pedro Palou, como podrá Vd. ver en la separata del trabajo que con mucho gusto le dedico. Hoy necesito mas semillas para obtener los alcaloides que contienen a fin de aclarar algunos puntos dudosos y misteriosos de su estructura química fina y tambien para hacer reacciones y derivados de ellos. Escribí nuevamente al mencionado Don Pedro Palou y mi carta ha sido contestada por su hijo comunicándose que su padre falleció en 1959 y que él no puede ayudarme ya que no es aficionado a la Botánica, me da el nombre de Vd. como persona a quien dirigirme para conseguir semillas de Anagyris foetida. Si Vd. pudiera ayudarme en esta cuestión se lo agradecería muy mucho.

En espera de sus noticias sobre el particular le saluda muy afectuosamente y quedo de Vd. afectísimo amigo y a.s.

A. Ribera

512

Oficina d'Laboratori de Química Orgànica
Universidat de Sarriena de Compostela
FACULTAD DE CIENCIAS
Paseo del Prado s/n. 33007 SARRIENA

1 Mayo 1967

Sr. D. L. Garcia Font
Arta, Mallorca

Molt estimat amic millorquif..

He rebut les seues lletres del 26 corrent. Li vul da les meues mes expresives gracies per eve anat en el Puig de San Selvedor a veure els Anagyris.

A principis del mes de Setembre li tornare a escriure recordantli i encarrig per si me pot fer el favor de ferme recollir uns cuans quilos de semilles y enviarmeles.

Molt egreït el saludu afectuosamente

J. R. Font

PTD

Andrés Bello - Dada
Calle 14
París 14, Francia

13- Mayo 1953

En Don Domingo Goyas
Aché

Querido valguent amigo,

Válea, me he abien de vuestra carta.
Justa el que'ca de de la nota vocacional
del que sea ben amig (Palau i op.). In ten
hiteh publicara a un el "Bullete", que se sea
lentament amb la reposta a esta tematica
entramt. Digam la que valguem, pero de
vostre nota mitava foga he, fald si heu
afessat algun moti vos ambe una
reposta de le mellyor procedent d'un
"Bullete" descalabrat.

Senis mien de mes i a parant a un
las fotos vos harque prova foga rebere
una abraçada del voste amig i confor

Andrés Bello

171

Dr. James Wilson & others

To the Hon. the Secretary of the Treasury

Washington 21st Feb 1802

Dear Sir

21st Feb 1802

Lucido Luceros, nos se opone por esta pas.
 Indigna manera de marcharse, como si marcharan la
 otra vez. He aconcep que no dign de tomar por orden -
 miente (has stand nos a Dios) gods en la forma de gods
 (Dios p. e.) El qto ha sido de ante, que a todos muy ha
 y como el bapto de poble que en el. La propoita a.
 mecum en la semitubled de la casa causa de. hda m.

portante. El gods convece que lo tome. he bapto line de
 como el pto. thore tome tambien Long en de bapto.

The mite friends nos hee truen conpa-
 nia. Es muy afuado amall. heno. En case con lo

vegas no se puede. Quiero muchos amigos por venir a
abrirme.

Quiero ver a la señora. Si mi mujer para todos
los años y años de la vida.

Quiero ver a la señora. Si mi mujer para todos
los años y años de la vida.

Quiero ver a la señora. Si mi mujer para todos
los años y años de la vida.

Quiero ver a la señora. Si mi mujer para todos
los años y años de la vida.

Quiero ver a la señora. Si mi mujer para todos
los años y años de la vida.

Quiero ver a la señora. Si mi mujer para todos
los años y años de la vida.

Quiero ver a la señora. Si mi mujer para todos
los años y años de la vida.

Quiero ver a la señora. Si mi mujer para todos
los años y años de la vida.

ARTICLES DE LA REVISTA LLEVANT

Clavant

Quinzènta portaven de l'Associació "Minores", Defensor dels interessos morals i materials d'Artà i se Comarca

Redacció i Administració		Sense butlletí publicat en els corresponents dies anteriors		PRECIOS	
Quatre Dimeonis, 8 + ARTA		MIBS TORRELLER BARRIO D'ARTÀ		De 1938	
Any 1		Año 1938		De 1938	
		Año 1938		De 1938	

Escolesa

Comença a l'1 de setembre, que és el dia de la Comarca de Mallorca, comença a desenvolupar-se el treball de la Comarca i el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

Després de la Comarca de Mallorca, comença a desenvolupar-se el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El nostre programa

El nostre programa és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El nostre programa és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El nostre programa és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El nostre programa és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El nostre programa és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca. El treball de la Comarca de Mallorca és el treball de la Comarca de Mallorca.

Llevant

Quinzenari portaveu de l'Associació "Niserva," Defensor dels interessos morals i materials d'Artà i sa Comarca

Redacció i Administració: Quatre Carreres, 9 a. BRYA.	Una revista publicada de setmana en setmana amb preu de 1.000 L.	1.000 L. de subscripció anual	50 còpies
DIRECCIÓ: JOSEPH ESTIBERT I LLIBRE		Redacció: Quatre Carreres, 9 a. BRYA.	50 còpies
ANVI I	4-198 (Maig) 1937 de Juny de 1937	Edició: 12	

Un pensament

El pensament és un fenomen que té una gran importància en la vida humana. És el que ens fa diferenciar dels animals i ens permet de créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

El pensament és un fenomen que té una gran importància en la vida humana. És el que ens fa diferenciar dels animals i ens permet de créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

J. Miquel Llorens

Conferència

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

Un pensament és el resultat de la combinació de diferents elements que formen part de la nostra vida. És el que ens fa créixer i desenvolupar-nos.

de por un procedimiento de depuración de aguas... (text continues)

... (text continues)

La muestra alchamali

... (text continues)

La prova d'automóvils

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

Conferencia

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

Crónica

De Caracas

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

Ajuntament

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

... (text continues)

Deuxième partie de la conférence, par le président...

La conférence s'est terminée à 10 heures...

Après le déjeuner, le président a prononcé...

Le président a ensuite prononcé un discours...

Après le discours, le président a prononcé...

Embous

Il est des jours où on se sentira plutôt embous...

On se sentira plutôt embous quand on se...

On se sentira plutôt embous quand on se...

On se sentira plutôt embous quand on se...

On se sentira plutôt embous quand on se...

El nou reglament notarial

Parla d'una de les mesures d'ordre que l'ajuntament...

Actualidades vifcolas

El dia de les confides vifcolares del gran...

Comentaris de les confides vifcolares...

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

Legim "La deix del geni grec"

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

Ajuntament

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

El dia de les confides vifcolares del gran...

CARITAT

El fundador del nou projecte... El representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

Per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

per de què i quantitat... p'el representant de caritat... i de caritat de caritat.

de 1415. De les d'unes entitats... religiose per un aspecte... i d'unes entitats...

de 1541. De les d'unes entitats... religiose per un aspecte... i d'unes entitats...

de 1600. De les d'unes entitats... religiose per un aspecte... i d'unes entitats...

de 1650. De les d'unes entitats... religiose per un aspecte... i d'unes entitats...

de 1700. De les d'unes entitats... religiose per un aspecte... i d'unes entitats...

de 1750. De les d'unes entitats... religiose per un aspecte... i d'unes entitats...

Dominjons benemerits d'Artà

El projecte en caritat que sempre té... d'unes entitats... i d'unes entitats...

El projecte en caritat que sempre té... d'unes entitats... i d'unes entitats...

DE CAPEPERA

MOVIMENT DEL Poble

- Febrer 22 - Lland i Vila Pineda de Mar... MOVIMENT DEL Poble... MOVIMENT DEL Poble...

Moviment de població

MOVIMENT DEL Poble... MOVIMENT DEL Poble...

Quinzenari defensor dels interessos morals i materials d'Art i sa comarca

Redaccio i Administracio: 17, Carrer de Sant Joan, 17. Tel. 111.
PREU: Espanya: Trimestre 15 Ptas. Anual 50 Ptas.
Se paga a la Llotzeta.

Any III

Art. 1.000.000 de 20 de Març de 1919

Núm. 66

De l'enquesta

Sió de D. Lluís Serra

La responsabilitat de les coses que succeeixen a Catalunya, després de la guerra, és dels catalans, és dels catalans que no van aconseguir evitar la guerra, és dels catalans que no van aconseguir evitar la guerra...

La guerra, però, no ha estat un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra...

La guerra, però, no ha estat un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra...

La guerra, però, no ha estat un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra...

La guerra, però, no ha estat un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra...

La guerra, però, no ha estat un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra...

El nostre moviment cultural que té per objectiu la cultura catalana, és un moviment que té per objectiu la cultura catalana...

Malgrat, malgrat tot, després de la guerra, el nostre moviment cultural que té per objectiu la cultura catalana...

La guerra, però, no ha estat un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra...

La guerra, però, no ha estat un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra...

La guerra, però, no ha estat un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra...

La guerra, però, no ha estat un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra...

Les coses que succeeixen a Catalunya, després de la guerra, és dels catalans, és dels catalans que no van aconseguir evitar la guerra...

La guerra, però, no ha estat un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra...

La guerra, però, no ha estat un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra...

La guerra, però, no ha estat un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra...

La guerra, però, no ha estat un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra...

La guerra, però, no ha estat un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra...

La guerra, però, no ha estat un acte de guerra, és un acte de guerra, és un acte de guerra...

PREUJ
Ann. de Mallorca 375
A. de Mallorca 375
Al. de Mallorca 375
Número total
1546

QUISERNARI CATÓLIC MALLORQUÍ

Any 31 Mart de 1920

PER DEU I PER MALLORCA

Redacció i Administració
Quinta Calera, 3

Mallorca i Espanya

A cada dia més creix el descontentament que hi ha entre els mallorquins i el poder central de Madrid. Els mallorquins són conscients de la seva situació i de la seva responsabilitat. Els mallorquins són conscients de la seva situació i de la seva responsabilitat.

Alçada de la política mallorquina i de la política espanyola. Els mallorquins són conscients de la seva situació i de la seva responsabilitat. Els mallorquins són conscients de la seva situació i de la seva responsabilitat.

Perquè per política mallorquina és la política catalana i la que millor s'ha desenvolupat en la nostra península.

Però, si Mallorca és per política la política d'Espanya que més s'ha desenvolupat.

Espanya és el nostre país i la nostra política però no la nostra, és l'adaptació a les

condicions de Espanya. Els mallorquins són conscients de la seva situació i de la seva responsabilitat. Els mallorquins són conscients de la seva situació i de la seva responsabilitat.

Els mallorquins són conscients de la seva situació i de la seva responsabilitat. Els mallorquins són conscients de la seva situació i de la seva responsabilitat.

El problema de la constitució de la nostra península és el problema de la nostra península.

Aquí està l'Algeria i la Gran, Per

la veu de D. Juan de Borja i de Borja i de Borja. Els mallorquins són conscients de la seva situació i de la seva responsabilitat.

Tal com veiem per la nostra política i política mallorquina i política mallorquina.

De cap manera la política mallorquina és la política mallorquina.

Aquest perillós està subjecte a una gran obligació.

FOTOGRAFIES

Visita per membres de la Societat d'Història Natural de les Balears al Puig Major, Llorenç Garcias Font -a l'esquerra amb gueato-, Jeroni Orell -al centre-i Guillem Colom -a la dreta d'esquena- amb els enginyers americans encarregats de la voladura. Arxiu Jeroni Orell.

Moment de la voladura del Puig Major el 5 de novembre de 1958. Arxiu Jeroni Orell.

ÍNDEX ONOMÀSTIC

Abadal, Ramon 39
 Abellois, Francisco 113
 Adrover Veny, Jacinto 60
 Aedo, C. 261
 Aguilar 231
 Aguiló, Tomàs 85
 Aguiló i Llofriu, Agustí Josep 46
 Aguiló i Fuster, Marià 27, 41, 166
 Alberoni, A. 142
 Alcover, Bartomeu 59, 185, 189, 225
 Alcover, J.A. 242
 Alcover, Mossèn Antoni M. 29, 31, 33, 39, 40, 41, 43, 56, 63, 66, 78, 83, 85, 87, 122, 124, 164, 234
 Alcover i Maspons, Joan 44, 82, 101, 126, 129
 Alemany, A. 240
 Alemany, Lluís 159, 215
 Alfons XIII 27
 Almagro Basch, Martín 107, 108, 109
 Almera, Jaume 33, 227, 228
 Alomar 182, 259
 Alomar, Gabriel 41, 182, 238, 259, 260
 Alomar Esteve, Gabriel 110
 Alomar Villalonga, Gabriel 41
 Alonso Martínez, Manuel 96
 Alorda Servera, Antoni 52
 Alzamora 70, 76, 94, 128
 Alzamora, Juan 106, 116
 Alzamora, Magdalena 152
 Alzheimer, Alois 142
 Alzina i Melis, Joan 17, 33, 34, 39, 43, 83, 95, 97, 113, 114, 116, 142, 229
 Allendesalazar y Muñoz de Salazar, Manuel 97
 Amengual i Muntaner, Antoni 81, 126, 242
 Amer i Peña, Joseph 85
 Ambrós i Ortiz, Marçal 33
 Amorós, Luis R. 124
 Amorós Alzina, Mateo 66
 Amorós Amorós, Lluís 105, 108
 Amundsen, Roald 233
 Andreu i Grau, Salvador 47
 Àngel, Basilio 229
 Aranda, F. 141
 Araújo, J. 238
 Arber, A. 243, 261
 Arctowski 89
 Argand, M. 89
 Armstrong 202
 Arrigoni 203
 Artigues, Catalina 55, 124
 Artigues, Gabriel 66
 Atzeni, Enrico 109
 Aulestia i Pijoan, Antoni 127
 Aulet i Ameda, Jaume 33, 39, 124
 Azaña, Manuel 146
 Azpeitia, Florentino 141, 162
 Badia i Guia, Francesc 142
 Baems 99
 Bágüena Corella, Luis 57, 222
 Balash i Bosch, Jaume 237
 Balcells, Albert 34, 39, 40, 41, 124
 Balcells I Massó, Josep 142
 Bal-le 63
 Balle Cruellas, Pedro 154
 Ballester, Alexandre 44
 Ballester, Pedro 113
 Ballester Riera, Catalina 113
 Ballester Vives, Pere Ramón 59, 131, 258
 Bannerman, D.A. 208, 238
 Barbey, William 187
 Barce, Mary Violette 90
 Barceló, Bartomeu 155
 Barceló i Combis, Francesc 38, 57, 60, 140, 170, 171, 172, 177, 187, 188, 189, 202, 232, 238
 Barceló García de Paredes, Antonio 154
 Bardina, Juan 98
 Barnola, Joaquim 31, 32, 57
 Barnils, Pere 43
 Barth, J. 251
 Bastardas, Maria Cristina 124
 Bastardas i Rufat 40
 Bassols, Avelí 62
 Bataller i Calatayud, Josep Ramon 89, 164, 228
 Batlle, Antoni 97
 Barman, Zygmunt 117
 Bauzá 63
 Bauzá Rullán, Bartomeu 59, 86
 Bauzá Rullán, Joan 123, 124, 154, 156, 159
 Bayo i Giroud, Alberto 94, 95
 Bellés, X. 233, 238
 Beltran 63
 Beltrán, Antonio 108
 Benedetto Croce 101
 Benítez Mora 213
 Bequaert, M. 219, 220
 Bernard, R.L. 52
 Bernis, Francisco 149, 151, 198, 199, 208, 238
 Bertran, Joseph 39
 Bestard Nadal, Bernat 25
 Bianor (Marie Émile Fricquegnon), 60, 65, 172, 173, 176, 177, 183, 186, 187, 189, 190, 229
 Bibiloni 127
 Bibiloni, Guillem 130, 235
 Blanes, Antoni 25
 Blanes, Guillermo 45
 Blanes, Jaume Nicolau 69
 Blanes de Aymar, Josefa 130
 Blanes i Blanes, M. Àngels 113, 115, 174
 Blanes Blanes, Rabel 116
 Blanes Boysen, Ferran 53, 76
 Blanes Juan, Monserrate 68
 Blanes Massanet, Monserrate 66, 68, 113
 Blanes Mestre, Antonio 66, 67, 266
 Blanes Mestre, Margalida 68, 113
 Blanes Rotger, Francesc 266
 Blanes Sanxo, Rabel 113
 Blanes Sureda, Ignaci 266
 Blanes Tolosa, Rafel 25, 63
 Bodman, N. 271

Bofill I Mates, Jaume 142
 Bofill i Pichot, Joseph M. 142, 147
 Bofill i Poch, Artur 223, 227
 Boissier 243
 Bolívar, Cándido 222
 Bolívar, Ignacio 215, 222, 238
 Bolós, R. 252
 Bolós Germà, Francesc Xavier 190, 252
 Bonafé Barceló, Francesc 38, 59, 140, 181, 189, 190, 192, 196, 238, 244, 248, 252, 259, 261
 Bonet Mas, Bartomeu 29
 Bonner, Anthony 238, 245
 Bosch, Antonio 49
 Boschma, H. 54, 221
 Bordoy, Andreu 165
 Bou i Rore, Lluís M. 114, 124
 Bover, P. 242
 Box, Elgene O. 184
 Braun-Blanquet, Josias 184, 191
 Brehm 208
 Brown Babcock, Ernest 192, 193, 195
 Buades 63
 Buades Garcias, Antònia 22
 Bujosa, Francesc 27, 46, 114, 125
 Buñuel, Luis 215
 Burnat, Émile 187
 Busquets Mulet, Jaume 155
 Búster, Kart W. 155
 Cabrer, Irene 272
 Cabrer, Jaume 64, 272
 Cabrer, Pau 266
 Cabrera, Àngel
 Cadavall i Diars, Joan 31, 32, 34, 57, 170, 171, 186, 252
 Caimari, Andrés 68
 Caldentey, Andreu 266
 Caldentey, Pere 89
 Calonge, F.D. 238
 Calvi, Salomon 89
 Camarasa, Josep M. 31, 32, 34, 65, 125, 142, 238
 Cambessèdes, Jacques 171, 238, 243
 Cambó i Batlle, Francesc 38, 39, 42, 82, 83, 84, 88, 90, 92
 Campalans, Rafael 62
 Campins, Bisbe Pere Joan 29, 41, 56, 59, 85, 104, 126, 234
 Campins, Joan 52
 Canells 63
 Cano 49, 50
 Cannon 252
 Cantarellas Camps, Catalina 103, 104, 125
 Cañigüeral, Joan 60, 64, 152, 155, 179, 185, 187, 189, 231, 239
 Capdevila i Balançó, Josep Maria 101, 102, 125
 Capmany, M. Aurèlia 44
 Capó Valls de Padrinas, Joan 78, 83, 84, 86, 99, 100, 165, 176
 Carbonelle, Ignace 31
 Cardona, X. 259, 261
 Carner, Josep 33, 43, 44, 84, 122, 142
 Carreras i Candi, Francesc 170
 Carreres Perea, Joan 102
 Casajuana, Maria 123
 Casellas Casellas, Juan 66
 Casellas Flaquer, Jaume 79
 Castellanos, Jordi 43
 Castroviejo, S. 244, 247, 254, 261
 Cardona, M. Àngels 189, 238
 Carreres, Pere 125
 Carrió i Trujillano, Bartomeu 78
 Carus, Julius Victor 57
 Caselles Sancho, Jaume 266
 Castro, Fidel 94
 Castro Català, Rossich 81
 Català, Victor 44
 Caullery, Maurice 145
 Cerdà Colom, Pere Joan 28, 66, 68
 Cerdà I Sunyer, Ildefons 103
 Cervera, Leandre 62
 Cervera i Blanes, Joan 24
 Cervera i Cervera, Jacint 26, 59, 65
 Cézanne 103
 Chamberlin 202
 Chevreux 235
 Chodat, Robert 60, 180, 187, 193, 194, 196, 248
 Chodat, Lucie 187, 193, 194, 196, 239, 248, 261
 Chopin, Frederick 168
 Círcera, Joan 113
 Claudel, Paul 84
 Claverol, Josep 165
 Cleghorn, George 202
 Codina Ferrer, Ascensi 35, 54, 76, 215, 221
 Collette 65
 Colom, Humbert 125
 Colom i Ferrà, Guillem 38, 44, 59, 165
 Colom Casanovas, Guillem 61, 64, 65, 83, 99, 122, 147, 151, 153, 154, 156, 159, 160, 164, 220, 228, 235, 239, 480
 Colomar, Juan 33
 Collell i Bancells, Jaume 27, 34, 83
 Comas Camps, Margalida 100
 Company Mates, Arnau 125
 Compte Sart, Arturo 154, 157, 159, 162, 164, 213, 217, 219, 220, 232, 239
 Conesa, M.À. 59, 61, 95, 128, 259, 261, 276
 Congost, J. 203, 204, 206, 208, 240
 Constante 252
 Constantino, C. 238
 Coroleu i Borràs, Wilfred 114
 Coromines, Joan 111
 Cortés, Gabriel 44
 Cosson 243
 Costa i Cuixart, Antoni Cebrià 140
 Costa i Llobera, Miquel 27, 41, 44, 82, 84, 85, 101, 112, 126, 129, 138, 166, 168
 Coste 57
 Cramp, S. 207, 208, 239
 Crauford, Osbert 105

Crespi, D. 242
 Crespi Salom, Andreu 154, 157, 158, 179, 183
 Croun, Edna 90
 Cuerda Barceló, Joan 61, 151, 154, 155, 156, 159, 160
 Cuní, Miquel 57
 Curci, Quint 83
 Coursach, Joseph 79
 Cuvier, Georges 58
 Dameto, Alberti 24
 Dameto, Antoni 24
 Dameto, Joan 74
 Dancau 235
 Darder i Pericàs, Bartomeu 64, 83, 89, 90, 99, 114, 116, 121, 123, 127, 155, 162, 164, 175, 176, 197, 225, 226
 Darder Cànaves, Emili 52, 53, 83, 88, 93, 99, 116, 123, 125, 166
 Darwin, Charles 145, 243
 Dato, Eduardo 39
 D' Aguilar-Amat i Banús, Joan Baptista 31, 32, 36, 54, 113, 142, 145, 198, 212, 223, 224, 231, 235, 236
 D'Ors, Eugeni 84, 97
 De Bellmont, Domènec 81
 De Bolós i Vaireda, Antoni 17, 38, 59, 60, 64, 164, 183, 185, 190, 192, 220, 248, 258
 De Bolós i Capdevila, Oriol 38, 117, 189, 190, 191, 196, 238, 244, 248, 256, 257, 258, 261
 De Candolle 243
 De Cincúnegui, Manuel 89, 90
 De Colom, Jeanne 81
 De Figueroa y Torres, Álvaro 96
 De Font Cuberta, Víctor 85
 De Garganta, Miguel 148
 De Habsburgo i Lorena, M. Cristina 27
 De Ignacio y Riego, José R. 31
 De Joannis, Joseph 215
 De la Fuente, José M. 54
 De Lete, Manuel 216
 De Mas Solanes, R. 86
 De Mergelina, Cayetano 108
 De Rosselló, Pere 103
 De Sagarra Castellarnau, Ignasi 34, 236
 De Selys-Longchamps, Edmond 215
 De Villalta, José F. 157
 Dels Sants Oliver, Miquel 41, 44, 86
 Degland 207
 Delgado Martínez, M. Àngels 100
 Desfontaines 243
 Despuig Dameto, Antoni cardenal 74, 104
 Despuig i Despuig, Ramon 104
 Díaz Andreu 107, 108, 126
 Díez, P.M. 238
 Dolça i Ramon, Lluís 114
 Dolsa, Tomàs 114
 Domenge, Jaume 29
 Duran Saurina, Miquel 84, 165, 176
 Durich, Joan 52
 Dusmet Alonso, José María 54, 141, 213, 214, 215
 Duvignaud, J. 181, 239
 Edwards, Milne 57
 Eichler, Hans-Jörg 184
 Eiximenis, Francesc 44
 Ensenyat Estrany, Bartolomé 106, 108, 112
 Erben, Joel K. 189
 Español Coll, Francesc 217
 Espriu, Salvador 44
 Esquivias 63
 Estelrich i Artigues, Bartomeu 84
 Estelrich i Artigues, Joan Lluís 44, 62, 83, 88, 91, 92
 Estelrich Perelló, Joan L. 64
 Esteva, Bartolomé 91
 Esteva, Antonio 91
 Etchecopar 204
 Fabra, Pompeu 40, 44, 170
 Fabre 57
 Fage, L. 232, 239
 Fallot, Paul 89, 90, 123, 155, 226
 Faralà, Jaume 33
 Farrand, John 64, 199, 200
 Farriols i Centena, Josep Maria 222
 Faura i Sans, Maria 227, 228
 Felip IV 46
 Femenias, Francesc 262
 Fernández Nonidez, José 145
 Ferrà i Perelló, Bartomeu 28, 44, 82, 83, 85, 104, 125
 Ferrà i Joan, Miquel 83, 84, 89 91, 92, 116, 127, 135
 Ferrà Joan, Bartomeu 166
 Ferrando, P. 141
 Ferrari, Giulio Cesare 142
 Ferrer, Jaume 74
 Ferrer, Miquel 97, 126
 Ferrer, Pere 79
 Ferrer Aledo, J. 232, 239
 Ferrer Artigues, Andreu 131
 Ferrer Bravo 218
 Ferrer i Dalmau, Miquel 235, 236
 Ferrer Ginard, Andreu 78, 79, 80, 81, 86, 88, 92, 97, 98, 100, 105, 116, 123, 126, 129, 133, 175
 Ferrer i Gomis, Robert 235, 236
 Ferrer Ladarria, Antonio 46
 Ferrer i Sureda, Cristóbal 81
 Ferrer i Vert, Felip 51, 54, 112, 145, 198, 211, 212, 232, 235, 236
 Ferret Jaume, Isabel 199
 Fielding Reid, Harry 496
 Fiol, Bartomeu 164
 Fiol i Mora, Lluís 245
 Fiter Cava, Lluís Ignaci 31, 33
 Flahault, Charles 193
 Flaquer, Jaume 79
 Flaquer, Miquel 131
 Folch i Torres, Josep M. 44
 Folch I Torres, Lluís 97
 Foley, Carles 81
 Fom, Melcior 81
 Font, Gabriel 124
 Font i Floriana, Josep 24, 238
 Font Martorell, Gabriel 126, 238

Font i Obrador, Bartomeu 46, 126, 238
 Font i Quer, Pius 17, 34, 36, 37, 57, 59, 60, 127, 144, 148, 154, 164, 170, 177, 178, 179, 180, 182, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 194, 196, 197, 248, 249, 250, 251, 252, 253
 Font i Sagué, Norbert 33, 39, 142, 227, 228
 Font i Sureda de Salma, Catalina 24, 45, 114
 Fontalba, R. 81
 Fontseré, Eduard 164
 Fornós, Joan 126, 242
 Forteza, Guillem 87, 164
 Forteza, Tomàs 29, 85
 Forteza i Pinya, Bartomeu 92
 Forteza i Pinya, Guillem 84, 91, 92, 176
 Forteza i Pinya, Miquel 44
 Fortuna 202
 Fortuny Rodríguez, Román 49, 50
 Fourmarier, M.P. 89
 Franco Bahamonde, Francisco 149, 194
 Freisse 221
 Fujiwara, Kazue 184
 Fullana Puigserver, Pere 28, 32, 65, 66, 126
 Fuseller, J. 86
 Fuset, Josep 216
 Fuster Mayans, Gabriel 79, 126, 127, 199
 Fuster Forteza, Gabriel 46, 49
 Gabriel, Pere 66
 Gai Saber 103
 Galí, Jordi 40
 Gallard, Alfred 81
 Galmés, Salvador 44, 107
 Galmés 63
 Galmés i Galmés, Mateu 79, 106
 Gamundí Amengual, Antoni 45, 51, 59, 122, 189, 190
 Gamundí Ballester, Joan 61, 151, 162
 Gandoger, Jean Michel 187, 251, 253
 Garau, Antoni 237
 Garau Bordoy, Julià 266
 Garau "Melindro", Climent 266
 Garcia Bellido, Antonio 108
 Garcias, J. 257
 Garcias, Gabriel 68, 69
 Garcias Buades, Mireia 29
 Garcias i Blanes, Joan M. 41, 51, 52, 114, 154, 214
 Garcias Maas, Pilar 74
 Garcias Mestre, Llorenç 24, 46, 52
 Garcias i Sard, Joan 24, 51, 237
 Garcias i Sard, Gabriel 24, 28, 29, 32, 56, 66
 Garcias i Truyols, Fausto 21, 115, 130, 131
 Garcias i Truyols, Ferran 21, 95, 115, 130, 131
 Garcias i Truyols, Maria Àngela 21, 115, 130, 131
 Garcias i Truyols, Joan Llorenç 21, 29, 106, 115, 130, 131, 270, 272
 Garcias i Truyols, Xavier 115
 Gargallo, G. 203, 204, 239, 242
 Garrido 70, 76, 94, 128
 Gasull Martínez, Lluís 54, 191
 Gaudí, Antoni 82
 Genovart i Genovart, Blai 199
 Georges, Poirault 174
 Giacomini, Valerio 184
 Gibert, Agustí 197
 Gibert i Roig, Pau 33
 Gifreda, Josep 236
 Gil, Ll. 240
 Gil Ambrona, Antoni 127
 Gil Robles y Quiñones de León, José María 94
 Gil Sureda, Pedro 101
 Gili 63
 Gili Ferrer, Mossèn Antoni 29, 30, 91, 106, 111, 112, 130, 262
 Gili Flaquer, Llorenç 267, 266, 270
 Gili i Pons 127
 Gili Vives, Sebastià 111
 Ginard 29, 129
 Ginard, Antoni 199, 242
 Ginard, Jeroni 266
 Ginard Bauçà, Rafel 78, 79, 105, 112, 116, 126, 129
 Ginard Bernat, Gabriel 66
 Ginard Cantó, Joan 79
 Ginard I Ginard, Sebastià 80
 Ginart "Butlé", Juan 266
 Ginavel I Mas, Joan 137
 Ginés germans 161
 Giner-Mari 224
 Giraudias, L. 251
 Giuccardi, Giuseppe 142
 Goethe, Friedrich 64, 209, 275
 Gómez Lamper, Carlos 26
 Gómez Moreno, Manuel 107
 Gómez Pamo, Juan 57
 Gomuna, Antonio 91
 González, J. 253
 González, J.M. 230, 238
 González-Agapito, Josep 127
 González-Gordon Díez, Mauricio 149
 González y Orero 127
 Górriz, R.J. 141
 Gràcia, F. 242
 Gradaille, Josep Lluís 22
 Granger, Albert 57
 Graña i Zapata, Isabel 87, 105, 127
 Greuter, S. 178, 239, 258
 Griera, Antoni 43
 Griffini 57
 Gros 253, 255
 Guevara, Ernesto 94
 Guignot, Félix 219
 Guimerà, Àngel 103
 Haas, Frederick 57, 123, 148, 223
 Harper Goodspeed, Thomas 195
 Hartert, E. 202, 205, 209, 239
 Hartmann, Max 145
 Helbig, A.J. 242
 Hempf, Willfred J. 105
 Hegel 101
 Henrich, L. 219
 Henrici 202

Henrot 164
 Herbert 206
 Hernández Pacheco, Eduardo 225
 Hernández Ponsetí, Maurici 199
 Hia 224
 Hidalgo, J.G. 224, 239
 Hoffmann 164
 Homar, Antoni 81
 Homeyer 202, 206
 Houlbert 57
 Hue 204
 Hugo de la Fuente Morales, José Maria 213
 Huguet del Villar 180
 Hunt Morgan, Thomas 145, 192
 Ibáñez Cortina, Neus 127, 253, 261
 Iranzo, J.E. 141
 Isern i Batlló, Joan 180
 Isserlin, Max 142
 Jansà I Guardiola, Josep Maria 164
 Jaume I 103
 Jaume, D. 239
 Jaquotot Molina, Mariano 154, 157
 Jaquotot Villalonga, Concepció 131, 258
 Jeannel, René 164, 213
 Jiménez, Eduardo 127
 Johnston, M.S. 89
 Jolivet, Pierre H.A. 219, 220, 221, 240
 Jordà i Perelló, Joan 54, 201, 213, 215, 216, 217, 223, 240
 Jourdain 202
 Juan Mestre, Rafel 86
 Juncadella, Emili 236
 Jurado, Jesús R.
 Kelsall, John Edward 198
 Kierkegaard, Soren 84
 Knoche, Hermann 38, 57, 60, 65, 140, 179, 182, 185, 187, 188, 189, 193, 240, 244, 259, 261
 Koenig, Alexander 201
 Kraepelin, Emil 142
 Kraschutski 209
 Kribben, Franz Josef 64, 123
 Lagar, Àngel 218, 240
 Laguna, Andrés 178
 Laínz, M. 261
 Lamarck 243
 Lázaro e Ibiza, Blas 57
 Leferne, Margaritte A. 90
 Lerrox Garcia, Alejandro 94
 Leopardi, Giacomo 84
 Lifford 202
 Lilliu, Giovanni 109, 110, 127, 138, 139
 Lindemann 142
 Linnaei, Caroli 57
 Linneo 243
 López, Antoni 192
 Lozano Rey, Luís 57
 Luís Gonzaga, San 28, 31, 32, 33, 34
 Lladó y Ferragut, Jaime 127
 Lladó i Rotger, Francesc 127
 Llenas, Manuel 146
 Lleó XIII 28, 29, 41, 65
 Llimona, X. 238
 Llinàs, Antoni 111
 Lliteras, Cristòfol 79
 Lliteras Lliteras, Llorenç 68, 78, 79, 105, 106, 108, 112, 116, 127, 133, 237
 Lliteras Caldentey, Joan 29
 Lliteres Sureda de Pula, Antoni 266
 Llompарт Moragues, Gabriel 111, 112
 Llopis Lladó, Noel 64, 191, 229, 240
 Llorach, Pau 114
 Llorens 127, 192
 Llorens de Ros, Antoni 140, 190, 252
 Llorens Garcias, Lleonard 140, 189, 240, 245, 252, 257
 Lloses, Pere 52
 Llull, Ramon 27, 29, 44, 78, 82, 103, 104, 152, 168
 Llull Estades, J. 60, 127
 Maceres 63
 Magioris 204
 Mallada, L. 141
 Maluquer, Jordi 164
 Maluquer i Nicolau, Josep 17, 31, 32, 35, 57, 57, 125, 142, 144, 145, 224
 Maluquer i Nicolau, Salvador 31, 32, 142, 148, 236
 Maluquer de Motes, Juan 108
 Maluquer i Viladot, Joan 224
 Manzoni, Alexandre 44
 Mañez 208
 Maragall, Joan 44, 84, 101
 Marbre, Alejandro 219
 Marcel i Riba, Jaume 227
 March Noguera, Joan 22, 27, 30, 31, 34, 38, 40, 41, 43, 46, 56, 62, 114, 125, 126, 127, 242
 March Ordinas, Joan 101, 168
 Marcos Pascual, Antoni 38, 60, 178, 179, 185, 187, 192, 248
 Marés, Paul 179, 187
 Margalef, Ramon 54, 64, 152, 157, 164, 191, 220, 221, 235, 240
 Margueritte, Eve 81
 Marqués, Juan 63
 Martí, Agustín 86
 Martí, Andreu 95
 Martí Julià, Doménec 114
 Martínez, M. Isabel 128, 240
 Martínez Taberner, A. 260
 Martorell, Joanot 44
 Martorell, Manuel 57
 Martorell i Peña, Francesc 37, 144
 Mas, Joan 44
 Mas de Xarxars, Josep M. 31, 32, 142, 236
 Mas Tayà, M. Dolors 95, 116, 123
 Masaller, R.M. 261
 Mascaró Casellas, Arnau 66
 Mascaró Fornés, Joan 157
 Mascaró Pasarius, Josep 111, 112, 128, 131, 157
 Masó, Rafael 142

Massanet 216
 Massanet, Jerónimo 91
 Massanet, Miquel 79
 Massanet Moragues, Juan 63
 Massó Ventós, J. 81
 Massot Cofre, Antonio 66
 Massot i Muntaner, Josep 27, 128
 Massutí, E. 240
 Massutí Alzamora, Miquel 53, 61, 151, 152, 153, 166
 Mateu, Guillem 221, 228
 Matons, August 134
 Mattioli, Andrea 178
 Maura, Antoni 38, 83
 Maura, Gabriel 44
 Maura, Miquel 216
 Mayol, Joan 162, 211, 229, 230, 260
 Mayol, M. 241
 McLachlan, Robert 215
 McMinn, M. 242
 Medina, P.J. 215, 240
 Meléndez, Bermudo 157
 Melindro, Miquel 262
 Menacho, Manuel 234, 235
 Mendel 145
 Mestre i Barceló, Bartomeu 187
 Metge, Bernat 44
 Mingazzini, Gionni 142
 Mir, Gregori 93, 128
 Miralles, Josep 29
 Miro-Granada Gelabert, Jaime 199
 Mistral, Frederic 44, 53
 Mociño, José Mariano 243
 Molinier, René 164, 191, 244, 261
 Molins, A. 59, 61, 95, 128, 245, 246, 261, 276
 Moll, J. 203, 206, 207, 240
 Moll, Aina 40
 Moll Casasnovas, Francesc de Borja 29, 43, 44, 117, 124, 157
 Moll Casasnovas, Josep 269
 Moll Blanes, Isabel 21, 22
 Montade, René 64, 229
 Montaner 138
 Montessori, María 97, 100, 142
 Montseny, Frederica 180
 Montserrat, Pere 187
 Moragues 219, 258
 Moragues, E. 261
 Moragues, Ignaci 63, 216
 Moragues y de Manzanos, Ferran 144, 234
 Morales, R. 261
 Moranta, J. 240
 Morente i Tormo 100
 Morei, Joan 74
 Morell 91
 Morell Font dels Olors, Gabriel 266
 Morell Oleza, Pedro 122
 Morey, G. 232, 240
 Morey Sureda, Miquel 24
 Moritz Willkomm, Heinrich 187
 Moros, Juan 91
 Morgades 34
 Möschl, Wilhelm 188
 Moyà, Llorenç 44
 Müllers Melchers, Friedrich Kart 164
 Munar, Gaspar 86
 Munn, Philip Winchester 198, 200, 201, 202
 Muntaner 46, 81, 114, 125, 139, 203, 204, 206, 208
 Muntaner, J. 240
 Muntaner Darder, Andreu 61, 131, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 159, 164, 228
 Muntaner de Son Forteza, Antoni 266
 Muntaner i Mariano, Lleonard 25, 30, 46, 114, 125, 127
 Muñoz, Antoni 55, 124, 230
 Muñoz-Cobos, J. 238
 Muñoz Garmendía, F. 261
 Mutis, José Celestino 180, 243
 Nadal, Bartomeu 54
 Nadal 64
 Navarro Martín, Francisco de Paula 152
 Navás Ferrer, Longi 31, 41, 141, 147, 213, 215, 216, 223, 240
 Nelson, Erich 184
 Nicolau, Jaume 45
 Nieto, G. 261
 Nikolaus, Freiherrn 200
 Ninot, J.M. 261
 Nigorra Reynés, Juan 49
 Novellas 64
 Novellas Roig, Antoni 31, 32, 34, 142
 Novellas Roig, Francesc 34, 39, 142, 143
 Obermaier, Hugo 109
 Obrador, Mateu 44, 82, 85
 Odón de Buen, F. 216, 232, 233, 239
 Ole Brull 168
 Oleo i Cuadrado, Rafael 63, 187
 Oliva, Andreu 62
 Oliver 63
 Oliver i Domenge, Pere 165
 Oliver Massutí, Miquel 154, 199
 Oliver Solivelles, Miquel 266
 Orell Jaquotot, Jeroni 35, 45, 59, 61, 65, 116, 122, 123, 128, 131, 140, 147, 161, 162, 163, 182, 185, 480
 Orell Casasnovas, Jeroni 189, 190, 193, 220, 228, 238, 245, 251, 258
 Orfila, Mateu 188
 Orfila, Margarita 128
 Orlóci, Lászlo 184
 Ortega i Gasset, José 91
 Otero Schembri, Juan 155
 Padrós i Arquiú, Ricard 33
 Palau Ferrer, Pere C. 38, 57, 59, 60, 61, 65, 122, 123, 128, 140, 148, 151, 152, 153, 154, 179, 183, 185, 187, 188, 189, 190, 192, 194, 196, 219, 221, 240, 244, 251, 252, 260, 261
 Palau i Camps, Josep M. 61, 151, 164, 185, 192, 196, 199, 218, 220
 Palmer, Emili 159

Palmer, Miquel 55, 202, 241
 Pan, C. 141
 Pardo Sastrón, J. 141
 Parpal, José 56, 269, 271
 Parpal, M. 29
 Pascual, B. 58
 Pascual González, Bartolomé 128
 Pascual Ramis, Francisco 29
 Pasteur 235
 Pastor Riera, Juan 266
 Patxot, Rafael 147
 Patxot i Rabell, Concepció 147
 Pau i Español, Carlos 164, 179, 180, 191, 251, 253
 Pavía, J. 261
 Pavón, José Antonio 243
 Payeres 107
 Pecci, Vicenio G. 28
 Pedemonte, Salvador, 17
 Pedemonte i Falguera, Bonaventura 143
 Peláez, Manuel J. 95, 128
 Pelegrín Prat, R.P. 237
 Peña Martín 269
 Peñarubia i Marqués, Isabel 92, 128, 133
 Perdigó, M.T. 238
 Perea, Maria Pilar 39, 128
 Perelló Arbona, Sebastià 29
 Pérez Arcas, L. 232, 240
 Pérez Cecília 63
 Pérez Herrera 63
 Pericot Garcias, Lluís 108
 Perier, Remy 57
 Perpinya, Maria 81
 Perrins 203
 Peypoch i Pich, Ramon 42, 61, 62
 Pi i Molist, Emili 187
 Pi Sunyer, Carles 62
 Pi i Vendrell, Núria 81
 Picazo, Antoni 29, 70, 76, 94, 128, 129
 Pichot 57
 Piferrer, Pau 168
 Pignatti, Alessandro 60, 129, 183, 186, 187, 196, 241, 243, 249, 250, 256, 257, 261
 Pijoan, Josep 43
 Platvoet, D. 221, 241
 Pujiula, Jaume 31, 41, 238
 Pintard Bicknell, Eugène 187
 Pius IX 28
 Pius XII 60
 Planas i Font, Claudi 44
 Polatzek, Johann 205
 Pomar, Lluís 160
 Pons, Antonio 269
 Pons, M. 225, 241
 Pons, Damià 102, 103, 129
 Pons Buades, Guillem X. 55, 61, 126, 129, 202, 229, 230, 241, 242
 Pons Guerau, A. 180
 Pons Oliveras, José 211
 Ponseti 202
 Pont Llodrà, Andreu 29
 Pont Llodrà, Antoni 29
 Porcel, Josep 52
 Porcel Riera, Miquel 84, 176
 Porta, Pietro 187
 Porta Rigo 188
 Povill i Aderà, Joan 81
 Prat de la Riba, Enric 38, 40, 82, 83, 91, 92
 Primo de Rivera, Miquel 70, 83, 87, 103, 165, 228
 Puig de la Bellacasa, N. 89
 Pujiula Dilmé, Jaume 64, 235, 241
 Pujol, Enric 34, 39, 40, 41, 124
 Pujol, Jaume 128
 Purroy, F.J. 238
 Quatrecazes, Josep 148, 179, 180
 Quetgles, Miquel 107
 Quetgles Guiscafré, Jeroni 25
 Quint Zaforteza, Josep 63, 96, 124
 Quintana, Antonio 91
 Rabassa, Antoni 59
 Racovitza, Emil G. 232, 233, 234, 235, 236, 241
 Raiffeisen, Friedrich Wilhelm 66, 67
 Ramis 63
 Ramis d'Ayreflor i Sureda, José 106
 Ramis Ramis 202
 Ramírez Sánchez 107, 108, 126
 Ramon Bataller, Josep 17, 55, 64
 Ramón y Cajal, Santiago 142
 Raventós, Jaume 134
 Raventós, Manuel 86
 Rayó, Miquel 161, 211
 Rebel, Hans 221, 241
 Rebmann, Otto 123
 Reichstein, Tadeus 189
 Reig, Enric 26
 Reitter, E. 218, 223, 241
 Renau, Josep Maria 72
 Riba 101
 Ribas I Marqués, Ignasi 194, 196
 Riber i Campins, Llorenç 44, 83, 85, 87
 Riera, Margalida 113
 Riera, Pedro 269
 Riera, Sebastià 79
 Riera Sancho, Jaume 270, 266
 Rigo, Gregorio 187
 Rioja, José 145
 Ripoll, Luis 129
 Rita, Joan 181, 241
 Rivas Goday, Salvador 187
 Rivas Mateos, Marcelo 57
 Rodríguez Femeninas, Joan Josep 140, 162, 171, 185
 Rodríguez Femeninas, Joan Joaquim 187, 244
 Rodríguez-Perea, A. 242
 Rogenhofer, Alois Friedrich 221
 Roig i Raventós, Josep 44
 Rohlf's, Gerhard 138
 Roldán Guerrero, Rafael 129
 Rosals, Joan 224, 236
 Rose, Arthur Maurice 152

Rosselló, Antoni 93
 Rosselló, Jeroni 44, 103
 Rosselló, J.A. 59, 61, 95, 128, 181, 196, 234, 241, 246, 259, 260, 261, 276
 Rosselló Bordoy, Guillem 104, 109, 110, 112, 129, 131
 Rosselló Bover, Pere 129
 Rosselló i Ferrà, Joaquim 59
 Rosselló Ordinas, Josep 155, 166
 Rosselló Verger, Vicenç M. 155, 194
 Rosset, J. 229
 Rotger, Bernat 201, 217, 221
 Rouy 57
 Rovira, Josep 52
 Royer, Maurici 213, 219
 Rubí 63
 Rubí Barceló, Joan 100, 106
 Rubí i Pocoví, Rabel Ignasi 26
 Ruiz, Hipólito 243
 Ruíz-Giménez, Joaquín 108
 Rusiñol, Santiago 44
 Sacchi, Cesare Francesco 64, 225, 241
 Sáez 196, 246
 Sáez, Ll. 238, 241, 258, 261
 Sáez Isern, Francesc 25, 26, 129, 181
 Sagarra, Ignacio 57, 101
 Sagristà i Llompert, Emili 216, 234, 235, 242
 Sala, Ignacio 231
 Salcedo 63
 Salmon, Charles Edgar 174, 186
 Salord Barceló, Rafael 188
 Salvà, M. Antònia 44, 84, 88
 Salvador 243
 Salvador, Lluís 168, 202, 232
 Salvaña 224
 Salvat, Ricard 44
 Sampietro, Maria J. 129
 Sampol, Josep 164
 San Félix, M. 229, 230, 241
 San Miguel de la Cámara, Maximino 227
 Sancho, vda. De 50
 Sancho, Pere 80
 Sancho "Melindro", Juan 266
 Sancho Orell, M. Bel 129
 Sancho Tous, Jaume 51, 52, 105, 116
 Santana Morro, Manel 69, 129
 Santiago 129 Sastre, Nicolau 26, 32
 Sans i Rosselló, Elvir 166
 Sansó "Janeca", Miquel 266
 Sansó i Pili, Jordi 275
 Sard, Pedro J. 45
 Sard Nicolau, Catalina 24
 Sastre, Jaume 165
 Sastre, Nicolas fr. 69, 129
 Saunders, Howard 202
 Schmid, Beatrice 40, 124
 Schultze, Arnold 218
 Schwendinger, H. 202, 242
 Seibert, Louise 193
 Seguí 235
 Seguí, B. 242
 Seguí, G. 242
 Seguí i Trobat, Gabriel 85
 Sennen (Étienne Marcellin Granier-Blanc) 60, 172, 173, 174, 177, 186, 196, 251, 252
 Serra, Buenaventura 202
 Serra, Jaume 59, 185, 189, 190
 Serra Hünter, Jaume 101
 Serradells 224
 Servera i Camps, Juan 63
 Servera Blanes, Juan 44
 Servera Montserrat, Andreu 29
 Servera (Pericàs), Bartolomé 91
 Sessé y Lacasta, Martín 243
 Shirihai, H. 204, 242
 Sierra Ràfols, Antoni 190
 Sietti, Henri 54, 57, 64, 219, 242
 Simmons, K.E.L. 208, 239
 Siquier, J.L. 238
 Sjöstedt, Gunner 197
 Skinner, Kenneth L. 55, 200
 Sluys 99
 Soldevila, Carles 84, 101
 Soler, Lluís 31, 212
 Soler y Pujol 232
 Solivellas Llampaiés, Jaime 106
 Sondaar, P.Y. 242
 Stebbing 235
 Stefani 164
 Stern, Curt 195
 Stile, Jans 89
 Suau, Bartolomé 130
 Sunyer i Bofill, Antiga 57
 Surcouf, B. 218
 Sureda, Pere 225, 241, 272
 Sureda, Francina 24
 Sureda, Josep 79
 Sureda i Blanes, Francesc 107, 109, 112, 168, 231
 Sureda i Blanes, Miquel 17, 106, 168
 Sureda i Blanes, Josep 17, 21, 33, 53, 76, 78, 86, 89, 90, 100, 101, 106, 112, 116, 117, 123, 125, 130, 166, 168, 263
 Sureda i Blanes, Josep Francesc 168
 Sureda Carrión, Josep Lluís 168
 Sureda Cursach, Juan 266
 Sureda i Lliteras, Josep 168
 Sureda i Massanet, Francina 24
 Sureda i Massanet, Josep 92
 Surinyach Oller, Ramon 196
 Taapken, Jaap 200
 Tarazona i Blanch, Ignacio 31
 Tarrandell i Mateu, Miquel 112
 Tato Cumming, José J. 55, 64, 149, 150, 164, 198, 199, 238, 242, 272, 275
 Tébar, F.X. 240
 Tenenbaum, Szymon 57, 218, 223, 242
 Termes, Joseph 130
 Terrades, J. 238

Thibault 204
 Thomàs Casajuana, Joan Maria 94, 95, 130, 240
 Tomàs Roig, Joan 269
 Tomàs Salvà, Macià 46
 Torras i Bages, Joseph 33, 41, 83, 92
 Torrependo 253
 Torres 232
 Torres, Miquel 79
 Torres Capó, Guiem 266
 Torres Mínguez, Alexandre 225
 Torres "Roca", Jaume 266
 Tous 29, 129
 Tous, Gabriel 54, 56
 Tous, Miquel 44
 Tous Ferrer, Carme M. 51
 Tous Ginart, Guillem 44, 91
 Tous i Maroto, Josep M. 44, 63, 86
 Travé, Federico 268, 271, 276
 Trèmols I Borrell, Federico 252, 253
 Trezzo, Bruno 184
 Trilby 81
 Trilla, M. 81
 Truyols Morell, M. del Pilar 115
 Truyols Villalonga, Dolores 76
 Truyols Villalonga, Mariano 270
 Tüxen, Reinhold 184
 Tyndall 235
 Urbera, J.L. 196, 242
 Valbuena, Manuel 44
 Valdés, B. 196, 242
 Valentí, Joan I. 52
 Valverde Gómez, José Antonio 149, 199
 Vallés, Emili 130, 142
 Vallespir, Gabriel 33
 Vallespir, José 33
 Vallianos 204
 Valls Ramírez, Teresa 153, 154
 Valls i Taberner, Ferran 83
 Van der Maarel, Hedi 184
 Van Emden, Helmut Fritz 218
 Vanrell Camps, Bartomeu 52
 Vargas Ponce 202
 Vayreda Vila, Estanislau 190, 252
 Vayssiare 57
 Velasco, E. 238
 Veny Melià, Cristóbal 59, 64, 110, 111, 128, 130
 Veny Ginard, Antonio 66
 Verdaguer, Jacint 27, 44, 83, 101, 103
 Verí, Tomàs 104
 Vertura de los Reyes 202
 Verriet de Litardière, René 178
 Viborel 52
 Vicenç, D. 61, 129, 228, 242
 Vicens 127, 258
 Vicens, M. 130
 Vicenç, Magdalena 22
 Vicens Bauçà, Jordi 79
 Viciós, B. 141
 Victor Manuel II 28
 Vidal de Llobatera, Pelai 62
 Vigineix, Guillaume 179, 187
 Vigo i Bonada, Josep 196, 238, 244, 261
 Vila, Pau 180, 227
 Vila Nadal, Antoni 228
 Vilar, Pierre 130
 Villalonga, Llorenç 44
 Villarrubia 164
 Vives 63, 164
 Vives, J. 238
 Vives Riera, Antoni 87, 92, 130
 Von Homeyer 199
 Von Marle 205
 Von Jordans, Adolfo 54, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 216, 221, 240, 242, 271
 Von Seidtz, M. 89
 Vous 205
 Waldren, William 112
 Warblers, Sylvia 242
 Watkinson, Eddie 269
 Weckel 235
 Weyler y Laviña, Fernando 187, 202, 259
 Wikus, Erika 184
 Wilheason, Ruth 64
 Wilhelm Paulsen, Ove 152
 Willkomm 243
 Winkler, A. 89
 Win, Frederic 236
 Wurm 89
 Xamena, Francesc 64
 Yáñez i Girona, Agustín 57
 Ysasi Ransome, Rafael 107, 108, 129, 130
 Zaforteza 63
 Zaforteza Amat, José Quint 106
 Zambrana Moral, Patricia 95, 128
 Zapater, B. 141
 Zariquiey Alvarez, Ricardo 218
 Zariquiey Cenarro, Ricardo 164, 218
 Zimmermann, K. 222
 Zulueta i Escolano, Antoni de 17, 34, 56, 145
 Zulueta i Escolano, Lluís de 146

Aquest llibre s'acabà d'estampar a la ciutat de Palma,
el dia 11 de maig, en els dos mesos del terratrèmol del Japó
i a l'any 2011 any del centenari de l'enunciat de la teoria
actualment vigent de com tenen lloc els terratrèmols pel geòleg
nord-americà Harry Fielding Reid (1859-1944)

